HEVES VÁRMEGYE TÖRTÉNETE.

II. KÖTET.

A mohácsi vésztől Egervára elestéig. 1526—1596.

HEVES VÁRMEGYE

TÖRTÉNETE.

IRTA

SZEDERKÉNYI NÁNDOR,

Egerváros országgyülési képviselője.

KIADJA HEVES VÁRMEGYE KÖZÖNSÉGE.

II. KÖTET.

A mohácsi vésztől Egervára elestéig 1526—1596.

EGER.

ÉRSEKI LYCEUMI KÖNYVNYOMDA.

1890.

Előszó.

Heves vármegye 1886. jul. 27-én tartott közgyülésében elhatározta, hogy hazánk ezredéves ünnepének emlékére saját történetét iratja meg.

Balássy Ferencz makláry esperes-plebános, az akademiának lev. tagja és alólirott bizattunk meg e munka megkészitésével. A megbizatást elfogadtuk oly megosztással, hogy emlitett társam vármegyénknek a mohácsi vészig, alólirott a mohácsi vésztől az ujkorig terjedő időszakát irjuk meg.

A reám eső időszak egy részének történeti ismertetésére szolgáló adataim összeállitásával elkészülvén, — immár a közönség rendelkezésére bocsátom.

A mint kutatásaim folyamán a feldolgozandó időszak változatos eseményeit s fejlődési viszonyait áttekintettem, csakhamar tisztába jött előttem munkám beosztásának megállapitásánál, hogy Heves vármegyénk területén lefolyt nagy események, mintegy természetes határpontokat alkotnak megyénk beléletére is, melyek mintegy uj korszak világának képezik átmeneti utját.

A mohácsi vész után, nyomban a királyválság katasztrófaszerü eseményeinek részleges szinterévé lett vármegyénk. A lefolyt testvérháboru perzselő tüzének és az ellen-királyok küzdelmeinek gyászos következményeit vármegyénk feldult belélete, megzavart organismusának, jóformán egész lényének megrázkodtatása és rombadőlése tükrözik vissza. Vármegyénk János király halála után ujabb változatos események szinterévé válik. A fejetlenség, a Perényi-korszak nem kevesbé romboló vihara után, végre az ujjászületés ideje látszik elérkezettnek, gigászi küzdelmek közepette, melynek csucspontján Dobó István halhatatlan emléke hirdeti még a messze jövőben is a hazaszeretet és az önfeláldozó erény magasztosságát. Ettől fogva állandóvá lett megyénk területén a harczias élet. A török-magyar viaskodás kihivó versenye majdnem félszázados párviadala szerencsétlenül dőlt el: Eger, a küzdelem, a verseny központja 1596-ik évben elesett, a török lett a diadalmas. A nagyszerü dráma tragikai befejezést nyert.

Ime, vármegyénk e viharos korszakának ismertetését veszi e jelen kötetben az olvasó, beléletében is nyilvánuló változatai és szingazdag

alakulataival, melyek az akkori kornak talán homályos, de igy is rendkivül érdekes és tanuságos képét tárja elő.

Igyekeztem vármegyénk ezen korbeli belélete ismertetésére vonatkozó adatokat, a mennyire lehetett, mind felkutatni, hogy lefolyt eseményeinek rajzát lehetőleg hűen festhessem meg.

Járatlan és igy töretlen utat kellett tennem jó részben, hogy czélt érhessek. Az olvasónak ezt enyhitő körülményül kell beszámitani, ha talán munkám gyarlóságaival kell találkoznia.

Eger eleste után a mi következik: a török-világ, a lethargia, majd egy századra terjedő „lét- s nemlét" csodás látványt nyujtó állapotával. Ez egy uj kötetet fog igénybe venni. Majd következni fog Eger visszavételével a renaissenc, az ujjászületés korszaka, az uj idő.

A jelen kötet öt részből áll, 42 fejezettel. (A tartalom-jegyzékben ugy, mint a munka folyamán, 43 fejezetet talál az olvasó. De ez sajtó hiba, mert a számozás a 25-ik fejezet után 27-re megy át, 26 helyett. Igy lett egy számmal több. Ezt szem előtt tartva, a tájékozást ez nem zavarja meg.)

Az első rész a mohácsi vésztől, János király haláláig; a második ettől kezdve a Perényi-féle korszakot Dobó Istvánig; a harmadik Dobó Istvántól Mágóchy Gáspárig; a negyedik innen Eger elestéig a katonai időszakot vázolja. Az ötödik rész vármegyénk szorosabb belületének, kormányzati s gazdasági viszonyainak ismertetését tartalmazza.

Ugy az olvasóra, mint a kor jellemzésére is érdekesnek tartottam az elbeszélések során közleni némely eseményekben gazdag megyebeli várhelyek egykoru rajzát, a szereplő egyének aláirásaival, pecséteivel s más történetileg nevezetes illustrációkkal. A czimlapon vármegyénk első czimere látható 1553 évszámmal.

Az olvasás megkönnyitésére, és a tájékozódás elősegitésére a fejezetek tartalmát pontozva összesitettem, a mi a munka átnézetét mintegy kivonatban tárja elő. Még név- s tárgymutató is áll a munka végén az olvasó rendelkezésére.

Az okmánytár lehető szük körre szabva sorol el kiválóbb jelentőségü okmányokat. Megengedem, hogy ez gazdagabb is lehetne, de a tér szük volta, s az a körülmény szolgáljon mentségül, hogy munkám során s ezen felül sok becses okmány részint kimeritő, részint tájékoztató ismertetéssel mutattatik be.

Kelt Egerben, 1890-ik év sept. 1-én.

Szederkényi Nándor.

TARTALOM-JEGYZÉK.

ELSŐ RÉSZ.

Mohácsi vésztől, János király haláláig. 1526—1540.

ELSŐ FEJEZET.

I. Varday Pál egri püspök a mohácsi vész idején. II. A törökök Budán s kivonulásuk az országból. III. Varday püspök védelmi intézkedése a felvidéken. IV. A török dulás Hevesmegye területén. V. Szapolyai Fegyverneken s a verpeléthi tábor szervezése Hevesmegyében. VI. A tokaji tanácskozmány. VII. Szapolyai vonulása Hevesmegyén át Budára. VIII. Szapolyai királylyá koronáztatása Székes-Fehérvárott. IX. Varday püspök szerepe s ennek méltatása. X. János kir. kinevezései. Varday esztergomi érsekké, Erdődy Simon egri püspökké neveztetnek ki. XI. Hevesmegye János kir. első országgyülésén. . . . . 1—7 lap.

MÁSODIK FEJEZET.

I. Ferdinand Pozsonyban királylyá választatik. Bácsi Miklós egri prépost, Bernát egri kanonok. Ferdinand király bevonul az országba. II. Ferdinand kir. elfoglalja Pestet, János kir. visszavonulása Hevesmegyén át. Erdődy püspök Egerben. Megválása János királytól. János kir. Laad klastromnál. III. Gróf Salm Miklós János király üldözésére indul. IV. Ferdinand királylyá koronáztatik, s 1527. nov. 5-én történt kinevezései. Szalaházi Tamás egri püspök. V. Bodó Ferencz János király kapitánya megszállja Egervárát, majd fogságba kerül, szökési legendája Gyöngyös tájékán. 1528. Bodó Ferencz fogsága. VI. Az egri káptalan elveszett pecsétje megujitatik. VII. Bodó Ferencz családi viszonya. VIII. János kir. Lengyelországba menekül. Hevesmegye Ferdinand király alatt. Szarvaskő Ferdinand hivei által elfoglaltatik. . . 7—17 lap.

HARMADIK FEJEZET.

I. Az elégedetlenség éledése. Birtok kobzások. II. Pálóczy birtokok. Perényi Péter Debrővára ura. A pálóczi javak örökösei a Dobó testvérek. III. Az egri káptalan Nagy-Ivány és Szent Miklós Pálóczy javakat örökli. IV. Hevesmegyei birtokosok, Országh, Báthory, Losonczy. V. Losonczy Antal birtokának konfiskatiója János kir. által, és adományozása Verbőczynek. VI. János kir. visszatérése Lengyelországból, és az elégedetlenség. VII. Soliman 1529. szept. 3-án ismét elfoglalja Budát, foglyul ejti Perényit és Nádasdyt, okt. 14-én kivonul az országból. VIII. Egervára János király hivei által elfoglaltatik, Seredy Ferdinand kir. kapitánya visszafoglalja. Ferdinand kir. birtok adományozása Syladhi Doctor Péternek. . . . . 17—23 lap.

NEGYEDIK FEJEZET.

I. János kir. kapitányai ismét visszafoglalják Egervárát 1530. A vár s az egri püspökség Nádasdy Tamás kinestartó kormányzata alá vétetik. A vár-gondnokok, Kálnay, Gávay. II. Seredy Ferdinand kir. felvidéki kapitánya és Nádasdy Tamás. III. Fegyverszünet az ellenkirályok között. Hevesmegye János király országrésze. Gritti Lajos egri püspök. IV. Tamás egri püspök működö-

dése Kassa felől, Dévai Biró Mátyás Luther tana hirdetőjének elfogatása Kassán, s viszontagságai. D. Biró Mátyás s Perényi Péter theologiai vitája. V. Csaby István várgondnoksága Egerben 1531. s viszálya Tamás püspökkel. Oláh Miklós tapolczai apátsága s miskolczi plebániája. VI. Ujabb egyezkedés az ellenkirályok között, Frangepan kalocsai érsek közvetitésével. Az egri vár s Perényi Péter kétszinüsége. Hevesmegye Ferdinand királyhoz folyamodik segélyért 1535. A Kassai gyülés. VII. Perényi szikszói tanácskozmánya. Szalaházy püspök halála. . 23—30 lap.

ÖTÖDIK FEJEZET.

I. Az egri püspök ég viszontagságai. Frangepan Ferencz egri püspökké neveztetik János király által. Ferdinand kir. utalványai az egri püspöki javakra. II. Seredi Ferdinand kir. kapitánya és Bebek szövetkezése Eger elfoglalására 1537. III. Perényi Ferencz egri püspökké neveztetik Ferdinand kir által. IV. Frangepan püspök Egerben, János kir. bizalmasa, a két király közötti béke megkötésére irányzott müködése. V. Frangepan püspök jelleme, s levele egy római rendtársához. VI. Frangepan püspök nagy tervei, viszonyai s diplomatiai szerepe. 31—36 lap.

HATODIK FEJEZET.

I. Szarvaskővára s a beeli apátság Szalaházy Tamás püspök által elzálogositva. II. Fegyverszünet a két király között, s Perényi Péter alkuja Ferdinand királylyal. III. János s Ferdinand királyok adományozó levelei Perényi Péternek. IV. Perényi fondorlatai a béke liga körében. V. A törökök kisérlete a két király közötti béke meghiusitására. VI. A váradi béke. 1538. Hevesmegye a váradi béke szerint is János kir. országrésze. Szarvaskővára. Ferdinand hive, Horváth Ferencz kezében marad. VII. Frangepan küldetése Károly német császárhoz. VIII. Dobó testvérek tiltakozása Perényi s társai ellen a Pálóczy-féle javak érdekében. IX. János király házassága, halála, s pártja szerepe a váradi béke ellen. . . . . 36—42 lap.

HETEDIK FEJEZET.

I. Hevesmegye János és Ferdinand királyok országgyülésein. Az országos segély, adózás, tized s jobbágy szolgálmányok ügye a megyében. II. Törvénykezés, s visszahelyezési per a Jákcsy és Rhédey család között János király alatt 1536-ban. III. Verbőczy István birtokba vezetése a megyében. IV. János kir. védelmi levele Gyöngyös városa kiváltsága érdekében. 42—46 lap.

MÁSODIK RÉSZ.

János király halálától Dobó Istvánig. 1540—1548.

NYOLCZADIK FEJEZET.

I. Hevesmegye János király halála után. Frangepan és Perényi meghódolnak Ferdinand királynak. II. Frangepan és Perényi tanácskozásaik Gyöngyösön és Egerben; s felhivásuk Károly német császárhoz. III. Frangepan s Perényi csapatai beosztatnak Ferdinand kir. seregéhez. Perényi kanczellárrá s orsz. főkapitánynyá neveztetik. IV. Frater György s Statilius informatiói a pápánál Frangepan ellen, s ennek védekezése. V. Hevesmegye országos adója Ferdinand király alatt 1541. VI. A törökök hadi készülődése. A törökök elfoglalják Budát. VII. Frangepan küldetése a német birodalmi rendekhez. VIII. Szarvaskővára kiváltására Ferdinand kir. Frangepan püspököt, mint Hevesmegye főispánját utasitja. . . . . 47—53 lap.

KILENCZEDIK FEJEZET.

I. Perényi Péter törekvése Egervára elfoglalására. II. A felvidéki megyék nyugtalanságai, a miskolczi és eperjesi tanácskozmány. Erre Ferdinand kir. válasza. III. Perényi indokai Eger elfoglalására. IV. Perényi s társai konfederatiója. V. A beszterczebányai országgyülés, és Eger

védelmi ügye. VI. Perényi ónodi s egri tanácskozmányai a szomszédos megyékkel. VII. Perényi elfogatása Esztergomban, kihallgatása s védekezése. VIII. A vár átalakitása Perényi által. 53—64 lap.

TIZEDIK FEJEZET.

I. Frangepan püspök végnapjai és halála. II. Adurnus Jeromos egri prépost. III. Martinuzzi váradi részleges gyülése IV. A sötét korszak kezdete. Hevesmegye szomoru napjai. V. Varkoch Tamás Perényi várnagyának uralma. A pozsonyi országgyülés Perényi mellett. VI. Hatvan török kézre jut. VII. Egervára ügye a szentpéteri gyülésen 1544. VIII. A debreczeni gyülés 1545-ben. . . . . 64—69 lap.

TIZENEGYEDIK FEJEZET.

I. Az ország védelmi ügye s Frater György polit kája. II. Ferdinand kir. és Frater György biztatásai, a nagyszombati országgyülés határozatai Eger védelme, Szarvaskő lerombolása s Perényi P. szabadon bocsátása érdekében. 1545. A király válasza. III. Szentpéteri részleges gyülés. IV. Perényivel egyesség köttetik Eger visszabocsátására. 1546. V. Perényi az egyezség daczára szabadon nem bocsátatik. A király Dobó Istvánt bizza meg Eger megvételére, ez nem sikerül. VI. Ujabb egyezkedés Perényivel. Perényi szabadon bocsátása s halála 1548. VII. Ujabb alku Perényi özvegyével. Eger kapui megnyilnak Thurzó Ferencz kamarai elnök s Dobó István előtt. 1548. jul. 20. . . . . 69—74 lap.

TIZENKETTEDIK FEJEZET.

I. Hevesmegye, Egervára, s az egri völgy topografiája ezen korban. II. Az egri völgy, Eger s környéke Heves és Borsod megyékben. III. A török terjeszkedés Hevesmegyében. IV. A pozsonyi országgyülés intézkedései 1546-ban. V. Hevesmegye adó összeirása 1546-ban. VI. Losonczy István és Antal. VII. Martinuzzi Hevesmegyében. VIII. Az egri püspökség javai idegen kezekben. IX. A nyitrai részleges gyülés. X. A törökkel kötött 5 évi béke s a nagyszombati országgyülés határozatai. 1547. Ugyan itt Sárosmegye Eger érdekében. XI. Martinuzzi és Hevesmegye . . . . . 74—81 lap.

HARMADIK RÉSZ.

Dobó Istvántól Mágóchy Gáspár egri főkapitányig. 1548—1564.

TIZENHARMADIK FEJEZET.

I. Dobó István származása, ősei, testvérei, s birtokigényök. II. Dobó idejében a helyzet Egerben. III. Dobó számadási naplói. Számadása 1548. jul. 20-tól 1549. febr. 5-ig. IV. A vár katonai berendezése. V. A lovagtisztek VI. Dobó udvari tisztsége és szolgaszemélyzete. Az apródok. A vár élelmi s katonai felszerelése. . . . . 82—90 lap.

TIZENNEGYEDIK FEJEZET.

I. Dobó számadása s naplói. II. Dobó asztala s az étkezés. Kenyér, bor, hal s egyéb élelmi czikk fogyasztás. III. A püspöki bevételek s a tized. IV. A bor kilenczed s tized bevétel Hevesmegyében. V. A borfogyasztás s kezelésének módja. VI. Pestmegye s a Jász-Kunok adója Dobó által szedetve, 1548-ban. VII. Kamarai észrevételek Dobó számadására. VIII. Dobó viszálya Borsodmegyével. . . . . 90—100 lap.

TIZENÖTÖDIK FEJEZET.

I. Oláh püspök kineveztetése s leszármazása. II. Egervára s a püspöki javak kezelése ügyében egyezmény köttetik a kincstár és Oláh Miklós püspök között. III. Oláh Miklós püspök

Hevesmegye főispánja. IV. Országos hadi költségvetés. V. Zay várnagy jelentése a tizedszedés akadályairól. Dobó megbizatása régi adók beszedésére s viszálya Országh Kristóf Sirokvára urával. VI. Országh Kristóf családi viszálya. A Losonczy testvérek egyezsége. VII. Dobó István követelése Hajnácskőre nézve. Oláh püspök fellépése Szarvaskővára visszaszerzésére; Dobó átveszi Szarvaskőt. Gróf Salm, országos főhadparancsnok Egerbe teszi lakását. VIII. A törökkel való viszály, Thárnoky András budai küldetése, s török-magyar vegyes tanácskozmány 1550. IX. Dobó 1549. évi számadása, s ez évi adóösszeirás Hevesmegyében. A megyei szolgabirói járások ez évben. . . . . 100—109 lap.

TIZENHATODIK FEJEZET.

I. Az 1550-iki országgyülés. A hitujitás ügye az egri várban, és Dobó István vallási viszonya. A gyöngyösi lutheránusok a budai pasánál. A bormérés szabályozása. II. A megye épségére s az egri káptalan illetékességi köre tágitására vonatkozó országgyülési törvény. Hevesmegye ez évi országos adója. III. Dobó ujabb kellemetlenségei a kamarával. IV. Az 1550-iki tizedbevétel, s a vár épitkezései. V. Oláh Miklós püspök Verancz Antalt egri kanonokká nevezi ki. Az egri káptalan kölcsöne. VI. Dobó lakodalma Egerben. . . . . 109—115 lap.

TIZENHETEDIK FEJEZET.

I. Szolnok erősitése az egriek által. Szolnok története a mohácsi vész után. Strategiai fontossága. II. Az egri tanácskozmány Szolnok ügyében. A magyar haditanács Szolnok megszállását jóváhagyja. III. Zay Ferencz szolnoki várnagyul kineveztetik. IV. A törökök boszankodása Szolnok miatt. V. Szolnok felszerelése. VI. Szolnok várkapitányai. VII. Salm gróf halála Egerben. . . . . 115—121 lap.

TIZENNYOLCZADIK FEJEZET.

I. Mekchey István uj várnagy Egerben. Guthay királyi ellenőr és utasitása. II. Az egri vár leltára Dobó és Guthay által felvéve 1551-ben. III. A vár udvari személyzete, és illetékeik. Dobó lótartása. A halászat a Tiszánál. A sertőzés a várban. IV. Az ipar állása Hevesmegyében. A munkás viszonyok. V. A vár védműveinek kiépitése a Perényi idejében kezdett alapon. VI. Török mozgalmak Erdély felé 1551. év tavaszán. Izabella királyné átengedi Erdélyt Ferdinand királynak. Kivonulása Losonczy István temesi bán. Frater György meggyilkoltatása. VII. Szolnok vára kapitányaivá Horvatinovics és Zay Ferencz kineveztetnek. Arszlan bég kudarcza Eger alatt. Dobó viszálya Teuffel Erasmussal. . . . . 121—131 lap.

TIZENKILENCZEDIK FEJEZET

I. A nagy török invasio előestéjén, az 1552-iki országgyülés, s ez alkalommal Oláh Miklós püspök primitiája. II. Az egri várhoz tartozó megyék ez évi adója. III. Az 1552-iki török hadjárat kezdete, Temesvár elesik, ott hős Losonczy halála. IV. A szolnoki vár megszállása s megvétele. V. Az egriek kémrendszere, készülődés és segélyért gondoskodás, a felvidéki mégyék urai s rendeinél. VI. Hadi és élelmi felszerelés az egri várban az 1552-iki ostrom alatt. A tüzérség. Ugyanakkor az élelmezett harczosok s egyéb várbeliek száma, az élelmezés módja hussal. VII. A felvidéki megyék s azok által a vár védelmére küldött csapatok létszáma. VIII. A várbeli zászlók szinei: vörös-fehér-zöld nemzeti, s vörös-kék a mai városi szin. IX. Kenyér és bor készlet, s kiosztása az ostrom alatt. X. Dobó előlege a felvidék által küldött felkelőknek, s e feletti kellemetlensége a kamarával. XI. A várvédők száma, s a védelem rendszerezése Tinódy szerint. XII. Dobó neje az ostrom alatt . . . . . 131—146 lap.

HUSZADIK FEJEZET.

I. A Török tábor megérkezése Maklárhoz 1552. sept. 9-én. Dobó hiradása Bécsbe. II. Az ostromra érkezett török haderő száma. III. A török tábor körülzárja a várat. Az első ágyu lövés, és az ostrom kezdete. IV. Dobó szigoru fellépte az árulási kisérlet ellen. V. Az első nagy roham szent Mihály napján és Károlyi Zsigmond tisztnek tudósitása erről. András egri biró, és Bolyki

Tamás hősi halála VI. Hegedüs és társai árulási kisérleten kapatva, elfogatnak, Hegedüs felakasztatik. Az okt. 4-iki lőpor robbanás. VII. A törökök ujabb ostrom-kisérlete a vár déli részén. Az aláaknázási kisérlet. VIII. Az okt. 12-iki nagy roham. Ali és Dobó személyes küzdelme a tömlöcz-bástyánál. Bálint pap halála. IX. A védelem diadala, és erről szóló jelentés. X. Az elesettek és sebesültek száma, azok özvegyei és árvái, s a védelemben kitüntek jutalmazása.
146—157 lap.

HUSZONEGYEDIK FEJEZET.

I. Dobó intézkedései az ostrom után. Lemondása az egri vár gondnokságáról. II. Dobó felmentetése, s Mekchey ideiglenes várnagy szerencsétlen vége. III. Dobó jutalmaztatása, s kineveztetése erdélyi vajdává. Megveszi Kömlőt Hevesmegyében. Pöre az almagyari bíróval. IV. A felvidéki rendek gönczi tanácskozmánya, Eger, Sirok s a többi végvárak védelme ügyében. V. Bornemissa Gergely várgondnokká kineveztetik. VI. A török ostrom nyomai Hevesmegyében Inséges év 1553-ban. VII. Oláh püspök esztergomi érsekké s Ujlaky Ferencz egri püspökké neveztetik ki. Kora, s halála. A tárkányi karthausiak birtoka az egri püspökséghez csatoltatik. VIII. Az 1553-iki országgyülésen a rendek sajátjukból 10 denárt szavaznak meg az egri elesettek és sebesültek javára. . . . . 137—165 lap.

HUSZONKETTEDIK FEJEZET.

I. Ferdinand király békekötési kisérlete Ali budai pasánál 1553-ban. A hódoltság ügyének rendezési tervezete. Egervára javitásának neheztelése a törökök részéről. Veranez szereplése, s kineveztetései. II. Veranez és társai a béketárgyalásra Konstantinápolyba utaznak. A hódoltsági ügy a béke feltételek között. Heves és K. Szolnok megyék hódoltsági ügyének szabályozása. III. A gönczi részleges gyülés intézkedése Eger védelmére. Bornemissa várgondnok lakodalma Egerben, Poroszlónál szerencsétlen esete, Zoltay Istvánnal s Nagy Balázzsal török fogságba esnek. Ezért, s Fülekvára elfoglalásáért a király előterjesztése Konstantinápolyban. IV. Bornemissa helyére Zarkandy Pál neveztetett ki várgondnokká. Külön püspöki utasitása birság pénzekre, s a török foglyok váltságdija megosztására a püspökkel. Ujlaky püspök halála. V. Ez évben tartott országgyülések. Nádasdy nádorrá választatik. Az egri püspökség betöltetlen marad. Zarkandy és Fügedy felmentetik. VI. Luther tana hirdetőinek gyarapodása a várban. Body György püspöki helyettessé neveztetik 1556. szept. 18-án. VII. Zarkandy Pál kezelési eredménye. A Jász-Kunok censusa. Külső-Szolnok s Borsodmegye egyesitése Hevesmegyével. Pest, Solt, Csongrád, Gömör, Borsod megyék adójárulékának összege. A nemesség telepedése Egerben.
165—176 lap

HUSZONHARMADIK FEJEZET.

I. Veranez egri püspöki jelöltetése. Működése Konstantinápolyban. Az 1556. évi országgyülés Eger érdekében. II. Erdély Izabella királynénak hódol. A két Bebek elpártolása Ferdinand királytól. Hevesmegyei birtokaik konfiskáltatnak. III. A Kenderesy-testvérek birtokai konfiskatiója. Szőllősy Márton hevesi alispán, Bekény András, és mások jutalmazása birtok adományozással. IV. Perényi Gábor is Izabella pártjára áll. Izabella királyné bevonul Erdélybe 1556. okt. 22-én. Dobó István feladja Szamos-Ujvárt. Kolozsváron elfogatása Perényi G. által Domokos testvérével együtt. Az ellene emelt vádak alaptalansága. Szamosujvári fogsága. V. Dobó menekülése Szamosujvárról. VI. Vizsgálat az egri várban. VII. A zsérczi karthausi barátok birtokának adományozása az egri káptalan részére. . . . . 176—181 lap.

HUSZONNEGYEDIK FEJEZET.

I. Veranez egri püspökké neveztetik ki 1557. nov. 19-én. A vele megkötött egyezmény. II. Veranez Zoltay Istvánnak várnagygyá kineveztetését sürgeti. Megérkezése Egerbe 1558. febr. 26-án. A kamarai vizsgáló küldöttség Egerben és Szarvaskőn. Magyar-török párbajok. III. Zeleméry László várgondnok, Zoltay és Jakusich várnagyok Egerben. Gadóczy Gábor szarvaskői várnagy és dijaztatása. IV. Zarkandy volt várnagy jutalmaztatása, Károlyi poroszlói birtokával. V. Veranez kineveztetésének indoka. Pénzbeli szükséglete. Pápai megerősitése és püspökké szenteltetése. VI. Az 1558. évi török háboru, és Miksa főherczeg haditerve. Bebek Ferencz ki-

végeztetése Izabella királyné által. Bebek György és Perényi visszaáll Ferdinandhoz. A sajókazai ütközet. Az egriek késedelme innen. A vár fegyelmének felbomlottsága. VII. A szolnoki és balaszentmiklósi erődök, és a törökök terjeszkedése. Eger, Gyula, Hajnácskő védelmi kérdése. VIII. Veranez tevékenysége. Egervára őrségével összeütközése a török fogoly-váltság ügyben. Ali török fogoly az egri várban, váltsága harmadát Veranez magának követeli. A viszály folytán Zeleméry proviso és Jakusich várnagy felmentetnek IX. Veranez bécsi utja az Izabellával kötendő egyezség ügyében. Ott előterjesztése az egri várőrség csekély létszáma tárgyában. A hatvani bég felhivása általános felkelésre. Izabella halála 1559. szept. 20-án. 181—193 lap.

HUSZONÖTÖDIK FEJEZET.

I. Veranez püspöknek 1559. sept. 29-én Egerbe érkeztével ujabb tárgyalásai a budai pasával, s Hassan hatvani béggel a török katonák zsarolásai felett. II. Ujabb török harácsolások, s támadások. A jászberényi török subasi megöletése, s ennek vérdija. Debrővára török erősséggé emeléséről szállongó hir. III. Illetékességi kérdés, a gyulai várral. A Jász-Kunok adminisztraeziója, s Hevesmegye főispánjának hatósági köre. IV. Veranez püspök pöre Zsérez falu végett az egri káptalannal. V. A reformatio terjedése az egri várban s a megyében. Veranez főispáni fellépése a terjedés meggátlására. Kistálya, Nagytálya és Maklár praedikátorai. VI. Vallási lázongás az egri várban. A Jászberényi zárda felgyujtása 1560. okt. 11-én. Ezzel a reformátusok vádoltatnak, s többen foglyul ejtetnek. A kassai vallási lázongás Gallus Anaxius elfogatása miatt VII. Luther tana követőinek zsinata Egerben, s ebből kelt felterjesztés a királyhoz 1562. febr. 6-án A várőrségének vezetői másokkal cseréltetnek fel. Veranez felmentetéséért folyamodik. VIII. Egervára erősitése Mirandula Pál épitész által. Az első szolnoki hid épitése a törökök által 1562-ben. Török támadás készülete IX. A magyar-török béke 8 évre megköttetik. A hódoltsági ügy. A törökök Ostorost, Papit meghóditják. Árokszállását felduljják. Kölcsönös vádaskodások. 193—205 lap.

HUSZONHETEDIK FEJEZET.

I. A nyolcz éves magyar-török béke idejében folyó vidéki élet, és közbiztonsága. Bebek György, Mágóchy Gáspár, Sárközy Mihály tőrbe csalatnak Rimaszombat mellett és török fogságba esnek. Váltságdijuk. II. A magyar-török rabok váltságügye köz- és magán jogi természetűvé vált. A kalocsai kádi rabsága. Mágóchy és Szerényi török rabságuk. III. Török rabok az egri várban. A rab mint magán tulajdon. Azok értéke, kiváltási módja, csere; a foglyok által kötött egyezség kölcsönös biztositása. Rabvásár Kassán. A foglyok tartása, esetleges visszatorlások. 205—211 lap.

HUSZONNYOLCZADIK FEJEZET.

I. Veranez püspök jövedelme és háztartása Egerben. Udvarában létező növendékek, papjelöltek. Pestvármegyei Simon a káptalani iskola növendéke. Az egri és felvidéki ipar. A lőcsei orvos. II. Veranez püspök mint Heves, Borsod és Pestmegye főispánja. Országgyülések, Miksa megkoronáztatása. III. Egervárosa jogszabályzata. IV. Törvénykezés a tapolczai apátság és a Barius testvérek között Repositionalis kereset, és erre hozott itélet. V. Szabó Mihály kassai polgár vádja Veranez püspök ellen. Kenderessy Boldizsár tiltakozása az egri káptalan előtt, Veranez kegyelmezési ténye miatt. VI. Petheő János Fülek birtokába vezettetése az egri káptalan által 1563-ban. VII. Országh Krisztóf, nejétől Zrinyi Ilonától gyermeke nem lévén, javaira királyi megegyezéssel teljes rendelkezési jogot nyer. Perényi Gábor szintén örökös hiányában, neje Országh Ilona részére Strobko és Terebes várakat biztositva, ennek fejében halála esetére többi birtokát a kincstár javára köti le. VIII. A török- és magyar felvidéki várak egymással szemben. Veranez püspök lemondása feletti tárgyalás. Az egyezség Veranczczal Egervára s javadalmai és politikai jogköre átadására megköttetik. Mágóchy Gáspár egri várkapitánynyá kineveztetik. . . . . 211—224 lap.

HUSZONKILENCZEDIK FEJEZET.

I. Az egri vár hadi s élelmi felszerelésének 1555-ik évi leltára. II. Ugyanaz az 1560-ik évben. III. Az 1562-ik évi leltár. . . . . 224—231 lap.

NEGYEDIK RÉSZ.

Mágóchy Gáspártól Egervára elestéig. 1564—1596.

HARMINCZADIK FEJEZET.

I. Mágóchy Gáspár egri főkapitány, Heves Borsod megyék főispáni helytartója elfoglalja helyét 1564 febr. 9-én. Utasitása. II. A viszály kezdete Mágóchy s a püspök között. Mágóchy a Luther vallásuakkal rokonszenvez. Vádak a püspök ellen. III. Veranez püspök vitája Hevesmegyével Szentgyörgyi alispán választása miatt. Mágóchy összeütközése a káptalannal birtokrendezés ügyben. IV. Veranez püspök vitája a káptalannal, a kisprépost kinevezése felett. V. Miksa király béke egyezkedése a törökkel. Tokaj, Szerencs, Szatmár, Nagy-Bánya Miksa király kezébe kerül. A török háboru megujulása. Sziget, Gyulavára és Hajnácskő elesik. VI. Egervára felétti aggodalom. Mágóchy elleni vád, hogy Luther vallásu, s mindent hitsorsosai javára cselekszik, a káptalant s egyházi lelkészeit üldözi, templomait elfoglalja. VII. A reformatio terjedése Mágóchy idejében. A gyöngyösi két vallásfelekezet egyezsége a templomokra Arszlán budai pasa előtt. VIII. Mágóchy bajai a vár kezelésénél. Elbocsátatása 1567-ben. IX. Visszahelyezési per s itélet Mágóchy idejében, pest s hevesmegyei birtokokra. . . . . 231—243 lap.

HARMINCZEGYEDIK FEJEZET.

I. Mágóchy után Forgách Simon neveztetett ki a vár főkapitányává 1567. máj. 16-án. A törökök Jászberényt megszálják. Dédes elesik Pétervására előbb Geömes Ferenczne, majd Mágóchynak adományoztatott. II. Perényi Gábor s Országh Kristóf halála 1567-ben. Dobó István követelése Perényi halála után a Pálóczy javakra. Viszálya a kincstárral. A végzetes Tegenyei per. Elfogatása s menekülése pozsonyi börtönéből. III. Dobó István Boeskay és Balassával összeesküvéssel vádoltatik. Elfogatása a pozsonyi országgyülésen. Bebörtönöztetése s halála. Dobóruszkai sirja, s emléke az egri várban. Családja megkapja a Pálóczy javakat. Krisztina leánya házassági pöre. Ferencz fia örökös nélküli halálával a Dobó birtokok leányágon a Rákóczyakra szállanak. IV. Perényi Gábor halála, özvegye s testvére iránt tanusitott eljárásáról állitólagos hirek. V. Országh Kristóf halála s családja; viszálya a birtok iránt. Birtokait Török Ferenczné Borbála, Kristóf unokatestvére örökli. Ezek utódai. . . . . 243—252 lap.

HARMINCZKETTEDIK FEJEZET.

I. Forgách Simon várkapitány kedvező helyzete. Veranez püspök ujabb utja Konstantinápolyba. A drinápolyi béke. A béke János Zsigmonddal. Ennek halála. Veranez esztergomi érsekké neveztetik ki, 1569. okt. 17-én. Halála. II. Radeczy István egri püspökké neveztetik ki. 1572. évben. Az egri egyház és káptalan birtoka kincstári kezelés alatt. Külső-Szolnok Hevesmegyével törvényileg egyesitetik. III. Forgách várkapitány elveszti a bizalmat. Utódja Ungnád Kristóf. A rendek sérelmi felirata a vártemplom elzárása, és a káptalani javak miatt. Radeczy püspök a német tanácsosok ellen. IV. Leleszi János jezsuita hittéritő Egerben. A káptalan összeütközése az egriekkel, szent Mihály temploma végett. A rendek felfogása az egri viszonyokkal szemben. V. A gyöngyösi vallási viszály. Mustafa pasa levele Gyöngyös biráihoz. Gyöngyösi házeladás. A felnémeti paulinusok bérbe adják felnémeti javaikat. . 252—261 lap.

HARMINCZHARMADIK FEJEZET.

I. Ungnád Kristóf, utána Kolomich Bertalan, s ismét Ungnád német várkapitánysága, s főispánsága. Kövér Ferencz s Bodi Menyhért provisorok utasitásai A vizsgáló bizottság az egri várban s a liber Sancti Joannis. Ungnád zálogba adja Szentmárit. 1588-ban Rákóczy kinevezetik várkapitánynak. II. Bajony Zsófia asszony, Pásztohy János, Kenderessy Boldizsár és Szerényi Mihály egri katonatisztek neje. Mária kis leánya korévének megállapitása, s a keresztelési anyakönyvek. Családi viszonyok, s a nemesi család akkori házi s gazdasági élete. Pörös törvénykezési esetek 1570—1600 évi időkben. III. Pásztohy Jánostól származott gyermekei köve-

telik atyai örökségöket. A „fogott birák“ itélete. IV. Szerényi Mihály végrendelete. V. A Bajoni kastély ingóságainak leltára. VI. Női hozomány 1582-ik évben. VII. Tur és Tisza-Varsány birtokosai, Derencheny, majd Kövér Ferencz egri várgondnok. . . . . 261—269 lap.

HARMINCZNEGYEDIK FEJEZET.

I. Rákóczy Zsigmond egri várkapitánynyá kineveztetik, utasitása. 1588. II. Radeczy püspök halála. Cherődi János püspök. III. A vár ez időbeli bevételei, a megye állása azon időben. A katonai fizetések, s különbség a magyar s német katona között. Az akkori árak, a katonai berendezés és szükséglet. IV. Rákóczy nősülése, családi s vagyoni viszonyai, lekösönése, bárói rangra emeltetése, a debrői birtokot Hevesmegyében megszerzi. V. A megye belállapota. Sasvár szolnoki bég viselt dolgai, veresége. Rákóczy Zsigmond s a végvárak szikszói győzelme 1588. VI. Prépostváry Bálint főkapitánysága. A törökök győzelme Eger alatt 1592-ben. Balázs diák István s társai foglyul esnek. Az elesettek feje, orra, füle, mint győzelmi jelvény. 270—281 lap.

HARMINCZÖTÖDIK FEJEZET.

I. A 15 éves török háboru kezdete. A felvidéki hadvezérlet támadó hadviselése. Rimaszombat, Fülek, Szecheny, Bujak, Hajnácskő, Nógrád várak visszavétele. II. Hatvan sikertelen ostroma 1594-ben. Jászberény felszabadul. Itt a hátrahagyott török felszerelés leltározása. III. Hatvan ujabb ostroma 1596-ban. A postagalamb használata a hatvani törököknél. Hatvan bevétetik sept. 3-án. A német katonák vérengzése Hatvanban. IV. Mahomet Hatvan felmentésére siet. Késedelme. Eger ostromára indul. Az egykoruak előadása az ostrom idejéről. A magyar hadvezérlet mulasztása. V. Nyáry Pál egri várkapitány. A vár akkori állása VI. A vár körülzárolása a törökök által. Baljóslat terjedése. Az ostromló ütegek elrendezése. Egyes rohamok. A vallon katonák iszákossága folytán a külső vár elesik VII. A belső vár ostroma. Aláaknázás A segély-sereg feletti tanácskozás Szerencsen. Zsigmond erdélyi fejedelem segélyre indul. Nyárynak segélyt sürgető küldötte Mocsáry Gergely Miksa főherczegnél. A rimaszombati czéltalan táborozás. VIII. Elesüggedés a várban. Az őrség egy része a megadás felett tanácskozik. Bessenyey György az árulók élén. Egykoruak előadása a vár elestének mozzanatáról. A törökök boszuja a német s vallon katonákon. IX. Miksa főherczeg rimaszombati időzése. A vár elestét itt veszi hirül. Vonulása a Sajó mellé. Innen Keresztes mezejére indul az egyesült sereg X. Mohamet Keresztes mezejére küldi serege egy részét. Itt a két tábor állásfoglalása. A harcz kifejlődése. Az okt. 26-iki ütközet szerencsétlen vége. XI. Illésházy véleménye a keresztesi ütközetről. Borsodmegye dicatorának feljegyzése a keresztesi csatáról. . . . . 281—300 lap.

ÖTÖDIK RÉSZ.

Vegyesek Hevesmegye beléletéből. 1526—1596.

HARMINCZHATODIK FEJEZET.

I. Hevesmegye törvényhatósági belélete és szervezete. A megyék akkori müködésének köre. Szolgabirák, ülnökök, homo regiusok. II. A megyei törvénykezés. A peres eljárás. A felsőbb bíróságok. Az itélet végrehajtása. A „fogott bíróság.“ III. Sommás osztályper a Rhédey és Recsky család között 1571-ben. IV. Rhédey Pál ellen fivére Bonaventura által inditott sommás osztályper. V. Recsky György és Rédey Pál Rádeczy egri püspök s kir helytartótól kir. adományképen kapják Csongrádmegyében Zekegyház falut. Birtokbavezettetésök. A Rédey és Recsky család. A Mocsáryak megszerzik Andornakot. . . . . 301—316 lap.

HARMINCZHETEDIK FEJEZET.

I. Hevesmegye székhelye. Főispánjai. A megye szolgabirái és homo regiusai. II. Egervárosa autonomiája és a nemesség. Nemesi kuriák Egerben. III. Gyöngyösvárosa önkormányzati jogköre. János király védelmi biztositásai. IV. A megyei községek belélete. . . 316—327 lap.

HARMINCZNYOLCZADIK FEJEZET.

1. Országos adóösszeirások Hevesmegyében 1546, 1549, 1550, 1552, 1554, 1564, 1567, 1569. évekből. A porta mint adóalap. Milyen volt a porta? és időmultával változása. II. Hevesmegye portái számának csökkenése és emelkedése A megye Tiszántúli része. III. Egervárosa portáinak száma. IV. A megye legtöbb portával biró és igy nagyobb községei. V. A megye legnagyobb birtokosai. Hány porta esik a nagybirtokosokra, és hány a kurialis nemességre. A megyei portáknak számának táblás kimutatása. VI. A nemesi osztály három tagozata, birtok szerint. A kurialis nemesek száma. VII. A zsellér-állomány Hevesmegyében. VIII. Az adószedők (dicatorok) utasitása 1564-ben. . . . . 327—340 lap.

HARMINCZKILENCZEDIK FEJEZET.

I. A jobbágyviszony. Urbéri szolgáltatások és azok összeirásai (Urbarium.) II. Az egri püspöki várbirtokok urbariuma 1551-ben. III. A hevesmegyei püspöki birtokok jobbágytelek állománya, és jobbágyainak száma. A kassai kamara kimutatása az egri várbirtok illetéke és jövedelméről. IV. Az 1558. és 1566. évi urbarialis és jobbágyállomány összeirásai. Az 1572-ik és 1577. összeirás, és ugyanebben a török földesuri szolgálmány és adózás elősorolása. Az 1577-ik évben egri polgárok és itt lakos nemesek névsora. VI. A felvidéki megyék török adója. VII. A megyében lévő Perényi-birtokok urbarialis összeirásai. Debrő és tartozékai, Gyöngyös, Pétervására. VIII. A gyöngyösi Báthory Endreféle jobbágyok panasza. IX. Szécsi Tamás hevesmegyei birtoka. . . . . 340—364 lap.

NEGYVENEDIK FEJEZET.

I. A papitized. Az egri püspök s káptalan tizedszedési joga, mely megyékre terjedt II. A tized-összeirások fontossága a megye gazdasági s népesedési viszonya felderitésére. III. A decimatorok utasitása s eljárása a tizedelésnél. A falu birájának teendője a tizedösszeirás és beszedésnél. Illetékök. A török bégek engedély-levele a tizedszedéshez, ennek dija. IV. A lelkészi illeték a tizedből. A kanonoki septima. A cathedraticum. A káptalani quarta s váltságösszege 1588-ban. A lelkészi illetékek nyugtái concionatorok, praedicatorok által kiállitva. V. A decimatorok felhatalmazása a tizedbevétel helyszini áruba bocsátására. A termény, bárány, bor ára. A buza kereszt, köböl, pint, itcze. VI. A megye termény- és bortized kerületei. A báránytized kerülete. A méztized. Keresztény pénz. VII. Egervölgye tizede. Egri tizedfizetők, bortermelők, szántóvetők. A népesség száma, a termény mennyisége. VIII. Az egri völgy többi községei. A népesség s termény összege. IX. Gyöngyös s mellékközségei tizedmennyisége, tizedfizetőinek névsora, népessége. A lelkészi illetékek nyugtái. X. A kishevesi (tiszántuli) tizedkerület községei, terménymennyisége s népessége. A lelkészi illetékek nyugtái. XI. A nagyhevesi kerület községei, terménymennyisége, népessége, lelkészi illetékek nyugtái. XII. A pathai kerület községei, terménymennyisége, népessége. XIII. Ugyanaz a pásztói kerületben. XIV. Ugyanaz a debrői kerületben. XV. A pathai, pásztói, debrői bortized kerületek. Termelők nevei egyes vidékeken.
364—399 lap.

NEGYVENEGYEDIK FEJEZET.

I. A tizedrovások szerint kimutatott megyebeli bor- buza-termény s bárány mennyiségének összesitése. II. A megye jobbágynépességének száma, az urbarialis, tized s adó összeirások alapján. A termény összesége s esedéke fejenként. III. A kurialis és egy telkes nemesek, egyházi férfiak, mesteremberek, molnárok száma. Az allodialis s kurialis földek általában, a müvelés alatti földterület mennyisége. A lakosság nyelve s nemzetisége . . . . . 399—406 lap.

NEGYVENKETTEDIK FEJEZET.

I. A 16-ik s ázadbeli érték s árviszonyok Hevesmegyében. Az ür és sulymérték, fertály, köböl, pint, itcze, mázsa, font, öl, curialis s jobbágy sessio. II. Az ürmérték, a fertály. III. A pénzérték. IV. A terményárak; a 16-ik századbeli munkadij, a gazdasági czikkek értéke. V. Az értékviszony a maihoz. . . . . 406—419 lap.

NEGYVENHARMADIK FEJEZET.

I. Török hadi, hatósági s hübér szervezet. A hatvani s szolnoki sandzsák, s a hozzá tartozó vidék. II. A meghódolás, a török kincstári s hűbér birtok, ennek adományozása. Zsoldhübér, timár vagy kilidzs, ziamet. Török földesurak: a spahi, a subasi, s kötelezettségök. A törökpénz értéke, s a török katonai fizetések. III. Hevesmegyében a török földesuri illetékek párhuzamban a magyar urbáriumokkal. A nógrádi török defterek. IV. A tö ök haderő szervezete. A gyalog s lovas csapatok, és tisztjeik. Hatvan, Szolnok, Bala-Szent-Mikl s felszerelése, katonai szervezete! . . . . . 419 427 lap.

Okmánytár. . . . . 429—488 lap.

Név- és tárgymutató. . . . . 489—504 lap.

ELSŐ RÉSZ.

Mohácsi vésztől, János király haláláig 1526—1540.

ELSŐ FEJEZET.

I. Varday Pál egri püspök a mohácsi vész idején. II. A törökök Budán s kivonulásuk az országból. III. Varday püspök védelmi intézkedése a felvidéken. IV. A török dulás Hevesmegye területén. V. Szapolyai Fegyverneken s a verpeléthi tábor szervezése Hevesmegyében. VI. A tokaji tanácskozmány. VII. Szapolyai vonulása Hevesmegyén át Budára. VIII. Szapolyai királylyá koronáztatása Székes-Fehérvárott. IX. Varday püspök szerepe s ennek méltatása. X. János kir. kinevezései. Varday esztergomi érsekké, Erdődy Simon egri püspökké neveztetnek ki. XI. Hevesmegye János kir. első országgyülésén.

I. 1526. aug. 29-én zajlott le a szörnyü mohácsi vész. Varday Pál egri püspök a vész előtt aug. 16-án, Tolnamegye Báta községéből, Lajos király utasitására, Budára tért vissza a királynéhoz [1]), a ki Tamás (szalaházi) veszprémi püspök [2]) s Thurzó Elek tárnokmester körében várakozott a jövő eseményekre.

Bátán hosszas tanácskozások folytak a hadviselés módja felett, hogy az támadó legyen, vagy a király védelmi s igy tartozkodó állásba vonuljon vissza. Ugy a királyné, mint az utban levő csapatok köréből, a király sürgettetett, hogy maradjon várakozó állásban, s mig a segélyhadak meg nem érkeznek, ovakodjék csatába bocsátkozni. [3])

Oláh Miklós udvari tanácsos s titkár, később egri püspök, az ütközet előtt, három nappal érkezett vissza a király táborából Budára, a királynéhoz, hozva a királyi elhatározás hirét s üzenetet, hogy a király támadólag siet a törökök elébe, várakozni nem fog, a királyné vonuljon Budáról Pozsonyba [4]).

Oláh Miklós megérkezése után harmadnapra aug. 30-án, késő éjjel jött meg a futár Budára a rettentő hirrel, hogy Mohács mezején, 29-én megtörtént az ütközet, minden veszve van. A királyné még az éj folyamán megindult kiséretével Pozsony felé.

---

[1]) Pray Annales 112. l.

[2]) Később egri püspökké neveztetett. Szerémi igy ir róla: „Cancellarius Thomas episc. vaciensis antequam noviter erat accepturus de rustico genere et erat parochus in Miskolcz.“ Schmidt szerint (Episc. Agr. II. k. 393. l.) Tamás beregszászi lelkész volt.

[3]) Nic. Olah. Codex epist. 36, 37, 708—709. l.

[4]) Oláh Miklós, ki Szapolyait szándékos késedelmességgel gyanusitja, Ursinus Velius történészt, e királyi elhatározásról igy informálja: „Ille (rex) me nuntio significavit reginae se fortunam experturum, et non subiturum infamiae, ut hosti terga dedisset.“ — Nic. Olah. Codex epist. u. o.

Szapolyai János erdélyi vajda, ez időben, 40.000 főre becsült seregével Szegednél állott.

II. A győző török tábor a harcz után kipihenve magát, ötöd napra indult meg a Duna mentén felfelé egyenesen Budára. Ide sept. 12-én érkezett meg. A budai részen szerte pusztitott, egészen Győrig. 19-én a Dunán át hidat vertek a pesti oldalra [1]), s 24-ig átszállott a tábor, de 25-én már megfuvatott az induló s Pestet feldulva, a Duna két partján Szeged s Bács irányába [2]) naponként 4 mértföldet haladva, oly rohamosan történt a visszavonulás, hogy sept. 28-án, Ibrahim seregének előhada már Szegeden volt, s okt. 6-án az egész török tábor kivül állott az ország határán.

III. Varday egri püspök, a vész hirével nem követte a királynét Pozsonyba, hanem egyenesen székhelyére Egerbe utazott, hogy a felvidéki rendekkel az ország védelme érdekében tanácskozzék. E czélból a felvidéki rendekhez nyomban felhivást intézett [3]), s ezek küldöttei, névszerint Heves, Gömör, Borsod, Torna, Abaujvár megyékből sept. 16-án, már Miskolczon tanácskoztak, mely tanácskozásból folyólag, Varday Pál püspök és pelsőczi Bebek János, a nevezett megyék nemesei nevében felhivást intéztek a felvidéki városok s megyékhez: „hogy a közös haza védelmére, mennél nagyobb erővel keljenek fel, gyorsan jöjjenek Hevesmegye törvényszékhelyére Verpeléthre, a hová emlitett püspökkel a szomszédos urak s nemesek megérkeznek, tábort vernek az erdélyi vajda megérkeztéig, ki levéllel s küldötteivel igérte, hogy számos és jól begyakorlott hadával oda fog jönni, hogy Isten segélyével a pusztitó ellentől megmentsék a hazát.“ Ezen miskolczi tanácskozmányon, a háboru viselésére felajánlott egyházi kincseknek, Kassán haladéktalanul pénzzé veretéséről is intézkedtek. Ezen felhivás vételével, Eperjes 50, Lőcse 80, Bártfa 50, Kis-Szeben 20, tehát összesen 200 gyalogost állitottak ki, s gyülekezési helyül Kassa jelöltetett ki. [4]).

IV. Verancz után [5]) mások is azt állitják, hogy a török sereg Budát elfoglalva, nem csak Győr felé, hanem egészen Gyöngyös sőt Miskolczig portyázott, nemcsak a Vértesen, hanem a Mátra hegyén összefutott menekülő népet is meglepte és legyilkolta. Gyárfás Jász-

[1]) Szalay IV. k. 8. l.
[2]) U. o. 9. l.
[3]) Jászay m. nemz. np. 78. l.
[4]) Pray Epist. proc. I. 274. Jászay I. k. 23. l.
[5]) Verancz munkái. II. k. 24 l.

Kunok történetében az állitatik (385. l.) hogy ekkor az ország Vácztól Gyöngyösig, Miskolcztól Titelig pusztitatott volna el.

Ha a török tábornak a pesti oldalra történt átkelési, és onnan vissza vonulási intézkedését vizsgáljuk, kétségbe kell vonnunk ezen egészen Hevesmegye területétől, Miskolczig terjedő pusztitás lehetőségét. A török tábor ugyanis, csak sept. 25-én kelt át egészben a pesti oldalra, honnan indulhatott volna Hatvan s Gyöngyös felé a Mátráig, vagy épen Miskolczig kalandozni. De sept. 26-án már visszavonult a tábor Pest alól, s sept. 28-án, már Szegednél volt a Dunán inneni török csapat.[1]) A Mátra hegység Pesthez 10—12, Miskolcz pedig 20—22 mértföld. Ezen terület bekalandozásához oda s vissza, legkevesebb 5—10 napra lett volna szükség, mennyi a fent ösmertetett pesti átkelés s visszavonulás idejéből sehogysem telik ki. De a Varday püspök által táborhelylyé jelölt Verpeléth, a Mátra tövében Gyöngyöstől alig pár órára, a lehető legrosszabb tervezet lett volna, ha a törökök erre kalandoztak vala; a mi pedig alig hihető el, annál inkább, mert a már ekkor Fegyvernek tájékán időző Szapolyaiféle sereg, s Eger között érintkezés volt folyamatban; Szapolyai Verpeléth felé vonulása tervben volt, a mi alig lett volna lehetséges, ha a pest-miskolczi utvonalon a török csapat portyázott volna. A török tábor portyázási vonala tehát Jászberény és Szolnokon tul nem terjedhetett, semmi esetre sem Miskolczig, vagy épen Fegyverneken tul, hol már Szapolyai seregébe ütközött volna.

V. Szapolyai János erdélyi vajda Szegednél táborozva, értesült a mohácsi szerencsétlenségről s arról, hogy a török tábor Buda felé vonul egyenesen; mire ő a Tisza partján szintén felfelé Fegyverneknek, tehát a török sereggel a tiszai vonalon párhuzamosan vette utját, s Fegyverneken tábort ütvén időzött. Ezen utjában értesitette őt Varday Pál arról, hogy a felvidéket fegyverbe szólitja, s Miskolczon a felvidékiekkel tanácskozni fog a védelem ügyében, s hogy Szapolyai is egész seregével vonuljon Verpeléth alá, mely hely a felvidéki felkelés csoportositása s a Szapolyaiféle tiszai táborral az összeköttetés létrehozatalára a legalkalmasabb volt. Verpeléth Hevesmegye akkori törvényszékhelye, a Mátra hegységtől egy részről, más részről az egri vár által fedezve, a Tarna folyó mellett, kiváló czélszerü táborozási hely, ez adott viszonyok között; honnan Kápolnán át Hatvan felé, a Budánál levő török tábor ellen, akár a támadó, akár a védelmi harcz sikeresen folytatható volt. 1849-ben is a Pest felől jövő

[1]) Lásd Szulejman naplóját.

Windischgrätz ellen, itt vivatott a hires kápolnai ütközet, melynek hátterét Verpeléth képezte.

VI. János vajda seregével, sept. 26-ika körül még mindig Fegyverneken volt. A miskolczi tanácskozás után, ide jött hozzá okt. hó elején Varday Pál, Dóczy János kincstartóval, s itt vették hirül, hogy a török tábor elvonult Buda alól, megy kifelé az országból[1]). Ezzel megszünt a verpeléthi tábor alakitásának szüksége. A teendők másfelé irányultak. Szapolyai a Tisza mentén tovább felfelé Tokaj várába vonult, s ide hivta a rendeket Varday püspök s többi társai beleegyezésével, tanácskozmányra okt. hó 14-ére. Ez értelemben válaszolt Varday Pál Eger székhelyéről a kassaiaknak okt. 10-én, kik azon kérdést intézték hozzá a miskolczi felhivás folytán, hogy 100 lovast és 200 gyalogost kiállitván, menjenek-e rögtön Verpeléthre? „Várjanak a csapatküldéssel“ — volt a püspök válasza, — „a török elvonult az országból, a rendek a változott visszonyok folytán, Tokajba 14-ére hivattak, a további teendők feletti tanácskozásra, bizalmas embereiket küldjék oda.“[2])

A tanácskozmányon nagy számmal vettek részt ugy az erdélyi részekből, mint a felvidék s Tisza mellől jövő nemesség, élén Varday Pál egri püspök, Perényi Péter, Dóczy János kincstartó, Verbőczy István, Homonnay Ferencz ungi főispán, Kátay Mihály, Kállay János stb.[3]) s a hosszas tanácskozmány eredménye az lett, hogy Lajos király szerencsétlen vége után, tekintve a zavaros viszonyokat, okvetlen király-választás az első teendő, e végből nov. 5-ére Székes-Fehérvárra, a királyválasztó országgyülést összehivják, mely összehivó Szapolyai J. erdélyi vajda, Varday Pál egri püspök, Perényi Péter temesi bán által a többi urak s nemesek nevében iratott alá[4]).

VII. János vajda a tokaji gyülés után, fényes kisérettel megindult Budára, 6000 fegyveres fedezete alatt. Szerencsen át okt. 30-án Egerbe érkeztek, hol Varday püspök már előre menve, nagyszerü fogadtatást rendezett részére, vendégszeretete összes tárházát kinyitá Eger falai között, hol meghált, és más nap reggel folytatá utját Hatvan felé, hol szintén éjjeli pihenőt tartottak. Mindenszentek napja előestéjén érkeztek Buda falai alá.[5])

---

[1]) Jászay I. k. 78. l.
[2]) Kassai levéltárból Jászaynál 80. l.
[3]) Jászay I. k. 81. l.
[4]) Pray epist. proc. I. k. 276. l.
[5]) Akademiai kiadványban Szerémi György 129. lap.

VIII. Budáról nov. 8-án mentek Székes-Fehérvárra, s 9-én eltemettetvén Lajos holtteste, 10-én megtartatott a király-választó gyülés, 11-én koronáztatott meg a királylyá kikiáltott Szapolyai. A gyülés 5-ére volt összehiva, 3 nap „összejöveteli nap“ szokott közben lenni, s az első ülés azután tartatott.

IX. Az itt elsorolt történeti adatokból s tényekből, minden kétséget kizárólag kitünik a szereplő férfiak, s ezek között Varday Pál egri püspök hazafias ügybuzgalma, s a gyors határozást kivánó körülmények által befolyásolt cselekedetek jóhiszemüsége. A nagy veszélybe jutott haza védelmének érdeke a mozgató erő; s azon levélből, melyet Varday püspök Egerből a felvidéki városokhoz intézett, a verpeléthi tábor alakitása végett, mint a szörnyü vész után, a védelemre irányzott öntudatos cselekmény, a püspök egész lényére s müködésére a legszebb fényt deriti.

Varday a nagy szerencsétlenség hirének megérkezte után, igaz, nem követi a királynét Pozsonyba; mert előtte a haza védelmének nagy problemája lebeg. E végből siet haza székhelyére Egerbe, s az uton érleli elméjében a védelmi teendőket, melyek a leggyorsabb cselekvésre ösztönzik. Budáról Egerbe sept. 3—4-én érkezhetett; mert Budához Eger az akkori időben 3—4 napi járó ut volt, és szept. 16-án már Miskolczon tanácskozik az általa odahivott megyei rendekkel, szervezi a felvidéki felkelést, a verpeléthi tábort, melynek szüksége a török sereg gyors visszavonulása folytán megszünt. Ezzel változott a helyzet; de a védelmi szervezkedés, a további teendőknek is sarkpontja maradt, melyhez járult Lajos király halála által, az ország kormányzata miként megalakitásának, a védelem szempontjából halaszthatatlan kérdése.

Hogy a különben is zilált hazai viszonyok között, a Szegedről Fegyvernekre s innen Tokajba, érintetlen nagy sereggel érkező Szapolyai János erdélyi vajdára eshetett, már az első pillanatban, több hazafi gondolata, hogy királylyá kiáltassék ki, annál is inkább feltehetőnek, s mintegy önként jövőnek látszik, mert e vidéken élénk emlékben lehetett még a hires hatvani gyülés határozata, hogy „idegent királylyá választani nem fognak.“ Ez országrészen a Szapolyai név, különösen a nemesség előtt, még a Dózsa-féle lázadás idejétől, különben is népszerü volt, szegedi táborozásának gyanusitása s ott szándékos késedelmezése pedig, valamint akkor ott, ugy ma már méltatlan koholmánynak bizonyult.

Varday püspök, kinek lelkét az ország védelmi kérdése egészen eltöltő, Szapolyaira már csak e szempontból is sulyt helyezett, s őt

kiváló tényezőnek tarthatta; de a leendő királyt illetőleg, ugy látszik, első sorban a lengyel királyra gondolt, s ez érdemben, levelet is intézett Zsigmond lengyel királyhoz. [1])

Valószinü, hogy a tokaji gyülés hangulata, nagy befolyást tett reá, hol Szapolyai már királylyá jelöltetett, s a nagy czél kedveért, az összhangot meg nem zavarhatá; sőt hüségesen követte a koronázásra is, mely mint emlitők, nov. 11-én Székes-Fehérvárott ment végbe. A koronázási tényt Podmaniczky István Nyitra agg püspöke hajtotta végre, miután az esztergomi érseki szék üresedésben volt. [2]) Tehát a koronázó püspök nem Varday Pál volt.

X. E koronázó gyülésen kik voltak jelen, s mely megyék voltak képviselve, megállapitani nem lehet.

A főpapok közül Podmaniczky nyitrai, Varday Pál egri, Országh János váczi püspökök jelenléte kétségtelen. Erdődy Simon zágrábi, később egri püspök azonban nem volt jelen; mert nov. 10-én Chasmán időzött, innen irt káptalanjához, hogy alkalmas férfiakat küldjenek hozzá, velök a zavaros helyzetben a teendők felett tanácskozandó. Levelében hivatkozik a királyné s a nádortól kapott felhivásokra. A székesfehérvári országgyülésről említést sem tesz. Nov. 16-án Győr mellett találkozásuk volt Frangepán Kristóffal, s innen együtt mentek nov. 22-én Budára, János királyhoz [3]).

A koronázás megtörténte után, a koronás király hozzá látott az ország kormányzata szervezéséhez s kiegészitéséhez. Az esztergomi érseki székre Varday emeltetett, Perényi Péter erdélyi vajdává s koronaőrré, Verbőczy István kanczellárrá, Tornallyay Jakab kincstartóvá, Raskay Gáspár nógrádi, Báthory Endre szatmári, Putnoky Imre borsodi, Homonnay István zemplémi főispánokká neveztettek ki.

Varday Pál, elbucsuzva az egriektől, nyomban elfoglalta érseki székét, ugy hogy nov. 29-én már itt fogadhatta János királyt, a ki itt honapokon át időzött.

E kinevezések a koronázás után még Székes-Fehérváron történtek, honnan János király Budára ment, s nov. 22-én itt találkozott Frangepán Kristóffal, kit horvát bánná, ugy Erdődy Simon zágrábi püspökkel, kit egri püspökké nevezett ki. Erre ugyan határozott adat nincs, de az 1527. márcz. 17-én Budán tartott országgyülésen, azon

[1]) Smolka. Ferdinandes ersten Bemüh. um die Krone von Ungarn 32. l.

[2]) Wagner Antal. Scepus IV. 37. l. Az orsz. levéltárban van az eredeti kézirat, melyben Ferdinand király bocsánatát jelenti ki Podmaniczky püspök azon ténye felett is, hogy Szapolyai fejére ő tette a koronát.

[3]) Katona XX. k.

ellenirat on, melyet az itt levő rendek, Ferdinand tiltakozó levelére válaszul marcz. 24-én irtak, Erdődy Simon mint egri püspök van aláirva,[1]) tehát itt mint egri püspök vett részt; aligha helytelen ezek folytán a feltevés, hogy János király által az adományozás azon időben történt, midőn Erdődy Budára Frangepánnal együtt hozzá ment; annál is inkább elfogadható e feltevés, mert Varday esztergomi érsekké kinevezése után, nagyon valószinütlen, hogy az egri püspökség üresen hagyatott volna.[2])

XI. János király 1527. marcz. 17-ére, még esztergomi időzése alatt febr. 6-án Budára országgyülést hivott össze, melyen 53 megye s 10 kir. város vett részt. Hevesmegye követei voltak ez országgyülésen Szalóky Zsigmond és Body Mihály. Ez országgyülésen Erdődy Simon is, mint egri püspök volt jelen.

MÁSODIK FEJEZET.

I. Ferdinand Pozsonyban királylyá választatik. Bácsi Miklós egri prépost, Bernát egri kanonok. Ferdinand király bevonul az országba. II. Ferdinand kir. elfoglalja Pestet, János kir. visszavonulása Hevesmegyén át. Erdődy püspök Egerben. Megválása János királytól. János kir. Laad klastromnál. III. Gróf Salm Miklós János király üldözésére indul. IV. Ferdinand királlyá koronáztatik, s 1527. nov. 5-én történt kinevezései. Szalaházy Tamás egri püspök. V. Bodó Ferencz János király kapitánya megszállja Egervárát, majd fogságba kerül, szökési legendája Gyöngyös tájékán. 1528. Bodó Ferencz fogsága. VI Az egri káptalan elveszett pecsétje megujitatik VII. Bodó Ferencz családi viszonya. VIII. János kir. Lengyelországba menekül. Hevesmegye Ferdinand király alatt. Szarvaskő Ferdinand hivei által elfoglaltatik.

I. Az alatt mig a tiszai vonaltól kiindulva, ekként fejlődtek az események gyors egymásutánban, Szapolyai János királylyá koronáztatásáig, a felső dunai vonalon Pozsonyban, a nagy drámának másik felvonása készült, Ferdinand ellen király fellépése, s az országba fegyveres erővel történt bevonulásával.

Az özvegygyé lett Mária királynő, mint érintők, a mohácsi vész hirül vétele után Budáról Pozsonyba sietett, hová megérkezett a mohácsi vészből szerencsésen menekült Báthory István nádor is. Majd többen is jöttek ide, köztök Nádasdy Tamás, a ki az itt levő rendek s Ferdinand között az érintkezést közvetitette, összeirván azon életben maradott tekintélyes egyének névsorát is, kikkel Ferdinand ügyében érintkezni, s kikre figyelmet forditani kell. Ezek között szerepel „tisztes Bácsi Miklós egri prépost“ is.[3]) Báthory István nádor, az özv. királynéval leveleket s felhivásokat bocsátottak ki, hogy nov.

[1]) Lásd magy. orsz. gyül. emlékek I. k. 127. l.
[2]) Smolka emlitett munkája 48. l.
[3]) Jászay m. n. nap. 51. l.

25-én Komáromba jöjjenek a rendek, a teendők feletti tanácskozásra. Ez alatt Mária királynő s testvére Ferdinand között, a magyar királyi trón elfoglalására, Bernát egri kántor-kanonok s a királyné titoknoka [1]) közvetitésével folyt a titkos tárgyalás. Pozsonyban többféle hir keringett Szapolyai terveiről; szárnyalt az is, hogy a vajda s az özvegy királynő között házassági frigy terveztetik. [2])

A Komáromba nov. 25-ére összehivott gyülés azonban ott nem tartatott meg, mert Raskay Gáspár, János király hive, e közben Komáromot megszállotta. E helyett Pozsonyban decz. 15-én tartatott meg az összejövetel, hol is Ferdinand kiáltatott ki magyar királylyá, s János koronáztatása törvénytelen és érvénytelennek jelentetett ki, miről országszerte felhivások bocsátattak ki.

E szerint két király állván most már egymással szemben, a nagy dráma megoldásának cselekménye 1527. jun. hó 29-én, Ferdinandnak az országhoz intézett nyilt levelével vette kezdetét, melyben hirdeti, hogy most már seregével megindult az ország elfoglalására. A mi tényleg meg is történt.

II. Ferdinand serege megindulásával megváltozott az ország képe. Feltartóztatlanul haladt Pozsonyból 1527. jul. elején Pest felé. Esztergom rövid ostrom után megadta magát, Varday Pál érsek átállott Ferdinand pártjához. A győző sereg aug. hó közepén Pest alatt volt. János király aug. 19-én vonult el Pest alól, Hatvan felé huzódott csapatával.

János király ezen visszavonulási utjáról két egykoru, s mindkettő János táborában levő, tehát szemtanu iró emlékezik meg. Az egyik Szerémi György (Sirmiensis) a király udvari káplánja, a másik Zermegh, a király kíséretében volt Erdődy egri püspök segéd-titoknoka.

Szerémi szerint [3]) János király aug. 20-án, szent István király napján már Hatvanban volt, ott meghált, s másnap Árokszállására mentek, a hová érkezett Czibak váradi püspök is hajduival, honnan a Sajó mentén a laadi klastromhoz vonultak, hol tábort vertek.

Zermegh, a ki mint Simon zágrábi püspök segéd-titoknoka, urával együtt János király oldala mellett volt szintén, ezen utban mint szemtanú, egész közvetlenséggel igy irja le János királynak Hevesmegyén keresztül vonulását [4]) „János ezen közben, értesülvén Ferdi-

[1]) Gévay Urk. Z. Gesch. Jászay m. n. napj. 94. l.
[2]) Smolka már érintett munkájában 35. l.
[3]) Magy. tört. Eml. I. k. 175—77. l.
[4]) Lásd Schwandtnernél 388. l.

nand jöveteléről, — Budát elhagyta, átkelve a Dunán Pestre, onnan Gubacs pusztára ment, s ott tábort ütött. Vele volt Simon zágrábi püspök, Statilius János obudai prépost, s kevés világiak. — Mintegy 6 napig időzött itt. E közben fogatott el itt egy öreg nemes Okichy Balázs nevü, kinél a nádor több levelét találták, hogy az illetők kezéhez juttassa. Ezért elfogatván, feje vétetett; Gubacsról augustusban szent István napja előtt indult tovább Hatvanba. A király Bodó Ferenczet és Bakith Pált, katonáikkal Buda alá küldötte, hogy az oda szent István napján bevonuló Ferdinand seregét kémleljék ki. A küldetésnek eleget tettek, a mit láttak, mindent elbeszéltek, még azt is, hogy az ellenség észrevevén őket, ágyukkal tüzelt reájok, s néhány golyót mutatóul el is hoztak."

„Ezzel a király Gyöngyös város felé ment, s nem messze a várostól ütött tábort.[1]) Innen Simon zágrábi püspök, kit a király az egri püspökséggel ajándékozott meg, engedélyt nyerve a királytól, Egerbe utazott. Az ő seregében volt Ravony János nemes férfiu, a püspök jegyzője, ki mellet tanult Zermegh, kivel ők innen Slavoniába tértek vissza." Igy beszéli Zermegh, mely elbeszélés valódiságát a tények is igazolják. Erdődy akkor Egerben püspökségét tényleg is elfoglalta s ott intézkedett is, kitünik onnan, hogy a valószinüleg vele egyidejüleg jött Erdődy Péter testvérét, Eger és Szarvaskő várába helyezte, Ercsy Ferenczczel, mint várnagyokat, kik Eger elvesztésével Szarvaskőre vonultak, s azt 1528. april 26-ig meg is tartották; mikor is Tamás püspök emberei, élükön Doctor Péterrel, ki ezért aztán megjutalmaztatott, Szarvaskőt bevették, s mindkét várnagyot foglyul ejtették.[2])

János király tehát Hatvanból Árokszállás és Gyöngyös között vonulva ment tovább Eger felé, s aug. 24-én már Eger alatt Makláron volt, honnan[3]) „Eger melletti táborából" hiveihez intő leveleket küldött, hogy hozzá hüségben maradjanak, ne fogadják el Ferdinand leveleit, miután szoros eskü tiltja, hogy idegen választassék királynak. Most kénytelen táborba szállani, mig az ország fel fog kelni. Addig is minden erőt összegyüjt, hogy az ellent, ki az ország belsejébe rontott, Isten segitségével megboszulja. Fej és jószág vesztés terhe alatt tiltja, hogy Ferdinand felhivásainak engedjenek, az általa országgyülésül jelölt helyre menjenek.

János király kiséretéhez visszatért Erdődy Simon püspök is, s

[1]) Szerémi szerint Árokszállása határában. Árokszállása Gyöngyöstől 2 mértföld.
[2]) Lásd Gevay Gesandschaft an Sultan 38. lap. s az okmánytárban 2. sz. a.
[3]) Ambrosius Simigiani Hist. lib r I. 45. l. Pray epist. proc. I. k. 307. l.

követte utjában Tokaj felé, hol a szerencsétlen kimenetelü ütközet után, sept. végén elhagyta.[1]) Nagyon valószinü, hogy Zágrábba tért vissza, s a későbbi események folytán lemondott egri püspöki igényeiről. Később testvérével Péterrel átállott Ferdinand pártjára.

Eger alatt nem sokáig időzött János király, aug. 28-án már Muhin volt, honnan e napról keltezve irt a szebeniekhez intő s tiltó levelet, Ferdinand felhivása ellen.[2]) Innen a Sajó melletti laadi klastrom környékére vonulva, állandó tábort vert; itt időzött sept. hó 27-ig.[3]) E klastromban főnöki minőségben volt György barát, kivel megösmerkedett, s innen emelkedett ki, a későbbi események nagy nevü férfia Martinuzzi György.

Ferdinand aug. 20-án szent István király napján vonult be Budára, s nyomban országgyülést hirdetett ide sept. 29-ére.

III. A visszavonuló János király után gróf Salm Miklós ment 4 ezer gyalog, 2 ezer lovas, kellő tüzérség, ágyuk s egyéb hadi szerekkel. Gróf Mansfeld nyomult még utána 700 lovassal.[4])

Salm gróf háboritlanul haladt János király után, ugyanazon uton, melyen ez keresztül ment. Sept. 20. táján, Eger alatt a maklár-szihalmi sikon táborozott. Az egriek ide követeket küldöttek, békés meghódolásukat bejelentve. A gróf tehát nem ment Egerbe,[5]) jobbra folytatandó utját a fent jelzett irányban maradt, az egriektől csupán élelmi szereket követelt, kik annak ide szállitását megigérték. Az igéret teljesitéséről azonban megfeledkeztek az egriek — igy beszéli Ursinus Velius, mire Salm gróf haragra lobbanva, gróf Hardeck János vezérét megbizta, hogy rohanjon Egerbe s rabolja ki. Hardeck jövetelének hirére a gazdagabb polgárok és papok, mindenüket magukkal vive menekültek. Az ott hagyott s várba hajtott szegény nép, a várat nem igen védelmezte, az első ágyuszó hallatára megadta magát, a ki csak futni tudott, falakon s ablakokon át elfutott. Az igy üresen maradt város s vár elfoglaltatván, a gróf emberei mindent összeszedtek, a mit csak találtak, s a menekülők el nem vihettek; bort, eleséget kocsikra rakva a táborba kiszállitották.

Innen[6]) a Sajó mellett táborozó János király ellen indultak, hová érkezve, János király sept. 27-én kora reggel megtámadta Salm

---

[1]) Sirmiensis u. o. 187. l.
[2]) Ambr. Sim. Hist. Lib. I. 45. l.
[3]) Szerémy 177. l.
[4]) Mon. Hung. Hist. I. k. 67. l. Ferdinand levele Margit fhg. asszonyhoz.
[5]) Ursinus Velius 22. l.
[6]) Eredeti két m. kronika 20. l. mon. Hung. Hist. I. k. 67. l.

gróf táborát, előbb sikerrel; de Salm fő ereje is csatába bocsátkozván, futásra kényszeritették János király seregét, honnan a futó had Tokaj várához menekült; de itt sem tarthatta magát, ujabb vereséget szenvedve és szétszóratva, János király a Tiszán keresztül Debreczenbe, onnan Nagyváradra, majd Erdélybe menekült, hiveinek főbbjei pedig Ferdinandhoz állottak át.

IV. E közben Ferdinand Budán, a sept. hó 29-ére összehivott országgyülés tanácskozását okt. 9-én megnyitotta, az összejött rendek Székes-Fehérvárra nov. 5-ére tüzték a koronázást, mely megtörténvén, onnan a megkoronázott Ferdinand király Esztergomba ment, honnan 1528. jan. 21-ére Budára ujból országgyülést hirdetett.

Az 1527. nov. 5-én tartott koronázáson a pozsonyi káptalan protocolluma szerint jelen voltak: Varday esztergomi érsek, Tamás veszprémi „kijelölt" egri püspök s kancellár, Sulyok György pécsi, Podmaniczky István nyitrai püspök, a ki Jánost királylyá koronázta, s most ő tette Ferdinand fejére is a koronát. Az urak közül Török Bálint, Báthory András, Hadnycer Vitus külső Szolnok főispánja, Homonnay György stb; megjelent a koronával Perényi Péter is, s még többen János hivei közül.

A koronázás után a király a főméltóságokra rögtön megtette kinevezéseit. János kir. által kinevezettek, ha hüség esküt tettek, legtöbbnyire meghagyattak.

Szalaházy Tamás veszprémi püspök kinevezése egri püspökké s kancellárrá, a koronázás után, még november hóban szintén megtörtént; kitünik onnan, hogy már a koronázáson, mint egri püspök-jelölt szerepelt; de a most megkoronázott Ferdinand országgyülésének hozott törvényei I. czikkében, megnevezve Simon zágrábi püspök, kit mint tudjuk, János király egri püspökké nevezett, Bánffy János és Antal, Tahy János, Homonnay Ferencz, s a többi főispánok s főurak felhivattak, hogy nov. 25-ig megjelenve, a hűségesküt tegyék le. Erdődy Simon nem jelenvén meg, többé reá, János király kinevezéséből folyólag, figyelem sem lehetett, s az egri püspökség ügye Tamás javára végleg eldőlt.

Ettől eltekintve, Ferdinand most már megkoronázott király az ország főméltóságai s az egyházak élére, a kinevezéseket nov. 10-én megtevén, semmi kétség, hogy akkor Tamás is kineveztetett egri püspökké,[1]) s mint ilyen, a már ekkor Ferdinand serege hatalma alá jutott egri várat is elfoglalta, s oda saját embereit helyezte.

[1]) Suppl. ad vest. com. 3. k. 124. l.

V. A nyugalom azonban csak rövid ideig tartott Eger falai között. Az Erdély felé huzódott János király legkitünőbb vezére Bodó Ferencz, a Tisza mentén, csakhamar összegyüjtött egy harczképes csapatot; nov. hó vége felé Eger alá ment, hogy azt visszafoglalja.

Ezen Eger falai között folyt harczokról, szintén két egykorú irónál olvasunk elbeszélést, az egyik a már ösmertetett Szerémi György, János király udvari káplánja, a másik Ursinus Velius, Ferdinand király udvari történésze.

Szerémi szerint ezen harczok decz. végén történtek. Az alább ösmertetendő okmányok adatai szerint, nov. végén, a mi valószinübb, már csak a téli időt is tekintve, mely kivált a régibb időkben, pihenőt parancsolt a fegyvereknek. Ursinus Velius elbeszéléséből az 1527. év vége fele járó időt igen, de a hónapot csak hozzávetőleg lehet novemberre következtetni.

Ursinus Velius elbeszélése szerint, a várost magát, mert az sem falakkal, sem erősséggel ellátva nem volt, mihamar hatalmába keritette Bodó. A várban azonban válogatott magyar s német őrség hagyatván, azzal könnyen nem boldogulhatott, sőt a várbeli lovasok kirohanva Bodó embereire, nagy pusztitást vittek véghez, mindenöket elfoglalták. Bodó ujabb erősitést kapott, a várost sikerült bevenni, s hallatlan kegyetlenséget követett el a győzelem után, a mi általában a vitéz katona jellemével összeférhetetlennek látszik, s lehetetlennek tartjuk, hogy akkora kegyetlen eljárás után, később Bodó elfogatván, rajta boszu ne vétetett volna. „Az oltárt sem kimélte — irja Ursinus Velius — a templomba menekült ártatlanokat s gyermekeket lemészároltatta, a templomi s egyházi jelvényeket lovaira aggatva vonult le diadalmenetképen a várból. A templom ékszereit, aranyait, a vár praefectusainak fejeivel küldötte a szepesi grófnak, hogy a holtak szemléletében, kiknek elesténél jelen nem lehetett, gyönyörködjék. A foglyok kötelekkel összefüzve, a vár körül játéktárgyul szolgáltak, soknak füle, orra levágatott. Ferdinand király értesülve mindezekről, mintegy 700 főből álló válogatott német lovasokat küldött Egerbe rögtön, más adat szerint 1200 lovas 1000 gyalog küldetett, a mi valószinűbb, s ezek élén Török Bálint, Pekry Lajos, Paxi Gáspár, Maylath István, az Egerből eltávozott Bodót utólérve, hadát széjjel verték, az ütközetben elfogták. Visszatérve Eger falai alá, a benhagyott őrség látva vezérök fogoly voltát, a várat önként feladta. Bodó Ferencz Gyöngyös felé kisérve, Gyöngyösön őreit leitatta, s éjjel megszökött tőlök. Ő maga is ittasan menekülve egy faluban megszállott, s ott kialudván

magát, eszébe jutott, hogy mily hütlenül menekült, s ezt adott szavához méltatlannak tartva, elég oktalanul vissza indult fogságába. Utközben találkozott őt kereső őreivel, s igy foglyul ejtve, vitetett Esztergomba a királyhoz, hol az előkelők s nemesek, közbevetették érette magukat, tetteit kimenteni igyekeztek, szabadon bocsátása esetében sokan kezességül ajánlkoztak. A király azonban bővebb megfontolásra tartotta fel Bodó ügyét. Esztergomból Németujhelybe vitette börtönébe.“ Igy s eddig Ursinus Velius.[1]) Az Esztergomban történtek, alig engedik feltételezni, hogy Bodó ama kegyetlenségeket elkövethette volna. A király hiveinek eme részvéte a fogoly iránt, nem következendett be, ha a róla irt istentelenségek, valók lettek volna.

Szerémi[2]) Bodó harczát melyet ő kassai utjában hallott, a következőleg beszéli. Boldogkőn volt Tomory Istvánnál, decz. 27. napján, hol Bodóról az a hir szárnyalt, hogy a német rész által Keresztes mezején elfogatott. Az összecsapás Silvester pápa (decz. 31.) napján történt. A német rész előtt rettegett név lévén, azért Török Bálint és Bakith Pál összebeszéltek, hogy csellel fogják el. A csel sikerült Keresztes mezőn.

Török Bálint, mint Bodónak egykori barátja, a táborban beszélgetés végett magához csalta Bodót, s hirtelen közre kapva elfogták. Bakith volt a csel kitalálója, s azzal biztatta Török Bálintot a végrehajtásra, hogy a király neki adja Tatát[3]) ha Bodót foglyul ejtik. Bodót figyelmeztették hajdui, hogy vigyázzon; de áldozata lett a cselnek. Bodó elfogatván katonái széjjel verettek; Egervára védői is megnyiták a vár kapuit látva urok fogoly voltát. Bodó nagy diadallal vitetett Buda felé, hol az utban megszállván, kisérői azon igéretére, hogy megszökni nem fog, eloldották kötelékeit. Éjjel mégis magok az őrizetre rendelt katonák, arra birták, hogy szökjék meg. Bodó sokáig habozott, „ne terhelje lelkiismeretét igérete, mondá az őrző vitéz, hiszen midőn elfogatott, hit alatti igérettel csalatott meg, s ugy jutott fogságba.“ „Igazad van — mondá Bodó. — valóban Török Bálint kétszeres csaló s hitszegő volt.“ „Tehát ha tudta uraságod ezt, miért hitt neki, menjen most a merre lát.“ A vitéz lovat hozott részére s Bodó utnak kelt. Mintegy ½ mértföldnyit menve, egy pusztához ért, hol egy házban világ égett. Bodót nem hagyta nyugodni

---

[1]) U. V. 44—45. l.

[2]) Magy. tört. eml. I. k 201—3. l.

[3]) Szerémi azt irja, hogy a király utólag figyelmeztetve lévén igéretére, azt mondá Bakithnak: „Kutyát kutyával fogatok.“ Tata nem adatott soha Török Bálintnak.

lelkiismerete, hogy adott hitét megszegje. Bement az idegen házba, hol annak lakója enni s innivalóval kinálta meg. Ettől kért tanácsot, elmondván kilétét, hogy mit tegyen? A gazda azt mondá, a kinek hite nincs, istene sincs, a ki kicsiben hivséges, nagyban is az. Bodó megbánva tettét, visszatért, s nagy diadallal hurczoltatott Pestre."

Verancz csak annyit ir, hogy „Bodó Ferenczet Keresztes mezején fogták el az hajduk közül." [1])

Szerémi szerint Bodó Budán át vitetett Esztergomba megkötözve, s onnan Bécsbe, hol három évig tartatott börtönben. Több izben felhivatott, hogy esküdjék hüséget Ferdinand királyhoz, és szabadon bocsátják. Bodó azonban azt felelte: „Adott hitem János királynál van, s azt halálomig megtartom." Csakugyan börtönében is halt meg. 1531. juniusban, még maga Ferdinand király ajánlotta tanácsosainak, hogy az akkor János királynál Budán fogoly Hobordonáczért, ajánlják cserébe Bodót. Hobordonácz 1530. január hóban fogatott el, állitólag mint János király meggyilkolására küldött bérencz. Ferdinand tanácsosai jobban féltek Bodó szabadon lététől, mintsem a cserén kaptak volna, lebeszélték a királyt a tervről. [2])

Szerémi elbeszélése az időre nézve, hogy Bodó elfogatása Silveszter pápa napján, azaz decz. 31-én történt, téves; kitünik ez Ferdinand királynak 1528. jan. 1-én Esztergomban kelt a bártfaikhoz intézett leveléből, [3]) melyben felhivja a bártfaiakat, hogy Török Bálint és Pekry Lajos kapitányainak segitséget nyujtsanak, kik Keresztesnél Bodó Ferenczet megverve, elfogták. A Miskolcz és Eger között fekvő Keresztesen decz. 31-én történtek, Esztergomban másnap még tudva nem lehettek; mert Keresztes és Esztergom között mintegy 30 mértföld távolság van.

Ezzel, az időre nézve Szerémi elbeszélése tévesnek bizonyulván, Bodó Eger alatti harczait nov. hóban történteknek vehetjük; ugy azonban, hogy keresztesi csatája s elfogatási ideje, később, decz. hó közepe felé eshetett meg. Erre nézve felvilágositást ad Ferdinand király ajándékozási levele, Szalaházy Tamás egri püspök s kancellár hivei részére, mely 1527. nov. 30-án kelt. Ezen ajándékozási levélben a király Nádasdy Tamás budai várnagy előterjesztésére, Tamás püspök kérése s az alább nevezendők érdemeihez képest is, Ercsy Ferencz és Bodó Ferencz vezérek követőit, kik Szapolyai János közellenség

[1]) Eredeti két m. kronika 21. l.
[2]) Szalay IV. k. 94. l.
[3]) Pray epist. proc. I. k. 324 l.

partjára állva, nemesek s nem nemesek javai s házaiban annyi dulást, pusztitást vittek véghez, Eger várát megtámadták, ostromolták, hütlenség s felségsértés bünébe estek, megfosztva minden javaiktól, azokat Tamás püspök következő hiveinek, Kezy Ferencz, Izdenczy Miklós, Markffy István egri várnagy, Horváth Péter és Mátyás, Bezeh Farkas Zalka Márton, Furkó Bálintnak hü szolgálataikért, különösen hogy a lázadók s hütlenek ellen az egri vár védelmében életök s vagyonuk veszélyeztetésével hősiesen harczolva, azokat kétszer legyőzve tüntek ki, minden hasznuk s tartozékaikkal adományozza, mások joga épségben hagyásával.[1])

Ezen adományozás, minden bizonynyal, a Bodó harczok után történt, midőn az egri vár ismételten is támadtatott, s Ferdinand hivei győzelemmel diadalmaskodtak. Midőn Salm gróf sept. 20-a táján első izben elfoglalta az egri várat, ott feltünőbb csata, s különösen Bodó Ferencz szerepléséről mit sem tudunk.

VI. Ezen Bodóféle harcz idejében veszett el az egri káptalan hitelesitő pecsétje is. Tamás püspök előterjesztésére Ferdinand király 1528. febr. 2-án kelt intimatumával megengedte, hogy ezüst, réz, vagy más alkalmas érczből ujból készitessék.[2])

1. sz.

2. sz.

Az elveszett pecsét rajza 1. sz. a. látható. Ez a tatár járás után, mikor szintén elveszett, következő körirattal készitetett: S. Capituli Eccl. Agriensis post plagam. Közepén evang. szent János ösmert jelképe, a kiterjesztett szárnyu sas látható. A mohácsi vész után kiállitott káptalani okmányokon a 2-ik sz. a. pecsét kinyomatot találtuk.[3])

[1]) Schmidt episc. agr. II. k. 310. l.

[2]) Schmdt u. o. 312. l.

[3]) 1591-ben kelt okmány. Fasc. 1016. n. 19, az országos levéltárban.

Középen ülő alak, áldólag emeli kezét egy térdelő gyermek feje felett. Körirat: Sig. Capituli Agriensis. Az évszám MDXXVI. (1526). Az ujonnan készitett pecsét tehát ez lett volna, mely miért nyerte ezen évszámot, meghatározni nem tudjuk. 1596. évben, Eger elestével ez a pecsét is elveszett. A 17-ik századbeli okmányokon már ismét a kiterjesztett szárnyu sasos pecsét kinyomatot találjuk.

VII. Bodó Ferencz de Anyavára, János király e vitéz kapitánya, Tolna és Sümeg megyékben terjedelmes birtokok ura, neje Raskay Erzsébettől egy leány gyermeket Annát hagyva hátra, halt el. Nevezett özvegy, testvére volt Raskay György zempléni alispánnak, ki szintén a mohácsi csatában halt el, kinek neje Pálóczy Kata, s gyermekei a Pálóczyféle birtok-perben később nagy szerepet játszottak. Az özvegy nővére volt még Raskay Dorottya Bebek Ferencz neje, ki férjével, Fülekvára s hozzá tartozó falvaiban, mint Raskay birtokban, Bodó Ferencznét illető részt, Csege szabolcsmegyei faluért elcserélte s magának megszerezte.

Bodó Ferencz leánya Anna, bihari nagybirtokos Bajony Benedekhez ment nőül, a ki igen gazdag birtokos s pénzes ember volt, s több izben pénzt kölcsönzött a megszorult János királynak s hiveinek is, nevezetesen Grittinek és Laszkynak. Ily kölcsön fejében, 2000 frtért kapta zálogba János királytól 1532. jul. 23-án Debreczen városában illetékes részét, hasonló módon Laszky Jeromosnak adott 600 frtért a tetétleni pusztát.

Bajony Benedek elhalván, özvegye Bodó Anna, maga s gyermekei Ferencz, István, János, Katalin és Zsófia nevében tiltakozást nyujtott be az egri káptalanhoz, 1548. sept. 28-án, anyja Bodóné Raskay Erzsébet által a füleki vár s járulékos falvai iránt tett kiegyezés ellen, mely kiegyezést 1550. jan. 7. maga az özvegy is, mint törvénytelen módon reá erőszakoltat, ugyancsak az egri káptalan előtt vissza vonta. Bebek azonban ez idő szerint Ferdinand hive lévén, a várat háboritlanul birta. Később Fülekvára török kézre jutott. Bebek Ferencz halála után, a Raskay fiág is kihalt, s leány ágon gersei Pethev János, kinek nagy anyja Raskay Balázs leánya volt, 1563. év febr. 17-én, már előbb Bebek Ferencz fiával Györgygyel kiegyezve, a füleki birtokot megszerezte, s az egri káptalan által Fülekvárát s járulékos falvait, a mennyiben a törököktől lehetett, magának átresignáltatta.

Bodó Ferencz sümegi s tolnai birtokaira nézve pedig, leánya Anna Bajony Benedekné után, fiai Bajony Ferencz, István, János

inditottak keresetet, bár előbb fél-birtokra István és János, a nő ágon követelő féllel, Zrinyi Miklós közbejárására 1564. jan. 4-én kiegyeztek, mely birtokrész azután Zrinyi Miklós tulajdonába bocsátatott a fél által. E kiegyezést azon év april 28-án a Bajony-testvérek visszavonták. A Bajony-testvérek, egymásután fiörökös nélkül haltak el, s János minden vagyonát Zsófia nővérére hagyta, ki előbb Pásztohy János, ennek halálával Kenderesy Boldizsár, majd ez is elhalván, Szerényi Mihály neje lett. Ezek mindhárman az egri várban katonáskodtak, s maga Zsófia asszony is egri lakos és birtokos is volt 1583-ik évben, mint erről majd maga idejében s helyén leszen szó. [1])

VIII. Az 1528. évi János király ellen folytatott tavaszi hadjárat, elég jó sikerrel folyt. Ferdinand vezérei Katzianer János, Fels Lenard és Thurn Miklós, 3700 német s néhány száz magyar lovassal, marczius hóban, Sinán teljes győzelmet arattak János király felett, ki innen Lengyelországba Tarnowba menekült, hol aztán hónapokon át tartózkodott.

Hevesmegye igy ekkor egészen Ferdinand király uralma alá került. Eger szomszédságában, az egri püspökséghez tartozó Szarvaskővára azonban még mindig János király hivei kezében volt. Erchy Ferencz s Erdődy Péter, Simon püspök testvére, voltak a várnagyok. Egerből ide szorultak, és tartották azt tovább is. A Kassa alatti Sinán történt nagy győzelem után azonban, Ferdinand vezérei, jókora tüzérség s hadiszerrel érkeztek Egerbe, ostrom alá vették Szarvaskő és Dédes várakat. Az ostromot a püspök egri katonái élén Syladhi Doctor Péter vezette. Szarvaskő rövid idő alatt bevétetett, várnagyai Erchy és Erdődy Péter foglyul estek, s az egri várba vitettek. Dédes is elfoglaltatott utána; a mi annál könnyebben ment, mert várnagya a püspök hive volt. Dédesvára, Perényi Péter birtokába ment át; miután Ferdinand király az összes Pálóczy javakkal megajándékozván, Dédes is ezek közé tartozott. [2])

HARMADIK FEJEZET.

I. Az elégedetlenség éledése. Birtok-kobzások. II. Pálóczy birtokok. Perényi Péter Debrővára ura. A pálóczi javak örökösei a Dobó testvérek. III. Az egri káptalan Nagy-Ivány és Szent-Miklós Pálóczy javakat örökli. IV. Hevesmegyei birtokosok, Országh, Báthory, Losonczy. V. Losonczy Antal birtokának konfiskatiója János kir. által, és adományozása Verbőczynek, VI. János kir. visszatérése Lengyelországból, és az elégedetlenség. VII. Soliman 1529. szept. 3-án ismét elfoglalja Budát, foglyul ejti Perényit és Nádasdyt, oct. 14-én kivonul az országból. VIII. Egervára János király hivei által elfoglaltatik, Seredy Ferdinand kir. kapitánya visszafoglalja. Ferdinand kir. birtok adományozása Syladhi Doctor Péternek.

[1]) Károlyi csal. levélt. 3. k. 187—193—246, 255, 296, 431. l.

[2]) Gévay Gesand. an Sultan 38. l.

I. Hevesmegye s közvetlen környékén, néhány havi béke s nyugalom állott be az 1528. év második felében.

A közeledő zivatar fellegei azonban Tarnowban egyrészről, másrészről Konstantinápolyban gyülekeztek.

János király hivei élénk tevékenységet fejtettek ki itthon. Az ország különféle helyein, különösen, hol az országba hozott idegen katonák megfordultak, azok durva bánásmódja miatt, az elégedetlenség tüze kezdett kitörni.

De az országon keresztül csapott testvér-háboru okozta sebek sem találtak gyógyirt, az uralomra jutott párt telhetetlen s fékezhetlen zsarolásai s birtok konfiskátióiban. A hütlenség s felségsértés bünében marasztaltak, Lengyelország határai felé gyülekeztek, hol megtalálták harczkész vezéreiket is.

Láttuk fentebb Hevesmegyében, Tamás püspök hivei jutalmaztatását, a konfiskált birtokok adományozásával.

II. De egy kedvező körülmény is fenforgott a féktelen adományozás kihasználására. A mohácsi vész folytán, sok birtok gazda nélkül maradt s esett a fiskus kezébe. Igy az ország egyik legnagyobb birtokosa, a Tisza mentén és felvidéken, a hires Pálóczy Antal zempléni főispán elestével, több megyében fekvő birtoka, egyenes örökös hiányában kinálkozott hálás versenytárgyul, ugy az ellen-királyok mint párthiveik részére.

Perényi Péter, a János király által kinevezett erdélyi vajda, Hevesmegyében Debrővára s járulékos községeinek birtokosa, Ferdinand seregének sikeres előhaladása után, czélszerübbnek látta János királytól Ferdinandhoz átállani; — s hüsége bizonyságául a koronát Ferdinand megkoronázására Budára hozta; minek dijául, a koronázás után, nyomban megkapta a Pálóczy javakra a donationális levelet Ferdinandtól, melynek egy részét különben is már, minden levél nélkül, még a mult évben, akkor még János király pártfogása mellett erőhatalommal elfoglalta.

A Perényi család nem régi birtokos volt Hevesmegyében. Péter atyja Imre, kinek második neje Kanizsay Dorottya volt, — mert Imre fiai Péter és a mohácsi csatában szintén elesett Ferencz, első neje Báthory Borbálától, származtak, — 1518-ban szerezte meg Debrővárát, Debrő, Tófalu, Kaál, Csal falukkal és a gyöngyösi birtokrésszel, akkori urától bélteki Drágffy Jánostól, maga s két fia Péter és Ferencz részére 8000 arany ftért, magszakadásig. [1]) Ez ellen Rozgonyi István tilta-

[1]) DL. 23034.

kozott ugyan akkor, ki még 1403-ban szerzett jogigény alapján magának követelte Debrővárát; de mag nélkül halván el, a kereset teljesen elaludt. [1])

Perényi Péter, Ferencz testvére után örökös nem maradván, az ugy is terjedelmes Perényi birtokok egyetlen ura, ekként a Pálóczy javakkal gyarapodva, nagy tekintélyre emelkedett, különösen az ellenkirályok előtt. Egyik ugy mint másik, sietett maga részére hóditani; s a nemcsak dics de birtok vágyó főur, felhasználta az alkalmat oda fordulni, hol nagyobb szerzeményekre s biztositékokra nyilik kilátás. Ez utóbbira különösen nagy szüksége volt, mert a Pálóczy javaknak törvényes örökösei jelentkeztek: a Dobó-testvérek, Dobó Ferencz, Domokos és István a későbbi egri hős. Más részről pedig az elhalt Pálóczynak leánya Kata, a szintén Mohácsnál elesett Raskay György zempléni alispán özvegye, igényt támasztott apja némely birtokaira. Perényi az özvegygyel könnyen elbánt. Egyszerüen kiverte Patak és Ujhely várakból, elfoglalta, és Simon Péter tisztjét várnagyul behelyezte. A Pálóczy javakat igénylő Dobó testvérek egyike Ferencz egyezségre lépett az özvegy fiai Raskay Zsigmond, Mihály és Istvánnal 1527-ben, kik közül Zsigmond Hevesmegyében Hort, Adács, Szücsi és Ecséd Pálóczy birtokokat foglalta el. Ez egyezséget, mint érvénytelent később a Dobó testvérek a leleszi convent előtt felbontották. [2]) Ferdinand uralma alá jutván most Hevesmegye, Raskay Zsigmond, ugy testvérei, nem különben az özvegy is, valószinüleg Perényi Péter befolyásával, megfosztattak minden javaiktól, s ezek Nagy Imre, Maghy György, Kenderessy László, Parlaghy László hiveknek adattak. [3]) Pétervására szintén Pálóczy birtok, Parlaghy Miklós és testvérei Bertalan és Ferencznek adományoztatott 1528. febr. 1-én. [4]) Rövid idő mulva azonban, ismét más kezekbe jöttek e birtokok.

III. Az egri káptalannak is jutott a Pálóczy birtokokból egy rész, Nagy-Iván és Szent-Miklós. 1527. nov. 23-án Esztergomban kelt donationalis levél szerint, e két egész birtokot Pálóczy Antal, mint mondatik, végrendeletileg az egri egyháznak hagyta; ennek alapján Ferdinand király a nevezett birtokokat az egri káptalannak, kanonokjainak s örököseiknek szent János apostol tiszteletére, kinek nevére alapitatott az egri cathedralis, mások jogai épségben hagyásával kegyelmesen

[1]) DL. 23051 20877.
[2]) NRA. cs. 803. 34. sz
[3]) Orsz. lev. Limbus I. cs.
[4]) U. o,

adományozza, azon feltétellel, hogy az elhunyt végrendelkező lelki üdveért hetenként misét szolgálni tartoznak. [1])

IV. Egyéb birtokadományozások s konfiskatiók is történtek akkor Hevesmegyében. Megyebeli nagybirtokosok voltak az Országh-testvérek, Báthory András, a Losonczy testvérek Antal és István, kik az akkori időben szerepeltek.

Országh Mihálynak négy fia, János a váczi püspök, Ferencz, Imre, László, fiu ágon birták Sirokvárát, Sirok, Ugra, Ráczfalu, Zaila, Nagyberek, Roznok, Verpeléth, Tar, Terebes, Sámsonháza birtokokat, Pásztó egy részével, melyekre még 1522-ben egyezség történt Kompolthi János Zsigmond és Ferencz fiaival, hogy esetleges fiörökös hiányában, az egyezségben foglalt birtokok, egyik vagy másik félre szálljanak. Ezen czélból egyesitett birtokok voltak: Sirok, Tar, Nána, Oroszlánykő várak, Domoszló, Markaz, Detk, Visonta, Ugra, Zaránk, Eörs, Peel, Roff, Kőtelek, Körü, Gyenda, Karácsond, Györk, Visznek, Kőkut, Athkár, Szakálos, Mosó-Halom, Szent-Jakab, Heves, Fegyvernek, Ványa, Jobbágy, Sirokallya, Nagyberek, Ráczfalu, Zajla, Roznok, Verpeléth. [2]) A kompolthi testvérek örökös nélkül halván el, az Országh-család ezen egyezség szerint ujabb vagyonokkal gyarapodott.

Az ellenkirályok első évében, az Országh testvérek a végzetes helyzettel szintén összeütközésbe jöttek. Országh János váczi püspök, mint tudjuk, jelen volt János király megkoronázásánál, a többi testvérek is meghódoltak Szapolyainak. Ezért Ferdinand király 1529. nov. 27-én Imre és János több nyitramegyei birtokát confiskálta s Hencz Máté hivének adományozta. [3]) Majd fordulván a sors kereke, János püspök meghódolt Ferdinandnak, Országh Imre pedig főajtónállóvá neveztetett ki.

Báthory András Poroszló, Gyöngyös részbirtokok, Bene, Halász egész birtokok ura, [4]) előbb Jánospárti, a székesfehérvári koronázás után szathmári főispánnyá neveztetett ki; később meghódolt Ferdinand királynak, megjelenve a koronázáson is, tárnokmesterré neveztetett ki.

V. A Losonczy-testvérek Antal és István közül Antal, már kezdetben ellenese volt Szapolyainak, csatlakozott mindjárt a Pozsonyban gyülekező Ferdinand-párthoz. Mint ilyen vonta magára János király haragját, ugyhogy 1527. aug. 31-én Mohin táborozva, Abád, Tomaj, Bánhalma hevesmegyei birtokát konfiskálta s Kenderessy Mihály hivé-

[1]) U. o.
[2]) Orsz. lev. DL. 8928.
[3]) Károlyi család ltára 3. k. 179. l.
[4]) NRA. fasc. 302. n. 5.

nek adományozta. [1]) Tarnowban időzése alatt pedig, 1528 év junius 15-én kelt adományozó levelével, Gyöngyös és Rimaszombat rész, — Lythwa és Wysk honti, Ecseg nógrádi egész birtokait, [2]) Verbőczy Istvánnak és Imre fiának adományozta. Az adományozás ez idő szerint csak papiroson volt ugyan, de az később még is érvényre emelkedett. Verbőczy, János király visszatérése s Hevesmegye meghódolása után, tényleg is birtokba vette a gyöngyösi részbirtokot; kitünik azon szerződésből, melyet 1533. évben szent Ambruzs püspök napján Csaby Istvánnal, az egri püspökség akkori kormányzójával és várnagyával kötött: mely szerint Verbőczy István, Konstantinápolyba utazandó, 600 ft kölcsönt vett nevezettől, s ennek fejében Gyöngyös részbirtokát zálogba adja; vagyha azt Csaby birtokban nem tarthatná, felhatalmazza, hogy nógrádmegyei Theryen (terenyei) birtokát foglalja el. [3])

VI. Az 1528-ik év Hevesmegye felett, Ferdinand király hatalmi körében, minden nagyobb zavar nélkül vonult el. Az 1529. év tavasza azonban megváltoztatott és felforgatott mindent.

Még 1528. év október hó végén indult el János király tarnowi számüzetési helyéről; a telet Homonnay Ferencz bródi birtokán tölté. 1529. febr. 14. már Lippán volt, környezve a minden oldalról oda menő elégedetlenekkel: honnan küldé felhivását az országhoz, hüségre s meghódolásra intve a rendeket.

Már az 1528. év végén mutatkoztak az elégedetlenség jelei minden oldalról. János király egyik vezére Athinay Deák Simon, növekedő hadával majdnem akadály nélkül vonult Kassa alá; sept. 25-én Sárospataknál szétszórta Seredy Gáspár, Révay István és Laskano Tamás csapatát, a mi a fejetlenséget és a zavart Ferdinand hivei között még inkább fokozta. Hozzá, a királyi kincstár üres volt; a megyei segélypénz a viszonyok folytán bevehetetlenné vált, a katonák fizetést nem kaptak; s mert élniök kellett, a német katona csak ugy mint a magyar, ott vette az élelmet, a hol találta, zsarolva s az erőszak minden nemét felhasználva. Hogy mily állapotok uralkodtak, elég az akkori kormányszéknek, Ferdinand királyhoz, 1529. jan. 28-án kelt felterjesztésére utalni. „Felséged hadai roppant kárba és elszenvedhetlen nyomoruságba ejtik Felséged alattvalóit; az eleségen tul, még pénzétől vagyona és öltönyétől is megfosztják a jobbágyot, meztelenül hagyják; a hadak gyalázatos fajtalanságait most emliteni sem akarjuk. Az ellen-

[1]) Károlyi csal. ltár 3. k. 167. l.
[2]) Lásd Okmánytárban 3. sz. a.
[3]) NRA. fasc. 870. n. 28.

ség se bánhatnék gonoszabbul a néppel. Az általunk felajánlott huszezer frtnak nagyobb részét már lefizettük, de ők a pénz felvétele után is garázdálkodnak. Ha igy folytatják, nemhogy hüségre hozhatnák a lázadókat, még a hiveket is lázadásra kényszeritik.“ [1])

1529. febr. 10-én Tamás egri püspök, Budáról nem kevésbé leverőleg ir a helyzetről Ferdinandnak. Tudósitja, hogy János e napokban Váradra ment, hogy Katzianer János hadával most kelt át Poroszlónál a Tiszán, s Várad felé tart; a pénzhiány azonban olyan, hogy lovasait sem képes fizetni, s ha Katzianer reménylett győzelemre nem vezet, nagyobb szomoruságok fognak érni, mint valaha.

VII. Soliman e közben bevonult az országba, aug. 18-án ütött tábort Mohács alatt, hol megjelent János király is. Ferdinand megkisérlé ugyan adófizetés felajánlásával visszavonulásra és békekötésre birni a sultánt, de sikerre nem juthatott. Sept. 3-án már Budán volt Soliman, hol Nádasdy Tamás várnagy foglyul esett. Útközben elfogatott Perényi Péter is a koronával együtt. Mindketten János király kezébe adattak, kikkel a király ismét kibékült, s Perényit előbbi méltóságában isszahelyezte. Nádasdyt később kincstartójává nevezte ki. Majd Esztergom is meghódolt a törökök előtt, Varday érsekkel élén; kik Bécs sikertelen ostroma után okt. 14-én teljesen visszavonultak az országból.

VIII. 1529. év tavaszán, János királynak a felvidéken győzedelmeskedő serege gyorsan nyomult lefelé, s minden küzdelem nélkül került Egervára ismét Szapolyaiék hatalmába. Szalaházy Tamás püspök minden erőfeszitése hasztalan volt, kivált midőn Buda a törökök által elfoglalva, János királynak átadatott, Ferdinand pártfelei részint elvonultak, részint meghódoltak Hevesmegyében is. Egervárába várnagyúl Karthaly András neveztetett ki. A törökök elvonulása után azonban ujabb német csapatok küldettek az országba, s ezzel ismét erőre kaptak Ferdinand párthivei. A felvidéken Kassa körül különösen Seredy Gáspár vitézkedett, Bebek Ferencz és Herberstein Rupert kapitányokkal. Seredy 1529. november hó közepén Eger alá vonult, hirtelen megtámadta a várat, bevette s elfoglalta azt. Karthaly foglyul esett. [2]) A nem reménylett győzelem nagy örömet okozott ugy Tamás püspök, mint az akkor Linczben időző királynál, a ki megemlékezve egyik hive Syladhi Doctor Péternek a mult évben, Eger Szarvaskő és Dédes várak visszaszerzése körül tett fényes vitézkedéséről, ez év nov.

[1]) Szalay IV. k. 84. l.
[2]) Tört. tár. 1883. évi foly. 303. l.

hó 30-án kelt donatiójával, megfosztván Parlaghy Miklóst, ki János királynak csak az imént meghódolt, Pétervásárától, melyet mult év febr. 1-én adományozott neki, Tornai Jakabot Kövesd részbirtokától, Scapi Györgyöt Ezen zempléni birtokától, Liptay Lászlót borsod heves hont nógrádi birtokaitól, [1]) és Kürthy Jakab nánai várnagyot: ezekből 80 jobbágygyal és Budán Szabó Péter polgár házával megajándékozta.

A konfiskált birtokok többi részét a kir. kamara hasznára rendelte. [2])

Egervára visszavétele nem hagyta nyugodni a már akkor Budán időző János királyt. Seredy Gáspár pedig nagy reményeket kötött diadalához. Decz. 10-én Egerből [3]) nagy önérzettel tudósitja erről Herberstein főkapitányt, irván következőket: „János török és lengyel katonákkal Rákoson táboroz, az egri vár vivására készül; de azt nem tanácsolja, mert az most kitünő erősség. Karthaly Andrástól foglalta el, a ki itt fogva is van. Egyébiránt a lengyel hadak már szökni készülnek, csak a Tiszán átkelni tudnának. Ha Herberstein a kivánt erősitést elküldhetné, Jánost minden fészkéből kiszoritani lehetne.“

NEGYEDIK FEJEZET.

I. János kir. kapitányai ismét visszafoglalják Egervárát. 1530. A vár s az egri püspökség Nádasdy Tamás kincstartó kormányzata alá vétetik. A vár-gondnokok, Kálnay, Gávay. II. Seredy Ferdinand kir. felvidéki kapitánya és Nádasdy Tamás. III. Fegyverszünet az ellenkirályok között. Hevesmegye János király országrésze. Gritti Lajos egri püspök. IV. Tamás egri püspök működése Kassa felől, Dévai Biró Mátyás Luther tana hirdetőjének elfogatása Kassán, s viszontagságai. D. Biró Mátyás s Perényi Péter theologiai vitája. V. Csaby István várgondnoksága Egerben 1531. s viszálya Tamás püspökkel. Oláh Miklós tapolczai apátsága s miskolczi plebániája. VI. Ujabb egyezkedés az ellenkirályok között, Frangepan kalocsai érsek közvetitésével. Az egri vár s Perényi Péter kétszinüsége. Hevesmegye Ferdinand királyhoz felyamodik segélyért 1535. A Kassai gyülés. VII. Perényi szikszói tanácskozmánya. Szalaházy püspök halála.

I. Azonban csakhamar megváltozott a szerencse; Seredy Gáspár nem ülhetett békén Egervárában, hol pillanatuk sem volt biztos. Egy hónapon s néhány napon át sikerült még magukat fentartani, mikor is Laski Jeromos lengyel, Koczka Péter cseh csapatokkal, Tahy János, Szerecsen János, Raskay Gáspár, Nádasdy Tamás, Pathay, Putnoki s mások, János király hivei, végre is elüzték innen s a várat elfoglalták. [4])

1530. jan. 25-én, már János király hivei kezében volt a vár, melynek fentebb elmondott történetéről maga János is megemlékszik egyik

[1]) Ezen birtokok egyrésze később a 80-as években mint látni fogjuk — a Mocsáry család kezéhez jutott.

[2]) Okmánytárban 2-ik sz. a.

[3]) Történelmi tár 1883. év foly. 303. l.

[4]) Mon. Hung. Hist. 24. k. 22—49. l. Tamás egri p. levele Oláh Miklóshoz.

levelében, irván ekképen: „Az egri várat a kassaiak éjjel megtámadták, őrségét alvásban meglepték, s elfoglalták, melyet aztán nagy bajjal lehetett visszavenni.“ [1]) A várban, a vár s a javak gondozójává János király által Kálnay Imre neveztetett ki. Maga a püspökség kincstári kezelés alá vétetett, Nádasdy Tamás János király kincstartójának kormányzósága alatt. A kinevezett gondnok Kálnay jan. 25-én már jelentést tett a vagyonok s jövedelmek mikénti állásáról. [2]) „Az 1529. évben mi jövedelem sem szedethetett. Nagy és kis Heves, Borsod, Ujvár, Zemplén, Sáros, Bereg, Szabolcs, Zarand megyékből (ezen megyékben terjedt el a püspöki birtok s tized jövedelem) semmi számadás. Egy jó részt Artandy Pál tart megszállva, és szedte fel jövedelmét.“ Hasonlóképen irja le a helyzetet febr. 2-án kelt levelében, hogy a várban készlet nincs. Febr. 6-án tudatja Nádasdy Tamással, hogy Koczka Péter küldött most a várba gyalogokat s huszárokat (Husarones) kik részére bor s liszt élelmi czikket rendelt ki. Tudatja azt is, hogy Seredy és Bebek Kassán gyüjtik seregöket, valószinüen támadásra készülnek.

A Kassára visszaszoritott Seredy Gáspár csakugyan nem nyugodott, s Bebek Ferenczczel szövetkezve, a jelzett támadást végrehajtották Egervára ellen. Épen Husvét másodnapját készültek ünnepelni a várban, midőn Tárkány és Szarvaskő felől, kora reggel, 500 lovassal jelentek meg Eger alatt, azt hivén bizonyosan, hogy most is alvásban találják az őrséget. A támadás kudarczczal végződött, mert az őrség könnyü diadallal üzte őket vissza, s üldözték egészen a tárkányi barátok klastromáig, hol az erdőségben elszéledt s elmenekült a vert csapat. Ezen diadalmasan visszavert támadást Gávay Imre, egyik várkapitány közli Nádasdy Tamással. [3])

Habár Eger alól véres fővel távozott is Seredy Gáspár Bebekkel, — Tokaj felé sikerrel küzdöttek, és jul. 22-én Tokajt elfoglalták. János király csapatai Liszkára huzódtak vissza, s egyik hadnagyuk Kápolnay Ferencz Egerbe vonult. E körülményről Egerből Zalóky György és Lorant Péter egri várnagyok, ki a provisori tisztet is viselte, tudósitják Nádasdy Tamást, tőle a teendőkre utasitást kérve. Seredy Gáspár ez időben sürüen irogatott Nádasdy Tamáshoz, kit minden áron visszahóditani törekedett Ferdinand pártjára. Jun. 12-én

[1]) Egykoru másolat a szepesi káptalan levéltárában.

[2]) Levelének külső czime ez: „Magnifico Dno Thomae Nádasdy Consiliario regio et admin. proven. regal. et gubernatori Eptus Agrien. etc. etc. domino meo etc. Országos levéltárban, Nádasdy ltár.

[3]) Kálnay és Gávay eredeti levelei az országos levéltárban Nádasdy levéltár I. cs.

kelt levelében találkozóra hivja Nádasdyt Tályára. „Sirhatnám, ha meggondolom — irja levelében, hogy hová fajultak ügyeink.“ Nagy szeretetéről biztositja Nádasdyt, kivel a haza bajairól kivánna beszélni. Jönne e végből Tályára, annyi lovassal, mennyivel akar, biztositja részére a szabad visszatérést. Nádasdy nem ment a találkozóra, de hogy válaszolt s kemény szemrehányást tehetett neki, kitünik Seredy jun. 24-én kelt leveléből, melyben mentegeti magát, hogy nem értette meg őt Nádasdy. Különben tudatja, hogy nagy készülettel szerelnek, ágyukat szereznek az ujabb harczra, és érinti, hogy Nádasdy öröme szomoruságra fog változni. [1])

Néhány napra ismét irt a már ekkor Budán volt Nádasdyhoz, melyben János király kedvezőtlen esélyeit festi, s inti, hogy verembe ne essék. Fenhéjázva emliti, hogy Tályára várják Nagy Lászlót, hogy lándzsát törjenek vele. Seredy leveleinek ez időszerint mi hatása sem volt Nádasdyra.

Kassa és Tokaj körül még ezután elkeseredett összeütközések folytak 1530. jul. hóban, melynek következménye lett, hogy Kápolnay Ferencz Seredyék által szoritva, Egerbe menekült Tokajból, miről fentebb emlékeztünk.

III. Budának 1530. deczember hóban Roggendorf által vezetett sikertelen ostroma után, végre az ellenkirályok között 1532. évi májusig terjedőleg, megköttetett a fegyverszünet.

Hevesmegye az egri várral, János király hatalma alatt lévén, ott is maradt. Tamás püspök teljesen ki volt innen zárva. A püspökség javait provisorok kezelték; előbb Gritti Lajos, majd Nádasdy Tamás János király kincstartója, volt a püspökség kormányzója. 1530. évben midőn Gritti Lajos az ország kormányzatát, János király nevében mint helytartó kezéhez ragadta, magát egyideig „egri választott püspöknek“ is czimezte. E czimen irt Vasmegye rendeihez, okt. 11-én felhivást, hogy János királynak engedelmeskedjenek, és még pecsétjén is a püspöki czimert használta. [2]) Később elhagyta e czimezést. Ugy látszik, első fellépésénél tekintélye növelésére ruházta fel magát e czimmel, melyről később önként lemondott.

Kassa és vidéke, Seredy Gáspár és Bebek Ferencz által lévén megszállva, ezek Borsod és Hevesmegye felé igyekeztek terjeszkedni, hogy az arra fekvő egri püspöki javadalmakat kezökhöz ragadhassák. Tamás püspök e végből folyton érintkezésben állott Seredy és Bebekkel, Ferdinand kir. ez időszerinti felvidéki kapitányaival, s az 1531. év

[1]) u. o. [2]) Okmánytár 1. sz.

folyamán több izben is megfordult Kassán, hol Luther tanainak követői nagy hóditásokat tettek, különösen a németajku polgárok között, kiket most a püspök kitelhetőleg üldözőbe fogott. Különösen kitünt Luther tanai hirdetésében Dévay Biró Mátyás, kit Tamás püspök elfogatott és Paksy huszárjaival Bécsbe kisértette. [1]) Majd elfogatta még Antal eperjesi praedikátort, és Bertalan egykori szepesi káplánt s most praedikatort. [2]) E miatt 1531. őszén zendülés ütött ki Kassán; a kassai tanács a Helytartótanácshoz irt panaszos előterjesztést. Dévay 1533-ig tartatott Bécsben, ekkor visszaküldetett további elbánás végett Pozsonyba az egri püspökhöz; de az utban megszökött s egy ideig Budán, majd Nádasdy Tamás sárvári birtokán tartózkodott. 1536. év végén Wittenbergbe utazott, innen visszatérve, 1538-ik évben Perényi Péternél, ennek pataki udvarában időzött. Perényivel azonban csakhamar meghasonlott, mert Perényi maga is buzgón theologizált és Dévayval nem értett egyet abban, hogy a kenyér szine alatt az ur teste mely pillanatban van jelen. Perényi szerint mindig, Dévay szerint azon pillanatban, mikor az áldozó magához veszi. Perényitől Seredy Gáspárhoz ment Dévay, s 1540. év elején a szikszai iskolában tanitott, honnan akkor Frangepan egri püspök közbelépése folytán távoznia kellett. Wittenbergbe ment ismét, de 1543-ban már itthon látjuk, s a miskolcziak papjuknak hivták meg; de e helyet nem foglalhatta el a kath. papság közbelépése folytán. Ettől fogva vidékünkön többé nem látjuk [3]) Dévay Biró Mátyást.

V. Lorant Pétertől 1531-ben az egri vár gondnokságát Csaby István vette kezéhez. A vár akkorában, az egymást követő harczok, ostromok folytán, a pusztulás szomoru képét tüntethette fel. Akkorában nem is volt még valódi erőd-számba vehető, miután az előbbi időkben országos védelmi fontossága nem is volt, szüksége nem is forgott fen. Tulajdonképen püspöki s káptalani lakóházak csoportjából állott a vár, a nagy székesegyházzal együtt, védfalakkal körülkeritve, a város keleti magaslatán, a helyi biztonság s uri hatalom védeszközeivel felszerelve; inkább arra szolgált, hogy egy hatalmas egri püspök tekintélyét kellőleg kiemelje.

Most, a rettenetes polgárháboru idejében, szerepe is megváltozott. Fontos tényezővé vált ugy a támadó, mint védő hadjáratra, és a kinek kezében volt, urává is lett Heves s Borsodmegyék nagy részének. János király, a mint ideje lett, Egervára erősitésére s kijavitására is kiterjeszté figyelmét. 1530-ban Lorant Péter gondnok utasitatott

[1]) Törté nelmi tár 1880. évfoly. I. füz. 1. l. [2]) Katona XX. k. 758. l. [3]) Történelmi tár u. o.

a vár haladéktalan kijavitására, s e czélból a régi palankozás módja rendeltetett meg, az omlott falak erősitésére. Lorant meg is tette az intézkedést, hogy e czélból tetemes famennyiséget szállitson a várhoz; de sikerre nem juthatott Nádasdyhoz intézett levele szerint, mert a megye a fuvart megtagadta. [1]) Egervölgye jobbágyai pedig, egészen elnyomorodottak és tehetetlenekké lettek. E helyett tehát azt ajánlja, hogy a falak erősitésére kövek használtassanak, melyek közelebb kaphatók, s igy könnyebben szállithatók.

A vár erődítésére sikeresebben dolgozott Lorant utóda Csaby István, ki tulajdonképen kezdeményezője volt a vár erődszerü átalakitásának, melyet később Perényi Péter folytatott s Dobó István fejezett be, hogy a nagy ostrom áldozatául essék. Nevezetesen a külső várban, egy toronyszerü erődöt emelt, mely róla később is Csaby bástyának neveztetett. A püspöki javak akkori bevételéről, Csaby 1531. febr. 3-án kelt Nádasdyhoz intézett levele utóiratában nyerünk nagyon csekély tájékozást. [2]) Ekkor vette át a várat s tudatja többek között, hogy elődje az egész idő alatt 6138 ftot vett be. Ha 200 lovast s ugyanannyi gyalogost kell itt tartani, irja Csaby, s a várat is javitani kell, ez nem lesz elég, hol vegye a szükséges összeget? Akkor a várban tulnyomóan lengyel katonaság volt, kevés magyarral. Zalóky György volt várnagy társa. Micsoda feltételekkel voltak itt, nem tudjuk, de érdekes, hogy 1532. apr. 20-án, midőn az egy évre kötött fegyvernyugvás letelőben volt, az itteni lengyel kapitányhoz érkezett egy küldött, azon parancscsal a lengyel királytól, hogy a várat adja át, s rögtön vonuljanak vissza onnan hazájukba. [3]) Csaby azzal közli ezt Nádasdyval, hogy adjon utasitást, mitevő legyen, a vár az ő kezében hagyatik-e, s átvegye-e?

Az itteni akkori viszonyokról, szintén Csaby leveleiből nyerünk némi tájékozást. 1531. jul. 4-én kelt levelében kéri Nádasdyt, hogy az egri egyházmegye káptalanjának jobbágyai, minden jog s igazság ellen zaklattatnak a debreczeniektől, tegyen igazságot, és parancsolja meg Debreczen biráinak, hogy ne folytassák a nép igazságtalan zaklatását, mert ugy is elkeseredett az már.

Részletesen kiterjeszkedik okt. 17-én kelt levelében a vár jövedelmének ügyére, mert azon utasitást nyerte, hogy most fegyverszünet

[1]) Országos ltárban Nádasdy levelezése I. cs. [2]) u. o.

[3]) „. . . Quidam adolescens a regia maj. polonica huic Capitaneo literas attulit, in quibus maj. sua scribit ut preteritis induciis arcem hanc illico in manus hominis reg. maj. domini mei assignet et ipse quamprimum revertatur.“ Csaby levele Nádasdyhoz, Orsz. lev. Nádasdy osztályban I. cs.

lévén, az ügyeket pontosabban lehet kezelni. Csaby azt ajánlotta, hogy a vár szükségletei fedezésére, miután a tizedeket alig lehet beszedni, a szomszédos megyék taksái utalványoztassanak. „Ime a Szabolcsi tizedek beszedésére küldött szolgái, most is elüzettek; Kassától Miskolczig, sőt egész Borsodmegyében, Tamás püspök szedi be ugy a bor, mint a termény tizedeket. Zemplénből Homonnay Ferencz mit sem küld, decimálni sem enged. Sáros, Ujvár stbi megyék tizedeit Tálya, Regécz, Boldogkő várnagyai hajtják be maguk javára. Itt Hevesmegyében is csak nagy veszedelemmel juthat valamihez. Most hogy a bor tizedelés ideje volt, Gyöngyöspüspöki környékén, Szarvaskő és Hajnácskőből Horváth katonái megrohanták embereit, s alig menekülhettek. Ilyen élet s fegyverszünet van itt," irja levelében Csaby. [1]) Panaszkodik az utak veszélyességéről is azon időtől, midőn Basó Mátyás Murányvára kapitányát Tamás püspök emberei elfogták. Az elfogott Basót a püspök Lőcsére, s onnan Hradek felé Bécsbe vitette. [2])

Jóformán az egri völgyre szoritkozott ez időben János király uralma. Szarvaskő, Hajnácskő, Borsodmegye legnagyobb része Ferdinandnak hódolt terület vala. Borsod főispánja Pempflinger Sebestény volt.

Szalaházy Tamás püspök ez időben, huzamosabban tartózkodott Kassán, s onnan dolgozott püspöki székhelye elfoglalására, s a menynyire lehetett kezelte is megyéjét, intézkedett, mennyire ereje terjedt.

1531. okt. 29-én Kassán időzvén, e napon kelt levelében tudatja Oláh Miklóssal, ki mint az özv. királyné titoknoka birta a miskolczi plebániát s a tapolczai apátságot, hogy azt, ugy az egri mint kassai urak, különösen Bebek zaklatásai ellen, biztos hiveire bizta, kik a jövedelemből fizetik a szerzeteseket s papokat, a kik ott vannak s egyéb szükségesekről gondoskodnak. „A miskolczi plebániát a czeglédi lelkészre kellene bizni; de azok már választottak mást. A mi javainkat Bakith Pál foglalta el," [3]) végzi tudósitását.

1532. év május utólján Tamás püspök azt irja Oláhnak, hogy „a mi jószágunk bár nincs elfoglalva, de elpusztitva van, hogy mi haszna sincs." [4]) Oláh Miklós is érdeklődött plebániája s különösen jövedelme iránt, kitünik a miskolczi lelkészhez, valószinüleg helyettesséhez irott leveléből, melyben a jövedelem kezelése dolgában kiván tőle tudósitást. [5])

Ime Borsodmegye azon részén, mely Ferdinandnak hódolt terület vala, Tamás egri püspöknek, az egri egyházmegye területén kifejtett

[1]) u. o. [2]) Katona XX. k. 696. l. [3]) Mon. Hun. Hist. Okmányt. 24. k. 49. l. [4]) u. o. 218. l.
[5]) U. o. 442. l.

gondoskodása, halvány fényben tükröződik ezekből. Hevesmegye területéről teljesen kizárva, egyházi s lelkészi működésének nyoma sem mutatkozik. A püspöki székhely, a hevesmegyei birtokokkal János király kezében volt, s az ő kincstárának javára szedetett az összes jövedelem, melyből hogy a lelkészi illetékek kiszolgáltattak-e? tudomásunk nincs. Mindezekből sok valószinüséggel következtethetjük itt a kath. egyházi élet nagy hanyatlását.

VI. E zavaros idő folyamában nyilt meg, ez év 1532-ik év végén Ferdinánd és János királyok között, Nádasdy Tamás közbejárásával, az egyezkedési kisérlet ujból, s 1533. febr. 7-én Pozsonyban tanácskoztak a meghatalmazottak. Azonban János meghatalmazottai értesülvén, hogy Ferdinand külön egyezkedést kezdett a törökkel Konstantinápolyban, neheztelve vonultak vissza ezért; mindazonáltal, a hosszas harczok alatt beállott kimerültség folytán, önkéntelen fegyvernyugvás állott be a verseny-királyok között; s ezután nem annyira fegyverrel, mint igéretekkel s rábeszéléssel igyekezett egyik fél a másik hiveit magához csalogatni. Igy sikerült Ferdinandnak Nádasdy Tamást 1534. év elején magához édesgetni. Gritti ez időben megöletvén, János király tartva a török boszutól, hajlott az egyezkedés ujbóli megkezdésére Ferdinanddal; s különösen Frangepan Ferencz kalocsai érsek vette át a közvetitői szerepet, s közbejárásával sikerült 1536. marcz. 1-ig tartó fegyverszünetet kieszközölni.

1534-ben Szalóky György volt az egri várnagy. Az önkéntelen fegyverszünet alatt, nem annyira az ellenkirályok, mint inkább az apró vidéki hatalmasságok dulták és zsákmányolták Hevesmegyét s vidékét. János király tekintélye s hatalma hanyatlóbb vala, hogysem népét képes lett volna egyesek önkényes foglalásai és vidéki hatalmaskodásaitól megóvni. Különösen Perényi Péter, János kir. főkapitánya, a pataki nagy ur, önkénykedett egész erővel Hevesmegyében; sovár pillantását vetve az egri várra, melynek elfoglalása, nagyra látó terveiben aligha utolsó helyet foglalt.

Nádasdy Tamás elpártolása után, Perényi Péter is kezdett inogni János király iránti hüségében; és teméntelen javakat tartván jogtalan birtokában, azok biztositása érdekében ovatosan vizsgálta, melyik királynak fest a jövő szebb kilátást. Hevesmegye ezen hatalmaskodók zaklatása folytán mennyit szenvedhetett, kitünik onnan, hogy 1535-ben bár tényleg János uralma alatt állott, már Ferdinandhoz is folyamodtak segélyért. Az 1535. évi okt. 4-én Nagyszombatba Ferdinand által összehivott országgyülésen, a rendek sérelmi feliratukban, hivat-

koznak Gömör, Borsod, Zemplén, Ujvár és Hevesvármegyék panaszos előterjesztésére, melyet Kassán tartott gyülésökből intéztek Ferdinand királyhoz, hogy segitsen rajtok az önkénykedő urak féktelen zsarolásai s visszaélései ellen. Különösen a szarvaskői várnagy Horváth Ferencz ellen volt nagy a panasz, a ki Ferdinand király hive lévén, igy a vár is az ő hatalma alatt állott. [1])

VII. Perényi Péter észrevéve a megyék mozgalmait, bizonyosan a kassai gyülés előterjesztése ellensulyozására, 1535-ben Szikszón tartott tanácskozmányt: honnan szintén Ferdinandhoz fordultak, a féktelenség megszüntetése és a törvényes rend helyreállitása végett; s azt kérték: hogy Ferdinand király nevezzen ki e vidékre egy kapitányt, a ki állitsa helyre a rendet. Természetesen az itt tanácskozók magára Perényire gondoltak, a mint ezt a gyülésen Tomory Lőrincz ki is fejezte. [2])

Perényi látván János király ereje hanyatlását, hogy a vidéken, hol birtokai jogtalan foglalás utján jöttek kezéhez, hatalmát s befolyását tovább is fentarthassa, e módhoz nyult, mintegy kéretlenül és keresetlenül kinyerni Ferdinandtól a legfőbb katonai hatalmat. János királylyal sem akart még ez időszerint szakitani, igy mások által szerette volna a hatalom gesztenyéjét ez oldalról maga részére kikapartatni.

Perényi azonban ez irányban czélt nem ért; kétszinü viselkedése alatt, a legönzőbb anyagiság és bizonytalan irányu nagyravágyás lappangott vala, mely ovatosságra intette Ferdinandot; de különben is Ferdinand erejében kimerülve, jóformán tanácstalanul állott; az igérgetésnél többet nyujtani, sem a hozzá folyamodó megyéknek, sem másoknak, a viszonyok végtelen bonyolult volta miatt, nem volt képes. Szarvaskő várnagya elleni panaszra nézve megigérte, hogy intézkedni fog, s Horváth Ferenczet eltiltandja a jogtalan harácsolásoktól. De itt más volt a baj, melyet alább fogunk ismertetni.

Az ellenkirályok között, a békekötés és egyezkedés sok változatossággal, de állhatatosan folyt tovább is. Frangepan Ferencz kalocsai érsek, János király bizalmasa, füzte az egyezkedés szálait, mi közben Szalaházy Tamás egri püspök 1536. év február havában meghalt. Hol s mely napon halt meg, bővebbet erről nem tudunk. De hogy 1536. február havában halt el, az alább elmondandók kétségtelenül igazolják.

---

[1]) Magy. orszgy. eml. I. k. 498. l. [2]) u. o.

ÖTÖDIK FEJEZET.

I. Az egri püspökség viszontagságai. Frangepan Ferencz egri püspökké neveztetik János király által. Ferdinand kir. utalványai az egri püspöki javakra. II. Seredi Ferdinand kir. kapitánya és Bebek szövetkezése Eger elfoglalására 1537. III. Perényi Ferencz egri püspökké neveztetik Ferdinand kir. által. IV. Frangepan püspök Egerben, János kir. bizalmasa, a két király közötti béke megkötésére irányzott működése. V. Frangepan püspök jelleme, s levele egy római rendtársához. VI. Frangepan püspök nagy tervei, viszonyai s diplomatiai szerepe.

I. Szalaházy püspök halála után az eddigi zavar, valóságosan tetőpontjára emelkedett Hevesmegyében. Különösen az egri püspöki javadalom került most a nyilt versengés nem épen diszes piaczára. János király tényleges birtokában lévén Hevesmegyének és az egri várnak is, 1536. év folyamán, valószinüen nem sokára Tamás halála után, egri püspökké Frangepan Ferencz kalocsai érseket nevezte ki; miután ezen érsekség birtokai akkoron legnagyobb részben a törökök által valának elfoglalva; ki, mint alább látni fogjuk, Eger székhelyét tényleg el is foglalta, ott időzött is.

Ferdinand király más irányban, szintén rendelkezett a püspöki javakkal. 1536. év apr. 25-én a felvidéken működő Seredy Gáspárnak az egri püspöki tizedekből 1500 frtot utalványozott; máj. 9-én 50 lovas költségei fedezését szintén oda utalta. Ugy látszik, Seredynek az sem volt elég. Ez év Pünkösd napján kelt királyi resolutió szerint, az egri püspökség összes tizedeit bérbe nyerte Ferdinand királytól; és midőn a kormányszék az ellen megtette észrevételeit, a király utasitotta: hogy a bérletet Seredy Gáspárnak adja át. Ez azonban nem szolgált akadályul arra, hogy Ferdinand király másoknak is utalványozzon ezen püspöki tizedekből. Igy 1536. aug. 14-én kelt királyi resolutio meghagyja a kamarai praefectusnak, hogy 1000 frtot a tizedekből Wingarthi Horváth Gáspárnak fizessen ki. E mellett az abauji archidiaconatus quartáit, melyet Szalaházy életében Mihály kalocsai prépost, az egri püspök vicariusa élvezett, Ferdinand jun. 3-án kelt rendeletével, tovább is nevezett javára hagyta. [1])

II. Ugy látszik azonban, hogy ezen ajándékozások egy része inkább papiroson maradt, és csak azon területre érvényesült, melyen az ajándékozó király uralmát kiterjeszthető. Seredy Gáspár különösen nem elégedhetett meg a papiros bérlettel, más terven törte fejét, hogy az egri püspöki javadalmakat kezéhez ragadhassa. E czélból Bebek Ferenczczel szövetkezett, a ki azon időben Jánospárti volt. 1537. jan. 7. egy királyi resolutiót nyertek, melynél fogva Seredy Gáspár felvidéki főkapitány és Bebek Ferencz, kiváló szolgálataik jutalmául,

[1]) Resolut. Reg. I. k. országos levéltárban.

engedélylyel ruháztatnak fel hogy Egervárát megtámadhatják, elfoglalhatják, s ha az megtörténik: a püspökségre egy általuk ajánlandó rokonukat fogja a király kinevezni, a kinek majdan kötelezettségében álland, a püspöki jövedelmekből, az általok hadi czélokra adott 30 ezer frtot 5—6 év alatt visszafizetni.[1])

III. A ravasz Seredy, ugylátszik, még ezzel sem volt megelégedve. Ismerni akarta már azon püspököt is, a ki a fentebb jelölt esetben kineveztetni fog. E czélból az ajánlatot is megtette, a kinevezési okmányt pedig kezéhez vette, kitünik onnan, hogy annak eredeti rendszeresen kiállitott példánya, az országos levéltárban feltalálható: a mi azt bizonyitja, hogy az formaszerint ki is adatott. E kinevezési okmány szerint, mely Prágában 1537. márcz. 28-án kelt, a Tamás püspök halálával törvényesen megüresedett egri püspökséget, Ferdinand király, Seredy Gáspár főkapitány hü szolgálatai méltatásául, kivánsága szerint adományozza Perényi Ferencznek, azon feltétellel, hogy Seredy Gáspár, Bebek Ferencz gömöri főispánnal fogják húzni a jövedelmet addig, mig az általok adott 30000 frt kielégitve nem lesz, ugy azonban, hogyha Bebek netalán időközben hütlenné válnék, a fent érintett egész 30000 frt Seredy javára marad, s Bebek javaiból is kárpótolhatja magát. Azután meghagyja a király a hadak kapitányainak, hogy Egervárát teljes erővel ostromolják meg, foglalják el, és szolgáltassák Seredy Gáspár és Perényi Ferencz kezeihez. Az itt kinevezett Perényi Ferencz Bebek veje volt.[2])

IV. Azonban e kinevezés életbe soha nem lépett, főleg azért, mert Egervárát s igy a püspökség székhelyét Seredyék elfoglalni nem voltak képesek. Egervárát tényleg Frangepan Ferencz birta, s ott időzött több izben már az 1536. év folyamán; s midőn a lundi érsek Ferdinand béke biztosa Nagyváradon volt, ez év október havában Frangepannal, János király megbizottjával, épen azért nem találkozhatott, mert akkor is Egerben időzött.[3]) Innen Frangepan Váradra utazva, menlevelet nyert, hogy a béke eszközlése érdekében Károly császárhoz menjen, a ki akkor Olaszországban volt, hová nov. elején el is indult. Itt azonban a császárral nem találkozhatott, s igy visszatért decz. elején ismét Egerbe, kipihenendő az ut fáradalmait.[4])

Nem is képzelhető, hogy Frangepan másképen időzött volna Egerben, mint annak püspöke.

---

[1]) N. R. A. cs. 616. sz. 40. [2]) Okmánytár 4. sz. a.

[3]) Károlyi Árpád. Adalék a nagyváradi békéhez. Századok 1878. évi f. 612 l. [4]) u. o. 705. l.

A béke érdekében, Ferdinand részéről müködő meghatalmazott, Weze lundi érsek is, czéloz Frangepan egri püspökségére, épen azon időben, midőn Váradon ez érdekben járva, Frangepannal s többi megbizott társai Broderics, Martinuzzi, Verbőczyvel sürüen folytak a tanácskozások, melyeknél Frangepan, mint János király kiváló bizalmasa volt jelen.

A lundi érsek szokásos gyanakodással kisérvén a szereplők tényeit, Frangepanra azt jegyzi meg: „hogy őszintén kivánja ugyan a békét, de saját feltétele mellett, és hogy az egri egyházat s bibornoki föveget nyerje jutalmul. Ő barát és magyar, s az fog maradni mindvégig.“ [1])

Weze érsek ezen gyanusitása, nem áll következetességben Frangepan általa előbb festett jellemével, kiről sept. 16-án Ferdinandhoz azt irta, hogy a kalocsai érsek örül János király megbizatásának, hogy az országból távozhatik: mert kiköltözni, s e végből ügyeit rendezni, javait eladni szándékozik. [2])

Frangepan Ferencz kalocsai érsek és egri püspök, korának ezen kiváló diplomatája, lángoló hazafiságu s kitünő jellemü egyházi férfia, a horvát származásu Frangepanok családjának tagja, kora ifjuságában az egyházi életnek szánva magát, Rómába ment, ott szent Ferencz szerzete zárdájában szerzetesi hivatásának előképzésével foglalatoskodott. Ez időben, itt értesült a mohácsi vészről, melynek rémes hire áttört a vastag zárdai falakon; és ennek hallatára, a szerzetesi fogadalmak áhitatán, erőt vett az ifju barát szivében a haza-szeretet, melyet a hallott szerencsétlenség csak fokozott; s mihamar határozattá érlelte benne: hogy szerencsétlen hazájába visszatér immár, s a vész közepette, hazájának szenteli életét. Ő maga vázolja és irja le a mozzanatokat megkapó közvetlenséggel, egy római rendtársához irott levelében. Rómából Bécsen át ment János királyhoz, kinek oldala mellett volt jó-balsorsában hüségesen egész haláláig. [3])

Érintve volt már általunk, hogy Frangepan lankadatlanul küzdött s munkálkodott, az ellenkirályok között létrehozandó béke érdekében: hogy a két király ilyen, vagy olyan alakban, mely az ország egységének megmentésére vezet, békét s a harmadik fenyegető ellenséggel, a törökkel szembe frigyet kössön. Tisztában volt a bölcs hazafi abban, hogy a két viszálykodó fél között, a harmadik, a török lesz a győztes, és a haza veszni fog. A haza mint czent czél lebegett sze-

[1]) Gevay II. k. 3. f. 12. l. [2]) Károlyi Árpád, mint amott 613. l.
[3]) Buchholtz IV. k. 74—78. l.

mei előtt, s ennek érdekében János király hü szolgája, ki iránt hüsége ingadozásának, vagy királya java feláldozásának jelét soha egy pillanatnyira sem adta, — kész Ferdinanddal is kibékülni: csakhogy a haza veszélyeztetett érdeke megmentessék.

János király által kalocsai érsekké neveztetett ki, s ő ezt elfogadta, hogy a nagy czél érdekében ezzel tekintélyre s befolyásra tegyen szert. Nagy tudománya, bölcs politikai tapintata, nyilt őszintesége szerzett neki utat János király szivéhez, kinek bizalmasa lőn. A béke létrehozása érdekében, csaknem szakadatlanul utazott. János király pénztára minden oldalról igénybe véve, az ő nagy kiadásait alig fedezheté. Kalocsai érsekségi jövedelme pedig mihamar, legnagyobb részben török kézre jutott, más részben Ferdinand kapitányai által harácsoltatott el. Igy Frangepan, feladatához képest, kellő jövedelemmel alig rendelkezhetett. Ha egyéb magasabb czélok nem is ösztönözték volna, a Tamás püspök halálával megüresedett egri püspökség megnyerésére, előttünk: a jövedelem kérdése is fontos indok, a melylyel elég felületességgel, de nem következetesen gyanusitja a lundi érsek.

Tamás püspök halálával, az egri püspöki szék üres lévén, nem lehetett az közönyös, az egyházához is oly hü, és gondos Frangepan előtt, hogy az ugy is éveken keresztül, püspöki közvetlen felügyelet nélkül levő egri egyház élére ki állitassék; annál inkább, mert módjában vala észlelni, hogy ott a valláserkölcsi élet máris hanyatlásba esett; a mi nagyon természetes következménye volt a helyzetnek. Luther tanának követői az ujitott hit fanatismusával buzgólkodtak, s ez védelmet nyert azok részéről is, a kik a püspökség javadalmait maguk részére konfiskálva, az ily uratlan állapot fentartásában találták érdeküket.

Frangepan, tekintve kalocsai érseksége körülményeit, nem habozhatott, legalább székhelyileg János király uralma alatt álló egri püspökséget, királya kezéből elfogadni, s oda telepedni. S miután mint fentebb láttuk, Ferdinand király másfelé is gondoskodott e püspöki javak adományozásáról, feltehető: hogy Frangepan, Ferdinand béke biztosával a lundi érsekkel, behatóbban is értekezhetett az egri püspökségről, Ferdinand királynak eljárásáról a püspökségre nézve, s talán ez irányban a király jó hajlama megnyeréséről is. A lundi érsek ebből merithette gyanusitását, hogy a barát Frangepan az egri püspökségre vágyik.

Hogy Frangepan hazafias lelke, sokszor sötét boruba merülhetett a haza sorsa felett; és küzködő szellemét a kétségbeesés gyötörve,

az országból távozásra s nyugalomra vágyakodhatott: kitünik épen a lundi érsek 1536. sept. havában kelt leveléből, melyben épen ily távozási tervéről emlékezik meg.

De meg-megujuló energiája további tettre s munkásságra sarkalja Frangepant. 1536. november havában, királya megbizásából Olaszországba utazott, hogy ott Károly császárral értekezzék a béke érdekében.

Innen székhelyére Egerbe tért vissza. Itt irta, 1537. jan. 24-én Ferdinand királyhoz azon levelet, melyet a bécsi titkos levéltárból Károlyi Árpád [1]) közleménye s kommentárjával adunk. Akármit tartsunk Frangepánról, — irja Károlyi — higyjük vagy ne higyjük a mivel vádolva volt, hogy t. i. nem a béke ügye, hanem a bibornoki kalap feküdt szivén, s hogy egri birtokait féltette, lehetetlen e levelet bizonyos megindulás s rokonszenv érzete nélkül tenni le. A tiszta gondos, szép irás (saját kezü irása) az ügyes compozició a tanult iskolázott s müvelt férfiura vall. Az a meleg őszinte hang, mely stylusán elömlik, az a nem erőszakosan csinált, hanem becsületes érzelem szülte pathos, mely kikitört belőle, a hazája szenvedéseit átérző honfiról tanuskodik. S midőn kemény igazságokat mond Ferdinand szemébe, melyhez az, a maga környezetében nem szokhatott, bizonynyal nem a bibornoki kalap ügyét mozditá elő. Bocsánat-kéréssel kezdi levelét, azt hiszi, erre joga van családi állásánál fogva is, mely az országnak, királyainak nagy szolgálatokat teljesitett. Azután reá tér Ferdinand hadi készületeire János király ellen. „Eleget hadakozott már egymás ellen a két király, — ugymond — kéri az Istenre, hagyjon fel e szándékával, mikor czéljait elérni, más becsületes ut is van előtte. Mennyivel szebb lenne, ha mindketten egyesülve, a törököt ől az országot megszabaditanátok, mintsem ekként egymás ellen törtök. Váratlanul emelt uram az Isten erre a méltóságra tégedet, váratlanul, mondom, mert a boldog emlékü Lajos király még sokáig élhetett volna; de ha fölemelt, azért tette, hogy megvédd az országot; megvéded pedig, ha egységgel, békével jársz; elveszted, ha fegyverhez fogsz nyulni. Mert tudd meg, s jegyezd meg jól, hogy a magyarok nagyobb része, inkább a legvégső veszedelemnek teszi ki magát, mintsem a német igát kelletlenül fölvegye. Gondold meg ezt fölség, a mellé azt, hogy jobb néhány év elteltével birnod Magyarországot, mint soha. Itt a török, a jó szomszéd, a névleg jó barát, a ki kettőtök versenygéséből hasznot huz; a mit mindketten megsirattok, ha

[1]) Századok 1878. évi f. 705. l.

el nem háritjátok; — s ha későn van is már, a régi példabeszéd szerint: jobb későn, mint soha. Most még csak azt nézed föiség, hogy miként füz minket rablánczra a török, s miként emészt; de utánunk, vagy még tán előttünk a tieidre kerül a sor, s akkor, ha akarsz sem tudsz majd ellenállani. Hagyj fel szigoru jogaidból valamit a közjóért és gondold meg: saepe summum jus summa injuria. Mindezt vele a haza-szeretet mondatta el," végzi levelét.

HATODIK FEJEZET.

I. Szarvaskővára s a beeli apátság, S alaházy Tamás püspök által elzálogositva. II. Fegyverszünet a két király között, s Perényi Péter alkuja Ferdinand királylyal. III. János s Ferdinand királyok adományozó levelei Perényi Péternek. IV. Perényi fondorlatai a béke liga körében. V. A törökök kisérlete a két király közötti béke meghiusitására. VI. A váradi béke. 1538. Hevesmegye a váradi béke szerint is János kir. országrésze. Szarvaskővára, Ferdinand hive, Horváth Ferencz kezében marad. VII. Frangepan küldetése Károly német császárhoz. VIII. Dobó testvérek tiltakozása Perényi s társai ellen a Pálóczy-féle javak érdekében. IX. János király házassága, halála, s pártja szerepe a váradi béke ellen.

I. Szarvaskővára, s a beeli apátság Borsodmegyében fekszik; de az első, mint az egri püspökség birtoka, az utóbbi pedig mint időnkben Szarvaskővára tartozéka, oly szoros történeti összefüggésben van az egri várral, hogy annak ismertetését itt alig mellőzhetjük.

Mint az eddigiekből látjuk, a mohácsi vész után Szarvaskővára az egri püspökség birtoka, Szapolyai János megkoronázása után, Erdődy püspök hivei s vezérei Erchy Ferencz, és a püspök testvére Erdődy Péter várnagysága alá jutott; mignem Szalaházy Tamás püspök 1528. apr. hóban meghóditván a várat, fogságba ejté várnagyait. 1530-ik évben Szarvaskő várnagya Ferdinand király hive, Horváth Ferencz volt. Ez év folyamán Seredy Gáspár felvidéki kapitányhoz, sept. 1-én és okt. 16-án kelt leveleiben, értesitést ad a budai Jánospárti katonai mozgalmakról, jelentvén, hogy ott mintegy 4000 török is van.[1]) Horváth Ferencz Szarvaskővár tartozékát s a beeli apátságot igy szintén hatalmába keritette, s Tamás püspök, azon czimen, hogy Horváth Ferencztől 20000 ft kölcsönt vett fel, azokat zálogképen kezéhez bocsátotta. — Ez időtől fogva Szarvaskővára Horváth kezében maradt, s János király kapitányai tőle elfoglalni nem voltak képesek.

Tamás püspök halála után Horváth Ferencz, a püspökkel kötött ezen egyezség biztositása végett, a helytartósághoz fordult s e kormányszék 1536. év marcz. 11-én kiadta a hivatalos elismerést, hogy

[1]) Muz. ltár 1530. évi cs.

Horváth Ferencz ugy a püspök életében, mint most is, a hüségére bizott várat a legnehezebb viszonyok közepette megoltalmazta, sőt a vár védelmi költségét sajátjából fedezte; miért is az elhunyt püspök, bizonyos pénzösszeg fejében, magát a várat, nevezettnek eladta, azon kötelezettséggel: hogy mint eddig, ugy ezután is Ő felsége hüségében tántorithatlanul megtartani fogja. Tehát nevezettet biztositani kivánja a kormányszék, hogy Ő felsége is helybenhagyja az elhunyt püspökkel kötött egyezséget, s nevezettől a vár előbb el nem vétetik, mig nevezettnek jogos s méltányos követelése, kellő számadás szerint ki elégitve nem lesz. [1])

Ezen kétségtelen okmány szerint Szalaházy Tamás püspök 1536. marcz. 11. előtt halt meg. Halála tehát ez év február havára vagy marczius elejére tehető, miután valószinü, hogy Horváth Ferencz, nem sokáig késett jelen okmány megszerzésével.

Szarvaskő várnagya Horváth Ferencznek kivánságára, ezen bizonyitó levelet, mely egyenesen törvényekbe ütköző tényt állapit meg: mert egyházi vagyon elzálogositható nem volt, — ugy látszik azért sietett a kormányszék kiadni, mert a püspök halálával beállott zavaros viszonyok folytán, ily módon vélte a várat Ferdinand uralma alatt megtartani.

De megemlékeztünk már több megye, Heves, Borsod, stb. 1535. évben tett panaszos felterjesztéséről Horváth Ferencz szarvaskői várnagy önkénykedései ellen, s hogy Ferdinand megigérte az orvoslást.

Horváth Ferencz valószinüen ez ellenében magát igazolandó, hogy ő Szarvaskővárát törvényes jogczimen birja, sietett a püspök halálával, a kormányszék bizonyitó levelét megszerezni.

A későbbi évek adatai igazolandják, hogy ez idő szerint, Ferdinand király, mit sem tett Horváth Ferencz ellen.

II. Ezen időben 1537. évi husvétig terjedő fegyverszünet volt ugyan kötve az ellenkirályok között; de azért mint láttuk, Ferdinand király Seredy és Bebeknek, ugy többi kapitányainak is megengedte, sőt utasitotta, hogy Egervárát keritsék kézre. Nem rajtok mult, hogy az nem sikerült. Más oldalról, János király sem becsülte többre a fegyverszünetet. 1536. év decz. 4-én Kassát, mely folyton Ferdinandnak hódolt, s a felvidéki hadviselés erősitett táborának volt mondható, Seredy Gáspár kapitánya távollétében, csellel megtámadva, elfoglalták János király hivei. Kassa elvesztése nagy meglepetést keltett Bécsben Ferdinand király körében. A fegyverszünet ez évében élénk

[1]) Okmánytár 5. sz. a.

alkudozás folyt Perényi Péter és Ferdinand király között, Perényi sógora Thurzó Elek közvetitésével, ki kiváló sulyt helyezett arra, hogy Perényi megnyeressék Ferdinand részére; s ki mint láttuk, az esélyektől tette függővé ide vagy oda tartozandóságát. Perényi bizalmas emberével közlötte is már az átállás feltételeit. Diósgyőr adományozása, birtokai biztositása, kanczellárrá kineveztetése, fia Gábor részére, épen a Macedoniai László halálával megüresedett váradi püspökség adományozása: voltak a legfőbbek. Ferdinand hajlott is mindezekre. Közbejött Kassa elvesztése, s az a jelentés, hogy részben Perényi fondorkodása okozta azt. Még ez sem zavarta meg Ferdinand szándékát, — teljesitendő Perényi feltételeit. 1537. jan. 17-én k állitotta kanczellára, ugyanazon napon Gábor fia részére a váradi püspökségre szóló kinevezési okmányokat. Ezek egyelőre expediálva nem lettek. Diósgyőrre nézve pedig, miután az özv. királynő birtokában volt, az átengedésre az alkut megkezdette [1])

III. Ugy látszik azonban, hogy az áruczikként szereplő Perényi Péter, ez idő szerint még mindig nagyobb bért sejtett János királynál, s az átpártolást Ferdinandhoz elodázta; sőt határozottan János király felé hajolt, kinek szerencséje ez időben emelkedőben volt. Ennek árát nyomban is követelte Jánostól, s ez volt ama donationális levél, melyet 1537. jun. 24-én a Pálóczy javakra nyert meg, melyeket Ferdinand király 1527. jul. 7-én már neki ajándékozott, melylyel Dédes s Ajnácskő várakat, ugy Pétervásárát Hevesmegyében megkapta. [2]) Igy biztositotta magát ez oldalról is, az örökösként fellépett s törvényes intézkedéseket tevő Dobó testvérek ellen, kiktől tarthatott, hogyha János király végleg megerősödik királyi hatalmában, törvénytelenül bitorolt birtoklásától megfosztatni fog.

De más részről a boszuállás sem maradt tétlenül; Ferdinand király értesülve Perényi ravasz fondorlatairól, 1537. jul. 7-én kelt intimatumával, visszavonva a Pálóczy javakra tett adományozását, ezeket most 13 ezer ftban részben Seredy Gáspárnak, részben 8 ezer frtban Fels Lenárdnak adományozta. [3])

IV. Azonban a jó orru birtok-hajhász, csakhamar észrevette János király titkos béketárgyalásait Ferdinanddal; azután Ferdinand ujabb sikereket is aratott János felett, sietett tehát most már a béketárgyalások hálózatába hatolva, ott érvényesiteni személyiségét s titokzatos terveit. Ide könnyü volt neki befurakodni. Frangepan egri püspök,

[1]) Lásd Károlyi Árpád már érintetett munkáját 699. l. [2]) NRA. cs. 336. sz. 28.
[3]) NRA. cs. 616. sz. 35.

János király bizalmasa, szintén nagy sulyt helyezett Perényire, s vele bizalmas viszonyban is állott; mert Frangepan Egervára biztositása tekintetében, utalva is volt Perényi támogatására, ki János király főkapitánya is volt.

Ez időben épen egész hévvel folyt az ellenkirályok biztosai között a béke-tárgyalás. Frangepan oldala mellett egyik egri kanonokja Tamás nevü vitte a titkári tisztet; [1]) a ki a küldetésekben is, teljes megelégedéssel tudott eljárni.

Könnyü volt Perényinek Frangepán utján kieszközölni, hogy a váradi tanácskozásokra, Brodarics és Frater György mellé, Perényi is meghivassék, a ki midőn ily bizalmi minőségben épen Váradra utazott, ujra felvette Ferdinand hiveivel is az egyezkedési fonalat, s e végből Laskyhoz fordult, hogy „talán Ferdinandnak már nincs szüksége az ő szolgálatára.“ [2]) Ez időben irta róla Ferdinandnak Gerendi Miklós: „Perényi természete olyan, hogy mindent a saját haszna szempontjából karol föl, vagy hanyagol el. Folytonosan kétségeskedik s változik, a mint János ereje növekszik vagy fölséged hadai gyöngülnek: s igy oda lyukad ki a hová igyekszik, az ide vagy oda való pártolásra.“ [3]) Hü jellemzése kora e jellem-gyenge, de nagyravágyásában telhetetlen fiának.

V. A törökök is észrevették e közben az egyezkedési müveletet az ellenkirályok között. Észrevették azt is, hogy János király tanácsadói s ezek vezetője Frangepan, ugy társa Brodarics püspök előtt egy kérdés sietteté különösen a béke megkötését, s ez: hogy János nőtelen lévén, ez időszerint gondolni sem lehetett örökösére, azután több izben betegeskedett is, s aggódva gondoltak arra, mit lesznek teendők nem várt halála esetére? Mi sors vár a már is tönkre tett hazára, ha akkor teljesen a törökök kegyére lesz bizva, kik engesztelhetetlenül állanak Ferdinand királylyal szembe.!

A törökök tehát, a János kedélyét is foglalkoztató béke kisérletezés meghiusitására, minden lehetőt elkövettek, hogy hiveit teljesen elidegenitsék ennek még gondolatától is. Egyikre igy, másikra amugy igyekeztek hatni. Perényi Péterrel sejtetni engedték, hogy János halála esetére, őt engednék trónra jutni. [4]) Másokkal is éreztethették e csábitó sejtelmet. A nemesség között azzal igyekeztek megnyugtatást szerezni, hogy ez esetben, a szabad király-választás tere fog megnyilni előttök.

Frangepan s társa Brodarics, egy becsületes béke megkötése érdekében fáradoztak. Urukat s királyukat nem kijátszani, de szerzett

[1]) Károlyi A. mint fent 795. l. [2]) Károlyi A. u. o. 807. l. [3]) u. o. 807. l. [4]) u. o. 813. l.

jogaiban biztositani, s a jövendő bizonytalan kilátásaival szemben a haza érdekét megmenteni törekedtek. Ezt ők a másik koronázott királylyal kötött béke utján vélték elérhetőnek.

VI. Hosszas vajudás után, Váradon 1538. febr. 24-én végre megköttetett a két király között a béke, mely egyelőre titokban volt tartandó. Az okmányban [1]) Frangepan Ferencz, mint egri püspök is van nevezve. Ezen béke szerint az ellenkirályok kölcsönösen elismerik egymást, Erdély Jánosé. Magyarországon ki mit bir, tulajdonában marad. János halála után az egész ország Ferdinandra száll. Ha János örököst hagyna hátra, szepesi herczegség fog részére alkottatni. A Szapolyai birtokok biztositatnak; örökös nem létében fele Ferdinandra száll. Feltétel volt, hogy ha örökös marad: mig a szepesi herczegség s a birtok-viszonyok nem rendeztetnek, Ferdinand át nem veheti az egész országot. stb. A váradi béke megkötése után, az ellenkirályok s hiveik között, látszólagos nyugalom állott be. Hevesmegye az egri várral János király hatalmi köréhez tartozott, mint a békekötésig általa birt terület. Itt tehát, a János országgyülései által hozott törvények voltak uralkodók. Szarvaskővára, Ferdinand hive Horváth Ferencz kezében lévén, maradt ott tovább is.

Valószinü, hogy Horváth Ferencznek ezen törvényellenes birtoklása megszüntetése érdekében, hogy ott az egri püspök jogai érvényesüljenek, lépések történhettek Frangepan részéről. Ferdinand hivei körében azonban, Horváth ügye élénk pártolásban részesült, Szarvaskővárának Ferdinand hatalmi körében leendő fentartása érdekében is; s ennek kifolyása az 1538. jun. havában Pozsonyban tartott országos tanácskozmány felirata a szarvaskői várnagy érdekében, ki mint Ferdinand régi s rendithetlen hive ajánltatott a király figyelmébe, hogy azért méltólag jutalmaztassék. A király meg is igérte, hogy kellő figyelemmel lesz régi hive iránt.

VII. Mig ekként a két király között a béke helyreállott, a nyugalmat még erősebben fenyegeté a török hadi készülődés, most már a szövetkezett királyok ellen. Mert nem maradhatott titokban, hogy a két király szövetségének éle a török ellen irányul, ki János királyt megszokta már vazallusának tekinteni.

Frangepan a béke megkötése után, még február hóban, annak Károly császárral leendő ratifikáltatása végett, János megbizottjaként a császárhoz utazott, ott egyszersmind előmozditandó a török elleni szövetkezést, mely elsősorban a pápa a császár s Velencze között volt létrehozandó.

[1]) Brüsseli Okmtár II. k. 1. sz. irat.

Frangepan ily diplomatiai teendőkkel elfoglalva, több mint valószinü, hogy az egri vár védelmi ügyében, János kir. országos főkapitánya Perényi Péternek, nagy befolyást engedett; a mi alkalmul szolgált e kapzsi embernek arra, hogy a különben is távol levő püspök javait s jogait később magához ragadja.

VII. Ezen időben, rendezettebb viszonyok mutatkozván, a Dobó testvérek erőteljesen hozzáláttak örökösödési igényük érvényesitésére Perényi Péter és mindazok ellen, kik a Pálóczy javak elfoglalásában részesekké lettek. 1536-ban a leleszi convent előtt Hort, Adács, Szücsi, Ecséd hevesmegyei birtokok iránt Raskay Zsigmond, — 1538-ban a leleszi, jászai konventek, a budai, váradi s egri káptalanok előtt, Perényi Péter ellen [1]) nyujták be tiltakozásukat. 1539 ben nov. 2-án János királytól vettek ki tiltakozó bizonyitványt, Perényi Péter, Verbőczy István, s György barát ellen, — Verbőczynek Szolnokra s György barátnak Horthra vonatkozó birtoklása ellen, [2]) majd Pétervására miatt, Perényi Péter ellen.

János király, Ferdinanddal ekként megbékélve, hozzálátott Zsigmond lengyel király leányával, régebben tervbe vett házassága létesitéséhez; miután most már a feltétel, hogy királysága Ferdinand által elismertessék, teljesedésbe ment. Brodarics István váczi püspök, Verbőczy és Perényi Péter voltak a kérők. 1539. febr. 23-án a menyekző és a királyné koronáztatása Székesfehérváron megtörtént.

Az 1539. év október havában érkezett János királyhoz, III. Pál Pápa követe is Budára, Röhrer Jeromos személyében, magával hozva a János által kinevezett püspökök megerősitését; a mi azt mutatja, hogy János király és hivei, az egyházi átok alól már régen felmentve lettek. [3])

IV. E közben Erdélyben zavarok ütvén ki, János király oda ment seregével, hol megbetegedett. Neje Isabella királynő, Budán 1540. jul. 7-én fiat szült. Julius 23-án pedig János király Szászsebesen meghalt.

A két király között kötött egyezség, még ez ideig kihirdetve nem volt. Publikaczióját halasztották addig, mig a török ellen, kellő védelmi intézkedésükkel elkészülnek. János királyt e közben a halál ragadta magához. A védelmi intézkedés a török ellen lassan haladt; s János még halála előtt is, a törökök boszuállását elháritandó, Konstantinápolyba ajándékok küldésével foglalkozott. János király tanácsosai, az ajándékok küldését most már még szükségesebbnek tartották.

---

[1]) NRA. es 803. sz. 35—6—7. [2]) Okmánytárban 6. sz. a. [3]) Szalay IV. k. 188. l.

Verbőczy és Eszéky János pécsi püspök, el is indultak rögtön, hogy a gyászhirt megvigyék a sultánnak, haragját kiengeszteljék, a boszu ostorát elháritsák, és János most született fiát pártfogásába ajánlják.

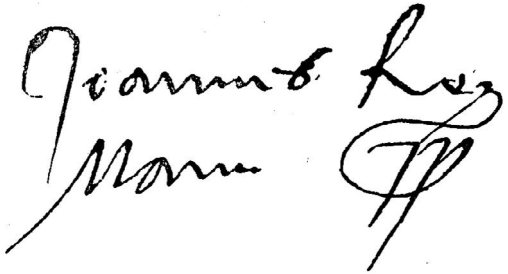
HETEDIK FEJEZET.

I. Hevesmegye János és Ferdinand királyok országgyülésein. Az országos segély, adózás, tized s jobbágy szolgálmányok ügye a megyében. II. Törvénykezés, s visszahelyezési per a Jákcsy és Rhédey család között János király alatt 1536-ban. III. Verbőczy István birtokba vezetése a megyében. IV. János kir. védelmi levele Gyöngyös városa kiváltsága érdekében.

I. A mohácsi vész után Hevesmegye, mint láttuk, az országos védelem intézkedésének szinhelye, nyomban reá, az uj királyválasztási mozgalom részese, és mint ilyen a Fehérvárott megkoronázott János király hive s követője volt.

Hogy megyei követe által volt-e képviselve a fehérvári koronázó gyülésen: nem tudjuk. De püspöke Varday Pál ott volt, ott volt birtokosai közül Perényi, Báthory Endre. A pozsonyvidékiek, és nehány zászlós ur által kezdeményezett pozsonyi gyülésen, melyen Ferdinandot emelék a magyar királyi trónra, részt valószinüen nem vett a megye.

A megkoronázott János király által Budán 1527. évi marczius 17-ére összehivott országgyülésen, melyen 53 megye, a tótországi s erdélyi rendek, királyi városok, zászlósok, főispánok nagy számmal vettek részt: Hevesmegye két követével Zalóky Zsigmond és Body Mihálylyal volt képviselve. Ott volt Varday Pál is, akkor már mint esztergomi érsek; mint egri püspök, Erdődy Simon irta alá magát azon tiltakozó okmányra, melyet az országgyülés tagjai Ferdinandhoz mint illetéktelen trónkövetelőhöz intéztek. [1])

A János királyt koronázó fehérvári országgyülés határozatai, töredékben ismeretesek. Ezekből tudjuk: hogy adót szavaztak meg; az elhunyt főpapok javait s az egyházak kincseit a honvédelem részére jelölték; ugy az adó, mint minden szolgálmány alól 6 évre, a házaikban károsodottak mentesitettek stb. De hogy mindez miként foganatositatott Hevesmegyében, ismeretlen előttünk.

[1]) Országgyül. eml. I. k. 127. l.

A budai országgyülés határozatai, melyek hozatalában Hevesmegye is részt vett, 45 pontból állanak. A honvédelem költségei fedezésére, az összegyült rendek, az ország minden rendü s rangu lakói összes ingói értékének tizedrészét ajánlották fel. Ennek kezelése a király által kinevezendő kincstárnokokra, beszedése pedig ezek által kiküldendő adószedőkre bizatott. Ez a szokatlan nagy teher, egyszer-mindenkorra s azon feltétel mellett ajánltatott meg, hogy egyéb honvédelmi kötelezettségtől felmentetik az ország; kivéve, ha a török sultán, vagy a német császár támadná meg az országot. A honvédelem tényleges szervezése ezen adó erejével a királyra bizatott. Hogy a haderő élelmezési ügye is sikeresitessék, a király felhatalmaztatott, az élelmi czikkek árszabályozása s az egész országban egyenlő mértékek behozatalára. A kereskedésre nézve a behozatal ugyan nem korlátoztatott, külföldi kereskedők szabadon jöhettek s járhattak; de ló, szarvasmarha, juh s bőrök kivitele csak királyi engedelemmel történhetett. A jogi viszonyokra határoztatott, hogy a mohácsi vész óta történt itéletek revideáltassanak. A tized szolgálmányokra nézve, a régibb törvények megállapitásai állittattak helyre, azon megtoldással, hogyha az aratási időtől 15 nap alatt a tized be nem szedetik, a birtokos terményét haza szállithatja.[1])

Hogy ezen törvények végrehajtása tényleg foganatba vétetett: kitünik Lőcse városa erre vonatkozó intézkedéséből,[2]) mely szerint ott 1527. év Pünkösd ünnepeiben tényleg megjelent János király tized-beszedője Szerdahelyi János, kivel a lőcseiek az összes tized fejében 500 frtban azért egyeztek ki, hogy a polgárok, törvény szerint eskü alatt tartoztak volna bevallani összes értékök tizedét, — nehogy a hamis bevallások folytán hamis eskü esetei merüljenek fel, az összes lakosok részéről ez összegben kötötték meg a kiegyezést. Később ismét megjelent nálok Derencséni Miklós János király nevében kérve 200 zsoldos kiállitását; de ez ellen már protestáltak hogy a törvények értelmében teljesitvén a jövedelem tizedének kifizetését, egyéb honvédelmi költség fedezésére nem kötelezhetők.

Hogy a Budán hozott törvények Hevesmegyében egyidőre érvényre emeltettek, a lőcsei esetből következtetve, azért több mint valószinü, mert Hevesmegye még közelebb volt János király s hivei hatalmi köréhez. Adat erről ugyan tudomásunkra nincsen. Bár az érvényesités, állandóságot nem nyerhetett itt sem, a hirtelen beállott végzetes zavarok, és itt folyó párt- s testvér-harczok miatt. 1527. aug. végén

[1]) Országgy. eml. I. k. 116—125. l. [2]) Wagner analecta 149—50. l.

ugyanis János király Budát elhagyván, Ferdinand hivei elfoglalták. Ezután csakhamar Hevesmegye is, a szintén Székesfehérvárott megkoronázott Ferdinand király hatalma alá jutott. Az 1527. október 4-ére Ferdinand által Budára hivott országgyülésen, hogy Hevesmegye képviselve volt-e? adatunk nincs. Ez országgyülés határozatai végrehajtására vonatkozólag sem birunk adatokkal. Valószinü, hogy a rohamosan változó viszonyok itt is akadályúl szolgáltak.

Hevesmegye ugyanis a területén lefolyt harczok után ismét János király hatalmába jutott, a ki Budát elfoglalván, oda 1530. febr. 15-ére, majd okt. 5-ére országgyülést hirdetett, melyen, hogy részt vett-e Hevesmegye, csak következtetjük azon körülményből, hogy az akkor nagy szerepet játszott Gritti Lajos kiadott okmányain, mint az okt. 5-én tartandó országgyülésre kibocsátott meghivókon is, az egri püspöki czimet viselvén, ennek folytán a Hevesmegyei rendekre kétségkivül döntő befolyást is gyakorolhatott. [1])

Hevesmegye ez időszerinti adó s egyéb szolgálmányai ügyéről, ugy közigazgatási s törvénykezési beléletéről, kevés adattal rendelkezünk.

A szertelenül folyt birtokadományozásokról, máshol emlékeztünk. A változó viszonyok s egyéb rendezetlenség, tágas tért nyitottak itt az önkénynek minden téren. Az erőszak, egyesek tulhatalmaskodása, szabadon folyt minden irányban s minden részről. E felett az elégületlenség nyomai mutatkoznak azon felterjesztésben, melyet 1535. évben a nagyszombati országgyülésen egybegyült nemesség küldöttei már Ferdinand királyhoz Gömör, Borsod, Zemplén, Ujvár és Hevesmegyék nevében intéznek, hogy segitsen ezen megyék belső feldultságán, s parancsolja meg Horváth Ferencz szarvaskői várnagyának is, hogy mások javainak hagyjon békét.

A János király országlása alatt volt Hevesmegye, az 1536. évi okt. 1-én Nagyváradon tartott országgyülésen részt vett-e? Adatunk nincs. Ez időben Frangepan volt Eger püspöke, s kétségtelenül János kir. törvényei értelmében kormányoztatott, mint ez, az itt ismertetendő peres eljárásokból kitünik.

II, A Rédey testvérek ellen Jakcsy Mihály középszolnokmegyei főispán, s hevesmegyei birtokos, a váradi törvényszék előtt repositionalis itéletet nyert 1536-ik évben, s ennek végrehajtását János király az egri káptalanra utalta. A végrehajtás foganatositása megkiséreltetett; az egri káptalan küldötte megjelent Tarna-Mizsén, de Rédey

[1]) Lásd Okmánytár 1. sz.

László kivont karddal ellene szegült. Az erről felvett hiteles jegyzőkönyv kiadását rendeli meg Rédey részére János király, mint következik :

Mi az egri káptalan emlékezetül adjuk, hogy mi legkegyelmesebb fejedelmünk János Isten kegyelméből Magyarország Dalmatia Horvátország királyának — megkereső levelét, mély tisztelettel vettük, mely igy szól: János Isten kegyelméből Magyarország, Dalmátia, Horvátország királya, hivünknek az egri egyház káptalanjának, üdvöt s kegyelmünket. Elénkbe terjesztetett nemes Rédey László és Pál de Myzse által személyesen, hogy az általuk jogaik érdekében kért hiteles másolat kiadását megtagadtátok, azon repulsióról felvett jegyzőkönyvről, mely nevezettek ellen, nemes Jakchy Mihály középszolnoki főispány mint felperes kérelmére, általatok vétetett fel. Ennek másolata tehát kiadandó. Kelt Tamási faluban kereszt-felmagasztalása ünnepe után 1536. Ezen keresett repulsionális jegyzőkönyv következő tényből származott. Jakchy Mihály középszolnoki főispán, kinek neje Báthory Bertalan leánya volt, Rédey László és Péter ellen, Váradon birtok határ-kiigazitási s zálog czimen bevezetési itéletet nyert a törvényszéktől, melynek végrehajtása nevezettek ellen, János király által az egri káptalanra utaltatott, azon királyi megkereséssel, hogy királyi emberül Básthy Mihály Fogacsról, vagy Chaaszi Balint, vagy halászi Bodi Gáspár küldetik ki, ki mellé a káptalan hiteles tagját adva, a birtokba vezetést teljesitsék, s erről hiteles okiratot vegyenek fel. Ezen megkeresés folytán Cháaszi Bálint királyi ember mellé, Berecz Márton mester-kanonok küldetett ki a káptalan által, a kik a helyszinére menve, Myzsére, az ott lakó Rédey László és Péter ellen, — szokás szerint oda hiva a szomszédokat Homonnay Dénes, Olah János, Négyesi Mihály, Kapitány Pál s más birtokosokat, az itélet végrehajtását megkisérelték; de ott Rédey László, Péter nevében is, meztelen karddal ellenállván, az itélet semmi részét nem engedte foganatositani, 1536. Cantate vasárnap előtti napon. Mely eljárásról felvett jegyzőkönyv, most keresőnek kiadatik. [1])

A Rédey testvérek ellenállása a váradi törvényszék itéletének végrehajtása ellen, azon alapon látszik jogosnak, mert a felperes Jakcsi nem az illetékes hevesmegyei, hanem a váradi törvényszék utján nyerte illetéktelen itéletét. Ezen okmányból világos, hogy 1536-ban Hevesmegye János király uralma alatt állott.

III. Egy másik birtokba vezetési eljárást Hevesmegyében a budai káptalan teljesitett [2]) 1637. évi okt. 14—17-iki időközben, Verbőczy István János király kanczellárja javára.

„Mi budai káptalan — szól az okmány — jelen irat erejével adjuk tudtára kiket illet, hogy felséges fejedelmünk s Urunk János Isten kegyelméből Magyarország, Dalmatia, Horvátország stb. királya, hozzánk küldvén egy birói birtokba-vezető itéletet Verbőczy István

[1]) Rédey ltár nemz. Muzeumban 1536. évi cs. [2]) NRA. fasc. 834. n. 11.

ő felsége kanczellárja s fia Imre javára, Pathoczy Miklós és Ferencz s ennek neje ellen:“ — ennek folytán Debreczen városában, szent Ferencz vértanu napján, az ott kijelölt királyi ember mellé rendelve a káptalan hiteles személyét, Kalixtus pápa ünnepe után (okt. 14.) Külső-Szolnok megyebeli Szolnok városába mentek; a szomszédosok szine előtt Szolnok s Fejéregyháza birtokába vezették Verbőczyt, daczára a megkisérlett repulsiónak; azután a következő napokon Heves városába mentek Szent Gallus napján (okt. 17.); ott Csász és Köre birtokokba szintén bevezették Verbőczyt a meghivott szomszédosok jelenlétében, kik voltak Néne László, Simay Ferencz, Császy Bálint nemesek, továbbá bölcs Kapitán Bálint, Kava Benedek, Csaba Péter és Szalay János az egri pöspök tiszanánai tisztje és birája stb. A birtokbavezetés ekként megtörténvén, jegyzőkönyvbe vétetett.

IV. Gyöngyös városa kiváltságának biztositására találunk még János király uralkodása idejéből, adatokat. 1536-ik évben védelmi levelet adott ki a gyöngyösieknek, hogy ők országszerte kellő oltalomban részüljenek, jártuk-keltükben senki ne akadályozza, s felettök saját biráik illetékesek eljárni. Gyöngyös városa, még Róbert Károlytól nyerte városi kiváltságát, 1335-ik évben, Tamás vajda s akkori földesura közbejárására, jutalmul, nevezett vajda csapatában [1]) vérük ontásával tanusitott vitézkedésükért. Ugyancsak János király 1540-ik évben védelmi levelet adott ki részökre, akkor Buda felől csatangoló török portyázók ellen is. [2])

[1]) Lásd Gyöngyös városa levéltárában levő okmányokat. [2]) U. o.

MÁSODIK RÉSZ.

János király halálától Dobó Istvánig. 1540—1548.

NYOLCZADIK FEJEZET.

I. Hevesmegye János király halála után. Frangepan és Perényi meghódolnak Ferdinad királynak. II. Frangepan és Perényi tanácskozásaik Gyöngyösön és Egerben; s felhivásuk Károly német császárhoz. III. Frangepan s Perényi csapatai beosztatnak Ferdinand kir. seregéhez. Perényi kanczellárrá s orsz. főkapitánynyá neveztetik. IV. Frater György s Statilius informatiói a pápánál Frangepan ellen, s ennek védekezése. V. Hevesmegye országos adója Ferdinand király alatt 1541. VI. A törökök hadi készülődése. A törökök e foglalják Budát. VII. Frangepan küldetése a német birodalmi rendekhez. VIII. Szarvaskővára kiváltására Ferdinand kir. Frangepan püspököt, mint Hevesmegye főispánját utasitja.

I. János király halálával egy uj, más korszak veszi kezdetét Hevesmegyében. Eddig a megye területe tényleg János király országrésze vala. Adóügy, igazságszolgáltatás, közigazgatás János király nevében foganatositatott. Chwzy (Csuzi) Tamás kamarai praefectusnak 1539. évi számadása felsorolja Ferdinand kir. országrésze megyéit, melyekben a megszavazott segély tényleg beszedetett, s ezek voltak: Nyitra, Bars, Sopron, Trencsén, Hont, Pozsony, Vas, Mosony, Komárom, Liptó, Győr, Zala, és Árva megyék. A többi megyék e szerint János király uralma alatt állottak; vagy legalább Ferdinand király nem sorozhatá az övéi közé. Ugyanily számadás 1540. évben, már elsorolja Gömör, Torna, Sáros, Borsod, Abauj, Ung, Szepes, Zemplén, Bereg és Marmaros megyéket is, azon megjegyzéssel, hogy csak részben tartoztak Ferdinand király alá, részben János királyéi voltak, s a megyék által választott dicatorok, a Ferdinand királynak esendő adórészletről, Verner György Sárosvára praefectusának tartoztak számolni.[1]) Ugy látszik, hogy e megosztás már a két király közötti béke következménye volt, melynek egyik pontja szerint, a két király országrészének határai kiigazitandók s rendezendők voltak.

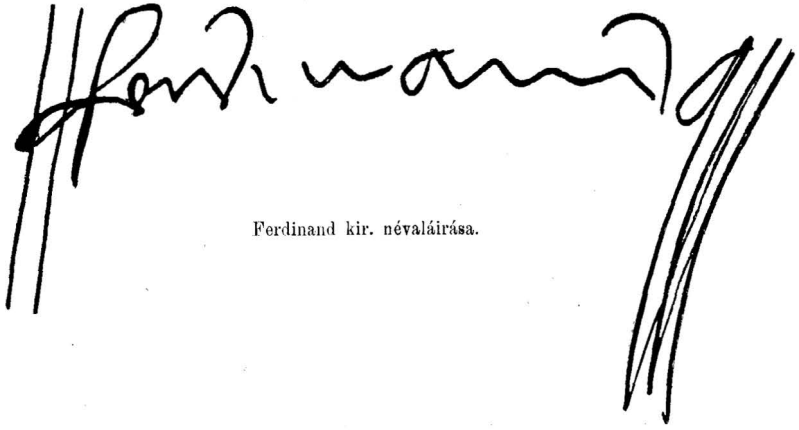
Az itt nem érintett megyék tehát, ezek között Hevesmegye János király országrészéhez tartoztak.

De János király halála után nagy változás vette kezdetét. Frangepan Ferencz, a béke-okmány egyik aláirója, János király halálával, a kötött egyezség érvényre emelkedését magára is kötelezőnek ismervén el, hogy az ország immár egy fő alá egyesüljön, ehhez következetesen, Ferdinand király hiveül vallotta magát.

---

[1]) Okmánytár 7. sz.

Perényi Péterről mondani sem kell, hogy kapott az alkalmon, szokott körültekintő politikáját érvényesiteni. Mit adhatna neki János király gyermeke? Több adat szerint, már János király vég-

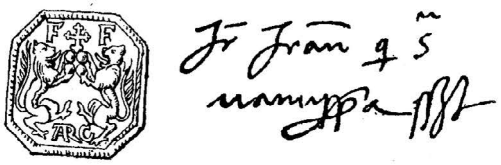
Ferdinand kir. névaláírása.

napjaiban füzte fondorlatait, s az erdélyi lázadás egyik titkos szitója is volt. [1])

II. Perényi Péter Patakvárából, hol János király halál-hire találta, melyet harangszó, ágyuzás és italosztogatással ünnepelt, [2]) sietett nyomban Egerbe Frangepanhoz; kivel a szomszédos megyék főispánjait, nevezetesen Raskay István nógrádi, Bebek Ferencz gömöri és Balassa Zsigmond borsodi főispánokat, aug. hó elején Gyöngyösre tanácskozás végett összehivták. A tanácskozás főtárgyát, János király halála folytán, a kötött egyezség érvényesitésének kérdése képezte, s ebből folyólag felhivást intéztek az erdélyi rendekhez: hogy a váradi béke értelmében hódoljanak meg Ferdinandnak. Majd Egerbe tértek vissza, s itt folytatták tanácskozásukat. Innen aug. hó 30-án levelet intéztek Károly császárhoz, hogy teljes erejéből támogassa most már Ferdinandot. A levél Frangepan fogalmazványa. Egyike az ő nyilt őszintesége tükrének. A bold. király — szól a levél — belátta, hogy a török hóditó fellépésével szembe nem képes megvédeni az országot, átengedte azt a császár testvérének Ferdinandnak, ki a császárral összefogva, biztosabban megőrizheti. Ők, kik a boldogult király tanácsosai voltak, ezt legjobban tudják. Most a császáron a sor, hogy az ügyet a legkomolyabb megfontolás alá vegye, vagy végleg adja fel, mert a halogatás a legrosszabb következményekkel jár. Magyarország nagy része sik területü. A török sok lovassal rendelkezik, s igy könnyen hatal-

[1]) Szalay IV. k. 199. l. [2]) u. o. 198. l.

mába ejtheti az egész országot. Nincs halogatni való idő. Az országot rögtön meg kell szállani, mig a török Budát el nem foglalja. „Tegye ezt Fölséged oly eszközökkel — végzi a levél — melyek a czélnak legjobban megfelelnek. Vagyha ezt Felséged nem akarja, akkor kérjük az Isten szerelmére, ne kivánja romlásunkat, hanem parancsolja meg felséges testvérének, hogy hagyja el az országot, hogy az egész terület egyesülhessen; s ha fegyverrel vagy erővel nem képes, hát kéréssel megtarthassuk azt a keresztény társadalomnak.“ [1]) Ezen tanácskozmányokból folyólag, Thurzó Elek kir. helytartónak, aug. 20-án külön tudósitást is irt Frangepan Egerből: hogy Verbőczy István és a pécsi püspök Törökországba utaztak, a sultán támogatását János kir. fia részére kieszközölni; ajánlja, hogy Ferdinand is küldjön követeket a sultán felvilágositása végett. Különös figyelmébe ajánlja még a püspök Thurzónak, hogy Budát tartsa szemmel, nehogy megszállja a török, s hogy vigyázzanak, nehogy Perényi Pétert elidegenitsék magoktól. [2]) Perényivel bizalmas viszonyát Egerből sept. 14-én Nádasdy Tamáshoz intézett levele is mutatja, melyben nevezetthez már mint Ferdinand hive intézi szavait, s tudakozza, hogy vajjon a pápa s a király mint vélekednek felőle. [3])

Frangepan pecsétje s aláirása.

Nem is maradt el az intézkedés Ferdinand körében; Laski sietve küldetett a sultánhoz, ki felvilágositásai mellett tudatta a sultánnal azt is, hogy Perényi Péter átállott Ferdinand királyhoz.

III. Thurzó Elek helytartónál a Gyöngyösön tanácskozó urak Ferdinand király iránti hódolatukat is bejelentették. Ennek folytán aug. hó 24-én kelt intimatumával Ferdinand király Borsodmegye főispánjává Balassa Zsigmondot továbbra is megerősitette. Thurzó Elek pedig sept. hó 10-én utasitotta Nádasdy Tamás magyar hadak főkapitányát, hogy Perényi seregével meghódolván, a hadi intézkedésekbe vegyék fel. Fels Lenard az országos hadak főkapitánya ennek folytán, sept. hó 16-áról oly utasitást adott Nádasdy Tamás magyar hadak főkapitányának, hogy Frangepan s Perényi lovasai hozzá jöjjenek Buda felé, mely csapat az Erdélyből Budára indult György barát és Török Bálint utját volt hivatva elzárni. [4])

[1]) Buchholtz v. k. 135—136. l. [2]) Gévay III. k. 3. f. 88. l.
[3]) Orsz. Itárban Nádasdy l. — [4]) Országos levtár Nádasdy lev. 3. cs.

Perényi Péter a gyöngyösi s egri tanácskozások után Nyitrára ment. Sept. 8-án kelt Ferdinand királyhoz intézett nyilt levelében, a János és Ferdinand királyok között történt egyezségre hivatkozással jelenté ki külön hódolatát Ferdinand király iránt, a ki ennek folytán kanczellárrá és országos főkapitánynyá nevezte ki. [1])

IV. A Gyöngyösön tartott fentebb ismertetett tanácskozmány, nem maradt titokban, az elhunyt király kiskoruja tanácsosai körében, kit sept. hó végén a Rákoson királyul kiáltottak ki, és nevében a kormányzás az anya-királynő, Martinuzzi, Török Bálint és Petrovicsra bizatott.

Hogy miként itélték meg a tanácskozmány következményét, mutatja Verancz későbbi egri püspöknek, akkor még János király hivének 1540. okt. 24-én Mihály testvéréhez irott levele, melyben az esetről ekként szól: „hogy Perényi Péter, Frangepan Ferencz, Bebek Ferencz, Balassa Zsigmond több lázadó társaikkal Gunges városában gyülést tartottak, arra nézve, miként lehetne Ferdinandot minél előbb Magyarországba hozni, Visegrádot, Budát elfoglalni. Még alig ásták el János testét, máris hütelenkednek". [2])

Ez időben a pápa János királylyal, már nemcsak hivatalos, de mondhatni, hogy szivélyes viszonyban állott. Ennek érdeme Frangepant is illeti, ki a pápa körével állandó összeköttetésben volt.

Most, hogy János halálával Frangepan átállott Ferdinandhoz, Frater György és Statilius, János király bizalmasai, a pápa előtt Frangepan tettét, a hütlenség szinével festették le. Frangepan ez ellenében, eljárását következő jellemző sorokban ismertette meg Ő szentségével: „Kilencz éven át, midőn a viszály végét látni sem lehetett, öldöklés, rablás, pusztitás határt nem ismert az országban. Bold. ura s királya végre belátta, hogy önerejével meg nem küzdhet Ferdinanddal, a török segély pedig csak a pusztulást tetézi, elhatározta: hogy azt az országrészt, melyet bir, mig él, békében kivánja birni, s e czélból elfogadta az egyezséget, hogy ennek fejében, még ha fiörököse is marad, az ország Ferdinandra szálljon halála után, az ő örököse pedig meg fog elégedni a szepesi herczegi czimmel, s összes atyai birtokaival, csakhogy az ország megmentessék a kereszténységnek. E szerződést ő, Statilius, Frater György, Broderich, Perényi és Verbőczy irták alá, fogadva, hogy a rendek jóváhagyását is keresztül viszik. Most vannak, a kik a hüség s engedelmesség czimén, az elhunyt király fia részére akarják az országot biztositani. De ezt

[1]) Orsz. ltár B. 1526—40. cs. [2]) Magy. tört. Eml. 9. k. 158. l.

saját erejökből nem tehetvén, a török segélyt veszik igénybe. O azon nézetben van, hogy a kereszténység érdekében az áll, hogy most már mindnyájan Ferdinandhoz csatlakozva, egyesitett erővel kiséreljék megmenteni az országot a török ellen, mert igy megoszolva, annak elpusztulása előre látható. Ezen szempontból, s a szerződés értelmében csatlakozott a római királyhoz. Semmi érdek, legkevesbé, hogy egri püspök legyen, nem vezette őt e lépésre. Ferdinand megkoronázott magyar király, kinek a szintén megkoronázott János király, halála esetén, egyezségileg átengedte országrészét; s mert nem ismer fejedelmet, melyhez csatlakozva kedvezőbb kilátások nyilnának az országra, ő meghódolt neki.“ [1])

V. Frangepan püspök és Perényi Péter ekként Ferdinand királynak meghódolván, meghódoltnak vehetjük ezzel egész Hevesmegyét is. Ezt igazolja Ferdinand király kormányszékének kamarai számadása 1541. évről, melyben Hevesmegye már mint Ferdinand király részére adózó van felvéve. Ezen számadás szerint, Abaujvár, Szepes, Sáros, Borsod, Torna, Gömör, Zemplén, Ung, Bereg, Ugocha, Marmaros és és Hevesmegyékben az 1 frt segélyt Perényi Péter, Seredy Gáspár, Bebek Ferencz, Homonnay, Werner György és mások szedték be, kik közül csak Werner adott a Kamarának 1030 frtot, ugy eljárásáról számadást. [2])

VI. Perényi mint a magyar hadak főkapitánya, seregével — mint fentebb érintők, — Buda alá rendeltetett, elvágandó Martinuzzi és Török Bálint utját Budára. Azonban ez nem sikerült. Majd Buda bevétele kiséreltetett meg 1540. év okt. vége felé, hol Perényi magyar katonái, Fels országos főkapitány német zsoldosaival összekaptak, s oly kemény tusát vivtak, hogy még a lecsendesitésre oda sietö Perényi és Fels magok is, amaz nyakán és czombján, sérüléseket szenvedtek. Buda megvétele az özvegy királynő Izabella hivei kezéből nem sikerült, csak Pestet voltak képesek megszállani. Perényi hadával Tolna, Solt, Veszprém és Fehérmegyékben, melyek a gyermek Jánosnak hódoltak, tett foglalásokat, s több mint 2000 frtra menő adót szedett be természetesen a maga javára. [3])

E közben Konstantinápolyban nagy hadi készülődés volt folyamatban, és még ez év végén tetemes török haderő indult Magyarország felé. Az 1541. év tavaszán, Török Bálint és Petrovics Péter csa-

[1]) Buchholtz V. k. 133—134. l. Schmidt ep. agr. II. k. 355. l. Schmidt nem volt tisztában, hogy e levél Frangepannak tulajdonitandó-e? Ma kétség sem forogható fenn erre.

[2]) Okmánytár. 7. sz. II. [3]) Muzeumi ltárban kamarai kimutatás.

pataik egyesülve, Váczot visszavették, s már a mult évben Fels hadai által elfoglalt Pestet is ostrom alá fogták.

Ferdinand király most Roggendorfot 20000 emberrel küldötte Buda ostromához, hol máj. elején Perényi, Seredy, Bebek, stb. seregével egyesülve vivták a várat, ismét siker nélkül.

A török had zöme most már sietve közeledett Budához, és Roggendorfot elüzve onnan, aug. 29-én Szoliman elfoglalta Budát, Izabella özvegy királynő gyermekével Lippára huzódott.

VII. Ferdinand Buda ostroma megkezdésekor május elején, Regensburga utazott, hol a német birodalmi rendek tanácskoztak. Ugyanakkor Frangepan Ferencz is Nádasdy Tamással együtt, a magyar rendek küldetéséből oda mentek, hogy a török elleni segélyezést sürgessék. Frangepan püspök ékesszólása tárházával lépett a rendek elé, nagy hatásu beszédével hivta fel, hogy védelmezzék Németországot most Magyarországon. „Nem a körül forog most már a kérdés — hangsulyozta végszavaiban a püspök, — hogy bennünket mint idegeneket segitsetek, hanem magát Németországot mentsétek meg Magyarországban.“ [1])

Beszéde akkor nyomtatásban is megjelent. Másolatban e czim alatt található az orsz. levéltár B. osztályában: Oratio Rsmi in Christo Patris d. Franc. Com. de Frangepan Archiepi colocen. et Epi Agrien. — habita Ratisbone pnte divo Carolo V. Ro. Imp. ac nobilissimo elector. Principum et ordinum Ro. Imperii IX. Junii Anno MDXLI.

Frangepan Ferencz ezen utjából Egerbe többé nem tért vissza. Időközben Buda török kézbe jutván, Egervárra s ezzel Hevesmegyére is egy ujabb korszak veszi kezdetét.

VIII. Frangepan püspök meghódolása után, Szarvaskővára és járulékai, — mint az egri püspökség birtoka iránt, hogy ez, mint egyházi vagyon, a már ismertetett elzálogositás kötelékéből kivétessék, megtette lépéseit. Szarvaskővárában mint tudjuk, Horváth Ferencz zálogjogon ült s birtokolta azt.

Horváth Ferencz, Ferdinand király rendithetlen hive lévén, egyszerüen elbocsátható nem volt. Ferdinand király tehát most ugy kivánta Szarvaskő ügyét elintézni, hogy a Tamás püspökféle zálogszerződés más alakot nyerjen, s Horváth is kielégitve legyen, ki már az 1538. évi pozsonyi tanácskozásból ily értelemben ajánltatott a király figyelmébe.

[1]) Buchholtz V. k. 150. l.

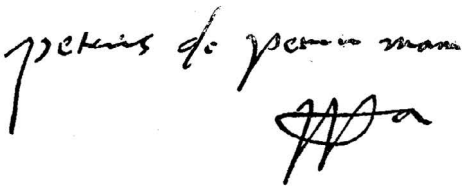
Egy intimatummal 1541. jan. 24-éről keltezve, meghagyta tehát Frangepan Ferencz egri püspöknek, mint „Hevesmegye rendes és törvényes főispánjának," hogy a megye királyi taksája és censusából évenként fizessen 1000 frtot Horváth Ferencznek, azon 16 ezer frt zálogösszeg törlesztésére, melynek fejében bold. Szalaházy Tamás püspök Horváth Ferencz várnagy birtokába adta a várat. Ezzel a vár a zálog kötelékből kiszabaditandó volt. [1])

Azonban Horváth Ferencz a várat tovább is kezénél, birtokában tartotta; s hogy az intimatumnak érvény nem szereztethetett, valószinü oka, a csakhamar beállott változás s válság az ügyekben.

KILENCZEDIK FEJEZET.

I. Perényi Péter törekvése Egervára elfoglalására. II. A felvidéki megyék nyugtalanságai, a miskolczi és eperjesi tanácskozmány. Erre Ferdinand kir. válasza. III. Perényi indokai Eger elfoglalására. IV. Perényi s társai konfederatiója. V. A beszterczebányai országgyülés, és Eger védelmi ügye. VI. Perényi onodi s egri tanácskozmányai a szomszédos megyékkel. VII. Perényi elfogatása Esztergomban, kihallgatása s védekezése. VIII. A vár átalakitása Perényi által.

I. Egy interregnum következett most Egerváráras Hevesmegyére. Perényi korszaknak nevezhetjük; igy is kell neveznünk: mert e sajátszerü s már máshol jellemzett férfiunak nagyravágyása, önzése s titkos gondolatai, bár halvány, de még is megfigyelhető körvonalakban kidomborodva, — hevesmegyei illetőleg egri dolgaiban s müködésében emelkednek tetőpontra; de ezzel együtt tragikai bukása is bekövetkezett, hosszas s változatos küzdelmei utolsó episodjául.

Perényi Péter nyilt levélben fejezte ki hódolatát Ferdinand királynak, — mint tudjuk — s kineveztetett kanczellárrá és a magyar hadak főkapitányává, mely müködési tért teljes erővel sietett elfoglalni. Az eddigiekből következtetve, eljárása őszinteségét ezuttal is kétségbe vonthatjuk. Jól észlelte ő a zavarok özönét, mely János király halálával bekövetkezendő volt, s egyéniségének jelentőségét s hatalmát igyekezett annak tetején megtestesiteni.

Az 1541. évi kamarai számadások (muzeumi levéltárban) mutatják, miként ütötte fel fejét az ország minden részén s foglalta le a királyi adókat. Nagy terjedelmü családi s erőszakkal foglalt birtokain, és váraiban hatalmas haderőt összpontositott. Nyitra, Trencsén,

[1]) Okmánytár 8. sz.

Bars, Hont, Zólyom, Nógrád, Mosony, Komárom, Vas, Pozsony, Veszprém, Fehér, Tolna, és Solt megyék jó részében, a hatalmat máris kezéhez ragadta. A fentérintett kincstári számadás szerint, azon évben összesen 3415 frtot vitt el az elsorolt megyékből.

Messzelátó tervei körvonalában, kiváló részt képezett bizonyára az egri vár is, melynek püspöke Frangepan, épen távollétén székhelyétől, Budának 1541. aug. 29-én történt török kézre jutása után, önként kinálkozott a merészebb lépések terévé. Nem is habozott Buda elveszte után Perényi, katonáival az egri várat megszállani s azt hatalmába venni. Ekkor és nem előbb történt az egri vár elfoglalása Perényi által, mint az alább közlendő adatokból kitünni fog.

II. A török haderőnek Budán történt központositása után, a zavar Ferdinand tanácsa körében is tetőpontra hágott. Egységes tervezet s kivitelről szó sem lehetett. A megyékben kitört a nyugtalanság, s látván az intéző körök tehetetlenségét, önvédelmi módok után gondolkodtak. E végből tartatott meg a felvidéki s tiszai megyék tanácskozása majd Gönczön, majd decz. 6-án Sajószentpéteren, honnan decz. 21-én Miskolczra mentek tanácskozni. Itt voltak Borsod, Gömör, Nógrád, Heves, Ujvár (Abauj), Sáros, Szolnok, Szatmár, Szabolcs, Bereg, Ugocsa megyék küldöttei. A miskolczi gyülésen, [1]) komoly vita tárgya volt, hogy a nemzet egy király alatt egyesüljön, hogy igy egységesebb s nagyobb erővel müködjék a török ellen. János királynak is voltak itt hivei, kik készek voltak Izabella özvegy királynéhoz állani, ha kieszközölné, hogy a török visszaadja Budát. De a többség Ferdinand király mellett nyilatkozott, nagyobb erőt reményelvén ott a török ellen. E mellett komoly tanácskozás tárgya volt Egervárának Perényi által történt elfoglalása, és hogy az alsó nemesség a főurak által elnyomatik és zsaroltatik. E miatt a nemesség szövetsége s fegyveres védelmének szervezése hozatott szóba. Ezuttal mégis abban állapodtak meg, hogy Ferdinand királytól sürgetnek ez irányban védelmet, s e czélból felirat is intéztetett hozzá.

Más részről Ferdinand király sárosi kapitánya Verner György, gyanuval kisérvén ugy a szentpéteri, mint a miskolczi gyülést, a felvidéki városokat decz. 18-ára Eperjesre hivta meg tanácskozmányra. Itt is felhangzott az alsó nemesség panasza az oligarchák ellen, kik között különösen Perényi Péter és Seredy Gáspár ellen hangzott el legtöbb panasz, kik mindketten Ferdinand király kapitányai voltak.

[1]) Magyar országgyül. emlékek. 2. 282. l.

Mindkét gyülésen nagy sérelemként emlitetett fel Egernek Perényi által történt elfoglalása.

Az eperjesi gyülés decz. 27-én külön feliratot is intézett Ferdinand királyhoz, melyben megemlékezve Egervárosáról, különös figyelmébe ajánlják, hogy védje és mentse meg: mert különben ezzel elveszne az egész felvidék.

A miskolczi gyülés feliratára 1542. év jan. 15-én válaszolt Ferdinand király, megnyugtatásul igérte: hogy összehivja az országgyülést, és országos kapitányt fog kinevezni, az általok ajánlandó 2—3 egyén közül.

III. Jan. 16-án a király Perényihez is intézett leiratot, hogy a törvénytelen harminczadok behajtása, s az alsó nemesség és jobbágyok elnyomásától tartózkodjék. E leiratban az egri vár ügye érintve nincs. Ennek megoldását más uton intézte a király. Thurzó Elek helytartó utasitatott jelentés-tételre, ki 1542. máj. 1-én, kimerítő véd-iratot intézett Perényi érdekében Eger megszállása miatt. [1]) „Három okból volt utalva Perényi Eger megszállására — mond Thurzó a királyhoz intézett védiratában. Ilyen a nagy veszély, mely a várat s vidékét a védtelenség folytán fenyegette, hol Perényinek nagy birtokai vannak [2]) s ezek védelme érdekében is cselekedett, midőn a teljesen elhagyott várat megszállotta. Bécsből is nyert erre bátoritó intéseket. Eger nem maradhatott vegyes megszállás alatt olasz és magyar katonákkal. Egy intéző fő alá kellett rendelni, s erre legalkalmasabb volt Perényi Péter. Perényi már az eddigi költségekre is azt kivánta, hogy a püspöki jövedelmekből kárpótoltassék, s mig teljesen kielégitve nem lesz, maradjon a vár kezénél. A püspök ugy sem kiván egyebet, minthogy a vár Ferdinand királynak hódoljon s a vidék védelme legyen. Ez fölséged elhatározásától függ, — fontolja meg, van-e más mód is Egert megtartani? Ehhez legalkalmasabb Perényi azért is, mert a tizedek egy részét már eddig is ő használja. Ha a hadi vállalat (valószinü, hogy a tervben álló támadó háborut érti) sikerül, ugy Eger is könnyen meg fog tartatni; de ha nem sikerül: Eger sokkal biztosabban megmarad a király részére Perényi kezében, mint más módon megőrizhető lenne.“ Thurzó értesiti végül a királyt, hogy Perényi mostani vicze-kormányzóját a leleszi prépostot, ha a király nincs vele megelégedve, kész elbocsátani.

Ebből látszik, hogy Perényi 1542. év május 1-én, már berendezkedve volt Egerben, s a püspöki javak kormányzójává, a leleszi

[1]) Buchholtz. V. k. — [2]) Mint tudjuk: Debrővárat s tartozékait birta.

prépostot nevezte ki. Nem nehéz következtetni ebből, hogy Buda török kézre jutása után, Perényi nemsokára megszállotta az egri várat, helyesebben teljes hatalmába vette.

Perényi maga elfogatása után, Egervára elfoglalása iránt ellene emelt vádra nézve ugy nyilatkozott: hogy mint országos kapitány látván Egervára veszélyeztetett helyzetét, mely a török támadásból következhetett volna, miután csak néhány paraszt volt ott a vár védelmére hagyva, hivatalos kötelességének tartotta, Thurzó Elek helytartó s mások biztató tanácsára, ugy Ő felsége, mint a kereszténység érdekében a várat elfoglalni s nem csekély költséggel azóta fentartani. [1])

Az az ellenmondás, mely Thurzó és Perényi előadása között, a vár mikénti állapotára vonatkozik, mely a megszállásra egyik okul is szolgált, s melynek egyike szerint olasz és magyar csapatok voltak ott, másika szerint néhány paraszt volt benne — általunk meg nem fejthető. Az világos, hogy Thurzó, Perényi foglalását védelmezi, indokolni törekszik, s rajta van, hogy Perényi eljárása ne háborgattassék, még ezen önkényszerü, s hatalmaskodó alakjában sem. Thurzó vagy sógorát [2]) látta Perényiben, vagy tartott tőle, s nem vélte jónak ily időben haragra ingerelni, az ismert áruczikként szereplő urat.

IV. Perényi Péter ekként terjeszkedve, látta a megyei rendek nyugtalanságát, s ő maga sem késett barátai és bizalmasai körében, magáról s védelméről is gondoskodni.

1542. év február 14-ére Bebek Ferencz, Drágffy Gáspár, Báthory András és György, Raskay István s a három Homonnayt, Gábor Imre és Antal testvéreket pataki várába hivta tanácskozásra, s titkos szövetséget kötöttek egymás érdekei közös védelmére. [3]) Szükség is volt reá.

Ferdinand király ugyanis 1542. év jan. 6-án kelt meghivókkal az országgyülést Beszterczebányára, marczius havára összehivta. Perényi sejtette, hogy az országgyülésen, sok egyéb mellett, az ő tényei is szóba fognak hozatni. Vele, kisebb-nagyobb mértékben közös sorsban osztoztak a fentebbi elvtársak, különösen a hatalmaskodó müveletek terén. Könnyü volt ezekkel, a közös érdekek közös védelmére, egyezségre jutni. Az országgyülésen, csakugyan heves vita folyt

[1]) Buchholtz V. k. 180. l.

[2]) Perényi Péter első neje Thurzó Elek nővére Margit volt. Ennek halála után Székely Klárát vette nőül, a ki Thurzó feleségének Székely Magdolnának volt nővére. Igy kettős sógorságban is állottak. Engel Geschichte des Ung. Reichs. II. 70. l.

[3]) Országos levtár B. 1541—1550 cs.

a főurak önkénykedése felett; de végre is sikerült Perényiéknek lecsillapitani a haragos rendeket. [1])

Perényi Péter, pataki confederatióját, elfogatása után, vallomásában ugy ismerteté, hogy ott egymás védelmére szövetkeztek, mások esetleges erőszakos támadásaival szembe, s itt Seredy Gáspár és Frater Györgyre czéloztak, kiknek ellenséges indulatu s növekedő fölényök, reájok mindinkább fenyegetővé vált, kikkel akkor Ferdinand külön alkudozásban állott.[2]) Ferdinand király azon időben csakugyan egyezkedett Izabella királynéval, a váradi szerződés végrehajtása tárgyában, Martinovics és Petrovics Péter közvetitésével. Az egyezség 1542. jul. 26-án meg is köttetett, de eredményre ez uttal nem juthatott.

V. A beszterczebányai országgyülésen a Ferdinandnak hódoló 17 megyén kivül, mint Árva, Bars, Bereg, Esztergom, Győr, Hont, Komárom, Liptó, Mosony, Nyitra, Pozsony, Szepes, Turócz, Ung, Vas, Veszprém, Zólyom, — a János király területéhez tartozott 15 megye is, s ezek között Heves, Abauj, Borsod, Fehér, Gömör, Kraszna, Középszolnok, Marmaros, Nógrád, Somogy, Szabolcs, Szathmár, Tolna, Trencsén, Zala is részt vettek. [3]) Hevesmegye ezen országgyülésen jelent meg először Ferdinand meghivására tudtunkra. Ezen országgyülésen jött a vallás kérdése szóba először, s kifejezést nyert a 4-ik tczikkben, hogy a táborokba tábori lelkészek küldessenek.

Az ország védelmi rendszere szervezésének egyik kiváló pontja volt a hadak élelmezési ügye. Két hely jelöltetett ki a hadi élelmi eszközök központositására. Dunántul Esztergom, Dunáninnen Egervára. Egervárára kiemeltetett, hogy Budától 14 mértföldnyire van. A szállitási ügy is szabályoztatott. Lovakkal való szállitásért minden ló után egy napra 10 denár, ökör után pedig 5 denár határoztatott; mert ezen vidékeken a lovak ritkábbak, s ökrök voltak általános használatban. [4])

VI. A jogtalanul bitorlók ellen szigoru törvény hozatott a beszterczebányai országgyülésen, hogy az ily kezeknél levő javak, jogos tulajdonosaiknak még az év virág-vasárnapjáig visszaadassanak. E törvény végrehajtása ügyét ragadta meg most Perényi, hogy a szomszédos megyékkel érintkezhessék. Tanácskozásra, de még egyéb megbeszélendők végett is: „pro consultando de differentiis quae ad arti-

[1]) Országyül. Eml. II. k. [2]) Buchholtz V. k. 177. l.
[3]) Magy. Orsz. gy. Eml. 2. k. 306. l.
[4]) Thurzó Elek felterjesztése Ferdinandhoz. Bécsi tit. levéltár.

culos pertinent, aliisque negotiis intelligendis“ — mint a meghivó szólott — Perényi Péter május 9-én Egerben kelt levelekkel mint abauji főispán, Magyarország főkapitánya s kir. kanczellár, ónodi várába, az Ur mennybemenetele napján tartandó gyülésre hivta össze a felvidéki rendeket. [1]) A rendek nem igen jöttek Ónodra, s máj. 21-én Egerben kelt meghivó által, jun. 5-ére Egerbe kérte ismét összejövetelre, megérintvén, „hogy bizonyosan az idő rövidsége miatt nem jöttek Ónodra, küldjék tehát Egerbe megbizottjukat, hogy az elfoglalt javak visszabocsátása s más egyéb ügyekben, a mennyiben nehézségek merülnének fel, együttesen tanácskozzanak.“ [2])

E gyülésre több megye el is küldötte követét, igy Szepes- és Sárosmegye is. Ezen gyülés következményének tekinthetjük Perényinek 1542. jun. 15-én Egerben kelt Thurzó Elek akkori országbiróhoz intézett levelét, melyben Sárosmegyében működő Werner György ellen Sárosmegye panaszát tolmácsolja, s kéri Thurzót, hogy tiltsa el Wernert e megye folytonos és állandó zaklatásától. [3])

VII. Perényi Péternek is ez volt utolsó személyes szereplése, most már általa uralt Egervárában, mert ezután Buda ostromára, mint felvidéki országos kapitány seregével ő is felvonult. Mintegy 15 ezerre ment lovasainak száma Nyáry Ferencz, Lévay Gábor, Losonczy István, Bebek Ferencz, Raskay István, Bánffy Boldizsár, Ostorics Miklós, Báthory Endre és Verbőczy Imre hadnagyok vezetése alatt, kikkel az ostrom alatt hősies tetteket vitt véghez. Perényiék nyomban Budát kivánták ostrom alá venni, a fővezérlet azonban, melynek élén a brandenburgi gróf állott, Pest bevételét rendelte el első sorban. Azonban ez sem sikerült. A tábor az utolsó okt. 4-én tartott ostrom után, nagy kudarczczal hagyta oda Pestet, s vonult Esztergom alá. Oda ment Perényi Péter is; s ott lakásán okt. 10-én Liskánus spanyol kapitány által meglepetve, Ferdinand király parancsára elfogatott s fogságra vettetett, mint a király ezt Károly császárral közlé: „az ellenséggel egyetértés és gyanus üzelmek miatt.“

Nagy izgalmat keltett Perényi elfogatása az esztergomi táborban, ugy hogy az ott levő lovasság rögtön szétoszlott, a vezérek hazamentek, Thurzó Elek helytartó pedig tisztéről lemondott. Többé nem is vett részt a közügyekben. 1543. jan. 25-én meghalt.

Hogy Pest ostroma alatt hirek keringhettek Perényi elfogatásáról, nagyon valószinű. Állitólag Horváth Ferencz szarvaskői várnagy

[1]) M. O. gy. Eml. 2. k. 483. l. [2]) U. o. 498. l.
[3]) Engl. Geschichte des Ung. Reiches etc. II. 70. l.

figyelmeztette is őt erre. Elfogatási parancsa már a Pest alatti táborozás idejében is ott volt; mert okt. 10-én teljesitetvén az, s a tábor csak ekkor érkezhetett Esztergomba, valószinü, hogy ez régibb elhatározás eredménye volt; s igy igaza lehetett Horváth Fenencznek, ki Perényit ugy értesité: hogy akár bevétetik Pest, akár nem, elfogatása meg fog történni. Az ovatos s körültekintő főur, aligha hitte ezt, különben nem ment volna Esztergomba.

Esztergomban okt. 18-án, Liskanus Márton, Gundelius Fülöp és Khuun Balázs által, 32 kérdő pontra hallgattatott ki, melyek leginkább a körül forogtak: hogy a törökkel titkos összeköttetésben állott; hogy több társával titkos összeköttetésre lépett; hogy több várat s birtokot, köztök Egervárát s az egri püspökség és káptalan javait elfoglalta.

A pataki confederatio tartalmát, mely egyik vádpontul szolgált, ismertettük már Perényi vallomása után, hogy az csak is Seredy és György barát ellen volt volna intézve. Seredy Gáspár azonban, ezt egészen más alakban festette le a király előtt, állitólag a szövetkezők egyike, Homonnay Gábor előadása után. „Neki Homonnay Gábor — irta a királynak — azt mondotta, hogy ezen összejövetelnél azt határozták, hogy Ferdinandot nem ismerik el uroknak, s ha a legutolsó háborut nagyobb szerencsétlenség követte volna, rögtön Perényit kiáltották volna ki királyul.“ Homonnay Antallal is beszélt Seredy, s ez ugy adta elő, hogy a szerződés a király ellen mitsem tartalmaz. De hogy mi van benne, ezt Gábor testvére jobban tudja. Seredy ilyetén besugásai nagy hitelre találtak Ferdinand körében, s ugy látszik, egyike volt a kik Perényi megbuktatására a vádpontokat összegyüjtötték.

A törökkel való titkos egyetértésnek vádpontja abban összpontosult: hogy Ferencz fia török fogságból hazabocsátása fejében Valpó és Siklós várait ajánlotta fel; hogy Pest ostrománál érintkezett a törökökkel s egyet-mást el is árult volna nekik; s hogy ezért a törökök királyi méltósággal kecsegtették. Perényinek két fia volt, Gábor és Ferencz; Ferenczet még 1528-ban Siklósnál történt elfogatásakor Konstantinápolyba vitték a törökök, s azóta is ott tartották, ott is halt el.

Perényi tagadta, hogy várait fia hazabocsátása fejében felajánlotta volna. Bali béggel az uj budai basával érintkezését elismerte. Midőn a törökök által 1528-ban Siklósnál elfogatott, ismerkedett meg a béggel, s közbejárására szeliden bántak vele a törökök. Bali bég-

nek ő, hálája s elismerése fejében most némi ajándékot küldött, mit ez két ló küldésével viszonzott. Elismeré azt is, hogy a törökök esetleg királyi méltósággal is kecsegtették, de ez nem hatott reá. „Hogyha a török az egész birodalmát neki adná, még akkor sem tenne Istene, királya és hazája ellen", — erősité vallomásában.

A kihallgatás után okt. 23-án, a következő követelések teljesitése intéztetett hozzá: a szövetségről szóló egyezmény-levelet adja át; Walpó és Soklós várakra intézkedjék, hogy török kézbe ne jussanak; Tatát és Egervárát a királynak adja vissza, ugy a püspöki, mint káptalani javakat is; és Dobó Ferenczet, kit elfogva tart, Esztergomba hozassa. Ezen kivánalmaknak kész volt eleget tenni Perényi, azonban a következő észrevételekkel: hogy Egervára hadi felszerelését az ágyukat, lőport stb. saját váraiból szerezte be, igy tehát ezeket megtartja magának, s hogy mennyi kárpótlást kapjon befektetett kiadásaiért, a királyra bizza. A káptalani két birtokra nézve, jogát fentartja. Dobó Ferenczre nézve pedig rendeljen ki a király a megyékből törvényes birákat s ezek járjanak el az ügyben. Várnagyainak már másnapon okt. 24-én irt Perényi, hogy tegyenek eleget a fentebbi kivánalmaknak, s a várakat adják át a király embereinek.

Perényi nyilatkozata daczára sem bocsátatott szabadon fogságából. Bővebb vizsgálat szükségének czimén az tárgyaltatott most már: hogy a király az ország nagyjainak gyülésén határozzon-e felette? — a mi rögtön azért sem történhetett volna meg, mert a király épen a német birodalmi gyülésre volt menendő; — vagy addig más módon történjék vele valami.

Ebből világos, hogy Ferdinand körében határozatlanok voltak a Perényi feletti teendőkben. Legczélszerübbnek mutatkozott tehát a huzás-halasztás. E közben nov. 23-án Perényi Német-Ujhelybe szállitatott. Tudták nagyon jól, hogy ez csak ujabb nyugtalanságra fog tápot nyujtani az országban; azért is Varday érsek ide rendeltetvén, ennek közvetitésével közöltetett Perényivel: hogy most már 15 nap alatt rendes bíróság elé fog állitatni, melyre minden védelmi eszközeivel készen kell lennie; most akarja-e ezt tehát foganatositatni, vagy beleegyezik s bevárja, mig a király a birodalmi gyülésből vissza fog jönni? Perényi elfogadta az ajánlatot, kikérve, hogy rokonai, barátai s szolgáival érintkezhessék, s őket menlevéllel biztositván, 15 nap alatt, a védelmére szükséges adatokat beszerezhesse. Sürgősen irt tehát pataki várnagyának, hogy mielőbb jöjjön, e végből menlevelet küld neki. Hozza magával okmányainak másolatait, milyen az, melylyel a

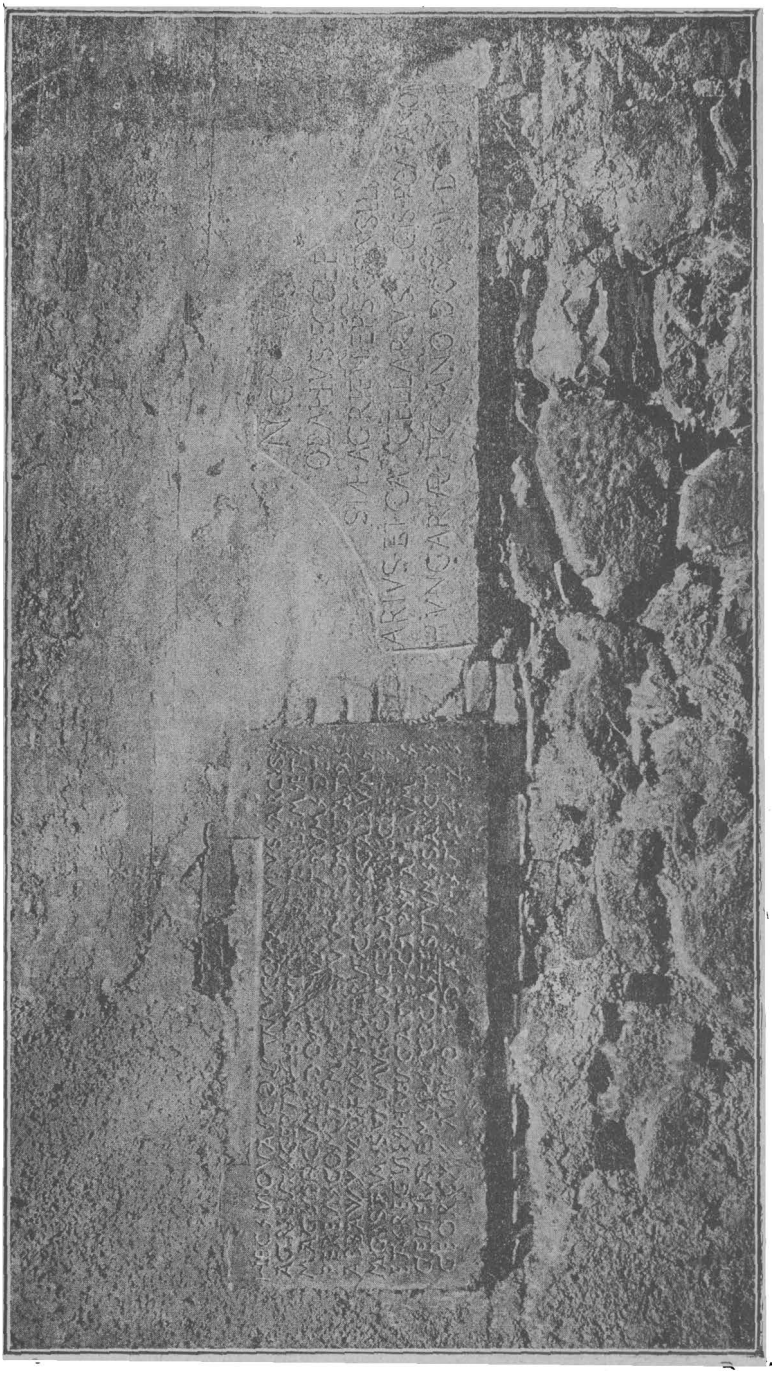
király a harminczadot nála elzálogositotta. Egervárát rögtön javitassa ki, s azután a mi az erősséghez tartozik, mindent hagyjon ott, csak egy jottát se hozzon el. András diákját hozza magával. Tahy Istvánt is hivja meg, s ha egy törvénytudót hozhat, jöjjön az is. Jószágain a királyi adók pontosan fizettessenek, s ovakodjanak valami erőszakot elkövetni. Nejének mondja meg, hogy egyebek között a dobozból 2 levelet, melyen 9—12 pecsét van, egyik német, ugy egy másik dobozt, Egerre vonatkozó okmányokkal hozza el. [1])

Perényi Péter bár mindent elkövetett, hogy 15 nap alatt készen legyen a biróság előtti védelmére, de előre lehetett látni, hogy az ily rövid idő alatt kivihetetlen lesz. Ő maga is panaszkodott e felett, s ez ügyben Welshez fordult, hogy néhány napi halasztást nyerjen. Mi sem volt kivántosabb, mint az, hogy e halasztást maga Perényi kérje. Megadatott neki annál is inkább, mert Ferdinand 1543. jan. 7-én maga is elutazott Nürnbergbe a birodalmi gyülésbe, honnan csak 1543. szeptember havában tért vissza. De csakhamar Prágába utazott, s e miatt a Perényi ügy aludt, mig az 1545-iki nagyszombati országgyűlés ismét elő nem vette, sürgetve egy tvczikkben szabad lábra helyezését. A király azon választ adta, hogy Perényi Egervárát még most sem adván át, e miatt el nem bocsáthatja. Miután pedig Perényi várnagyának az átadásra nézve időközben adott parancsot, Varday érsek 1546. apr. 21-én azon kérelemmel járult a királyhoz, hogy a várnagy makacssága miatt Perényi többé nem sujtható, mert ő megtette kötelességét. Bocsássa tehát őt a király szabadon. A mi csak 1548. elején történt meg.

VIII. Fentebb érintve van Perényi utasitása várnagyához, hogy „Egervárát rögtön javitassa ki.“ Itt van helyén megfejteni azon nagy átalakitások s épitkezések ügyét, melyet Perényi az egri váron hajtott végbe, a mi máig megörökitve van a vár felső kapuja felett lévő kőlap következő feliratával: „Haec nova constructio hujus arcis agriensis caepta per spectabilem et magnificum D. Petrum de Perén, Comitem perpetuum Cottus Abaujvariensis tavernicorum regalium magistrum summum Cancellarium Regisque et Regni Hungariae Capitaneum Generalem circa Festum S. Georgii A. D. 1542.“ (Rajzban a túllapon közöljük).

A felirat ki által készitetett, maga Perényi, vagy várnagya által? nem tudjuk. Valószinü, hogy ezt maga Perényi készitette, hogy ezzel is igazolható legyen azon nagymérvü kiadás, melyet a vár

[1]) Buchholtz V. k. 185. 186. l.

erősitésére forditott. Ezen Perényi-emlékkő ma a vár felső kapuja felett, Oláh Miklós emlékköve mellett látható. Gorove Egervárosa történetében (83. l.) azt irja róla, hogy Fuchs érsek idejében, midőn a kapu egy része elbontatott, még itt volt ez emlék, s onnan elvitetett. Elvitetett-e valóban, s mikor helyeztetett ide vissza ismét? mi erre adatot nem ismerünk. Hasonlóképen ir Gorove a másik, Olahféle emlékkőről. Gorove e tekintetben tévedésben lehet. Oláh Miklós emlékköve kezdetben a régi püspöki lakon lehetett, s innen mostani helyére vitetett át Fuchs érsek idejében. Ama nagy szabásu épitkezés s erődités munkálat azonban, melyet Perényi a megszállás után nyomban megkezdett, mutatja koncepczióit, melyek keretében Egervárának valódi erősséggé emelése, fontos helyet foglalhatott.

Egervára Perényi átalakitásáig inkább egy keritett, s némi bástyázatokkal ellátott város alakját viselte, melynek leginkább védett helyén, legbecsesebb és értékesebb épületei állottak. A vár átalakitásának, és a nagyobb szabásu védelem igényeinek megfelelő erődités tervezete, már a törökök budai invasiójának idejében, Varday püspök gondolatában megfordult. Az ellenkirályok harczai közben János király uralma alatt, Csaby István várgondnok, mint már emlitettük, tette az első épitkezéseket 1531. év körül, a ki az ugynevezett külső várban, mely az almagyari domb oldalán fekszik, annak déli részén, a későbbi időkben is neve alatt emlegetett védtornyot emeltette, mely a várat a keleti magaslat ellen volt megvédendő. A további épitkezés Frangepan püspök idejében történt, s akkor épült valószinüleg a vár déli részén emelt redout is, mely „Bebek torony“ név alatt szerepelt a vár történetében.

A leggyökeresebb átalakitás, mely a várat eddigi jellegéből kivetkőztette, kitségkivül Perényi Péter, s hires várnagya Varkoch Tamás által hajtatott végre. E tapasztalt, s katonai dolgokban jártas férfiu, hamar átlatta, hogy a vár az almagyari dombtető alatt, uralva a magaslatról, egy jól rendezett ostrom ellen sokáig nem tartható; azon elhatározásra jutott, hogy az egy egészet képező, s hosszában a domboldalára fekvő várat ketté osztja, belső s külső várra; a domboldalra fekvő részt magas védtornyokkal látja el. A belső vár ekként mély árokkal elkülönitve a külsőtől, még inkább megközelithetlen lesz, s ostroma ekként kettős munkát fog igényelni. E tervezetnek első sorban a várbeli diszes székesegyház esett áldozatul, melynek szentélye egészen a keleti domb oldalához nyult. Perényit nem zavarta az aggodalom, hogy a monumentalis müvet feláldozza erődités tervezetének.

A vár ketté osztásával, a templom is ketté vágatott. A szentély magas falaival maradt a külső várban: az első rész, a tornyokkal s a hajó nagy részével a belső várban. Mindkét rész itt és ott, tulajdonképen az erődités kiegészitő részévé vált. [1]) Perényi s Varkoch mindketten Luther követői, már ez indokból sem viseltettek nagy kimélettel ezen egyházi épület iránt, s könnyebben ejtheték erődités tervezetők áldozatául. Hogy Perényi és Varkoch valami nagyobb szabásu épitkezéseket foganatositattak volna ezen felül, valószinütlen. Perényi elfogatása után, nagyobb müveletek ott nem igen történtek, részben a bizonytalan helyzet miatt, részben költség hiányában. Jóformán alapvonalai tétethettek le akkor az erődités nek, melyet később Dobó igyekezett befejezni, de a melyből bőven jutott még a későbbi kornak is teendő.

TIZEDIK FEJEZET.

1. Frangepan püspök végnapjai, és halála. II. Adurnus Jeromos egri prépost. III. Martinuzzi váradi részleges gyülése. IV. A sötét korszak kezdete. Hevesmegye szomoru napjai. V. Varkoch Tamás Perényi várnagyának uralma. A pozsonyi országgyülés Perényi mellett. VI. Hatvan török kézre jut. VII. Egervára ügye a szentpéteri gyülésen 1544. VIII. A debreczeni gyülés 1545-ben.

I. Frangepan püspök sem élte sokkal tul Perényi elfogatását. A regensburgi gyülésről, hol szereplését már ismertettük, Egerbe többé nem tért vissza; mert ez idő alatt történt a várnak és a püspöki jövedelmeknek Perényi általi elfoglalása. A regensburgi gyülés után ott tartózkodott egy ideig. Pénze elfogyván, Hoffman János consiliariustól 300 koronát vett kölcsön. s ezért egy arany kupát helyezett zálogba, 1541. jun. 27-én. [2]) Később visszatért az országba s értesülhetett Buda török kézre jutásáról és arról, hogy Perényi egri püspökségét önhatalmulag megszállotta. Ezzel megszakadt köztük az addig fennállott jó viszony is. Frangepan, mint láttuk, a legutóbbi időkben, karöltve haladt Perényi Péterrel, s Ferdinand tanácsosait több izben figyelmeztette, hogy Perényit el ne idegenitsék. Frangepannak szüksége volt kivált kezdetben Perényi támogatására. Hevesmegyében fel is használhatta azt, csakhogy Perényi nem az az ember volt, a ki szolgálatait önzetlenül áldozta volna. Reá nőtt Frangepanra, s végre is nem támogatója, hanem urává lett — kiszoritván őt saját fészkéből. Hogy Perényi elfogatására Frangepan

[1]) Lásd Tinodi és Sambucus leirásait Ipolyi „az egri megye régi székesegyháza“ czimü leirásában, rajzban is bemutatja a ketté vágott templom maradványát.

[2]) NRA fasc. 22. n. 28. Károly császár ajándéka volt a kupa, s végrendeletében is megemlékezik erről, nővérének Frangepan Katának hagyományozta.

is közremüködött, ezek után kétségtelen, annál inkább, mert Perényi Luther követője lévén, bár a leleszi prépostot tette az egri vár alkormányzójává, már kezdetben is észlelték, hogy hitsorsosainak tágas müködési tért engedett az egri völgyben. [1])

Frangepan 1542-ik év végén Pozsonyban tartózkodott, és ott betegeskedni kezdett. Utolsó napjai lefolyásáról keveset tudunk.

Nagyterjedelmü s nagybecsü végrendeletét [2]) 1543. jan. 22-én irta meg.

Halála 1543. jan. 22. és febr. 10. közötti időben történt, kitünik ez Ferdinand királynak, 1543. febr. 21-én Peregi Albert pécsi prépost kamarai praefectushoz intézett leiratából, melyben a király nagy megelégedéssel veszi tudomásul, hogy a nevezett sietett a halál eset után rögtön felhivni az egri provisort, hogy a püspöki javak kezelésére vonatkozó számadást haladéktalanul küldje a kamarának. [3])

Oláh Miklós, rögtön Frangepan halála után 1543. febr. 10-én Ferdinand királyhoz intézett folyamodványában esedezik Ő felségéhez, hogy annál hathatósabban szolgálhassa, nevezné ki vagy az erdélyi, vagy az egri püspökségre. [4]) A folyamodó értesülvén Frangepan haláláról, irhatta csak ekként folyamodványát, febr. hó 10-én.

Frangepan végrendelete mutatja, hogy egri egyházát nagyon szerethette. Itt csakis egri püspöknek irja magát. Ingóságait, arany s ezüst nemüit, Katalin nővére, annak fia, és az egri egyház között osztotta meg. Gazdagon hagyományozott környezőinek és szolgáinak is. Tetemét a pozsonyi minorita szerzet zárdájának kapuja elé kivánta, minden pompa nélkül nyugalomra helyeztetni. Végrendelkező e szerzetnek volt tagja, és ennek végrendeletében is kifejezést adott. Végrendeleti végrehajtójának első sorban Ő felségét, azután Nádasdy Tamást és Bentivolus Márkot nevezte meg. Végrendelete Ferdinand királynak bemutattatott, s a király jóváhagyó záradékával ellátva, adatott ki Nádasdy és Bentivolusnak végrehajtás végett.

II. Frangepan halála után, a rendek és a német császár között eddig Frangepan által közvetitett diplomacziai összeköttetést, az egri káptalan egy tagja, prépostja, ki ugy látszik Frangepan körében nyerte kiképeztetését, Adurnus Jeromos folytatta s teljesitette. Az 1542. év november hóban Pozsonyban ülésezett országgyülés, akkor

[1]) Buchholtz V. k. 176. l.

[2]) Lásd Pray Hierarchia II. k. 79. l. eredetije az országos levéltárban található.

[3]) A leirat az orsz. ltárban található. — [4]) Tört. tár. 1880. évf. 596. l.

Frangepan már elbetegesedvén, nevezett egri prépostot küldötte Károly császárhoz, hogy szóval is megismertesse az ország helyzetét, és a török elleni segélyt szorgalmazza. Adurnus 1543. év elején járt a császárnál, kitől a rendekhez april 10-én kelt válasziratot is hozott, melyben a császár, a küldött előterjesztésre hivatkozva, igéri a segélyt, mint azt a prépost szóval is tolmácsolni fogja. [1])

Adurnus 1544. decz. 28-án még Konstantinápolyba küldetett a törökhöz, — utközben azonban meghalt. [2])

III. Az 1542. év végén történt leverő események benyomása alatt, Martinuzzi, a ki csak az imént, 1542. év jul. hó végén egyezkedett ki Ferdinanddal a váradi szerződés végrehajtása ügyében, megragadta az alkalmat, és 1543. jan. 10-én Váradra hivta Arad, Békés, Bihar, Csanád, Csongrád, K. Szolnok, Temes, Szerém és Hevesmegyék megbizottait, részleges gyülésre. Martinuzzi most ugy Isabella királyné, mint Ferdinand király bizalmasa, mindkettő által egyszersmind kincstartónak kinevezve, a váradi egyesség végrehajtásának küszöbén, ugy látszik az általa leginkább befolyásolt s hatalmi körébez ragadott megyék ügyei rendezését czélozta, hogy ott az ő szelleme s befolyása értelmében történjék az ügyek vezetése. E megyék legtöbbjében, mint a királyné kincstartója, oligarchikus hatalmat gyakorolt, nagy birtokokat ragadott kezéhez, igy Hevesmegyében Horthot, és a kis hevesi kerület tizedeit. Horthot Verbőczy is elfoglalta egy időben, mint ezt a Dobó testvérek tiltakozásában láttuk.

Terve volt tehát e megyék területén az adó, igazságszolgáltatás és a birtok viszonyok rendezése ügyében, egységes eljárást hozni létre: hogy Seredy, Bebek és mások onnan kiszoritassanak, hogy a kir. adók csak részére szedessenek; s még a biráskodást is ő teljesithesse. A biráskodás kivételével, a többire nézve, Ferdinand király jóváhagyását sikerült kinyernie. Ez utolsóra a király csak későbbre igérte az elhatározást.

IV. Magyarország sötét kora tulajdonképen 1543. évvel veszi kezdetét.

Buda török kézre jutása után, Ferdinand körében tetőpontját érte el a tanácstalanság és tehetetlenség. Egy pillanatban a minden áron béke-vágy; másik pillanatban a támadó hadviselés szándéka jutott előtérbe, s küzdött egymással e kettő, s tette egymást képtelenné.

Az 1542. év nov. hóban Pozsonyban tartott országgyülés, nagy adókat és egyéb terheket szavazott meg; majd segély után nézett, s e

[1]) Magy. orszgy. Eml. 2. k. 460. l. — [2]) Szalay IV. k. 247, l.

végből küldetett Adurnus egri kanonok Károly császárhoz, kitől jó szó és igéreten kivül egyéb sem érkezett.

Az 1543-ik év megnyiltával, megindult Soliman, roppant táborával Magyarország felé. Könnyü szerrel foglalta el Valpót, Siklóst, Perényi Péter várait; Pécs, védelem kifejtése nélkül hódolt meg; azután Esztergom, Székesfehérvár került hatalmába, mindezek ellenállás nélkül.

1543. okt. hó első napjaiban Ferdinand király ismét Pozsonyba hivta tanácsosait a védelem miként szervezése ügyében. Szóba jött akkor a Buda felől terjedő vész is a Jászság, Nógrád, Hevesmegyék felé. Ajánlatba hozatott, hogy Jászberény erősitessék meg. Egervárát haladéktalanul vegye a király kezébe, tegye egyik magyar főkapitány székhelyévé, a ki Nógrád és Bujak várakról is gondoskodjék.

V. Mindez azonban csak tervezgetés volt. Egervárát Perényi várnagya Varkoch Tamás, ura nevében tartotta elfoglalva, a ki ez időben Német-Ujhelyen lévén elzárva, várnagya önhatalmulag uralkodott ott, a király intézkedési köre kizárásával. Igy tehát Egervárát valamelyes védelmi rendszer keretébe felvenni, sikertelen volt.

A fogoly Perényi, valóban emberére talált, midőn Varkoch Tamás kezére és hüségére bizta a várat.

Varkoch sileziai származásu, tehát idegen volt. A század elején jött a Varkoch család az országba, és csakhamar megmagyarosodott. Varkoch Kristóf 1520-ban Bebek János gömöri főispán leányát vette nőül, nagy birtokai és több gyermekei voltak. Tamás atyja ismeretlen előttünk, neje Zólyomi János leánya volt. [1])

E vitéz és hüséges várnagy folytatta kétségkivül Egervárában, Perényi által tervezett erődités munkálatokat. Egervárát hősiesen védelmezte még a törökök ellen is, kik félve közelitettek Eger felé.

A pozsonyi tanácskozások után 1543. nov. 19-én Beszterczebányán jött össze az országgyülés, mely Perényi németujhelyi fogsága ügyével is foglalkozott, sürgetve szabadon bocsátását. Bármennyi panasz forgott is fenn Perényi eljárása ellen, különösen az alsóbb nemesség körében, mégis a törvényekbe ütköző megtorlási mód felháboritá jogérzetüket. Feliratban sürgették szabadon bocsátását.

VI. Az 1544-ik év még vészesebb jelenségekkel végződött. Visegrád rövid vivás után május elején török kézre jutott; utána mihamar Nógrádvára, tehát még május hóban, melyet hallván a hatvani őrség vitézei, kiknek élén a Dancs testvérek állottak, felgyujtották magok

[1]) Wagner Analecta Scepusii IV. k. 217. l.

után, s mindenestől Egerbe Varkochhoz menekültek. Hatvan, a váczi püspökség birtokához tartozott, afféle földsáncz s palánkokkal volt erősitve. Igy vivás nélkül vonult oda be Mehemet pasa, ki Deli Curtiumot hagyta ott őrséggel s mint fontos helyet rögtön megerősitetvén, később Veli bég küldetett oda, hogy Varkoch egri kitörései ellen álljon helyet.

Ekként fenódott a támadó gyürü Egervára körül, mely Varkoch által hirhedté lőn a törökök előtt, s valóban hősiesen védelmezte meg Mehemet pasa ellen.

A törökök Hatvan elfoglalása után most már befészkelték magokat Hevesmegyébe, és szokásos módon igyekeztek, a szélrózsa minden irányába, foglalásaikat érvényesiteni.

Mehemet pasa Miskolczig, s Hevesmegye egész területére terjedő pusztitásairól, a későbbi adó s tizedlajstromok emlékeznek meg, feljegyezve helyenként az elhagyott községeket, hogy „Mehemet pasa által pusztitatott el.“ Ilyen feljegyzések, Péteryására, Lelesz, majd Papi, Keresztes stb. borsodmegyei községeket illetőleg fordulnak elő.

VII. A sürgetett s igért védelmi intézkedések a török ellen azonban kevés kilátással kecsegtették a fenyegetett megyéket, s azok ismét részleges gyüléseket tartottak önvédelmök érdekében. Ilyen volt a sajószentpéteri 1544-ben jul. 6-án, összehiva György barát által, melyen a tiszáninneni megyék kimondották, hogy Egervára, mint a felvidék kulcsa megerősitessék s védelmi állapotba helyeztessék, nehogy annak elvesztésével, nyitva álljon az egész felvidék az ellenség előtt. E végből szükséges, hogy minden hozzá tartozó jövedelem, tizedek s egyéb bevételek, bárki által szedetett fel, Ő felsége emberei Brodarits Mátyás és Szőllősi János kezeibe adatván, azok által a vár fentartása s védelmére fordittassék, a várnagy számadása terhére, a ki ide kinevezendő lesz.

Hogy mily komoly megvitatás tárgya volt ez ügy, kitünik onnan is, hogy Bebek Ferencz, Balassa Imre és Zsigmond, a gyülés előtt kijelentették, hogy készek fegyverhez is nyulni, hogy a határozatnak érvény szerezttessék. Hozzájok csatlakoztak György barát váradi püspök, Drágfy Gáspár, Seredy Gáspár, Büdy Mihály, a Homonnayak, azon kijelentéssel, hogy az általok beszedett jövedelmeket készséggel ki fogják szolgáltatni.

Elhatározták egyszersmind, hogy a fentnevezett megbizottak rögtön menjenek Egervárába, vizsgálják meg, mily állapotban vannak ott

a hadi készletek, mi szükség forog ott fenn, s a tizedek bevételéből rendezkedjenek, számadás terhe alatt.

Hogy a küldöttek Egervárában bebocsátást nem nyertek, igen valószinű; az még valószinűbb, hogy meg sem kisérlették az oda jutást; az általok elharácsolt s e czélra felajánlott javak sem adattak ki kezeikből, mert Varkoch, Perényi várnagya, folytatta ott tovább is uralkodását.

VIII. De a megyék nyugtalansága is tovább folyt, s Frater György, tekintve a tehetetlenséget, 1545. jun. 7-én ismét gyülést hivott össze Debreczenbe. Miután Ferdinand körében e gyülésezések méltó gyanut keltettek, kapitányai által oda igyekezett hatni, hogy hivei e gyülésen ne vegyenek részt. [1]) A megyék ugyanis látván, hogy Ferdinand részéről a török elleni segélyre s védelemre kevés a kilátás, mást nem tehettek, mint megkisérleni adófizetés felajánlásával biztositani a nyugalmat a török zaklatástól. Érdekében állott tehát Ferdinandnak, az ily egyezkedést tervező részleges gyülésektől elvonni a rendeket, nehogy megunva a zaklatást és a soha nem teljesedő igéreteket, közvetlen egyezkedésre lépjenek a törökökkel.

TIZENEGYEDIK FEJEZET.

I. Az ország védelmi ügye s Frater György politikája. II. Ferdinand kir. és Frater György biztatásai, a nagyszombati országgyülés határozatai Eger védelme, Szarvaskő lerombolása s Perényi P. szabadon bocsátása érdekében. 1545. A király válasza. III. Szentpéteri részleges gyülés. IV. Perényivel egyesség köttetik Eger visszabocsátására. 1546. V. Perényi az egyezség daczára szabadon nem bocsátatik. A király Dobó Istvánt bizza meg Eger megvételére, ez nem sikerül. VI. Ujabb egyezkedés Perényivel. Perényi szabadon bocsátása s halála 1548. VII. Ujabb alku Perényi özvegyével. Eger kapui megnyilnak Thurzó Ferencz kamarai elnök s Dobó István előtt. 1548. jul. 20.

I. Az országos védelem ügye valóban mivel sem haladt előre. Ferdinand király Izabella királyné tanácsosaival, különösen Martinuzzival, a váradi béke, s ennek folytán az ország egységesitése érdekében állandóan összeköttetésben állott ugyan, de az ügy megoldása Martinuzzi diplomatikus vezetése folytán huzódott-halasztódott. Izabella királyné alatt álló országrész ugyanis, ha Ferdinand annak megszállására elég erővel nem fogna rendelkezni, mint csakugyan nem rendelkezett, a mint lábát kihuzza onnan a királyné, a török invasio rettenetes sorsának nézendett elébe; mig igy megóva volt attól, miután a török egész erővel ellenezvén a váradi békét, Izabella királynét országrésze s fiának a királyság megtartására biztatta és sür-

[1]) Magy. tört. eml. 2. 603—611. l.

gette: fenyegetvén rögtöni megszállás s elfoglalással, ha Izabella elhagyná azt.

Martinuzzi most már részben Frangepan püspök politikai nyomdokába lépett, sürgetve Ferdinandot oly segéderő megnyerésére a német birodalmi rendeknél, melylyel a török invasio megakadályozható legyen; addig pedig azt tanácsolta, hogy a váradi szerződés végrehajtása függőben hagyassék.

II. Ferdinand király azonban, folytonosan biztatta a rendeket a német birodalmi rendek s a császár hathatós segélyével. Martinuzzi is épen igy cselekedett Erdély átadásának kilátásba helyezésével; mindkettő késett s huzódott.

Az 1545-ik évi febr. 2-án Nagyszombatban tartott országgyülésen a rendek, Nógrád és Hatvan török kézre jutása után, Egervára biztositását s erősitését immár halaszthatatlannak ismervén, az 53. és 54. tvczikkben, tehát törvényileg dekretálták: hogy az egri püspökség jövedelme az illetéktelen birtoklók kezéből kivétessék, s a vár fentartására forditassék. Szarvaskővára pedig, mely mint tudjuk Horváth Ferencz kezénél volt, szintén törvényellenesen, — romboltassék le, s ennek javai is az egri várra forditassanak. A rendek tudták azt, hogy az egri vár Perényi várnagya által önhatalmulag tartatik elfoglalva. Midőn tehát ezen állapot megszüntetésére törvényt hoztak, méltányosnak tartották azt is, hogy a szintén törvényellenes alakban fogva tartott Perényi érdekében is felszólaljanak. Az 55-ik tvczikkben tehát kimondatott: hogy Perényi Péter bocsátassék szabadon; az általa tett ajánlatok Egervára visszabocsátása ügyében fogadtassanak el; az ő hűségeért jótállanak a rendek, kik belátni nem képesek: hogy miért sujtatik folyton Perényi, a ki semmiesetre sem követett el többet s rosszabbat, mint azok a spanyol kapitányok, kik annyi romlást idéztek fel az országra, kik büntetlenül, s tán még jutalmazva távoztak.[1])

A király válaszában biztositotta a rendeket, hogy Egervára s az egri egyház sorsa szivén fekszik. Hogy eddig mit sem tehetett, oka az volt, mert Perényi erővel elfoglalván, visszabocsátani nem akarja. Reményli, hogy Perényivel rövid idő alatt meglesz az egyezség; akkor rögtön püspököt nevez ki, s gondoskodva lesz, ugy a vár, mint az egyház megvédéséről.[2]) Szarvaskő váráról teljesen hallgat a válasz, annak megoldását ez irányban a király még nem is igérte. A rendek, midőn a vár lerombolását inditványozták, ugy látszik tu-

[1]) Tört. eml. 2 k. 680. s következő lapokon. [2]) U. o.

domásával birtak Horváth igényeiről a várhoz, s ez uton vélték Szarvaskő illetéktelen birtoklását megszüntetni.

III. A megyék nem sok megnyugvást nyerhettek az országgyülés határozataiból; folytatták részleges gyülekezéseiket önvédelmök érdekében. Heves, Borsod, Gömör, Torna, Hont, Nógrád, Bars, Zólyom, Sáros, Liptó, Szepes, Nyitra, Zemplén, Abaujvár 1545. jul. 15-én Sajószentpéteren tartottak összejövetelt, hol a féktelen urak, különösen Bebek Ferencz ellen, a ki Izabella királyné pártjára állott át, s kezet fogott többi felvidéki hiveivel, — valóságos védelmi szövetségre léptek, fegyveres erő szervezését határozták, e végből külön megyei adóként minden lakos után 50 denárt ajánlottak fel, és támogatásra nemcsak a szomszédos, de még a dunántuli megyéket is felhivták. [1])

IV. Ferdinand király a fogoly Perényivel, a vár átadása ügyében, mint már érintetett, tárgyalásokba bocsátkozott. Az 1545. évi nagyszombati országgyülés Perényi ügyében hozott czikkelye lesujtó volt a huzás-halasztásra, mely oly kirivóan tünt ki az eddigi eljárásból. A Perényi ellen emelt vádak a szokásos besugások s gyanusitások köréből tovább nem emelkedtek, a kivánt feltételeknek pedig eleget tett, szabad lábra azonban nem bocsátatott. Igaz, hogy ily helyzetben várnagyai sem engedelmeskedtek, s Varkoch, ura parancsa ellen megtagadta a vár átadását. Valószinü, hogy a család beleegyezésével, mert Perényi börtönében tartatott még mindig. Az egyezség Perényivel 1546. évben különösen Varday Pál érsek s kir. helytartó sürgetése folytán, közte s a királyi megbizottak: Varday érsek, Ujlaky Ferencz győri püspök, Márton veszprémi püspök, Thurzó Ferencz nyitrai püspök, Nádasdy Tamás, Báthory András, Battyáni Ferencz, Seredy Gáspár, Pataky Ferencz, Zekel Lukács, Bánffy István kezessége s együttes jótállása mellett, oly módon köttetett meg, hogy Perényi szabadon bocsátása s egyéb kötelezettségek mellett, Egervárát minden javadalma s jövedelmeivel, hadi s élelmi szereivel, összes tartozékaival ő felsége kezéhez visszaszolgáltatja, s 40 ezer db. aranyat fizet kárpótlásul. [2]) Perényi kötelezettségeit teljesitette, az átadási parancsot kiadta, neje Székely Klára, a 40 ezer db. aranyat lefizette.

V. Perényi azonban szabadon nem bocsátatott, hanem a király még 1546. év elején Dobó Istvánt bizta meg, hogy Egervárát fegyveres erővel foglalja el, s e végből segédkezésre Báthory Endre

[1]) U. o. [2]) Országos levéltárban. Nádasdy levelei.

és Seredy Gáspár felvidéki főkapitány, s a marmarosi főispán utasitattak, hogy csapataikkal támogassák Dobót. Mily indokból küldetett Eger elfoglalására épen Dobó István, erre felvilágositó adattal nem birunk. Valószinü, hogy e küldetéshez Dobóéknak Perényi Péterrel fenforgó családi perök s innen keletkezett viszályok is hozzájárulhatott; mert ekként Dobóban egy igazi Perényi-ellenfél volt található. Dobó meg is indult Egerr felé, s egészen Patak váráig haladt. Báthory azon időben czivódásban állott Seredyvel, s visszahuzódott a közreműködéstől. Igy történt azután, hogy Pataknál aug. hóban Dobó csak Seredy támogatására maradva, Perényi katonái által, kikhez még az akkor Ferdinand királytól elpártolt Bebek Ferencz is csatlakozott, megtámadtatván, megveretett, s a tized szedésre jött megbizottai elüzettek; és a győző sereg a vidéken nagy pusztitást vitt véghez. [1]) 1547. febr. hóban ismét megjelent Dobó Tokajnál, hová akkor már Báthory is eljött, Bebek is kiengesztelődött a királylyal, és Eger felé indultak. Azonban Egervárát meg sem közelithették ez idő szerint sem. Ezen táborozás alatt az 1546. évre megszavazott adó bevételből Dobó István részére 100 lovas után lett volna az illeték fizetendő; de mint a kamarai számadás [2]) mutatja, a felső részeken, Frater György, Bebek Ferencz, Perényi Péter szolgái s a kassaiak által intézett támadás folytán, Makay János kamara igazgató biztonságára 150 lovasról kellett gondoskodni, igy ennek költségére decz. 23-tól 1547. jan. 21-ig 147 frt fizettetett ki. Jan. 21-től Seredy Gáspár fizette Dobó költségeit, s marcz. 23-ig 150 lovas után fejenként havi 3 frt 50 denárt számitva, fizetett 1050 frtot. Marcz. 23-tól jul. 20-ig már csak 100 lovas után fizetett 1400 frtot. Dobó tehát, rendkivüli esetben rendelkezett 150 lovassal, különben 100 lovasa volt Egervára elfoglalási expeditiójára. Hogy ezzel sokra nem mehetett, mutatja az eredmény.

VI. Egervára erővel való elfoglalására irányzott ezen sikertelen kisérlet meggyőzte Ferdinand királyt, hogy csak egy ut vezethet oda, s ez az egyezség megtartása, melynek háta megett gondolta Egervárát kézre kerithetőnek.

1547-ik év végén tehát ujból felvétetett az egyezkedés Perényivel, mutatja gróf Salm Miklós 1547. szept. 20-án Perényihez irott levele [3]) melyben érinti Salm: „hogy hallja betegeskedését (tehát Perényi akkor betegeskedni kezdett már, s baja sulyos lehetett) jobb egészséget kiván neki. Ő felségétől tudósitatott, hogy ügye immár

[1]) Országos levéltárban kamarai jelentés. [2]) Muzeumi ltár 1608. [3]) NRA. cs. 1753. sz. 44.

kedvezően fog elintéztetni; még két pont van tisztázandó. Dédes megvételére a pénzt tartsa készen, s vagy neki vagy Farkas Bernátnak küldje a 25 ezer frtot; s a mint ez megvan, jelenti ő felségének, és szabadon bocsátatik; mi ha 25 nap alatt meg nem történnék, mindent vissza fog adni.“ — Dédes vára János kir. által adományoztatott Perényinek. Ugy látszik, most a további birtoklás fejében alkudtak tőle 25 ezer frt vételárt, felhasználva kényszer helyzetét. Mi lett ezen egyezkedésből, többet nem tudunk. Perényi csak 1548. év elején bocsátatott ki börtönéből, hol sulyos beteg volt már; s kevés időre Reminiscere vasárnapon (márcz. 2-án) meg is halt. Halálát Farkas János Bécsből [1]) ugyanazon márcz. 2-án jelenti Nádasdynak. A levélben bizonyos pénzről tétetik említés, melylyel az iró nem tudja mit tegyen; de attól tart, hogy ha a regimentbeli urak megtudják, elveszik tőle. Vajjon nem az a pénz-e ez, melyről Salm levelében szó van, s melyet Farkas Bernátnak lett volna átadandó Perényi? Talán Salm, Bernátot irt János helyett; vagy János, Bernát testvére lehetett. Valószinű, hogy Perényi halála váratlanul következett be.

Perényi özvegyet, Székely Klárát s Gábor kiskoru fiut hagyott hátra. Másik fia Ferencz, a törökök által még mindig Konstantinápolyban tartatott. Ennek sorsáról bizonytalan hirek voltak forgalomban, melyekről később leszen szó.

VII. Perényi halála után, mintha csak ez kiengesztelte volna Ferdinandot: részvétnyilatkozatot intézett az elhúnyt özvegyéhez. Egyszersmind Szőllősy János kamarai tag utasitatott, hogy rögtön menjen Perényi özvegyéhez, a vár átadása iránt tanácskozni. Majd Bathory Endre főkapitány hivatott fel a vár átvételére. Egerbe is intéztetett felhivás a várnagyhoz, hogy ő felségéhez hű legyen. Azután, valószinűen a Szőllősyvel folytatott tárgyalásból folyólag, Ferdinand király Bornemissa Pál budai prépostot küldötte ki, hogy egyezkedjék az özvegygyel Egervára átadása iránt; e végből a prépost a 40 ezer aranyat is hozta magával, visszaadandó az özvegynek. [2]) A kiskoru Gábor részére pedig az összes Perényi birtokok biztositása megigértetett, hogy Gábor nagykoruságáig azokban perrel sem lesz megtámadható. Varkoch várnagy részére, azon czim alatt, hogy hátralékos fizetései megtéritessenek, a nádudvari kerület tizede igértetett; a mi részére Hevesi Lőrincz egri kanonok s vicarius által a kerü-

[1]) Okmánytár. 9. sz. E halálnap, az országos levéltár belügyi aktái egyikén található feljegyezve. — [2]) Kamarai számadás, muzeumi levéltárban.

let lakóihoz intézett nyilt parancsban, hogy mindennemű tizedet Varkoch Tamásnak, vagy megbizottjának fizessenek, — tényleg át is adatott. [1]) Érdekes, hogy Bornemissa a kamarai számadás szerint, ezen utra költségül 120 frtot, szolgája pedig posztóra 28 frtot kapott.

Az özvegy hozzájárulván ezen feltételekhez, intézkedett, hogy Varkoch most már nyissa fel Ferdinand emberei előtt Eger kapuit; a mi meg is történt. Dobó István Thurzó Ferencz kamarai elnökkel bevonult a várba jul. hóban; hová Zay Ferencz is megérkezvén lovasaival, Dobó István, jul. 20-án a várat összes tartozékaival számadás terhe mellett tényleg át is vette. [2]) Gróf Salm Miklós országos főparancsnok, még jun. 16-án intézkedett, hogy Balassa Menyhért, Seredy Gáspár, Bakics Péter kapitányok hadaikkal Eger alá jöjjenek, a vár esetleges támadására. Azonban erre már nem volt szükség. Majd gróf Salm országos főparancsnok is megérkezett, ki a vár kezelését és a püspöki javak gondozását, a király nevében Dobó Istvánra ruházta; s ezzel az egri vár és Hevesmegye végleg Ferdinand király kormánya alá került. Dobó István mellé várnagy-társul Zay Ferencz bizatott meg az országos főparancsnok által.

TIZENKETTEDIK FEJEZET.

I. Hevesmegye, Egervára, s az egri völgy topografiája ezen korban. II. Az egri völgy, Eger s környéke Heves és Borsod megyékben. III. A török terjeszkedés Hevesmegyében. IV. A pozsonyi országgyülés intézkedései 1546-ban. V. Hevesmegye adó összeirása 1546-ban. VI. Losonczy István és Antal. VII. Martinuzzi Hevesmegyében. VIII. Az egri püspökség javai idegen kezekben. IX. A nyitrai részleges gyülés. X. A törökkel kötött 5 évi béke s a nagyszombati országgyülés határozatai. 1547. Ugyan itt Sárosmegye Eger érdekében. XI. Martinuzzi és Hevesmegye.

I. Mielőtt a dolgok ekként fejlődése folyamán tovább haladnánk, szükséges a beállott körülmények könnyebb megértésére, ugy Hevesmegye mint Egervára, és a város — s mint a feljegyzésben foglaltatik, Eger-völgye akkori topographiai s helyrajzi állását itt lényegében megismertetni.

Hevesmegye régi területében változás a mohácsi vész után sem történt. Délnyugat és éjszakra határa ugyanaz volt, a mi ma. Keletfelé azonban a Tisza mentén, innen és tul a Tiszán a maihoz képest, nagyban változott. A tiszáninneni részek a Jászság felé ugyanazok voltak mint ma. A tiszántuli rész, mely Kis-Hevesnek is neveztetett, időnkben már pontosan meg nem határozható. A Jászság felé, Vezekény, Peel, Szent-Miklós, Puszta-Csász az utolsó községek. A Tiszántúlhoz iratnak ugy az 1546. mint 1549. és 1552. évi megyei adó-

[1]) Muz. ltárban 1548. cs. — [2]) Lásd Dobó számadásokat a muzeumi levéltárban. 1548.

összeirásokban, melyek egész terjedelmökben ismertek előtünk: Kürth, Kőtelek, Kürü, majd Süly, Fokoru. Az 1552-ik évi adóösszeirásban ezeken kivül, mint tiszántuli járás alkatrészei soroltatnak még fel: Nagy-Iván, Ecsegh, Domaháza, Szőllős, Tiszabeő, Bura, Taksony, Derzs, Eörs, Eörvény, Abád, Bánhalma, Szögh, Szalók, Bala-Szent-Miklós, Bala-Szent-Tamás, Kerszigeth, Gyenda, Thurkeddy, Thurkevi, Fegyvernek, Roff, Szentgyörgy, Kunhegyes, Thomaj, Igar, Szakálas, Ványa, Egegh. Ezen községek némely része, a török hódoltság folytán, különösen a Kunság területén beállott változás után csatoltatott Hevesmegyéhez, mely később még a külső-szolnoki, s pestmegyei községekkel is gyarapodott. Dobó 1548-iki számadásiban a kis-hevesi kerületben a következő községek jönnek elő: Nagy-Iván, Szent-Imre, Abád, Tomaj, Hegyes, Bánhalma, Roff, Gyenda, Tiszabeő, Fegyvernek, Sakálas, Bala-Szent-Tamás, Turpásztó, Kenderes, Szőllős, Bala-Szent-Miklós, Füred, Turkevi, Turkeddi, és Hegyesbor, melyek a váradi püspök által — a feljegyzés szerint — elfoglalva tartattak.

II. Hevesmegye keleti határvonalát képezte, akkor mint most is részben az Eger-patakja. Az Eger-patakján tuli rész már Borsodmegyéhez tartozott. Igy az ugynevezett egri völgy két részre oszlott: borsodi s hevesi részre. Borsodi rész volt a vizentuli, felső s alsó Tárkány, maga Egervára, Barát-utcza vagy Szent-Jakab-utcza, és Kovács-utcza területekkel, Szőlőske, Almagyar, Tihamér, Novaj, Ostoros, Kistálya stb. községekkel. A hevesmegyei rész Felnémet s ennek bár vizentul levő kiegészitő része, Czegléd, mely Borsodhoz nem tartozott. Továbbá Egervárosa (civitas) mely a mai városház s piacza környékén állott; Olasz-utcza, Szent-Miklós-piacz, Harangozó-utcza, Szabadhely, Ujváros, melyek a szorosan vett városon (civitas) kivül, mint önálló birákkal ellátott külvárosok, utczák, piaczok nevezete alatt, külön határolt területeket képeztek; továbbá Maklár, Nagytálya, községekből állott.

Borsodmegyének 1544—45. évi dicalis összeirásában olvassuk: „Sércz Karthausi barátok birtoka, alsó és felső Tárkány egri püspök birtoka, Almagyar egri káptalan birtoka, Baráth-utcza karthausi barátok birtoka, Tihamér egri káptalan birtoka, Kistálya, Novaj, Szomolya, Bogács, Bábolna, Noszvaj egri káptalan birtoka, Szihalom, Ostoros, Harsán, Papi, Pispeki egri püspök birtoka, mindezen helyeken Varkoch sem adminisztrálni, sem összeirni nem engedett, az illetményeket ő vette fel.“

Borsodmegye 1546. évi dicalis összeirásában előfordul: „az egri

Almagyar (Agria in Platea Almagyar) 4½ portája van. Szőlőske 2½ portával, Tihamér 27½ portával bir.“ Baráth-utcza nem fordul elő. Kovács-utcza sincs e felvételben. A Barát-utcza szerintünk a mai servita-rend temploma környékén volt. A Kovács-utcza, a vár alatt, a vár kaputól balra a mostani szarvaskaszárnya felé, az almagyari kapuig terjedt, mint ez későbbi okmánynyal igazoltatni fog. Az 1549. és 1552-iki összeirásban Almagyar 1½ portával jön elő, Tihamér 26 portával. Ez év második felére történt adóösszeirásnál azonban, tehát az 1552. évi nagy egri ostrom után: „Szemere, Szihalom, Kistálya, Novaj, Ostoros, Tihamer, Almagyar, Barátutcza, Tárkány, Szőlőske, Noszvaj, Tard, Szomolya, mint elégett és elpusztult falvak“ jegyeztetnek fel.

Czegléd bár vizentul, mint ilyen a mai hasonló nevü szőllő hegyrészen feküdt, mégis Hevesmegyéhez tartozott, a hevesi adóösszeirásban szerepel Felnémet után. Mint egri püspök birtokának 11 ½ portája volt, tehát elég tekintélyes község volt. Ennek abban találjuk magyarázatát, hogy e hely az akkori időkben igen nagy és népes községnek Felnémetnek volt mintegy kiegészitő része. Lelkésze is Felnémettel volt közös, tizedeit is ezzel közös helyen fizette, és a tized-lajstromban együtt iratnak elő. [1])

Tihamér káptalani birtok, a mai egri fekete-sas körül, az eger-kistályai ut mentén, a mostani kőporosi szőllők alatt, a két maklári külnegyed végén terült el. Ezen időben 26 portával birt, és igy szintén tekintélyes község volt.

Almagyar, káptalani birtok, a mostani szarvas-kaszárnya környékén, a sánczi negyed déli oldalán, igen csekély falu volt, mely az 1552. évi nagy ostromnak áldozatául esvén, többé életre nem kelt, nevét csak a tőle nyert hegyoldalban őrzé meg.

A tulajdonképeni város maga, időnkben (1546.) 31 portával birt.

A Harangozó-utcza az adóösszeirás szerint az őr-kanonoké volt, általa az egyház fentartása érdekében teendő kiadások pótlására.

A Harangozó-utcza szerintünk a mostani misericordianusok klastroma, és a fenmaradt török mecset környékén volt, hol a szent Demeter temploma és plebániája is állott.

Az Olasz-utcza városrész az ugynevezett Mária-utcza tájékán, vizen tul terült el. Tul ezen a Szent-Miklós városrész volt, a mai görög templom és felnémeti negyed helyén.

[1]) Lásd Dobó számadásokat a nemz. muzeumban.

Ezen időben, sem az ugynevezett Szabadhely, mely a rózsautcza tájékán, sem az Ujváros városrész, mely a hatvan II-dik negyedben a régi templom körül volt, emlitve nincs.

Egervára környéke ilyen volt azon időben, melyről jelen elbeszélésünk szól.

Még Szarvaskőről kell megjegyeznünk, hogy Borsodmegye adó összeirásában az 1544—45—49 és 52-dik években elő nem fordul. Ebből következtetjük, hogy Horváth Ferencz, mint zálogbirtokot tartván folytonosan kezénél, még az országos segély is minden valószinüséggel általa szedetett be.

III. A török hatalom terjeszkedésének mérvéről Hevesmegyében ez időből adatunk nincs. Buda eleste után, a mint a törökök, az általok uralt területet saját közigazgatásuk értelmében rendszerezték, és a budai pasalikot kijelölték és megálapitották: mennyiben ölelték fel abban Hevesmegye részeit, nem tudjuk. Szokásos hóditási módszerük, és Hevesmegyének a részleges gyülésekben sürgetett védekezési törekvése, ugy Varkoch Tamásnak a törökök ellen feljegyzett hősies magatartása, mutatják: hogy a törökök erős támadásokat intéztek Hevesmegye ellen is. 1544-ben Hatvant elfoglalván, nemcsak Hevesmegye területe nagy részét, de még Egervárát is veszélyeztetett állást foglaltak el.

Nógrád és Hatvan positióból a török hóditás most már hatalmasabb arányokban tört előre. Az 1546. évi adóösszeirás mutatja, hogy a Mátra távolabbi lejtőjén fekvő Leleszt is feldulták.

Hatvan környékén valószinü a községek meghódolása. Részletesebb adataink itt ez időben történtekről nincs. Dobó Istvánnak 1548. jul. 20-ától felvett számadásai már világosabban jelzik a török szomszédságot, a miről azonban, alább leszen szó.

IV. A már többször érintett 1546. évi adóösszeirás 492 portát számolt ez évben Hevesmegyében. Az adó, az 1546. évben Pozsonyban jan. 25-ére összehivott országgyülés megajánlása szerint vettetett ki. E szerint minden porta vagy minden sessiós és census fizető jobbágy után, febr. 20-án 1 frt 20 dr, és aug. 10-én esedékes ismét 1 frt 20 dr volt beszedendő. Az egy telkes nemesek curiánként 50 denárt, a lelkészek minden pár után 1 denárt voltak fizetendők. A fizetés kötelezettsége az összeirás után 15-ik napra tüzetett. Ezután az alispán és szolgabirák exequalni tartoztak. A mi adóösszeirásunk az egész adóösszeget veszi fel porta után, tehát a török hódoltságra itt még tekintet nincs. A nemesek és lelkészek által fizetendő adóil-

leték beszedéséről adatunk nincs. A kamarai számadás sem emlékezvén erről, valószinünek véljük, hogy az nem is szedetett be.

Ezen emlitett országgyülésen, a felsőtiszai megyék és ezek között Hevesmegye által is sürgettetett, hogy a 2-od foku biráskodás, mely az ügyek hátrányára és a felek végtelen kárára elhanyagolva volt, rendeltessék el. A 32-ik tvczikkben kimondatott tehát, hogy ha Ő felsége az egész itélőszéket nem küldheti, küldje ki személynökét és Lőcsén 40 napon át a protonotáriusok és a megyék táblabirái és esküdtjeivel lássanak másodfoku törvényszéket, az oda fölebbezett ügyekben. Hevesmegye tehát ez időben Lőcsén volt keresendő 2-od foku igazság-szolgáltatását. A jobbágyok sorsa is tanácskozás tárgyává tétetett az országgyülésen, mint az, szóban volt az előbbi országgyüléseken is. Sürgettetett a jobbágyok szabad költözködésének megengedése. Azonban, azon érvelésre, hogy a földesurak magok élnek majd vissza, és egyik a másik jobbágyját elcsalja, vagy erővel is elviszi, — jövőre halasztatott az intézkedés. Annyi mondatott ki törvényileg, hogy a törökök által elfoglalt területen levő jobbágyok, nem kényszerithetők az ott maradásra; de a földes ur, az igy távozni akaró jobbágyot, más birtokán helyezheti el. Ha ezt tenni nem képes vagy megtagadja, jobbágya szabadon mehet. A 40-ik tvczikkben Hont, Bars, Nógrád, Veszprém, Sümeg, Zala, Heves a törökök által fenyegetett megyék sürgetésére kimondatott, hogy részökre és védelmökre segély nyujtandó. Mehemet pasa hódolásra sürgette ekkor e megyéket, és fenyegető leveleivel zaklatta lakosait. A 45. tczikkben sürgettetett ismét Egervára ügye, hogy püspök neveztessék, a vár szereltessék fel, oda a védelem rendszerezése végett kapitány küldessék.

V. Ezen 1546-iki országgyülés rendelése szerint, a mennyire a törökök miatt lehetett, az adóösszeirás meg is történt Hevesmegyében; de Omany János dicator csak saját 45 frt 46 denárra menő sallariumára volt képes 38 porta uton beszedni a fenti összeget. A többi porták után, mint a kamarai számadás mondja: „marhák zálogolása és egyéb birságokkal a megyebeli birtokosok és Varkoch Tamás Egervára várnagya szedték fel a pénzt. Nevezetesen:

Báthory Endre 16 porta után 19 frt 80 d.
Perényi Péter 264 porta után 317 frt 40 d.
Balassa Zsigmond 35 p. után 42 frt.
Losonczy István 121 p. után 145 ft 80 d.
Bebek Ferencz 6 p. után 7 ft 20 d.
Horváth Ferencz 1 p. után 1 ft 20 d.“

Ezen igy felszedett összeget, a kamarai számadás hátráléknak irja elő.

A megyei összeirás szerint Báthory, Losonczy, Balassa, több községben nem is engedték meg a számolást.

Látjuk a megyei összeirásból, hogy Perényi Péter nevében Varkoch várnagy nemcsak a Perényi birtokokból, hanem a püspök s káptalan heves s borsodi birtokai után is, összesen 264 portát foglalt le. Utána Losonczy István, megyei birtokos jön legtöbb foglalt portával.

VI. A Losonczy-testvérek Antal és István, régi megyei birtokosok. Antal birtokát — mint előadtuk — János király konfiskálta is. István, a későbbi temesi hős, Patha és Tarján ura, nőül vette az 1544-ben meghalálozott Országh László özvegyét Pekri Annát, kinek Kristóf kiskoru fia, s leányai Ilona, később Perényi Gábor s Borbála később Török Ferencz neje, — maradtak.[1]) Losonczy István, mint Országh László kiskorui gyámja, ragadta magához a megyében óriási terjedelmü Országh-vagyont. Az elhunyt László testvéreinek gyermekeit a birtokból kiszoritotta, s az innen később beállott pörösködés részletei, annak idejében lesznek ismertetendők. A jelen idő fejetlensége folyamán, Losonczy István 121 portát foglalt le az eredeti összeirásban ismertetett községekből, és szedte be az országos adót. Utána Balassa Zsigmond borsodi főispán Kömlő 35 portáját, Horvát Ferencz szarvaskői várnagy Bakta 1 portáját foglalta le, mely község azon időben, mint Szarvaskővárának járuléka tekintetett.

VII. Érintettük, hogy Hevesmegye tiszántuli része, az összeirásban nem foglaltatik. Ennek az a magyarázata, hogy azon rész, a szomszédos Jászsággal, Kunsággal, Debreczennel, s Külső-Szolnok megyével, mint előbb János király, később Izabella királynénak hódolt rész, Martinuzzi kincstartó által kezeltetett; s midőn Hevesmegye 1540-ben meghódolt, a tiszántuli részek tovább is Martinuzzi kezelése alatt maradtak. Igy ezen rész, adó, tized s egyéb szolgálmányaira nézve, általában adminisztrativ tekintetben, Frater György alatt állott.

VIII. Az egri püspökségnek több megyében levő javadalmai s jövedelmei is, hasonlóan egyesek önkényes használata s élvezetében voltak. A borsodmegyei tizedeket s egyéb jövedelmeket, kivéve melyek Eger hatalmi körébe estek, Bebek Ferencz gömöri, Balassa Zsig-

[1]) NRA. fasc. 15. n. 5. 6. 7. 8.

mond borsodi főispánok; Zemplén egyrészét Perényi Péter tisztjei, más részét Seredy Gáspár; Abaujmegyét Edenffy László Frater György tisztje, Báthory György, a Kassaiak, Homonnay; Bereg és Szabolcs egy részét Báthory Endre, Losonczy Antal; Sárosmegyét Verner György, Zaránd megyét Frater György foglalták le. [1])

IX. Emlitve volt az 1546. év jan. végén Pozsonyban tartott országgyülés 40-ik tvczikke, melyben Mehemet pasa fenyegetése ellen Hevesmegye részére is segély igértetik. Ezen tvczikk kifolyásának tekinthető a Varday Pál érsek s helytartó összehivására 1547. jan. 24. Nyitrán tartott részleges gyülés, melyben a török támadás ellen, három védekezési pont jelöltetett ki: Nyitra, Baad és Fülek. Itt kimondatott, hogy ha a törökök Eger felé intéznének támadást, Füleken összpontosulva, induljon Eger alá a védelmi erő.

X. E közben, már évekkel ezelőtt Ferdinand király által megkezdett békekisérlet a törökkel sikerre vezetett. 5 évre megköttetett a béke 1547. jun. 19-én 30 ezer arany évi adó fizetés kötelezettsége mellett. A békekötés 1547. decz. havában Nagy-Szombatban tartott országgyülésen hirdettetett ki. A törökkel való viszony akként rendeztetett, hogy ki mit tényleg bir, marad a birtokban. Azon városok, falvak, jószágok, melyeket a sultán a király területén kiosztogatott katonáinak, de nem mentek át békés birtokba, maradnak a régi állapotban.

Ez országgyülésen neveztetett ki gróf Salm Miklós országos katonai főhadparancsnokká, Báthory Endre országos főkapitánynyá, s kötelességévé tétetett: hogy Eger, Nyitra, vagy Sempten üssön állandó főhadiszállást. Gróf Salm Miklós később Egerben Szabadhelyen lakott állandóan, ott is halt meg, mint erről alább leszen szó.

Ez országgyülésre érkező követek között, Sárosmegye követei, nagy érdeklődést tanusitó utasitást hoztak magokkal Egervára iránt. Annak erős védelmi ponttá emelését sürgették: mert ha Eger elesik, nyitva az ut Lengyelországig, szólt az éleslátó utasitás. Ha az egri várat illetőleg nem lehetne a kivánt védelmi intézkedést végrehajtani, Miskolcz, vagy Sajó-Szentpéteren ohajtották az erősitett védelmi positiót szervezni.

XI. Ezután Eger s Hevesmegye sorsa közeledett a megoldáshoz, melyet Károly császár is sürgetett immár, ki a nyert informatiók után, a vele érintkezésben álló Frater Györgyöt még 1548. jun. 2-án

[1]) Okmánytár 10. sz. I. II.

kelt levelében hevesen meg is támadja, mint egyik okozóját a rendezetlen állapotnak. „Hogy az egri püspökséghez tartozó javakat s magát a várat Ferdinand azért nem tudja visszaszerezni, mert azon lázadók, kik birják, tőle is nyernek biztositást s bátoritást; — ne tegyen tehát olyat, a mivel a gyanut neveli, s maga részéről ovakodjék az őt nem illető javakat tovább is hatalmában tartani.“ [1]) Mint tudjuk, Hevesmegyének tiszántuli részéről, s az egri püspöknek abauji s zarándi általa elfoglalt javadalmairól van itt szó.

Az országos levéltár kincstári osztályában található regestum szerint az egri püspökség tizedeit ez időben a következő urak szedték fel:

Kis-hevesi kerület tizedét	. . . .	Frater György kincstartó.
Debrő-völgye tizedét	. . . . .	az egriek.
Kaza-völgye „	. . . . .	Bebek Ferencz.
Varbó-völgye „	. . . . .	Bebek és Balassa Zsigmond.
Mohi „	. . . . .	Balassa Zsigmond.
Zemplén „	. . . . .	Perényi Péter neje.
Szikszó „	. . . . .	Seredy Gáspár.
Nagy-Mihály „	. . . . .	Edenffy László.

Továbbá Báthory György, a Homonnay testvérek és a kassaiak, a mennyit csak elfoglalhattak. Beregmegyét Báthory Endre, fizetése fejében foglalta le, Szabolcsmegyét szintén. Kállóvidékét Losonczy Antal, Nádudvart Battyán Orbán, Zarándmegyét Frater György és Pathothy Ferencz, Sárosmegyét, mennyire lehetett Werner György. Ily állapot volt az, melyről Károly császár fentebb megemlékezett. Ily helyzet várt Dobóra Egerbe érkeztekor.

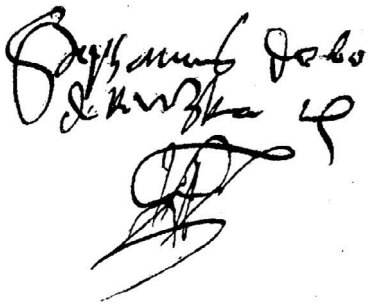
[1]) Tört. tár. 1879. évf. 490. l.

HARMADIK RÉSZ.

Dobó Istvántól Mágóchy Gáspár egri főkapitányig 1548—1564.

TIZENHARMADIK FEJEZET.

I. Dobó István származása, ősei, testvérei, s birtok igényök. II. Dobó idejében a helyzet Egerben. III. Dobó számadási naplói. Számadása 1548. jul. 20-tól 1549. febr. 5-ig. IV. A vár katonai berendezése. V. A lovagtisztek VI. Dobó udvari tisztsége és szolgaszemélyzete. Az apródok. A vár élelmi s katonai felszerelése.

I. Dobó István, kinek czimeres pecsétjét s névaláirását itt közöljük, 1548. julius 20-án vette kezelése alá mint gondnok (provisor) az egri püspöki vár összes javait s jövedelmeit, és mint várnagy, vagy várkapitány, a vár s őrsége feletti felügyeletet és vezényletet. E tisztségben Zay Ferencz neveztetett ki melléje várnagytársul.

Mielőtt itteni viselt dolgai részletezéséhez fognánk, kora e leghősiesebb s leghirnevesebb, de egyszersmind tragikai episodokban páratlan férfiának származása és eddigi története rövid vonásait kell bemutatnunk.

Dobó István ősei az Árpádok korában már tényleges szerepkört foglaltak el. A legrégibb tudomásunkra levő okmány szerint, 1276-ban V. Istvan király idejében, az egri káptalan előtt történt örök bevállás szerint, Pánky Gergelynek Jakab nevű fia, Ungmegye Chepel faluját kapta, ki III. László királytól több birtokot is nyert. Ezen Pánky Jakabnak két fia volt: egyik Dobó mesternek, másik Jánosnak neveztetett, kik 1311-ben 170 márkáért megvették Ruszka falut, melytől előnevük származik, ugy hogy 1321-ben Károly király által kiadott adománylevélben, „Jakab comes fia ruszkai vagy pánki Dobó mesternek“ neveztetik. A két testvér 1325-ben osztozkodott meg, a meglevő tetemes vagyonon, s ezzel ketté vált a törzs. Dobó mesternek két fia volt, Miklós és Jakab. Ezen Jakabnak fia volt Domokos, Dobó Istvánunk és testvérei Domokos, Ferencz, Annának szép apja. Dobó István hol s miként növekedett férfiúvá, katonai ismere-

teit hol szerzé, ismeretlen előttünk. Ugy látszik, hogy az ellenkirályok idejében, Ferdinand király főkapitánya Seredy Gáspár seregében foglalt helyet, és csak 1546-ban nyert első izben önálló megbizatást Eger elfoglalására, — mint azt előbb láttuk.

A Dobó-testvérek Anna nevü nővére férjhez ment Zeleméry Jánoshoz; szintén János egyetlen fijoknak Zeleméry Miklós és László fi- s Kata nevü leánygyermeke maradt. Ezen Kata leány Bossányi Jánoshoz ment férjhez. Zeleméry László örököst nem hagyott hátra. Miklósnak csak Borbála nevü leánya maradt, ki Loránffy Mihályhoz ment nőül, s igy 3 leánygyermekök született: Erzsébet, Maria, Susanna. Susanna, a 17-ik század elején, Rákóczy György nejévé lett, a hires Loránffy Susanna, kinek ekkénti leszármazása folytán jutott a Rákóczy család, a később magvaszakadt Dobó család nagy terjedelmü javai birtokába, s a Rákóczyak Dobó rokonsága enyyiben állapitható meg. [1])

A Pánky közös törzsnek másik ága, Pánky Jánostól származott. Ennek fia Péter s ennek fiai Péter és Máté, Károly király alatt ungmegyei Pálóczvárát kapták adományul, honnan ez ág Pálóczy nevezetet nyert. A Pálóczyak fényes szerepet vittek, s roppant vagyonra tettek szert. Az utólsó Pálóczy Antal zempléni főispán, a mohácsi csatában esett el, s a Pálóczy családnak ezzel magva szakadt. Ezen leszármazási leirás mutatja a Dobók jogczimét, a velök közös törzsből [2]) származó Pálóczyak javaira, melyet érvényesiteni törekedett a három Dobó testvér, s melyből keletkezett pörös viszály vált a Dobó-testvérek s főleg István tragikus episódja végzetteljes indokává.

A Dobó testvérek jogigénye érvényesitésére történt eddigi eljárásuk ismertetve van már, mely az illetékes káptalanok előtti tiltakozásban s egyéb keresetek megtételében állott. A Dobók által összeállitott jegyzék szerint [3]) az általok keresett javak ezek voltak: Patak s Ujhely, Helmecz, Dédes várak, a hozzátartozó falvakkal. Duló, Szilvás, Visnyó, Tapolczán, Maly. Thordona, Szentpéter, Hajrácskő Borsodmegyében; Pétervására, Hort, Adács, Ecséd Hevesme-

[1]) NRA. Fasc. 23. n. 88.

[2]) Lásd országos ltár Dl. 24712. Zsigmond király okmánya. E en 1417-ben kelt okmányban e sorok olvashatók: „Hogy mivel egyfelől az adományos Pálóczyak — másfelől a ruszkai Dobóknak nevezett István László és Balázs — egy és ugyanazon törzsből veszik eredetöket: a birtokok és birtokjogok bár megosztattak, egyik vagy másik fél kihalása esetére, az életben maradottra szálljanak."

[3]) NRA. 700. cs. 50. sz.

gyében; Szolnok, s azután az Uporféle örökség czimén keresett mintegy 26 falu Abauj, Zemplén, Sáros, Bereg megyékben. Ezeknek legnagyobb részét Perényi Péter ragadván kezéhez, tudjuk, hogy a Dobók jogigénye e hatalmas, s ügyesen fondorkodó főur ellen sikertelen maradt. A mint Perényi Péter 1548. elején meghalt, a Dobók siettek megujitani, illetőleg folyamatba tenni keresetöket, most már a kiskorú Perényi Gábor ellen. kinek Ferdinand király, az egri vár átadása fejében összes birtokait jóváhagyván, — 24 éves koráig, biztositást is igért, hogy azokban perrel meg nem támadható lesz. Ez igéret azonban, hazai törvényekbe ütközvén, midőn a kiskoru a megidézéseket 1549. évben megkapta, a királyhoz fordult ugyan az igért biztositás érvényesitésére; — de a kormányszék nevezett év máj. 31-én kelt véleményére azt az utasitást kapta, hogy csak védekezzék a törvények értelmében. [1])

Dobó születési helyét s évét nem tudjuk; de valószinü, hogy élet-évszáma ugyanaz, mely az egri várba jövetelét jelzi, hol megkezdé hősi erényekben s küzdelmekben gazdag pályáját, melynek végén méltatlanul gyötrő sötét börtöne küszöbéről lépett a halál örök nyugalmat biztositó karjaiba. [2])

II. Végzete idején vezeté e férfiut Eger falai közé, hogy itt, a pártviszály s a török dulás közepette, a sanyargatott s elzüllésnek indúlt nemzetnek maholnap ismeretlenné vállandott hősi önfeláldozó erényét, épen a legszükségesebb perczben, a legszigorubb körülmények közepette, midőn csak a nagy lélek képes egyensulyát fentartani, a világ szine előtt a legmagasabbra emelje, s a magyar név jóhirnevét a sülyedőből legalább egy időre megmentse.

Dobó, a mint Egerbe érkezett, csakhamar tisztába jött önmagával, helyzetével s a teendőkkel. Eger fontossága évek óta szerte visszhangzott az országban, mint oly hely, melytől egy országrész biztonsága függ. Ez exponált helyen, a teendők egész özöne vette körül, a vár védelmi intézkedésétől, az ennek fentartására szolgáló püspöki jövedelmek legutolsójának kezeléseig.

A mohácsi vész óta, mint tudjuk, az egri püspökség javai, a szó szoros értelmében a pártviszály Eris almája volt. Kinek ereje s s ügyessége mennyire terjedt, annyiban gazdálkodott benne. A Perényi korszak még inkább összedult itt minden jogrendet s állapotot. Majd 7 évig egész Hevesmegye res nullius volt. Sem Ferdinand ki-

[1]) Exped. reg. hung. II. k.

[2]) Meghalt 1572. év május havában. NRA. Fasc. 817. n. 10.

rály, sem Izabella királyné hatalmat s befolyást nem gyakorolt itt. Egyes urak kezében volt az egész megye, mint azt már ismertettük. Mily erőnek kellett fornia Dobó izmaiban, hogy egy nagy czélt tartva szem előtt, rendet csináljon itt!

III. A legszigorubb, bámulatra méltó pontossággal, a lehető legapróbb, — a koldusnak adott napi czipó, a szénagyüjtőnek nyujtott ½ liter bor feljegyzéseig terjedő részletességgel, ugy a bevételek mint a kiadásokról, külön kenyér, bor, hus, hal, abrak stb. naplókkal vezetett számadása mutatja, hogy nemcsak nagyszabásu védelem-intéző hőst, hanem jellemes kötelességtudó férfiut is nyert ez időszerint Eger Dobóban.

Első befejezett számadása 1548. jul. 20-ától 1549. febr. 5-ig terjed, mikor is már a püspök kineveztetvén, a változó viszonyokkal módosult további működésének köre. E 6½ hóra terjedő idő, a Perényi kor, a tabula rasa utáni első időszak alkotó és rendszerező stádiumát képezi.

Dobó mindenben a régi állapotot igyekezett visszaállitani, mint azt számadási naplói mutatják. E szerint, mint provisor (gondnok) egyedül saját felelőssége mellett kezelte az összes javakat; a vár katonai vezetésében azonban osztozott várnagy társával Zay Ferenczczel, és mint várnagyok 50—50 frt havi dijban részesültek. E havi 50 frton kivül Dobó ez időszerinti számadásában, vagyon kezelői teendőiért más dijazás nem foglaltatik.

IV. A vár katonai berendezése, a számadás szerint ez volt: Dobó és Zay alatt a várban egyenlő számban 100—100 lovas állott, fejenként havi 3 frt, és 170—75 gyalog, fejenként 2 frt havi dijjal. 68 lovas az allodialis tisztségekben volt még, kikről mint lovagtisztekről emlékezik meg egyik-másik történetiró, és némelyek mint Dobó által behozott intézményt tüntetik föl. Erről alább fogunk kimeritőbben szólani.

Dobó és Zay várnagyok alatt két gyalogos várkapitány havi 3 frt, s 18 tizedes (decurio) szintén havi 3 frt fizetéssel volt alkalmazva. Volt még 2 dobos s 1 tűzér (pattyantus); az 1549/50-ik évben még két zászlótartó , az 1553-ik évben egy-egy sipos (fistula) rendes létszámát találjuk a számadásokban. Ez képezte Dobó Egerbe telepedésekor a vár hadi erejét.

Az őrség szervezése s felfogadása, a két várnagy hatásköréhez tartozott. Az akkori szokás az volt, melyet e század végeig látunk fennállani, hogy egy-egy tehetősebb s bizonyosan katonai teendőkben is

jártasabb férfi, 2—10 lovas legényt toborozva maga mellé, beszegődött csapatával a vár szolgálatába, s egyezség szerint, a fentebbi havidij mellett végezte az őrségi teendőt. A havidij, az ily csapat vezetővel számoltatott el, s ez gondoskodott csapatbéli legénységének élelmi s ruházati szükségletéről. Igy az 1549/50-iki évben Dóbó 100 főből álló lovas csapatát képezte: Dobó István 11 lovas legénye, Vajda János 6, Nagy Mihály, Vitéz Ferencz, Kaza Mátyás, Pribék János 6—6, Vitéz István, Gasparics Mihály, Horváth György, Nagy Tamás, Horváth Gergely 5—5, Nagy Mátyás, Liszkai György, Gyulay György, Horváth János 4—4, Ispán János, Fülöp András, Nagy János 3—3, Vajda Pál, Török Demeter, Beken András, Vitéz Mátyás, Bodon Antal 2—2 lovaslegénynyel. Hasonlóképen ily csapatbeli legénységből került elő Zay Ferencz 100 lovasa is.

A gyalogos legénység tizedekre osztva, az 1551-iki számadás szerint igy állott:

Nagy Bálint kapitány	alatt	9	legény.	Nagy Imre kapitány	alatt	9	legény.
Kanna Péter tizedes	alatt	9	legény.	Zalay Péter tizedes	alatt	9	legény.
Varsány Imre	„	9	„	Csapy Mihály	„	9	„
Korcsolyás Mátyás	„	9	„	Zalkay Márton	„	9	„
Nyirő Simon	„	9	„	Silva Mátyás	„	9	„
Deák Mátyás	„	9	„	Vathay Mátyás	„	9	„
Nagy Péter	„	9	„	Győry Jakab	„	9	„
Nagy András	„	9	„	Verebély Péter	„	9	„
Basthy Gáspár	„	9	„	Nagy László	„	9	„
1 dobos				Almády Péter	„	9	„
1 zászlótartó.				1 dobos			
				1 zászlótartó.			

Hogy a három, illetve két frt havi zsold melletti élelmezésről némi tájékozást nyerjünk, melyről az „ár és értéket“ tárgyazó fejezetben bővebben fogunk szólani, röviden a következő adatokat soroljuk elő. Két frt havi zsold egy évre 24 frtot tesz ki. Akkor a várban egy fertály (véka) buza 33 denárért adatott. Egy fertály buzából 120 fél fontos czipó süttetvén, ez egy hóra megfelelt egy legény kenyér szükségletének, naponként 4 czipót számitva. 12 hóra ekként 3 frt 96 denárt vett igénybe. Dobó a vár szükségletére átlag 2 frtért vett egy vágó marhát. Egy font hus tehát 1 denárért kapható volt; igy a húskiadás 30 napra vagy is egy hóra 30 denárt, egy évre 3 frt 60 denárt vett igénybe. A bor pintje 6 denárért méretett, egy napra fél pintért esik 3 denár; egy hóra 30 itczeért 90 denár, egy évre 10 frt 80 denár. Ez összesen 18 frt 36 denárra megy. Marad még egyéb

szükségletre az évi dijból majd 6 ft. A lovasnak 36 frtja lévén, az elsoroltak mellett, még a ló élelme is tekintetbe veendő. Egy fertály árpa vagy zab akkor 15—20 denárért vala kapható. Igy egy évi zab szükségletre 15 fertályt vevén, az egész ár 3 frtot tesz ki. A szénaszükséglet egy évre aligha kitett 3 frtot. Egy közönséges ló ára akkor, 5—10 frt volt.

Igy a három, illetve két frt havi zsold az akkori viszonyok között, az élelmezésre elegendőnek mutatkozik, sőt ebből ruházatra is maradt fedezet.

V. Az ugynevezett lovagtisztek vagy helyesebben gazdasági tisztekre nézve a következő tényállást jegyezzük fel. A legrégibb időktől fogva gyakorlatban volt az, hogy a vár lovasságának egy része a váron kivül: részint az illető saját birtokán lakott, részint az allodiumokban s az egyes falvakban, melyek e czélból csoportositva, mintegy tisztségekre felosztva voltak, mint lovas gazdasági tisztek alkalmaztattak; kiknek feladatuk volt a közbiztonság s rend védelme mellett az urbéri s egyéb szolgálmányok s tartozások teljesitésére felügyelni, beszedni, a gazdasági ügyeket vezetni s gondozni. Ennek igazolására, hivatkozhatunk például a Hyppolytféle 1508-iki számadásra,[1]) melynek a vár lovasságát feltüntető lapjain olvassuk: „Cybak András 6 lóval. Lakik Biharmegyében Várad szomszédságában.“ Az 1501-iki számadásban előjön: „Zelena György hidvégi és sziráki gazdatiszt — officialis — 6 lóval;“ 1503-ban „Bocskay István szentmariai gazdatiszt 6 lóval“ stb. stb.[2]) Igy volt ez egyébiránt általában a várbirtokoknál. A várhoz tartozó falvakban, a vár ura, gazdasági tiszteket tartott, kik szükség esetében, felkelés vagy a vár védelem alkalmából, mint rendes felkelők s védők szerepeltek. Ezen gazdatisztek, tisztségök anyagi helyzetéhez képest, 3—6 lovat kötelezettek készenlétben tartani, s szükség beálltával lovasaikkal előállani. Fizetésök, illetőleg dijazásuk, az akkori gazdasági bevételekből folyó különféle illetékekből állott. Mindezt legjobban megvilágositja Oláh Miklós püspöknek 1553. február hóban ezen gazdasági tisztség rendezésére és kiosztására vonatkozó következő intézkedése, melynek pontjai ekként szólnak:[3])

„Hogy a tisztség csak olyanoknak adassék, kik helyben laknak, s a várban külön dijazásban nem részesülnek, kik katonai férfiak, s nem apródok vagy gyermekek, s kik minden pillanatban készek lovasaikkal, ugy a jobbágyok, mint a püspöki birtok javai, szükség esetében a vár védelmére

[1]) Hyppolyt codex az akademiai levéltárban. [2]) U. o. [3]) Muz. ltárban. Dobó szám.

helytállani. Őrizkedjék akár a szomszédos nemesség, vagy a jobbágyok ellen, valami jogtalanságot elkövetni; ha esetleg a birtok s jobbágyai ellen intézett támadás visszaverésére gyengék lennének, a vár gondnokához s vármegyéhez forduljanak segélyért.

A püspöki jövedelmeket s illetékeket hűségesen kezeljék, a decimák beszállításánál őrködjenek és segélyül legyenek.

Ügyelni kötelességök, hogy a megye gyülésén vagy törvényszékén, akár a püspököt, akár a jobbágyot érdeklő ügy adná elő magát, a püspöki ügyészt értesitsék, s az érdekek magvédésére gondjok legyen.

Mindig készen kell lenniök, hogy illetékes rendeletre, hadba indulhassanak, mikor is minden lovas után 2 frt havi illeték jár. Ha csak ugy küldetnek valahová, ellátásuk fedeztetni fog.

Ezen instructio mellett mondott évi febr. havában az egri vár falvai a következő tisztségek szerint osztatik ki:

A tárkányi tisztség adatott a vice-várnagynak, de ugy, hogy három lovast fog itt tartani. Erre kapta a tárkányi, szentgyörgyi és szentmihályi censust, mely 8 frtot tett, husvétra a tárkányiak által adandó 40 tojást, 20 tyukot, 20 kenyeret, 20 fertály zabot, a birságpénzből egy részt, a termény kilenczedét. A többi illeték a vár részére volt beszolgáltatandó. A tiszt gondja volt, hogy az elhagyott telkek benépesitessenek.

A pusztaszikszói tisztség, melyhez Abony és Kis-Buda tartozott, szintén három lovastartás kötelezettséggel járt. Illetéke volt itt: minden birság pénz, a termény-tized, a méz váltság, keresztény pénz, a sessiók után adandó tyuk és kenyér.

A hidvégi tisztség, melyhez Sarud, Halász és Magyarad tartozott, Szirmay Pálnak adatott 5 lovastartás kötelezettséggel. Illetéke volt: a birságpénz, a nyelvváltság kivételével, a census, a sarudi, magyarádi és halászi termény-, méz-, malacz-tized, a bárány-tized kivételével, mely a várba volt szállitandó; a szokásos tyuk, kacsa, tojás, kenyér részlet a jobbágyoktól; minden más szolgálmány s illeték a vár javára volt beadandó.

Az örs-örvényi tisztség Saary Györgynek adatott 6 lovastartással. A Tiszanána-Keresztespüspöki tisztség 6 lovas tartásra volt szintén kötelezett, ugyanigy a Turkeddi-Turkevi, s a Solymos-szentpataki tisztség. A gyöngyös-püspöki Baghi Tamásnak 3 lovastartással adatott. A Harsán-Papi-Kürthi tisztség 6 lovasra rendeztetett, a heiczei szintén. A Szentmariai Somogyi Györgynek adatott 4 lovastartással, a sajóhidvégi Porkoláb Kálmánnak 5, a sziráki Körmendy Mátyásnak 4, a zarándmegyei községek Nagy Györgynek 6 lovastartással. A tisztek illetékei körülbelől ezeknél is oly természetüek voltak, mint a részletesen ismertetett helyeken.

Ezen tisztségek ugy gazdasági, mint katonai s egyszersmind rendőri hivatása, ezekből nyilvánvaló. A vár katonai erejét 66 lovassal gyarapitották e beosztás szerint. A tisztségek ekkénti rendezése régi beosztáson alapul. 1542-ik évből fenmaradt tabella, a tisztségeknek ép ily beosztását tartalmazza.[1])

[1]) Lásd Orsz. levéltárban.

VI. A vár udvari (curialis) tisztségét és szolgaszemélyzetét képezte: 1 alprovisor, 1 ügyigazgató (procurator, ügyész), 1 számtiszt, 1 irnok, 1 kulcsár, 1 czipóosztó, 2 szakács, 2 sütő, 2 pinczemester, 2 szabó, 2 vizhordó, 2 pallér, 1 börtönőr, 1 edénymosó, 1 trombitás, 1 mészáros, 1 mosónő (lotrix), kocsisok, lovászok, ácsok, segédszolgák, házi koldus: összesen 40—45 személy, kik pénzbeli illetékök mellett, napi ellátást és élelmezést az udvari konyháról nyertek. Ezen udvari s konyhabeli személyzetnél, női alkalmazott csak egy, a mosónő fordul elő; főzök, [1]) sütök stb. mind férfiak voltak.

Az udvari személyzet kiegészítő részéhez tartozott még, Dobó oldala mellett 10—18 növendék, kellő ló-állománynyal, s szolgálatukra megfelelő lovászokkal, kik teljes ellátásukat az udvartól vették. Régi szokás volt az egri püspöknél is, mint máshol, az ily nagyobb udvaroknál, hogy nemes ifjak az udvarokhoz vétettek; s ez úton mint „apródok" „adolescensek" az udvar fényének emelése mellett, az akkori társas-élet s müvelődés részeseivé lettek. Kétségen kivül, itt iskolai kiképeztetést is nyertek, a várszámadásokban megnevezett „iskola mesterek" „igazgatók"-tól. A megyei nemesség előkelőinek ifjai részesültek rendesen ezen udvari iskoláztatásban s nevelésben. Dobó István bizonyosan udvara fényét emelendő, régi szokásból folyólag Posgay, Raskay, Kékedy, Kádocsi, Nagy Pál, Lipthay, Varsány, Básthy János, Szacsvay Miklós, Saffarics, Zékel, Szentgyörgyi nevű nemes ifjakat vette fel udvara körébe, apródjaiként; a mi sok bajt okozott neki, mint felesleges kiadás, a kamaránál, mely Dobót, tulságos akadékoskodással vette üldözőbe, mint azt alább látni fogjuk.

Régi szokás szerint 4 vár-káplán szintén a püspöki jövedelemből nyerte fizetését. Varkoch e fizetéseket megszüntette, sőt mint a tized-számadásokból látszik, a káptalani negyedeket is megtagadta. Dobó a régi szokást itt is helyre állitván, nemcsak a várkáplánok illetékét — 40 napra egyenként 9 véka buzát, — hanem a felnémeti remete-barátokat illető 3 véka buzát is kiutalványozta. Kiutalványozta Dobó még a megyei alispánnak is pénz s borbeli deputatumait, mint az régi szokásból folyó volt.

Ez volt Dobó első évében a vár katonai s személyzeti berendezése.

A mi az élelmi felszerelést illeti: kezdetben csak a Varkochtól átvett 270 véka buza, 145 véka liszt, 1155 köböl bor, 80 köböl lőre (vina secundaria), 722 bárány, 10 ökör füstölt husa, 37 darab sza-

[1]) Blasio et Franc. cocis soluti fl. 4. d. 25. Számad. irat.

lonna, 1232 db. kősó felett rendelkezett. Épen a tizedszedés idejében foglalván el a várat, e téren mihamar teljesen fedezve lett a szükséglet.

A hadi felszerelést illetőleg gyér lehetett a készlet: mert 6 havi számadásában ágyuk, puskák, golyók puskapor s egyebekre 1127 frt kiadást találunk, Bebek Ferencz, Perényi Gábor, Báthory András részére, kiktől vásárolta legnagyobb részben e nélkülözhetetlen szerelvényeket.

A vár akkori állapota aligha megfelelt a nagyobb szabásu igényeknek, daczára a Perényi által megkezdett munkálatoknak. Az épületek. templom, püspöki, kanonoki s egyéb lakások gondozatlanul állottak, s Varkoch által inkább katonai czélokra használtattak. A székesegyház szentélye lerombolva és erődítési czélra használva, szomorú állapotban lehetett.

Dobó e nembeli első nagyobb kiadásai zsindelyekre, deszkákra, szögekre azt mutatják: hogy az első szükségletnek, a tetők helyreállitására nézve sietett megfelelni.

TIZENNEGYEDIK FEJEZET.

I. Dobó számadása s naplói. II. Dobó asztala s az étkezés. Kenyér, bor, hal s egyéb élelmi czikk fogyasztás. III. A püspöki bevételek s a tized. IV. A bor kilenczed s tized bevétel Hevesmegyében. V. A borfogyasztás s kezelésének módja. VI. Pestmegye s a Jász-Kunok adója Dobó által szedetve, 1548-ban. VII. Kamarai észrevételek Dobó számadására. VIII. Dobó viszálya Borsodmegyével.

I. Dobó István jelleméről, habár figyelemre alig méltólag maradt fel némely egykorunál a megjegyzés, hogy önző, kapzsi s pénzszomjas volt, — számadási viszálya a kamarával, annak megrovásai, már tévedésbe ejthetik Dobó felett az egyoldalu szemlélőt. Pedig épen e számadások és azok naplói, mint nyilt könyv állanak e férfiu élete s egri viselt dolgai felett tanuságul, az ő nagy jellemét illetőleg. Naplószerü számadásai világánál látjuk Dobót az embert, asztalánál, udvara s vendégei körében, és mint ilyen, korának életmódját, szokásait is megismerteti. Az tagadhatatlan, hogy Dobó István, átvevén a a várat és a püspöki vagyon kezelését, mint provisor, a katonai berendezés mellett, udvarát is régi püspöki fényére igyekezett felemelni. De ezen viszálydulta megyében, hol a testvér-háboru, az önkény, fénykorát élte le; hol a rend felforgatva, minden tekintély lerombolva volt, hibának mondható-e Dobónál az, ha a nagy szerepre hivatott vár átvételénél, s még inkább a vár további védelmi rendezését tartva szem előtt, tekintélye öregbitésére is, kellő udvartartással veszi magát

körül? Udvari személyzetét már ismertettük. Ily terjedelmü javak kezelésénél, az elősorolt személyzetben feleslegest nem találhatni. Egerben akkor megfordultak az ország előkelőségei, tekintélyes vendégei az egri provizortól megfelelő vendéglátást várhattak. Vendégei sorában többször olvassuk Báthory Endre főkapitányt, Salm gróf országos főhadparancsnokot, Horváth Ferencz szarvaskői, Henney Miklós ónodi várnagyokat. Megfordultak itt a Losonczy testvérek, Surán János beregszászi plebános, Somogyi Albert az esztergomi érsek embere, Gróff Miklós Erdélyből nagy lószállitmánynyal, valószinüleg eladásra. Tahy Bernát, Bornemissa Pál, Vay Péter, Paxy Jób, Body Gáspár, Frater György emberei stb stb.

II. Dobó asztala, bizonyosan korának szinvonalán állott. Kiadási naplójában azonban nem találunk semmit, a mi az asztali fényüzési czikkek s feszerelésekre vallana. Az asztali felszerelvények tehát az ő magán tulajdonai lehettek. Konyhai eszközök, üstök, főzőedények, tálak, begrék stb vétele előfordul. Kéz-törlő vásznak, vas lábas, kis és nagy kupák, ón-tányérok és tálak, gyertyatartók vásároltatnak. Bors, gyömbér, sáfrány, üröm s efféle aromaticus szerek rendkivül kedveltek s nagy mértékben használtattak Dobó háztartásában is; s bár ennek némely része, mint sáfrány, itt termeltetett, és a bors census tárgya volt; de ez a konyha-szükségletet nem elégitette ki, s bevásárlásokra is volt szükség.

Az étkezés napjában kétszer történt, volt ebéd és vacsora. A napi szükségletek kiadásáról vezetett naplók más étkezési időről [1]) nem emlékeznek. A legfőbb élelmi czikk a kenyér, fejenként egy egész napra 4 czipó [2]) számoltatván, valószinü, hogy ebből a reggeli étkezésre is jutott.

A kenyér napi átlaga e szerint 4 czipó, 1 czipó sulya pedig $^1/_2$ font volt: és igy naponkint egy személyre 2 font kenyér számitatott, mint azt az „érték és akkori mérték“ ismertetését tárgyazó fejezetben kimutatni fogjuk. A vár foglyainak azonban csak két czipó adatott [3]) naponként. A 4 czipó naponként csak az udvari személyzetnek adatott ki igy; mert Dobó és a többi illetékesek asztalához ebédre és vacsorára, a szükséglethez képest több-kevesebb szolgáltatott fel. [4])

Másik kiváló fogyasztási czikk a bor, a szolgaszemélyzet részére naponként $^1/_2$ pint — egy itcze — adatott egy személyre. Ugyanigy

[1]) „Ad prandium“ „ad cenam“. Dobó naplói. [2]) Libones ad integrum diem 4. U. o.
[3]) Captivis 8. lib. 15.
[4]) Ad mensam Domini lib. 24. Ismét „ad mensam lib. 8.“ Ismét „soli Domino lib. 2.“ stb. U. o.

számitatik a többi személyzetre is [1]) Az asztalokhoz azonban a szükséghez képest szolgáltatott fel ez is. Dobó asztalához ebédre és vacsorára, rendesen 8—8 pint van számolva. Ha vendégei voltak, azok arányában. [2])

Ugy a czipó, mint a bor kiadási naplóiban, sürüen fordul elő „szegényeknek $^1/_2$ pint, czipó 1—3, a vendégek szolgáinak szintén több-kevesebb, a falvakból érkező és szállitó jobbágyoknak 5—6 pint, vagy 3—4 czipó," és más ilyenféle a kezelés természetéből folyó kiadás. [3]) Naponként miséhez bor $^1/_2$ pint számitatik. Ekként $6^1/_2$ hó alatt a várbeliek szükségleteire felment $1365^1/_2$ pint bor.

Nevezetesebb fogyasztási czikk volt a hal, mely a feljegyzés szerint Halász és Nánáról szállitatott, az ottani allodialis halászatból. Harcsa, Potyka, Csuka, Viza, Tok, Kecsege, Keszeg szállitattak [4]) és különösen a böjti időkben, minden szombaton és nevezetesebb ünnepeken fogyasztatott. A halat élve szállitottak be, és pontosan megjelöltetik a napi kiadásnál, hogy „élő hal."

A halkiadási napló feljegyzi Dobó hal ajándékozásait is. A remete barátok kedvességben állhattak Dobó előtt, mert Péter nevü atya nemcsak többször megfordul asztalánál, [5]) hanem a társak részére, különösen hal ajándék sürüen szerepel. Az alispánnak, Hevesi Lőrincz püspöki vicariusnak, Zay Ferencz nővérének [6]) és másoknak, az érkező halból kijut osztályrésze.

A várbeli husfogyasztás naplója nem maradt fel részünkre, és igy csak az átlagos számitásból tudjuk meg például, hogy 102 szarvasmarha-féle (ökör, tehén, tinó), és 396 juh fogyasztatott el $6^1/_2$ hó alatt Dobó udvartartásában. Ebből átlagosan $1^1/_2$ mázsára téve a szarvasmarha-félét, és a juhot 13 fontra, mint az a későbbi számadások folyamán vétetik, $6^1/_2$ hó vagyis 200 napon át, egy napra marhahus 76 font, [7]) juhhus 25 font esik. A várban élelmezendőket

---

[1]) Juvenibus 14, pint 7. Agasonibus Juvenum 9, p. $3^1/_2$. Vice provisori ad Prand. p. $^1/_2$ stb Chyapi Mihálynak pallér p. $^1/_2$ U. o.

[2]) „Die fest. Sti Stephani. Ad mensam Dni Dobo, hospitatus est Christoph. Dorman (V. Com.) et Nicolaum Henney Cast. arcis Onod. p. $14^1/_2$" November hóban a leleszi prépost és Istvánffy Pál homo regius volt vendége. „Ad mensam domini p. 27." U. o.

[3]) Jobbagionib. de Kápolna 3. p.

[4]) „Feria 6. post fest. Annunciat. Marie. Nána presentavit pisces vivos pottyka, Hartha, Keszegh, Csywka 53." Dobó Halszámad. napló 1548. „Sturiones thok 23, et uso vivus — venditi Sturiones sex pro 8 fl 69 d. Carpones 300 per den. 1 singulum carponem dand. Singulum luceum pro d. 3. 1552-iki vár-számadás.

[5]) „Dominica Oculi ad prandium Dni Provisoris pisces 14. sunt hospitati Michael Baan, Michael Hethey et pt. Petrus Heremita." U. o. — [6]) Sorori D. Zay pisc. 2. U. o.

[7]) A prima die mensis Julii usque ultimuum — diebus Carninum usuris 21 ad mensas

64-re számitva, naponként egy személyre körülbelül 1 ¼ font jut. A 6½ hó alatt még 71 db. sertés öletett, és 42½ oldal szalonna használtatott fel. E fogyasztásnál azonban a vár nagyszámu vendégeire is számolni kell. A hus, ugy a sertés, mint marha és juhhus felfüstölve is élveztetett. A vár élés-kamrájában ily füstölt hus tömegesen állott készletben.

A heti böjti napok szigoruan megtartattak; és a számadásban több helyen megjegyezve jő elő, hogy a hónapban hány hus-evő napot számláltak. Igy a fenti idézet szerint julius hóban 10 böjti nap fordult elő: hetenként tehát kétszer. A böjti napokon rendesen halat tálaltak asztalaikra, mely a birtok halászatából került elő.

A főzelék-félékből a lencse szerepel főleg. Borsó kevésbé, bab épen nem fordul elő. A zöldség-féléből a káposzta foglalt el nagy helyet a napi élelmezésnél, mely a megyében a Tarna mentén, Kápolna, Kaál, Debrő körül termeltetett nagyban. A káposzta, mint most is, hordókba rakva, besózva és igy besavanyitva használtatott.

A vadak mily mértékben élveztettek, naplóink nem emlékeznek. De nagy vadaskertek lévén Egerben és Tárkányon, bizonyosan kihasználták vadállományait, a mit bizonyit az, hogy terménybeli fizetések fordulnak elő vadászok részére, kik nyilat is használtak a vad elejtésére. [1])

Kápolnai vadászok akkoron szarvasokat is szállitottak a várba.

Igy állott Dobó háztartása és udvara a várba jövetele első idejében.

III. Mielőtt Dobó számadási mérlegét bemutatnánk, az általa kezelt jövedelmeket kell még előbb megismertetnünk, mely az időszerint, az épen folyó nyár derekán beszedhető tized-jövedelemből állott.

Az allódiumokból, milyet a régibb időkből hatot ismerünk: mint a puszta-szikszói, gyöngyös-püspöki, puszta-hidvégi Hevesmegyében, a szentmariai Beregben, a simándi Zarándmegyében, és a beeli apátságban, mi bevételt sem találunk. Ugy látszik, hogy Varkoch gazdálkodása mit sem hagyott ott utódjának. A jövedelem tehát ez időszerint a tizedekből állott. 1549-ben, de főleg 1550-ben már lendületet vett az allodialis gazdálkodás is.

A tizedszedés rendszerezésére a megyék, melyek az egri püspökséghez tartoztak, tized-kerületekre lévén felosztva, még pedig külön

---

dom. provisoris, vice prov. curialium etc. etc. sunt exposita Carnium bovinar. lib. 1603. producti ex juven. et pecor. ster. X. Bornemissa számad. 1553/4.

[1]) Venatori de Kapolna cervum adferenti fert. 1. Venatori et Sagittatori ferarum — fert. 1. Dobó számadás

termény- és külön bor-tized kerületre, a legrégibb idők óta: — e felosztás szerint történt most is, a mennyire lehetett az eljárás.

Az egri püspökséghez tartozó megyék voltak: Heves, Borsod, Abauj, Sáros, Zemplén, Bereg, Zaránd, hol a tizedszedés joga illette. Földesuri birtokai a fentirt allodiumokra terjedtek ki. Mindezekről más helyen leszen bővebben szó.

A tizedszedés, mely őszi buza, árpa, zab, méh, bárány és borra terjedt, miután Dobó csak jul. 20-ától kezelte a bevételeket, s e napon vette kezdetét intézkedési joga, nem mehetett oly szabatosan; mert már akkor folyamatban volt az aratás, és Varkoch volt várnagynak kiküldöttei már müködtek is a megyében, a mint az eredmény azt mutatja. Igy az egri szántóföldeken 129 kereszt tized-illetéket Tyhaméri Lukács deák, Varkoch Decimatora már be vett volt. Felnémet, Czegléd, Nagy-Tálya, Szőlőske terménytizedeit is legnagyobb részben Varkoch szedette be. Az egri völgyhöz tartozó Tárkány, Ostoros, Szihalom, Abony, Kis-Buda, Puszta-Szikszó, Keresztes-Püspöki falukban, a vártisztek bérelték a tized-bevételeket, a bor kivételével.

A pásztói tized-kerületben csak részben volt beszedhető a tized, részben Bebek Ferencz vítte el, részben a törökök és magyarok által elprédáltatott. [1])

A pathai kerületben, Méra, Zsadány, Szaránk községek tizedeit szintén Varkoch decimatora vette még be. Solymos és Pispekiben, a tiszt kapta; több helyen, mint Horth, Ecséd, Kerekudvar, Erk stb., egyezség szerint küldték be a tized buzát.

Gyöngyös pénzül fizetett 35 frtot.

A nagyhevesi kerületben Poroszló tizedét Báthory Endre ottani földesur szedte be. Egy részben e kerületben is Varkoch tizedeltetett már. Más helyeken a tized-kereszteket, 1 keresztet 14—18 denárért, vagy 6 keresztet 1 frtért adva, helyben elárusitották.

A kishevesi kerületet egészen Frater György tartotta birtokában, [2]) a mi nem akadályozta Dobót abban, hogy azért ott a már asztagokban levő tized-illetéket összeszámoltassa.

Debrő-völgyén, mint e tized kerület néha neveztetik, Bokry Ambrus és Gasparik Mihály tizedelők Verpeléth, Sirok, Rozsnak,

[1]) Reliqua per Thurcas et hungaros ante ingressionem castri dissipata. Dobó 1548-iki tized számadás.

[2]) Ista omnia sunt per fratrem Georgium Epp. Varad. occupata et restant in acervis ibidem in disterictu modo infrascripto. U. o.

Terpes, Szék, Pósvárallya, Varasszó, Szent-Erzsébet, Lelesz, Szent-Domonkos, Súcs, Bekölcze, Mikófalva, Bocs falvakból akadálytalanul szedték be a tizedeket, és kicsépelve szállitották a várba. Érdekes, hogy mig Verpeléthen 72 kereszt, addig Bekölczén 114 kereszt tized-bevétel volt. Keresztény pénzt a kerületben nem vettek be, mint a feljegyzés mondja: „mert a kerület a török uralom alá esvén, a kiknek itt termésök nem volt, elmenekültek.“

A termény-tized, de egyáltalában minden rendbeli tized beszedése Hevesmegyén kivül, még nagyobb küzdelemmel folyt, mint itt. Igy Borsodmegyében, Báthory Endre, Perényi Gábor, Bebek Ferencz és másokkal kellett küzködni. Abaujmegyének csak egy részéből sikerült valamit beszedni, a többit a kassaiak vitték el. Beregmegyében Báthory Endre tizedelt; Sárosmegyében már előbb a sárosi vár szükségletére deputáltatott a tized, és igy innen mi sem jött be. Zemplénmegyét Homonnay, Báthory György, Dobó Ferencz, Seredy Gáspár, Perényi Gábor birták bérbe, és kényöktől függött a fizetés. E megye egy részében is gazdálkodtak a kassaiak.

IV. Az 1548. évi bortized bevételéről vezetett számadás mutatja az itteni szőlőmüvelésnek hozzávetőleges állását. Igy az egri szőlőhegyeken, a tulajdonképeni város, Olasz-utcza, Szabadhely, Harangozó-utcza, Szent-Miklós részek, és Almagyar szőlőiből ötöd bevétel, kerekszámban 1314 nagy köböl volt 15 pintet számitva egy köbölre. Ezt ötször véve, 6570 köböl évi termésnek felel meg. Az ötöd fizetésben a tized is benfoglaltatik. Ötöd szedetett ott, hol uri kilenczed is volt szolgáltatandó. Leszámitva a káptalannak eső negyedeket s egyéb kiadásokat, mint a borbélynak, ki a vár sebésze volt, és másoknak, [1]) a vár pinczéjébe $848^1/_2$ k. $2^1/_2$ pint 28 hordóban szállittatott. Megjegyzendő még, hogy a Harangozó-utcza szőlőhegyei után a káptalan felét kapta a bevételnek, ugy a Szánomtetőnek nevezett hegy után is, mely ötödöt fizetett. A tized-fizető Veresharaszt hegy után pedig a püspök kapott negyedet.

Tihamér Homok, Ravaszlyuk, Kőmelléke, Veresharaszt, Meeghí, Tatármező és Ujhegy hegyrészein összesen 392 köböl, ebből 62 köböl ötöd a többi tized-tiszta bevétel volt, mely 3920 köböl összes termésnek felelt meg. A 392 köböl összes tized bevételből leszámolva a kiadásokat, kincstári számadás alá csak fele vétetett Dobó által, másik fele a káptalannak maradt, mert Tihamér káptalani birtok volt; és igy innen 4 hordóban $105^1/_2$ köböl szállittatott a várba.

[1]) Caspari Barbitonsori ad arcem servienti qui vulneratos medicatur relaxati eb. 3 U. o.

Szőllőskének ötöd bevétele volt 1397½ köböl termés, mely 6985 összes termésnek felel meg. A mai egri hegyek jórésze, egykor Szőllőskének képezték kiegészitő részét. A káptalannak innen is negyed járt.

Felnémet és Czegléd együtt számoltatnak, 2437½ köböl ötöd termést fizettek, mely 12185 köböl összes termésnek felel meg. Ezen termő hegyek jó része is, a mai egri határt képezik immár. Az elsorolt terméseket összesitve, a mai egri határt képező Szőllőske, Almagyar, Tihamér, Czegléd hegyeit is ide számitva, 1548-ban mintegy 29660 köböl bor termést számithatunk, mely — 15 pintet számolva 1 köbölre — tesz 444900 pintet, és egy pintet 2 régi itczének véve tesz: 889800 itczét, és 150 régi itczét egy hordóra véve, mintegy 5932 hordót.

Gyöngyösön 1694 köböl tized bor jött be tisztán, ebből a lelkészi negyedet és egyéb kiadást leszámitva, a várba 1120 köböl lett beszállitva. Itt a köböl 8 pinttel számittatik. Megfelel a bevétel 16980 köböl összes termésnek, mely 8 pinttel számítva 135620 pintet, vagyis 271240 itczét tesz ki, vagyis 150 itczés hordóban 1808 hordót, vagyis mintegy 2352 hektolitert. Ennyi termett Gyöngyösön 1548-ban.

Solymoson és Püspökin 3499 köböl tized és kilenczed bor vétetett be, mely megfelel 38489 köböl összes termésnek. A bevételből kiadva a kiadandókat, 2796 köböl vitetett a várba, 45 hordóban. A mai gyöngyösi határnak egy része tehát ide tartozott. Itt is 8 pinttel számitatott egy köböl.

A többi bortized-kerületekben a tized-behajtás nem történhetett rendszeresen, a törökök miatt. A pásztói kerületben Szent-Jakab, Hasznos, Szurdokpüspöki, Taron tizedelni nem lehetett. Ezen községekben egyezség szerint rótták le a tizedfizetést, mintegy 349 köblöt szállitva a várba.

A patai kerületben Visonta, Halász és Saáron Nagy Imre tizedelő 1095 köböl termést szedett be, melyből a kiadásokat és a lelkészi quartát leszámitva, 726 köböl szállitatott a várba.

A tarjáni kerület egy részének decimái három részre számoltattak el: a helybeli földesurnak esett egy rész, egy rész a püspöknek, vagyis most Dobó számadása alá, és egy részt a törökök vittek el. Itt tehát részes volt már a török is. Összesen 1236 köböl tized jött be, melynek harmada 412 köböl számoltatótt le a vár részére. Apcz, Jobbágy, Ecséden sem jelenhettek meg a decimatorok, egyezség szerint küldtek összesen 459 köböl bort.

A debrői kerületben Verpeléthen 130 köböl tized-bor szedetett be. Domoszló és Karácsondról egyezségileg küldték be, ott decimálni a törökök nem engedtek. Kerecsend és Deméndről 123 köböl jött be.

Az egri völgyhöz tartozó Nagy-Tálya nagy terjedelmü szőlő müveléséről tanuskodik az, hogy 1548-ban 1784 köböl tized-bor vétetett be onnan. A nemesek földje és Plancius nevezetü promontoraiból külön 236 köböl. Ezek az andornaki földek voltak, melyeknek akkori földes ura Liptay György volt, mint ezt később ismertetni fogjuk. Makláron 535, és Nagyaszó, Disznómal és Plancius promontoraiból 186 köböl jött be. Lehet, hogy ez időben, az egyes faluk határai összezavartattak, és igy Nagy-Tálya alatt számoltattak el más faluk borbevételei is.

Dobó ezen évi szüret után, a Varkoch által átadott 1158 ½ köböl bort is beszámolva, összesen 14538 ½ köböl bort vett be, melyből febr. 5-ig részint eladtak, részint felhasználtak 5247 köblöt, és febr. 5-én a vár pinczéiben 8520 köböl állott rendelkezésre.

V. A borra nézve, az élvezeti igény egészen más volt, mint most. A bort kiforrás és megtisztulás után, nyomban fogyasztották; érett, ó-bor nem használtatott általok; a bornak hosszabb ideig állása és seprőjéről lefejtése utján érlelése, gyakorlatban nem volt. Igy történik aztán az elszámolás is, hogy például idézzünk egyet: „megkezdetett uj hordó, 25 köblös“, és a számadásnak végén irja: „seprő maradt 1½ köböl.“ E 25 köböl, — 1 köböl 15 pintjével, — tesz 375 pintet, 750 itczét. 750 itcze bornak volt e szerint 23½ itcze seprője. Egy 17-ik századbeli feljegyzés szerint, Erdélyben az ó bort még a cseléd sem szerette inni. Igy volt ez nálunk is. A bor naplója szerint eczetre ó-bort használtak. A bort akkorában ürmös, gyömbér és más ily aromatikus szerekkel is keverték, mint ezt a hordók számbavételénél feljegyezve találjuk.

VI. A pénzbevételek között szerepel Pestmegye egész évi adója is 1024 frt összegben. Ugyanonnan a nemesek jószágaiból 64 frt census, s a váczi püspökség tized-bérletéből 228 frt. Az erre vonatkozó utasitás pontjait nem ismerjük.

Dobó a Jász-Kunok taksája beszedését is meginditotta ez időben már Egervára javára, és a jövő évben érvényesitette is. Mi miatt a jászberényiek panaszt is emeltek, azon alapon, hogy az ő taksájukat ő felsége bizonyos feltételekkel Balassa Imrének adta; kivánják, hogy ez tovább is igy maradjon; velök és városukkal ne

rendelkezzék az egri vár gondnoka. [1]) Tehát Pestmegye és a Jász-Kunok területe adózásilag 1548-ban csatoltattak az egri várhoz. Pestmegye nemesei több izben megfordultak az egri várban, mint a számadások kiadási tételeinél észleljük. Ez időben tehát Dobó nemcsak Heves, hanem Pestmegye és a Jász-Kunság administratori tisztét is viselte.

VII. Dobó számadása összes naplóival a kamarához ment felülvizsgálat végett, hol az észrevételek megtétettek. Ezekben nemcsak körmönfontság s kötekedés, de a Dobó iránti megfoghatatlan ellenszenv veti előre árnyékát, mely később más alakban is nyilvánult a nagy hivatás terhei alatt küzködő férfiu ellen.

Igy, törli a kamara a teendőkben segédül maga mellé nevezett vice-provisor s irnok illetményeit, azzal: hogy azokat fedezze Dobó a maga fizetéséből, mert ő használja s az utasításban ezekről nincsen szó.

Hasonlóképen törli a kamara ugy Dobónak saját, mint a növendékek lovai ellátására menő 593 véka zab-kiadást. Ha a növendékek költsége elleneztetik is, nincs értelme Dobó lovai ellátásának nehéztelésére, mert Dobó provisor is volt, s ezért külön fizetést nem huzott; s lovait nemcsak hadi, hanem vagyonkezelési ügyekben is használta.

Érdekes kifogása a kamarának az, melyet Zay Ferencz ellen emel, midőn Kassa felé a decimák beszedése biztositása végett inditott expeditio alkalmával, utiköltségül 1 hóra 27 frtot felszámított. „Zaynak mint várnagynak 50 frt havi fizetése lévén, expeditionális költségeit fedezze ebből", — szól a kamarai felülvizsgálat.

Ezek után csak természetesnek látszik, hogy az alispánnak régi szokásból folyó deputatuma töröltetett.

A körmönfontság a bor-kiadás rovatára tett észrevételben megy tul a józanság határán. Ez oly érdekes az akkori viszony felderitésére, s azért is, hogy Dobó állása ez irányban is megvilágitva legyen: — hogy ismertetését czélszerünek tartjuk.

Érintve van már, hogy a vár bor-fogyasztására 1364 köböl számoltatott fel, melyből fogyasztásra tulajdonképen 1279 köböl ment, 85 köböl seprő levonásával. A kamara, a következő levonásokkal helyesbiti a számadást: „1364 köbölből leszámitva 85 köböl seprőt, marad 1279 köböl; 1 köbölben vétetik 15 pint. Ebből, $6\frac{1}{2}$ hónapot vagy is 200 napot véve fel, egy napra 95 pint esik 64 fogyasztó

[1]) Exped. Reg. Hung. II. k. 29. l.

személyre, tehát egyre naponként 1 ½ pint, a mi igy is tulságos. De a feltüntetett 64 fogyasztó személy sem fogadtatik el; hanem csak 36 személy állapitatik meg, s töröltetik 28 utáni napi bor-kiadás, mely ½ pintjével véve naponként 14 pintet tesz ki. E szerint csak 36 illetékes fogyasztó személy számitatván, ebből is 13-nak napi egy pint, 23-nak napi fél pint, ekként 200 napra 4900 pint esik. A többi a gondnok asztalára maradna, s jutna egy napra 56 ½ pint, a mi meg nem engedhető. A gondnok asztalához naponként 32 pintet engedélyezve, a többi, 4100 pint terhére rovatik, s ára (6 denárral számitva pintjét,) 246 frt Dobó által megtéritendő."

A felülvizsgáló kamara, mint látjuk, nem tekint a vendégek, azok szolgái, néha a szegények részére, a miséző papnak naponként. a munkásoknak, a várba jövő jobbágyoknak stb kiadott borra; törli a vice-provisor, irnok, alispán, apródok stb részére kiadott bor illetményt, törli még a várbeli borbély (akkori orvos) részére felvett illetményt is, s az ismertetett körmönfont számitással keriti Dobó nyakába a többlet megtéritését.

VIII. Dobó Egerbe jövetelekor, a régi módon járt el az adók s illetékek szedésénél, ugy mint azt Varkoch Tamás gyakorolta éveken át. Igy Borsodmegye egy részében is ő szedette be az országos adót, mely rész az egri vár közvetlen hatalmi körében állott, mint az egri Almagyar, Kovács, Barát-utczák, Tihamér, Tárkány, Ostoros, Novaj stb. Borsodmegye tiltakozott ez ellen, s a kamarához fordult, hogy megyei jogköre ezen területre visszaállitassék. Ezen összeütközés Borsodmegyével, s ennek folytán vitája a kamarával, sok fájó sérelmeket okozhatott Dobónak, kitünik épen a kamarához intézett leveléből, [1]) melyben zaklatott dolgai felett keservesen panaszkodik. Midőn e vidéken, hosszu éveken át a fejetlenség mindent felforgatott; midőn a vár fentartása, és őrei illetékének fedezésére pénz kellett, s erre biztos forrás sehol sem mutatkozott; midőn a tized beszedése is, csak a legnagyobb erőfeszitéssel történhetett meg, sok helyen még igy sem juthattak hozzá, csoda-e: ha Dobó, ily kényszer helyzetben, a vár közvetlen befolyása alatt volt falvak illetékeit, nem egy könnyen bocsátá ki kezei közül. „A borsodi adókra nézve, a királyhoz fog irni, — tudatja a kamarával, — hogy mitevő legyen." Ez ügy még 1549. évben sem volt elintézve, mert a borsodi dikator jelentése a jászói kamarai praefektushoz most is ugy hangzott: „hogy Dobó az Eger-

[1]) Magyar levelestár I. k. 55. l.

hez tartozó részt még mindig nem engedi számolni.“ [1]) A királytól sem érkezett válasz. Később ez ügy oly megoldást nyert, hogy Borsodmegye Hevesmegyéhez csatoltatott.

TIZENÖTÖDIK FEJEZET.

I. Oláh püspök kineveztetése s leszármazása. II. Egervára s a püspöki javak kezelése ügyében egyezmény köttetik a kincstár és Oláh Miklós püspök között. III. Oláh Miklós püspök Hevesmegye főispánja. IV. Országos hadi költségvetés. V. Zay várnagy jelentése a tizedszedés akadályairól. Dobó megbizatása régi adók beszedésére s viszálya Országh Kristóf Sirokvára urával. VI. Országh Kristóf családi viszálya. A Losonczy testvérek egyezsége. VII. Dobó István követelése Hajnácskőre nézve. Oláh püspök fellépése Szarvaskővára visszaszerzésére; Dobó átveszi Szarvaskőt. Gróf Salm országos főhadparancsnok Egerbe teszi lakását. VIII. A törökkel való viszály, Thárnoky András budai küldetése, s török-magyar vegyes tanácskozmány 1550. IX. Dobó 1549. évi számadása, s ez évi adóösszeirás Hevesmegyében. A megyei szolgabirói járások ez évben.

I. Dobó István Egervárába helyezkedése után következett az egri püspöki s hevesmegyei főispáni szék sokat sürgetett betöltése is. Oláh Miklós az idő szerinti zágrábi püspök s kir. kancellár, ki Frangepán Ferencz halála után kérte az egri püspökséget, végre ki is neveztetett arra. Kinevezésének napja ismeretlen előttünk; de az 1548. évi nov. 23-án kelt királyi leiratból következtetve, melyben Oláh Miklós „egri püspök s kancellárnak“ nagy érdemei méltatásául a családjára is kiterjedő magyar nemesség adományoztatik: [2]) ezen időben történhetett meg püspöki kinevezése is.

Ezen okmány előadja Oláh püspök származását is: hogy történelmileg hirneves, és igy is nemes ősök ivadéka Dáciából, „mely most az oláhok hazája,“ mint az okirat mondja, hol ősei fejedelmek voltak, kik valaha Rómából jöttek ide. Mátyás király s a kegyetlen Dragul oláh vajda idejében Erdélybe menekültek, hol a fejedelmi sarj egyik utóda Oláh István szászvárosi tisztességes só-inspector s városi biró volt szerencsés Oláh Miklós püspöknek, Tamás és Mihály fivéreinek és Anna nővéröknek Császár Borbála anyától életet adni, kiknek most, mint már születésöknél fogva is nemes törzsnek, a magyar nemesség nem annyira adományoztatik, mint inkább megujitatik. Az Oláh családra vonatkozó fellengző elbeszélését az okirat csak hallomásra alapitja, s igy a fejedelmi leszármazásnak alapja nagyon ingatag.

II. Oláh püspök kinevezése azonban, fontos előzmény eldöntésétől függött. Ugy az országgyülés, mint a megyék s részleges gyülések Egervára védelmét országos szükségnek jelentvén ki, most már a

[1]) U. o. 56. l. — [2]) Pray Hist. Crit. II. k. 801 l.

helytartóság megállapitása után, Egervára védelmi ügye s a püspökség ide forditandó javadalmának legfőbb felügyelete is, a királynak tartatott fenn. Oláh püspökkel egyezmény kötetett tehát 1548. decz. 20-án, mely szerint, tekintve Eger végvár jelenlegi rozzant állapotát, és a török közelségét, mely tetemesebb vidékezési eszközt és személyzetet igényel, ugy hogy ha azt a püspökség fogja fedezni, a püspöknek tisztességes megélhetése is bizonytalanná válik; ennél fogva a püspökség kezelése továbbá is gondnokság alatt hagyandónak határoztatott. Elhatároztatott, hogy a két várnagy, — egyike a javak gondnoka, provisora, — a parancsnokságok alatt álló lovas s gyalog katonáikkal a király s a püspök kezébe teszik le az esküt, hogy hűségesen fogják a várat védeni. A gondnok a püspök nevében kezeli a javakat, ki mellé egy kir. ellenőr fog neveztetni. Az összes püspöki jövedelem 3 részre osztatik. Egy rész a püspök rendelkezésére adatik; másik rész az egyház s egyéb épületek kijavitására s a vár erősitésére; a harmadik rész a vár katonasága fizetésének fedezésére fog szolgálni. Ha ez nem volna elég, a szükségletet a király a közjövedelmekből fogja fedezni. Ennek alapján egyelőre 200 lovas és 100 gyalog lesz a várban tartandó. Ha pedig veszély forogna fenn, a király gondoskodni fog a megfelelő őrség kiállitásáról. A jövedelmek beszedése szükség esetében szintén megfelelő katonai karhatalommal biztositatik.

Ezen egyezmény 1549. febr. 5-én volt életbelépendő. Oláh püspöki javadalmát szintén e naptól kezdve élvezhetvén, oly intézkedés történt, hogy addig is, miután ő felsége oldala mellett távol székhelyétől működik, kanczellári fizetése részére pontosan kiszolgáltassék. [1])

III. 1549. febr. 5-étől kezdve tehát uj viszony állott be, ugy a megyére nézve, mint a vár s a püspöki javak kezelését illetőleg. Oláh püspök, most már mint ilyen, Hevesmegye örökös főispáni tisztét is viselte. Használta is e czimet, mint azt mutatja 1550. jun. 9-én Verancz Antalt egri kanonokká kinevező okmánya, hol magát „Hevesmegye örökös főispánjának“ is nevezi. [2]) Tényleg ugyan folyton távol lévén, miután ő felsége kanczellárja is volt, — mint püspök s főispán, közvetlen a tisztséget nem gyakorolta; ugy hogy az 1550. évi jan. havára összehivott országgyülésre szóló hevesmegyei regálisok is Dobó Istvánhoz küldettek kézbesités végett. [3]) Dobó tehát a püspök s főispán távollétében ugy a püspök földesuri, mint főispáni tisztét is tényleg gyakorolta.

[1]) Katona 817 l. — [2]) Muzeumi ltár. Jankovich gyüjt. — [3]) Országos ltár. Belügy. oszt.

Dobó most már uj utasitást kapott, s a szerződésben ismertetett módon kellett a jövedelmet kezelnie s eljárnia. Mellé, kir. ellenőrül Rakovy Sándor küldetett.

A kamara is felvette most már Egervárát ez évi költségvetésébe. E szerint itt 200 lovas s 300 hajdu volt tartandó. A lovasoknak egyenként 3 frt, a hajduknak 2 frt, a kapitányoknak összesen átlag 150 frtra menő havidij számoltatván, egy havi kiadási összeg 1350, egy évi 16200 frtra tétetett. [1]) A vár ekkénti katonai berendezését már előbb ismertettük.

IV. Érdemesnek tartjuk itt tájékozásul feljegyezni a kir. kamara 1549. évi országos hadi kiadásának költségvetését. E szerint az összes várakban s véghelyeken tartandó katonaság dija felment renusi értékben 616,840 frtra, a mely összeg magyar pénzben 493,472 frtot tett. Egy renusi frt 75 denár, egy magyar frt 100 denár értékü volt. Erre felvétetett bevételképen a dikákból 130,000 magyar frt. 363472 frt hiány egyéb közjövedelmekből volt fedezendő. Épitkezési s erődítési czélokra 100000 m. frt vétetett fel ezen kivül. [2])

V. A tized beszedésére nézve az akadályok, bár Dobó vaskézzel igyekezett azokat elháritani, nem igen szüntek. Igy az év tavaszán a bárány-tized szedési idő elérkezvén, a megbizottak minden felé kiküldettek. Hogy mily küzdelmeik voltak, mutatja Dobó távollétében Zay Ferencz jelentése máj. 17-én a kamarához: „hogy a Tiszán tul, a kishevesi s nádudvari kerületekben Ispán Péter, Frater György kun tisztje szedte be a tizedet, a mieinket elüzvén; az abauji decimátorokat pedig a kassaiak foglyul ejtették, Hejczét megszállották, s Frater György utasitásából Csécsey Lenárd kapitánya társaival, az egész megye tizedét lefoglalta, kijelentvén, hogy itt senki mást nem engednek decimálni, mégha 1000 katonára lesz is szüksége ennek megvédésére. Ily körülmények között, miután Egervárában oly erő nincs, hogy veszély nélkül ily mérközésre tetemesebb számban vitethetnék ki, — hogy mitévő legyen, utasitást kér.“ [3])

Ily viszonyok között inkább jóhiszemünek jellemezhetjük Ferdinánd királynak Dobóhoz jun. 11-én közvetve adott megbizását: „hogy még a vár átvétele előtt, Salm gróf volt katonáinak 4 havi 1200 frtra menő hátrálékos illetékök lévén fizetetlen, miután ugymondja a hir, hogy Egerhez közel Hevesmegyében az adó nehézség nélkül szedhető be, s Dobó kész beszedni az összeget, engedje meg

[1]) Országos ltár. Liber instructionum. I. k. 10. l. — [2]) U. O. Liber Instruct. — [3]) NRA fasc. 1009. n. 7.

a kamara, hogy ezt Dobó katonái szedjék be, s elszámolás mellett fizessék ki a hátrálékot.“

Hogy milyenek voltak itt a viszonyok, s hogy Dobó valószinüleg kényszerülve volt a legerősebb módokhoz nyulni az adók s egyéb illetékek beszedése végett, mutatja Országh Kristóf panasza, melyet Nádasdy Tamás országbiró előtt Dobó I. és Dormány Kristóf alispán ellen emelt ez év okt. 26-án, mely szerint Dobó: Tar, Jobbágy, Domoszló, Szent-Jakab, Karácsond, Eörs, Visonta s Nánavára és más községeiben Dormány Kristóf alispánynyal, 100 lovas segélyével nemcsak az ő barmait hajtatja el, hanem jobbágyait kimondhatatlanul exequálja [1]). Ez érdemben kir. leirat is érkezett az egri várnagyokhoz, hogy tartózkodjanak a tullépésektől. Országh Kristóf oroszlánykői várnagyával különben, mint Dobó számadása mutatja, már a mult évben is sok baja volt Dobónak a tizedek körül, miután nevezett várnagy önhatalmulag tett foglalásokat. [2])

VI. Országh Kristóf e panaszából látjuk, hogy nagyterjedelmü javai: Nána, Sirok, Oroszlánykő, Boldogkővára s járulékai kezelését már átvette, s igy Losonczy István mostohájának gondnoksága megszünt. Az Országh-testvérek, Mihály fiai János, Ferencz, Imre, László ez utolsó kivételével, fiörököst nem hagytak magok után. Lászlónak Kristóf egyetlen fia s két leánya Ilona, ki Perényi Gáborhoz ment nőül s Borbála később Török Ferencz neje, maradt hátra. Országh Imrének, neje Homonnay Ágnestől három leánya született: Krisztina, Orsolya és Magdolna, ki Bánffy István neje lett. Bánffy Istvánné Országh Magdolna, 1548-ban Nádasdy Tamás országbiró előtt pert inditott az Országh-javak egyetlen fiörököse Kristóf ellen, s részét követelte azon javakból, melyek mindkét nemre háromlandók voltak; melyek pedig fi-ágon voltak örökölhetők, azokból a leányi negyedet (puellaris quartalitia) s az anyai ágon volt jegyajándékot s hozományt (res paraphernalis) kivánta kiadatni. [3]) Az igy peressé vált birtokok ezek voltak: Tar, Nána, Sirok, Oroszlánykővárak, s járulékos községeik; Fegyvernek, Verpeléth, Gyöngyös, Patha, Pásztó részbirtokok Hevesmegyében; Cseythe, Tapolchán, Surán, Jókő Nyitramegyében; Szomolyán, Modor Pozsonymegyében; Hollókő, Tamás, Szécheny, Losoncz Nógrádmegyében; Guth Szabolcsmegyében, Ványa Biharban; Kebly, Sümegh, Visk, Rimaszombat, Szemered, Hontmegyében. A per 1560-ban dőlt el, Bán-

[1]) NRA. cs. 805. sz. 41. Exped. Reg. Hung. 334. l.

[2]) Castellani arcium Somos et Orozlankew — — — propria auctorita triturari fecerunt. Dobó számad. [3]) NRA. cs. 522. sz. 48.

ffyné javára, a mikor is Kristóf ellenszegült a végrehajtásnak, melyet későbben kiegyezéssel fejeztek be. [1])

A Losonczy-testvérek István, kinek neje Országh László özvegye Pekry Anna volt, és Antal 1549-ben a leleszi convent előtt egyezséget kötöttek: hogy gyermekeik nem lévén, ha egyikök vagy másikok igy elhalna, özvegyeik háboritlanul élvezzék férjök után a javakat, s ezért igénynyel egymás ellen nem lépnek fel. [2]) Losonczy István a későbbi temesi hős derék neje, megérdemelte e gondoskodást.

VII. Dobóék is folytatták a Pálóczy javak iránti pörösködést; s ez évben különösen Hajnácskő s járulékai iránt lépett fel István nagy buzgalommal, megidézte Feledi Eustáchot, kivel ez ügyben fegyveres tusára is került a dolog, — az egri káptalan elébe, hogy nála levő e birtokra vonatkozó s Dobót illető iratokat adja vissza. [3])

Az 1549. évben Szarvaskővára ügye is közelebb jött a megoldáshoz. Ez évben az egri püspök kinevezve s a püspökség ügye rendezve lévén, Szarvaskő s a beeli apátság birtokai sem maradhattak Horváth Ferencz kezében. Oláh püspök, mint kanczellár, kezdetben röviden akart elbánni Horváthtal, kit maga elébe idéztetett, hogy adja át a várat s a birtokokat. Horváth azonban azzal állott a kanczellár elébe, hogy csak rendes bíróság illetékes döntení ügyében, mert Szarvaskő s tartozékai zálogképen adattak át neki, s mig kielégitve nincs, birtokában tartani jogosult, mire tanu maga ő felsége is. [4]) Akkor azután alkura vették a dolgot, s ez sikerre vezetett, — mint erről alább leszen szó, — ugyhogy 1549. márcz. 11-én Dobó már átvehette a várat, hová várnagyul Szalkay Balázs neveztetett ki. [5])

Dobó számadásaiból azonban az tünik ki, hogy a szarvaskői várhoz tartozó falvak s a beeli apátság birtokainak kezelése tovább is Horváth Ferencz kezében maradt, kihez 1550. marcz. havában érkezett a királyi leirat, hogy birói itélet nélkül el nem mozditható Szarvaskő s tartozékai élvezetéből; a király tehát ennek fejében száz jobbágyot biztosit részére, s mihelyt rendelkezése alá jön, rögtön adományozni is fogja. [6]) Igy maradt Horváth Ferencz addig, mig ez meg nem történik, a szarvaskői vár falvai birtokában, mint annak praefektusa. E szerint a vár őrei és szereléseinek költsége az egri vár számadása terhére ment át, minden innen jöhető jövedelem nél-

[1]) NRA. 617. cs. 26. sz. [2]) NRA. 16. cs. 15. sz. [3]) NRA. 664. cs. 33. sz. 757. cs. sz. 2.
[4]) NRA. 834. cs. 37. 38. 39. sz.
[5]) ... Die Marcii Dom. Steph. Dobo occupavit arcem sacr. reg. Zarwaskew datum ad usum dicti arcis cb. 30. Dobó számad. [6]) NRA. cs. 834. sz. 34.

kül. Dobó 1550-iki számadásában, a kir. kamara e viszonyt szellőztetve, azon utasitást adta ki, hogy miután a vár tényleg püspöki birtok, de jövedelmet nem hoz, költsége nem vehető fel az egri vár bevételének rovására, hanem ez számoltassék el a püspöki harmad terhére.

Gróf Salm országos főhadparancsnok 1549. évben Egerbe, nevezetesen annak Szabadhely nevü külvárosába tette lakását. [1])

VIII. A törökökkel való viszony ez idő szerint is mindinkább élesedett; mert Dobó igyekezett utját állani azon törekvésnek, hogy a megye török hódoltsággá tétessék egészen, és igy a hatvani s nográdi kirohanásokat s pusztitásokat megtorolni sietett. Kétségkivül, hogy a szegény zaklatott s védtelen lakosok vették ennek legtöbb kárát; mert a törökök mellett a portyázó várbeliek, mint az könnyen feltehető, vissza is éltek sok helyen, s a mit a török meghagyott, ők prédálták fel. Részint a lakosság hangos panasza; részint a törökök vádaskodása Dobó ellen, hogy ezzel a maguk istentelenségeit s folyton előre törő hóditó eljárásukat fedjék; részint viszont Dobó előterjesztései a törökök dulásairól, arra birták a királyt: hogy 1549. aug. 25-én Thárnoky András naszadisták kapitányát Kászon budai pasához, mint a török császár magyarországi helytartójához küldötte, a kötött béke alapján a vidéki viszonyok rendezésére, egyezkedést megkisérlendő. Thárnoky utasitásában felvilágositás is foglaltatik a törökök panasza s vádjaira, melyet Kászonnak volt előterjesztendő. Ez utasitás 3-ik pontja a hevesmegyei viszonyokra vonatkozik, s igy szól: „a mi a budai pasának az egriek elleni panaszát illeti, utána nézetett ő felsége, s épen az egriek állották elő kifogásaikkal, tagadva az ellenök felhozottakat. Ezek szerint, az egri várhoz tartozó 4 falu csak most pusztitatott el a törökök által, a lakosok legyilkoltattak, mint Kakaton, mely az esztergomi vár tartozéka. Sarud falu kiraboltatott, 5 jobbágy, 14 ló és kocsi s más eszközök elhurczoltattak. 600 frt kár tétetett. Kömlőről elhurczoltatott Balassa János tisztje. A Mátra erdejében a károk egész sorozata látható. Most jul. havában Patha városának polgárai három kocsival mentek Gyöngyösre bort venni, az utban a törökök megtámadták s Hatvanba hurczolták el. Nincs száma a panaszoknak, melyek ő felségéhez folytonosan érkeznek a törökök garázdálkodása folytán. Thárnoky utasitatik mindezek előterjesztésére; s tegyen lépést, hogy elégtétel szolgáltassék. Ő felsége utasitotta a kapitányokat, ugy az egrieket is,

[1]) Rhédey ltár a muzeumban.

hogy a törököket ne ingereljék. Hivja fel a pasát e tekintetben közös eljárás s megállapodásra. A mi pedig az egri püspökség jövedelmeit illeti, — szól az utasitás, — ezeket egyedül magunknak kivánjuk megtartani, mert mindezek fejében, nem épen csekély ajándékokat adunk évenként a császárnak, igy tehát jogos az ehhez való ragaszkodásunk. Utasitandók lennének tehát a hatvani török tisztek, hogy a lakosokat ne tiltsák el e nembeli kötelességök teljesitésétől.“ Utóiratként foglaltatik, hogy Thárnoky adja elő azt is: „hogy Eödenffy László, György barát tisztje, sok jogtalan támadást s foglalást tesz javainkban, mint Nagy-Mihályon is, hol a kir. adókat s Egerhez tartozó tizedeket szedette be. A barát már figyelmessé tétetett erre, de mitsem használ, s igy erővel kell jogainkat megvédeni. Ha egyes fellépések történnek György barát szolgái ellen, a pasa ne vegye ezeket olyanoknak, mintha a császár ellen lennének intézve.“ [1])

A törökök, mint már érintve volt, hűbéreseik között jövedelem arányában osztogatták ki a falvakat s jobbágyokat, mint azok magyar földesuraik alatt állottak. A tényleg elfoglalt területekről a földesurakat kiszoritották, s a jobbágyokat nem engedték földesuri tartozásaik lerovására. Az egri püspökségi javadalmak, az egyezmény szerint most már kir. jövedelem tárgyát is képezvén, ennek alapján követeli a király, hogy Hatvan vidékén a püspöki illeték érintetlenül hagyandó a törökök által, mert: „mindezek fejében nem csekély ajándékok adatnak a császárnak,“ — melylyel a békeért fizetendő évi adóra tétetik czélzás.

Thárnoky András utasitása szerint elvégezte küldetését a budai pasánál, kinél tolmácsolta a törökök által okozott sérelmeket, hogy a törökök megrohanják a védtelen falukat, s elhurczolják a jobbágyok csekély vagyonságát. A pasa szintén megtette ellenészrevételeit, s megjegyezte, hogy a lakosok közé azért mennek a törökök, mert az adót nem hozzák be az illetők. Ha esetleg többet vennének be, majd le fognak vele számolni. Egyébiránt a pasa megigérte, hogy mindent a császár elé fog terjeszteni. A hevesmegyei sérelmekre azt adta elő a pasa, hogy az egriek sarczolják a császár hatalma alatt levőket, holott ők az egriek területén semmi mást nem kivánnak, mint a mivel tartoznak. Ebben nem engedhetnek. Az egriek ellenben követelnek ott is, mely Egerhez soha nem tartozott. Igy most néhány nappal a Duna mellett egy faluból hozták el a censust, mely Egerhez nem tartozik, hanem a császár birodalmához. Keresztény foglyokról

[1]) Orsz. levt. Belügy. 1. cs.

csak olyanokról van tudomása, kik rablásokat követtek el. Kéri a névsor előmutatását. Ily modorban [1]) folyt le a budai tanácskozmány, melyről Thárnoky 1549. sept. 15-én, a kormányszékhez beadta jelentését.

Thárnoky kir. megbizott által a budai pasával kezdett tárgyalás végre annyira ment, hogy 1550-ben Gyöngyösön tartandó vegyes tanácskozmány tüzetett ki a viszonyok tisztába hozatalára. Ezen vegyes tanácskozmányra magyar részről megbizattak Mekchey István, Ugronovith Vitus, Bogárdy János kir. ügyek igazgatója, és lit. Budai Jakab. A tárgyalás miként vezetésére szolgáló utasításból olvassuk, hogy tárgyalási helyül a városon kivüli tér jelöltetett, hol sátor állitatván, még az étkezés sem engedtetett meg a városban, sőt a város kapuihoz őrök rendeltettek, nehogy a törökök behatoljanak, s ellenőrül egy keresztény s egy török állitatott az őrök mellé. Vigyázni kellett, nehogy a török biztosok oda nagyobb számu őrséggel jöjjenek, s ha megtörténnék, utasitásuk volt, hogy rögtön távozzanak onnan. A tárgyalás alatt ügyelniök kellett a csendre s rendre, nehogy a törökök a tárgyalási helyre betolulva, lármát üssenek és zavart csináljanak. Ha megtörténnék, távozásra utasitattak. A tanuk hallgatásánál őrködniök kellett, nehogy fenyegetés vagy erőszak történjék. A hódoltság területének kérdése tanácskozás tárgyát ezuttal nem képezte, erre bevárandó volt a török császár válasza, kitől utasitás kéretett. Egyebekben, adott utasitás folytán a birtokok s falvak ügye, az előbbeni megállapodások szerint volt hagyandó. Ok nélkül, a béke értelme ellenében ejtett foglyok kölcsönösen kibocsátandók voltak; a meggyilkoltak vérpénze a szerint, a mint a törökök szedték, szintén követelendő volt. [2])

A tárgyalás 1550. év jul. végére tüzetett kezdetben, de ez elhalasztatott, az aratási idő miatt később tartatott meg; s a küldöttség részére Dobó 22 bárányt [3]) is utalványozott, melyből a felülvizsgálat csak tizet fogadott el, a többit Dobó terhére rótta. A tárgyalás eredménye ez ideig ismeretlen előttünk.

IX. Dobó 1549. év febr. 5-étől az egyezmény értelmében decz. végeig terjedő számadását most már oly módon készitette s adta be, hogy az összes jövedelmet s ezt terhelő kiadásokat elsorolván, a tiszta bevételt 3 részre osztotta: egy részt a püspöknek kézbesitett, egy részből fedezte külön részletes számadás szerint az egyház s épületek,

---

[1]) Expedit. Reg. Hung. II. k. 29. l. [2]) Okmánytárban 16. sz.

[3]) ad usum Comissarior. in Gyenges constitutor. dati sunt agni 22. Ex agnis 22 qui Comissariis Regiis ad Gienges dati acceptent saltem 10. Dobó számadás 1550.

ugy a vár erősitésére tett kiadásokat, egy részt pedig a várőrség fizetésére forditott. E szerint tiszta pénzbeli bevétel, mely 3 részre volt osztandó ez évben 10549 frt 74 denár volt, egy részre esett 3516 frt 58 denár. Pénzben ennyit kapott kezéhez akkor Oláh püspök.

A vár épitkezési czéljára szolgáló számadásból látjuk, hogy kővágók, kőfaragók, kőművesek, tégla-égetők, ácsok, asztalosok, üvegesek dolgoztak; kövek, fák hordattak a várba; vas, szögek, pallók, deszkák, festőszerek, golyóbisok, ólom stb vásároltattak.

A várőrség fentartási szükséglete most már fedeztetett a tiszta jövedelem harmadából, mely 3516 frtot, Hevesmegye dikalis bevételéből, mely 1030 frt 75 denárt, Pest, Solt, Külső-Szolnok és Csongrádmegyék ide utalt szintén dikalis bevételeiből, mely mintegy 565 frtot tett ki, s a váczi püspökség 149 ftra menő jövedelméből, mely mind összesen 5262 ftra ment. Mindez azonban a fizetésekre elég nem volt, még 3853 frt 32 denár adatott a kamarától, és igy összesen 9115 frt volt a fedezet. Ebből fizettetett két kapitány, 200 lovas s 170 gyalogos, két dobos, két zászlótartó s 3 ágyus. Dobó mint provisor, a közös kiadásra vezette évi fizetését, mint várnagy fizetést nem számitott. A fizetési összeg azonban nem telt ki egészen.

Hevesmegye 1549. évi adó összeirása, mely most már szabatosabban vétetett foganatba, 919 portát tüntet fel, mig az 1546-iki 492-őt tartalmazott. A rendezettebb viszonyok képét mutatja ez. Hiányzik azonban még mindig a megye tiszántuli része. Ez összeirásból látjuk, hogy Hevesmegye már mint török hódoltsági terület iratott össze, portánként az adóösszeg felével. Az 1548. év végén tartott országgyülés, minden porta után 2 frt 50 kr, két részletben fizetendő adót szavazott meg. Egy részletre esik 1 frt 25 kr; mint hódoltsági területre, ennek csak fele $62^1/_2$ denár vettetett portánként. Az első részletfizetés Epiphania vasárnap vagyis jan. 6-án a fentirt porták száma szerint 574 frt $37^1/_2$ denár összes, s a kiadások levonásával, 515 frt 35 d. tiszta bevételt eredményezett. Hasonló összeget tesz ki a jun. 24-én esedékessé lett második részlet is; s igy az egész megyéből 1030 frt 70 denár évi adó szerepel bevételképen, mely egész összeget Dobó István vette kezéhez az egri várőrség fentartási költsége fedezetére.

Mint az adóösszeirás feltüntetí, Kürthy Sebestény szolgabiró járása állott Eger környéke s a Mátra egész vidékéből Pásztó, Apcz, Tarig, melynek több községében a porták számlálása a törökök által meg nem engedtetett, s csak a birák

bevallása szerint történt az összeirás. A második, Csiga János szolgabiró járása a Mátraallján át Gyöngyöst is beszámolva a Tarna felé eső, s a Tarna menti községekből Verpeléttől Hevesig állott. Gyöngyös vidéke községeiben hasonlólag nem engedte a török a számolást. Tharkány Szaniszló járása a harmadik, Maklártól Köréig a Tiszán-inneni vidék volt. Csiga János még egy járást kezelt, mely itt feltüntetve nincs, ez a tiszántuli a kis hevesi kerület volt, hol még mindig Frater György gyakorolta a hatalmat. Ez időben is Dormány Kristóf volt az alispán. [1])

TIZENHATODIK FEJEZET.

I. Az 1550-iki országgyülés. A hitujitás ügye az egri várban, és Dobó István vallási viszonya. A gyöngyösi lutheránusok a budai pasánál. A bormérés szabályozása. II. A megye épségére s az egri káptalan illetékességi köre tágitására vonatkozó országgyülési törvény. Hevesmegye ez évi országos adója. III. Dobó ujabb kellemetlenségei a kamarával. IV. Az 1550-iki tizedbevétel, s a vár épitkezései. V. Oláh Miklós püspök Verancz Antalt egri kananokká nevezi ki. Az egri káptalan kölesöne. VI. Dobó lakodalma Egerben.

I. Az 1550-ik év megnyiltával Ferdinand király Pozsonyba országgyülést hivott össze. Ez országgyülés fontos belügyi kérdésekkel foglalkozott. A vallás ügye állott első sorban. A meglazult erkölcsi élet, az elhanyagolt vallási állapot következménye volt. A nevelésügy ez időben jó formán ismeretlen fogalommá lett. Hevesmegye e tekintetben kiválóan szomoru képet mutatott. A hosszu pártharcz alatt javaiktól megfosztott egyházi férfiak, kiknek ez főfeladatuk lett volna, elűzetve s elszéledve, részben magok is áldozatául estek a kor sülyedt erkölcsi érzékének. A lelkészi helyek a falvakban üresen maradtak. Püspök hiányában sem kellő mennyiségben, sem megfelelő müveltséggel nem képeztethettek; s igy a részben lelkész nélkül maradt falvakban, tágas s hálás tér nyilt a vallás-ujitók az ujitás természetével járó lázas ügybuzgalmának. A fiatal ujitók heve könnyen átcsapott az előkelők szivébe, s kinyerte azok rokonszenvét. A nép parlagon hagyott erkölcsi érzéke is fogékonynyá lett a hévvel hirdetett eszméknek, ugy hogy a hitujitásnak az országgyülésen is lelkes bajnokai s védőinek egész sora tünt fel immár.

Dobó István, mint láttuk, Egerbe érkezésekor, mindenben a régi állapotot igyekezett visszaállitani, s igy az egyház szolgáinak illetékes körét is igényelt javadalmaikkal visszaadta. Perényi idejében, az egyház szolgáinak illetőségei megtagadva voltak. Varkoch Tamás várnagy ura iránt még a vallás dolgában is hűséges, igy a várban, mint a

[1]) Okmánytárban 11. sz. a.

megyében, a hitujitás védelmezője, s bajnokainak protectora volt. Az ő idejében Luther tanait hirdető három predikátor volt a várban. Dobó betiltotta ezek müködését, s őrizet alá helyezte őket. Ezen évi országgyülésen a rendek körében panaszképen terjesztetett ez elő, s elhatároztatott, hogy a három predikátor, kik azon ürügy alatt tartatnak Egerben őrizet alatt, hogy eretnek tanokat hirdetnek, Pozsonyba szállitassanak, hol vizsgálat deritse ki ennek mibenlétét. [1])

Ezen körülményből, s abból hogy Dobó még életmódjában is igen alkalmazkodott a kath. egyház törvényeihez, például a bőjti napokat szigoruan megtartotta, [2]) kétségbe kell vonnunk azon állitást: hogy Dobó ez időben Luther vallásának hive s követője lett volna. [3]) Dobónak az egri várban töltött ideje alatt semmi körülményt nem találtunk, mely e feltevést igazolná. Orbán Balázs „Tordaváros és környéke" czimű monografiájában, 183 lapon azt állitja: hogy Dobó István erdélyi vajdasága idejében azzal is felingerlé a protestánsok haragját, mert tulbuzgalommal sietett a gyulafehérvári kath. püspökséget s annak megzavart viszonyait rendbehozni. Kétségkivül e körülmény azt igazolja, hogy nemcsak egri várnagysága idejében, hanem később is összeütközésben állott Luther tana hirdetői érdekeivel.

De még más körülmény is forog fenn, mely Dobó Istvánnak általunk jelzett vallási álláspontját bizonyitja. A Perényi korszak alatt, mint érintettük, Luther tana hirdetői minden kedvezményben részesültek szerte a megyében, s a hitujitás már akkor nagy elterjedésnek örvendhetett. Gyöngyösön is tért foglaltak a predikátorok, s hiveik számosabban lehettek. Hogy a Perényi illetőleg Varkoch idejében élvezett előnyök Dobó alatt sok irányban megcsorbultak, kitünik a következőkből.

A gyöngyösi lutheránusok ugyanis, hitök gyakorlása közben ez időben szenvedett sérelmeik orvoslásáért immár több izben megfordulhattak a budai pasánál, mig végre 1553. év szent Miklós napján „Mehemet bég, az hatalmas Császár Magyarországi kincstartója", következő parancsát tudatta a gyöngyösi birák és polgárokkal: „hogy a mai napon engedtük és adtuk a gyöngyösi kereszténveknek, kiket ti Lutheroknak mondtok, az ur egyházi malomnak tizedét, melyet ennek előtte a ti plebánostok vett fel; mert ők is ennek

[1]) Magy. orsz. emlék. 3. k. 248. l.

[2]) Ad usum coquinale per dies esus carnifium 223 expositi sunt agni 915 etc. Dobó számadásai.

[3]) Ezt állitja Gyárfás István Jászkúnok története 4. k. 100. l. Más irók is osztják ezen nézetet.

utánna a hatalmas császárnak adót fizetnek, miképen a ti papotok.“ Inti tehát, és parancsolja Mehemet bég Gyöngyös biráinak, hogy különben ne cselekedjenek, mert erősen megbüntetni fogja. Parancsolja azt is, hogy: „valamely misés legény az ő predikatiójokra akar menni, el ne tiltsák, és a misés legény valamely fél között, vagy valahol akar misélni, az szabad legyen — mert ha ennek utánna én hozzám panasz jön, erősen büntetlek benneteket.“ [1])

E parancs 1553-ban kelt ugyan, midőn Dobó már eltávozott Egerből. Hogy a törökhöz fordultak a gyöngyösi Luther felekezetbeliek, mutatja, hogy Dobó Istvánnál ily „parancs“ kinyerésére kilátás nemcsak nem mutatkozott, sőt az ő idejében történhettek azok a sérelmes esetek, melyek orvoslását egyenesen a budai pasánál keresték. Ezzel megállapitható az is, hogy Gyöngyösön a kath. lelkészi birtokok egy részét ez időben a török hatóság osztotta meg Luther követői papjával.

Az 1550-iki országgyülés intézkedésének egyik tárgya volt a bormérés (regale) rendezése is. Ez évi 36. tvczikk akként intézkedett, hogy hol bor terem, szent Mihálytól szent Györgyig, megnyilik a szabad mérés a termelő jobbágyok részére is; hol bor nem terem, szent Mihálytól karácsonyig terjed a szabad mérési idő. Azontul a mérési jog a földes urat illeti. A kényszer-méretés is, mely Hevesmegyében is annyi panaszra adott okot, szabályoztatott ugy, hogy a jobbágy, ha bormérésre utasitatott, felmentettnek volt tekintendő az urbéri heti munka alól, s minden 32 pint után 4 denár mérési illetékre volt jogosult. Mérési idők voltak rendesen farsang, husvét, pünkösd, karácsony körül, Jakab s Demeter napok.

A bor kezelése az egri vár pinczéiben nem épen kifogás nélküli lehetett ez időben, s ennek oka az volt, mert meglehetősen keverték a bort vizzel. E miatt a fogyasztók részéről sok panasz is merült fel. Igy Murány várnagya egy izben meg is tagadta az egri várból vásárolt s romlottnak talált bor ára kifizetését, s panaszát a kamara elé terjesztette.

II. Ugyanezen 1550-iki országgyülésen Abauj, Zemplén, Sáros, Ung, Szabolcs, Szolnok, Heves előterjesztésére kimondatott az is, hogy e megyék egyes részei, melyek Martinuzzi kormányzása alatt állanak, s igy elszakitva vannak illetékes megyéjöktől, haladéktalanul visszaállitassanak.

Ez évi törvény 63. czikkében pedig az egri káptalan hatásköre

[1]) Eredetije a gyöngyösi reform. egyház ltárában található.

kiterjesztetett Abauj, Zemplén, Ung, Bereg, Marmaros, Ugocsa, Szolnok, Kraszna megyékre, s azon területre általában, mely a váradi káptalan illetősége alá tartozik. Indoka ennek, mert az illetékes jászói és leleszi conventek, tagjaik számában megapadva, a törvényt kereső feleket nem voltak képesek kiszolgálni; más részről Várad Izabella királyné alatt lévén, a törvényt kereső feleknek esetleg hátrányos lehetne oda utazni.

A fentebb emlitett országgyülési intézkedés következménye volt, hogy 1550-ik évben, Hevesmegye tiszántuli részét, mely Martinuzzi által kezeltetett, immár visszacsatolva látjuk. Ez évi adó összeirásban már a tiszántuli rész is felvéve foglaltatik, bár csak részben, mert a 982 összeirt portából csak 68 porta illeti a tiszántuli részt; miután pedig ez még nem volt hódolt terület, ez évi 2 frt adó, minden porta után egészben fizettetett. A többi terület hódoltnak, tehát fél-fizetőnek vétetvén, ez évi adóösszeg fele 527 frt 25 denárra ment. Ez évben engedtetett el első izben Egervárosa s külvárosainak adója, melynek folytán az elengedés a következő években is megtörtént. [1])

III. Dobónak kellemetlenségei azon már emlitett megbizatással, hogy még a vár átvétele előtt, gróf Salm katonái fizetetlen 4 havi illetékét a megyei adóból szedje be és elégitse ki, most megujultak: a mennyiben sürgettetett, hogy tegyen már eleget ennek, és számoljon le vele. Később ismét megsürgettetett ez ügy; [2]) a kamaránál azon feladás történhetett, hogy a beszedett pénz Dobó és Zay várnagyoknál van, és igy az ügy a gyanusitás terére ment át, melyre a kamara különben is annyira fogékony volt.

Láttuk már számadásai felülvizsgálatánál, a kamarának Dobó iránti nem épen jó indulatát. Végre egy kir. leiratban nyert kifejezést az ellenszenv, mely annyira megy, hogy Dobót a vagyon kezelése körül a felesleges személyek tartása, az eladások és vételek körül, a hütlenség vádjával is illeti. Ennek folytán uj ellenőr kinevezését rendeli el, a ki a mostani helyett majd nagyobb szigorral járjon el hivatalában.

Dobót azonban nagy hivatása teljesitésében ezen méltatlan gyanusitás sem zavarta meg. Feladata teljesitésénél, mely ez évben Szolnok megerősitésében érte el tetőpontját, nagy javára szolgált a főhadparancsnok gróf Salm Miklós Egerben állandó telepedése, kit a tőle

[1]) Civitas Agria cum Plateis suis excepta fl. 33. Kam. szám. muzeumi lev.-tárban.
[2]) L. Instruct. II. k. 219 l.

telhető kedvezményekkel dédelgetett, udvara ellátásáról és élelmezéséről gondoskodott, természetesen a javadalom terhére és számadására. Igy gróf Salm szabadhelyi kuriájához [1]) ez év folytán 200 bárány, 222 véka buza, lovai részére 153 véka zab, 154 köböl bor, 39 db. kősó utaltatott Dobó által. Természetesen a kamara, mindebből semmit sem fogadott el, és a hütlen kezelés határa ezzel is növekedett Dobó ellen.

IV. Az 1550-ik évi tized-bevétel a mult évinél szintén kedvezőbb volt, a mi ismét a rendezettebb viszonyok következményének tekinthető. Pénzbeli összes tiszta bevétel 11687 frt 77 denárra ment, mely 3 részre osztva, 1 rész járuléka 3895 frt 92 denárt tett.

A kassa-vidéki deczima még az idő szerint is, legnagyobb részben a kassaiak által foglaltatott le. Hevesmegye tiszántuli részéről azonban már több községből sikerült a rendes tizedet beszerezni.

Épitkezésekre ez évben szintén több adatott ki, és mint a számadásból látjuk, tetőzet készitésre, és zsindelyezésre is nagyobb összeg fordittatott; a mi azt mutatja, hogy ez évben az épitkezés szép haladást tett. [2]) A tetők szines olajos festékkel vonattak be, különösen a székesegyház tetője, mely ez évben be is fejeztetett. Az épitkezésekre ez évben az egri káptalan is adott 242 frtot, tekintve különösen a várbeli székesegyház költségeit. Ezen egyház költségei tehát már akkor arányosan hárultak a püspökségre és káptalanra.

V. Hogy az épitkezés mennyire haladt a várban ezen évben, kitünik Verancz Antalnak erre vonatkozó leveléből. Verancz a később nagy hirü egri püspök és esztergomi érsek, előbb János király, majd Izabella hive, gyulafehérvári prépost, Ferdinand király pártjára térve, zágrábi püspökké neveztetett ki. 1550. jun. 3-án pedig Oláh püspök Gregoriancz Pál helyére szabolcsi archidiaconussá és egri kanonokká nevezte ki. [3]) Sept. 13-án foglalta el székét Egerben. Sept. 28-án, egri élményeiről kedélyes alakban ir püspökének, hogy mit és hogyan tapasztalt és látott. „Az egykor fényes épületekkel dicsekvő vár ma eléktelenitve, épületei romban, nem püspöki, hanem katonai székhelylyé lett. A mult idők viharai, és a marczona katonai életnek nyomai mindenütt. A püspöki palota tetőzete, ugy ablakai és egy szobája már készek. A templom tetőzete most fejeztetik be, egyebekben még rom. Egyes részei, az erődítésbe vétettek; igy nyugati részén, a káp-

[1]) Szabadhely, mint tudjuk, Eger külvárosa volt a mai Rózsa-uteza helyén.

[2]) Silindria, asseres ac ligna pro aedificiis emta fl. 247. Colores et oleum pro pictura emta accolorandis Sylindriis fl. 108. Dobó számadás. 1550.

[3]) Az eredeti kinevező a muzeumi lev. tárban.

talan felé fekvő tornya alakitatik át hasonló czélra, és ez az egész várnak kimondhatlan biztositékául fog szolgálni. A konyha kész, alakra és nagyságra meglehetős; és egy földszintes ház épült, tetszetős és izléses külsővel. A többi minden erődités, istálló, kaszárnya, romok halmaza, hogy itt a püspökhöz, nem süveg, hanem katonai sisak, nem pásztorbot, hanem kard, nem egyházi köpeny, hanem pánczél illenék inkább. [1])

Verancz ez év okt. 10-én az egri mellett még esztergomi olvasókanonokká is kineveztetett, mely hely ugy üresedett meg, hogy Hagymás Kelemen kanonok Luther vallására tért át, és megnősült. [2])

Ezen 1550-ik év pünkösd napján váltotta ki az egri káptalan ezüst nemüit, melyeket „az elmult idők szükségletei által kényszeritve" 400 frt kölcsön fejében Bajony Benedeknél Bayonban zálogba helyezett. A Perényi-korszakban — mint érintettük — a káptalan birtoka és illetményei is lefoglaltattak Varkoch várnagy által; és e körülmény eléggé kényszeritővé válhatott a kölcsönzésre, melyet általunk már ismertetett bihari pénztőzsér (lásd a 16-ik lapon) Bajony Benedeknél eszközlött, kinek neje a hires Bodó Ferencz leánya Anna volt. Hogy mifélék voltak az ezüst zálogtárgyak, a kielégitést bizonyitó elismervényben [3]) érintve nincs. Szentpéteri Tamás és berkesi Buzgó Ferencz kanonokok, mint megbizottak, nevezett napon Bayonban, a kölcsön-adó várában, — Benedek ur már elhalván — özvegye Bodó Anna kezéhez fizették le a 400 frtot, s ez szolgáltatta vissza a zálogtárgyakat. Dobó idejében a káptalanra is jobb napok virradhattak, s igy lett módja ezüstneműit a zálogból visszaszerezni.

VI. Dobó István a vár s püspöki birtok kezelése folytán vállaira nehezedő terhei és sokféle teendői mellett, nem feledkezett meg testvéreivel közösen érdeklő, ugy magán családi ügyeiről sem.

Házi gondját megosztandó, ezen 1550-iki évben nősülésre szánta el magát. Választása Sulyok Balázs szabolcsi birtokos leánya Sárára esett. Sulyok másik leányát Krisztinát Bocskay György zempléni birtokos vette nőül, kitől származott Bocskay István, a későbbi fejedelem. Harmadik leányát Balassa János vette oldala mellé, ki Balassa Bálint ismert költőnek adott életet. E hármas sógorság Dobó élete tragikai végbefejezéséhez nevezetes motivumot szolgáltatott, melyről annak idejében leszen szó.

Nagy vigság napja lehetett Dobó lakodalma az egri várban, mert

[1]) Verancz lev. Mon. Hung. Hist. 10. k. 114. l. — [2]) Mon. Hung. Hist. I. k.
[3]) Lásd a muzeumi levtárban 1550. évi cs.

a számadás szerint e napra okt. hó 17-én, a vár pinczéjéből 75½ kis köblös hordó huzatott ki, s fogyasztatott el, vagyis összesen 604 pint bor. A számadást átvizsgáló kamara csak később keverte e nap emlékének örömébe az ürmöt, midőn a kiadás tételeiből kitörölni rendelte a lakadalmi bort, s átutalta Dobó terhére.

E szerint Dobó esküvője Sulyok Sárával okt. hó 17-én történt volna, ha csak a napló jegyzője nem téveszti a keltezést; mert a számadás okt. hó 17-iki kelettel ellátott tétele után, aug. hó 13-iki kelettel feljegyezve van: hogy „Dobó ipjának 19 köblös hordóval bort küldött, ugy karácsonkor egy másik hordót.“ [1]) Tehát aug. hóban már Dobó ipjának neveztetik Sulyok Balázs, ha csak ez a jegyesi állapotra nem vonatkozik. A napló szerint Dobó okt. hó 10-én nagy vendégséget adott a tárkányi kertben, ez talán épen a lakodalmi vendégség volt.

Ezzel Dobó házi élete, asztala nagy változáson ment át, s konyhai számadásának nem egy tétele mutatja, hogy már asszony is volt a háznál. Igy az eddigi bors, sáfrány, gyömbér, ürömféle szerek mellett, most már czukor, rizs, czitrom, fahéj is szerepel a kiadási naplóban. E szerek czélját azok a rézedény-félék magyarázzák meg, melyek annyira szemet szurtak a számadást ellenőrző kamarának. E rézedények, valamelyes kalácsféle sütő eszközök lehettek, ára 8 frt volt. A kamara azon megjegyzéssel törölte e tételt Dobó számadásából, hogy ez edény torta készitésre való, a katonák tortával nem élnek, igy ez Dobó saját magán élvezetére szolgál, fizesse Dobó a magáéból. [2]) Ezek után természetesnek tünik fel, hogy a bor-kiadási tételből Dobó által ipjának küldött borok szintén töröltetnek.

TIZENHETEDIK FEJEZET.

I. Szolnok erősitése az egriek altal. Szolnok története a mohácsi vész után. Strategiai fontossága. II. Az egri tanácskozmány Szolnok ügyében. A magyar haditanács Szolnok megszállását jóváhagyja. III. Zay Ferencz szolnoki várnagyul kineveztetik. IV. A törökök boszankodása Szolnok miatt. V. Szolnok felszerelése. VI. Szolnok várkapitányai. VII. Salm gróf halála Egerben.

I. Az 1550-es év más irányban is a lázas tevékenység éve volt Egerben. Ez évben alig pár hó alatt hajtották végre az egri vár-

[1]) Id. D. Dobo Blasio Swlyok socero suo misit unum medium vas vini cub. 19. Eidem d. Bl. Swlyok tempore ante Fest. nat. dom. misit alterum vas vini 17 octob. Dom. Steph. Dobo de magno cellario arcis ad suas nuptias fecit devehi unum vas vini cum po. cub. 75. Dobó számad. naplói.

[2]) Ollae AEneae non accept. in rationem pro Tortis conficiendis emptae, quia milites n. utuntur tortis videntur haec ad privatum usum empte fl. 8. d. 13. Dobó 1550. évi szám.

ból kiindulva, Szolnok, mint kiválóan fontos strategiai pont megszállását, s hatalmas védsánczokkal ellátva, erőddé átalakitását. E bámulatot keltő gyors végrehajtás is Dobó genialis szelleme lüktető erejének fényes bizonyitéka.

Szolnok város s maga a megye is már 1549-ben, midőn Fráter György átengedte, Hevesmegyéhez csatoltatott, országos adói Egervárához szedettek, innen nyerte védelmét, s ez időtől volt Hevesmegyével mintegy összeolvadva.

Előzetes története ez:

Szolnok város a mohácsi vész után, mint szintén Pálóczy-birtok, nevezetes versenytárgyul maradt az egymással szemben álló pártbeliek kezében. 1528. nov. 5-én Ferdinand koronázásán, a megye főispánja Hadnyczer Vitus még jelen volt, s 1530. aug. 5-én kelt donatióval, Ferdinand király Szolnokot Choron Andrásnak adományozta;[1]) de azután nem sokára János király hatalma alá jutott Szolnok, a ki ezt a már akkor nevezetes tiszai révvel, ugy Csász és Köre hevesmegyei, szintén Pálóczy birtokokkal, a Pathochy testvéreket mint Choron örökösöket kitiltván a jogtalan birtoklásból, Verbőczy István és Imre fiának adományozta, s 1537-ben a budai káptalan a tényleges birtoklásba nevezetteket be is vezette — mint ezt már ismertettük. A Dobó testvérek azonban 1539-ben a váradi káptalan előtt, mint a pálóczy-javak törvényes örökösei, valamint a többi, ugy ezen idegen birtoklás ellen is óvást emeltek, s attól Verbőczyt eltiltották. A Dobó testvérek azonban jogaikat itt sem voltak képesek érvényesiteni. Verbőczy Imre, István fijának halálával 1561-ben Ferdinand adomány levele alapján, Verbőczy unokáját, Henyey Miklós nejét Dombay Annát vezette be a birtokba az egri káptalan. mely ellen 1565-ben Horváth György és János és Parlaghy György a káptalan előtt tiltakozva, jegyzőkönyvet vétettek fel. [2])

Szolnok strategiai szempontból kiválóbb figyelem tárgyává csak Budának török-kézre jutása után vált, a mint a törökök támadási iránya, s ezzel a magyarok védelmi kényszere a tiszai vonalra ment át. Különösen azon körülménynél fogva, hogy a törökök értesülve Izabella királyné és Fráter Györgynek Ferdinand királylyal Erdély átengedésére vonatkozó egyezkedéséről, támadó s hóditó törekvésöket erre irányozván: az igy Ferdinand kezére jutandott Erdély és magyarországi részeknek védelmi vonala ekként a Tisza lőn.

Más oldalról Szolnok strategiai fontossága még inkább emelke-

[1]) Orsz. lev. tár. limbus 1. cs. [2]) NRA. 834. cs. sz. 13.

dett Hatvan és Nógrád vára eleste után, különösen a felvidék kulcsának mondott Egervára védelme szempontjából; mert ha Szolnok is török kézre kerül, Eger oly támadó gyürüvel öveztetik körül, hogy lehetetlen lesz tartania magát.

Szolnokmegye János király halála után is az özvegy királyné birtok-területéhez tartozott, s Frater György kormányzott ott; mignem az 1548. évi országgyülés sürgetése után, Szolnokmegye is átment Ferdinand király birtokába.

Dobó István, Egervára 1548. jul. hó végén történt átvétele után, rögtön felismerte a helyzetet, s Eger erősitése mellett, az eddig igénytelen Szolnokra is kiterjeszté figyelmét. Mert a mint a törökök Szegedet elfoglalták s megerősitették, világossá vált, hogy Szolnok is, a Zagyva torkolata s a tiszai-vonal egyik csomópontja, hasonló sorsra fog jutni. Nem késett tehát az intéző körök figyelmét erre felhivni, s a rögtönös megszállásra s erősitésére sürgetni.

Más oldalról Fráter György, a ki most már komolyan s minden utógondolat nélkül, de diplomacziai gondossággal működött azon, hogy Erdély s a magyarországi részek egy fő alatt egyesitessenek, s Izabella királyné engedje át Erdélyt Ferdinand királynak, — ő maga is Hevesmegye tiszántuli részét és Szolnokmegyét Ferdinand birtokába bocsátván, — ezen czél biztositása szempontjából, Ferdinand királyhoz intézett leveleiben Temesvár, Eger és Szolnok, mint kiváló védelmi pontoknak sürgős megerősitését ajánlá különös gondoskodása tárgyává.

II. 1550. jun. hóban, Dobó kezdeményezésére végre Zemplén, Heves, Ung, Gömör, Borsod, Torna, Bereg, Marmaros, Ugocsa, Szabolcs, Közép-Szolnok és Kraszna megyék küldöttei Egerben tanácskoztak ez irányban. Megállapitották, hogy a török tervezet Szolnok elfoglalására irányul, s hogy már fa s egyéb erődités anyagok is halmoztatnak e czélból, — Szolnoknak a törökök megelőzésével rögtöni megszállását s védelmi szempontból megerősitését sürgetendő küldöttséget biztak meg, hogy keresse fel Ferdinand királyt, vagy ha nem találná Pozsonyban, az ott működő magyar hadi tanács előtt tolmácsolná, a halaszthatatlan intézkedés sürgősségét. A tanácskozó megyék, a helyzet komolyságához képest elhatározták: hogy magok részéről a rögtönös felkelés érvényesitésére jobbágyaik 25-öd részét ajánljják fel két hónapra, és saját költségükön tartandó 40 jobbágy után 1 lovas kiállitására kötelezték magukat. Mely felkelés Báthory Endre 300, Horváth Bertalan 200, s az egriek részéről küldendő 100 lovassal egyesitve, eléggé tekintélyesnek igérkezett.

A megyék küldöttsége ő felségét nem találván, a pozsonyi haditanácsnak nyujtá át előterjesztését, honnan az haladéktalanul Ferdinand királyhoz, a tanács által tett egyéb intézkedések felterjesztésével, el is küldetett.[1])

A hadi tanács teljesen jóváhagyta Szolnok rögtöni megszállására vonatkozó tervezetet, s ez irányban ugy Salm Miklós főhadparancsnoknak, mint Báthory Endre magyar hadak főkapitányának, megfelelő utasitást adott; egyszersmind Bebek Ferencz gömöri, Balassa Zsigmond borsodi, Losonczy István nógrádi, Perényi Gábor abauji s Homonnay zepléni főispánokat felhivta, hogy fegyvereseikkel Szolnokra menjenek; aug. hó 8-án pedig a felvidéki megyéket általános felkelésre szólitotta fel.[2])

Aug. hó 9-én a haditanács ő felségéhez intézett felterjesztésében irja: „hogy a budai pasa Földvár felé indult seregével s a Duna és Tisza között látszik állást foglalni, hogy bennünket tehetetlenné tegyen. Lehet, hogy a török a békét nem szegi meg, de tényei azt mutatják, hogy meglepni készül. Szolnok elfoglalására irányul készülődésök, mely ha megtörténik, Eger tarthatatlanná válik. Eger megerősitése is halaszthatatlan. Bebek Ferencz sok ágyuval rendelkezik, ezeket Egerbe kellene szállitani. Pápáról is a spanyol katonák, oda rendelendők lennének.“ Majd a dunamelléki főhadparancsnokságnak is jelezve ezen körülményt, figyelmeztette: hogy a törökök Belgrádnál 100 sajkát tartanak készenlétben, jó volna a komáromi sajkásokat ellenműködésre vezetni. A legfőbb figyelmet Eger erősitésére és élelmi szerekkel ellátására kéri forditatni.[3])

Igy történt intézkedések folytán Salm Miklós főhadparancsnok, Báthory Endre főkapitány, Dobó és Zay egri várnagyok, egyetértve a felső megyék felkelő hadával, Egerben megállapitott tervezettel, aug. hó végén hozzáláttak Szolnok megszállásához. Salm Miklós felszólitotta még Nádasdy Tamás dunamelléki főkapitányt is, hogy a Dunántulról is juttasson Szolnok felé segélyerőt. Nádasdy e czélból Pápán összpontositá katonáit.

A fentebb érintett időben megindult Szolnok megszállásának hadi müvelete. Báthory Endre Abád és Roff körül a Tisza partján mintegy 10000 felkelő haddal ütött tábort, hogy a törökök netaláni rohama ellen biztositsa a megszálló sereget, mely sept. elején Szolnokba bevonult, s 10-én már hozzálátott a terv szerinti földsáncz

[1]) Okmánytárban 14. sz. [2]) Okmánytárban 15. sz.
[3]) Kovachich Exped. Reg. Hung. II. k. 192. l.

s palánkok készitéséhez, megfelelő munkás kézzel dolgoztatva, ugy hogy rövid néhány hét alatt, Szolnok megerősitése készen volt, és Salm Miklós okt. 16-án Egerből válaszolva Nádasdy Tamás levelére a dunántuli felkelők tárgyában, a ki értesité őt, hogy rendelkezését Pápán várják, irhatá: hogy Szolnok már oly állapotban van, hogy ellenállhat a törökök támadásának, és igy a dunántuli haderő most már haza küldhető.[1])

III. Szolnok erődités tervezetének keresztül vitelében Dobó István, Zay Ferencz és Aldanus Bernard a spanyol katonák vezére, és Sbardellatus Ágost váczi püspök tüntek ki leginkább. Bebek Ferencz, Losonczy István, Perényi Gábor és Teufel Erasmus sept. közepén érkeztek oda seregeikkel. Sept. hó utolsó napján Salm rendelete folytán Báthory már Egerbe ment vissza, hová betegen érkezett.[2]) Szolnok őrsége vezetésével Zay Ferenczet, ő felsége további rendelkezéseig megbizva, okt. 2-án Salm is Egerbe tért vissza, egyelőre mintegy 1400 felkelő maradt még ott. Ezen idő alatt a törökök csendesen maradtak, Szolnokot nem háborgatták, ámbár folyton érkeztek baljóslatu hirek. Hanem e helyett Széchenyi és Ságh felé tettek kitöréseket, mire Bebek, Losonczy s a többiek is haza siettek most már. Majd Eger felé intéztek mozgalmat a törökök, és Salm seregével oktober 3-án Puszta-Szikszó alá ment, hogy utját állja a netán tervbe vett támadásnak, s az egri és szomszédos hegyek szüretjét, épen ez időben az elpusztitástól biztositsa.[3])

IV. A törökök látván a szolnoki munkálatokat, képzelni lehet, mily boszuság öntötte el a gyorsan és ügyesen keresztül vitt megszállás felett. Ezt, mint a béke megszegését, és közvetett támadást jelentették Konstantinápolyba, és véres boszuval fenyegetve, elégtételt követeltek. Salm Miklós Kaszon budai pasához küldött követei utján igyekezett felvilágositani, hogy itt békeszegésről szó sincs; mert Szolnok, mint Ferdinand király uralma alatt levő végvidék, saját biztonsága szempontjából erősitetett meg, a mihez a törvényes jog kétségbe nem vonható. A pasa a felvilágositásra azzal válaszolt, hogy a követeket börtönre vetette.[4])

V. Szolnok a Tiszába ömlő Zagyva torkolatánál, tehát két oldalról hatalmas folyammal övezve, csakugyan kevés munkával, kiváló védelmi ponttá emeltethetett. A folyam által nem védett oldalon,

[1]) Orsz. ltárban Nádasdy lev. [2]) Pray Litt. Proc. II. k. 210. l.
[3]) Lásd Verancz levelei VII. k 116—122. ll.
[4]) Verancz. lev. VII. 124. l.

hatalmas földsánczok és karókkal megerősitett palánkok rögtönöztettek, és ezen felül a Tiszától egészen a Zagyváig egy árok huzatott, melylyel az erősség egészen vizzel keritetett be.

Maga a város a haderő, élelmi és védekezési szerek befogadására alkalmas épületekkel nem rendelkezvén, a katonák és lovaik részére szükséges lakhelyek, ugy raktárak, és kellő védmüvek rögtönöztettek. Élelmi szereket, hust, bort, Dobó Egerből is küldött részökre; a mi azután csak baját növelé a kamarával, mely ezen kiadásokat nem fogadta el, még azon bor-kiadást sem, mint egy 30 köböl bort — melyet az ott táborozó felkelőknek küldött. [1])

Ezzel ugyan még az erődités tervezet befejezve nem volt Szakadatlanul folyt a következő évben is, és közmunka-erő messze vidékről is hajtatott munkálatra ide, ugy hogy ez több irányu elégedetlenségre is adott okot, különösen az 1551. év nyarán, midőn a szolnoki közmunkára hajtott bihariak, az engedelmességet már felmondani készültek. Ennek folytán Frater György 1551. aug. 8-án Ferdinand királyhoz fordult, és továbbá is kiváló figyelmébe ajánlva Szolnok erősitését, az alkalmazott közmunka viszás és helytelen felhasználása miatt emelt előtte panaszt, hogy a kunok mint szomszédok könnyen dolgozhatnak ott, de Biharból nem kellene oda fárasztani az embereket; inkább vagy 1000 morva munkást kellene ide hozatni, és ezek dija lenne a távolabbi vidékiektől beszedendő. Javasolja: hogy az egri és váczi püspökség erre lévő tized-jövedelme Szolnok fentartására fordittassék. Ő maga mint váradi püspök, részére, e vidékről járó tized-jövedelmeit készséggel ajánlja fel e czélra. A király aug. 24-én kelt válaszában, Frater György tanácsának figyelembe vételét helyezi kilátásba. [2])

VI. A Szolnokot megszálló sereghez 1550. év okt. hó végén, Zay Ferencz mellé Egerből a fiatal Balassa János, Dobó István sógora, küldetett, hol minden pillanatban várták most a törökök támadását, kik erősbödő hadi készülődéseik és fenyegető mozdulataikkal sejteni engedék a támadási szándékot; ugy hogy az innen jövő jelentések alapján a pozsonyi hadi tanács, okt. 23-án azt jelenté ő felségének, hogy a budai pasa Szolnok elfoglalására van utasitva, és a király segély küldésére sürgősen kéretett. [3]) A törökök azonban ezuttal tartózkodtak a fegyverszünet ilyetén megsértésétől, és miután ez Erdélyre ki nem terjedt, ennek elfoglalására küldötték Szolnok felé seregöket,

[1]) Lásd Dobó szám. 1550. — [2]) Frater Gy. lev. Tört. tár 1880 évf. II. füz. 248. l.
[3]) Exped. Reg. Hung. II. k. 192. l.

hogy meggátolják Frater Györgyöt Erdélynek tervezett átadásában, Izabellát visszatartsák és további maradásra bátoritsák. A török csapatoknak Erdély felé vonulása az év végén már oly tömeges volt, hogy a magyar kormányférfiak aggódtak Erdély sorsa felett, hogy Szolnok fejében el fog veszni, és ezért a királyt külsegély hivására sürgették.

VII. Szolnokvára ekként szereltetvén, Egervárában is folyton hadi készenlétben állottak, figyelve a török-mozgalmakat, melyek ezuttal Erdély felé vették irányukat.

Egerben mély gyász érte a vár őrséget ez időben. Az ügybuzgó és itt nagy népszerüségnek örvendett Salm gróf főhadparancsnok, 1550. év nov. hó végén betegeskedni kezdett, és betegsége teljesen ágyhoz kötötte a jeles katonát. Többé fel sem kelt beteg ágyából, ez év decz. hó 26-án meghalt. Halála nagy részvétet keltett. A gróf holtteste Egerből Bécsbe szállitatott és ott temettetett el. [1])

TIZENNYOLCZADIK FEJEZET.

I. Mekchey István uj várnagy Egerben. Guthay királyi ellenőr és utasitása. II. Az egri vár leltára Dobó és Guthay által felvéve 1551-ben. III. A vár udvari személyzete, és illetékeik. Dobó lótartása. A halászat a Tiszánál. A serfőzés a várban. IV. Az ipar állása Hevesmegyében. A munkás viszonyok. V. A vár védműveinek kiépitése a Perényi idejében kezdett alapon. VI. Török mozgalmak Erdély felé 1551. év tavaszán. Izabella királyné átengedi Erdélyt Ferdinand királynak. Kivonulása. Losonczy István temesi bán. Frater György meggyilkoltatása. VII. Szolnok vára kapitányaivá Horvatinovics és Zay Ferencz kineveztetnek. Arszlan bég kudarcza Eger alatt. Dobó viszálya Teuffel Erasmussal.

I. Az 1551. év kezdetével Egerben is nagy változások jöttek elő. Zay Ferencz, Dobó várnagy társa Szolnokba neveztetett ki, helyébe Mekchey István a marmarosi só-kamara praefektusa küldetett Egervárába. [2]) Az eddigi kir. ellenőr az öreg Rakovy Sándor felmentetett állásától, és Guthay Péter neveztetett ki helyébe, a ki 1551. jul. 1-én foglalta el helyét. Guthay terjedelmes utasitással ellátva érkezett Egerbe, és az intézkedések és teendők egész sorozata iratott elébe. Utasitatott a vár hadi és élelmi szereléseinek leltározására, a vár udvari személyzete megállapitására a régi jogosultság alapján. Utasitatott a püspöki birtokok javadalmai és illetékei összeirására, illetőleg urbarialis felvételére, mint erről más helyen bővebb ismertetést fogunk adni. Ellenőri teendői pontosan előirattak, hogy őrködjék a várgondnok bevételei és kiadásai felett, hogy felesleges és illeték-

[1]) Veranez 10. k. 158. l. Exped. Reg. Hung. II. k.

[2]) „Aulicus regius et comes Camerar Sal. Miaramaros. (Exp. r. hung. II. k.) Mekchey különben tolnamegyei családból származott, rokonai ott voltak, és innen került kincstári szolgálatba.

telen kiadások ne tétessenek, a gazdasági tisztek (officialisok) pontosan megjelenjenek az időleges szemléken stb; és végűl, hogy a vár tisztségét tartsa szemmel, nincs-e köztök Luther vagy más vallási sekta követője. [1])

Ezen utasitás folytán a vár élelmi és hadi felszerelése 1551. szeptember havában leltároztatott, mely leltár ismerteti a vár felszerelésének akkori állását, mely fogalmat nyujthat a reá következő évben lefolyt török ostrom alatti hadi felszerelés mérvéről is, mely azonban egy év alatt Dobó rendkivűli tevékenysége és gondoskodása folytán még tetemesen növekedett.

II. A fentérintett leltár lényegében ez: [2])

Volt borkészlet: 77 hordóban 2364 köböl. Eczet 19 hordóban.

Élelmi szerek: buza a		Árpa	91 fertály
belső várban . . .	727 fertály	Köles	12 „
megromlott	47 „	Kősó összesen . . .	3500 darab
A külső várban négy		Sajt	155 „
veremben	1107 „	Szalonna	156 „
megromlott	46 „	Sódar	47 „
Liszt	689 „	Sózott hal	12 hordóban.

A gazdasági udvarban volt: Szántó eke 3. 10 ökörre iga, és uj vasas kocsi. Kacsa 75, tyukféle 140, sertés 7, borju 10, juhok, kecskék 58, fejős tehén 11, marha-bőr 142 db. A sarudi ménesen volt 40 db ló. A hidvégi gazdaságban volt 515 juh, 43 kos, 153 bárány, 89 sertés, 38 kas méh.

Főző eszközök a konyhán: kisebb-nagyobb rézfazék 10 db, nagy tál, két „bárd," vas kanál 4. tüzvonó vas, mozsár rézből, „rostél." Evőeszközök: kisebb-nagyobb ón-tál 10 db. 3 tányér, 6 ón-kanna, asztalok. Sütő eszközök, bormérő kupák, kötelek a pinczében, vaseszközök és fuvók a kovácsmühelyben, két száraz malom a várban, vaslánczok és 15 vaslakat a várkapukra, két zászló a gyalogoké, 3 dob, háló vad elfogására, lécz és zsindelyszögek több mint 51 ezer db, „csáklya és vasvilla" 40 db, 2 nagy és 2 kisebb harang, hordó készlet 369 db.

A hadi eszközök ezek:

Perényi Gábortól vett nagy bomba-ágyu	1
Nagy bomba-ágyu „béka" és „baba" nevü	2
Még egy nagy ágyu Ő felségétől	1
Faltörő vagy réz taraczk	5
Faltörő vas taraczk	5
Ő felségétől küldött réz faltöró	4
Formák a faltörőhöz, és szakállosokhoz	25
Dupla prágai szakállos	2
Seregbontó szakállos	5
Prágai és csetneki réz és vas szakállos	343

[1]) Okmánytárban 17. sz. a. — [2]) Eredetije a muzeumi levéltárban.

Kézi puska	93
Német kézi puska	194
ezekhez por-edény	310
kanócz, kötegben	20
„hányó lapát“	48
„csákány“	49
„vágó kapa“	45
„kőkapa“	50
Ólom	6 mázsa 30 font.
Dárda	1261
agyag bögrék tüzi használatra	950
tüzes lapták és kerekek	45
Golyók az ágyukhoz:	
a bombákhoz	191
a faltörőkhöz	1276
ismét	1280
A seragbontók és szakállasokhoz	17400

Puskapor összesen 1720 font, „mely teszen 17 mázsát és 20 fontot,“ mint a leltár feljegyzi. Puskapor az ágyukhoz 3613 font, „mely teszen 36 mázsát és 13 fontot.“ Ezenfelül van még mintegy 16 tonna por és hordókban salétrom és kénkő-készlet.

A várban élelmezendő udvari személyzet 69 iratott össze, még pedig, a gondnok asztalához: a gondnok és családja, a kir. ellenőr és ennek családja volt számolva. A helyettes-gondnok asztalához irattak: a h. gondnok és családja, a püspöki számvevő, a gondnok irnoka, az iskolamester, a négy várkáplán „praelati,“ a succentor, az orgonista, és ha családjuk volt, azzal együtt. [1])

A gondnok (provisor) 13 növendéke vagy apródja külön élelmeztetett, a kik a gondnok asztalánál fel is szolgáltak. [2]) Ezekről már szólottunk más helyen. Az asztalnál inkább diszőrségi minőségben szerepeltek.

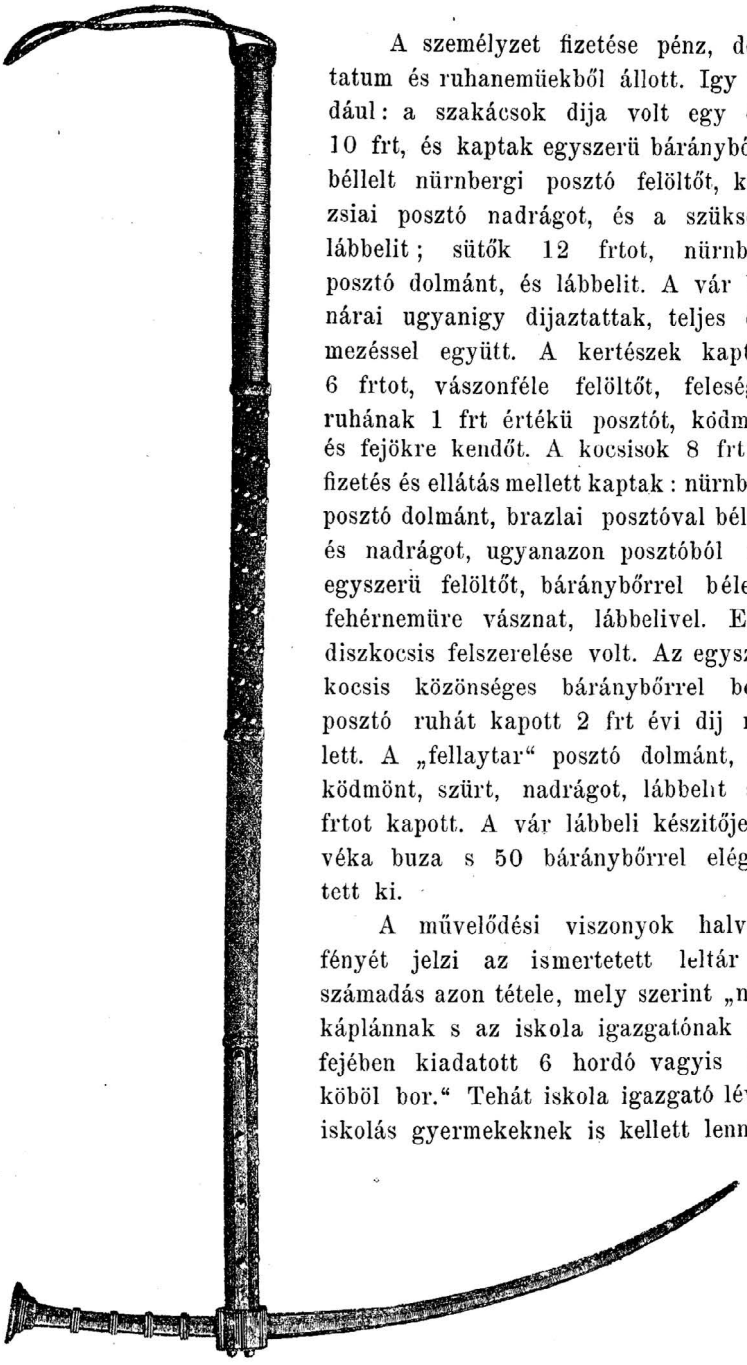
Az istállókban a szükségletre volt, a gondnok részére 12 ló, az apródok részére 8, az ellenőr részére 4, a számvevő részére 2, a h. gondnok részére 3, ezenfelül két kocsira 12 ló.

Az akkori időben használt kézi fegyvereknek rajzát, a következő lapokon közöljük.

III. Ezen leltári felvétel nyomán rendszereztetett azután a vár udvari személyzete is, melyből kitünik, hogy egy-két kivétellel, maradt ugy minden, a hogy azt Dobó már kezdetben a régi szokás alapján megállapitotta. Igy megmaradt az alispáni illeték is, mely évi 200 kereszt buza, 100 bárány, 4 egész hordó vagy is 120 köböl borból állott.

[1]) Orgonista lévén a várban, kétségkivül a vártemplom részére, világos, hogy e templomban ez időben orgona-hangszer volt.

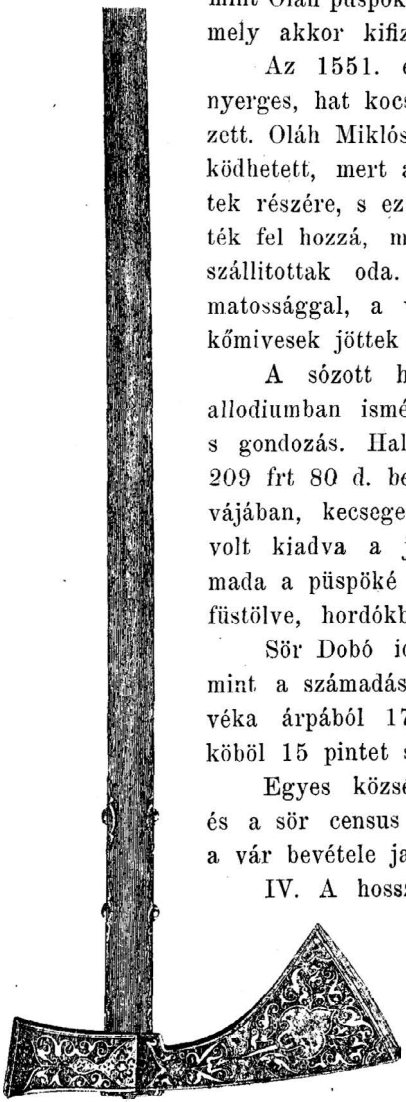
[2]) Adolescentes dni Provissoris ad mensam servientes. Lásd leltár.

A személyzet fizetése pénz, deputatum és ruhanemüekből állott. Igy például: a szakácsok dija volt egy évre 10 frt, és kaptak egyszerü bárányborrel béllelt nürnbergi posztó felöltőt, karázsiai posztó nadrágot, és a szükséges lábbelit; sütők 12 frtot, nürnbergi posztó dolmánt, és lábbelit. A vár bodnárai ugyanigy dijaztattak, teljes élelmezéssel együtt. A kertészek kaptak: 6 frtot, vászonféle felöltőt, feleségeik ruhának 1 frt értékü posztót, kódmönt, és fejökre kendőt. A kocsisok 8 frt évi fizetés és ellátás mellett kaptak: nürnbergi posztó dolmánt, brazlai posztóval bélelve és nadrágot, ugyanazon posztóból még egyszerü felöltőt, bárányborrel bélelve, fehérnemüre vásznat, lábbelivel. Ez a diszkocsis felszerelése volt. Az egyszerü kocsis közönséges bárányborrel bélelt posztó ruhát kapott 2 frt évi dij mellett. A „fellaytar“ posztó dolmánt, egy ködmönt, szürt, nadrágot, lábbelit s 4 frtot kapott. A vár lábbeli készitője 16 véka buza s 50 bárányborrel elégítetett ki.

A művelődési viszonyok halvány fényét jelzi az ismertetett leltár és számadás azon tétele, mely szerint „négy káplánnak s az iskola igazgatónak dija fejében kiadatott 6 hordó vagyis 112 köböl bor.“ Tehát iskola igazgató lévén, iskolás gyermekeknek is kellett lenni.

Az ismertetett kamarai észrevételek s neheztelésekkel untig zaklatott Dobó, a ki gondnoki tevékenységéért két éven át mitsem számitott magának, most ugy látszik annyiban vett elégtételt, hogy nemcsak külön gondnoki fizetést eszközölt ki, hanem a lefolyt 2 év s 5 hóra is kifizettetett részére a hátralék, még pedig oly módon, hogy az 1551. évi épitkezésekre szánt összeg maradványából ugy ezen hátralék, mint Oláh püspök 1548. évi esedékes harmad-illetéke, mely akkor kifizetetlen maradt, kielégitést nyert.

Az 1551. évi abrak-napló szerint Dobó hat nyerges, hat kocsis s négy szekeres lóval rendelkezett. Oláh Miklós püspök a tarka lovakban gyönyörködhetett, mert az egri várban ily lovakat szereztek részére, s ez év marczius 13-án Bécsbe küldötték fel hozzá, mikor is füstölt és sózott halat is szállitottak oda. Bécsből pedig, ugyanazon alkalmatossággal, a várbeli munkálatokhoz kővágók és kőmivesek jöttek le. [1])

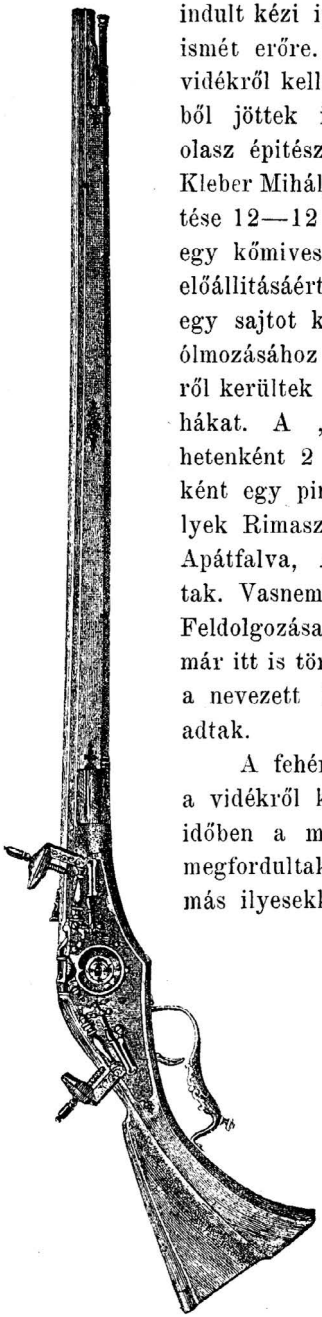
A sózott hal-szállitmányból látjuk, hogy az allodiumban ismét lendületet vett a haltenyésztés, s gondozás. Halász, Nána és Kürth halászatából 209 frt 80 d. bevétel volt ez évben. Kürth morotvájában, kecsege, tok is fogatott. A halászat ugy volt kiadva a jobbágyoknak, hogy a fogás harmada a püspöké volt. A hal besózatott, részben felfüstölve, hordókban tartatott, és igy értékesitetett.

Sör Dobó idejében is főzetett a vár részére, mint a számadás egyik helyén feljegyezve van: 83 véka árpából 177 köböl sört állitottak elő. Egy köböl 15 pintet számolt.

Egyes községekben is gyakoroltatott a főzés, és a sör census 1550-ben már 120 köbölre ment a vár bevétele javára.

IV. A hosszu pártharczok alatt pusztulásnak

[1]) Ad equos coloris tharka (igy) dom. Rsimi etc. és másutt: 13. die Marcii. Demetrio Therek ad Dom. Rss. Viennam cum fumigatis ac salsatis piscibus et equis versicoloris dno Resimo emtis misso, etiam lapicides et muratores ex Vienna Agriam deduxerunt fl. 12. Dobo számadás 1551.

indult kézi ipara a vidéknek csak lassan emelkedhetett ismét erőre. A vár nagy épitkezéseihez igy messze vidékről kellett hozatni iparosokat, és ez évben is Bécsből jöttek ide kőmives mesterek. Marya János nevü olasz épitész vezette ez időben az épitő munkálatokat, Kleber Mihály német épitészszel. Mindkettőnek havi fizetése 12—12 frt volt. Egy kőmives pallér egy hétre 2 frt, egy kőmives egy napra 10 denárt kapott. 10000 tégla előállitásáért 4 frtot, egy fertály buzát, 5 bárányt és egy sajtot kapott a vállalkozó. Üvegesek és az ablak ólmozásához szükséges anyagok Kézsmárk és Eperjesről kerültek ide. Eperjesi fazekasok készitették a kályhákat. A „pictor“ Lőcséről hozatott, és dija volt hetenként 2 frt, a vice-provisornál étkezés és naponként egy pint bor. Pallók, gerendák, deszkák, zsindelyek Rimaszombat, Szent-Domonkos, Domaháza, Almád, Apátfalva, Arló és más felvidéki falvakból szállittattak. Vasnemüek Pelsőcz, Csetnek vidékéről hozattak. Feldolgozása szeggé, egyéb szerszámmá és eszközzé már itt is történt, bár nagyban szállittattak az eszközök a nevezett helyekről. 3000 zsindely szögért 1 frtot adtak.

A fehérnemüekhez szükséges vászon, czérna stb a vidékről került ki, és ennek nagy forgalma volt ez időben a maklári vásáron, hol idegen kereskedők is megfordultak áruczikkeikkel, mint posztó, gyolcs és más ilyesekkel. A troppaui gyolcs volt itt különösen nagy kinálat tárgya. 22 rőf troppaui gyolcsért 1 frt 86 denárt adtak ki a várszámadás szerint. Egy rőf tehát $8\frac{1}{2}$ denár volt. Közönséges vászon felnémeti asszonyoktól rőfönként 2 denárért vétetett.

Házi és konyhai eszközök, vasfazekak, bögrék, fehérnemüekhez, zsákokhoz, ponyvákhoz vászon, czérna, kötél, fonál, majd a maklári, majd az egri vásárban vétettek.

Az ételkészitéshez konyhai szerek, bors, sáfrány, szegfűszeg, aszalt szőllő, czukor, rizs, olaj, gyömbér, itt helyben, s Bécsben

vásároltatott. Bécsből 4 font rizst 22 denárért, 3 font borsot 1 frt 92 denárért, 3 font aszalt szőllőt (de uvis passis) 24 denárért, 8 font czukrot (czwkari) 2 frtért, 1 font fahéjt 1 frt 10 denárért vásároltak. Helyben egy font bors 75 denár, egy font czukor 35 denár, 1 font sáfrány 3 frt 35 kr volt. Posztófélék Nürnberg és Breslauból hozattak s e néven voltak forgalomban. Kallómalom azonban már a vidéken is működött, s valamelyes posztó itt is készitetett. Ily kallók Gyöngyös-Püspöki és Sajó-Hidvégen voltak. Papir Debreczen és Kassáról szállitatott ide.

Egerben leginkább az ács, asztalos, kovács, bőr, kocsi, szíj- és kötélgyártó ipar élénk működéséről ad bizonyságot a várszámadás. A várban egyébiránt — mint már érintettük — sok idegen s más vidékbeli iparos lelt foglalkozást. Fynger János asztalosmester német volt. Eperjesről Korláth Mihály és Nagy János butorkészitők dolgoztak a várban. A kőfejtéssel a kőbányákban nagytályai, czeglédi, maklári, felnémeti lakosok foglalkoztak, és százakra ment a munkások száma. A vár árka s földsáncza készitésénél szintén nagyszámu munkás nép talált foglalkozást, ugy hogy a vidék e czélból elég munkaerőt kiállitani sem volt képes. Ide távol helyekről jöttek munkások. Egy munkás napdija 5 denárra volt szabva.

V. A vár erődités munkálata, a Perényi Péter által megkezdett alapon folytattatott tovább. A várnak az almagyari hegyoldalba nyuló része a székesegyház kettévágásával már elkülönitve lévén mint külső-vár, — most már az önálló egészet képező belső-vár, kiegészitő bástyák s védmüvekkel volt ellátandó. A székesegyház megmaradt része, ott hol szentélyétől elvágatott, befalaztatott, s e részén a belső vár megfelelő védművel, vastag kőfallal biztositatott. E rész védelmére szolgáló két kiszögellő Bolyki- s Bebek-féle redout közötti tér mély árokkal láttatott el, melyen keresztül a sötét kaputól egy felvonó hidon át tartatott fel az összeköttetés, a leirt módon elkülönitett külső várral. [1]) A szentélyétől elszakitott

[1]) Ma is látható e kapu boltozata. Hátul befalaztatván, Dobó emlékköve helyeztetett oda, mint erről majd bővebben szólandunk.

templom ekként helyreállitott nyugati részén levő tornya, védműszerüleg alakitatott át, mint arról Verancz már hivatkozott levelében is megemlékszik. A külső-vár oldalán maradt szentély falazata pedig egész magasságban földdel megtöltetett, s az erődités egyik kiváló pontjává emeltetett. [1])

Mindehhez a vidéken munkaerő elég nem telvén, messzevidékről kellett hozatni a munkásokat. Igy szállitottak Pozsony és Rimaszombat vidékéről cseh, magyar és tót, amonnan 25, innen 30 árok-ásót, kik átlag-munkában készitették a földmunkát. [2])

A vár kelet és éjszakkeleti részén volt leginkább megtámadható, miután itt a külső-vár falai, jóformán a szomszédos hegyoldalhoz, melyet az ellenség egyszerre megszállhatott, mintegy támaszkodva voltak. Ezen most leirt munkálattal, a hegyoldal s a falak között mély árok vonatván, e bajon segitve lett, s ez, mint az ostrom lefolyásából kitünni fog, a védelem szerencséje volt.

VI. Az 1551. év tavaszán márczius hó végén, a folyton készülő török had, bár kezdetben azt hitték, hogy vagy Szolnok vagy Eger lesz támadásuk czélja, végre szint vallott, s kitünt: hogy Izabella királyné támogatására indult meg, ki Petrovics tanácsa s közvetitésével megbánva Erdélyről lemondó igéretét, a törökhöz fordult segélyért.

Márczius 28-án Ferdinand körében még azt hitték, hogy a törökök Szolnokot vagy Egert készülnek támadni, s a király e napon kelt levelében Frater Györgyöt erről értesitvén, felhivja, hogy Báthory Endrének nyujtson segélyt, a mint ettől üzenetet kap. April 6-án Báthory sürgősen irja hozzá csakugyan, hogy a török Szolnok felé vonul, tehát intézkedjék a segélyről; bár megjegyzi azt is, hogy a „török talán szinlel, s Erdélybe készül törni.“ És ez volt a való, csakugyan Erdély felé vonultak, s most Frater György fordult Báthoryhoz, hogy jöjjön segélyével, mire a király is értesülvén a valóról, május 1-én tudatja Frater Györgygyel, hogy Egren át 1000 könynyü lovast s 600 gyalogost, utnak inditottak segélyére. A segély-sereget csakugyan Castaldo vezette, ki Eger alatt megpihenvén, a Tiszán átkelve, 3200 főre emelt seregével megérkezett Erdélybe. [3]) Eger alatt több időt kellett Castaldonak vesztegelni, mert az épen áradat-

[1]) Magistros fossorum et ipsis fossoribus pro effossione certe partis terrarum ex fossa Arcis interioris et repletione Agger. Sanctuarii soluti fl. 171. d. 39. Dobó számad. 1552.

[2]) Fossoribus bohemis, hungaris et slavis fossam et aggerem facient. soluti etc. Dobó számad.

[3]) Történelmi tár 1880. évfolyam I. füzet. Frater György levelezései.

ban lévő Tiszán átkelnie lehetetlen volt. Május 8-án Castaldo még Egerből tudósitotta Nádasdy Tamást e körülményről. [1]) Ezen áradat a mai zöld-árnak nevezett volt ez időszakban.

Izabella királyné mindezek láttára végre is engedett, a megkötött egyezség értelmében. Miután aug. 11-én a kolozsmonostori egyházban, a gyermek János Zsigmondnak Ferdinand leányával Joannával eljegyzése ünnepélyesen megtörtént, aug. hó végén Erdélyt s a szent koronát Ferdinand megbizottainak átadta, Petrovics pedig Lippa, Becse, Temesvár, Becskerek végvárakat s az egész temesi grófságot, az oda érkezett Báthory hadai előtt megnyitotta; ez a részére adott Munkácsvárába, amaz pedig elhagyva az országot, Lengyelországba ment át. Erdély átvételére Ferdinand király Báthory Endre felvidéki főkapitányt, a temesi grófságba pedig az ismert Losonczy István nógrádi főispánt küldötte. A temesi bánság átvételével az egri püspökség zarándi birtoka is visszakerült, de csak névleg; mert tényleg most Temesvár erősitési czéljaira, Losonczy István gondnoksága alá helyeztetett.

Ennek megtörténtével, nyomban megindult a törökök támadása. Lippát meglepvén, elfoglalták; majd Temesvárt rohanták meg, hol azonban Losonczy István hősi védekezése folytán nem boldogulhattak. Castaldo, Pallavicini és Frater György egyesült seregének sikerült mihamar Lippát visszafoglalni, mely tény után a hadak téli szállásra vonulva, Frater György Alvinczi kastélyában decz. 17-én orvul meggyilkoltatott.

VII. A szolnoki vár ügye is ez év aug. 1-én kelt királyi resolutióval ujabban rendszeresitetett. Várkapitányokká Horvatinovics Bertalan és Zay Ferencz neveztettek ki, alvárnagygyá pedig Moré László; s megfelelő utasitással láttattak el, melynélfogva Horvatinovics vezette a vár gazdasági, élelmezési s felszerelési ügyeit; a lovas s gyalog katonaság feletti felügyelet s vezénylet közösen mindkettőjökre ugy bizatott, hogy az alkalmazott várőrök nemcsak a védelemre, hanem a várbeli munkák teljesitésére is kötelezendők voltak.[2]) Ez alatt az egri várban lázasan készülődtek, szereltek s épitkeztek; különös azon hirre, hogy a törökök Egervára ellen jönnek, mi végből még Zemplén megyét is sürgették munkás erő küldésére, a szomszédos megyék pedig felkelésre hivattak fel.

Castaldo — mint láttuk — Erdélybe menendő, Eger alatt tá-

[1]) Országos levéltárban Nádasdy iratok.
[2]) Liber Instruct. II. k. Orsz. levtár.

borozott s a tovább vonuló tábor után azon hir maradhatott hátra, hogy vele egész egri hadikészültség is Erdélybe vonult. Az érintett álhir eljuthatott a budai szandzsák főnöke Arszlán bég füleihez is; s ezt növelheté azon körülmény, hogy aug. 5-én Dobó István is elhagyta az egri várat, épen Bécsbe ment fel Oláh püspökhöz s kancellárhoz, vele értekezendő. Arszlán bég, kapva a hiren, hogy az egri vár őrség nélkül maradt, hirtelen 500 spahit szereltetett fel, s küldötte a vár megrohanása és elfoglalására. A törökök e tervéről Dobónak kitünően rendezett kémei, rögtön hirt adtak, s a várból Dobó után nagy sietséggel küldötték Tarján Kristóf lovag-apródot; de értesitették Teuffel Erasmus kapitányt is, a ki még május hó végén a király által küldetett Eger alá,[1]) és a ki 600 huszárral szép csendesen lesbe állott, s a mitsem gyanitó spahikat utjokban hirtelen megtámadta, közülök 300-at levágtak, 30-at zászlóikkal együtt foglyul ejtettek. A többi széjjel szórva menekült vissza. [2])

Dobónak későbben Teuffel Erasmus német kapitánynyal összeütközése volt, ugy hogy Dobó ő felségéhez s a kancellárhoz fordult, a vele sérelmesen bánó Teuffel ellen,[3]) ki mitsem tekintve, erőszakos sarczolásokat követett el. Ez ügyben érkezett rendre utasitó kir. resolutio decz. 9-én kézbesitetett Egerből küldve nevezett német kapitánynak.[4])

VIII. Az 1551—52. év tele nagyobb események nélkül folyt le.

Izabella királyné kivonulván Erdélyből, s miután hatalmi köréhez tartozó országrészeit feladta, az egri püspökség külmegyei birtokai és illetékei is ezzel visszakerültek. Az abaujmegyei részeket leginkább a kassaiak, Cséczey Lénárd kapitányokkal, Bakóczy Ferencz Zalanczvára provisora, Sthary Farkas s mások; Zemplén megyét, Drugeth Ferencz, Dobó Ferencz, Báthory György, Seredy Benedek, Perényi Gábor s mások; Bereghmegyét Báthory Endre, Losonczy István bérelték ki. Egy része a megyének Huszt várához fizette tizedeit. Szabolcsmegyét Báthory Endre, Sulyok Ferencz, Zeleméry bérelték. Sárosmegye régi egyezség szerint Sárosvárához csatoltatott. A három szabadkirályi város, Eperjes, Szeben, Bártfa tizedei saját polgárai által béreltettek. Borsodmegye tizede leginkább az egri vár tisztjei által használtatott. Daróczkövesdet Cserépvára provisora Kövér Pál bérelte ki. Cserépvára Báthory Endre birtoka volt. Béreltek még Balassa Zsigmond, Bebek Ferencz s mások.

[1]) Orsz. levtár Nádasdy iratok 9. sz.
[2]) Dobó számadása 1551. Brüsseli okmánytár II. k. 266—7. l.
[3]) Dobó számadás ugyanott. [4]) U. o.

A püspöki birtokok összes bevételéről és jövedelméről ezuttal sem nyerhetünk világos képet, mert egyes részei most már királyi rendelettel más irányba utalványoztattak. Sárosmegye Sárosvárához, Zarándmegye legujabban Temesvárához adatott. Egyes részek, Huszt és Zalancz várához adattak. 1551. okt. 12-én pedig a kassai kapitányhoz intézett királyi határozattal ő felsége elrendelte, hogy az ottani decimák értéke fejében 3 ezer frt Izabella özvegy-királynénak lesz átadandó; [1]) kétség kivül azon egyezség kielégitésére, mely Erdély átadására nézve közte s Ferdinand király között köttetett.

Az 1551-iki jövedelme a várbirtokoknak 15728 frt 57 denárra ment. Ebből egy harmadra 5242 frt 25 d. jutott.

TIZENKILENCZEDIK FEJEZET.

I. A nagy török invasio előestéjén, az 1552-iki országgyülés, s ez alkalommal Oláh Miklós püspök primitiája. II. Az egri várhoz tartozó megyék ez évi adója. III. Az 1552-iki török hadjárat kezdete, Temesvár elesik, ott hős Losonczy halála. IV. A szolnoki vár megszállása s megvétele. V. Az egriek kémrendszere, készülődés és segélyért gondoskodás, a felvidéki megyék urai s rendeinél. VI. Hadi és élelmi felszerelés az egri várban az 1552-iki ostrom alatt. A tüzérség Ugyanakkor az élelmezett harczosok s egyéb várbeliek száma, az élelmezés módja hussal. VII. A felvidéki megyék s azok által a vár védelmére küldött csapatok létszáma. VIII. A várbeli zászlók szinei: vörös-fehér-zöld nemzeti, s vörös-kék a mai városi szin. IX. Kenyér és bor készlet, s kiosztása az ostrom alatt. X. Dobó előlege a felvidék által küldött felkelőknek, s e feletti kellemetlensége a kamarával. XI. A várvédők száma, s a védelem rendszerezése Tinódy szerint. XII. Dobó neje az ostrom alatt.

I. Ezen idő alatt is mint előbb, jóformán napi renden voltak a megyében az apróbb összeütközések; s a törökök a farkas és a bárány meséje szerint, mindannyiszor az egriek ellen emeltek panaszt, hogy ezek a békekötést minduntalan sértik, s a törököket a jogos boszuállásra kényszeritik. A király több izben intőleg fordult az egriekhez, hogy tartózkodjanak minden kihivástól. De hát Arszlán bég fent ismertetett csele bizonyitja, mint jártak el a törökök s mint tiszteltték a békekötést; kiknek legnagyobb részben alaptalan felszólalásaik csak azt árulták el, hogy ürügyet kerestek, a letelőben levő békeidő további meghosszabbitását most már ily indokokból is elutasitani és megrohanni az országot.

Világos volt, hogy a törökök az 1552-ik év tavaszával, összes erejök mozgósitását tervezik, végcsapást intézni az ország ellen.

Alig is érinté a földet a tavasz legelső meleg lehellete, már megindult a borzasztó hadjárat, milyet az ország még nem látott.

[1]) Dobó számadás 1551.

Még Frater György a mult év őszén sürgette Ferdinand királyt, hogy Erdély átadása után, siessen összehivni országgyülést, mely most már az egységes országot képviselné, s intézkednék a további védelemről.

Az országgyülés összejövetele csakugyan 1551. év november 22-ére tervezve is volt, mert Oláh Miklós püspök, ezen alkalommal készült „első miséjét“ Pozsonyban megtartani, melyre a rendeket, s Dobó Istvánt is sept. 19-én kelt levelével külön meghivta. Azonban ez is, az is elhalasztatott, s a primitia febr. 14-én Bécsben ünnepeltetett, melyen Dobó kiséretével együtt volt jelen. Meg is gyült emiatt baja a kamarával, mert ez utazás költsége 281 frtra ment, s a kamara kifogásolta, hogy miért ment Dobó annyi személyzettel, elég lett volna, ha irnokával megy, igy költsége összesen 80 frtot tett volna, s több nem is állapitatott meg ennél. [1])

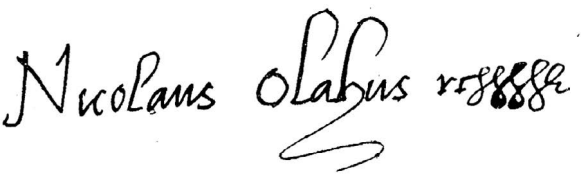
Oláh Miklós tehát ez ideig nem volt felszentelt pap, annál kevésbé praeconisalt püspök.

Valószinünek tartjuk, hogy ezen primitia emlékére készült azon kőbe vésett felirat, mely az egri vár belső kapujának déli részén, Perényi Pétert megörökitő felirat mellett ma is olvasható, következő tartalommal: „Nicolaus Olahus, Ecclesiae Agriensis Epispopus, Consiliarius et cancellarius Regis Romanorum Hungariae etc. ANO DOMJ. M. D. W. II.“ A betük s számok töredezettek, de 1552-őt jelez kétségkivül.

E felirat hová helyeztetett akkor, tudva nincs. A mostani helyre Perényi Péter felirata mellé, valószinüleg Fuchs érsek idejében helyeztetett. [2])

Oláh Miklós czimeres pecsétjét s név aláirását itt közöljük.

Az országgyülés 1552. év febr. és marczius hónapjaiban tartatott meg, de Frater György nélkül, ki alvinczi kastélyában még decz. havában meggyilkoltatott. A mohácsi vész óta ez volt a ketté szakadt ország első egységes gyülése, melyben kimondatott, hogy a me-

[1]) Exp. regim. reg. Hung. Dobó számad.

[2]) Lásd a felirat rajzát a 62-ik lapon.

gyék elszakadt részeikkel, milyen Heves is volt, egyesitessenek.[1]) Igy nyerte vissza megyénk a tiszántuli részt is régi határaival.

II. Hevesmegye egész terjedelmére szóló 1552-ik évi adóösszeirása szerint, az első részletre 1345 frt 50 d. adót fizetett 1288 összeirt porta után. A megyében a tiszántuli kerület kivételével, hol 506 porta után a félévi egész részlet 1 frt 50 denár szedetett, mint még nem hódolt területen; a megye többi részén csak fél adó-illeték, vagyis 75 denár szedetett portánként, minthogy e rész most is a töröknek adófizetője, vagyis hódolt terület volt.

Pest és Külső-Szolnok megyék adója ez évben is az egri vár javára iratott össze, és pedig Pestmegyéből 781 porta után 585 frt 75 d. Külső-Szolnok megyéből 112 porta után 80 frt jött be. Itt mint hódolt területen fél adó-illeték számoltatott.

A második részlet fizetésnél Eger ostromának gyászos következménye, az elpusztult portákban mutatkozott. Csak 940 frt adó összeg jött be ezuttal. A megye 48 faluja jegyeztetett fel az összeirásban elpusztultnak.[2])

III. A törökök ez évi hadjárata két irányban kezdetett meg: egyik Drinápolyból kiindulva Amhat pasa vezérlete alatt Temesvár felé, másik Ali budai pasa alatt előbb Veszprém, majd innen visszafordulva Hont-Nógrád felé vette utját, hogy majdan Szolnok alatt egyesülve, induljanak Eger ostromára. Egerben idejében tájékozva lettek erről. 1552. máj. 19-én egy királyi megbizott volt itt, hogy innen Szolnok hadi felszerelésére intézkedjék. E napon tudósitja ez Nádasdy Tamást, hogy az egriek kémeket küldöttek ki, s értesültek, hogy a császár maga nem mozdul, de Aorostan pasa és a Beglerbég nagy haddal Temesvár, Szolnok és Eger megvételére indulnak.[3])

Amhat csakugyan jun. 27-én vette a Losonczy István által védett Temesvárt ostrom alá. Losonczy megyénk ismert birtokosa, hősiségének egész erélyével állott őrt Temes falai védelmére. Látta előre sorsát e szerencsétlen férfiu, midőn segélyért több felé irva, sehonnan sem érkezett. Akkor nejéhez Pekri Annához, Országh Kristófunk édes anyjához irt, elküldte hozzá végrendeletét, azon kéréssel, hogy tegye zálogba minden javait, szerezzen a kapott pénzen annyi embert és lőszert, a mennyit bir, s küldje Temesvárra. A derék nő teljesitette a hős férj kivánságát, 500 hajdut s tetemes lőport inditott utnak, de a

[1]) Orsz. gyül. eml. 3. k. 33. l.
[2]) Lásd az okmánytárban 12. sz. a.
[3]) Orsz. levtár. Nádasdi irat. 9. cs.

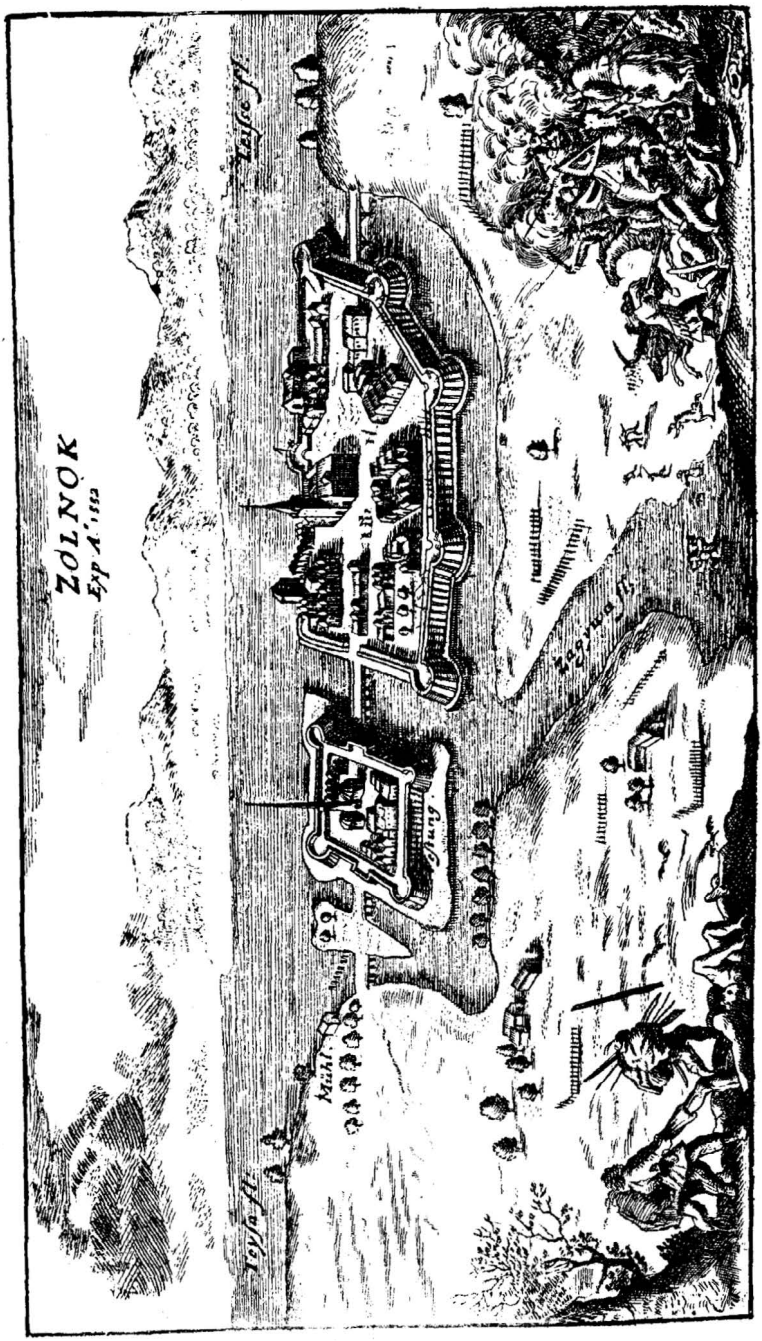
gyávák széjjel futottak, s nem mentek Temesvárra. Jul. 26-án volt az utolsó roham, melynek a vár tornya áldozatul esett. A spanyol, német s magyar keverékből állott védők tábora, mely már felére olvadt le a hosszas küzdelemben, ennek láttára Losonczyt megadásra kényszeritette. Az egyezség Amhat s Losonczy között jul. 30-án megköttetett; de midőn a kivonulás megtörtént, Losonczy apródját durván megtámadták s lováról lerántották a törökök, mit látva Losonczy, mélyen felindulva a hitszegő eljáráson, kardot rántott, s egy közelében állott törököt levágott; mire megeredt a vérengzés, s Losonczy több sulyos sebtől vérezve összerogyott. A törökök Amhat elébe hurczolták a haldokló hőst, ki rákiáltott, „kutyának" czimezve, hogy miért nem adta fel előbb a várat, s miért kellett annyi emberének elvérzeni. „Kutya hitű vagy te, — viszonzá a haldokló — gonosz, utálatos, esküszegő gazemberek vagytok, kutya hitüségteket ha tudtam volna, véresebb utat csináltam volna a várhoz, hogy emlékezetesebbé maradtam volna előttetek." [1]) A haldokló helyben felkonczoltatott, s a temesi grófság egészen török uralom alá jutott.

IV. Az Ali pasa vezérlete alatt megindult hadjárat, Veszprém bevétele után Hontmegye felé fordult, hol Drégelvára a hős Szondy holt teste felett jutott birtokukba. Utána Szecheny, Hollókő, Bujak, Sagh, Gyarmat, apróbb nográdi várakat foglalták el. A két győztes tábor ezek után Szolnoknál adott egymásnak találkozót, hová előbb Ali pasa érkezett meg aug. 25-én, némelyek szerint 25, mások szerint 12 ezer emberrel s nyomban ostrom alá vette a várat.

Ime igaza volt Dobónak s mindazoknak, kik Eger érdekében Szolnok megerősitését sürgették. Eger felé Szolnokon át vezetett a törökök utja, s az egriek mitsem kiméltek, hogy saját érdekökben is Szolnokot lehetőleg megerősitsék.

Szolnok hatalmas földsánczczal s nem könnyen áthágható vizárokkal övezve, könnyen ellenállhatott volna Ali és Amhat egyesült seregének is, ha falai fölött Losonczy, Szondy, vagy Dobó szelleme őrködött volna, vagy a vitéz Horvatinovics és Zay eddigi várnagyai maradtak volna a várban. Zay Ferencz azonban a naszádok kapitányává neveztetvén ki, onnan eltávozott. Horvatinovicsot pedig Ságh és Gyarmat közötti utjában meglepték a törökök s elfogták 1551. őszén, s Konstantinápolyban fogságban halt meg. Várnagyul Nyáry Lőrincz s Pekry Gábor rendeltettek oda, kiket sem vitézség, sem gyakorlott katonai szellem nem képesitett e tisztségre. A vár

[1]) Szalay Magy. tört. IV. k. 282—83. l. Forgách Hist. 41. l.

ZOLNOK
Exp A. 1552

élelmi ugy egyéb védelmi szerekkel bőven ellátva volt. Őrsége 900 spanyol s német katonából állott s ez volt szerencsétlensége. Sept. 2-án érkezett meg Amhat tábora, mely körülvévén a várat, a várbeliek ennek láttára annyira megrémültek, hogy 4-én éjjel a Tiszán át, mindnyájan szökve elmenekültek a várból, vezérestől, hadnagyostól együtt. Némely adat szerint, Nyáry Lőrincz megszégyenlve e gyáva szökést, maga hajnalhasadtakor visszatért volna az elhagyott várba, hová most a törökök minden ellenállás nélkül vonultak be, foglyul ejtve ott Nyáryt, kinek sikerült 1553-ban őre segélyével onnan is megszökni. Itthon e gyalázatos gyávaságért kérdésre vonatván, pártfogói védelme alatt, különösen Oláh Miklós kancellár közbenjárására, sikerült felmentetését kieszközölni. [1])

Igy hiusult meg az egriek Szolnok erődítésébe vetett bizalma, igy lett semmivé annyi munka s költség, mely ide fordítatott, hogy minden küzdelem nélkül a törökök birtokába jusson.

Az egyesült török tábor, ennyi fényes győzelemtől lelkesitve, magokat már-már ellenállhatatlanoknak tartva, indult nyomban a hadjárat végczéljához Eger alá.

V. A törökök ezen nyári hadjárata megindítása idejében, mint láttuk, az egriek kitünő kémeik utján rögtön tájékozást szereztek a mozgalomról, s ahhoz képest Dobó megtette előkészületeit.

Az egri vár kémrendszerét is megismerteti Dobó számadása. Budán, Hatvanban folytonosan jártak kémei. Nevezetes szolgálatokat tett e nemben a hatvani plebános, ki a törökök között lakván, mint értelmes müveltebb egyén, biztos tájékozást szerezhetett dolgaik állásáról s adhatott hirt az egrieknek. [2]) Ebből az is kitünik, hogy a törökök Hatvan keresztény lakóit, papjukkal együtt, békében hagyták.

Elképzelhetni, hogy a török tábor megindulására 1552. tavaszán mily lázas tevékenység folyt Egerben.

A megyék sem maradtak tétlenül. Jul. 21-én Gömör, Borsod, Abauj, Zemplén, Torna, Sáros, Szepes és Hevesmegyék követei tanácskozásra gyültek össze Szikszón. Ezen gyülésen részt vett a vár részéről Dobó által küldve Mekchey István, hogy ismertesse az itteni állapotokat. Hevesmegye részéről Dormány alispán és Dersy Ferencz voltak a küldöttek, kik is jul. 18-án indultak oda. [3]) Az összegyült rendek általános felkelést határoztak, hogy a nemesek és urak, job-

[1]) Tud. gyüjtemény 1820. X. k. 37. l.

[2]) 1 die mensis decembris plebano de Hathwan explorationem exercenti dati fl. 6. Dobó számad.

[3]) Lásd Dobó 1552. számadás.

bágyaik felét rögtön felfegyverzik, s augusztus hóban Szikszón összpontositják. A költségre nézve a jövő adórészlet terhére az urak előlegről intézkedtek, s jóváhagyás végett ő felségéhez felirtak. Pénzt azonban, a mihamar beállott ostrom miatt már nem küldhettek a várba s igy az ide küldött felkelők díját Dobó előlegezte nekik. Követek küldettek a bányavárosokhoz, hogy 1000 embert, a szabad királyi városokhoz pedig, hogy 500 embert küldjenek, és ágyukat, golyókat, lőport s egyéb hadi szert adjanak. Dobó jun. 28-án Káldy Márton gyalog kapitányt a borsodi rendekhez, jul. 26-án Porkoláb Kálmant Bebek Ferencz és Perényi Gáborhoz küldötte a király levelével, melyben felhivatnak a hadi segély rögtöni kiállitására. Ennek folytán Bebek Ferencz, Perényi Gábor 4 ágyut, Seredy Benedek 1 ágyut ajánlottak fel. Elhatároztatott, hogy a várak részére élelmi szereket szállitanak, s a felkelő sereg élén a megyék alispánjai álljanak, kiknek gondja lesz, hogy a sereg, az illető kapitányok rendelkezése szerint megfeleljen feladatának. [1])

Ezen gyülés határozata folytán szállitatott a várba a megyék által 838 véka liszt s 338 db. vágó marha,

VI. A hadi felszerelés a május 19-én Egerben járt hadi biztosnak Nádasdy Tamás dunántuli főkapitányhoz intézett levele szerint, [2]) még igen hiányos volt. De az ostrom lefolyásából látjuk, hogy Dobó igyekezett megszerezni ezt is. 1552. aug. 16-án nagy mennyiségü lőpor s ólom küldetett; ugyan azon időben érkezett a várba Bécsből két ágyu is. Gondoskodott Dobó különösen kitünő tüzérekről, kik a várban teljes ellátást s egy évre 20 frt dijt kaptak. Ezek közül 5 idegen volt. Igy József mester prágai, nős volt, s különös tekintettel évi 28 frt dijban részesült. János mester szepességi, Cseh János mester kisbeszterczei, Endorfer Lajos inspruki, Brum János mester bécsi, György mester trencséni, Lajos mester endorfi, Szalay Mihály pelsőczi, Fayrich Laibachból való volt.

A vár ostroma alatt az élelmezési viszonyokról, ugy a vár e nembeli felszereléseiről, s az ott volt fogyasztók számáról Dobó 1552. év jan. 1-től 1553. marcz. 12-ig terjedő számadási könyvéből a következő adatokat nyerjük. [3]) Az élelmi készletek ezek voltak: ezen évi bárány bevétel volt 8050 db. Ebből 1750 db, darabonként $15\frac{1}{2}$ denarért eladatott. 925 db az ostrom előtti s azutáni időben 1553. év febr. végeig fogyasztatott el.

[1]) Magy. orszgy. eml. III. k. 295. l. [2]) Nádasdy lev. az ország. levtárban.
[3]) Lásd Okmánytárban 18. sz. a.

Az ostrom ideje alatt sept. hó 9-étől okt. hó 18-ig, az összes várbeliek élelmezésére felment 2437 db bárány. A számadás 1 bárányban 13 fontot számit. Igy az ostrom idejét 39 napra téve, a fogyasztott bárányhus összege 31681 fontra megy, melyből 1 napra 812 font hus esik. Elpusztult 832 db, az év végén maradvány volt 921 db, és 331 dbnak füstölt husa.

Vágó marha, ökör, tehén, borju, összes évi készlet volt 486 db. 338 db közvetlen az ostrom előtt, a felvidéki megyék által rendelve hajtatott be. Ebből az egész készletből az ostrom előtt és utáni időben 30 db fogyasztatott el, 20 db pedig felfüstöltetett. Az ostrom időtartamát a számadás e tételnél sept. 11-étől okt. 18-ig, igy 37 napra teszi. Ezen idő alatt a szokásos várbeli élelmezésre, ezenfelül a várba jött mesteremberek, jobbágyok stb élelmezésére a számadásban 196 db ökör, tehén, borju tétetik. [1])

A lovas és gyalog várvédők, ugy a zsoldos csapatok élelmezésére pedig az ostrom alatt, a számadás 218 ökör, tehén és borjut mutat ki, [2]) még pedig ugy, hogy a vágó marhák két részletben osztattak fel, mely felosztás folytán az egész időre minden 10 emberre esett egy db; és ha egy darabot 150 fontra számitunk, amint ez a későbbi számadásokban előfordul, 10 emberre egy napra mintegy 4 font hus esik. Mintán 218 db a hivatkozott tétel szerint, minden 10 után egyet számitva fogyott el, — ezen fogyasztók számát 2180 főben találjuk, ugy azonban, hogy egy főre egy napra még csak $^1/_2$ font hus sem esik.

Dobó számadása, a várbeli hussal élelmezetteket az ostrom ideje alatt, két részre osztja. Egyik rész a vár mindennemü zsoldos katonáit foglalja magában; a másik rész, Dobó és tiszttársai, ezek udvari személyzete, az élelmezésre jogosultak, és a várba bejött mesteremberek és jobbágyokból áll. Voltak pedig ezek Dobó, Mekchey várnagyok, Paxy Barnabás algondnok, Vitéz Ferencz és Nagy Bertalan alvárnagyok, Nagy Balázs és Nagy Imre gyalogkapitányok, Dobó és Mekchey apródjai, Guthay Péter ellenőr, Szukán János számvevő, Dersy Ferencz püspöki ügyész, két egyházi férfiu, kik az előbbi években hozott törvény szerint, tábori lelkészeknek voltak tekinthetők. Imre

---

[1]) Ab 11. m. sept. usque diem 18. oct. sub totum tempus obsidionis ad usum mensarum dom. Praefect. Capitaneor. familiariumque ac diversor. Colonor. et oim prebendarior. boves vaccae et vituli 196. Dobó számad.

[2]) Stipendiariis militibus tum equit. tum peditibus arcis Agr. cum etiam omnibus sub obsidione stipendium habentibus ad singulos decem homines singulum bovem dando, in prima et secunda divisione dati sunt boves vaccae et vituli 218. Dobó számad.

a kulcsár, az irnok a kenyérosztók, sáfár, szakácsok, kenyérsütők pinczemesterek, kovácsok, lovászok, kocsisok, hóhér, börtönőrök, foglyok, mosók, a szolgaszemélyzet, mely az udvar háztartását vezette, ezenfelül a várba jött sebészek, mesteremberek, jobbágyok, azok nejei és gyermekei, kiknek számára az élelmezés mérvéből következtethetünk. Nevezetesen, ha ezen csoportban élelmezettek, a mint már érintettük, a számadás szerint 196 ökör, tehén, borjut fogyasztottak el az osrom alatt, és egy darabban 150 fontot veszünk fel átlag, az igy felhasznált husmennyiség 29400 fontra megy, ebből 39 napot véve fel, naponként 753 font hus esik fogyasztásra. Ezen fogyasztók száma tehát feltehető 6—700 főre.

A fogyasztók másik csoportját, a számadás szerint, mint azt fentebb érintettük, a vár zsoldos csapata képezi, melyre esett 218 db vágó marha.

A számadás tételei szerint, ezen zsoldos csapat állott: 200 rendes lovasból, 49 gazdasági tisztből, kik behivattak, 200 rendes gyalogból, kikhez járul 405 főre menő 2 frtjával fizetett és a vidékről behivott puskás, [1]) ismét 9 gyalogos, 2 zászlótartó, 2 dobos, 8 tüzmester, kik Dobó által vétettek fel a várba, kiknek száma 875. Ezen vidékről behivott puskások, Eger, Felnémet, Tálya, Maklár stb községekkől kerültek ki. Az egriek élén, András diák akkori birájuk állott, ki az ostrom alatt el is esett, mint erről alább megemlékezünk.

VIII. A felvidéki megyék fentebb érintett gyülése folytán, a következő fölkelő csapatok érkeztek a várba, a számadások elsorolása szerint:

Nagyságos Perényi Ferencz küldött 25 embert Nagy Barnabás vezetése alatt. A jászai prépost Jászai Márton kapitány alatt 40, ngos Báthory György Nagy Pállal élén 30 harczost küldött. Regécz várából Fekete Lőrincz vezetése alatt 13 ember érkezett. Ezenfelül Seredy György Pribék Imrével 49, Homonnay Gáborné Somogyi Ferencz alatt 24 drabantot küldött. Küldöttek még: Borsodmegye Bolyki Tamás vezetése alatt 50 gyalogot, Abaujmegye Choron Farkas alatt 50, Gömörmegye Kis Antal Péter alatt 49, Sárosmegye Bor Mihály alatt 70, Szepesmegye Szucsi Márton alatt 41, Ungmegye Szalanky György és Nagy Imre alatt 18, a szabad városok Lökös Mihálylyal

[1]) Numerus peditum instante obsidione auctus fuit, videtur auctio peditum ordinationem excessisse in flor. 811. den. 55 etc. (ez összeg 2 frtjával 405 embernek felel meg.) Lásd Dobó számadás.

élükön 100 gyalogost, vegyest lovassal. Kassáról Plathko Antal és Zádor Ambrus vezetése alatt 210 felkelő érkezett. Ehhez járul még az egri káptalan 9 drabantja Szijgyártó János s a karthausi barátok 4 drabantja Kádas Péter vezetőjök alatt; mind ez összesen 782 főre megy.

Jöttek még az országos főkapitány utasitása folytán: Zoltai István 40, Pető Gáspár 40, Gergely diák (Bornemissa) 250 gyalogossal. Ezen elsorolt várbeli védsereg száma 1987-re megy. Valószinü, hogy a megyék, városok s urak által küldött 782 főben elsorolt csapatokból utközben többen el is maradtak. Ennyi létszám szerepelhetett névleg, de tényleg ez már megfogyhatott. A várszámadás egyik helyen 709 főre menő nemesi felkelő hadról szól, kik Dobótól kapták meg dijukat. [1]) Tehát ennyire olvadt le a létszám.

A vágó marha-félék elszámolásánál 2180 főre tettük a mindennemü várvédő fogyasztók számát; a fentebbi adatok szerint 1987 főre megy. Ezen felül a várban levők számát még 6—800-ra számitottuk. Erre még visszatérendők, folytatjuk előadásunkat.

VIII. Itt kell megemlitenünk azt, hogy a várbeli gyalogosok berendezésénél, rendszeresen feltüntetve van két zászló-tartó. Tehát a gyalogosok két százada két zászlóaljat képezett. Már az 1551-iki leltár ismertetésénél láttuk, hogy ott is szerepel „két zászló.“ A szinre nézve Bornemissa Gergely, Dobó közvetlen utódának számadása nyujt felvilágositást, melyre nézve bizonyosra vehető, hogy ugyanazonos volt a Dobó által is használt szinnel. Bornemissa 1553—4. évi számadása szerint, uj zászlók készitettek, mert a régiek, a vár ostroma alatt elkoptak, s elrongyollottak, és pedig: „1553. okt. 28-án adatott ki vörös szinü 10 rőf taphotára 2 frt 1 denár zászló készitéshez; ugyanehhez vásároltatott 7 rőf zöld taphota 1 frt 72 denárért, ugyanezen zászlóhoz gyolcs 1 frt 1 denárért.“ Egy másik zászló is készitetett, s ehhez, ugyanezen összegért vétettek az anyagok, vörös és zöld taphota s fehér gyolcs, [2]) Arky György kereskedőtől. Világos, hogy az egri várban, a mai nemzeti, vörös-fehér-zöld szinü zászló lobogott. Ezután Dobó 1552-iki számadásának egy té-

[1]) Instante obsidione in subsidium per certos magnates et nobiles etc. expediti erant 709 stipend. pedites quibus per provisorem arcis diversis vicibus soluti 3197 fl. Dobó számad. Erre a kamarai észrevétel: „nec dies nec certus modus solutionis in regestis dom. Dobó exstat et nec quietantiae.“

[2]) 28 die mens. octob. pro decem ulnis rubee taphote Racine ad faciendum vexillum pro peditibus arcis — soluti fl. 2. d. 1. pro septem ulnis viridis taphote ad eundem vexillum fl. 1 d. 72 pro sindone ad eundem vexillum fl. 1 d. 1. Bornemissa számad. 1553/4. Jerney gyüjt. kecskeméti akad. könyvtárában.

telét kell idéznünk, mely igy szól: [1]) „kék szinü rácz taphota, és vörös velenczei taphotáért, a résekhez szükséges két zászlóra kiadatott 4 frt.“ Tehát a réseken „vörös-kék“ szinü zászlók is lengettek. Eger városa zászlójának szine ma is „vörös-kék.“ Az egri érseki szin, a mennyiben használatban van, sötét-vörös, lilába játszó kékkel; a káptalané halvány vörös-kék. E szinek közös eredetre vallanak, Vajjon a résekre tüzött zászló vörös-kék szine az egri egyháznak vagy püspöknek szine volt-e kezdetben, mely később a fentjelzett árnyalatokra oszlott? vagy Egervárosának szinét képezte volna, a mi az akkori állapotnál fogva nem hihető: adatokkal igazolni nem vagyunk képesek.

IX. A várbeli élelmezési felszerelés fontos kiegészitő részét képezte a kenyér és a bor is.

Számadás szerint évi buza s liszt készlet volt 11671 véka. [2]) Ezt is egészen felvehetjük, miután az ostrom megkezdésekor az aratás már befejezve volt. A szikszói gyülés folytán Egerbe küldött 838 véka liszt is e létszámban van. Tavaszi, vagyis árpa és zab alig volt 1540 véka, s ez csakhamar elfogyott, ugy hogy az ostrom alatt 383 véka buzát kellett a lovak élelmezésére forditani.

A buza-számadás kiadási tételeiből az tünik ki, hogy a vár katonái élelmezésére a számadás terhére mi sincs felvéve. Elsoroltatnak ott a szokásos évi buza kiadások, például a vár személyzete részére felhasználtatott 1719 véka, természetesen egész éven át, illetőleg 1553. év marcz. 12-ig; a különféle munkásoknak s a vár éjjeli őreinek 244 véka, a szegényeknek s betegeknek 94 véka stb; összesen, az ostrom alatt megromlott 1358 véka buzával, az évi buzamag kiadás 6583 vékára megy épen, s maradványul 5088 véka van feltüntetve. A várba jött védő csapatok élelmezésére tehát a számadás rovatai kiadást nem tartalmaznak. De miután kétségtelen az, hogy kenyeret ettek, a fogyasztás tételét más czim alatt kell keresnünk s meg is találjuk azt.

A kiadás tételei első pontja ugyanis 1557 fertály buza eladást emlit, egy fertály után 25 denárt számitva, 390 frt 34 denárért. Ezen eladás természetét, a só-számadás világositja meg, melynek egy tétele szerint: „az ostrom alatt pénzért adott kenyerek sütésére felment 508 db kősó.“ Tehát az ostrom idejében mintegy 1557 véka süttetett kenyérré, mely pénzért adatott, kétségen kivül a zsoldos katonáknak, s

[1]) „Pro Thaffotta rasciana keek et Veneciana rubra pro duobus vexillis ad rupturas necessariis emte soluti fl. 4. 1552-iki számadás.

[2]) A véka elnevezés alatt, mindig a várban használt „quartál“ „fertály“ ürmérték értendő, melyről alább bővebben leszen szó.

bejött ezért 390 frt 34 denár. Ha most már az itteni szokás szerint egy fertályból csak 100 czipót veszünk fel, 155700 czipó adatott el 37 napi ostrom idő alatt, melyből egy napra 4284 czipó esik. A bevételi összeget tekintve, 4 czipó 1 denárért adatott. Az itteni szokás szerint egy emberre 4 czipót számitva, a napi fogyasztás összege mintegy 1140 fogyasztónak felel meg.

Hasonló észlelhető a számadás bor-rovatánál is. Itt sem látunk a vár védői részére borkiadást. Egy tétel 142 köböl borkiadásról ugy szól: „hogy a jobbágyoknak s az ostrom idejében a falak javitása s egyéb szükséges munkálatokkal foglalkozóknak adatott ki, ugy a mint a szükség hozta magával.“ Dobó és a személyzet évi szükségletére 2215 köböl jegyeztetik fel, de ez csekély különbséggel megfelel más évek e nembeli kiadásának. Igy a vár megvédésében fáradó vitézek borfogyasztását azon tétel alatt kell keresnünk, mely a borkimérésből eredő jövedelmeket sorolja fel. Debrői György és Nagy László várbeli korcsmárosok 6—8 denárért mérve pintjét, mintegy 1293 köböl bort mértek ki, s mintegy 1100 frtot számoltak be az elmért borok után. Ebből, 37 ostromnapot véve fel, egy napra mintegy 525 pint esik, mely ½ pintjével számitva 1110 fogyasztónak felel meg. A kenyér- s bor-fogyasztók tehát, 1140—1110, ugyanazon mennyiségben voltak. Az egri hősök, a vár pinczéinek borából a csapszékekben 6—8 denárral fizetve pintjét, hűsitgették a szakadatlan küzdelemben lázassá vált hevöket.

Kétségkivüli ezek folytán az, hogy a vár katonasága részére egyedül hus szolgáltatott ki, azon 334 db marhából, mely a szikszói gyülés határozatából hozatott ide; egyéb élelmi szükségletet a vár éléstárából kaptak ugyan, de azt rendes fizetéssel fedezniök kellett.

A bor-készlet nem állott oly bőségesen az ostrom idejében, mint a buza volt, miután a folyó évi szüret bevétele csak az ostrom után állott rendelkezésre. A vár pinczéiben a mult évi maradvány, mely 6885 köbölre ment, volt fogyasztható. Ennek is egy része a heiczei pinczékben volt. Hogy a borban nem volt bőség, mutatja az is, hogy a számadás szerint, különösen az ostrom idejében, vizzel kevert bort itattak a munkásokkal. [1])

Ezekből látszik, hogy csak buza-készlet volt bőven, a huskészlet azonban csak épen az ostrom alatti idő szükségletét fedezte. A hiányt e tekintetben érezte s tudta Dobó is, ugy hogy okt. 18-án

[1]) Colonis diversorum possessionum in obsidione varios et difficiles labores exercentibus expositi demtis vinariis et aquis in vinum infusis puri vini cub. 142.

az ostrom végén Varsány Jánost küldötte Tokajba, hogy küldjenek részére rögtön élelmi szereket.

Sertés volt készletben 139 db, és füstölt szalonna 215 db. Az ostrom alatt a törökök a vár árkaiba fát és galyat hánytak, hogy igy betöltve, azon könnyebben áthatolhassanak. A várbeliek ezt ugy hiusitották meg, hogy a fát felgyujtották, még pedig hogy jobban égjen szalonnát és faggyut hánytak reá. Erre elfogyott 20 oldal szalonna és 10 mázsa fagyu. A többi készlet legnagyobb részben elhasználtatott.

X. A várbeli viszonyok felderitésére a számadás pénzkiadási rovata szolgál még nagy felvilágositással. Ennek egy tétele szerint, a megyei urak és szabadkirályi városok részéről Egerbe küldött 782, vagy a tényleges létszám szerint 701 főre menő felkelő csapatnak, Dobó az ostrom alatt, kialkudott dijuk fejében kifizetett összesen 3197 frt 40 denárt, mely megfelel $1^1/_2$ havi, fejenként 3 frtjával számitott dijösszegnek. A szikszói tanácskozmányból ismerjük, hogy ott a felvidéki megyék s nemes urai, elhatározták a fenyegetett várba hadi és élelmi felszerelést s véderőt szállitani. Igy küldetett az egri várba a már érintett liszt s marhaszállitmány, és érkezett a felkelő csapat is, melynek dijazására a tanácskozmány ugy intézkedett, hogy az a jövő megyei segélyből leendő megtérités fejében általok fog előlegeztetni. Azonban a pénzt már nem küldhették a várba, mert a körülzárolás megtörtént, s igy kényszerült azt Dobó előlegezni, mely kiadás számadásában a kamarai felülvizsgálatnál azon megjegyzéssel rovatott meg, hogy sem a fizetés módja megjelölve, sem nyugták mellékelve nincsenek. Mintha egyéb dolga sem lett volna Dobónak, az ostrom alatt, mint a katonákkal nyugtát iratni! Ezen ügy a deczember hó 29-én tartott gönczi tanácskozáson szóba jött, s az ott összejött rendek felterjesztést intéztek Ő felségéhez, hogy a Dobó által előlegezett összeg ne kivántassék most tőlök, hanem Ő felsége számoltassa le a megyei dikákból. Ezen felterjesztésre az érdekelt megyék azon választ kapták, hogy Eger megvédésére saját érdekökben is küldött katonáiknak diját, melyet Dobó fizetett ki előlegképen, csak fizessék ki s téritsék meg Dobónak, mert a dikákra más irányban is nagy szükség leszen. [1])

Dobó számadásából még az derül ki, hogy a vár rendes katonaságából, a lovasok közül esett el négy: Gasparics Mihály, Horváth György, Nagy István és Onory Gábor, s a gyalogok két kapitánya,

[1]) Magy. Orszgy. Eml. III. k. 408. l.

kiknek illetékét, az ostrom utáni időre a számadás felülvizsgálója a kiadásból levonandónak irja elő. [1]) A vár rendes fizetéses személyzetében egyéb hiányról nem emlékszik a számadás.

XI. Tinody verses krónikája szerint, melyet nyomban az ostrom után 1553-ik évben irt, az összes várbeli fegyverforgatók száma 1935 főre ment. Tinody adatai, csekély különbséggel összevágnak a számadás általunk fent kimutatott adataival. Ezeket Tinody közvetlen forrásból, valószinü, hogy magától Dobótól nyerte. Sambucus, csak Tinody verses előadását forditotta át németre, Ferdinand király részére, hogy Tinody előadását megérthesse. Sambucus müvét különben Dobónak ajánlotta. Istvánffy és mások, Tinody adatait használják leginkább.

A már emlitett fegyveres védőkön felül felsorolja még Tinody, hogy behivatott borbély 13. A számadás szerint ezek voltak: Péter, Balázs, János, Gáspár mesterek; Jakab, Lőrincz, Józsa, Péter, Gáspár, Márton, Vincze és egy másik Lőrincz segédek. Összesen 12. Dijuk volt az ostrom alatti gyógyitásért 17 frt. Ostrom után még 10 frtot kaptak. Lakatgyártó volt 3, kovács 4, ács 5, molnár 9, mészáros 8, „és egyéb férfiak.“ Falukról azonfelül 34 paraszt, sütő asszony 14, egyéb asszony és gyermek 45 volt. Az igy számszerint felsoroltak összege 2012-re megy. Tinody nem szól a vár rendes tiszti és szolgaszemélyzetéről, mely 60—70 főre ment, és ama idézett sorokkal „és egyéb férfiak“ azt sejteti, hogy a várban levők száma ezzel nincsen teljesen kimeritve.

A vár védelmi rendszere, és az ostrom lefolyása részleteiről Tinodynál találunk adatokat. A várbeli őrség következőleg volt felosztva a belső és külső vár egyes részein: az uj kapu bástyáján a vár mai főbejáratánál, egészen az ó kapu nyugati részeig, hol Dobó uj bástyája állott, Pöstyéni János, Kustovics, Horváth György, Gasparics Mihály és Horváth Gergely hadnagyok vezetése alatt, 99 drabant rendeltetett. Innen a tömlöcz bástyáig, a mostani ugynevezett hóhérpart felé, Nagy Bálint, Nagy Antal, Fülöp Demeter és Kálmán porkolábbal élén, 140; a tömlöcz bástyától a vár éjszaki részén, a Sándor bástyán át a közép kapu felé, hol ma Dobó emléke áll, Vitéz István, Fülöp András, Gyulai György, Liszkai György alatt 150, és a székesegyház két tornyába 20 drabant állitatott. Ez összesen 529 főre megy. A külső várban szintén négy részben történt az

[1]) „Sed ex ducentis illis quatuor equites in obsidione interemti etc. Duobus Capitaneis peditum in obsidione arcis ictu bombardorum occisorum. etc.

elhelyezés. A mai sánczkülváros délkeleti részén egy szeglettorony állott, melytől keletnek erős bástya huzódott, ennek védelmére Rédey János, Kis Dienes, Nagy János, Vitéz János vezetése alatt 90 drabant rendeltetett. E délkeleti toronytól, a Bebek-féle erődig, Gersei Benedek, Nagy Mihály, Kustos Balázs, Tegnyei Péter hadnagyok alatt 130, a közép kaputól vezető bástyára 58, és onnan felfelé 35 drabant állitatott fel, mely összesen 313 főre megy. A tartalék négy csoportra osztatott. A belső vár piaczán a templom előtt 269 fő állott készenlétben, az ó kapunál levő térségen pedig 210 Mekchey rendelkezésére.

A külső vár kapujánál 101 Pető Gáspár alatt, a külsővár keleti részén Bornemissza Gergely rendelkezése alatt 280 legény, és a külső kapunál Zoltay István és Fügedy János alatt 100—100 állott készenlétben, mely összesen 1902 főre ment. E szerint a harczkész őrség 1902 főből állott. Ebben nem foglaltatnak a vár tiszti és szolgaszemélyzete, a várba jött munkások azon része, mely kézi munkára volt rendelve, a mesteremberek, a tüzérek és ezek segédszemélyzete, az asszonyok, gyermekek stb, kiknek száma 700 főre tehető. Tehát a tényleges harczkész őrség összege 1902 volt. Névleg, a számadás szerint 1987 főre menő őrség szerepel; de feltehető, hogy ennek 5%-tólija időközben elmaradt, elszökött vagy elveszett.

Az egész létszám, a munkások, asszonyok és a vár tiszti személyzetével 2600 főre tehető. Ennél többre semmi esetre sem.

XII. Itt van helyén megérinteni azt, hogy vajjon Dobó István ifju neje, az ostrom alatt a várban volt-e? Gyárfás István „Dobó István Egerben" czimü székfoglaló értekezésében (Értekezések tört. tud. köréből VIII. k. V. sz. 1879.) az orsz. levéltár rendezetlen iratai között talált Dobó levelét emliti fel, melyet a hős 1552. aug. 21-én irt Ferencz és Domokos testvéreihez, melyben a törökök hadi mozdulatait tudatja és azon gyanuját fejezi ki, hogy a törökök Egervárát fogják megtámadni. A levélben némi követeléseit sorolja fel, és a végén igy ir: „mindezt kegyelmetek visszakövetelhetik. Sárát (nejét) a nekem való szolgálat miatt, ne hagyják el, és reménylem, ezt meg is fogják tenni. Éljenek boldogul."

A levél, Dobónak a törökök tervéről helyes tájékozottságát tünteti fel, és azt, hogy aug. 21-én már készen várta a támadást. Levelének végsorai valóban végrendeletszerü hangon szólanak, melyek hősünknek a halállal való szembeszállási elhatározását világosan bizonyitják. „Sárát ne hagyják el" szavakban, sötét sejtelmének ad kifejezést; testvérei jó akaratába ajánlja szeretett nejét. Mindennek szük-

sége nem következett be. Valószinü, hogy e levél keltével küldötte ki Dobó nejét a várból, hogy a vár ostroma alatt a szeretett nő jelenléte zavarólag ne hasson elhatározására. Mekchey Istvánnak 1551. nov. hóban nejéhez intézett levele (Pesti Frigyes hagyatékában) azt igazolja, hogy a védelem vezérei, kiknek nejei voltak, biztos helyre küldötték el innen asszonyaikat, és némely része még nov. havában is távol volt. Némely német irónál olvasható állitás, hogy a vidékről érkező nemesek nejeikkel jöttek Egerbe, igazolva mivel sincs. Az ostrom alatt a várban levő nők leginkább a rendes várőrség asszonynépe, és az ide beszorult egri lakosok nejei és leányai lehettek.

HUSZADIK FEJEZET.

I. A Török tábor megérkezése Maklárhoz 1552. sept. 9-én. Dobó hiradása Bécsbe. II. Az ostromra érkezett török haderő száma. III. A török tábor körülzárja a várat. Az első ágyu lövés, és az ostrom kezdete. IV. Dobó szigoru fellépte az árulási kisérlet ellen. V. Az első nagy roham szent Mihály napján és Károlyi Zsigmond tisztjének tudósitása erről. András egri biró, és Bolyki Tamás hősi halála. VI. Hegedüs és társai árulási kisérleten kapatva, elfogatnak, Hegedüs felakasztatik. Az okt. 4-iki lőpor robbanás. VII. A törökök ujabb ostrom-kisérlete a vár déli részén. Az aláaknázási kisérlet. VIII. Az okt. 12-iki nagy roham. Ali és Dobó személyes küzdelme a tömlöcz-bástyánál. Bálint pap halála. IX. A védelem diadala, és erről szóló jelentés, X. Az elesettek és sebesültek száma, azok özvegyei és árvái, s a védelemben kitüntek jutalmazása.

I. A törökök Szolnok alatti diadalmas munkájokat bevégezve, rohamosan törtek Eger felé. Sept. 9-én már Makláron volt az előhad, hová Buda felől érkezett meg Amhat (vagy Ahmet) pasa is, és Dobó sept. 10-én Vas Miklóst azon értesitéssel küldötte Oláh Miklós püspökhöz Bécsbe, hogy e nap éjjelén a pasa már Makláron hált meg, és kéri a rögtöni segély küldésére. Vas Miklós vissza is érkezett a püspök levelével és azon biztatással, hogy gondoskodva lesz a segélyről. Miután annak nyoma sem mutatkozott, Dobó nevezett lovast már az ostrom alatt okt. 14-én ismét Bécsbe küldötte, a segély sürgetésére, melynek ezuttal sem lett sikere. [1]) Hogyan is lett volna sikere, midőn azon időben a királyi haditanács teljesen tájékozatlan volt a teendőkre nézve. A Győrött táborozó szász herczeg még okt. 15-én Bebek Ferenczhez Pelsőczre intézett levelében is arról tudakozódik: „hogy mennyien vannak az ostromló törökök, mi a tervök, hogy állanak az ostromlott várbeliek.?“ [2]) A pozsonyi helytartótanács pedig még okt. 23-án sem tudta, hogy mi történt Egerben, mert e napon kelt levelével osztogatja tanácsát Nádasdy Tamás főkapitány és országbirónak, hogy Kassán kellene a könnyü lovasságot összehuzni, és innen intézni Eger felé a felmentő támadást, melyet az ostromló ellen nem is gya-

[1]) Orsz. ltár Limbus. — [2]) Proy epist. proc. II. 334. l.

nitana. [1]) Okt. 23-án a török ostromló had már elvonult Eger alól. Mindez mutatja a hadi tanács teljes tájékozatlanságát.

II. Az ostromló török had valódi létszámát, az egykoruak szerint alig lehet pontosan meghatározni. Tinody és utána Sambucus, elsorolják, hogy Ali és Amhát pasákkal ide érkeztek a nándorfehérvári, szendrői, szegedi bégek, Mehmethan, Arszlán, Haszon, Veli, Musztafa, Kamber, Dervis bég. Maga Amhat tábora Tinody szerint 25, Sambucus szerint 35 ezerből állott. Istvánffy az összes ostromló tábort 150 ezerre teszi, de megjegyzi, hogy ennyinek csak ugy tünhetett fel, mert a törökök nagy tömegben hozták ide az utban általok ide hajtott vidéki népet, hogy a rengeteg tábor látszatával, mint Szolnoknál, megrémitsék a védőket, és megadásra kényszeritsék. A Dobót zászlós urrá és erdélyi vajdává kinevező királyi leiratban Ahmet főpasa, Ali budai pasa, Ruszlan bég, Mehmethan janicsár aga, és Veli beg vezérlete alatt szintén 150 ezerre tétetik az ostromló had. [2])

III. A török sereg előcsapata, mint emlitők, sept. 9-én érkezett Maklár alá, hol a vár előörséből két lovast elfogniok sikerült. A többiek siettek a várba, tudatandók a törökök érkezését. Nyomban erre Bornemissa, Zoltay és Fügedi vezetése alatt mintegy 100 főből álló csapat kémszemlére jött ki, és a vár felé közeledő törököket megtámadva, nagy zsákmánynyal rakodva tértek vissza. Egy másik kirohanás nagy szerencsétlenséggel végződött és vezetőjök Paksy Jakab több társával foglyul esett, többen pedig levágattak. 11-én megérkezett a többi ostromló had is, és még az nap megindultak Eger alá és a vár körül helyezkedtek el. Ali pasa serege a vár keleti és éjszaki, Amhaté a déli és nyugati részét szállotta meg egészen Felnémetig terjedve. Ali Almagyaron, Amhat a város déli részén, az egykori vadaskert, most érseki kertben ütötte fel sátorát. Ez nap Ali három ágyut vonatott fel a vár éjszakkeleti része felett álló almagyari hegyoldalra, és onnan 9 lövést intézett a várba, jelzendő az ostrom megkezdését. Három nap mulva indult meg a valódi ostrom, midőn a vár éjszaki része átellenében fekvő ugynevezett királyszéki dombról, a mai dézsma szék terén [3]) rögtönzött sáncz mögül kezdetett meg a templom tornyán emelt bástya lövetése.

---

[1]) Nádasdi ltár 10. cs. országos ltárban. — [2]) Okmánytárban 19. sz. a.

[3]) E hely időnkben sőt később is, állandóan „Király-széke“ nevezett alatt jön elő. Egy legenda füződött a helyhez: hogy szent István király, midőn a várbeli székesegyházat épiteté, itt üldögélve szemlélte azt, és gyönyörködött müve nagyszerüségében. Igy nyerte a hely „király széke“ nevét; később, a török világ után elmosódott az uj kor emlékéből e legenda, mely több történetirónál feljegyezve van. Ez elnevezés megérdemelné megujitását.

Dobó a bástyává alakitott templom tornyán levő ágyúból maga tette meg az első viszonlövéseket, s oly sikerrel, hogy a törökök ágyúit felszerelésével tönkre tette.

Ezzel kezdetét vette az ostrom, és a vár falainak szakadatlan rombolása, a török ütegek által. Négy felől történt különösen a falak törése. Az éjszaki részről volt a vár leginkább megközelithető, honnan a magaslatról gyilkos tüzelés rettegteté a védőket. E részen, mely leginkább veszélyeztetett volt, maga Dobó intézkedett, s itt foglalkozott legtöbbnyire. Az ugynevezett tömlöcz- és Sándor-bástya, melyeken belől a káptalan és püspök székházai állottak, legtöbbet szenvedtek az ostrom alatt. Káptalani lakul ma is a vár éjszak-keleti részén fennálló, belől egészen gothikus szerkezetü épület szolgált. A püspöki lak a templom előtt állott, hol ma a honvéd-raktár emelkedik. Ez teljesen leromboltatott később, s a mai raktár épitésénél, itt-ott csekély alapozási romok voltak találhatók. A Sándor-bástya volt a vár keleti oldalán átnyuló védmü. Az éjszak-keleti részen, az ugynevezett hóhérpart felé nyuló oldalon, hol ma a honvéd laktanya áll, volt a tömlöcz-bástya, mely előtt egy ma is látható domb emelkedik. E domb helyén Dobó egy védtornyot emeltetett, s ez volt a később nevéről emlegetett Dobó-bástya. Megjegyzendő még itt, hogy a most szóban levő ostrom után a vár egyes részeiben nagy átalakitáson ment át; különösen a vár éjszaki s keleti oldalán a Sándor s tömlöcz-bástyák körül egészen uj fal-öv emeltetett.

A vár délkeleti s déli részein a Bebek-féle erőd s az ujkapu bástyája voltak a romboló ágyuk s faltörő mozsarak legexponáltabb helyei. A külső-vár, az ugynevezett Csaby-féle bástya s erőd, a mai sáncz-negyed délkeleti részén, oly haltalmas védmüvek voltak, hogy ezek jóformán kivül maradtak az ostrom müködési körén. Talán az is okozhatta ezt, hogy a vár ketté szakasztásával, ha nagy áldozatok árán el is foglalták volna ezt a részt, mit sem nyertek volna, mert itt tarthatatlanná vált volna helyzetök, a belső vár uralgó állásánál fogva a külső váron. E mellett a külső vár csak egy oldalról, az Almagyar hegyéről volt megközelithető, s a tetőn a müködés lehetetlen volt, a belső vár templom-tornya és a szentély-bástya jól felszerelt ágyui miatt.

A falak megkezdett lövetése s az ütegek szakadatlan müködése daczára, kezdetben Dobó, népének mintegy szoktatása végett is, nem sietett a vár kapui elzárása s eltorlaszolásával, sőt néhány napig, a mellék ajtókon, a vár alatt folyó patakhoz is megengedte a kijárást,

barmaik itatására. Csak midőn mindig hevesebbé lett az ágyuk működése szüntette meg az engedélyt, s hozzálátott az ovatosság minden módja alkalmazásához. A várbeli házak zsindelyét s éghető tetejét leverette, s nyers és nedves bőrökkel boritatta be. Az élelmi szerek, gabnafélék, bolthajtásos pinczékben s vermekben, a barmok s lovak, a vár földalatti helyiségeiben, tüzmentes helyeken biztositattak.

IV. A török vezérek egyike az anatoliai basa, megérkezésükkor, rögtön felhivta Dobót a vár átadására, biztositva szabad elmenetelükről s egyéb jutalmakról is. E levelet egy jobbágy által kézbesitették. Dobó a levérhordót börtönre vettette s összehivta az összes őrséget, nyiltan felolvastatá, s 4 pontból álló határozatot hoztak, hogy senki a törökkel érintkezni, tőlök levelet vagy üzenetet átvenni vagy velök szóba állani nem fog. A ki ez ellen vét, halállal lesz büntetendő. Dobó szigoruan végrehajtotta e határozatot, s midőn a szentmihálynapi ostrom után Arszlanbég Sáry nevü maklári jobbágy utján ismét egy megadásra hivó levelet küldött be, ezt a levélhozóval irgalmatlanul megétette, s a szerencsétlent nehéz vasban börtönbe záratta.

Istvánffy szerint Ahmet pasa, Tihamér alá érkezve, hivta fel Dobót és Mekcheyt, egy jobbágy által vitt levélben a vár feladásra, első izben. A felhivó levél fenhéjázó modorban szólott a várnagyhoz: „hogy a hatalmas Soliman serege előtt hódoljanak meg, melynek már eddig egymásután meghódolt Temesvár, Lippa, Csanád, Szolnok, a Körös és Maros, a Tisza és Duna közötti vidék, ugy Drégel, Szécheny s más várak az Ipoly folyóig. Gondoljátok meg, hogy a leghatalmasabb uralkodó kegyét, ugy fogjátok kiérdemelni, javaitokat és szabadságtokat biztositani, ha alázatosan meghódoltok. Különben a legyőzhetlen sereg áldozatául fogtok esni.“

A törökök kezdetben csekélyre becsülték a vár védelmi képességét. Diadal mámorukban azon képzelet játszadozott előttük, hogy nagy tömegük szemlélete lefegyverzi a vár őrségét, s vagy megszöknek mint a szolnokiak, vagy megadják magukat. Nem tudták, hogy a kor legnagyobb hősével állanak szembe.

Dobó öntudatos müködése négy éven át, czéljához ért, s a mihez készült immár előtte állott. Négy éven át foglalkozott Eger védelme problemájával s ezt megoldotta a történelem örök dicsőségére.

A védelmi intézkedések szabatossága a megfelelő erőhöz mérten; a szerepek pontos felosztása mutatja, hogy Dobó feladata magaslatán állott. De intézkedéseinek sarkpontja volt amaz elhatározás, melyet a véderő összeségének hozzájárulásával hozott, hogy a ki a

vár feladásáról csak említést is mer tenni, halál fia. Az elhatározás szentesitését is megnyerte azon tény által, hogy az első nagy roham után, midőn egy gyalog hadnagy Hegedüs István a vár feladása érdekében bujtogatott társai között, rögtön elfogatván, a vár piaczán felakasztatott. Ezzel kérlelhetetlen sanctiót nyert Dobó feladata, mely a vár hősies megvédésében állott. Vezérek s legénység innentul egygyé olvadt a gondolatban s érzelemben, hogy e vár fokát át nem lépheti az ellen.

Ezen öntudatos s önfeláldozó elhatározás, a népies s nemzeti lelkesedés magas fokával párosulva, a férfias bátorság s merész tettek lelkesitő példáira ragadta aztán a védőket, mely tetteknél Dobó sietett az elösmerés kifejezésével kitüntetni vitézeit, s jutalmakkal serkenteni, a további küzdelemre. Az ostrom alatt mint a számadásból látjuk, 31 frt 20 denárt osztott szét elismerés fejében Dobó az ily bátor s merész tettekért az egyes vitézek között.

V. 19 napon át történt szakadatlan lövés után, szent Mihály napján intézték a törökök az első nagy rohamot a vár ellen. A már emlitett pontokon sikerült a támadásra alkalmas réseket töretni a falakban, s igy e napon kora hajnalban előkészitett támadási terv szerint, a nap legelső sugarára, óriási lármával törtek elő rejtett sánczaik árkából a falak tátongó réseire. A küzdelem két ponton folyt leghevesebben. A keleti részen az ugynevezett Bolyki bástyánál melynek falát Bolyki Tamás vére festé be, kit épen az ostrom előtti napon ott vitézkedve teritett le egy gyilkos golyó, s emlékét megőrzé a kegyelet a bástyának nevére történt megörökitésével, [1]) — hol most Bornemissa Gergely és Zoltay István vezették a védelmet; s az ó-kapu [2]) bástyájánál, melyet a vár nyugati részéről a város falai közül törettek ostromló ágyuikkal a törökök, hol maga Dobó István forgolódék vitézei között. Egy pillanatra nagy veszély állott itt elő. Sikerült az ó-kapu bástya tornyát elfoglalni az ostromlóknak, honnan heves puskatüzelést intéztek a védőkre. Dobó lélekjelenléte segitett a veszélyen. Ágyuit a torony tetejére irányozá, s találó lövései mihamar elüzék onnan a már is diadalittas ostromlókat. Ez alkalommal esett el lit. András egri biró ágyugolyó által találva. A törökök dél felé kudarczczal vonultak vissza a vár falai alól.

[1]) A Kiszögellő redout a vár délkeleti részén az almagyari dombtető felé, romjaiban is figyelemre méltó.

[2]) Az ó-kapu a mai felső kapu volt, hol Perényi és Oláh feliratai befalazva állanak. E kapu előtti bástyákat a város házai közül könnyen megközelithető volt, s igy juthattak annak élére.

Ezen rohamról, melynek hire rögtön messze szárnyalt, Károlyi Zsigmond tisztje okt. 5-én Károlyban kelt levelében, következőt irja: „még Eger alatt vannak a Törökök; az elmult csütörtökön oly igen nagy ostromuk volt, hogy hajnalkor kezdötték — még benn is voltak a várban immár, de azokat le vákták — az álló sereg vákta ki őket.“ [1])

VI. Ezen roham után, mely tagadhatatlanul megrendité a védőket is, történt Hegedüs István, Seredi György gyaloghadnagyának árulási kudarcza, mely a már emlitett rögtön biráskodás után felakasztatásával fejeztetett be. Hegedűs, Seredy György hadnagya ezen ostrom után társaival szövetkezve, külön követeléssel fordultak Dobóhoz, s külön ostrompénzt kivántak azzal, hogy ennek megtagadása esetében, a várat elhagyni fogják, sőt török kézre juttatják. Dobó kitudván Hegedüs gonosz szándékát, társaival együtt elfogatta, s rögtönbiráskodást ülvén, felakasztatta. Társai 8—10-en, Tinodi szerint fül s orr csonkitással sujtattak.

Egy másik esemény is adta elő magát, mely nem kevesbé megrenditő vala a vár védőire. Eddig megmagyarázhatlan okból, a templom sekrestyéjében felhalmozva volt lőpor okt. 4-én felrobbant, s nagy pusztitást idézett elő egész környékén. Különösen a közelben levő száraz malom elpusztitásával okozott fenyegető kárt a vár élelmezési viszonyára. A veszteség azonban csakhamar pótolva lett s a készen álló ács s molnár mesterek, a védő nép megnyugtatására egy uj száraz malmot rögtönöztek. A robbanás okozta zajra a törökök rohamra indultak, de a helytálló őrség csakhamar megérteté velök, hogy kisérletök hasztalanná vált.

VII. Most a vár nyugati részére forditák figyelmöket az ostromlók, s a külső vár déli része alatt, a hol most az ugynevezett hosszu pincze áll, akkorában nagyprépositi lak volt, állitták fel ostromló ütegeiket az ugynevezett Bebek erőd ellen. A vár külső kapuja törésére is a házak között rendezték be ágyuikat. Majd az ókapu felé, a falak alatt futó árkokat kezdének ásni, hogy azon át juthassanak a várba. Ezzel a vár az aláaknázás veszélyének is kitéve volt. Bornemissa és Zoltay csakhamar tisztában voltak a teendőkkel. Ellenárkokat ásattak, szembe a külről jövővel, s a tervezett aláaknázást meghiusitották. Egy másik törekvést is meghiusitottak, mely nem kevesbé fenyegető volt. A déli részen levő bástyák árkaiba, fel a falig, nagy mennyiségü fahasábokat hánytak, hogy

[1]) Károlyi csal. ltár III. k. 275. l.

kényelmes utat nyerhessenek a falakhoz. Erre oldal-szalonnákat, fagygyut hánytak a védők, s meggyujtván, elhamvasztották a sok fáradsággal készitett rohameszközöket. Ezen czélból Dobó számadása szerint mintegy 20 oldal szalonnát dobáltak az árkokba.

VIII. A második nagy roham október hó 12-én volt, mely estélig tartott. A leghevesebben folyt a viadal az ó-kapu s tömlöczbástyánál, majd a Bolyki erődnél, hol Zoltay, Bornemissa és Figedi vitézkedtek, s Zoltay megsebesült. Az ó-kapunál Mekchey, a tömlöcz-bástyánál Dobó intézkedtek. A roham másodnap még hevesebben indult meg. A török vezérek csapataik élére állva vezették a rohamot. A nap végzetességét érzék ugy az ostromlók, mint ostromlottak. Dobó diszruháját ölté fel e napon, aranyos sisakját azonban kedvencz apródja fejére tevé, s ez volt a védelem szerencséje, az apródnak szerencsétlensége. A tömlöczbástyánál folyt heves viadal közben Tarjány Kristóf az aranyos sisakot viselő kedvencz apród, golyó által találva rogyott össze. A roham e ponton oly bőszültté vált, hogy Dobó összes erélyének kifejtésére volt szüksége, annak utját állandó. Ali pasa személyesen állott szembe Dobóval, s aranyos zászlóját lobogtatá az ostromlók lelkesitésére. A tartalékcsapat ide rendelhető része, a vár szolgák, sőt az asszonyok is itt csoportosultak, s itt vettek részt a védelem dicsőségében. Bálint pap szóval s tettel bátoritva a harczosokat, a bástya élén lelte halálát. Dobó maga kezén s lábán könnyü sérüléseket kapott. Hasonló sérüléseket szenvedtek Bornemissa és Fügedi János is, kinek fogait üték ki. Ez utóbbiak a Bolykiféle bástyánál működtek. Az ó-kapu bástyájánál Mekchey parancsnokolt.

IX. Végre is a védők diadalmaskodtak, s Amhát, Ali s a többiek visszarendelék sátraikhoz a falak alól ott megtizedelt katonáikat. Ali zászlója a tömlöczbástya védői kezében maradt. Több zászló esett még a védők birtokába. A megfeszitett roham után három napig még szakadatlanul lövöldöztek a várba, s ez után okt. 18-án Felnémetet felgyujtva, sietve távoztak Eger alól, szerte hagyva táboruk egyes felszereléseit is. A gyors elvonulásban a mieink cselt sejtettek, s egy darabig teljes készenlétben várakoztak. Csak midőn jól eltávoztak már, tört ki a kétségtelen diadal öröme körükben, s tevék le vállaikról nyugodtan fegyvereiket.

A távozó ellen nyomaiban, a vár lovassága kémszemléket tartott, melyeknél teméntelen zsákmányra tettek szert. Okt. 19. a védelmet vezető 5 parancsnok, Dobó, Mekchey, Pethő Gáspár, Gergely

diák Bornemissa és Zoltay István, Nádasdy Tamás országbiró s dunántuli főhadparancsnokhoz, a következő jelentést tették a lefolyt ostromról, melyben leirják, hogy a vár mezőhöz hasonlóvá lövetett, és sürgős intézkedést kérnek a vár helyreállitására s erősitésére.

Ezen rendkivüli érdekes jelentést, mely valószinü, hogy Gergely diáknak (Bornemissa) kézirása, és eredetiben az országos levéltár

kiállitási osztályában látható, hason-másában itt közöljük. Magyarul igy hangzik: „Tekintetes és Ngos urunk, ajánljuk legkészebb szolgálatunkat. Mióta vette ostrom alá a kereszténység ellensége a török ezen egri várat, bizonyosan tudja Tekintetességed. A kemény ostrom, Isten változhatatlan kegyelméből a tegnapi napon megszünt. Ezen ostrom alatt Isten segélyével mindnyájan, hűségünket és buzgalmunkat Ő felsége legkegyelmesebb urunk, s annyira sujtott szegény országunk védelmére nem csekély küzdelemmel és vérünk ontásával, ugy az ellenben okozott kártétellel, a mennyire lehetett, tanusitani igyekeztünk. Mivel pedig most a vár annyira lerombolva van, hogy a mezővel egyenlőnek mondható, s mindenben hiányt szenvedünk, mint erről Ő felségéhez is elég bőven irtunk, és a következő nemes férfiak, Vajda János, Iványi György, Somogy András és Kőszeghy Albert, mint megbizottaink fogják még némelyekről kimeritőbben tájékoztatni; miért is igen kérjük tekintetességedet, hogy küldötteink elbeszélésének hitelt adni, s oda munkálni méltóztassék, hogy Ő felsége elébe bocsátatván, kegyesen kihallgattassanak s jóakaró jelentéssel térhessenek vissza: hogy Ő kir. felsége ezen várat, mely a török végvárhoz közel van, megujitott erős őrséggel, hadi s egyéb felszerelvényekkel ugy fogja ellátni, hogy az ellenség által megvivhatlan legyen. Isten tartsa és erősitse Tek. és Nagys. szerencsével. Egervárából okt. 19-én. Az Urnak 1552. évében. Dobó István, Mekchey István, Pethew Gáspár, Lit. Gergely, Zolthay István."

Mint fentebb megjegyeztük, az irás valószinüen Lit. Gergelyé, ki egyszersmind társai nevét is aláirta. A névaláirás után azonban, mind az öt aláirónak saját pecsétje igazolja — régi szokás szerint — hogy az irás tartalma sajátjának tekintendő.

A küldöttek Nádasdytól Bécsbe mentek a királyhoz, hová az elfogott török zászlók is felvitettek bemutatás végett. A küldöttek nagy örömet keltettek Bécsben, s gazdag jutalmakkal halmoztattak el.

X. A törökök elvonulása után, egyéb szorgos teendők mellett, Dobó nem feledkezett meg a vár-védelemben elesettek özvegyei, árvái, ugy a sebesültek, s magokat kitüntetettek érdekeiről sem, s azokat összeirva, további gondoskodás végett a királyhoz terjeszté fel. Az 1553-iki országgyülésen a rendek portánként 10 denárt szavaztak meg ezek felsegélésére.

Az ostrom alatt elhaltak számát Tinody s utána a többi egykoru is több háromszázra, a sebesültek számát több 200-ra teszi.

Dobó összeirása csak 28 özvegy vagy árvákat hátrahagyó el-

esettről emlékszik.[1]) Ezek között nevezetesebb Literatus András egri biró özvegye Agnes 2 árvával,[2]) a ki az első ostrom alkalmával a tömlöcz bástyájánál esett el; Bolyki Péter, a ki a róla elnevezett Bolyki-bástyánál elesett testvére Tamás után kért kárpótlást; Országh Tamás, a ki testvére Országh Imre és Kovács Antal Gömörmegyében hamvai illetőségü elesettek nevében kér szintén kárpótlást. Az elhaltak között Eger, Felnémeth, Tihamér, Sarud lakosai szerepelnek számosabban.

Kétségkivüli az, hogy ezen összeirásban az elhaltak mindnyája nem foglaltatik. Ennyi eshetett el, kik után árvák, özvegyek maradtak. Számosan lehettek, a kik után nem maradtak ily segélyre szorultak. Igy a vár szolgálatában volt és elesett 4 lovas Gasparith, Horváth György, Nagy István és Onory Gábor nevei sem fordulnak itt elő, kik Dobó számadásában mint elesettek emlitetnek meg.

A segélyt kérők között szerepel még Vas Ferencz felesége is, a ki a védelem közben megölt anyjáért kér kárpótlást. Tehát egy nő halott is fordul elő Dobó előterjesztésében.

1553. jan. 8-án kelt előterjesztésben Dobó a vár védelmében sulyosan megsebesültek névsorát is összeállitá, segélyezés végett. A sebesültek között 15 nemes lovast találunk, kik 30—50 frt között jutalmaztattak és néhányának 8—10 jobbágy ajándékozás is kilátásba helyeztetett. A sebesült zsoldosok és egyéb jobbágyok száma 76-ra megy, kik 1—12 frt között segélyeztettek, és öltözéknek való posztóval ajándékoztattak meg. Ezen sebesültek között van Margit, Kocsis Gáspár felesége is, ki férjével együtt sebesült meg, és együtt 4 frt és férje öltözékre való posztóval jutalmaztattak. A sebesültek jó része szintén Eger, Felnémeth, Tárkány, Tályáról és Czeglédről valók leginkább.[3]) A sebesülések tulnyomóan puska golyóval vagy bombával történtek, de több, kővel, nyillal, dárdával ejtett sebesülés is fordul elő.

Dobó felterjesztésében nem feledkezett meg azon tiszti személyzetről és a várban volt iparosok, és egyéb foglalkozásuakról sem, kik az ostrom alatt, a vár szolgálatában, emberfeletti erőt fejtve ki, telje-

[1]) Történelmi tár 1888. évfoly. 388 - 400. l.

[2]) Honesta domina Agnes relicta Andreae lit. judicis Agr. suplicat pro morte mariti sui per bombardae ictum dilacerati — orphanos 2 habet.“ Tinodi igy ir róla:

Im az palotákat meglőni kezdék.
Holott Szegén egri birót ellövék.
András deák holtig ott jól forgolódék.

[3]) U. o.

siték kötelességöket, és a győzelem elősegitésének hathatós részesei voltak. Ilyenek Sukán János számvevő, a ki nemcsak hivatását tölté be a bor és kenyérárak beszedésénél [1]) ugy az illető zsold kiosztásánál, hanem éjjel-nappal a réseken is őrködött; igy egy alkalommal, egymaga állott ellen és verte vissza a tömlöcz-bástyánál feltörő ellent. [2]) 40 frttal és 8 jobbágyra szóló igérettel jutalmaztatott. Imre kulcsár, Mihály a czipóosztó, egyik a bor kimérésnél, másik a kenyér kiosztásnál, a legpontosabb és fennakadás nélküli kiszolgáltatást teljesité, a mi a küzdelemben kifáradt vitézek nagy megnyugtatására szolgálhatott, és elégedetlenségre nem engedett tért. E mellett a bástyákon kivont karddal is vitézkedtek és lelkesiték a védőket. Jutalmul szabaddá tétettek és minden szolgálmány és fizetés teljesitése alól felmentettek Jakab, Mátyás és Tamás egri puskamüvesek, nyolcz egri mészáros, Kovách Jákab, János, György és Lőrincz egri és felnémeti kovács mesterek, molnárok, ácsok Eger, Tálya, Maklár és Tihamérról, mint fáradhatatlan tényezői a győzelemnek, részint a védelmi eszközök és szerszámok előállitása kijavitásánál, részint a roham idejében mint bátor és rettenthetlen védők soroltatnak fel, és ajánltatnak királyi kegyelemre: 25—30 frttal jutalmaztattak, részint a taksa fizetéstől örökre felmentettek. Dobó királyi kegyelemre ajánlja még Szabó Imre tizedest, a ki az ostrom alatt, két izben ment ki a várból, Dobó által kiküldetve, és tért vissza oda. Nagy Lukácsot, a ki a vár körülzárolása után, sok viszontagság között jnthatott csak be a várba Szarvaskő felől, résztveendő a védelemben.

Dobó ezen előterjesztése, és abban egyesek hősi tényéről szóló megemlékezései tüntetik ki a védelem igazi nemzeti lelkesedéssel párosult népies jellegét, és azt, hogy az egri hősök mindannyia magyar volt, kezdve a zsoldosoktól, a várnak rommá lőtt sánczain ásóval dolgozó jobbágyig, kivéve az öt tüzmestert, kiket másutt névszerint felsoroltunk. Itt tehát nem volt idegen, vagy más nyelvü, itt mindenki magyar volt, érzésben és lelkesültségben egyformán.

Megállapithatjuk még azt is, hogy a vár rendes védői sorában, a városból és környékéről való lakosok több száza foglalt helyet, a munkások és mesteremberek sorát pedig teljesen Eger vidéke lakosai tölték be. Egerváros birája hősi halála a nagyszerü védelemben az egri polgárság akkori hősies szerepének emlékét örökiti meg.

[1]) Ebből is látszik, hogy a bort és kenyeret megfelelő ár mellett szolgálták ki.

[2]) Tinody is megemlékezik erről.

Dobó előterjesztése során a sebesültek között kiosztatott készpénzben 632 frt, s pénzértéket képviselő sóban 683 frt, összesen 1315 frt. Az özvegyek s árvák részére 318 frt értéket képviselő só, s 23 frt ára posztó. Egyesek jutalmazására 337 frt értékü só s 26 frt értéket képviselő posztó. [1]) Számadása szerint pedig, mint már érintők 31 frt 20 drt, még az ostrom alatt, a helyszinén osztott ki, hősies elszánt vitézkedésekért az egyesek között. Igy jutalmazta meg Bornemissa csapatából Bakocsai István tizedest, 50 denárral, a ki szept. 17-én, midőn ágyuzás közben a réseken felhatolt törökök egy zászlót kitüztek, ezt meglátva, oda rohant, s a zászlót letépte. Egy másik vitéz Török László, midőn az ágyuzás folytán leomló fal, a vár zászlóját lesodorta, oda ugrott, s a zászlót visszahozta, ezért kapott 1 frtot s ruhának posztót. A szept. 29-iki nagy rohamnál, egy török zászlós ismét kitüzte lobogóját a vár falára. Komlosi Antal reá rohant, s a zászlót tartó törököt zászlóstól levágta, s a mélységbe dobta. Ezért 2 frttal jutalmaztatott. Tóth László vitéz volt az, ki az utolsó rohamnál Ali zászlóját elfoglalta. Ezért 5 rőf posztóval jutalmaztatott. Ily vitézkedéseket Dobó sietett a helyszinén elismeréssel kitüntetni.

A szakaszvezető sérült nemes lovasok ezek voltak: Budaházy István, Nagy Antal, Balogh András, Ormandy János, Galházy Miklós, Nagy Tamás, Porkoláb Kálmán, Gyulay Gergely, Fekete István, Bay Ferencz, Kamuthy Balázs, Baxay Tamás, Baranyay György, Paxy Barnabás, Val Miklós, Szabó Imre, Nagy Lukács, Nagy Antal. A sebesülések könnyebb természetüek lévén, ehhez képest adatott a jutalom is. Igy Balogh Andrásnak egyik szeme üttetett ki, ezért 8 jobbágy igértetett részére. Bay Ferencz lábán sérült 32 frt áru só utalványban részesült. Gyulay Gergely, jobb kezébe golyó furódott, lábán is megsebesült, 50 frtot kapott stb stb.

HUSZONEGYEDIK FEJEZET.

I. Dobó intézkedései az ostrom után. Lemondása az egri vár gondnokságáról. II. Dobó felmentetése, s Mekchey ideiglenes várnagy szerencsétlen vége. III. Dobó jutalmaztatása, s kineveztetése erdélyi vajdává. Megveszi Kömlőt Hevesmegyében. Pöre az almagyari bíróval. IV. A felvidéki rendek gönczi tanácskozmánya, Eger, Sirok s a többi végvárak védelme ügyében. V. Bornemissa Gergely várgondnokká kineveztetik. VI. A török ostrom nyomai Hevesmegyében. Inséges év 1553-ban. VII. Oláh püspök esztergomi érsekké s Ujlaky Ferencz egri püspökké neveztetik ki. Kora, s halála. A tárkányi karthausiak birtoka az egri püspökséghez csatoltatik. VIII. Az 1553-iki országgyülésen a rendek sajátjukból 10 denárt szavaznak meg az egri elesettek és sebesültek javára.

[1]) U. o. 388—400. l.

I. Dobó a törökök elvonulása után, rögtön hozzálátott a romba dőlt vár tatarozásához, hogy a küszöbön levő ősz s tél viszontagságai elől megmentse a másfél hónapig terjedő ostrom alatt ugy is megviselt várbelieit. A vár épületei legtöbbnyire tető nélkül, jó részök összedőlve ismét a pusztulás szomoru képét mutatta. Hasonló állapotban állott a lakosaitól elhagyott város s a körülfekvő falvak mindannyia. A visszatérő lakosok magok baját sem voltak képesek intézni, nem hogy a várbeli romok eltávolításához segédkezet nyujthattak volna. Dobó a kormányszékhez s a távolabb vidékhez fordult, hogy jöjjenek segélyére a megviselt várbelieknek. Megszokta azonban már régibb időktől, hogy az ily esengés mily nehezen képes behatolni a szivekbe. E tapasztalata ezuttal is szomoruan igazolta magát. Tett a mit tehetett. Gondoskodása főtárgya volt, hogy a közeledő télre a legfőbb szükséglet, a kenyér biztositva legyen. A városban levő felégetett malmot helyreállitotta, s az Eger vizén még egy uj malmot is épitetett.

Lelke azonban végtére is teljesen belefáradt az évek során át tartó küzdelembe, melynek párját ritkán adja a történelem. Annyi zaklatás mellett, a rendezetlen viszonyok közepette minden oldalról reá tornyosuló baj, félreértés, ellenséges indulat, s még a becsülete után is ólálkodó ármány örvényében, valóban csak az ő nagy lelke volt képes az egyensulyt fentartani, mely nem kevésbé nagy eszméből a hősiesség, s haza-szeretet tiszta forrásából merité a kitartásra az erőt s a csüggedésre nem engedő türelmet. Eger hősi megvédésével küldetését itt befejezettnek érzé, s elbocsátását kérte a királytól. 1553. márczius 12-én zárta le számadását s megvált az ő hősi hirnevével örökre összekötött vártól.

II. Dobó felmentetését kérő előterjesztésére a király 1553. év elején Pallavicini Sforzia Mátyás hadi főkapitányt küldötte Egerbe, hogy a vár vezetésére nézve Dobó és Mekchey várnagyokkal értekezzék. Dobó semmi szin alatt tovább nem maradván, Sforzia Mekcheyt reá birta, hogy további intézkedésig, pár hónapig vezesse a vár ügyeit. Az 1553-ik év jan. 8-án kelt Sárosmegyéhez intézett felhivásában Sforzia már ugy szól: hogy a megye Mekchey egri várnagy felhivására fát s egyéb szereket küldjön a vár felsegélésére. Jan. 28-án maga Ferdinand hasonló értelemben irt Sárosmegyéhez. [1]) Azonban Mekchey várnagysága hamar befejezést nyert. Időt vett ugyanis, hogy

[1]) Muzeum. ltár 1180. sz.

febr. elején családjához ránduljon látogatásra. Várkony faluhoz érve, ottani lakosokkal az utban viszályba keveredett, kik a derék Mekcheyt nem ismerve, agyon verték. Mekchey várnagysága oly rövid idejü volt, hogy Dobó neki nem is resignálhatott, s igy történt, hogy számadását tovább egész marczius közepéig kellett vezetnie, mikor is Bornemissa kezébe tette le Egervára további sorsát.

Mekchey meggyilkoltatásáért Várkony lakosain vérdijul négy ökör, 9 borju s 56 véka tavaszi szedetett be. [1])

Dobó Egerből eltávozván, ugy a király, mint Olah Miklós püspök elismerésökkel és kintüntetéseikkel halmozták el. A püspök márcz. 5-én Zemplén és Bary kerületek decimái 4 évre terjedő szedési jogával ajándékozta meg. [2]) A király pedig egy nagy fontosságu ügyet, Erdély sorsát bizta reá, kinevezvén máj. 26-án Erdély vajdájává. Kinevező okmányában hizelgő elismeréssel sorolja el Dobó halhatatlan érdemeit. [3])

Dobó sietett uj tisztét, a zavaros viszonyoknál fogva is elfoglalni, s jul. 13-án a tordai országgyülésen a rendek előtt esküjét már le is tette. Vajda társává Kendi Ferencz, alvajdákká pedig Ödönffy László s testvére Dobó Domokos neveztettek ki. Az erdélyi elégedetlenek mintegy 500, már ez év tavaszán Kerekiben tanácskoztak, hogy Izabella kinálynét visszahivják. Nehéz s hálátlan feladat várt tehát itt Dobóra.

Hevesmegyében eltávozása után rendezni való magán ügye is volt még. Tarczay György Kömlő földesurának 300 frtot adott régebben kölcsön, melyet ez visszafizetni nem volt képes. Dobó ennek fejében május 2-án kötött zálog-levéllel Kömlőt birtokába vette. [4]) Ezen Kömlői birtokot Dobó fia Ferencz 1592. évben Rákóczy Zsigmondnak adta zálogba Panyok abauji és Izsép zempléni birtokokkal 4000 magyar frtért aranyok s tallérokban, ugy hogy egy arany 160 denár, egy tallér 1 frt vagyis 100 d. értékünek vétetett. [5]) Igy került Kömlő később a Rákóczyak birtokába.

Egy másik ügye is volt Dobónak, mely már birói eljárás tárgyát képezte. Még a mult év pünkösd ünnepe táján történt, hogy az akkori lázas védelmi készülődések közepette az almagyari biró, Biró Miklós ellen Dobó valószinüleg engedetlensége miatt, kényszert alkalmazott, Nagy Péter gyalogtizedessel megkötözve hozatta a várba, s ott megfenyitette. Ezért a nevezett biró az egri káptalan előtt,

[1]) Bornemissa számadás 1553/4. — [2]) NRA. 807. cs. 1. sz — [3]) Okmánytárban 19. sz. a.
[4]) NRA. 807. 2. sz. — [5]) NRA. cs. 1772. sz. 19.

panaszlevelet vétetett fel, nagyobb hatalmaskodással vádolva Dobót, mely is Ő felségéhez felterjesztetvén, illetékes eljárás végett azután a leleszi conventhez küldetett le. A leleszi konvent ez ügyben 1553. év Ur menybemenetele napjára (május 19.) tüzte a tárgyalást, melyre Dobót megidézte. Az idézés Ruszkavárába küldetett kézbesités végett. Dobó azonban már akkor Erdélybe utazott. A konvent tehát szokásos módon, miután Dobót ruszkai várában nem találta, ott kihirdette az idézést azzal, hogy ő ha nem jelennék meg, távollétében is folytatják az eljárást. [1])

IV. A nagy ostrom kudarcza, s az egriek fényes győzelme, melylyel megmutatták, hogy csekély erő is, csak akarat és összetartás legyen, képes diadallal szembeszállani a nagy tömegnek: uj erőre s tevékenységre bátoritá különösen a felvidéket, a hová visszaérkezve küldött harczosaik, élő szóval is tolmácsolhaták a már legyőzhetlennek hitt török hatalom megalázó vereségét. Más részről, ujabban Szolnok és Szecheny elvesztése növelte az aggodalmat, mely a török hóditás következetes irányát körvonalazta, világos alakban. Deczember 29-én Gönczön, Abaujvár, Zemplén, Sáros, Szepes, Gömör, Borsod, Torna megyék jöttek össze részleges gyülésre, hogy védelmök ügyében, ujabb intézkedéseket tegyenek. Elhatározták, hogy Egerben saját költségökön 200 lovast fognak tartani, s ennek kapitányául Bebek Györgyöt választották. Fülekvárába 100 lovast ajánlottak fel, hasonlóan felszerelve. A felvidéki urakat is felszólitották, hogy erejökhöz képest, szintén szereljenek védő csapatokat; s e szerint Egerbe Perényi Gábor 60, Seredy György 50, Báthory György 50, Beniczky Péter 50, Dobó Ferencz és Domokos 25, Büdy Mihály 20 lovast volt küldendő. Fülekvárába ehhez aránylag igérték az urak a segély-csapat kiállitását. Országh Kristóf, ki Temesvár védelmében elesett mostoha apja Losonczy István helyére deczember havában Nógrád főispányjává neveztetett ki, [2]) Sirok és Somoskeő várában 100 lavas tartására hivatott fel. Ő felségéhez felirat intéztetett, hogy Eger s Fülek végvárak erősitéséről intézkedjék.

A gönczi gyülés határozatai jóváhagyás végett a királyhoz felterjesztettek, kitől 1553. jan. 17-én érkezett meg a válasz, melyben a rendek előleges engedelem nélkül ily gyülések tartásától jövőre eltiltatnak. A mostani azonban már tudomásul vétetik, s ő felsége elismeréssel fogadja a haza s önvédelmökre irányzott ezen lépésöket; tudatja, hogy már személyesen készült seregével a törököket megtámadni, ha abba

[1]) NRA. 807. cs. 4—5. sz. — [2]) NRA. cs. 396. sz. 17.

nem hagyták volna Eger ostromát, s a tél nem lett volna épen küszöbön. Helyesli Eger s Fülek iránt hozott határozataikat, s maga is fel fogja szólitani a felvidéki urakat, hogy nagy javadalmaikból szereljék fel a tervezett csapatokat. Igéri, hogy a maga részéről is meg fogja tenni a védelem érdekében a szükségeseket [1]).

A felvidéki megyék ezen mozgalma folytán, Eger ujabb felszerelése s erősitésére csakugyan történtek intézkedések. 1553. jan. 19-én kelt királyi resolutióval Gömör, Borsod, Abaujvár évi adója e czélra utaltatott. Szolnok megye területe Heves megyéhez csatoltatott. Febr. 20-án utasitatott Murányvára provisora, hogy kőtöréshez szükséges vas eszközöket, a hidak épitéséhez fát, 200 ásót szállitasson Egerbe; ezen felül kőmüveseket, ácsokat s egyéb kézmüveseket, s még 32 rövidebb minőségü puskát küldjön ide. Ezen szerelvényekre és szükségletekre 3000 frt utalványoztatott. Tokajból pedig 3000 drb kősó szállitatott. A királyi városok is felhivattak, hogy puskákat küldjenek Egerbe. [2]) A király febr. 20-án három egri katonának, Nagy Albert és Antal és Károly Miklósnak egyenként 50 frtot utalványozott. [3])

Ezen intézkedések további végrehajtása most már, az uj egri provisor Bornemissa Gergelynek, a vár védelmében kitünt Gergely diáknak teendője volt, ki Dobó István után, hasonló jog s hatáskörrel vette át a vár vezetését.

V. Dobó leszámolása s Mekchey rövid várnagysága után, 1553. év márczius 13-án Bornemissa Gergely vette át az egri vár és püspöki javadalmak kezelését és vezette ezt 1554. év november haváig, midőn is török foglyul esett. Ez év márczius 27-én kelt királyi leirat a bártfaiakhoz, szivökre köti, hogy gondolják meg, mit köszönhetnek az egri vár hősies ellenállásának, s ne késlekedjenek Bornemissa Gergely uj várnagy felhivására, a vár helyreállitása s megerősitése végett, oda fát s egyéb szükséges eszközöket gyorsan szállitani. Bornemissa mellé várnagytársul Zarkandy Pál küldetett.

A uj várnagy nagy erélylyel látott a vár romjai eltávolitása s jókarba helyezéséhez, ugy hogy ez évben 3 ezer frtnál több adatott ki a vár épitkezéseire; hadi szerekért pedig Bécsbe, honnan azok szállitattak, 258 frt fizettetett. A várban a két szárazmalom helyre állitatott, s két óra szereltetett fel, mely 52 frtba került. Minthogy pedig a vár körül levő falvak s maga Egervárosa is feldulva volt, lakosaik saját maguk bajaival voltak elfoglalva, igy a jobbágy-tarto-

[1]) Magy. orszgy. Eml. III. k. 400–4 l. — [2]) Liber instructionum, kamarai levéltárban. [3]) U. O.

zások, közmunkák ezek részéről nem teljesitettek, és a várbeli épitkezésekhez messze földről kellett munkásokat szállitani.

VI. A török hadjárat szomoru következménye Bornemissa 1553—4. évi számadásában tükröződik hiven, midőn a tizedbevételi rovatoknál majdnem rendszeresen találkozunk a pusztitás folytán előállott illetékelengedés jegyzeteivel. Főleg Eger völgye, Felnémet, Tárkány, Szőllőske, Tihamér, Noszvaj, Tálya, Maklár stb részesülnek e kedvezményben, s különösen a földesuri kilenczed vétetett elengedés tárgyául. A szokásos census-összeg alábbszállitása észlelhető a jászok és kunoknál is, ez utóbbiaknál a tavaszi után fizetendő rész teljesen elengedtetett, minthogy a hadjárat miatt nem müvelhették földjeiket. A tavaszi után fizetett census évenként 510 fertályra szokott menni.

Hevesmegye ez időbeli inséges állapotát mutatja az is, hogy a buza ára szokatlan magas volt. Mig ezelőtt 3 fertály ára 1 frt volt, most 80—90 denárért adtak egy fertály buzát. A jövő 1554-dik évben már 50 denárra szállott le egy véka (fertály) buza ára. Messze vidékről is jöttek az egri várba buza vásárlók, igy gyöngyösi polgárok 1554-ben 110 véka buzát 99 frtért vettek; még debreczeniek is vásároltak az egri vár buza készletéből. Egri polgárok 76 vékát 60 frt 80 denárért vásároltak. [1])

Minden téren mutatkozik ez időben a gazdasági nagy hanyatlás. A megyében beszedett báránytized ez időben alig ment 657 darabra. Hevesmegye összes adója csak 700 frt volt.

A legszomorubb következmény pedig az volt, hogy a török hübér egészen Eger alá terjeszkedett már. Nagy-Tálya, Maklár is timárokul osztatott ki, s már ez évben lakosain be is hajtatott a török földes ur részére a tized, minek fejében, a számadás szerint részökre a püspöki földesuri kilenczed elengedtetett. [2])

VII. Az uj várnagyokkal más személyváltozás is köszöntött be az 1553-ik esztendőben. Hevesmegye alispánja is változott, az uj alispán Barna János lett. De a nagy fontosságu változás a püspöki és ezzel a főispáni széken történt. Olah Miklós az esztergomi érsekségre emeltetett, és helyébe Ujlaky Ferencz győri püspök neveztetett ki. A kinevezési nap ismeretlen előttünk, de Bornemissa számadásából tudjuk meg, hogy Ujlaky egri székét 1553. jul. 1-én fog-

[1]) Bornemissa számadás 1553—4.

[2]) Nagy-Tálya, Maklár. Quia isthic Thureis decimam dare coacti sunt etc. Bornemissa számadás 1553—4.

lalta el, mikor is testvére János lelkész mint megbizottja jelent meg Egerben az átvételre, és az uj püspök beiktatása alkalmára 16 köböl bor osztatott ki áldomásképen a várbeliek között, egyszersmind nevezett naptól a jövedelem harmada Ujlaky részére iratik elő. [1]) Igy Ujlaky tényleges egri püspökségét és megyei főispánságát e naptól számithatjuk. Ez év aug. 19-én a Majthenyi család részére kiállitott okmányban mint egri püspök, Heves örökös- s Borsod főis-

[1]) Lásd Bornemissa számadásait.

pánja van aláirva. [1]) Tehát Borsodmegyét az országos védelem szempontjából a nagy ostrom után Hevesmegyével már egybekapcsolva találjuk, a mennyiben az egri püspök a borsodi főispáni tisztet is viselte. Balassa Zsigmond borsodi főispán halála után többé külön főispán ide nem neveztetett ki.

Ujlaky Ferencz előrehaladott koru férfiu, 68 éves volt már, midőn kineveztetett. Előkelő családból származott, Szalaházy egri püspök idejében egri őrkanonok volt, majd győri püspök lett, és Varday érsek halála után kir. helytartóvá neveztetett ki. Képzett, tudós férfiu volt. Az 1552-ik évi országgyülés által a Verbőczy-féle hármas könyv átvizsgálására küldetett ki. [2]) Lakását Pozsonyban tartotta, s püspökségi ideje alatt Egerben nem volt. Az agg férfiu, másfél évre 1555. év febr. 1-én 70 éves korában Pozsonyban meghalt. Érdekeit képviselendő, testvére János, több izben fordult meg Egerben, mint a számadásokból látjuk.

Ujlaky püspökké kineveztetése a javadalmak és a vár kezelését illetőleg, ugyanazon feltételek mellett történt, mint Olah Miklósé. Igy a vár és javadalmak kezelésében más változás nem történt, mint az, hogy a tárkányi karthauzi szerzet épületei a nagy ostrom idejében feldulatván, a szerzet tagjai elszéledtek, javaik kezelése is a vár gondnoksága alá helyeztetett. Ezen javakból bejött bortizedben 701 köböl, a szőlőbirtokból pedig 123 köböl. E javadalom Szirmay Pál tiszt által gondoztatott, kinek illetéke 150 köböl bor volt. [3])

VIII. A mult évben végbement török támadás hóditó sikerei, melynek Eger hősei vetettek véget, aggodalmat idézett elő az ország minden részében, kivált midőn csekély jelét észlelték a hatásos védelmi intézkedésnek. A király ily viszonyok között jónak látta az országgyülést összehivni, ez uttal a Pozsonyban pusztitó pestis miatt Sopronyba, hol a király személyesen nyitotta meg, és leiratában tudatja, hogy személyesen készült a török támadással szembe állani; de a mult évben a német rendek zavargása miatt, honnan segélyt nem nyerhetett, nem tehette; de most fogja érvényesiteni erre irányzott törekvését, mi végből felhivja a rendek áldozatkészségét is. A rendek között nagy volt a visszatetszés, és a kérdést ugy formulázták: hogy a király békekötéssel vagyis meghódolással és adófizetéssel, vagy fegyverrel készül a törökkel elbánni. Végre lecsillapodott az ingerültség, és megszavaztatott az évi adó 2 frtban portánkint.

[1]) Muzeumi ltár Jankovich gyüjt. — [2]) Szalay. IV. k. 298. l.
[3]) Lásd Bornemissa számadásait.

E mellett egyéb intézkedések is történtek. Nevezetesen az ingyenes közmunka ellen, mely Eger erősitésénél is nagyban igénybe vétetett, — az ugy is sok bajjal küzdő jobbágyok érdekében óvást emeltek a rendek, s oly napi bért kivántak, milyen Bécsben volt gyakorlatban, vagyis 5 denárt.

Ezen országgyülésen a rendek megemlékeztek Eger hős védőiről, és az elesettek özvegye és árvái, ugy a sebesültek felsegéllésére jobbágyonként saját erszényökből 10 denárt szavaztak meg. Ennek folytán ez év jul. 8-án megjelent királyi rendelet szerint, az egri sebesültek s elesettek árvái felsegélésére 600 frt, s egy csomó ruházatra való posztó utalványoztatott. [1]) A posztó Sonnenbrodt nevü franczia kereskedőtől 140 frtért vásároltatott. Carasiai posztó vége 4 frt, Braslai (breslaui) 4 frt s thynkespiller posztó 5 frt volt. [2])

Egyéb ügyek mellett szóba jött ez országgyülésen azon körülmény is, hogy Eger mint végvár, folyton fenyegetve van, s az ott levő káptalan alig teljesitheti ily viszonyok között törvényszerü feladatát, a kereső felek javára s nyugalmára. Más biztosabb helyre, Kassára kellene átköltözködnie. Nagy felindulást keltett e terv a felvidéki szabad kir. városok között s Kassán is, melyek szabadalmaikat vélték fenyegetve ily káptalani székhely folytán, s feliratot intéztek a rendekhez, nehogy e terv keresztül vitessék. [3])

HUSZONKETTEDIK FEJEZET.

I. Ferdinand király békekötési kisérlete Ali budai pasánál 1553-ban. A hódoltság ügyének rendezési tervezete. Egervára javitásának neheztelése a törökök részéről. Verancz szereplése, s kineveztetései. II. Verancz és társai a béketárgyalásra Konstantinápolyba utaznak A hódoltsági ügy a béke feltételek között. Heves és K. Szolnok megyék hódoltsági ügyének szabályozása. III. A gönczi részleges gyülés intézkedése Eger védelmére. Bornemissa várgondnok lakodalma Egerben, Poroszlónál szerencsétlen esete, Zoltay Istvánnal, s Nagy Balázszsal török fogságba esnek. Ezért, s Fülekvára elfoglalásáért a király előterjesztése Konstantinápolyban. IV. Bornemissa helyére Zarkandy Pál neveztetett ki várgondnokká. Külön püspöki utasitása, birság pénzekre, s a török foglyok váltságdija megosztására a püspökkel. Ujlaky püspök halála. V. Ez évben tartott országgyülések. Nádasdy nádorrá választatik. Az egri püspökség betöltetlen marad. Zarkandy és Fügedy felmentetik. VI. Luther tana hirdetőinek gyarapodása a várban. Body György püspöki helyettessé neveztetik 1556. szept. 18-án. VII. Zarkandy Pál kezelési eredménye. A Jász-Kunok censusa. Külső-Szolnok s Borsodmegye egyesitése Hevesmegyével. Pest, Solt, Csongrád, Gömör, Borsod megyék adójárulékának összege. A nemesség telepedése Egerben.

I. Az országgyülésen, mint láttuk, a rendek által ugyan a fegyveres ellenállás sürgettetett a török ellen, kéz alatt azonban a király ujabb békekötés előkészületeivel foglalkozott. Már az egri fényes fegy-

[1]) Liber Instruct. — [2]) Bornemissa számadása 1554.
[3]) Magy. Orsz. gyül. Eml. III. k. 442. l.

vertény után, valószinüleg ennek behatására is számitva, érintkezésbe lépett Ali budai pasával, a ki Erdély átengedése, s a török hűbéresek között kiosztott területről lemondás feltétele mellett, készségét nyilvánitá annak elősegitésére. [1]) Ali pasa ezen levele folytán, Verancz Antal ez időszerint egri kanonok s pornói apát, és Palinai Pál küldettek a király által Budára a béke előzmények megállapitására, s annak megkötéseig fegyvernyugvás kieszközlésére. A király által utasitásképen elsorolt feltételek között, fontos helyet foglalt el Szolnok és Eger körül, a mult évi hadjárat folytán változott viszonyok szabályozása. Ali pasa kivánságával szemben, hogy a király mondjon le azon területről, mely a török hübéresek között kiosztatott, és hogy ott jövőre magyar részre sem országos adó, sem egyéb földesuri és tizedilletmények ne szedessenek, mert ez a szegény jobbágyokat tönkre teszi, a király azt ajánlotta: hogy azon terület jobbágyai, melyet Szolnok és Eger ostromáig a török ugy vett már birtokába, hogy ott magyar részre adók vagy szolgálmányok teljesitése nem történt, jövőre is maradjon ezen állapotban. Ha azonban ily birtokon levő jobbágyok, magyar részre is fizettek, jövőre is tartassék fel a kötelezettség. E viszonosság terjesztessék ki a magyar kézben levő területen is. Azon alattvalók és jobbágyok kötelezettsége most már, kik adót, censust mindkét részre fizettek, jövőre ugy szabályoztassék, hogy a fennálló kötelezettség összegének fele török, fele magyar részre teljesitessék, hogy igy a szegény jobbágyok tönkre ne menjenek, egyszersmind az igazságos megosztás e módja elégitse ki mindkét félt. Ugyanezen elv szerint történjék a deczimák szedése is. Hol eddig a magyar alattvalók szedték a tizedet, jövőre is szedhessék, még török területen is; hol pedig csak a törökök szedték, maradjon az nekik jövőre is, ugy azonban, hogy a szokásos régi illetéken felül ne terheltessenek a jobbágyok. A hol ezt is közösen szedték, szedjék jövőben is közösen, vagyis megosztva. Ha netalán egyes helyeken vitás kérdés merülne fel, ezen elvek alapján, helyi közös vizsgálat után döntessék el a kérdés. A rablók, tolvajok és egyéb bünösöket, ha a törökök elfoghatják, meg is büntethetik. Ha magyar területre menekültek, jelentsék fel azon terület hatóságának, és az fog a bünösség esetében eljárni. Ez a viszonosság legyen meg török részről is. Szolnokmegye területe, melyet Szolnokvára elfoglalása után, mint ehhez tartozó részt, hatalmuk alá hajtottak a törökök, teljesen vétessék ki onnan, és maradjon a régi állapotban, királyi területnek.

[1]) Verancz munkái 19-ik kötet 81—2. l.

Ezen alapon folytak az előtanácskozások Budán april hóban, hol e czélból összejöttek Esztergom, Hatvan, Nógrád és Veszprém sandzsák főnökei is, és fejtegették az érveket, s vitatták a véleményeket, a béke feltételek mellett s ellene.

Török részről mint sérelem tárgya vettetett fel ez alkalommal, hogy Egervára ujabban erősitetik s ujból szereltetik. A mire a küldöttek kifejtették, hogy Eger a királyé volt, s ma is az, s igy joggal erősiteti azt, épen ugy mint a törökök erősitik az általok birt várakat.

Állhatatosan ragaszkodtak a törökök azon nézetökhöz, hogy hűbéreseiknek kiosztott falvakban, magyar részre többé semmi kötelezettség ne maradjon fenn. A hol két urnak szolgálnak, ott egyik sem ur, — fejtegették a tanácskozó pasák. A császár nem akar tudni semmit arról, hogy az ő területén másnak is teljesitsenek fizetést. A hosszas tanácskozmánynak eredménye az lett, hogy küldjön a király Ali pasának 1000 drb. aranyat, s most 6 havi fegyverszünetet kötvén: maga fogja Konstantinápolyba kisérni a király követeit, hol támogatandja a békekötésre irányzott kivánságát. [1])

A király ennek folytán Verancz Antal egri kanonok s most kinevezett pécsi püspököt, Zay Ferenczet és Malmezzi Jánost küldötte a béke tárgyalások folytatására Konstantinápolyba, kik is 1553. jun. 13-án küldetésök felé utnak indultak [2]).

Verancz ez időben mint egri s esztergomi kanonok, és pécsi püspök, ki 1551. nov. 3-án kelt királyi adomány-levéllel a szent Margit cisterci rend pornói abbatiáját is megkapta, azonfelül gyulafehérvári nagyprépositá s kanonokká is kineveztetett. Verancz tehát szépen összeszedegette kezeibe a jövedelmező egyházi állásokat s javadalmakat. Kétségen kivüli az, hogy diplomacziai tevékenységében nemcsak tekintélyre, hanem tetemes kiadásokra is volt szüksége, s igy e javadalmak reá ruházása, jövedelme emelése szempontjából indokolt volt. Annál is inkább, mert az akkori viszonyok között, ez állásokhoz kötött jövedelem sem volt biztos. Igy az egri kanonoki állása után járó szabolcsi főesperesi illetékeit, Szabolcsban Báthory Endre foglalta le, kit 1552. év apr. 15-én ismételve sürgetett, hogy ezen általa beszedet illetéket, mely többre megy már eddig is 100 drb aranynál, miután szerény állásában nagy szüksége van reá, küldje már meg részére. [3])

II. A békekötés eszközlésére küldött követek aug. hóban érkeztek

[1]) U. O. 108—16. l. — [2]) U. o. 118—20 l. — [3]) Ver. lev. 7. k. 75. l.

Konstantinápolyba, az 5 évre terjedendő béke feltételeivel, melyek között Ferdinand király által a török sultánnak fizetendő évi adó mellet, különösen a hódoltság ügyének szabályozása foglalt kiváló helyet. Ez most már nemcsak hatalmi, hanem a megélhetés kérdésévé vált. A törökök mindenfelé terjeszkedtek, s nemcsak adózási terhekkel zaklatták a falvakat, hanem a magyar földesuri viszony módjára, hübéri hálózataikat is kiterjesztették, s a magyar jobbágyi kötelezettség megszüntetésével saját földesuri igényeik kizárólagos érvényesitésére törekedtek. Ez irányban a budai pasa fentebb emlitett érvelése, „a hol két urnak szolgálnak, egyik sem ur," s az ebből levont következtetés, hogy az ő császárja maga akar ur lenni a meghóditott területen, — mindent megmagyaráz.

Ily helyzetben, képzelni lehet a szegény jobbágy siralmas állapotát, midőn kétféle állami hatalom s földesúr igényei s követelései kielégitésére hajszoltatott. Mily önkény s durva elbánás tárgyai voltak, mi ellen panaszuk, csak ég felé szálló sóhajokban nyerhetett kifejezést! Innen eredtek azután a végtelen helyi viszályok a török s magyar hatalom vidéki intézői, a várbeli bégek s kapitányok között, kik az igazságot kirohanó katonáik kardja élével szolgáltatták, ugy amint egyik vagy másik ereje tulsulyra emelkedett. A törökök elüzték a magyar részről küldött tized- s egyéb földesuri census és illeték szedőket; viszont a magyarok is ekként jártak el a török földes urakkal, s védelmökre küldött őrséggel, reájok fogva, hogy illetéktelenül járnak-kelnek. Az igy üldözött, s két tűz közé szoritott jobbágy egyaránt zaklatás tárgya volt, magyar s török részről. Mindkettő egymást állandóan rablással vádolhatta, s igy állandósult a vérengzés is. Az egri várszámadásokban több helyen fordul elő bevételi tételként: „a töröktől harácsolt decimák vagy census visszavételéből buza, bárány, vagy bormennyiség ennyi s ennyi."

Ily körülmények között a magyar diplomacziának törekvése most már, — miután fegyveres erővel meg nem akadályozhaták, — csak az volt, hogy a törökök által meghóditott, s önként is meghódolt területekről teljesen ki ne szóritassanak; hanem a két urnak is kiszolgálás elve fentartásával, ugy a hatalmi érdek, mint a magyar földesur megélhetési módja megóvassék.

A most Konstantinápolyban folytatott béketárgyalás anyagát tehát e kiváló kérdés képezé. Miután, különösen a végvidékbeli várőrség, a magyar igények foganatositására erélyesen közremüködött, az örökös harcz a török követelőket is fárasztá; s a közös megegye-

zés, illetőleg megosztozkodás elve, itt- és ott egyenlő érdekü vé emelkedett ki.

Az országos adókra az országgyülés már régebben kimondotta, hogy csak felét követeli a hódolt területeken; a másik fele a törökökkel leendő kiegyezés folytán, török adóba fizettessék. A földesuri illeték s census szedési jog biztositása s szabályozására most azon módozat ajánltatott magyar részről, hogy a statusquo legyen irányadó, és hol mindkét fél szedte a földes uri illetéket, ennek beszedése s az illetékes helyre szállitása, a községi birák által eszközöltessék; vagy a török s magyar közegek együttesen járjanak el, közösen szedjék oszszák meg, s féltékenységre szolgáló külön-külön eljárás többé ne engedtessék meg.

Különös tárgyalás anyagát képezte Heves és K.-Szolnok megyék hódoltsági ügye. Hevesmegyére ajánltatott, hogy az mint egészben hódolt terület, fele részben magyar, fele részben török adózónak jelöltessék; a tizedek s egyéb földesuri szolgálmányok az eddigi gyakorlat szerint szedessék; az egri püspöki tized s kilenczed most már mint királyi jövedelem tekintessék, s beszedése akadálytalanul történjék, miután a király által a török sultánnak fizetendő évi adóösszeg az ily jövedelmek rovására esik. Szolnokmegyére nézve bebizonyitatott az, hogy területe még Szolnokvára eleste előtt az egri várhoz csatoltatott s a megye községei ide adóztak, és csak az erősités idejében, ideiglenesen teljesitettek oda szolgálatokat, s igy most is az egri várhoz tartozó területnek tekintendő, s mint hódolt terület, szintén fele részben magyar, fele részben török részre adózónak volt megállapitandó.[1])

A heves s k. szolnokmegyei hódoltsági ügy ez alapon nyert a béke tárgyalások folyamán később megoldást; és mint a más helyen ismertetendő tized-rovásokból látni fogjuk, a hatvani s szolnoki bégektől évenként bizonyos dijak fizetése után kiadott szabadalomlevéllel eszközölhették az illető közegek a tized beszedését. Ezen egyezményből folyólag Hevesmegye területén, a magyar állami hatalom köréből egyetlen pontocska sem esett ki, s még maga Hatvan városa is, a hatvani sandzsák székhelye, fizette a magyar adót, egyezség szerint megállapitva évenként 32 frtot.[2])

III. A békekötés feltételei tárgyalásának folyama alatt, a megkötött fegyvernyugvás daczára, Eger és Hatvan végvárak között, ugy

[1]) U. o. — [2]) Judex oppidi Hatvan juxta concordiam pactatim misit fl. 32. Bornemissa számadás. 1553—54.

Nográdmegyében is a fegyverek nem pihentek, s napi renden volt ugy a török terjeszkedési kisérletnek, mint a magyar visszatorlásnak esete.

Az egri várban a vitéz Bornemissa Gergely erős kézzel vezette a védelmi szerelés dolgait, hová megérkezett a gönczi tanácskozás elhatározása folytán a felvidéki rendek által kiállitott 200 lovas, Pethő Gáspár s Zoltay István kapitányok vezetése alatt. Ennyivel emelkedett most már a vár védőinek létszáma, ezzel emelkedett egyszersmind a kiadás is, miután ennek költsége is Bornemissa számadásában vétetett fel.

Valamint Dobó, ugy Bornemissa is az egri várban tartotta lakodalmát 1553-ban, mely alkalommal a király kiváló figyelme bizonyitékául, 100 frtos ezüst kupát küldött Bornemissának ajándékul. Sukán János számvevő lakodalmára pedig a püspök ajándékozott 15 köböl bort. [1])

A vitéz s ezuttal boldog Bornemissa nem sokáig élvezhette az egri várban derülő örömének szép napjait. Az 1554-ik év utolsó része mély csapással sujtotta ugy Bornemissát, mint vele a várőrségét is.

A fegyvernyugvás daczára, mint érintettük, a törökök minden irányban intézték terjeszkedési törekvéseiket. Ez évben csellel kézre keritették Fülekvárát, majd Salgót foglalták el; csak Csobáncz vára alól távoztak el véres fővel. A harczias Veli hatvani bég, különösen Hevesmegye területén s legtöbbnyire Poroszló vidéken garázdálkodott folytonosan, s ennek megfékezésére Bornemissa, Zoltay István s Nagy Balázszsal, 40 lovast véve magok mellé, október hóban Poroszló felé megindultak. Az ott portyázó török csapat idején hirül kaphatta Bornemissa kirándulási tervét, mert jól kiszámitott helyen cselt vetettek az érkezők utjába, s okt. 18-án Poroszló alatt a rejtekből előrohanva, a mit sem sejtő lovasokat körül vették, sokat levágtak, Bornemissa, Zoltay s Nagy Balázs foglyul estek. [2])

Bornemissát, Nagy Balázszsal Konstantinápolyba vitték, hol igéretekkel arra akarták birni, hogy legyen törökké, vagy álljon Izabella királynéhoz, azután fedezze fel Egervára gyengébb oldalait, honnan könnyen megostromolható. Bornemissa nem hajlott az igéretekre, végre 1555. évben meghalt. Állitólag megöletett. [3])

Zoltay Istvánt, Veli bég Hatvanból ideiglenesen szabadon bocsátotta, hogy eszközölje ki Dobó István fegyveresei által szintén azon időben fogollyá tett s Szerednye várában őrzött Cselebi török urral kicserélését. Ez azonban nem sikerült, Zoltay 239 frt megszabott

[1]) Bornemissa számadás. — [2]) Veranez. III. k. 383, 390, 432 l. — [3]) U. o. Ver. lev.

váltságdija 1556-ban a kamara által fizettetett le, s ekkor nyerte vissza végleges szabadságát. Ekkor ő ismét Egerbe ment, de nem sokára Komáromba neveztetett ki a király által várnagyul. [1])

A király nem késett annak idejében tudatni Konstantinápolyban, a béke tárgyalására küldött megbizottaival Bornemissa s társai esetét, ugy Fülekvára elfoglalását s azt, hogy most legközelebb ismét 13 egri lovas ejtetett foglyul, kik a deczimák beszedésére küldettek ki: hogy kérjenek elégtételt, a fegyvernyugvás ezen durva megsértéseiért.

A törökök azzal védekeztek, hogy Bornemissával itt külön egyezkednek; Fülekvárát jogosultak voltak elfoglalni, mert az nem a királyé, hanem Bebek Ferenczé, a ki Izabellához pártolt; az elfogott 13 egri katona pedig, mint zsákmányra portyázók ejtettek foglyul. [2])

IV. Bornemissa szerencsétlen esete után, várnagytársa Zarkandy Pál neveztett ki várgondnokká, várnagytársául Fügedy János, királyi ellenőrül pedig Pelinyi Gábor. Zarkandy 1555. jan. 1-én vette át a várat, az addig fennállott rendszer, s kezelési mód szerint, melyhez Zarkandy részére 1555. jan. 1-én Ujlaky püspök a maga részéről is kiadta utasitását: [3]) hogy a javak, ő felsége illetőleg a kir. kamara és a püspök között kötött s már eddig is fennállott egyezség szerint a kir. ellenőr befolyásával lesznek kezelendők, s a jövedelem három részre osztandó: egyik rész a vár épitkezései s szereléseire, másik az őrség dijazása fedezésére, a harmadik rész a püspöknek lesz kiadandó. Ugyanazonosan felsoroltatnak itt a kamarától nyert utasitások, ugy a kezelést, mint a várbeli felszerelést s őrség beosztását illetőleg, melyeket már nagy részben Dobó idejéből ismerünk.

Itt megemlitjük még az utasitásnak a birság pénzre vonatkozó intézkedését, mely az egri völgyben levő falvakra, Felnémet, Czegléd, Eger s külvárosai, Maklár, Tálya, Szőllőskére terjedt, melyek felügyelő tisztje a két várnagy volt, jelenleg Zarkandy Pál és Fügedy János. „A törvényes birságok — szól az utasitás — 2 frtig mint eddig a várnagyokat illetik; ezen felül a püspöké. Más accidentiák s apró bevételek, a gondnok, Zarkandy uré lesznek. Ha a püspök távollétében érkeznének szokásos ajándékok például a kereskedőktől, a várnagyok ezeken közösen osztozkodjanak; holmi konyhára szolgáló ajándékokat a gondnok maga használja fel. A jászok s kunoktól adandó ajándékokon azonban a várnagyok közösen osztozkodjanak.“ [4])

---

[1]) Muzeumi ltárban számadási iratok mellett, vegyes levelezések. — [2]) Veranez fentebbi levelei. — [3]) Lásd muzeum ltár. egri számadások. — [4]) U. o.

Kiemeli az utasitás, hogy az egri lakosok, „régi szabadságuk s jogaikban“ ne háborgattassanak. Hogy miben állottak e jogok, majd Verancz püspök korában fogjuk ismertetni. Az utasitás végén a török foglyok és zsákmányokra ez foglaltatik: „méltányos, hogy zsákmányok, nyeremények s török foglyok utáni illetékekből most is, megfelelő arányban adassék tiszteleti dij a főtisztelendő püspöknek.“ E kérdés volt az, mely később Verancz idejében oly összeütközést keltett közte s az őrség között, melyről maga helyén leszen szó.

Ujlaky püspök azonban nem sokáig élte tul intézkedéseit. 1555. febr. 1-én Pozsonyban 70 éves korában meghalt.

V. Ugyanezen időben, marczius havában nádorválasztó országgyülés tartatott Pozsonyban, melyen nádorrá az általunk sokszor emlegetett Nádasdy Tamás, szavazattöbbséggel választatott meg. Ez év julius havában ismét összehivatott az országgyülés, melyen a tiszáninneni hadak főkapitányává Perényi Gábor neveztetett ki. Ez országgyülésen szóba jött az egri vár s épen most üresedésben levő püspökség is, és azon nézet nyilvánult, hogy ez idő szerint ne töltessék be, és a püspök részére fentartott jövedelem is a vár javára forditassék.

E tervezet folytán alkottatott az 1555. évi 15-ik tvczikk melyben szigoruan meghagyatik minden rendű s rangu ur és nemesnek, hogy tekintve Eger védelmi fontosságát, az ehhez szolgáló jövedelmek, tizedek elfoglalása vagy visszatartásától, nagyobb hatalmaskodás büntényének sulya alatt mindenki ovakodjék. Az országgyülés mintegy előre látta, hogy püspök nem létében a javak ismét egyes hatalmaskodók zsákmánytárgyai lesznek. De Zarkandy Pál nem is birt Dobó erélyével s az egri vár dolgai rohamos hanyatlásnak indultak, daczára a törvény szigoru utasitásának; mert Bebek Ferencz, Perényi Gábor, Homonnay, Seredy, kik püspöki tizedeket nagy terjedelemben béreltek, Dobó távozása után jóformán mit sem fizettek. Mások is követték a példát. A vár pénztára üressé lett, s a katonák hónapokon át nem kapták meg dijaikat. Zarkandy és Fügedy várnagyok a siralmas helyzetet egész őszinteséggel tudatták Miksa főherczeggel, kinek közbejárását kérték, hogy a kamara küldjön pénzt részökre. „A javak kezelése nagy nehézséggel jár — szól 1555. szept. 25-én kelt panaszos iratok, — mert a bérlők fizetni nem akarnak. Perényi, Bebek, Homonnay, Seredy 1553—54-től nem fizetnek, hátrálékuk 1055 frt. A bormérésből is megfogyott a jövedelem, mert sok bor termett s denárért adják pintjét. A lovasok 4 hó, a

gyalogok 1 hó óta várják dijuk kifizetését, melyet üres pénztár mellett most sem teljesithetnek. Folyton biztattuk s hazudoztunk — folytatják — s annyiszor igértük már kielégitésöket, hogy már szégyenkezve állunk előttök.“ — Zarkandy végre kéri felmentését azzal, hogy ő mint irástudatlan, nem képes ily nagy javak gondozására. Fügedy János várnagytársa hasonló előterjesztéssel fordul a főherczeghez, hogy a jövő jan. 1-től ő is felmentessék tisztségétől. [1])

A két várnagy ezen lépésének egyéb okai is voltak. Nemcsak a vagyon kezelés, hanem a fegyelem ügye is felbomlott a várban. Igy Fügedy annyira megfeledkezett magáról, hogy egy alkalommal az alprovisort megverte. Fügedy János azonfelül az uj vallás hive volt, s egy predikatort is hozott a várba, hirdetni annak igéit. A káptalan e miatt ő felségénél bepanaszolta Fügedyt, hogy „sacramentarius concionatort“ hozott a várba, hogy Zarkandyval rosszul bánik, a kir. ellenőrt gyalázó kifejezésekkel illeti, az alprovisort megverte. Kezdetben atyai intések óvták Fügedyt ezen kikapásoktól. De végre is 1555. decz. 15-én Fügedy felmentetett állásától, s helyébe Zekel Miklós neveztetett ki, kinek utasitása akként irja körül hatáskörét: „hogy mint várnagy élén áll a lovas s gyalog őrségnek, Zarkandy mint provisor kezeli a vár vagyoni viszonyait, a katonai ügyekben azonban Zarkandyval mindenben egyenlő hatalmat s tekintélyt gyakorol.“ [2]) Ezzel egyelőre rend és nyugalom idéztetett elő a várban, hol már nagyon is élére állott a fegyelmetlenség s a viszály.

VI. Fügedy távozott ugyan a várból, de az uj hit követői maradtak, sőt gyarapodtak is. Ezen gyarapodás okát abban is kereshetjük, hogy az egri egyház, a várban kitört viszály folytán is minden fő nélkül, mint elhagyott nyáj, szakadozott széjjel. Ezen segitendő, a király Body György csanádi választott püspököt 1556. szept. 18-án, püspök-helyettessé s a lelkiekben a püspökség vezetőjévé nevezte ki. A Body részére adott utasitásban a püspök-helyettes kinevezés azzal indokoltatik, hogy ő felsége egy oly püspök kinevezésére vár, ki ugy a lelkiekben, mint tekintve az itteni helyzetet, katonai ügyekben is jártas. A püspök-helyettesnek egyébiránt ugy a rendes püspöki vicarius, mint a káptalan engedelmességgel tartozott; az egyházi méltóságokra ő felségéhez kijelölési joggal birt; a vallás érdekeit minden irányban gondozta. Fizetéseül évi 400 frt, 200 véka buza, 100 nagy köböl bor, 200 bárány, 10 lovasra ellátás állapitatott meg. Ezen

[1]) Liber instruct. IV. k. 116. l.
[2]) Történ. tár 1881. f. 683. l.

felül a volt karthausi barátok minden jövedelme is részére engedtetett. [1])

VII. Ezen időben az összes püspöki javadalmak a vár javára megosztás nélkül kezeltetvén, Zarkandy Pál 1555. évi számadása szerint az egri vár szükségletei fedezésére következő összegek folytak be: A jászoktól fizettetett 432 frt census. Ezen összegben Hatvan censusa is 32 frt benfoglaltatik.

A kolbaszszéki kunok által censusként fizettetett összesen 410 frt. A Kunság több községe, mint Marialaka, Kaba, már akkor Gyulához adóztak.

Az 1553-ik évi számadás szerint a következő jász községek fizették Egervárához a censust: Jászváros, Magyarváros, Felső-Sz.-György, Aga, Árokszállás, Dósa, Nagy-Szállas, Jákóhalma, Mihálytelek, Apáthi, Ladán vagy Alsó-Sz.-György, Bódogháza, Fénszaru. Ezekből a községi birák összesen 600 véka őszit s 1152 véka tavaszit szolgáltattak be királyi census fejében.

A kolbaszszéki kunok következő községei fizettek ez idő szerint: Kápolnás, Ködszállás, Szent-Miklós, Asszonyszállás, Magyarszállás, Madaras, Marialaka, Kisthurgony, Kisujszállás, Moritz, Tóth-Turgony, Kakath, Boltha és Kolbász, Karczag-Ujszállás, Csorba. Fizettek pedig censusként összesen 179 véka buzát, a tavaszi census a hadjárat dulásai miatt most elengedtetett.

Mint érintve volt fentebb, Szolnokvára eleste után, 1553. febr. 19-én kelt kiralyi rendelettel Külső-Szolnok községei is Hevesmegyéhez csatoltattak, illetőleg Hevesmegyébe kebeleztettek. Törvénynyel való egyesitése csak később következett be.

A nagy török hadjárat következtében Borsodmegye is szorosabban összekapcsoltatott ez évben Hevesmegyével, s Heves örökös főispánja Borsod főispánja, illetőleg administratorává is kineveztetett, miután Borsodmegye főispánja Balassa Zsigmond meghalt. Ennek oka az volt, hogy maga Egervára, s az egri völgy egy része Borsodmegyéhez tartozván, igy az intézkedés egyöntetüsége megkivánta, hogy az egész, egy védelmi ponthoz utalt terület, egységesen kezeltessék. Érintettük már kezdetben Dobó viszályát Borsodmegyével, ki hatalmi körébe vonta Borsodmegye Eger alatt fekvő vidékét, mely most ugy oldatott meg, hogy Borsodmegye szorosabban kapcsoltatott Heveshez. Ez összekapcsolás fennállott egész Egervára elestéig. Ez időtől Borsodmegye alispánja s egy szolgabirája fizetése is a vár

[1]) Exped. Reg. Hung. II. k. 348. l.

számadásában vétetett fel. Igy Bornemissa 1554. évi számadásában Geszty Péter borsodi alispán és Horthy Mátyás szolgabiró részére bor, bárány s buza deputatumok iratnak elő. Ez időtől az általunk ismert számadásokban a borsodi alispán illetéke rendesen felvéve van.

A mi az adózási viszonyt illeti, nemcsak Borsod, Szolnok, Csongrád, Pest, Solt, Jászok, Kunok, hanem Abauj s Nógrád megye adója is Egerhez rendeltetett már, mely utóbbinak főispánja, ez időben Országh Kristóf, Sirokvára ura volt. Pest, Solt és Csongrádmegyékből összesen 3513 porta után, mint a töröknek is adózó összeg, tehát fél porta után fizetőktől bejött 1757 frt. Gömör, Borsod, Heves megyékből 3326 frt 6 denár folyt be.

Torda Zsigmond Eperjesről a legénység fizetésére posztóban s készpénzben 3000 frtot, s a kamarai praefectus Zekel Miklós lovaskapitánynak 350 frtot adott át. Ez évi összes bevétel 22429 frtra ment, mely most a püspöki szék üres lévén, egészben a vár szükségletére fordittatott.

Kir. ellenőr Peliny Gábor, számvevő most is Sukán János volt. Hevesmegye alispánja Szőllősy Márton, 1557-ben is ugyanő, készpénzben kapott 50 frtot. Később a pénzfizetés bárány, bor s buzailletményben adatott ki, régi szokás szerint.

Bár Borsodmegye Hevessel összekapcsolva volt, s a két megye administratiója az egri vár főnökének vezetése alatt állott, a két megye azonban mégis külön-külön intézte teendőit, külön önálló gyülések határozatai értelmében.

Ez idő szerint püspök nem lévén, a vár gondnoka teljesitette a főispáni teendőket is, miután a püspöki vikarius világosan a lelkiek vezetésére volt utalva.

Borsodmegye gyüléseit hol Miskolczon, hol Kövesden tartotta ez időben, a törvényszék azonban rendesen Miskolczon tartatott. A gyülés s törvényszéken részt vett a vár gondnoka vagy helyettese, a ki ez időben Körmendy Mátyás volt, [1]) s utiköltsége rendesen felszámoltatik.

VIII. A közbiztonság zavaros állapotára mutat az, hogy a vidéki nemesség mindig nagyobb számmal vonult most már Eger falai alá; más részről a török és magyar részről zaklatott jobbágy

[1]) 1556. 19. Marcii Mattheo Körmendy Vprovisori misso ad congregationem nobilium Com. Borsod ad Miskolcz etc. 12. die aug. Mattheo Körmendy Vprovisori misso ad congregationem nobilium Com. Borsod ad Kwesd den. 50. 1 die oct. misso ad Miskolcz ad sedem judiciariam Com. Borsod fl. 1. Ez évi várszámad.

a két oldalról jövő terheltetést viselni nehezen birván, elpusztult, és másfelé vette vándorutját. Különösen megfogyott Egerben a jobbágyok száma; ugyhogy ez évi census fejében Kovách György biró a rendes szentmihályi és szentgyörgynapi 40—40 frt helyett már csak 20 frtot volt képes beszedni, miután a jobbágyok részint elpusztultak, és házaikat nemesek vették meg, kik a census fizetés alól menteseknek tartották magokat, és nem is fizettek; részint még az egri vár hősi védelmezéséért a jobbágyok némely része a census fizetésétől fel is mentetett. A nemesek census fizetés mentessége iránt, maga Zarkandy kérdést is intézett a kamarához, honnan az a kitérő válasz érkezett: hogy „igyekezzék ez ügyben egyezséget hozni létre.“ [1]) A későbbi országgyülések a nemesek census-mentességét kimondották.

Bornemissa 1554. évi számadása szerint Egerben házaik után censust nem fizettek, és igy töröltetett:

Bornemissa Gergely háza után	95	denár
Paxy Barna háza után	95	„
Iványi György háza után	95	„
Nagy Bálint háza után	47	„
Dengeleghy Gáspár háza után	32	„
Fülep Demeter háza után	1 frt 45	„
Szukán János háza után	95	d. stb.

Mint látszik, a census összege a házak minősége szerint vettetett ki, egy-egy házra több-kevesebb.

HUSZONHARMADIK FEJEZET.

I. Verancz egri püspöki jelöltetése. Müködése Konstantinápolyban. Az 1556. évi országgyülés Eger érdekében. II. Erdély Izabella királynénak hódol. A két Bebek elpártolása Ferdinand királytól. Hevesmegyei birtokaik konfiskáltatnak. III. A Kenderesy-testvérek birtokai konfiskatiója. Szöllősy Márton hevesi alispán, Bekény András, és mások jutalmazása birtok adományozással. IV. Perényi Gábor is Izabella pártjára áll. Izabella királyné bevonul Erdélybe 1556. okt. 22-én. Dobó István feladja Szamos-Ujvárt. Kolozsváron elfogatása Perényi G. által Domokos testvérével együtt. Az ellene emelt vádak alaptalansága. Szamosujvári fogsága. V. Dobó menekülése Szamosujvárról. VI. Vizsgálat az egri várban. VII. A zsérczi karthausi barátok birtokának adományozása az egri káptalan részére.

I. Minden körülmény a mellett szólt, hogy Egerben a püspöki szék sokáig üresen ne maradjon. A püspökhelyettes intézménynyel kisérlették meg a bajt orvosolni, addig, mig a püspöki székre alkalmas egyén lesz kinevezhető. Már Ujlaky halála után az volt tervben, hogy oly püspök neveztessék ki, ki egyszersmind katonai felü-

[1]) Tört. tár 1881. foly. 683. l.

gyeletet is képes teljesiteni, és igy katonai és hadi dolgokban jártassággal bir. E végből Verancz pécsi püspöknek volt szánva az egri püspökség; de ő ez idő szerint még mindig Konstantinápolyban volt elfoglalva.

Az egri püspök-jelölt konstantinápolyi követsége azonban mindez ideig czélhoz nem vezetett. A törökök csak Erdélynek átengedése fejében Isabella királyné részére voltak hajlandók állandó békére lépni; és 1555. tavaszán mindössze a 6 hónapi fegyverszünet ujitatott meg, mely alatt igy vagy ugy eldőlnie kellett az ügynek. Hogy a király az ország akaratáról tájékozza magát, 1556. év jan. 1-ére összehivta az országgyülést, és eléje terjeszté Erdély ügyét is azzal, hogy a sultán kivánságát, hogy Erdélyt az ifju János Zsigmond részére átengedje, nem teljesithette. A rendek természetesen helyeselték a király elhatározását. Sőt sürgették a királyt, hogy jöjjön az országba személyesen, álljon a hadak élére, és reménylik, hogy diadalmasan fog a törökkel szemben megállani. A rendek áldozatkészségöket a kivánt adó megszavazásával ujból kifejezték. Eger, Nagy-Várad és Gyula megerősitésére is intézkedtek a rendek. A felső megyék követei kijelentették, hogy továbbá is készek Egerhez közmunkát rendelni. A tiszai megyék követei utasitást ez irányban nem hozván, ezuttal csak azon reményt fejezték ki, hogy megyéik Egervára erősitése czéljából az áldozathozataltól idegenkedni nem fognak. Ez országgyülésen panasz tárgya volt, hogy az egri püspökség tized-bérleténél a régi szokás, hogy a helybeli földesur, a szokott áron a bérletre elsőbbségi joggal bir, tekintetbe sem vétetik a javadalmak kezelői által. Ennek folytán törvényileg kimondatott, hogy a régi szokás az egri tizedeknél tovább is fentartassék.

Ezen országgyülésen mondatott ki a jobbágyok költözködési szabadságra is, de csak ugy, ha földesura iránt tartozó kötelezettségeinek eleget tett.

II. Ez időben az erdélyi rendek már általában Izabella királyné mellé sorakoztak, s a tulajdonképeni Magyarországon is egyre növekedőben volt pártja, kiknek élén Bebek Ferencz és fia György állottak. Midőn 1556. jan. 1-ére az országgyülés összehivatott, a két Bebek különösen figyelmeztetve lettek a megjelenésre, hogy magokat igazolják. Ők azonban nem jelentek meg. Bebek Ferencz elpártolását s meg nem jelenését azzal indokolta: „hogy ő felsége, a mit sokszor igért s fogadott, hogy az ellenséggel személyesen is szembe száll, s az országot megszabaditja az invasiotól, — nemcsak nem teljesi-

tette, sőt nagyobb veszedelembe ejtette mint valaha. Ha ő felsége igéreteivel nem kötelezte le volna az országot, saját erejével többet tehetett volna, s boldogabb volna mint most. Immár fejenként bujdosásba estünk. E miatt cselekedett ugy, a mint hazaszeretetből jónak látta ezt tenni.“ [1])

Az országgyülés a meg nem jelenő Bebeket s fiát hűtlenség vádjával sujtotta, s a király Horth és Adács hevesmegyei birtokuktól megfosztván, Alaghy György és Themes Ferencznek és fiutódjaiknak adományozta, nevezettek birtokba-vezetésére az egri káptalan bizatott meg. [2])

III. Ugyanazon időben más hevesmegyei birtokok is estek konfiskáczió áldozatául. Kenderesy Mihályról már volt szó, kit Szapolyai János a hevesmegyei Losonczy Antalféle tiszai birtokokkal ajándékozott meg, ki időközben átállott Ferdinandhoz, s elhalván, özvegye és fiai Benedek és Lőrincz maradtak hátra. Lőrincz az Erdélybe visszatért Izabella királyné pártjára állott; ezért 1557. jun. 17-én javai konfiskáltattak, s Ferdinand király azokat Zarkandy Pál egri gondnoksága idejében Choron András egri vice-várgondnoknak, Nagy Bálint és Nemay Vincze vice-várnagyoknak, Szőllősy Márton akkori hevesi alispánnak és Beken András mikofalvai nemesnek adományozta. A Kenderesyféle birtokok azonban ez ideig osztatlan állapotban voltak. Az adományozottak tehát most a királyhoz fordultak, hogy a nekik adományozott Lőrinczféle részt Wach, Wathya, Chew, Gyal, Saagh pestmegyei, Kunhegyes, Kenderes heves és szolnokmegyei Lőrincz testvére Boldizsárral közös birtokokból, a törvény értelmében kihasitatni kegyeskedjék. A király ez év jnn. 17-én kelt rendeletével meghagyta az egri káptalannak, hogy hites tagját kiküldvén a királyi emberek egyikével, a helyszinén a Lőrincz részt Boldizsár részétől igazságosan válaszsza el, s adja a folyamodók birtokába. [3])

Kenderesy Boldizsár Ferdinand király hive volt, később az egri várban katonai szolgálatot teljesitett, s 1569. jul. 11-én Nagy György és Arday Antal gyalog kapitányokkal az erdélyi fejedelem pártjára állott; miért is Ludányi István, László és János testvérek bihari és békési birtokaikkal jutalmaztattak. [4])

IV. A két Bebeket az elpártolásban követte a mult országgyülésen kinevezett felvidéki országos kapitány Perényi Gábor is. Erdélyben ez alatt rohamosan alakultak a viszonyok. A rendek felmondot-

[1]) Orsz. gyül. Eml. III. k. 481—2 l. — [2]) NRA 937-es. 14. sz. Hort Adács urai ezen időben gyorsan váltották fel egymást. — [3]) Károlyi csal. ltár 3. k. 299 l. [4]) U. o. 384 l.

ták az engedelmességet, Izabellához nyiltan átpártoltak, s egy küldöttség menesztetett érette, melynek élén Dobó vajdatársa Kendi Ferencz állott, hogy régi országába visszahozza. Izabella, kiskoru fia János Zsigmonddal 1556. okt. 22-én vonult be Kolozsvárra, kisérve Perényi Gábor és a Bebekek által is. Dobó István az egri hős, Szamosujvár várába vette magát, s mint hőshöz illett, a vég küzdelemre készült Izabella hadaival szemben. Csak e pont volt még Erdélyben, mely meg nem hódolt. Ferdinand király látván Erdély elvesztését, utasitotta Dobót, hogy hagyjon fel a sikertelen küzdelemmel, s Ujvárt adja át. [1]) Ennek folytán nov. 28-án Balassa Menyhért és Petrovich Péternek szabad s fegyveres elvonulás feltétele mellett, átadta a várat. Dobó István Kolozsvárnak vette utját családjával, s Domokos testvérével együtt, hol Perényi Gábor régi gyülölségének szabad tért nyerve, Dobóékat azon vád alapján, hogy Szamosujvárról nemcsak saját fegyverzetét, hanem az ott levő hadi készletet is a kapitulatió ellenére elvitette — elfogatta, s börtönre vettette.

Balassa és Petrovich, kik a kapitulatiót megkötötték, Dobó ekkénti elfogatását nem helyeselték, s ezek kivánságára Perényi s Dobó közötti ügy a törvényszékhez tétetett át; hol Perényinek volt módja Dobóék ellen marasztaló itéletet mondatni ki, melynek alapján Dobó István s családja Szamosujvárra vitetett börtönbe, testvérét pedig Domokost, a törököknek adták ki, s Konstantinápolyba hurczoltatott el, honnan később nagy váltságdij mellett nyerte vissza szabadságát. [2])

Hogy Dobónak, erdélyi vajda tisztsége betöltése körül épen ugy, mint egykor Egervárában gyakorlott pontos, szigoru eljárása miatt, ellenségei száma nagyra nőtt, az kétségkivüli. Ezek élére állott most Perényi Gábor, a Dobóékat illető Pálóczy-javak jogtalan birtokosa, ki a folyamatban levő ismert birtokper miatt csak alkalmat s módot keresett boszuállásra, mely önként állott elő, mindőn Dobó családjával s testvérével, az ujvári kapitulátió után épen Kolozsvárra, nemcsak Izabella királyné párthivei, de személyes ellenei központjára is utazott. Hogy Dobó István ide, erdélyi viselt dolgai tisztasága s önzetlenségének teljes tudatával ment, s mehetett Kolozsvárra ellenei fészkébe, már maga e tényből is világos. Ellenei kapzsisággal és zsarolással vádolták. [3]) Mi adatok szolgáltak erre alapul, általunk ismerve nincs. De feltehető, hogy ha személyét illetőleg terhelő s kompromittáló körülmények forogtak volna fel, ovakodott volna ellenei körmei közé, épen Kolozsvárra menni. Dobó ellenkezőleg,

[1]) Forgach Hist. 150 l. — [2]) Forgách 151—2 l. — [3]) Szalay IV. k. 307.

emelt fővel ment ellenei közé, hol Perényi Gábor sietett fegyvereseivel reá rohanni s fogságba hurczolni. Hogy ez eljárás Kolozsvárott sem talált helyeslésre, kitünik, hogy Perényit törvény utjára utasitották vádjával. És mi volt három évig viselt vajda tisztsége után a vád ellene? hogy Szamos-Ujvárról, a kapitulatio ellenére ágyúkat is vitetett el. Ime ide törpült a kapzsiság és zsarolás hangoztatott bűnténye. Ez alkalommal, ha alaposabb vádak is forogtak volna fenn, bizonyosan felsorolták volna ellene, hogy véglegesen megsemmisitő csapást mérjenek fejére. Az ujvári ágyuk és lőszerekről emelt vádnak természetét legjobban felvilágositja az, hogy Dobó Domokost a törököknek szolgáltatták ki, hogy töltsék rajta kedvöket.

V. Mig Dobó az ujvári börtönben, testvére pedig a konstantinápolyi héttoronyban fogva tartatott, Perényi Gábor Dobóék várát Pálóczot megrohanta, bevette és lerombolta. [1]) Dobó István 1558. nov. 6-án menekült csak ujvári börtönéből, éjjel kötélen ereszkedett le a vár falain, és igy szökve jutott Szerednyei várába. Neje és gyermekei Ferencz és Krisztina később szabadon bocsátattak.[2]) Ferdinand király, kárpótlásul Léva és Végles várakkal, Göncz és Telkibánya városokkal és a barsi főispánsággal, ugy az erdélyi hadak tartási költsége fejében 30 ezer frttal ajándékozta meg. Ebből látszik, hogy Dobó István Erdélyben a hadviselésre a maga vagyonából is költött, és igy ha Ujvárról ágyukat vitetett is el, azokat joggal, nem kincstári, hanem magán birtoknak tekinthette. [3])

Azon időben, midőn még Dobó Szamos-Ujvárt fegyveres erejével megszállva tartotta, 1556. okt. 5-én, utasitatott a kormányszék felhivni Dobót arra, hogy nem fogadná-e el a kineveztetést a hütlenné vált Perényi helyére felvidéki kapitánynyá [4]) A viszonyok, mint láttuk ugy alakultak, hogy Dobó csak 1558. nov. hóban menekedhetett meg erdélyi fogságából.

VI. Az egri várban felmerült rendetlenségek folytán 1557. aug. hó 8-án Thurzony Ferencz kamarai praefektus, Gortschach Kristóf trencsényi kapitány, Tozy Gábor, Pesti Frigyes, Tazgern János, Erdögh Péter kamarai tagokból álló küldöttség jelent meg, hogy ott szigoru vizsgálatot tartsanak és leltározzanak a hadi és élelmi szerekről, a falak, erősségek mily karban lételéről, a püspöki birtokokról, a szőlőkről mint müveltetnek, mennyit teremnek, a gazdaság mint kezeltetik, a tizedek és vámok hogy jövedelmeznek, a gazdasági tisztek mint fizettetnek, a borok kimérése mint történik, hol és

[1]) Forgách. 166. l. — [2]) U. o. 182. l. — [3]) liber instruct. II. k. 43. l. — [4]) U. o.

hány hordó méretik el stb. Különösen a várnagyok apródjai, vagyis az ide behozott nemes ifjakról, kik ez időben 50-nél is többen voltak, — volt pontos jelentés teendő: nehogy a rendes lovasok helyébe szerepeltessenek a szokásos szemlék alkalmával, — miután ez apródok csak ruha és élelmi illetékre voltak jogosultak. [1])

VII. Egy fontosabb birtokrendezés kérdése is felmerült ez időben. Az ostrom idejében a karthausi szerzet ugy is csekély számu rendtársai e vidéken teljesen széjjel szóródtak, itteni zárdájuk feldulatott, ugy hogy az ostrom után vagyonuk kezelése, különösen a tárkányi és felnémeti illetőségek, a vár provisorának gondozása alá helyeztetett, és a jövedelem a vár fentartási költségéhez utaltatott. Az egri káptalan igényt támasztott különösen Zsércz és Szent-István birtokokra; és a király 1557. jul. 17-én kelt mandatumával ugy intézkedett, hogy a „karthausi testvérek birtokát képező Szercset (Zsércz) Szent-István praediummal, mig a szerzet visszatér, és ő felségének tetszeni fog, az egri káptalannak engedi át, és e parancs végrehajtása és annak érvényszerzésével az egri vár várnagyai bizattak meg.“ [2]) Ezen birtok története ezzel befejezve nincsen, mert később Verancz püspök azt a püspökség részére követelte vissza, mint Verancz kora ismertetésénél látni fogjuk.

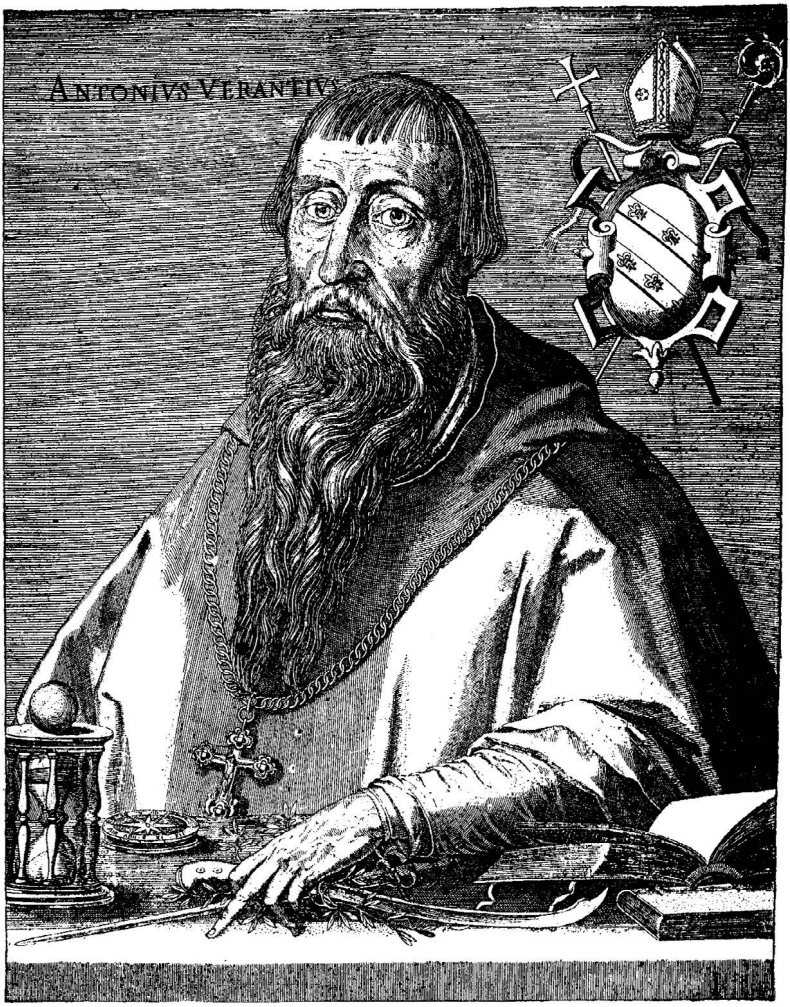
HUSZONNEGYEDIK FEJEZET.

I. Verancz egri püspökké neveztetik ki 1557. nov. 19-én. A vele megkötött egyezmény. II. Verancz Zoltay Istvánnak várnagygyá kineveztetését sürgeti. Megérkezése Egerbe 1558. febr. 26-án. A kamarai vizsgáló küldöttség Egerben és Szarvaskőn. Magyar-török párbajok. III. Zeleméry László várgondnok, Zoltay és Jakusich várnagyok Egerben. Gádóczy Gábor szarvaskői várnagy és dijaztatása. IV. Zarkandy volt várnagy jutalmaztatása, Károlyi poros lói birtokával. V. Verancz kineveztetésének indoka. Pénzbeli szükséglete. Pápai megerősitése és püspökké szenteltetése. VI. Az 1558. évi török háboru, és Miksa főherczeg haditerve. Bebek Ferencz kivégeztetése Izabella királyné által. Bebek György és Perényi visszaáll Ferdinandhoz. A sajókazai ütközet. Az egriek késedelme innen. A vár fegyelmének felbomlottsága. VII. A szolnoki és balaszentmiklósi erődök, és a törökök terjeszkedése. Eger, Gyula, Hajnácskő védelmi kérdése. VIII. Verancz tevékenysége. Egervára őrségével összeütközése a török fogoly-váltság ügyben. Ali török fogoly az egri várban, váltsága harmadát Verancz magának követeli. A viszály folytán Zeleméry provisor és Jakusich várnagy felmentetnek. IX. Verancz bécsi utja az Izabellával kötendő egyezség ügyében. Ott előterjesztése az egri várőrség csekély létszáma tárgyában. A hatvani bég felhivása általános felkelésre. Izabella halála 1559. szept. 20-án.

I. E közben Verancz pécsi püspök befejezte konstantinápolyi küldetését, tényleg a béke megkötésének sikere nélkül, és Zay Ferencz társával 1557. aug. hó végén haza érkeztek.

---

[1]) Liber instruct. I. k. 38—48. l. — [2]) NRA. 1746. cz. 12. sz.

Ant Viramius Ep.
Epʃ Agrien manu sua.

A most hazaérkezett Verancz 1557. nov. 19-én egri püspökké neveztetett ki. [1]) Tehát benne keresték azon férfiut, ki a püspöki széken, az egri vár feletti fontos katonai felügyeletet és legfőbb katonai vezetést is gyakorolni fogja. Ehhez képest köttetett meg tehát vele 1557. decz. 28-án az egyezmény a vár kezelésére [2]), mely szerint, a püspök által kinevezendő két várnagy, a mellett hogy a püspöknek hüséget esküszik, hüséget esküszik a királynak is, hogy a püspök esetleges halálával a várat ő felségének fogják átadni. E várnagyok egyike, kiválólag mint gondnok fogja a püspöki javakat administrálni, és a tiszta jövedelem három részre osztatván, egy rész illeti a püspököt, egy rész a vár szerelvényeire és épitkezéseire, a harmadik rész a vár őrsége költségei fedezésére lesz forditandó, mely ha elégséges nem lenne, a további szükségletet a király más bevételekből fogja fedezni. A tényleges kinevezésnél, miről alább lesz szó, a gondnoki tisztség teljesen elkülönitetett a várnagyságtól, tehát a katonai hatáskör a jószágkezeléstől. Az igy ellátandó őrség létszáma ezuttal 200 lovas, és 150 gyalogban állapitatott meg. Az őrség költségei többlete fedezésére továbbá is a Jász-Kunok censusa, mint királyi illeték, Pest, Szolnok, Csongrád, Solt, Hevesmegyék adója és a karthausi barátok Tárkány melletti birtokának, szőlőjének, malmának jövedelme utalványoztatott ő felsége által; ugy azonban, hogy ezen bevételek elkülönitve, kizárólag a kir. ellenőr kezelése alatt legyenek, s különösen a Jász-Kunok censusa beszedésénél, a vár kapitányainak semmi beavatkozási joga ne legyen, az administratiót is a kir. ellenőr gyakorolja felettök. A Jász-Kunok földje a Nádoré volt, s ezek mindig tiltakoztak a hevesi főispán, illetőleg várgondnok közvetlen hatósági befolyása elleu.

A vár számadása továbbá is a kir. ellenőr ellenőrsége mellett volt vezetendő a gondnok által, és felülvizsgálat végett ugy a kamarához, mint a püspökhöz tartozott felterjeszteni. Kir. ellenőrré 1558. jan. 14-én Sukán János neveztetett ki.

II. Verancz, mint régi egri kanonok, ki mint ilyen több időt töltött Egerben, jól ismerte ugy a hevesmegyei, mint egri viszonyokat, és egri püspökké kineveztetésével elhatározta: hogy a vár élén állók helyébe uj férfiakat fog alkalmaztatni, és Zarkandy várnagy

[1]) Az eredeti kinevező okmány látható a muzeumi ltárban (Jankovich-féle gyüjt.) Ezen kinevező okmányban „exceptis praepositura majori et Archidiaconatu de Pankota", melyeknek adományozása a királynak tartatik fel, felruháztatik a többi kanonoki hely betöltési jogával.

[2]) Lib. Instruct. II. 58. l.

helyére, már eleve az általa jól ismert, az 1552-iki védelemben részes Zoltay István, jelenleg komáromi várnagyot szemelte ki, ki csak a mult évben szabadult meg török fogságából. A vár ügyeinek jövendő vezetésére még Dobó István véleményét s tanácsát is kikérte. [1])

Verancz 1558. év január hó végén indult el Bécsből Egerbe, püspöki székét elfoglalandó. Utját Kassának vette, mert Buda felé Egerbe akkoron közlekedni nem lehetett. Kassáról febr. 22-én indult el s Egerbe 26-án érkezett meg. Tehát 4 napig tartott az utazás.

Megérkezése előtt febr. hó 2-án fejezte be a végvárak vizsgálatára kiküldött kamarai bizottság az egri és szarvaskői várak megszemlélését; s az ott talált állapotról, a vár élelmezési, hadi és erődítési felszerelése s berendezéséről ugy a tapasztalt hiányokról megtették jelentésöket. Például a vár harangjaira nézve, melyek akkor a földön hevertek, véleményezék, hogy azokból négy kigyó-ágyu lenne öntendő. A vár erődítésében még sok hiányt emlitenek fel, ugy a védfalak, mint az árkok kiegészitésére. Elsoroltatnak azután a beszerzendő szükségletek; s azon megfigyelendő körülményeket: hogy például a várba, a töröknek hódolt területről jobbágyok vagy rácz munkások be ne bocsáttassanak, hogy a vár nagy kapuja folyton zárva legyen, hogy a vár székesegyháza a városbeliek elől zárassék el, s tiltassék el a várba való szabadon bejárás — már e küldöttség ajánlotta.

Szarvaskővárába a volt várnagy helyére, ki a jobbágyokkal nagyon törvényellenesen járt el, Gadóczy Gábor neveztetett ki. [2])

Verancz püspököt megérkezésekor Pesti Ferencz kamarai küldött várta, hogy a várat s püspöki javadalmat átresignálja. A két várnagy Zarkandy Pál és Zekel Miklós részére még mult év decz. 6-án adatott ki a királyi meghagyás: „hogy midőn Verancz Antal kinevezett püspök megkeresi, az egri várat leltár szerint neki vagy megbizottjának átresignálják.“ [3])

A mint Verancz a várat személyes rendelkezése alá vette, sietett Miksa főherczeget erről értesitve sürgetni, hogy Zoltay egri várnagygyá neveztessék ki. Ez alkalommal egy helyi ügyet is előterjesztett Miksa főherczeghez sürgős elhatározása végett, mely az akkor már nagy gyakorlatban volt magyar-török párbajok megszüntetését czélozta. Történt ugyanis, hogy épen Egerbe érkezését követő napon volt ily párbaj vivandó, egy egri vitéz s egy hatvani török között. Miután a párbaj helye s órája már kitüzve volt, a várnagyok

[1]) Ver. lev. 12. k. 219—20. l. — [2]) Orsz. leltár. Tört. Eml. B. 1550—1560.
[3]) Muz. ltár. Jankovich gyüjt.

azon véleményben voltak, hogy a várőrség becsületbeli kérdése most már e párbajt megvivni, s ezuttal megakadályozni nem lehet. Az egriek megjelentek tehát a kitüzött helyen pontosan, hol mintegy 1000 néző futott össze, hogy szemmellátó tanui legyenek a párbaj kimenetelének; de a török ellenfél nem jelent meg. [1])

E török magyar párbajok veszélyességét, élénk szinekkel ecsetelte Verancz, hogy azok a törökök által provokáltatva, inkább kémszemlének szolgálnak alkalmul, s a török csalárdság soknemü, nem is sejtett meglepetéseire vezethet. Meg is érkezett ezután ezen párbajokat szigoruan tiltó királyi parancs, melynek alapján később Verancz egy szolnoki török s egy egri katona között végbemenendő párbajt, csakugyan meg is hiusitott.

A Verancz által ekként üldözött magyar-török párbajok, ha időközben szüneteltek is, de végképen megszüntethetők nem voltak; sőt később magok a várkapitányok is rendeztek ily párbajokat. Legalább erre mutat Rákóczy Zsigmond várkapitánysága idejében 1589. év október hó közepén, az egri vár alatt Segney Jób és Pátzolth András által két törökkel vivott párbaj esete, melyet Leibitzer beszél el krónikájában. [2]) A párbajra nevezett hó 8-án Szikszó alatt lefolyt csatában Segney és Pátzolth gyáva viselkedése adott okot, kik Rákóczyt visszavonulásra akarták birni. Leibitzer szerint, e párbajt maga Rákóczy rendelte el, s megtörtént az egri vár alatt levő puskaporos malom előtti térségen, a mai káptalani réten, mely a mai vasuti induló ház mellett terül el, magyar s török néző közönség jelenlétében. Leibitzer mint szemtanu, ki Katalin nővérével Lőcséről épen Egerbe érkezett, igy beszéli el annak lefolyását: „miután a párbajvivók, lovagmódon lándzsát mértek, először Segney Jób lépett porondra, török ellenfelével megvivni. Oly hevesen rohantak egymásra, hogy lovaik összeütődve, hanyat vágódtak, magok alá temetve lovasaikat, kik halott módra maradtak ott. Segneyt barátjai nagy lármával biztatták, hogy kelljen fel, végezzen a törökkel. Segney magához jött, s lova alól kiszabadulva, sántitva ment ellenfeléhez, s tőrével, melyet Kassán adtak neki, leszurta a törököt, s azután kardját rántva elő, levágta fejét. Ennek befejeztével Pátzolt András rohant össze ellenfelével, kit balkarján sujtott meg erősen, majd dárdájával üzte a vivó téren s buzogányával főbe sujtván földre verte, s ott barátai „jól van Pátzolth“ kiáltásai között nyakát szegte.“

[1]) Ver. lev. 7. k. 200. l. — [2]) Wagner Scep. par. II. Chronica Leibitz.

III. Zoltayt végre sikerült Verancznak egri várnagyul megnyerni, ki 1558. april 1-én érkezett a várba, s tényleg átvette a vezetést, provisorrá pedig Zeleméry Lászlót nevezte ki, ki ez év május 10-én érkezett meg. Ekként a javak kezelése külön választatott a katonai teendőktől, mely teendőket Zoltay, s várnagytársa Jakusith Ferencz teljesitették. Szarvaskővárába ugyanakkor Verancz püspök Gadóczy Gábort nevezte ki várnagynak, királyi jóváhagyással, kinek fizetése ujabban szabályoztatott; s a várőrség is rendszereztetett, nevezetesen 14 lovas s 16 gyalog állapitatott meg rendes őrségül, kiknek, nevezetesen a lovasoknak évi fizetése 14 frt, 10 köböl zab, naponként a lovaknak széna, a lovasoknak 4 czipó 1 font hus s ½ pint bor volt. A várnagy fizetése 50 frt, 8 hordó bor volt rendes asztaltartással. A birságpénz a várnagyé volt, ugy a tolvajok s egyéb büntettesek elfogatása s a török foglyok után is a szokásos dij őt illeté. [1])

Mint tudjuk, Szarvaskő ügye Horváth Ferenczczel ez ideig teljesen tisztázva nem volt. Száz jobbágy igértetett Horváthnak kárpótlásul, a mint a király rendelkezése alá kerül, még 1550-ben, Szarvaskővára faluiért. 1560 ban teljesittetett az igéret. Monaki Mihály hütlenséggel vádlott birtokai Lucz, Bekech, Szada, Monok stb Zemplén, Abauj és Sáros megyékben adományoztattak Horváthnak. [2])

IV. Zarkandy Pál ekként felmentetvén a várkapitányságtól, a király, hüséges szolgálataiért ugy kárpótolta, hogy Károlyi Péter fiai a még kiskoru Péter s György testvérek poroszlói birtokrészét, hütlenség czimén konfiskálta, s nevezettnek, ugy törvényes utódainak ez év jun. 27-én oda adományozta. [3]) Igy jutott Zarkandy Pál, s utána testvére Ferencz, a Károlyiak poroszlói birtokához.

A mint a kiskoruak teljes kort értek el, különösen György, nem késett 1563. év május havában Maximilián főherczeg cseh királyhoz mint kir. helytartóhoz folyamodni, hogy néhány évvel ezelőtt, mint kiskoru, kinek mint ilyennek módjában sem állott ő felsége ellen hűtlenül fellépni, Zarkandi hamis állitásai nyomán, mint röviditetett meg poroszlói birtokában, melybe nevezett törvényesen bevezetve sem volt, csak önhatalmulag foglalta el, s Ferencz testvére most is elfoglalva tartja; — s kérte a főherczeget, hogy módot találjon e sérelem orvoslására, s birtoka visszaadására. Maximilián 1563. máj. 13-án kelt Hevesmegye alispánja s szolgabiráihoz intézett rendeletével meghagyta, hogy az ügyben haladéktalanul vizsgálat tartassék. [4]) Maximilián

[1]) Liber instruct. I. k. 141. l. — [2]) NRA. 834. cs. 35. sz.
[3]) Károlyi csal. levélt. 3. k. 304. l. — [4]) U. o. 340—42. l.

királylyá koronáztatása után, nevezett Károlyi György ujabb sürgetésére ugy Hevesmegyéhez, mint Forgách Simon várkapitányhoz intézett 1568. jul. 9-én kelt rendeletében ismét meghagyta, hogy „bal informátió“ utján Zarkandynak adományozott poroszlói birtok, adassék vissza jogos tulajdonosának. Azonban e királyi rendeletnek sem lett foganatja, a birtokügy pörre került, a Károlyiak Szentmariai Imrének eladták, s ez hosszu pörrel végre megnyerte, s azután 1574-ben kétszáz frtért Károlyi György s Mihálynak visszabocsátotta[1]) Igy került vissza Poroszló a Károlyiak birtokába.

V. Verancz kineveztetése az egri püspöki székre, — mint láttuk — e vidék védelmi érdeke szempontjából nagy hivatással volt összekötve. Izabella királyné Erdélyi diadala után, tartania kellett Ferdinand királynak attól, hogy főleg Bebek és Perényi elpártolása után, az egész felvidék s Tiszamente Egervárával együtt az ellenpárt karjaiba dől. Szükséges volt, hogy e vidéken a törökök előtt is ismert és nagyrabecsült diplomata s katonai dolgokban jártas Verancz vegye át az ügyek intézését, személyes tulajdonaival is, a csüggedő hivekben bizalmat, és tekintélyével a kitartásra erőt nyujtson. Az egri várban ugyanis ez időben különösen Bebek Ferencz mozgalma idézett fel nagy nyughatatlanságot. Bizonyos Hassan Baly miriota embert fogtak el a városban 1558. jan. elején, a ki azt vallotta, hogy Bebek most Budán tanácskozik a törökkel, s terve van Egervárát oly módon játszani török kézre, mint Füleken történt a „várost forditani a várra,“ azaz ügyes cselvetéssel. Más, későbbi hir szerint, Bebek a széchényi törökkökel konferál, s onnan készülnek közös támadásra Eger ellen. Ez azonban nem történt meg.[2]) De főleg az interregnum alatt rendkivülileg elterjedt hitujitás okozott legtöbb aggodalmat, melylyel szemben, mint látni fogjuk, most már Verancz ereje is csekélynek bizonyult.

Verancz megérkezése után, soknemü elfoglaltsága közepette ugy látszik a szükségtől is kényszeritve, nem feledkezett meg arról, hogy még évekkel ezelőtt, mint kinevezett szabolcsi főesperes, ezen megye papjaitól távolléte miatt nem kapta meg szokásos évi cathedraticumát, melyért 1552-ben Báthory Endrét is sürgette, vádolván őt jogtalan foglalással. E végből most máj. 25-én, a szabolcsi papsághoz felhivást intézett, hogy hátralékos illetéköket Zyny Ráphael tisztjének szolgáltassák be; annálinkább sürgette most ez illették lerovását, mert — mint felhivásában mondja — pápai megerősitése s egyéb ügye sok

[1]) U. o. — [2]) Muz. levéltárban 1560. év.

kiadással terheli, ugy hogy ezen terhek viselésében nemcsak az egri káptalan, de egyházának többi lelkésze is, tehetségök szerint segélyezni igérték. Ebből látszik, hogy Verancz bár előbb már pécsi püspökké neveztetett ki, mint püspök felszentelve még nem volt. Papi felszenteltetése még János király életében Erdélyben Felvinczy János gyulafehérvári sufraganeus által történt meg, mint ezt ugyanazon gyulafehérvári káptalan később kiadott bizonyságlevele igazolja.[1])

Hogy a pápai praeconisálás mily összeg letétele után történhetett meg, erre adatunk nincs. Carpo bibornoknál 1558. szept. 12-én sürgetvén a megerősitést, különösen kéri, hogy járjon közbe annak mielőbbi foganatositására, élénken ecsetelve azt, hogy mily égetően szükséges püspökké felszenteltetése, miután ez az oka, hogy lelkészek nem confirmáltathatnak, s a megyék rendes lelkész hiányában, kitéve vannak az uj vallás predikátorai hóditásának. De azt is szivére köti Verancz a bibornoknak, hogy ismertesse meg illetékes helyen az egri püspökség körülményeit, hogy pénze nincs, jövedelme a vár fentartására forditatik, s ezt sem képes fedezni, egyszóval a confirmatióért járó illetéket előállitani nem képes.[2]) Ismételten is fordult a bibornokhoz ez ügyben Verancz, s csak 1561. év folyamán nyerhette meg a pápai jóváhagyást s praeconisálást, és Bécsben 1561. szept. 21-én Oláh esztergomi érsek által szenteltetett fel püspökké.[3])

VI. Az 1558. év folyamán ugy a polgárháboru Izabella királyné s Ferdinand király párthivei között Erdélyben s a felvidéken, mint a török háboru is a Dunamentén, teljes erővel dühöngött. Miksa főherczeg a király testvére, ki nem rég koronáztatott meg cseh királylyá, mintegy 3 ezer főre menő segédhaddal, személyesen szállott a Dunamentén levő táborba, hol több diadalt aratott a törökök felett; melyek után Szigetet és Kanizsát megerősitve, az ősz beálltával vonult csak vissza. Az ifju főherczeg ez alkalommal merész s messzemenő haditervekkel foglalkozott, s ily irányban nevezetes utasitásokat adott a végvárak vezetőinek, igy Egervára főparancsnokságának is. Három pontból álló utasitása az volt: hogy a végvárak élelemmel s hadi szerekkel rögtön elláttassanak, hogy a török várak környékén minden élelmi szer, s ezt szállitó eszközök, barmok, lovak, szekerek vitessenek más helyre, a falvak pusztitassanak el, lakóik költözzenek tovább, hogy a törökök ne találjanak semmit, s

[1]) Muz. ltár Jankovich gyüjt. 1551. év. — [2]) Verancz 12. k. 325—27. l.
[3]) Ver. 8. k. 287. l.

táborozásuk lehetetlenné tétessék. E hadi terv azonban, különösen a harmadik pont kivihetetlensége miatt, inkább papiroson maradt. [1])

De az 1558. év folyamán, különösen vége felé, a felvidéken is kedvezőbbekké alakultak a viszonyok, s ezzel javult Egervára biztonságának ügye is.

A két Bebek és Perényi Gábor ugyanis Izabella királynéval viszályba keveredtek, s ez Bebek Ferenczet, a Kendy testvérekkel sept. 1-én Gyulafehérvárott elfogatta s kivégeztette. Perényi és Bebek György, Ferencz fia, ezzel visszapártoltak Ferdinandhoz, s csapataik Telekessy Imre és Forgách Simon felvidéki kapitányokkal egyesülve, okt. 13-án Sajó-Kazánál keményen megverték a törököket. Ez alkalommal az egrieknek is résztvenni kellett volna az ütközetben, de elkéstek, s csak akkor érkeztek, midőn a törökök már futásban voltak, [2]) a miért azután sok szemrehányás érte az egrieket,

Már ez is mutatja, hogy a mi a rendet s pontosságot illeti, sok kivánnivaló lehetett az egri várban. De más irányban a fegyelem is hanyatlóban volt ott; a minek oka részben az is volt, hogy az őrség nem kapta pontosan fizetését. Megtörtént az is ennek folytán, hogy fegyvereiket eladták vagy elzálogositották. Az igy fegyver nélkül maradt őrség részére Verancz püspök Lauser János bécsi kereskedőtől vásárolt egy izben mintegy 1000 frt ára különféle fegyvereket. [3])

Ezen nagymérvü rendetlenség a kamara figyelmét is felidézte, ugy hogy innen Pesti Ferencz küldetett ki vizsgálat és szemle tartására. E szemle alkalmával 400 lovas s 317 gyalog őrség létszáma konstatáltatott, mely alkalommal, hátrálékos dijak fizetésére 1025 frt osztatott ki közöttök. Ezzel a hiány nem fedeztetett, s a nyugtalankodó őrség egy küldöttséget menesztett Miksa főherczeghez, hogy intézkedjék a dijak pontosabb kiszolgáltatása ügyében. [4])

Ugyanezen időben az egri vár ostroma idejében a várba lőtt és Dobó által összeszedetett török golyók nagysága, sulya s minőségéről, még rajz melléklésével is, részletes jelentést tett Verancz püspök. Ebből kitünik, hogy ez idő szerint a templomban egy halmazban heverő golyók száma 7400 darab volt ugyan leltár szerint; de tényleg már csak 5747 darab találtatott. E golyókat Miksa főherczeg Bécsbe kivánta szállitatni, hogy ott majd ágyukat öntenek azokhoz; Verancz püspök azon véleményben volt, hogy azok itt is felhasználhatók lennének. [5])

VII. Ez időben a török terjeszkedés és a vidékek meghódolása,

[1]) Ver. 12. k. 333. l. [2]) Ver. VII. k. 264. l. [3]) U. o. 324. l. [4]) U. o. 324. l. [5]) U. o.

mind nagyobb mérvet öltött, s Hevesmegye tiszántuli része is felosztatott most már a török hűbéresek között, hol Szolnok s a palánkszerü erődítéssel ellátott Bala-Szent-Miklós őrsége biztositotta a hódolt terület engedelmes s készséges adófizetését.

Szolnok török sandzsákká emeltetett, melyhez tartozott Bala-Szent-Miklós is. Szolnokon ez idő szerint Hassan várparancsnok alatt 528 főnyi török őrség volt. Szent-Miklóson Veli Sulejman alatt 193 főből álló őrség s 9 tüzér volt. [1])

Egervára ez idő szerint Hatvan, Buják, Salgó, Fülek, Szechény, török kézben levő várakkal volt környezve. A Tiszamentén Gyula, s a felvidéken Hajnácskő és Dédesvára állott még Ferdinand király hatalmában, amott a vitéz Mágóchy Gáspár, Hajnácskőn egy igénytelen egyén Sárközy Mihály várnagyoskodott, ki az elhalt Feledi Eustach kiskoru fiaitól foglalta el azt. Verancz püspök ez irányban fel is szólalt Miksa főherczegnél, hogy Hajnácskőre terjessze ki figyelmét, helyezze jó karba, s ahhoz értő egyént küldjön az őrség vezetésére. Gyulavárára különösen ajánlotta Mágóchyt, hogy mint vitéz s tekintélyes férfiut, tovább is e vár vezetésében támogassa.

VIII. Mint ezekből látható, Verancz püspök minden tekintetben igyekezett megfelelni itteni feladatának, csakhogy nem egész szerencsével. Még az 1559. év elején tartott pozsonyi országgyülésre sem ment fel teendői miatt, s egyszersmind költségkimélés szempontjából. [2])

Nemcsak püspöki teendői az egyházi téren, hanem a vár s vidéke védelmének körültekintő gondozása, a magyar-török helyi viszályok ellenőrzése nagyrészben elfoglalhaták idejét. Ehhez hozzászámitható a várőrség kebelében időnként, más-más alakban felmerülő bajok feletti intézkedés is; miután Verancz püspök maga személyesen is érdeklődött az őrség ügyeiben, s ezzel csak munkakörét tágitotta.

Egy igen kellemetlen, s az akkori idők felfogását jellemző viszályos ügy merült most fel közte s a várőrség vezetői között. Ez a török fogoly-váltság ügye volt.

Azon időben valóságos vadászat tartatott ugy a török, mint magyar őrségek részéről, hogy különösen tehetősebb egyének foglyul ejtessenek, s ezek váltságdijaival öregbitsék jövedelmöket. Ezen ügyről, s a kifejlett gyakorlatról, később más helyen bővebben szólandunk. Most a fenforgó helyi kérdésre szoritkozunk.

A szarvaskői várnagy, Gadóczy Gábor dija ismertetésénél lát-

[1]) Magyarorsz. török kincstári defk. I. k. 98. l. [2]) Ver. lev. VII. k. 320. l.

tuk, hogy a török foglyok váltságdijából a szokásos részlet a várnagyokat illette.

E szokásos részlet az egésznek $^2/_3$-ada volt, és az egyharmad püspöki illetéknek tartatott fel. Az egri várban, ugy látszik, másképen értelmeztetett e szokás, mert a püspök távollétében és nem létében, a várnagyok a váltság összeget rendesen magoknak tartották meg. Ujlaky püspök — mint annak helyén előadtuk — kiadott utasitásában, a méltányosságra hivatkozva, a váltságösszeg $^1/_3$-adát követelte püspöki illeték gyanánt. Verancz püspök is ez álláspontra helyezkedett, és Ali török fogoly esetéből kivánta a váltságösszeg harmadrészét magának.

Az eset ez volt. Bebek György valahol foglyul ejtette Tálya község török földesurát Alit, kivel váltságdijára megegyezvén, szabadon bocsátotta, hogy azt összeszedhesse és részére elküldje. Ali Tályára is elrándult, hogy a jobbágyoktól váltság dijára valamelyes összeget szerezhessen be. Itt lepték az egri várőrök, és a várba hurczolták. Verancz püspök jogtalannak itélte Bebek foglya ekkénti letartóztatását, és elbocsátását sürgette. De a várőrség körében az állitatott, hogy Bebek tartozik egy itteni tisztnek, ezért a fogoly szabadonbocsátását megtagadták, és ennek fejében 5 ezer frt váltságösszeget szabtak Alira. Ali kiegyezett, és akkor a pénz beszedés végett szabadon bocsátották, sőt segédkeztek részére, hogy törlesztésül a tályai jobbágyokon 1000 frtot bevehessen, mely összeg az egri őrség vezetőinek adatott át. A dolog ennyire menvén, Verancz püspök most már a váltság összeg harmadát, mint jogos illetékét követelte magának. Erre kitört az összeütközés, mert az őrség vezetői az egész összeget magoknak kivánták megtartani, hivatkozva az egyezményre. [1]) Ennek következménye lett: hogy Verancz az engedetlenkedő vezéreket, Zeleméry provisort, és Jakusith várnagyot felmentette állásuktól, és helyökbe Pesti Ferencz kamarai tagot provisorrá, és Reghi Kelement Zoltay várnagytársává nevezte ki.

A fogoly-váltság ügye ezzel meg nem oldatott teljesen, kitünik onnan, hogy később az egriek egy török barátot és néhány török zsidót ejtettek foglyul, és most azt tették, hogy Perényi ónodi várába vitték és ott elrejtették. A vitának most egy királyi parancs vetett véget, mely szerint a foglyokat Bécsbe kellett szállitani. [2]) Később

[1]) Postea quum accersito Francisco Jacusith coepissem eum alloqui, ut curaret partem meam praedae tertiam idesse et sui et collegae ejus officium, nec paterentur me jure meo frustrari. Ver. l. 8. k. 28. l. — [2]) Ver. lev. 8. k. 117. l. — [3]) Ver. lev. 8. k. 4—13. l.

a váltságügyben megegyezés jött létre, és a püspök a foglyokkal rendelkezési jogot szerzett magának.

IX. Az 1559. év közepén Verancz püspök Izabella királynéval tárgyalni kezdett békekötés ügyében a királyhoz Bécsbe utazott. Az év elején ugyanis Izabella királyné részéről kezdeményezve, ismét folyamatba tétetett az egyezkedés, melyre Verancz véleménye is kikéretett. Ennek folyamában további tanácskozás végett Bécsbe rendelretett, ez év május hava 8-án. [3]) De a megindult béketárgyalás Izabella királyné ez év sept. 20-án történt halála miatt, ez uttal sem vezetett sikerre.

Ezen utját Verancz felhasználta egyidejüleg az egri vár viszonyairól is felvilágositani az intéző köröket. Ez időszerint 400 lovas és 350 gyalog őrség tartatott itt. Ebből 100 gyalog a városban teljesitett őrszolgálatot, felosztva annak négy kapujánál. Ez őrség elégtelennek bizonyult, és Verancz sürgette annak megszaporitását. De a meglevők diját sem voltak képesek fizetni a vár jövedelmei, és az ide utalt megyei bevételekből, annál inkább, mert több megye, mint Sáros, Zemplén tizedei más várakhoz utalványoztattak. [1]) Igy aztán megtörtént az, hogy a katonák több havi dija is hátrálékba maradt.

A vár védelmi ügyére nézve még azon aggodalmak is fenforogtak, hogy a törökök Heves, Jászberény, Csege, Csáth városokban és falvakban, palánk erődítéseket készültek emelni, melylyel Egervárát, tarthatatlan helyzetbe tennék. [2])

A király ennek folytán meghatalmazta Verancz püspököt, hogy a várőrség szaporitása végett a felvidéki megyékkel és városokkal tanácskozást tartson. Ennek folytán 1560. szept. 6-án Eperjesen tartandó gyülésre hivta egybe a felvidéki megyéket és városokat, hogy mint máskor is történt már, az őrség szaporitására szükséges létszám megyék és városonkénti kiállitását elhatároznák. A gyülés nem igen lehetett népes, mert az urak közül csak Bebek György és Perényi Gábor jelent meg azon, és még ezek sem tettek lekötelező igéretet. A megyék és mások által kiállitandó segélycsapatok, mindennek daczára megállapitattak, és felhivattak, hogy magok érdekében is, annak [3]) eleget tenni el ne mulasszák.

E mozgalomra, a hatvani törökök egy eddig ismeretlen mozgalommal feleltek. 1560. okt. 10-én, a hatvani bég felhivást bocsátott ki a hódolt terület népéhez, hogy felfegyverkezve Hatvan alá jöjje-

[1]) U. o. — [2]) U. o. — [3]) U. o. 178—179. l.

nek a vár védelmére. E sajátszerü felkelési felhivásra, Verancz püspök mint főispán haladéktalanul egy körlevelet bocsátott ki a vidéken, hogy ovakodjanak erre saját hitsorsosaik ellen fegyvert fogni. [1])

HUSZONÖTÖDIK FEJEZET.

I. Verancz püspöknek 1559. sept. 29-én Egerbe érkeztével ujabb tárgyalásai a budai pasával, s Hassan hatvani béggel a török katonák zsarolásai felett. II. Ujabb török harácsolások, s támadások. A jászberényi török subasi megöletése, s ennek vérdija. Debrővára török erősséggé emeléséről szállongó hir. III. Illetékességi kérdés, a gyulai várral. A Jász-Kunok administracziója, s Hevesmegye főispánjának hatósági köre. IV. Verancz püspök pöre Zsérez falu végett az egri káptalannal. V. A reformatio terjedése az egri várban s a megyében. Verancz főispáni fellépése a terjedés meggátlására. Kistálya, Nagytálya és Maklár praedikátorai. VI. Vallási lázongás az egri várban. A Jászberényi zárda felgyujtása 1560. okt. 11-én. Ezzel a reformátusok vádoltatnak, s többen foglyul ejtetnek. A kassai vallási lázongás Gallus Anaxius elfogatása miatt. VII. Luther tana követőinek zsinata Egerben, s ebből kelt felterjesztés a királyhoz 1562. febr. 6-án. A várőrségének vezetői másokkal cseréltetnek fel. Verancz felmentetéséért folyamodik. VIII. Egervára erősitése Mirandula Pál épitész által. Az első szolnoki hid épitése a törökök által 1562-ben. Török támadás készülete. IX. A magyar-török béke 8 évre megköttetik. A hódoltsági ügy. A törökök Ostorost, Papit meghóditják. Arokszállását feldulják. Kölcsönös vádaskodások.

I. Verancz püspök 1559. sept. 28-án Bécsből Egerbe visszaérkeztével a törökök ujabb erőszakoskodásainak egész sorozata várt már reá intézkedés végett, melyek távollétében történtek. Hrusztan pasa budai beglerbéghez fordult ezek miatt orvoslásért.

Ezen esetekben az akkori hevesmegyei török-magyar viszonyok hü, de gyászos képe tükröződik. Az egész megye a tiszántuli részszel együtt, török hódoltsági terület volt most már; két hatóság, két ur alatt állott az egész megye, Egervára s városa kivételével. Mint már előadtuk, ugy az adó, mint a földesuri illetmények beszedésére különféle megállapodások jöttek létre. Leginkább az gyakoroltatott, hogy a községek birái már magok érdekében is, ugy a magyar mint török hatóságot s földesurat illető adó és egyéb illetményeket, tizedeket beszedvén, átszolgáltatták az érdekelt hatóságnak, vagy urnak. Most már az volt a közérdek, hogy az adót s illetéket fizető jobbágy igazságtalanul ne zaklattassék, hogy képes legyen élni és gyarapodni, és mint ilyen adó- s illeték-fizető alap ki ne merüljön, meg ne semmisüljön. „Ugy a ti, mint a mi császárunk közös jobbágyai ezek — irja Verancz Hrustan budai beglerbégnek, [2]) — s ami felséges császárunk feles jogát s illetékét, a jobbágyok sorsa felett való gondoskodásban, megvédeni kötelességünk. Régibb s most tervezett békeegyezmények szerint állapitatott ez meg igy, és óva intjük, hogy uraságod is intézkedjék, hogy a közös birtokot képező jobbá-

[1]) U. o. 181. l. — [2]) Verancz 8. k. 79—80. l.

gyok, oly méltányos bánásmódban részesitessenek alantas hatóságaiktól, mint azokat mi gyakoroljuk rajtok.“ Igy irta körül Verancz püspök a jobbágyok közös birtoklásának közjogát azon időben.

Hevesmegye részben a szolnoki, részben a hatvani sandzsákhoz tartozván, mint ilyen a budai passalik alatt állott. Az uj hatvani sandzsák-főnök, — az előbbi Veli bég Fehérvárra helyeztetvén át, — Hassan ellen merültek fel a panaszok, nevezetesen: hogy egy Molnár Albert nevű maklári jobbágyot elfogatott s tőle 400 frtot zsarolt ki büntetés czimen, azért hogy állitólag a kelő hold s esteli csillag láttára, a földre köpött; hogy 8 jobbágyot állitólag felkonczoltatott, mint lázadókat s béke zavarókat; hogy az egri völgyről, mely nem az ő földes uri területéhez tartozik, most is 12 jobbágyot rendelt magához, bizonyosan, hogy ezeket is zsarolja; hogy katonái Eger kapui előtt is kószálnak, azonban csak éjjel, mert nappal ezt nem merik tenni; legujabban Apátfalvára törtek, ott egy magyar katonát megöltek; szerte kóborolnak az erdőben s rabolnak; hogy Ali aga, Tálya szpahija (hűbér-birtokosa) nem régen a jobbágyoktól 1000 frtot erőszakolt ki. [1]) Ez a fentebb leirt fogoly-váltság esetéből származott.

Hassan bég hatvani sandzsák-főnök horvát származásu volt. Mint ilyen tehát Veranczczal közös származásunak mutatta be magát Hatvanba jövetelekor Verancz püspök s főispánhoz „mint szomszédos hatósághoz“ intézett levelében, a ki viszonválaszában nemcsak elfogadta a közös származás tisztességét, hanem őt üdvözölve, e czimen is a jó s békés szomszédság fentartását ajánlotta figyelmébe! [2])

II. Daczára ezen jó szomszédbeli üdvözléseknek, az 1559. év végén a török garázdálkodás egész sorozata merült fel ismét, melyek a püspököt ujabb panasztételekre kényszeritették. Igy Dely Heder nevű török lovas Makláron és Tályán intézett támadásokat a békés s mitsem sejtő lakosokra. Füreden mintegy 50 török lovas a várba élelmi szereket szállitó vezetőkre rohant s négyet foglyul ejtve elhurczoltak, ezek között Szerényi Mihályt a váradi püspök tisztjét. Füred a váradi püspökséghez tartozott. Ilyen s ehhez hasonló esetek napi renden voltak, melyekkel szemben, midőn az önvédelem néha akaratlanul is, a jogos visszatorlás határába csapott át, nem késtek, megragadva az alkalmat nagy lármával hirdetni világgá, hogy a magyar az, a ki minduntalan megszegi a fegyverszünet feltételeit — természetesen, hogy annál inkább indokot formáljanak további garázdálkodásaik s erőszakoskodásaik folytatására.

[1]) U. o. 70—71 l. — [2]) U. o. 77 l.

A Jászberényben történt eset jellemző példát nyujt erre. Jászberény már régen kiszemeltetett a törökök által, hogy ott erősséget emeljenek. Azon törekedtek tehát, hogy azt hatalmukba keritsék. Jászberény Egervárához tartozott magyar részről, török részről a hatvani sandzsák alatt állott. Török földesura azonban Pesten lakott. Mint hódolt területen, a census beszedésére azon gyakorlat állott fenn, hogy a város birája teljesitette ezt, s ugy a magyar, mint török hatóságnak egyformán átszolgáltatta. Nem volt tehát oka sem egyik sem másik félnek arra, hogy Jászberényben ezek kezelésére tisztet tartson, és igy az eddigi eljárást megváltoztassa. A török földes ur most arra határozta el magát, hogy kezelő tisztül egy subasit küld Jászberénybe, a nélkül hogy erről a magyar hatóságot értesitette volna. Ezen egyoldalu eljárás egyenesen a fegyverszüneti megállapodásba ütközött, melyet sulyosbitott még azon körülmény, hogy az ide rendelt subasi, sulyosabb beszámitásu viszszaéléseket követett el, nemcsak sanyargatta a jobbágyokat, hanem nőket és gyermekeket rabolt el, és lakásán 4 ily nő és több gyermek találtatott. A jászberényiek között nagy felindulást keltett ez, a subasi meggyilkoltatott, A török földesur 3000 frt vérdijat zsarolt ezért rajtok, és mint a béke megzavarásának ténye tüntettetett fel az eset általa.[1]) A jászberényi erősség tervezete mellett, Egerhez közelebb, Debrő régi vára helyén emelendő török erősségről is szólott a hir. Debrő régi vára egy mocsár közepén szigetként kiemelkedő dombon állott. Most már csak romjai voltak még meg, A várhoz csak egy keskeny hosszu töltésen át lehetett eljutni, mely több hiddal volt megszakasztva. [2]) Azonban e tervezetek mind ez ideig csak a bizonytalan hirkörben maradtak.

III. A magyar-török állandó viszály mellett, a békésgyulai várral is meggyült a baja Verancznak a hatósági tulterjeszkedés miatt. Mágóchy elhagyta a gyulai várat és a helyébe várnagyul nevezett Bornemissa Benedek most 6 kun községet, melyek az egri várhoz tartoztak, saját hatalmával, a gyulai vár javára elfoglalta, és esedékes illetékeit beszedte. Verancz e miatt panaszt emelt a királyhoz, és a király helyt adva annak, a kérdéses községeket visszautalta az egri várhoz. [3])

Mint az eddigiekből tudjuk, a Jászság és Kunság, most már állandóan az egri vár és a megyei főispán fenhatósága alá tartozott, és mint a király jobbágyai, jobbágyi illetéköket a vár javára fizet-

[1]) Veranez 8. k. 125—130. l. — [2]) U. o. 137. l. — [3]) U. o. 82. l.

ték. 1541-ben Ferdinand kárpótlásképen Balassa Imre erdélyi vajdának adományozta a Jászságot, a Kunság nagyrésze pedig Frater György uralma alatt állott. [1]) 1548. óta azonban, többé-kevésbbé az egri vár gondnokai tették reá kezöket, és miután a vidék védelmének terhe reájuk nehezedett, évek multával az összes illetékek is a vár javára szedettek be, a mihez később kir. megegyezés is járult. Igy történt, hogy a Jász-Kunok censusa és taksája, rendes bevételi forrásává lett Egervára kezelésének. Ezzel az egész administratió is Egervárából intéztetett, a vár katonaságának kiegészitő részét tevő lovas-tisztségek utján. Az ily lovas-tiszti állomást elfoglalók között kiválóbb szerepet viseltek Zoláthy György és Horváth Gergely a kunok között, Hobordánszky Kristóf és Horváth János a jászok között. Hobordánszky már az 1552—3. években foglalt ott helyet, Zarkándy egri gondnok azonban 1555-ben elmozditotta nevezettet tisztségéből, és csak 1564. febr. 26-án neveztetett ki ismét ő felségétől hüséges szolgálatai jutalmazásául, [2]) a jászok ispánjává.

A jászok és kunok azonban időközben telve panaszszal fordultak ismételten ő felségéhez, a vártisztek visszaélései és zsarolásai ellen; mignem 1560-ik évben Verancz püspök elnöklete alatt egy küldöttség vizsgálta meg ügyeiket, és a tisztek hatósági körét szabályozván, megállapitatott egyszersmind a szolgálmány természete és minősége is, mely a tisztek járandóságát képezte. Ez alkalommal a legfőbb hatósági ügy is szabályoztatott akként, hogy a jászok és kunok a vár kir. ellenőre alatt álljanak, és csak másodfokulag intézkedjék felettök a püspök, mint Hevesmegye főispánja. [3])

Az 1561. évben a Jász-Kun terület nagyobb részt Gyulavárához csatoltatott, és igy a hatósági jog is változást szenvedett. Gyula eleste után ismét változtak a viszonyok, a Jász-Kun területeken a fejetlenség folytán a kezelő tisztek hatalmaskodása, a török befolyás és intensiv terjeszkedésnek utját egyengette, és ez annyira ment, hogy Ernő főherczeg 1588. jun. 9-én kelt rendeletével szükségesnek látta intézkedni, s egyenes parancsot adni a jászberényi polgárokhoz, hogy hatósági tekintetben közvetlen az egri várkapitány alatt állanak. [4])

IV. Verancz püspöknek az egri káptalannal is meggyült a baja Zsércz és Noszvaj faluk miatt, melyek különösen Zsércz az ismertetett királyi resolutio folytán, ez időszerint a káptalan tulajdonában

[1]) Károlyi csal. ltár 3. k. 229. l. — [2]) U. o. 350. l. — [3]) Gyárfás IV. k. 83. l.
[4]) Károlyi cs. ltár. 3. k. 441. l.

voltak, és mely falukat Verancz a püspökség részére követelt visszsza, sőt Zsérczet egyszerüen elfoglalta; [1]) a miért azután a káptalan állott elő panaszszal, a király előtt vádolva a püspököt jogtalan erőszakoskodással. Az ügy a király elé került, hová a püspök megidéztetett, hogy törvényes bizonyitékaival jelenjen meg. Verancz Kubinyi Kristófot bizta meg ügye képviseletével, hogy Bécsbe menjen és 400 tallért küldött részére költségekre e végből. Marcz. 12-én pedig terjedelmes utasitással látta el, hogy miként döntse meg a káptalan birtokjogi alapját. [2]) Királyi adománylevelekre hivatkozott Verancz, melyek Zsérczet ősi püspöki birtoknak igazolják. Majd később a karthauzi szerzetnek adatott át; és miután most a szerzet megszünt, a birtok visszaszállott a püspökségre, mint adományozóra. „Megszünvén az adományozás czélja, az adomány visszaszáll az adományozóra“ — irja többek között Verancz, utasitásul Kubinyi ügyvédjének. „A káptalan a birtokba törvényesen bevezetve sem volt, csak hét tagja, nevezetesen Alathary Ambruzs, Missey István, Madarasy Péter, Oroszy Benedek, Kistályay István, Meliceus János és Vachy György kanonokok minden törvényes forma nélkül vették birtokba.“ Tehát Zarkandy várnagysága idejében, midőn Zsércz birtoklása a káptalannak adományoztatott, csak hét élő tagja volt a káptalannak. [3])

A pörös ügy végre akként dőlt el, hogy a király 1559. jan. 10-én kelt rendeletében, visszavonta a káptalan részére Zsércz birtoklására kiadott adományozó levelét, melyet Zarkandy Pál várnagysága elbeszélésénél ismertettünk, és uj adománylevéllel az egri püspök birtokába helyezte. [4])

V. Mint Verancz püspök kinevezésénél érintettük, az erre vezető indokok, nemcsak a törökkel szemben folytatandó védelmi intézkedésekben, hanem az itt nagy visszaesésben levő vallás-erkölcsi állapotban is keresendők. Mindkét irányban erélyes intéző kezet kerestek Veranczban. A vár védelmi intézkedéseit vizsgálva, valami nagy sikert nem láttunk működésében. Mint püspök és főispán, a védekezési szervezet vezetését saját kezéhez ragadta. Az administratiót Heves, Borsod, Solt, Pest, Szolnok megyék és a Jász-Kunok felett intézte; de az örökös viszályból, mely ugy a várban, mint a megyékben állandóvá lett, azt látjuk, hogy az állapotok itt a lehető legro-

[1]) „Capitulum quaestum est et adhuc queritur, quod vi et sine statutione legitima memoratam Sercz occupassem.“ Verancz lev. 8. k. 158. l.

[2]) U. o. — [3]) U. o. — [4]) Ver. 12. k. 225. l.

szabbra fordultak. Maga Verancz panaszolja, s igy elismeri, hogy a várbeli katonák az engedelmesség felmondásával s tömeges távozással is fenyegetőztek már. A király ennek hallatára sürgős figyelmeztetésekkel inti, hogy a katonai fegyelem felbomlásával e vár s az ország romlása küszöbön áll.[1])

De Verancz kineveztetéséhez füzött vallási czélok sem közeledtek a feltételezett eredményhez, ugy annyira, hogy a hitujitás rohamosabbban haladt előre, hogy sem annak Verancz tekintélye s erélye is gátat vethetett volna. „A nemesség és a nép legnagyobb része, a katonasággal együtt itt helyben s a vidéken mind Luther követője," — irja a királyhoz szóló jelentésében maga Verancz.[2]) Három közeli faluban az egri völgyön, mely a püspökséghez tartozott, Maklár, Nagytálya és Kistályán, három praedikator s egy iskolamester müködött már a nép között. Jászberény lakóinak majdnem mindnyája Luther követője lett. Most, hogy a törökkel kötendő béke a siker reményével kecsegtetett, s igy török részről egyelőre nagyobb mérvü támadó mozgalomtól tartania nem kellett, több tér nyilt ugy a király, mint a közvetlen érdeklettek körében, az ország vallási ügyeivel való foglalkozásra is. Ferdinand király, ki időközben római császárrá választatott, hivatását ezzel a rom. kath. vallás érdekei megvédésére csak öregbedni vélvén, kormányszéke tanácsára, nemcsak kath. zsinatok tartására s ezzel tömörülésre s a reformatió elleni actióra serkentette a püspököket, hanem adott esetekben, erélyes intézkedések tételére is felbátoritotta, sőt egyenesen utasitotta. Az ecclesia militans a reformatio terjedése által tettre ösztönöztetve, rendszeresebb müködési irányát csak ez időben jelölte ki, s leghatásosabb intézkedése a jezsuita szerzet behozatala Olah Miklós esztergomi érsek s primás által 1561-ben történt.

Verancz püspök a maga körében, mint Eger végvárának főnöke, s a hozzácsatolt megyék főispánja, mindent megkisérlett a folyton terjedő reformatio terjedésének meggátlására, és eddigi hiveinek a kath. egyház kebelébe visszaterelésére. Mint Hevesmegye örökös főispánja, Borsodmegye administrátora, Pestmegye helytartója is, pásztorlevelet bocsátott ki, melyben szigoruan tilalmazza, hogy Egervárosában ugy mint az egész egri völgyön, senki lutheranus vagy más eretnek concionatort hallgatni, eretnekek könyveit olvasni, vagy tartani, azoktól

[1]) Verancz lev. 9. k. 84. l.: „et quod milites hujus praesidii seniores discessum pararent, idque ommino vergeret in ejusdem hujus arcis et totius regni detrimentm." A király levele Veranczhoz. — [2]) 8-ik k. 144. l.

szentségeket felvenni, s e czélból gyülekezést tartani ne merészkedjék, 20—50 frt pénzbirság terhe alatt, melynek egy harmada a feljelentőt illeti, a többi rész pedig Egervárosában szent Mihály egyházának javitására, s egy ispitály épitési alapra volt forditandó. [1]) E miatt tehát majdnem állandóvá vált itt a viszály, mely időközben a tettleges kitörésig fokozódott. 1560. év elején Jászberény városának református lakói Miksa főherczeghez négy tagu küldöttséget menesztettek, védelmet keresendő vallásuk ügyében, melyet Verancz szigoruan megtiltott. Fenyegetőbb alakot öltött a reformatio ügye az egri várban s az egri völgyön, hol a praedikátorok müködése, a fentebb érintett pásztor levél folytán a vár körül 20 mértföldnyi területen volt eltiltva. Érdekes világosságot derit Verancz jelentése Ferdinand királyhoz ez ügyben 1560. febr. 21-éről. [2]) A már érintett három község Maklár, Nagy-Tálya s Kis-Tálya predikátorait magához rendelvén, felhivta őket, hogy igazolják magukat, hol s kitől nyerék papi hivatásuk megerősitését, kik hivták a községekbe? A praedikátorok egyike Melanchtonra hivatkozott, mint a kitől közvetlenül nyerte papi müködésére a meghatalmazást. Másik azt mondá, hogy kath. püspöktől szenteltetett fel, de később az evangeliomi igazság követésére tért át, s előbbi papi jellegét letéve, uj egyházának atyái keze reátétele által, a szentlélektől vette további müködésére a hivatást. Azon kérdésre, hogy kik hivták a községekbe? a kistályai predikátor, mely falu az egri egyház kis prépostjáé volt, Heyczey Mihály prépostot nevezte meg, ki őt a községbe az uj vallás hirdetésére behozta. A nevezett aggkoru prépost ezen tényeért ugy a püspök, mint káptalan által felelősségre vonatott, azonban ugy vele mint a káptalannal szemben hajthatatlan maradt.

VI. Verancz szigoru intézkedésére, mely szerint a nevezett praedikátorok fogságra vettettek, a várbeli őrség s a vidéki nemesség lázongani kezdett, s egymás között egyezséget kötvén, megtartott tanácskozásukból a királyhoz deputatiót küldöttek, panaszuk orvoslása végett.

[1]) A pásztor-levél egy pontja igy szól: „Nos igitur praelatus Antonius Veranczius Episcopus agriensis authoritate ordinaria nostra et caesarea ac regia nobis commissa, qua in his partibus fungimur, statuimus, ordinamus, et praesenti publico sancimus: quod nullus tam in hoc nostro oppido Agriensi, quam ubique locorum in tota hac valle similiter agriensi nobis subdita inhabitans, cuiuscunque status conditionisque existat, ad concionatores lutheranos vel sectarios, ubi contigerit eos commorari audiendae concionis gratia declinare; item libros haereticorum aut suspectos haeresis legere vel apud se servare congregationes et conventicula vel in propriis vel in alienis domibus agere, item pro suscipiendis Ecclesiae sacramentis, pro benedictione pro praesentatione impetranda alios, praeterquam catholicos et a nobis institutos ac missos ministros adire de cetero audeat.“ Verancz l. 12. k. 339. l.

[2]) Verancz. 8. k. 144—159. l.

Jászberényben ezen időben szintén zavarosra fordultak az ügyek. 1560. okt. 11-én az ottani zárda felgyujtatván, egészen leégett. A felgyujtással az ottani lutheranusok vádoltattak, s közülök e vád folytán Matyus Balázs és fia Péter, és egy harmadik literatus Péter az egri várban fogságra vettettek. Ezek közül Matyus Péter gyanusitatott az állitólagos gyujtogatással. [1]) Ez eset szigoru vizsgálat tárgyává tétetett Jászberényben Verancz püspök által, s a berényiek, a leégett zárda helyreállitását s még egyéb teherviselés kötelezettségét ajánlották fel, a foglyok szabadon bocsátása fejében. Verancz püspök azonban az ő megtérésöket sürgeté, s ez volt a főfeltétel, a további intézkedés abbahagyására. [2])

Ugyanezen időben Kassán tényleges ellenállás fejlett ki Gallus Anaxius predikátor miatt, kit királyi meghagyásra Verancz püspök Egerbe kisértetni rendelt, kihallgatás s vizsgálat végett. A kassai polgárok s katonák között nagy felindulást keltett ez ügy. Kassa városa saját jogai sértésének nyilvánitotta, hogy falai közül bárki máshová vitessék kihallgatás végett, s ellenállással fenyegetődzött, ha netalán elvitele megkiséreltetnék. Zay Ferencz, Verancz püspök követtársa Konstantinápolyban, volt a felvidék főkapitánya, ki a megkeresésre valóban le is tartóztatta nevezett predikátort, azonban az összefutott nép fegyverre kapva, kiszabaditotta börtönéből, s elrejtette üldözői szeme elől. [3])

VII. Verancz püspök s főispán által a hitujitók ellen kiadott parancs és a reformatio ügye az egri várban s az egri völgyön 1561. év végén vált csak végzetessé. Az őrség a megyei nemességgel titkos egyezségre lépett, hogy feltétlenül ragaszkodnak vallási nézetökhöz, predikatorukat a várból ki nem bocsátják, vagy együtt mindnyájan az összes őrség el fogja hagyni a várat. Most tehát szemben állott, egymással a kiadott püspöki parancs merev végrehajtása, vagy az eset, hogy az egész vár őrség nélkül fog maradni. A két várnagy Zoltay és Reghy Kelemen, az őrséghez csatlakoztak, sőt Reghy maga is Luther követője, élén állott a mozgalomnak.

Ferdinand király e viszály kiegyenlitésére Thurzó Ferencz és Dersffy István királyi biztosokat küldötte a várba, kik 1561. év decz. havában megjelenve, összehivták az összes őrséget, s komolyan figyelmeztették ő felsége szándékára, hogy az egri várban eretnek hittéritőt türni nem lehet, s az innen elbocsátandó. Az őrség azonban

[1]) U. o. 194—6. l. — [2]) U. o. 271. l. — [3]) U. o. 217. l.

hajthatatlan maradt azon elhatározás mellett, hogy ha papjuknak távozni kell a várból, ők is mindnyájan távozni fognak vele együtt. [1])

A várőrség s a városban lakó nemesség hosszas tanácskozásokat folytatott most a királyi biztosokkal, kiket meggyőzni igyekeztek, hogy ők tulajdonképen az igazi vallás elveihez ragaszkodnak, s nem eretnekek. E végből gyülést tartottak, s e zsinatszerü gyülésen vallott hitelveiket pontozatokba foglalva, ő felsége elébe terjeszteni határoztak el, hogy kimutassák „igaz katholikus“ voltokat, s meggyőzzék ő felségét, hogy ők csak lelkök nyugalma s vallási meggyőződésökért küzdenek; hivek ő felségéhez, s távol áll tőlök minden gondolat, hogy e végvárat az ellenség kezére juttatni akarnák, s ez irányban ellenök intézett minden feljelentés méltatlan rágalom.

Ezen zsinatszerü tanácskozmány, melyen az általok vallott reformált hitágozatok szövegezve s pontozva lettek, 1562. febr. 6-án tartatott, s ezeket egy terjedelmes fölterjesztés kiséretében, ő felségének bemutatták. A fölterjesztés lényege ez: „Mint felséged biztosainak és követeinek is előadtuk, szövetkezésünk czélja csupán hitünk és üdvünk védelme s megmentése — szól a felirat. — Az igaz vallás s lelkünk üdveért léptünk egyességre. Isten a tanunk, hogy mint Josiás, Nehemias és Esdrás idejében, nem az Assyrok királya ellen szövetkezett a nép, hanem Isten dicsőségére Salamon templomának felépitésére; ugy mi is Felségedhez s ügyéhez hivek s engedelmesek, Isten rendelése szerint, megadjuk a császárnak, a mi a császáré; a király, az előljáróság és Isten rendelése előtt meghajlunk, őt féljük s tiszteljük. Igy lelkünk, öntudatunk kényszerit, hogy azt, a mi Istené Istennek megadjuk, lelkünk Istent tiszteli, neki szolgál, Isten igéjét, szentségeit megtartja, üdvünket Krisztusban, az igaz hitben és szentlélek szolgálatában a próféták és apostolok tanitása szerint munkáljuk, megvetve az emberi tanokat s hagyományokat, Isten igéjével harczolunk lelkiismeretünk zavarói ellen. Miután pedig felséged előtt eretnekséggel vádoltatunk Krisztus keresztje ellenségei által, közakarattal a szent irásból, az orthodox atyák, zsinatok s római püspökök rendeléseiből összegyüjtöttük a mi Isten igéjére épitett hitünket s tanainkat, melyek a próféták s apostolok irataival megegyeznek. Esedezünk tehát Felségednél, hogy bennünket kegyesen meghallgasson, s nekünk bocsáson meg, s Felségednek ajánlott káténkat védelme alá fogadja, s ügyünk ártatlanságát megismerve, az igaz catholicus hitben bennünket meghagyni,

[1]) U. o. 303—314. l.

lelki pásztorainkat, kik Isten legtisztább igéjével táplálnak bennünket, megtartani, s megengedni kegyeskedjék. Legalázatosabb s legendelmesebb szolgái s hivei Felségednek: az összes egri lovas s gyalog katonák, lakosok, nemesek s nem nemesek. Eger febr. 6. 1562. [1])

Az őrség s lakosság és a királyi biztosok között folyt egyezkedés eredménye végre az lett, hogy a király további intézkedéseig felterjesztésökre, megnyugodtak abban, hogy a praedikatorok Tihamér faluba, mely az egri váron s városon kivül fekszik, költözzenek át, s a vár s város hivei oda mennek isteni tiszteletre.

A helyzet itt ennélfogva tarthatatlanná, s a viszony püspök és várőrség között oly feszültté lett, hogy annak tovább is ekként maradása, a vár létkérdését fenyegeté. Magok a biztosok, ő Felségéhez intézett jelentésökben, a „helyzet sürgős javitásának szükségét“ hangoztatták. Egyelőre azzal vélték a bajokat enyhiteni s javitani, hogy a várőrség vezetőinek személyzetét másokkal, rom. kath. vallásu férfiakkal váltották fel. Igy 1562. év május 10-én gondnokká Pelinyi Bálint, jun. 10-én várnagyokká Horváth Ferencz és Zaberdin János, kir. ellenőrré Bachy Benedek, helyettes gondnokká Pelinyi Gábor, alvárnagyokká Nagy Bálint és Vitéz Ferencz neveztettek ki. E kinevezettek maradtak azután majd 2 évig, midőn 1564-ben Verancz elhagyva az egri várat, Magóchy Gáspár vette át annak kezelését.

Ezzel egyidejüleg Verancz püspök, érezve az aggodalmas helyzet sulyát, azon elhatározásra jutott, hogy ő Felségétől felmentetését, s az itteni ügyek vezetésének egy tekintélyes katonai egyénre ruházását fogja kérni. 1562. május 25-én intézte ő Felségéhez ez irányban az előterjesztést: „hogy életkorának 60-ik évében immár gyengévé vált az egri ügyek további gondozására,“ [2]) s kivánatos lenne más kezekbe helyezni azt.

Az előterjesztés csak a jövő évben került tanácskozás és végelhatározás alá.

VIII. Az egri vár felszerelése s jó karba helyezésének kérdése időnként felhivta a kormány figyelmét. A király 1560-ban Mirandula Pál nevü hirneves épitészt küldötte Egerbe, hogy a vár erődítési tervezetét fejezze be. A vár leggyengébb részének az éjszaknyugati rész ismertetett fel, s ennek erősitésére a Dobó bástya megfelelő kiegészitése megkezdetett. [3]) A belső várból a külső várba vezető kapu

[1]) Historia Hung. Ecclesiastica Petri Bod. I. k. 183—4. l. E szerint a hitágazat 1562. évben Debreczenben adatott ki. Mi nyomát nem találtuk.

[2]) Ver. lev. U. o. 367. l. [3]) U. o. 182, 256, 275. l.

is elkészitetett, s a várban egy másik kut is ásatott, a vizszükségletet biztositandó. A meleg vizen egy uj puskaporos malom is szereltetett, ez irányban a szükséglet kielégitésére. Tervezve volt Pál épitész által az almagyari hegyoldallal szemben keletnek, egy oly bástya emelése, mely megfeleljen a hegy magaslatának. Ezen munkálatok azonban, ugy pénz, mint közmunkaerő hiányában, csak részben voltak teljesithetők. A gyér munkaerőt még inkább gyengitette azon körülmény, hogy a király 1561. jun. 4-én kelt rendeletével a jászkunok, debreczeniek és szegediek közmunkáját s illetékeit a gyulai várhoz rendelte, mely ellen Verancz nem késett az egri vár érdekében remonstrálni a kormányszéknél. Mindezek következménye volt, hogy az 1563-ik évben 22018 frt szükséglettel szemben már csak 12188 frt fedezet volt, s a hiány 9829 frtra ment, s hadi szerelések s épitkezésekre összesen 972 frt adatott ki.

Az 1562. év elején, nagy aggodalmak keltek az egri várban a most nagy hévvel megindult erdélyi háboru, s a budai törökök nagymérvü fegyverkezése miatt, kik Budáról Szolnok felé nagy mennyiségű hadiszert inditottak utnak. Ugyanekkor a szolnoki Zagyva torkolatánál a Tiszán át két szekér szélességü hid veretett általok. [1]) Ez volt Szolnok alatt az első tiszai hid.

Verancz püspök e fenyegető mozgalmakra, nehogy meglepetésben részesüljön, ha talán a törökök Szolnok alól Egerre rohannának: felhivta Szepes, Sáros, Ujvár s Borsod megyéket és a szabad királyi városokat, hogy az eperjesi megállapodás értelmében, haladéktalanul küldjék Egerbe a segélycsapatokat. Ugyanakkor Miksa főherczegnek is irt, hogy „puskaport és pénzt, melylyel a katonák lelkesedése fokozható, s egyéb védelmi szereket küldjön Egerbe.“ [2]) Ennek folytán érkezett is egy német csapat Kylman András kapitány vezetése alatt a várba, a felvidéki felkelőkkel együtt; szerencsére nem volt szükség reájok, s julius végén mindannyia békésen hazautazhatott. [3]) Ekkor érkezett az első német csapat az egri várba, s ezután részben állandó őrséget képezett ott. A már emlitett Kylman András német kapitány, 1563-ban megvizsgálta a várat, s hozott magával 3200 frtot is. Ezen Kylman az 1590-es évben felvidéki főkapitány volt.

IX. E közben a magyar-török béke 8 évre 1562. év nyarán megköttetett. Az egri vár vezetőihez jul. 3-án érkezett a királyi parancs, hogy az most már itt is pontosan megtartassék. [4]) Ezen béke-

[1]) U. o. [2]) U. o. 355—6. l. [3]) U. o. 367. l. [4]) U. o. 375. l.

kötés pontjai értelmében az egyes vidékeken a hódoltsági ügy a statusquo alapján esetleg vegyes küldöttség által volt rendezendő. Tulajdonképen minden maradt ugy, a mint volt, a már ismert helyi visszaélésekkel s viszályokkal együtt.

A béke-okmány szerint a terjeszkedés és hóditás tiltva volt ugyan, de ez csak papiroson maradt. A törökök csendes foglalási és hóditási müvelete napi renden volt. Az egri vár szomszédságában levő Ostoros és Papi püspöki birtokok Borsodmegyében, már a béke megkötése után sept. havában hódoltak meg, hogy megmenekedjenek a törökök zaklatásától. [1]) Mert ettől nem volt ment a meg nem hódolt falu. Kitéve voltak a rabló török hordák pusztitásainak. De a mint meghódolásukat bejelentették a közeli török végvárnak, és valamelyik török földesur birtokaként beirattak, és pontosan leróttak fizetési kötelezettségöket: a török védelem kiterjeszté feléjök is őrszemét, épen ugy, mint egyéb jószágaikra, melyek után jövedelmező haszon kinálkozott. Bármily érdekében állott is a magyar szempontnak, hogy az egyes falvak ne hódoljanak meg, azok önfentartási és létérdeke kivánta, hogy önként nyujtsák oda évi váltságdijukat, hódoljanak meg; mert az igy fizetett illetéknél nagyobb kár fenyegeté őket az ily helyeken szabadon portyázó tatár hordák zsarolásai által, melyek ellen e vidéken csak Egervára őrségétől reményelhettek védelmet és segélyt, ez pedig vajmi bizonytalan és távoli volt. Igy ez év okt. 8-án mintegy 120 emberből álló török-rácz portyázó csapat rohanta meg Árokszállás jász falut, mely most királyi birtok lévén, mint ilyen még nem volt hódolt terület, ott gyilkoltak-raboltak, a lakosokon a legfélelenebb kinzásokat követték el, pénzöket elszedték, barmaikat elhajtották. [2]) Hogy az ilyenekért elégtétel szolgáltatott volna bármi alakban, arról adatunk nincs. A török hatósághoz intéztetett ugyan ily alkalommal vádlevél, szemrehányás, hogy a béke feltételeit sértik; a török válasz azonban hasonló szellemü vádirat volt, hogy nem ők, hanem a magyar várőrök garázdálkodnak, sőt panaszaikkal még felül is kerekedtek, ők emeltek vádakat a magyarok ellen, egyenesen a királyhoz fordulva azokkal. [3]) Igy azután vége-hossza nem volt az

---

[1]) U. o. 375. l. „Cogitque et hunc pagum et Ostoros ad deditionem, quemadmodum et Zangzachus D. Hassan villas prope innumerabiles urget assidue subdi sibi — depopulationemque minatur, nisi jussero eas illi deditionem facere.“ Ver. lev. 1562. sept. 26. Hruztan budai pasához.

[2]) U. o. 384. l.

[3]) „Intellexi Passam Budensem magnos accusationes et querimonias fecisse de me apud Sacrat. Majestates Vest. quod. non servarem inducias, quotidie excursiones emittendo et fines Principis sui infestando.“ Veranez lev. Ferdinandhoz. U. o. 392. l.

egymás elleni vádaskodásnak; de miután ennek mi következménye sem lett, mindenki ugy védte magát a hogy tudta, ott vett elégtételt, a hol lehetett, a falvak pedig nem tehetvén egyebet — meghódoltak és fizettek.

HUSZONHETEDIK FEJEZET.

I. A nyolcz éves magyar-török béke idejében folyó vidéki élet, és közbiztonsága. Bebek György, Mágóchy Gáspár, Sárközy Mihály tőrbe csalatnak Rimaszombat mellett és török fogságba esnek. Váltságdijuk. II. A magyar-török rabok váltságügye köz- és magán jogi természetűvé vált. A kalocsai kádi rabsága Mágóchy és Szerényi török rabságuk. III. Török rabok az egri várban. A rab mint magán tulajdon. Azok értéke, kiváltási módja, esere; a foglyok által kötött egyezség kölcsönös biztositása. Rabvásár Kassán. A foglyok tartása, esetleges visszatorlások.

I. A béke megkötésének következménye az volt csupán, hogy a hadjáratszerü támadás ugy egyik, mint másik részről szünetelt; a helyett azonban, mint fentebb is láttuk — a helyi összeütközések, melyekre ok mindig volt, apróbb térfoglalások, zsákmány és fogoly után cselvetések, napi renden voltak. Ennek egyik előidézője volt azon körülmény is, hogy a törökkel kötött béke daczára, János Zsigmond erdélyi fejedelemmel a béke létesitése nem sikerült, és ez irányban állandó hadi láb állott fenn, melynél a törökök János Zsigmond pártján voltak. Ily körülmények között, mint állhatott a közbiztonság ügye, képzelni lehet. Ezen akkori vidéki életnek kiváló mutatványát ismerjük, Bebek, Mágóchy és Sárközy foglyul ejtésök példájában.

Már érintettük, hogy ugy magyar, mint török részről, valóságos hajtóvadászatot tartottak különösen valamely tehetősebb egyén foglyul ejtésére. E tekintetben a cselvetésnek minden czélhoz vezető módja felhasználtatott.

Ily fogoly utáni cselvetést tervezett Bebek György Hassan füleki bég ellen, de a melynek ő maga lett áldozata.

Bizonyos Hussein török menekült tartozkodott egy időben Bebeknél, ki áttért a keresztény hitre, s mint ilyen Török Ferencznek hivatott itt. A renegát azonban vissza szökött a törökökhöz, s a füleki bég Hassan, a Rima folyó mentén, közel Rimaszombathoz emelt palánkba helyezte, kellő őrséggel ellátva. Innen irt Bebeknek, hogy visszatérne hozzá, ha kegyelmébe fogadná, s hála fejében, a füleki [1]) béget Hassant kezére fogja játszani. E czélból a Rima melletti erdőt jelölte meg, hol Bebek embereivel kézre keritheti Hassant. Bebek nem sejtve a cselt, közölte ezt Mágóchy Gáspárral, ki Gyulavára kapitányságát elhagyva, az általa nem rég megvett Tornavárába

[1]) Fülekvára mint tudva van Bebek birtok volt.

költözött s ott lakott, és Sárközy Mihály Hajnácskői várnagygyal, s mindkettőt meghivta, a nagyszerű fogás örömét vele megosztandó. A kitüzött időben, 1562. jul. 28-án egész vigan közeledtek a Rima melletti erdőhöz, hol csakhamar meglepetve látták, mint veszik körül őket a minden irányból előtörő, jól elrejtett török lovasok. Emberei hanyat-homlok menekültek a merre láttak, Mágóchy sulyosan megsérült, s mindhárman fogságba estek. [1]) Mágóchy később magát 14 ezer arany frton váltotta ki. [2]) Bebek Györgygyel oly alku folyt, hogy váltsága fejében engedje át némely várait János Zsigmondnak. Később Erdélybe vitetett, s onnan szabadult ki.

II. Itt látjuk most már helyén, a magyar-török rabok ügyét, mely Verancz püspök idejében már egész közjogi természetüvé fejlett, részletesen és behatóán megismertetni.

Már megemlékeztünk a magyar s török várhatóságoknak a rabok iránt gyakorlott eljárásáról, a mint az mindkét helyen hivatalos alakban tárgyaltatott, s egyik ugy mint másik rész által mint jogos jövedelmi forrás tekintetett. A békeokmány szerint tiltva volt ugyan bármely részen egyik vagy másik ellen a statusquo sértésével jogtalan eljárást elkövetni, s igy oknélkül bárkit foglyul ejteni is; de az adott esetekre közös bíróság rendszerezve nem lévén, mindkét fél saját nézete szerint birálta meg azokat, s rendszerint helyesnek itélvén, ragaszkodott elfoglalt álláspontjához. Igy azután az ejtett foglyokra azok tehetősége s állásához mérten szabták meg a váltság dijat; elhatározásukat szükség esetében egymással közlötték, sőt egymástól a fogoly tehetősége s állásáról felvilágositásokat kértek; a foglyot jótállás, hitlevél, vagyis kötelezvény s eskü mellett váltságdija megszerzésére szabadon bocsátották, annak eszközlésében támogatasukra voltak, örködtek felette, hogy eleget tegyen kötelezettségének, mely egyéb kötelezettséggel egyenlőnek tekintetett.

Ez ügy azon korbeli felfogásának megvilágitására szolgál, az egri budai s szolnoki vár őrség vezetői között folyt értekezés a következő esetben. A kalocsai török kádit 4 társával, kik között a kádi neje is volt, Kalocsa vidéken, Foktőnél 1562. april 26-án, tehát még a béke megkötése előtt, egri katonák foglyul ejtették s Egerbe hozták. A zsákmány, tekintve a rab állását, gazdag volt, s váltságdija társaival együtt megszabatván, a kádi eskü alatt, hogy vagy beszerzi a kivánt összeget vagy visszatér fogságába, az egri várból szabadon bocsátatott. Ekkor már az egri őrség s a püspök között a váltság

[1]) U. o. 375. l. Istvánffy 259. l. — [2]) Szalay IV. k. 324. l.

összeg megosztására, egyezség jött létre, s a püspök illetéke elismertetett. Azon időben a szolnoki bégnél Zambok Pál egri lovas volt fogságban. Ott volt Szerényi Mihály is, kinek Füreднél történt foglyul ejtéséről már megemlékeztünk. Julius havában pedig, mint fentebb ismertettük, Bebek, Mágóchy és Sárközy jutottak ezen sorsra. A váltságdij beszerzésére szabadon bocsátott kalocsai kádi hónapok multával sem jelentkezett a váltságdijjal; sőt az történt, hogy okt. 10-én éjjel a kádi Egerben levő felesége s társai a börtönből szökést kisérlettek meg, azonban az örök által észrevétetvén, most már kezök, lábuk és nyakukra vas béklyó veretett s igy őriztettek. A kádi tétlenül nem tölté szabadság idejét, tanácskoztak s terveztek és végre a budai pasa és szolnoki bég közbejárását kérte ki, hogy Zambok Pál egri lovas fogolylyal cserét kiséreljenek meg. A csere az emlitettektől fel is ajánltatott Verancz püspöknek, azon fenyegetéssel, hogy Zamboknak különben orrát s fülét metszeni fogják. Verancz nagy felháborodással utasitotta el a csere ajánlatot „A kádit husz Zambok Pálért sem adja, a ki szegény körülményü ember, s nem is az ő, hanem Reghy Kelemen elbocsátott várnagy lovasa volt, kihez semmi köze, gondoskodjék magáról a hogy tud, kire mint lovas katonára, kinek mije sincs ruhája s fegyverén kivül, nem is illik ily váltságot róni“ — valaszolá ugy Hrusztán budai pasának, mint Veli szolnoki bégnek. „A kádi tudós férfiu, törvényekben jártas, mások felett itél, tudnia kell, hogy az adott esküt s a kötött egyezséget meg kell tartani — folytatá válaszát Verancz. — Három hó alatt kellett volna kötelezettségét betölteni, s vagy a kötött váltságdijat magáért s társaiért küldeni, vagy fogságába vissza térnie kellett volna, ugy a mi foglyaink, mint a ti foglyaitok szokásos törvénye szerint. A kádi már ötödik hónapja, hogy adott kötelezettségét nem teljesiti, jelt sem ad magáról, s az a gyanu, hogy megszökni akar. Miután az ily embereket — folytatja Verancz a budai pasához irt levelében, — a vár-hatóságnak kötelessége még büntetéssel is adott szava szentségének megtartására kényszeriteni, Nagyságodat felhivom, hogy a kádit kötelezze, miután letelt a három hónap, vagy küldeni a kikötött váltságösszeget, vagy hogy rögtön térjen vissza Egerbe, fogságába. Ha uraságod kedveskedik nekem ezen méltányos cselekedettel, hasonlóképen fogok kedveskedni adott esetben. Közel áll már ugyis a kádi ahhoz, hogy ha késik, a váltságösszeg reá ép ugy felemeltetik, mint felemeltetett Mágóchy és Szerényié.“ A szolnoki bégnek, a ki Zambok Pál orra s füle lemetszésével fenyegette Veranczot, erélyesen válaszolta

Verancz, hogy a bég ezt megteheti, még fejét is vétetheti, mert a fogoly kezében van; figyelmezteti azonban, hogy ha bármely kegyetlenséget, ezen vagy más egri foglyon elkövet, a kezében levő török foglyokon ugyanazt fogja cselekedni. Érdekes még Verancz azon figyelmeztetése is a budai pasához, hogy a kádí „pénzzel váltsa meg magát, a hogy köttetett az egyezség, s ne is gondolja, hogy cserével, vagy szőnyegekkel vagy más ehhez hasonló romlandó tárgyakkal elégitheti ki a váltságdijat.“ Ezen érintkezés folyamán, Mágóchy és Szerényi foglyok anyagi helyzetéről is tájékozást nyujt Verancz a budai pasának: „hogy mindkettő csak köznemes, Mágóchynak annyija van, a mennyit gyermek korától itt-amott szolgálva kiérdemelt, s a mije van, igy Tornavára is saját keze szerzeménye.“ Szerényi Mihályról azt irja, „hogy csupán annyija van, a mennyit kardjával keresni képes. Öreg anyja otthon földmüveléssel foglalkozik. A kiszabott váltságdijat ők maguk kifizetni képtelenek; mások aligha teljesitik érettök, s igy ezen összegekkel megróni sem az igazságnak sem a méltányosságnak nem felel meg.“ Ily információk adattak, egyik-másik részről a foglyok állása s anyagi helyzetéről.

Mágóchy később lefizette a váltság összeget; Szerényi Mihállyal pedig az történt, hogy három évi fogsága után szabadon bocsátatott, azzal, hogy kisérelje meg összeszedegetni váltságdiját emberbarátok támogatásával. A igy szabadon bocsátott Szerényi részére Verancz püspök ajánló levelet állitott ki, hogy segéljék váltságdija összeszedésében. [1]) Ezen Szerényi Mihály később Bajony Zsófia férje, Egerben, majd Kassán állandó katonai szolgálatban tölté idejét, s későbbi viselt dolgairól annak helyén leszen szó.

III. Hogy Egervárában mennyi török rab lehetett időnként, tájékozást nyujt erről az 1558/9. évi várszámadás, melyben egy hóra „török foglyoknak 3046—3116 stb kenyér-czipó kiadás“ foglaltatik. Ha egy fogolyra az itteni szokás szerint 2 czipót számitunk, mintegy 50 török fogoly lehetett akkor a várban. Dobó István 1552. év. aug. 23-án testvéreihez intézett, s már idézett végrendeletszerű levelében többek között azt irja: „hogy török foglyomat, melyet Perényi Gábor elvett, ha Isten megtart, talán visszaadja nekem; ha nem, kegyelmetek követeljék vissza tőle.“ Ez azt mutatja, hogy már Dobó idejében, a kinek kezében volt, annak magán tulajdonává vált a rabbá lett szerencsétlen.

A török vagy magyar részen rabbá lett szerencsétlen tehát ekként

[1]) U. o. 9. k. 3 l

ingó értékké, közönséges csere s adás-vevés tárgyává lett, kivált ha nem volt képes idejében magát megváltani. Balay Kálmán egri katona 1576 évben irott végrendeletében többek között foglaltatik: „hogy az mely törököm Cserépben vagyon, hagyom Balay Gergely öcsémnek. Egy török gyermek vagyon Pasztohy Gergelynél, köz vele, részemet hagyom Balai Gergelynek.“ [1]) Rédey Pálnak özvegye Suta Anna az egri káptalan utján inté meg 1606-ik évben Gyulay Istvánnét Terenei Annát, hogy a nála levő Dormánféle iratokat s török rabját vitesse el tőle, mert gondját továbbá viselni nem fogja, s ha a fogoly elszöknék vagy az iratok elvesznének, felelős többé nem lesz. [2]) Balázs diák István 1589-ben Rákóczy Zsigmond kapitány-társa az egri várban, ezen év jan. 28-án azt irja Károlyi Mihálynak: „hogy ha kegyelmednek tetszenék mostan Kassán elég rab leszen, kit az kótya-vetyére hoznak, jók peniglen, mert az javát mind hátra hatták volt. Jóllehet informátióra bocsátottak volt, de inkább hisszük hogy kótya-vetye leszen — mi is innét mind felküldettük, az kik itt voltanak, kegyelmed ott vehet rabot sokat.“ [3]) Ugy látszik Kassán ez időben nagy rabvásárok tartattak, hová még az egri várból is felküldötték eladás végett a török rabokat.

Rákóczy Zsigmond 1589. évi számadásában a kiadási rovatokban találunk ily tételeket: „Barczay Jánosnak a Császár Páltól vett törökért kiadatott 214 frt.“ „Szentmáriai Mihálynak a szolnoki törökért 117 frt. Tihaméri jobbágyoknak egy törökért 20 frt, Kalmár Bálintnak a Kecskeméti kádiért 273 frt adatott ki stb.“ A török rabok tehát a vár részére egyesektől megvásároltattak. Hogy e vásárban nem volt veszteség, mutatja a bevételi tétel: „a kecskeméti kádi egyezségéből bejött 2805 frt.“

Mint ez magyar részen török foglyokkal történt, képzelhető, hogy hasonló módon, sőt kegyetlenebbül bántak el a törökök a magyar foglyokkal. Az ily rabságba jutott szerencsétlennek, sokszor minden vagyona reá ment váltságdijára. Számtalan adat van, hogy birtokok jutottak zálogba, hogy az illető megszerezhesse a váltságdijat. Sokszor hitlevél mellett váltságdija megszerzése végett szabadon bocsátották a foglyokat, kik azután hatósági engedély s ajánló levelekkel járultak egyesekhez könyöradomány utján összegyüjtendő a kivánt váltságdijat. A ily hitlevél a legszigorubb kötelezvény jellegével birt, melyet mindkét fél hiven végrehajtott. 1594-ben Mehe-

[1]) Károlyi cs. ltár. III. k. 404 l. — [2]) Rédey ltár. nem. muzeumban 1604. cs. — [3]) Károlyi ltár III. k. 455 l.

met budai pasa Pálfy Miklós komáromi kapitánynak irja, hogy „Budán levő 7—8 rabjáról nem tudott semmit, de parancsolatot küldött mindenfelé hogy bárhol felkeressék azokat, s vagy magokat, vagy sarczukat felküldi.“ Omer esztergomi aga pedig arról tudósitja, hogy egy szökött rabját Zefert Konstantinápolyból visszahozták, s kérdi, hogy hová küldje? [1]) Sokszor a rabtulajdonos ment az esetleg megszökött rab felkeresésére. Ily rabkeresőknek adott Ferhád budai pasa 1589-ben menlevelet, hogy „valahol melyiket megtalálják mindenütt kezökbe adják és fogva hozhassák vagy ő magát vagy sarczát kezükbe adják.“ [2])

A rabok váltságdija megszabásánál azok állása s anyagi viszonya volt az irányadó. Mágóchy 14 ezer frtot fizetett váltságdijul. Basó János özvegye Korláth Erzsébet, fia Farkas váltságáért a török fogságból 400 frtot fizetett, s ez összeget, ugy 100 frtra menő jegyajándékát 1580. évben Borbála leányának ajándékozta, ki Mocsáry Györgyhöz ment nőül, ugy hogy ennek fejében Cholto, Ragály, Berethke Basó-birtokok zálogképen adattak a férj kezébe. [3]) Balázs diák fenthivatkozott levélben két török rabot igy ismertet: „bizony roszak, az egyik százkét frt árral, a másik hetvenkilencz forint.“ Az illető rab körülményeihez képest alkudozott sokszor a váltságdijra. Volt rab „kinek sarcza volt egy ló fékestűl nyergestűl.“ Ramadan subasi sarcza 12 ezer frt volt. [4])

A hitlevélre váltságdijának megszerzése végett szabadon bocsátott rab, ha otthon elhalt, hulláját küldték el a tulajdonosnak. Mehemet pasa Pálfy komáromi kapitányt értesiti, hogy ha a szabadon bocsátott „időközben holta történnék, az régi végbeli intézlő szokás [5]) szerint a testét kiküldjük.“

Kótya-vetyére rendesen a földhöz tapadt szegény rabok kerültek, kiknek váltságdijáért senki nem érdeklődött. Az ilyenek rendesen azért vásároltattak, hogy egyik vagy másik földesur rabságba jutott jobbágya vagy cselédjeért — cserébe kinálhassa, s ez uton szerezhesse vissza jobbágyát vagy szolgáját.

Az ily rabok, már a kölcsönös visszatorlás félelme miatt is, — rendesen türhető bánásmódban részeltettek. Ferhad pasa nagy köszönettel emliti Pálfyhoz irott levelében 1589-ben, hogy „az rab bégöket ugy tartotta Nagod mint főurakat szokták tartani.“ Bár nem

[1]) Történelmi tár. 1881. évf. 702–5. l. — [2]) U. o. 692. l.
[3]) NRA. cs. 959. sz. 14. Lásd a 36-ik fejezetben a Mocsáry családot.
[4]) Tört. tár. 1881. évfoly. 702. l. — [5]) U. o.

hiányzott néha a rabok kinzatása s veretése sem, hogy annál inkább kényszeritsék váltságdija mielőbbi megszerzésére. De ha ezek meg is történtek, kényszereszközül a váltságdij megadására, rendesen megtagadta a rabtartó; mert ennek hire vételével, nem maradt el a megtorlás, az épen kéznél levő valamely szerencsétlenen.

HUSZONNYOLCZADIK FEJEZET.

I. Verancz püspök jövedelme és háztartása Egerben. Udvarában létező növendékek, papjelöltek. Pestvármegyei Simon a káptalani iskola növendéke. Az egri és felvidéki ipar. A lőcsei orvos. II. Verancz püspök mint Heves, Borsod és Pestmegye főispánja. Országgyülések, Miksa megkoronáztatása. III. Egervárosa jogszabályzata. IV. Törvénykezés a tapolczai apátság és a Barius testverek között. Repositionalis kereset, és erre hozott itélet. V. Szabó Mihály kassai polgár vádja Verancz püspök ellen, Kenderessy Boldizsár tiltakozása az egri káptalan előtt, Verancz kegyelmezési ténye miatt. VI. Petheő János Fülek birtokába vezettetése az egri káptalan által 1563-ban. VII. Országh Krisztóf, nejétől Zrinyi Ilonától gyermeke nem lévén, javaira királyi megegyezéssel teljes rendelkezési jogot nyer. Perényi Gábor szintén örökös hiányában, neje Országh Ilona részére Strobko és Terebes várakat biztositva, ennek fejében halála esetére többi birtokát a kincstár javára köti le. VIII. A török- és magyar felvidéki várak egymással szemben. Verancz püspök lemondása feletti tárgyalás. Az egyezség Verancczal Egervára s javadalmai és politikai jogköre átadására megköttetik. Mágóchy Gáspár egri vár kapitánynyá kineveztetik.

I. A vár védelmi rendszere folytán beállott viszonyok között, Verancz püspök Frangepan Ferencz ideje óta most először tartózkodott állandóan székhelyén. A vár és javainak gondnoka Zeleméry László 1558/59. évi számadásából látjuk, hogy Verancz megérkezésekor, mintegy 3 hónapig az eddig ismert udvartartást használta ugyan; de később a provisor udvartartása mellett teljesen önálló udvartartást rendezett be, a jövedelem őt illető harmadrészéből, melyre a számadás is itt foglaltatván, ebből tudjuk meg, hogy Verancz püspök ezen udvartartása következőképen nézett ki. A régi szokáshoz hiven udvarában szintén tartott növendékeket, és ilyenek „öregebb“ és „ifjabb“ sorozatban 10—15-en voltak. Szolgálatokra 7 lovász volt beosztva. Ezek minden valószinüséggel egyházi kiképeztetést is nyertek itt, és a megyei papi állomásokat voltak hivatva betölteni.

Az egyházi kiképeztetésre szolgáló intézményről bővebb tudomásunk nincs. 1583-ik évben Zolnoky Mojzes és Zy Kelemen tizedszedők mellett irnoki minőségben müködött Pestvarmegyei Simon, egy tizedlajstrom hátlapján következő feljegyzést hagyott hátra:

„Simon Pestvarmegiey studiosus scholae Venerabilis Capli Ecclesiae Agrien. qui penes Rdum dominum Nicolaum Munchych decimatorem ejusdem Capli Agrien proschriba Regesti Decimationis Vini adjunctus fui, pariaque regestrorum uni anni 83 tam de introitu quam

etiam exitu iisdem formis et tentinenciis ceterum prout decimatores suae Majtis habent mortuo Mojse Zolnoky pro eo quod decimator suae Majtatis Clemens Zy latinam lingvam ignorabat. Ego ad Commisionem Vbilis Cptuli Agr. tamquam autentica persona paria Regesti Moysis lit. demortui descripsi. Simon Pestvarmegiey m. p.“

Tehát az iró az egri káptalan iskolájának volt növendéke. Ebből látjuk, hogy a káptalan is tartott iskolát, és növendékei itt nyertek kiképeztetést. A várszámadásokban „az iskola igazgató“ illeték rendesen felvéve van. Ez a püspöki iskola volt. Rákóczy 1588/89. évi számadásában „a pápista iskolamester pápista harangozó“ nevezettel tünteti fel a kath. felekezethez tartozó tanitókat, mely elnevezésből azt lehet következtetni, hogy a „pápista“ iskolamester mellett, más vallásu is volt még, a mi tényleg ugy is volt.

Verancz püspök cselédsége volt szakács 2 néha 3, edénymosó 2, udvarmester, borbély, belső szolga (inas), 3 fellaytár, 5 kocsis, 2 lovász, 2 udvari festő szolgájával, szabó segédjével, az udvarmester szolgája, összesen 41—45 személy. Udvarában volt rendesen 4 nyerges ló, 10—12 kocsi-ló, 6 szekeres-ló.

A várban e mellett a gondnok udvartartása fennállott ugy mint volt, az itt élelmezettek száma, mint rendszerint most is 50—58 személyre ment, és a provisor körében is ép ugy, mint a püspöki udvarban 10—15 növendék nemes apród nyerte neveltetését és ellátását, itt azonban a várjövedelem közös költségéből. Ezen személyzet között állandó helyet foglal most is két lelkész és az iskola igazgató, melyről fentebb emlékeztünk.

Készpénzbevétel volt 1559. évben az évi számadás szerint, mely háromfelé volt osztandó, és melyben a megyék adójából bevett összeg ez évben 2357 frt nem foglal helyet, 12670 frt. Ebből egyharmad, 4203 frt jutott a püspök rendelkezésére. Megjegyzendő, hogy a püspök udvartartására bárány, bor, zab és buzakészlet természetben számoltatott el, és igy az összeg, a természetben adottakon felül van. Igy például magban ez évben bejött 2068 véka, buzából esett a püspök részére egyharmad 689½ véka. Az összes buzabevétel azonban a tizedek után több volt, ennek jó része rendesen helyszinén eladatott, más része bérbe adatván, kivált a távolabbi helyeken, a bérösszeg pénzül vétetett be. Ezen összegben nem foglaltatik azon buza-illeték sem, mely a Jász-Kunoktól census fejében adatott, mely ez évben mintegy 1600 vékára ment. Ez a vár javára eső részben külön számoltatott el.

Az osztály alá kerülő bárány-tizedből jutott a püspöknek harmad fejében 566. Havonként 20—70 bárány fogyott el a püspök háztartásában.

Buza elfogyott havonként 25—30 véka, és igy napjára 1 véka esik, melyből 40—45 személyre egyenként szokásosan egy napra 4 czipót számolva, eddigi adataink értelmében is megfelel az akkor divó fogyasztásnak. [1])

Bor $^1/_2$—1 pintjével adatott személyenként, s a havi fogyasztás 50—55 köbölre ment. Egy köböl mindig 15 pinttel számitatik. Az összes borbevétel természetben ez évben 12676 köböl volt, s igy a püspök harmadrészben 4225 köblöt kapott. Igy a borból eladásra tekintélyes összeg maradt fel. A bornak ára akkor 1 köböl 1 frt volt, pintjét most is 8 denárjával mérték a korcsmákban, de előfordult némely hónapban, hogy 10—12 denárért adtak 1 pintet.

Megjegyzendő itt, hogy a püspök némely allodialis területet saját javára használt. Ily allodialis gazdaságot folytatott Nagytályán, Felnémethen, Abonyban, Makláron, Papiban, Kürthön és Sajóhidvégen, hol összesen mintegy 200 véka számoltatik el vetésre, a püspöki harmadból. Zsérczet pedig a püspök egészen maga használta, s onnan borjövedelme majd 400 köböl volt.

A püspök háztartásának napi szükségleteire érdekes feljegyzéseket találunk a számadás folyamán. Igy ez év szept. 22-én, vásároltatott olaj 60 denárért, sózott káposzta 12, tojás 7, és torma 2 denárért. 27-én sózott káposzta 18, tojás 25, köménymag 12 denárért. 29-én faolaj 40, hal 10, aszalt szőlő 25, tojás 32, borsó 10, édes tej 12, saláta 6 denáért. 30-án aszalt szőlő 20, saláta 6 denárért. Oktober 3-án saláta 9, kolbász 3, köménymag 3, alma 3, körte 22, répa 10, tojás 25 denárért. A mennyiség azonban megjelölve nincs. Ily napi bevételek között ezen kivül: köles, rizs, kendermag, ökör, borju, disznóhus, de leggyakrabban káposzta, tojás, olaj, kolbász, alma, körte, édes tej, halak fordulnak elő. Ebből csak az tünik ki, hogy a püspöki konyha ez időben éléstárral még nem volt ellátva, s házi gazdaság sem vitetett ugy, hogy annak terményeivel a szükséglet fedeztetett volna. Ez tájékoztathat még arra is, hogy micsoda készitményü ételek kerülhettek akkor a püspöki asztalra. Egy temetési kiadás is fordul elő a napi feljegyzés során:

[1]) Mint már Dobó udvartartásánál kimutatva van, egy vékából mintegy 110—20 czipó süttetett most is.

Lit. Albert temetésére vétetett fekete gyolcs 64, s viaszgyertya 32 denárért.

Ezen napi apró bevásárlások, ugy a gondnok háztartásánál hasonlóan előforduló napi beszerzések, azt is bizonyitják, hogy ott helyben Egerben élénk kereskedelemnek kellett lenni. Piaczok és boltok készen állottak e szükségletek fedezésére. Néhány kereskedő nevét, kiktől ezen szereket vásárolták, fel is jegyzi a számadás. Kádas István, Kalmár István, Arky György, Buday Balázs, Magyar Antal, Egerben emlitetnek, mint kiktől bors, szegfűszeg, sáfrány, gyömbér stb vásároltattak; de kassai s berényi kereskedők is megfordultak áruczikkeikkel az egri, kistályai s maklári vásáron. Nemcsak kereskedők, szakiparosok is élénk működésben voltak ez időben is. A vár felszerelései előállitása s javitásánál szerepelnek a hosszu- s harangozó-utczai mesteremberek. „Heveder," „hámfa," „szita," „rosta," „rocska" stb ez utczákban lakó mesterek által készitettek. Az ágyuöntés főhelye azonban most is Kassa volt, s ide e czélból tekintélyes összegek vándoroltak. Igy az 156²/₃-ik évben 193 frt ára ágyu öntetett Kassán, a vár részére.

Habár Egerben is voltak iparosok, de aligha minden iparág müveltethetett ott, különben indoka sem lett volna, hogy némely iparszükséglet kielégitésére Kassa, Lőcse, Eperjes városokhoz forduljanak. Igy a várbeli székesegyház üvegablakait kassai iparosok készitték. Ez időben a vár ostroma alatt megrongált székesegyház kijavitása már vége felé járhatott, mert 1563. évben e szerint már ablakai üvegeztetése is befejeztetett. Verancz püspök jul. 6-án irt Kassa város tanácsához, hogy az ottani üvegesmester részére engedély adatnék eszközeivel Egerbe rándulni, a székesegyház ablakaiba az üvegek berakására, melyek a szükséglendő ólommal együtt készletben állanak. [1])

Verancz püspök testvéröcscse megbetegedésekor pedig Lőcse város tanácsához irt, hogy az ottani doctort küldjék Egerbe a beteg gyógykezelése végett, miután itt orvos nem volt. [2]) Rákóczy Zsigmond kapitánysága idejében, a várban már rendes „doctor" foglalkozott a betegek gyógyitásával.

Ugy látszik, hogy a kassai üveges, s a lőcsei orvos a hatóság engedélye nélkül, a városból nem távozhattak.

II. Varday Pál püspök ideje, tehát a mohácsi vész óta, talán Frangepan Ferencz rövid idejét leszámitva, ki mintegy két évet tölt-

[1]) U. o. 25. l. [2]) Ver. 12. k. 225—27. l.

hetett Egerben, első püspök Verancz volt, ki Egerben lakván, mint főispán is, egyházi jurisdictioja mellett, a megye kormányzatát vezette. Az eddigi püspökök, s Hevesmegye örökös főispánjai, mint Erdődy Simon, Szalaházy Tamás, Oláh Miklós s Ujlaky Ferencz, egyik sem időzött székhelyén.

Verancz püspök s főispán 5 évet töltött Egerben, s ez idő alatt jogait minden irányban gyakorolta. Négy megye: Heves, Szolnok, Borsod s Pestmegye főispáni tisztje, s a Jász-Kunok administrátiója volt reá ruházva, mig ez utóbbi nagyrészben Gyula várához nem csatoltatott. A négy megye tényleg egy főispán alatt állott, de ugy Borsod, mint Pestmegye önállóan intézte ügyeit, s csak Heves-Szolnok megyék voltak közigazgatásilag is összekapcsolva. Borsodmegye közgyüléséről s törvényszékei üléseiről majd Miskolczon, majd Kövesden már megemlékeztünk. Igy volt ez Verancz idejében is. Borsodmegye alispánja 1558-ban még mindig Omány András, Heves s Szolnok alispánjai 1558-ban Kürthy László, 1559-ben Nádasdy Farkas volt. [1])

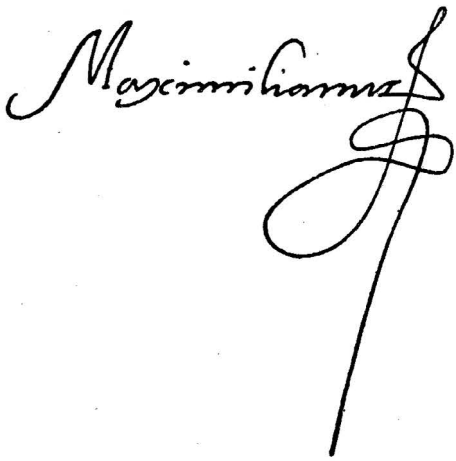
Pestmegye feletti joggyakorlatát az 1560-ik évből fenmaradt okmány igazolja, [2]) melyben a király utasitja a püspök-főispánt, hogy pestmegyei Czeglédet az ó-budai, most Pozsonyban tartózkodó apáczák birtokába állitsa vissza. Több izben érkezett sürgető parancs után teljesitetett végre a rendelet, s Bakochy Katalin apácza főnöknőnek 1560. jul. 18-án kelt elismervénye igazolja, hogy Czegléd végre Gemes Ferencz és Belleny Albert tisztsége alá helyezve, visszakerült birtokukba. Az akadály ugy látszik az volt, hogy a püspök Czeglédet már előbb Gemes Ferencz hivének ajándékozta, s késett ennek kezéből kivenni azt. Végre a király feddő s szemrehányó parancsa után ugy oldatott meg, hogy Gemes Ferencz, Belleny Alberttel maradtak ott kezelő tisztekül.

Ezen megyék belső életéről, megyei gyüléseikről, közigazgatási, s közbiztonsági intézkedéseikről adatokkal nem birunk; némely törvénykezési esetekről, s Egervárosa önkormányzati szabályáról alább részletesebben szólandunk.

Ismeretlen előttünk az is, hogy az országgyüléseken Hevesmegye mint volt képviselve, követei mily irányban voltak utasitva, hol Egervára és a megye védelmi ügye annyiszor s oly behatóan volt tárgyalva. Királyválság küszöbén is állott akkor az ország, Ferdinand király érezve életének vége közeledtét, fiát Miksa főherczeget, még életében kivánta biztositani a trónon, megkoronáztatás által.

[1]) $158^{8}/_{9}$ évi várszámadás nemz. muzeumban. [2]) Lásd Okmánytár 22. sz.

Már 1561-ben ohajtotta Ferdinand e koronázó gyülést megtartani. Ekkor ez egyenesen Miksa főherczeg vonakodásán mult el, kinek az uj vallás iránti hajlamai nyilvánvalók voltak, azon meleg pártfogás folytán is, melyben a hozzá folyamodó Luther tana követőit részesité. Koronáztatása ellen annyiban volt kifogása, hogy a koronázás előtti esküt a szüz Mária és minden szentekre letenni, és egyéb szertartást, például a bőjtöt s hogy az Úr testét egy szin alatt vegye, megtartani vonakodott. Azt ohajtotta, hogy ezekre pápai dispensatio eszközöltetnék ki. [1]) E közben létre jött a tridenti zsinat, mely a kath. egyház fontos érdekei felett döntött, mire Miksa aggályai is megszüntek, ugy hogy 1563. évben tartott országgyülésen megkoronáztatott. Egy évre reá 1564. jul. 25-én Ferdinand király meghalt, s Miksa tényleg átvette az ország feletti uralkodást.

III. Verancz idejéből némely megyei törvénykezési okmányok, s a mi kiválóan érdekes, Egerváros belső kormányzatát, autonomiáját körüliró jogszabály maradtak fel számunkra. Egerváros ezen jogszabályát Verancz 1560. junius 6-án, azon alakban, a mint azt Oláh Miklós püspök 1552. év april 9-én jóváhagyta, megerősitette. E jogszabály a város s környező utczái s piaczaira, nevezetesen azon területre szólott, melynek egyes részei a belváros (forum) mellett, mint külön utczák, piaczok (platea) sorolvák fel, s a tulajdonképeni „Egerváros s egri völgy polgárai“ joghatóságának területét képezte. E területen volt a város, az olasz, harangozó, barát, szentmiklós, szabadhely, ujváros és kovách utcza. Almagyar, Tihamér, Czegléd és Szőllőske külön falvak, a városi joghatóság körén kivül estek.

Egerváros joghatósági szabályzata 8 pontból állott. Kiterjednek ezek a házasság anyagi részére, a vagyoni s birtok szerzési, ugy vételi kérdésre, a birói eljárásra a forumok kijelölésével s a jogorvoslásra, a városi polgár illetősége megállapitására, a végrendelke-

[1]) Orszgy. eml. IV. k. 386. l.

zésre, s a büntető eljárásra. Egy szóval egész kis kodex, melyet lényegében itt közlünk:

1. „Ha idegen (vagyis városon kivüli) köt itt házasságot, s a nő gyermek nélkül elhal, a férjet a nő ősi vagyonának negyede illeti. Ugyan az történik, ha gyermek maradt, de az később elhal. Ha közös szerzemények vannak, ily esetben a közös szerzemény fele, s a másik félnek negyede illeti a férjet, ki örök joggal fogja azt birtokolni.

2. Ősi vagy szerzett vagyonok, melyekre más valakinek igénye lehet, de egy év s három nap alatt e birtoklás ellen tiltakozás nem emeltetik, a tényleges birtokos tulajdonául tekintendő, — hacsak az igénylő távol nincs; mert ez esetben hazajövén, a megérkezés napjától számitatik az egy év s három nap, mely alatt az igény érvényesitendő. Ha kiskorué a kérdéses birtok, a gyám érvényesitheti annak jogát a mondott idő alatt, s a birtokot magához veheti a kiskoru nevében; vagy ha a kiskoru szegény, jogát tarthatja fel, hogy nagykorusága esetében azt érvényesithesse. Egyébiránt a kiskoru e joga épen marad, akár fentartotta azt a gyám, akar hanyagságból nem intézkedett.

3. Ha valaki birtokot vett, s egy év három nap alatt törvényes igénylő jelentkezik, vevő, biró elébe idézi az igénylőt, s ott e szavakkal tehet ajánlatot: „Biró Uram, értesültem hogy az általam vett birtokot magának mint tulajdonát igényli. Ha tehát pénzemet megtériti, átveheti a birtokot — nehogy haszontalan költségeket tegyek.“ A biró a fenforgó ügyet megvizsgálja, s 15 napot tüz ki, hogy az igénylő a pénzt megtéritse, mi ha elmulasztatik, vevő birtokban marad.

4. Ha a város vagy az egri völgy falujának birói széke előtt intézett ügygyel valaki nincs megelégedve, felebbezhet a vár gondnokának uri székéhez; ha ennek eljárásával sincs megelégedve, a főtisztelendő püspök ur tulajdon vagy helytartójának személyéhez felebezhet, honnan tovább nincs appellata.

5. Nemes, egyházi férfiu vagy szerzetes, polgári ügyben csak rendes városi birájához idéztetheti a polgárokat a fent irt módon. Egyházi ügyben a biró nem illetékes eljárni, viszont polgári ügyben nem járhat el a lelkiekben illetékes vicarius, minden ügy a maga illetékes birája elé vitessék.

6. A felebezés mindig az itélő birói szék ülése alatt jelentendő be, különben érvénytelenné válik. A meg nem elégedő fél azonban, vagy a főtisztelendő püspök urtól, vagy a birótól, uj itéletet kérhet. (Perujitás.)

5. A kik gyermekkel nem birnak, javaikról tetszés szerint rendelkezhetnek, végrendeletök azonban a főtisztelendő püspök által megerősitendő.

8. Ha valaki emberölést, vérontást vagy ehhez hasonló bünteny követ el, s vagyona van, sem a gondok, sem a várnagy, vagy más tiszt el nem fogathatja, csak rendes birája; a ki intézkedik, biráskodik felette, érdeme szerint fenyiti s bünteti.“

Ennyiben volt körülirva Eger városa régi antonomiája, mely Oláh püspök idejében, a forumok megállapitására nézve változást szenvedett, miután a régi időben várgondnokok nem voltak, s csak Oláh püspök idejétől veszi kezdetét. Verancz püspök szóról-szóra irta át a jogszabályt s vezette be jóváhagyó határozatával, a mint az Oláh püspök által jóváhagyva volt, kinek 1552. év apr. 9-én Szalay János városbiró mutatta be. [1])

IV. A törvénykezési viszonyokra érdekes Verancz főispán s biró társai által 1562. febr. 25-én a következő repositionalis perben hozott elutasitó itélet. Nemes Barius István és András borsodmegyei bánfalvai lakosok, Balassa Zsigmond halála után Fanchy Borbála özvegyétől bizonyos Nalai nevü birtokrészt, mely a zavaros időkben esett el tőlök, mint tulajdonukat visszakérték s vissza is kapván, birtokba vették. Ezen birtokrészt a tapolcsai apátsághoz tartozónak állitotta Szakalinczy István scopiai püspök s az apátság mostani birlalója, és nemes Czyko János ügyvéd által a királyi curia előtt, nevezett testvérek ellen rendes pert inditott. Azonban a felperes egyuttal Miksa főherczeghez, mint kir. helytartóhoz, visszahelyezésért kérvényt is nyujtott be azzal, hogy az éves elévülés fenn nem forogván, a birtok reponáltassék az apát tulajdonába rövid uton, s a Barius testvérek utasitassanak rendes perre. A viszahelyezési kérelem tárgyalása s elintézése az egri püspökhöz utaltaltatott, kétségségkivül mint Borsodmegye főispánjához, ki a törvények értelmében az egy éves elévülést el nem ért birtokfoglalás ellen intézkedésre jogositott volt, ki azonban rendesen törvényszéket hivott össze, itéletet mondandó. Ezen törvényszéken részt vett, a főispán elnöklete alatt: Pankothanus Ferencz püspöki vicarius és Krychlyth Péter orodi prépost egri kanonok és archidiaconusok, Zoltay István várkapitány, Pelényi Bálint, Baxay Tamás, Káthay Ferencz, Horváth András, László és János, Belleny Albert, Szőlősi Márton, Viczay Lőrincz, Ghadoczy Gábor, Zekel Péter, Bay András,

[1]) Veranez 8. k. 163. l.

Balogh Mihály, és Zylva Albert. A nevek egynémelyikéből, mint Kátay, Horváth, Ghadóczi (a szarvaskői várnagy) Bay, stb. azt látjuk, hogy Borsodmegyebeliek nagyobb részt, talan Borsodmegye részéről választott ülnökök voltak.

Az igy alakitott törvényszék előtt Czyko János felperesi ügyvéd, megbizója nevében előterjeszté Miksa főherczegtől ide utalt panasz. iratát, melyre a Baryus testvérek ügyvéde nemes Peliny Mihály válaszolt, és előadta: hogy a felperes keresetével félrevezette Ő felségét, a kérdéses birtokrész soha sem volt az apátságé, örökölt birtokuk alpereseknek, melyet Balassa Zsigmond a zavaros időkben foglalt el, özvegye visszabocsátotta és két éve, hogy háboritlanul birják. De az apátság a királyi curián is inditott pert alperesek ellen, mit igazolni képes; és ha most e keresetnek hely adatnék, kettős uton pereskednének. Erre Czykó János felperesi ügyvéd viszonválaszolt, jelen keresete jogczimét fejtegetve, hogy a Baryus testvérek, nagyobb hatalmaskodással foglalták el a birtokot, régi határjelvényét elhányták, e miatt inditott pert a királyi curián, de az apátság birlalója tiltakozott nyomban a foglalók ellen, és igy háboritlanul egy évig nem birtokolták alperesek, ez alapon nyujtotta be felperes jelen keresetét. Mire nemes Peliny ügyvéd, előterjesztette a királyi curia előtt 1560-ik évben inditott periratait melyet a törvényszék tagjai megvizsgálva, a hallottak után Czyko Jánost az apátság nevében tett keresetével elutasitották, mert csakugyan más uton már előbb inditatott az ügyben kereset, a kérdéses birtokrész tényleg a Baryus testvérek tulajdonában van már egy éven tul, és igy a királyi curián lesz az ügy eldöntendő. [1])

V. A birói szék azon időben sem volt ment a szemrehányások és vádaktól, kitünik Szabó Mihály kassai polgár esetéből, kinek azon panasza feletti eljárás, hogy marháit szegediek elhajtották, Verancz főispán elé utaltatott. Szeged ez időben szintén a hevesi főispán illetékességi köréhez tartozott. Az ügyben tárgyalási nap is tüzetett Egerbe, hol Szabó Mihály pontosan megjelent, panaszlottak azonban nem jelentek meg, és az ügy intézése huzódott-halasztódott; mire panaszos, szemrehányó levelet irt a püspökhöz, hogy „a szegedieknek semmi félelmök nem volt a törvényre való jövésre, mert Nagysága nem kényszeritette őket, hanem az ajándék mind elhalasztotta, és huzza az én dolgomat ugy annyira, hogy semmi sem telik benne.“ Ezen levelet a püspök a kassai tanácshoz küldötte át, hogy ezen férfiu

[1]) U. o. 315—324. l.

mértéktelenségét utasitsák rendre, és figyelmeztessék tisztességesebb irmodorra, mert nem igaz, mintha a püspök a szegediektől valami ajándékot kapott volna.[1])

Egy másik esetben Kenderesy Boldizsár, ki később egri várkapitány is lett, egyenesen a káptalan előtt emelt óvást Verancz püspök kegyelmi ténye ellen, mely eset egyszersmind érdekesen világitja meg az azon időbeli kivégzési formákat.

Kenderesi Boldizsár apátfalvai birtokos ugyan is, bizonyos Kopasz István nevü lókötőt fogatott el és vitetett Egerbe, törvényszéki elitélés végett, kire 7 tanu által beigazoltatott, hogy apátfalvai jobbágyaitól több lovat elrablott. Reghy Kelemen provisor és Zoltay István várnagy által alakitott biróság kötél általi halálra itélte vádlottat. Az elitélt már átadatott a hóhérnak felakasztás végett, kinek 100 denár végrehajtási diját panaszos ki is fizette, az executióhoz saját dobosát és dobját oda rendelte, hogy ott szokásos módon használtassék; — midőn Verancz püspök és főispán az utolsó perczekben a végrehajtást felfüggesztetni rendelte, és kegyelmet adott a delinquensnek. Ez ellen emelt óvást panaszos Kenderesy Boldizsár az egri káptalan előtt 1561. máj. 9-én.[2])

VII. Az akkori viszonyokat jellemző birtokba vezetési eljárásnak következő lefolyását ismertetjük az 1563-iki évből. Történeti előadásunk folyamán már megemlékeztünk arról, hogy ez időszerint is török kézben lévő Fülekvárát és hozzá tartozó falvakat néhai Bebek Ferencz, neje Raskay Dorottya után szerezte meg, mely szerzemény ellen az 1550-es években néhai Bodó Ferencz neje után, leányágon leszármazó örökösei a Bajony-fiuk tiltakozást emeltek. Fülek tehát Raskay birtok volt. Időközben a család fiága kihalt és azután, kivált a Bebekeknek 1557-ben történt hütlenségi elitéltetése folytán is, nőágon igénylő Pethő János soproni kapitány, kinek nagyanyja Raskay leány volt, lépett fel Fülekvára és javai megszerzése végett. Pethő kiegyezett Bebek Györgygyel Bebek Ferencz fiával, és most Pethő a birtokba bevezetését kérte a nádori helytartó Mérei Mihálytól, ki 1563. jan. 8-án meghagyta az egri káptalannak, hogy a kancellária oda rendelt esküdt jegyzőjéhez, küldje ki hites tagját, és a megnevezett királyi ember valamelyikével, vagy Csontos István, vagy Belleny Albert, kik egri katonák, vagy Kenderessy Boldizsár vagy Zsoldos Mátyással stb, kik e czélból megbizatnak, a helyszinén jelenjenek

[1]) U. o. 363. l. — [2]) Károlyi család ltára 3. k. 326. l.

meg, mennyiben a törököktől ezt megtehetik, vagy oda közelben meghiván a szomszédokat és határosokat, vezesse birtokba Pethő Jánost, az ellenmondókat pedig utasitsa a curiához keresetökkel. A káptalan ez év febr. 17-én az előirt módon Mezőkövesdi Ádám kanonokot küldötte ki, ki is Gedővárába, miután Fülek török kézben volt, hivta meg a falvak biráit s a szomszédokat, s itt ünnepélyesen birtokba vezette nevezettet. Jókora számu tiltakozó és ellenmondó igénylőket pedig perre utasitotta. [1])

VIII. Megemlékeztünk már azon nagy perről, mely Országh Kristóf és Országh Magdolna Bánffy Istvánné között bizonyos ősi birtokokra nézve, még 1548-ban indult meg, melyben vesztes Országh Kristóf lett, mely per végre 1561-ben kiegyezéssel fejeztetett be, ugy hogy Bánffy Istvánné anyja hozománya fejében s perköltségben 14 ezer frtot, Pozsony megyében Zomolyán várát 200 jobbágygyal kapta Országh Kristóftól [2]) A kiegyezést maga Országh Kristóf kezdeményezte főleg azért, hogy birtokviszonyai rendezve, intézkedési joga a jövőben biztositva legyen. Országh Kristóf időközben nőül vette Zrinyi Ilonát, a későbbi szigetvári hős nővérét, kitől azonban gyermekei ez ideig nem voltak, s tekintve Kristóf kicsapongó életét, előre látható volt, hogy nem is fognak maradni. Kristóf nővéreivel igy viszályban lévén, bizonyosan ezek hátrányára, 1563-ban Cseythevárát kivéve, összes javaira nézve királyi beleegyezéssel szabad rendelkezési jogot szerzett magának. Ezen rendelkezési jogának azonban, mint később látni fogjuk, nem sok hasznát vette.

Megyénk másik nagy birtokosa Perényi Gábor is ily tervvel foglalkozott ezen időben birtokai felett. Perényi Gábor nőül vette Kristóf nővérét, Országh Ilonát. A körülmények már ekkor ugy mutatkoztak, hogy szintén gyermek nélkül maradnak. Perényi Gábor ellen, mint érintve volt már, a Pálóczy-javak végett a Dobó testvérek igénykeresete még mindig folyamatban volt. A Dobók iránti gyülölet és boszutól eltelve, nehogy gyermek nélkül elhalálozva, halála után a Dobók kezére jussanak a keresett birtokok, Perényi 1563. évben a kincstárral egyezséget kötött, hogy magnélküli halála esetében özvegye részére Sztrobko és Terebes várak birtokul maradván, többi javai, ezek között az igénynyel megtámadott Pálóczy-féle birtokok is: Patak Ónod, Dédes, Szentmiklós, Ujhely, Helmecz, Szent Péter, Soklyós, Siklós, Sáros várak járulékos falvaikkal a fiskusra szállanak. [3]) Hevesmegyében Perényi Gábor főbirtoka Debrő s többi községei ez időben

[1]) Károlyi cs. ltár 3. k. 532—35. l. — [2]) NRA. cs. 617. sz. 26. — [3]) NRA. 12. cs. 108. sz.

Ónodvára járulékai gyanánt szerepelnek, melyről részletesebben az urbarialis összeirásoknál fogunk szólani.

IX. Az 1563-ik évben a következő várak és erősségek állottak a felvidéken egymással szembe magyar s török részről: Hevesmegyében Eger, Szarvaskő püspöki várak mellet Országh Kristóf várai Sirok és Oroszlánykő; a vidéken nevezetesen Borsodmegyében: Ónod Cserép, Diós-Győr, Dédes, Ajnácskő, Putnok; Gömörmegyében: Somoskő Gedő s Balog várak állottak szembe Buda, Hatvan, Szolnok Bala-Szent-Miklós, Fülek, Szecheny, Bujak, Sagh török várakkal.

A törökök hadi terve, különösen Jászberény és Gyöngyösön emelendő erősségre irányult ujabb időben; s mozgalmaik oly aggodalmasak voltak, hogy Verancz püspök az 1563. év elején, sürgősen fordult a kassaiakhoz, hogy nyomban küldenének 300 gyalogost a vár védelmére.[1])

Érintettük már, hogy maga Verancz püspök is belátta állása tarthatatlanságát Egerben a fenforgó körülmények között, midőn minden pillanatban kitéve volt a vár a török ostrom lehetőségének.

A vallási viszály is oly terjedelmet vett, Luther követői oly annyira elszaporodtak, hogy az adott viszonyok között azok üldözése s az uj vallási felekezet elnyomására kiserletet tenni, annyi lett volna, mint a várat s vidékét a belharcz által meggyengitve, kitenni az ellen könnyü prédájának.[2]) Más oldalról, Verancz püspöki tekintélye előtt elviselhetlen volt az, hogy hivatása s állásával ellenkező vallási felekezet fejlődjék s emelkedjék kormányzása alatt. Ezen összeütközés, a védelem szempontjából nélkülözhetetlen harmonia felbomlása, tette lehetetlenné Verancznak Egerben maradását. Az egységes összmüködés felbomlása egyéb bajokat is vont maga után. A megyék nemessége s népe ellenséges érzülettel viseltetett iránta, panasz panaszra halmozódott, a jövedelmek beszedésénél minden tényező ellene müködött, kényszert alkalmazni képtelen volt, mert nem is engedelmeskedtek a közegek, a várőrség fizetése pontosan ki nem szolgáltathatott, e miatt s hogy predikatoraikat magoktól elbocsátani nem akarták, elhagyták a szolgálatot ugy, hogy ez időben kétszáz lovasra s csekély számú gyalogra szállott le a várőrség létszáma.[3])

[1]) Ver. 9. k. 5. l. — [2]) „Videt praeterea locum illum esse inter omnia finitima longe observandum, neque consultum esse, leges ibi ecclesiasticas hoc precipue tempore inter armorum strepitus vindicare, quandoquidem adeo subrepserunt novae istae opiniones, ut et pueri ipsi ac mulieres potius mortem subirent quam ne digitum quidem ab institutis novatorum horum averterent pedem Ver. 9. k. 13. l.

[3]) „Adeo ut vix ducenti aut paulo plures Agriae inveniantur equites, pedites vero in tam exiguo reperiantur numero ut dedecus recensere." Ver. 9. k. 8—9. l.

Verancz ennek következtében, Piopius Dénes modrusi püspök és egri prépost közvetitésével Miksa főherczeggel tárgyalásba bocsátkozott az egri ügyek rendezése végett. Maga Verancz tette az ajánlatot, hogy a vár s a jövedelmek kezelése, külön-külön, megbizható egyének kezébe helyeztetvén, ő maga, tekintve hajlott korát is, valamely nyugalmas helyre vonulni szeretne; e végből Eger és Szarvaskővárát, mig a viszonyok kedvezőbbekké nem alakulnak, az összes püspöki jövedelmekkel s javakkal, és püspökségével járó politikai jogaival ő felsége a király feltétlen rendelkezése alá bocsátja, maga részére csupán az egyházi jurisdictiót tartaná fenn a lelkiekben.

Ezen egyezség szerint, a két vár s az egri püspökség összes **javadalma**, ugy a püspökséghez kötött főispáni jog s hatalmi kör feletti intézkedés a **királyra** ruháztatván, kárpótlásul a püspöknek a turóczi prépostság adatott át, s a **szempczi** harminczadból évi dij fejében 8000 frt fizetés igértetett. Az egyházi jurisdictio biztositására kiköttetett, hogy a várba küldendő praefektus kötelességévé fog tétetni, a rom. kath. vallás, a megyei papság és a káptalan védelme, s hogy a várban és a városban ugy a vele összefüggő falvakban, praedikatorok, eretnek iskolamesterek, a mennyire lehet, meg ne türessenek, és ne engedjék az állapotokat rosszabbra fordulni, inkább azok javitására törekedjenek.

A megkötött egyezség szerint a vár és javadalmak átvételére Thuroczy Ferencz, Dobó István, és Bornemissa Gergely csanádi püspök küldettek a király által Egerbe 1563. év decz. hó 4-én.

Ugyanezen napon Mágóchy Gáspár, a volt gyulai kapitány, kinek török fogoly voltát ismertettük, Békés és Torna megyék főispánja, Verancz püspök ajánlatára neveztetett ki Egervára főkapitányává. Mágóchy, az eddigi rendszertől eltérőleg, mint várkapitány, a vár katonai s a javak kezelési ügyeiben, és mint az ide tartozó megyék főispánja, illetőleg administratora, kizárólagos jogkörrel ruháztatott fel. Csupán az egyházi és vallási ügyekben köttetett ki, hogy azokba ő vagy katonái ne avatkozzanak, annak gondját hagyják arra, kit az illet, a püspökre.

Mágóchy 1564. febr. 9-én vette át a várat, mikor is Verancz püspök eltávozott onnan, Pozsonyba téve lakhelyét. [1])

[1]) Ver. 9. k. 28—47. l. Gyárfás IV. k. 103. l.

HUSZONKILENCZEDIK FEJEZET.

I. Az egri vár hadi s élelmi felszerelésének 1555-ik évi leltára. II. Ugyanaz az 1560-ik évben. III. Az 1562-ik évi leltár.

I. Midőn Dobó István átvette az egri vár vezetését, az 1551-ik évben Guthay Péter ellenőr által felvett hadi s élelmezési felszerelésről szóló leltárt annak helyén ismertettük. (Lásd a 122. lapon.) Ily leltár vétetett fel Zarkandy Pál várnagysága idejében is, akkor midőn Ujlaky halála után a püspöki szék üresen állott, s az összes javadalmak a vár javára fordittattak.

Ezen 1554-től 1557-ig terjedő időközben a várnak hadi és élelmi felszerelése s kezelési szervezete ilyen volt:

A vár gondnoka (provisor) volt Zarkandy Pál, helyettes gondnoka Körmendy Mátyás, kir. ellenőre Peliny Gábor, számvevője Sukán János. A többi személyzet, mint irnokok, kulcsár, sáfár, szakácsok, pinczemesterek, kocsisok, kertészek s a vár mesteremberei, ugyan ugy volt rendszerezve, mint azt az előbbi időkből ismerjük. Ezeknek rendes élelmezése is szokott módon a püspöki birtok terhére történt. A fizetések is ugyanazok, mint más évekből ismerjük, azon különbséggel, hogy a két egyesült megye Heves és Borsod alispánjai részére pénzfizetésül most 50—50 frt van elszámolva.

A vár katonái, nevezetesen a gyalogok három kapitányságra voltak felosztva. Ghemes Ferencz kapitány alatt két alkapitány, 14 tizedes s 120—30 legény állott. A legénység száma, a mint esetleg elbocsátatott egyik-másik, havonként a fentirt összeg között váltakozott.

Fölöp Demeter kapitány alatt 1 alkapitány s 10 tizedessel (decurio) 95—105 legény, Kanna Péter és Zylva Mátyás kapitányok alatt 25 tizedessel 190—223 legény állott.

A lovas legénység következőleg volt beosztva:

Zarkandy Pál kapitánysága alatt	125 lovas.
Zekel Miklós alatt	127 „
Zolthay István „	111 „
Majthényi Gábor alatt	52 „
Posgay György „	22 „
Szirmay Pál és Zekel Miklós alatt	24 „

Igy volt a várban 461 lovas, 450—60 gyalogos.

Alvárnagyok voltak: Nagy Bálint és Nemay Imre, évi 35 frt fizetéssel s ellátással, s volt 5 tüzér, egyenkint évi 36 frt fizetéssel. A gyalogok havi 2 frt, a lovasok havi 3 frttal dijaztattak.

A vár akkori hadi és élelmi felszerelését hiven visszatükröző leltár, mely 1555. év marcz. 15-én vétetett fel, a következő szereket jegyzi fel. [1]) Első a hadi szerek osztálya.

Bomba-ágyu (bombarda) még Perényi Péter idejéből maradt, a szájánál törött 25 fontos,	1
Tizenegy fontos „nagy béka“ nevü ágyu. Ez Frangepan Ferencz czimerével ellátva, általa szereztetett	1
Négy fontos „kis baba“ nevü ágyu, első része a török ostrom alatt golyótól érve sérült, vas karikával van erősitve	1
Nagyobb kigyó vagy sugárágyu (Falkoneta) ő felségétől, vasgolyókra	2
Bomba-ágyu 9 fontos ő felsége utján Dobó István által a jövedelemből szereztetett	1
Két fontos kigyó-ágyu	2
Az ostrom után beszerzett falkoneta vas golyókra	6
Falkoneta, ebből egy Seredy Benedek által küldve	4
Vas falkoneta	1
Mozsárágyu kőgolyókra	2
Golyóbis öntő-formák ágyukhoz.	
Prágai kettős szakállas (barbata)	1
Szakállasok, közönségesen „seregbontónak“ nevezett lövegek: első sorban 7, második sorban 7, harmadik sorban 6, negyedik sorban 5, ötödik sorban	2
Prágai szakállasok, a régiekből átalakitva	107
Régi formáju szakállasok	111
Prágai szakállasok a kapuknál és erődökben elhelyezve nagyobb és kisebbek	80
Vas szakállas	28
Kevésbé használható	5
Uj prágai szakállas	1
Bornemissa Gergely által vett 72 közép szakállasból van	62
Ezekből Somoskővárába küldetett	10
Vas forma szakállas golyók öntésére	7
Fából készült forma	90
Német kézi puska (pixides)	156
Ives vagy szakállas puskák	86
Más ives és szakállas spanyol puskák	199
Kézi spanyol puska	298
Puskaporos edények (lagena)	196
Ismét	196
Hozzávaló szerek	200
Golyó-öntő formák	168
Ismét	229

[1]) Lásd a nemz. muz. ltárában, egri várszámadások.

Puskaportartó a kézi puskákhoz nagyobb és kisebb összesen . . 584
Egy nagy tüzes tekervény.
Uj tüzes kerek (tekervény) 40
Tüzes szerszámok közönségesen „furkónak“ nevezve, apró puskákkal 123
Ebből Somoskővárba küldetett 2
„Tüzes lapdának“ nevezett eszköz 1
Kis ólom festék a tüzes szerszámok és kispuskákhoz . . . 36
Különféle csuprok 2200
Vaslámpák, és ahhoz eszközök 30
Tüzes szerszámmal ellátott régi dárda 18
Kanócz köteg 57
Bőrzsák a puskapor hordáshoz 57
Helebardok, mell és karvédek, sisakok 50 emberre.
Golyóbisok. A nagy bombaágyuhoz vas golyó 319
A „béka“ nevü ágyuhoz 198
A „baba“ nevühöz 18
Az ó felsége által adott nagy ágyuhoz 294
A két nagy falkonetához (kigyó vagy sugár ágyu) . . . 832
Hat falkonetához 570
Kilencz falkonetához 1006
A többi falkonetához 1040
Murányban öntött bomba ágyukhoz [1]) (bombarda) alkalmas török vas golyó 5000
Még falkonetához való golyó 8600
Vasgolyó még 626
Ezek ágyui elvitettek.
Szakállasokhoz vas golyó 1350
Szakállasokhoz ólom golyó 5900
Ólom golyó kézi puskához 9300

Vasdarabok szakállasokhoz mintegy mázsa, ólom darabok puskákhoz fél mázsa.

Ólom. Egy tömegben ólom 285 mázsára való, kerek alakban 5 mázsa, ismét 63 mázsa, táblákban 3 mázsa.

Puskapor. Szakállas és puskához való por 406 tonnában, három hordóban 20 mázsa.

Szendrőn készült por 3 hordóban.
Salétrom félhordóban.
Kén 4 tonnában, ismét két félhordóban.
Borsó (fisis) félhordóban.

Számszerij vagy hajitó fegyver (dárdaféle) 3460

Olvasztott faggyu félhordóban, ismét két félhordóban, ismét két és fél mázsa, bárányfaggyu egy kis tonnában.

[1]) Már az 1551-ben felvett leltárban olvastuk, hogy a várban „csetneki“ ágyu volt. Ez időben e szerint ugy Csetneken, mint Murányban is öntettek ágyuk, és ilyenek az egri várban használtattak. Később látni fogjuk, hogy Kassán is öntettek ágyuk.

Kis puskák a tüz szerszámhoz 270
Dárda 12
Vas nyelek 1098
Csákányok 67
(ezek kétfélék voltak, mindkétfele hegyes, vagy egyik részén lapos.)

Különféle kővágó, törő és ásó szerszámok, több száz; vasvilla 47, több rozsdás vasfogó, dárdahegy 100, ágyu gyujtó eszközök, „csatló“ „marok“ vasak, „derékszögek“ az ágyukhoz, ajtóvasak, zárak, „pántvasak“ s több efféle apróságok. [1])

Nagyharang a földre téve, egy kis harang a toronyban, Apátfalváról behozott harang, két nagyobb harangütő, két óra egy nagyobb és egy kisebb, a nagyobb haranggal ellátva, tehát ütő óra volt,

Kis dézsa 237, vizhordó kupa 5, „taliga“ 34, ablaküveg 90, vaslapok 121, 12 ezer zsindelyszög, más szög 1200, huszárok és gyalogok dobja 3, 1 uj zászló, több vaslakat az ajtókra, a kutra s az ágyukhoz lánczok, „kisefa“ 21, csigák, kerekek, kötelek, „kötőszijjak,“ fúrók, szekerczék, „hájazó szekercze,“ gyaluk, vonók, bárdok, száritó deszkák, kender-kötegek a tüzes szerszámokhoz, rosták vas drótból, ágyu-tengelyek, nagyobb kövek hordására kocsikerekek, puskapor őrlő malom 1, nagy törő mozsár, két kisebb rosta, mérö font, szárazmalom, vasalt kerekek az ágyuk szállitásához, a török golyók egy csomóban a templomban, [2]) 16 asztal, „noszola“ 5, egy müvészileg készitve, 6 szék.

Kovács mühely szerei: fuvók, üllők, fogók, fúrók, kalapácsok, „palaczkverők,“ „fontoló,“ „köszörükő.“

Konyhaszerek: óntányérok, tálak, fatányérok, amphorák, sótartók, gyertyatartók stb.

A raktárakban: szórólapátok, kétkölyü, szekrények, „szuszék-“ek liszt és kenyérhez, serpenyők, köszörükő, konyha bárd, „vágókések,“ „szityóvas,“ rosták drótból és disznósertéből vagy lószőrből, rézformák konyha szükségletre, fa-formák gyertya öntésre, olajos tonnák, agyagedények, bögrék 132 drb, tehénbőr 188 drb, borju bőrök, bárány bőrök kikészitve, gyanta egy tonnában, enyv egy tonnában, vörös festék a tető festésére, viaszk.

Husz öles széna kazal, ismét 16 öles még 1553-ban Nánáról szállitva.

A pinczében: kötelek ujak s régiek, „kantár fák,“ lépcsők kisebb s nagyobb lakatok, abroncsok, gyaluk, nagyobb s kisebb, hordó készitésre, „vonó,“ „hosszuvas,“ üres hordók, meszes hordó.

[1]) Az idéző jelek között itt és a következő sorokban foglalt szavak, a leltárban eredetileg is igy vannak irva, és igy jelzik a felsorolt eszközök neveit. Egy sora foglaltatik itt a különféle szerszámok és eszközök neveinek, melyek azon időben használatban voltak, és melyek nagy része ma is használatban van, ugyanazon nevezet alatt. E szerint: kapa, csákány, balta, furkó, lapda, derékszög, marok, csatló, dézsa, taliga, szekercze, nyoszola, bárd stb. már az egri vár ostroma idejében ekként hangzottak az akkor élők ajkairól.

[2]) Az 1552-iki török ostrom után, Dobó a várba lőtt török golyókat, a mennyire lehetett, a romokból felszedette, és egy csomóba rakatta. 7500 db. különféle nagyságu golyó szedetett igy össze, mely e leltár szerint a templomba volt berakva. E török golyók, mint látni fogjuk, még Verancz püspök idejében is (lásd 189. lapon) igy állott leltározva, azon különbséggel, hogy száma már akkor öt ezerre apadt le.

400 hordóban 9240 köböl bor.
16 hordóban eczet.
Boltozott helyen 750 véka liszt.
Szekrényekben 250, boltozott helyen 1300 véka buza.
Zab 200 véka.
Árpa 100.
Lencse 53.
Borsó 23.
Köles 27 véka.
Besózott káposzta 22 hordóban.
2250 drb kősö.
Régi szalonna 118 drb, uj 16 drb.
Füstölt hus 100 drb, füstölt bárány 155 drb.
Sajtok, turók, sózott halak bödönyökben s hordókban, aszalt szölő, olaj, bors, fekete czukor, gyömbér, sáfrány.
Az allodiumokban. Papiban, 198 juh, 3 kos.
Egerben 29 tehén, 22 borju, 42 sertés, 12 malacz, 150 tyuk, 22 lud.
Edények tejhez, 8 kocsi ló, ismét 2, 7 lószerszám, 4 láncz, 2 nyereg, 2 kötél.
Ez a vár 1555-ik évi hadi s élelmi felszererelésének leltára.

II. 1560-ban ismét vétetett fel leltár, [1]) ebben megjelöltetnek a helyek is, hol a készletek vannak. Igy az ágyuk s egyéb hadi szerek a vár nagy fegyvertárában, — mely czélra a templom szolgált — voltak nagy részben elhelyezve.

Igy a templom tornya alatt a bemenetnél jobbra levő kápolnában, sorban mintegy 296 spanyol szakállas puska, melyek Norinbergben készültek, továbbá hozzá való puskaporos edények 282 drb, a golyóöntő formák, bőrzsákok, stb voltak téve.

Ez alatt levő boltives helyiségben puskapor volt helyezve.

A templom hátulsó részén egy uj fegyvertári helyiség készült, hová a fegyverek, s kész golyók helyeztettek. Ezalatt boltives helyiségben állottak ismét a puskaporos hordók s edények. Ott egy deszka bódéban volt elhelyezve a török golyók tömege, ágyukat vonó készülékekkel, kerekek, hámfák, tengelyekkel stb. A lövegek 1860-ik évben az egyes bástyákon s erődökön, a következőképen voltak beosztva:

A börtön-erődben (a vár éjszaknyugati részében) az „oroszlány“ sugárágyu 7 prágai szakállassal, s egy vaslámpa;

a püspöki palota hátánál 1 sugárágyu;

a Sándor-erődben (a vár éjszaki részén) 8 prágai szakállas ágyu;

a templom szentélyéből készült erődön 1 sugárágyu állott.

A belső vár közép kapujánál volt 5 prágai szakállas.

[1]) Orsz. ltár kinest. osztályban.

A vár árkaiban, a közép kapunál s a külső vár közép kapuja árkában széna-kazlak voltak akkor berakva.

A Csaby-erődben (a külső várban a mai sáncznegyedben) 5 prágai szakállas;

a Bolyky erődben 8 prágai szakállas;

a Bebekféle erődben 4 szakállas s egy mozsár ágyu.

A vár régi kapujánál, a déli részen, mely ekkor Kun Balázs állomása volt, 7 prágai szakállas, s nevezett állomáson 2 szakállas;

a felső részen 1 sugár ágyu.

A külső várban 4 szakállas, az uj erődön, melyet Bornemissa emeltetett 1 sugárágyu;

a belső vár közép kapujánál 1 nagy bomba-ágyu, s 2 sugárágyu

a porkoláb házánál 2 prágai szakállas;

a vár nagy kapuja tornyában 7 prágai szakállas;

most Ghémes Ferencz házánál 1 sugár s 3 prágai szakállas;

Dobó-erődben 2 sugár 6 prágai szakállas;

a belső vár nagy kapujánál 21 ágyu, 2 szakállas kevésbé használható állapotban;

nyugatra innen állott 2 nagy bomba ágyu, a megfelelő felszerelésekkel, lánczokkal, kerekekkel s 1 vas mozsár;

a templom tornyaiban 2 sugárágyu, — voltak elhelyezve. Az erődökben mindenütt, az ágyuk mellett 1—2 vas lámpás is állott világitásra.

Az ágyuk s puskák lövegei s a por a templom tornya alatt épült uj fegyvertárban voltak leginkább elhelyezve, — mint már feljegyeztük — még pedig tekintélyes mennyiségben.

Ezen leltárban, dárdák nagyobb számban szerepelnek, mint az 1555-ben felvett leltárban. „Volt 660 német gyalogos fehér dárda," „46 zászlós fehér dárda", ismét „156 gyalog zászlós dárda." E szerzemények ujabb időben keletkeztek.

A várban csak 1 nagy kutról tétetik a leltárban emlités. Száraz malom is egy volt, azonban egy másik malom a „melegvizen" [1]) tehát kivül a váron, mely ujabb időben szereltetett fel a vár költségén, már itt emlitetik fel. E szerint az két kőre járt.

A konyha, pincze, s a mester emberek szerszámai, ugyanolyan minőségben szerepelnek, mint az 1555-iki leltárban.

[1]) A leltárban „hévviz"-nek neveztetik, melyen már akkor egy malom is volt. Az egri „hévviz" tehát már ez időben oly bőségü volt, hogy azon malom épülhetett, még pedig két kőre. Azt hisszük, hogy a malom ugyanazon helyen volt, hol ma is áll.

Itt azonban még az egyes lakások felszerelései is elsoroltatnak. Ebből látjuk, hogy a szobák fundus instructusai igen egyszerüek voltak. Igy a gondnok házában, az első szobában volt 1 asztal, 1 nyoszola, 1 pad, még egy asztal. A nagy szobában 1 asztal, egy nagyobb asztal, 1 pad. A gondnok háló-szobájában 1 uj nyoszola, hosszu asztal, 2 pad (scamna, ülőhely), 1 uj nagy almarium, 6 óntányér, ujon készült 12, 2 darab három pintes kanna, 2 olajos edény, 1 sár-kemencze (kandalló.)

Az ellenőr szobájában 2 asztal 1 pad.

A püspök nagy szobájában 3 asztal, 3 pad; a püspök külső szobájában 1 asztal, 1 pad; a püspök dispensájában 1 nyoszola, 1 kis asztal, 2 szék, 2 dézsa, s pár edényféle még. Itt élelmi szerek nem voltak. A gondnok dispensájában azonban már felvéve van só, borsó hordóban, turó több bödönyben, sajtok, lencse 1 hordóban, bőrök, a külső vár kutjához láncz két vaskerekkel. Tehát a külső várban is volt kut. E szobai hivatalos felszerelvények nem sokkal különböznek a maiaktól. Ebben nem foglaltatnak a magán felszerelések, melyek kétségkivül ugy a püspöki, mint gondnoki szobákban, még ezeken felül voltak.

III. 1562-ik évben, midőn uj várgondnok neveztetett ki Peliny Bálint személyében, az ez által máj. 15-én felvett leltár is ismert előttünk, (kiadva a történettár 1881. év folyamában.)

Ezen leltár szerint a templom kápolnájában puskapor volt 224 tonnában, 2 hordóban félig 283 font, több hordóban 16 mázsa.

A templom melletti fegyvertárban 49 öreg szakállas, s 1 törött; golyóbisok 5, 4, 3, 1½ 1 fontosak s apró golyóbisok összesen 12589 drb. Ezek között kőgolyó 66 drb, s ismét óngolyóbis 129. A torony melletti bolthajtásos helyiségben ismét 198 tonnában, öt hordóban s külön 1 mázsa por, 3 mázsa kénkő, salétrom, ugyanott félszakállas 89, puska 153 drb. Bőrzsákok, kender kötegek, tábla ónok, s egyéb szerek. Puskaportartó palaczkok, tüzes szerszámok, cserépedények tüzes szerszámra, vaslámpák stb, mint az előbbi leltárakban szerepelnek. Ugyan ugy golyóöntő formák, spanyol puska 296 drb, ezekhez portartó edények, szakállasokhoz golyó vagy 12 ezer drb. stb stb, ezek a palota alatti pinczében elhelyezve foglaltattak.

A gondnok háza alatti pinczeboltban ismét, szakállasokhoz s taraczkokhoz való vagy 25 ezer drb golyó, a vár egyéb helyiségeiben, s különféle házakban különféle edények, szerszámok, élelmi szerek, s a

vár bástyáin, s különféle erődökben elhelyezet lővegek foglaltatnak, több-kevesebb mennyiségben, mint azt már ösmertettük.

Az ujabb időben azonban már a város is bevonatván a védelmi körbe, ezen leltárban a város kapuiban s piaczán felállitott lövegek is elősoroltatnak. E szerint a város almagyari kapujában volt: prágai szakállas 2, seregbontó 6 puskával, egy zsák por;

a Szent-Miklós utcza kapujában 2 prágai szakállas, seregbontó 6 puskával;

Tályai Albert szállásán 2 prágai szakállas 2 zsák por;

Debrői György szállásán 2 prágai szakállas egy zsák por;

Szent-Mihály temploma tornyában 3 prágai szakállas;

a hosszu-utczai kapuban 1 prágai szakállas;

a város piaczán két réz taraczk, 30 golyó, egy zsák por. Igy volt a város védelmi felszerelése felosztva.

Puskaporos malom, a melegvizi mellett, ez időben még egy másik is épitetett Reghy Kelemen várnagy által, a portörőben, melynek leltára szerint: „volt ott egy malom kerek, rosta, szita, öreg szuszék, egy hordó szén, vas lapát, mérő, serpenyő, egy hitvány ajtó.“

Ezen leltárból ismerjük meg a vár boros pinczéit, melyek részint a várban részint a városban voltak. A várban a pincze következő ágakra oszlott: hosszu-ág, olasz-ág, egyenes-ág, uj-ág, gomba-ág, belső kereszt-ág, külső kereszt-ág, hárs-ág, kut-ág, tok-ág, melyekben akkor 134 egész, s 7 kezdett hordóban volt 4177 köböl bor.

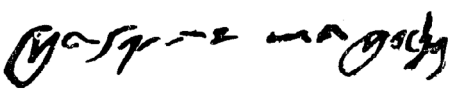
A városban következő pinczékben voltak a vár borai elhelyezve: barátok pinczéjében 84 hordó, a szurdok pinczében 4 hordó, Borbély Fábián pinczéjében 13 hordó, Zachariás pinczében 18 hordó, Zeleméri pinczében 8 hordó, Lantos pinczében 14 hordó, összesen 62 hordóban 1919 köböl. Az abauji heiczei pinczében volt bor 24 hordóban 319 köböl.

NEGYEDIK RÉSZ.

Mágóchy Gáspártól Egervára elestéig 1564—1596.

HARMINCZADIK FEJEZET.

I. Mágóchy Gáspár egri főkapitány, Heves Borsod megyék főispáni helytartója elfoglalja helyét 1564 febr. 9-én. Utasitása. II. A viszály kezdete Mágóchy s a püspök között. Mágóchy a Luther vallásuakkal rokonszenvez. Vádak a püspök ellen. III. Verancz püspök vitája Hevesmegyével Szentgyörgyi alispán választása miatt. Mágóchy összeütközése a káptalannal birtokrendezés ügyben. IV. Verancz püspök vitája a káptalannal, a kisprépost kinevezése felett. V. Miksa király béke egyezkedése a törökkel. Tokaj, Szerencs, Szatmár, Nagy-Bánya Miksa király kezébe kerül. A török háboru megujulása. Sziget, Gyulavára és Hajnácskő elesik. VI. Egervára feletti aggodalom. Mágóchy elleni vád, hogy Luther vallásu, s mindent hitsorsosai javára cselekszik, a káptalant s egyházi lelkészeit üldözi, templomait elfoglalja. VII. A reformatio terjedése Mágóchy idejében. A gyöngyösi két vallásfelekezet egyezsége a templomokra Arszlán budai pasa előtt. VIII. Mágóchy bajai a vár kezelésénél. Elbocsátatása 1567-ben. IX. Visszahelyezési per s itélet Mágóchy idejében, pest s hevesmegyei birtokokra.

I. Mágóchy Gáspár, Gyula volt várnagya 1563. decz. 10-én neveztetett ki, de tényleg 1564. febr. 9-én vette át mint főkapitány, Eger és Szarvaskővára s a püspökségi javadalmaknak kezelését, s mint Heves-Borsod főispánja a katonai mellett a polgári ügyeknek vezetését is. Más, bővitett jog- s hatáskör volt tehát részére kijelölve, több mint a minővel Dobó István s utódai rendelkeztek. Mig amazok formailag püspöki jóváhagyással helyeztettek várnagyi s gondnoki tisztökbe, s hűség-esküjöket a püspök kezébe is tartoztak letenni, a Verancz püspökkel kötött egyezmény szerint Mágóchy közvetlen a királytól vevén kineveztetését, esküjét is egyedül a királynak nyujtá be, mint azt Mágóchynak 1564. márczius 26-án kelt eskünyilatkozata igazolja. [1]) Katonai hatásköre is nagyobb volt az eddigi várnagyokéinál. Eddig egyenlő hatáskörrel rendesen két várnagy volt felruházva az őrség felett, most Mágóchy volt az egyedül felelős feje a vár katonaságának. [2]) A kapott utasitás szerint 400 lovas és 300 gyalog várőrt kellett tartania; melyből 150 lovas állhatott parancsnoksága alatt, 100 az általa választott vicekapitány, a többi három vagy több hadnagy vezetése alá volt általa beosztandó. A gyalogok egy csoportban százanként voltak gyakorlott főnökök alá rendelendők, kellő dobos, kürtös s zászlósokkal ellátva. Az egyes csapatok tisztjeit s

[1]) Okmánytárban 23. sz. [2]) Verancz 12. k. 40—44.

legénységét Mágóchy fogadta fel, a fegyelmi s az elbocsátási jogkört is gyakorolta, azonban mint az utasitás mondja: „jámbor s jogtudós férfiak itélete meghallgatásával.“ Tehát a várbeli őrség vitás ügyében fegyelmi tanácsféle volt előirva. A polgári jogkör gyakorlatánál kikötve volt, hogy az egri káptalan s más egyházi férfiak s nemesek, ugy Egervárosának már ismertetett jogai, kiváltságai és szabadságai érintetlenül hagyandók. Mint Heves s Borsodmegyék főispáni helytartója vezette a közügyeket; biráskodott a földesuri jogkörben mint a püspök helyettese.

A török zsákmány s foglyok ügye akképen rendeztetett, hogy ha a törökök a béke feltételeit nem tartják meg, s jogtalan zsarolásokat követnének el, akkor azok ellenséges módon üldözhetők, elfoghatók, megölhetők. Az igy szerzett zsákmány vagy ejtett foglyok értékének harmada a várkapitányé, a többi rész régi szokás alapján az őrök között volt felosztandó. A netán foglyul ejtett pasa vagy bég azonban a királynak tartatott fenn rendelkezésre. A török foglyokra nézve később azon intézkedés történt, mint ez Kövér Ferencz provisor részére 1576-ban kiadott utasitásban foglaltatik: hogy váltságdijuk harmada, kincstári bevételül számoltassék el. [1]) Ez időben, tetemes összegeket képviseltek már a váltságdijak. Miután minden püspöki illeték a kir. kincstárra szallott át, a fogoly váltság-dijaiból a püspökre háramlott harmad is követeltetett a kincstár javára, és a vár kapitányaival s őrségével ekként tétetett meg az egyezség.

A vár szerelési ügyei szintén Mágóchyra bizattak, az épitkezésnél azonban a király által küldött épitész tervezete szerint tartozott eljárni, s évenként a kiadott költségekről számolni. Élelmi s más védelmi szerekkel a várat legkevesebb 6 hóra kellett ellátni. Figyelmeztetve lett, hogy például a lőpor készitéshez salétromot a debreczeniektől, általok teljesitendő szolgálmány fejében szerezhet be; hadi szereket pedig a szepesi kerületben jutányosan vásárolhat.

A javadalmak kezelése s a jövedelmek felhasználása tárgyában a kir. kamarával külön részletes egyezség köttetett. A felmondási idő kölcsönösen két hóra alapitatott meg.

Mágóchy a püspöki befolyástól teljesen függetlenül, csak a kamarának köteles elszámolás mellett kezelvén a püspöki javakat, nagy változás jött be csakhamar minden felé. A sárosmegyei tizedekre s egyéb bevételekre nézve most már körvonaloztatott, hogy azok a kamara nevére a felvidék védelme javára béreltessék ki, Zarandmegye

[1]) Muz. ltár. Liber instruct.

pedig teljesen Gyulavára javára forditassék. Ez összesen 8968 frt pénzértéket képviselt. A kincstár által igy kezelt püspöki tizedek s javadalmak, később adományozás tárgyaivá váltak, s teljesen kiestek a püspöki illetőség köréből. A többi helyeken is mindig nagyobb mérvben jött gyakorlatba az, hogy az egyes tized-kerületek, várbeli katonáknak adattak bérbe. Nemcsak magok a kapitányok, hanem a tizedesek, s egyes szakasz élén állók, tömegesen mint tizedbérlők szerepelnek.

Mágóchy kapitánysága idejében Heves, Pest, Solt, Borsod megyék adói Egervárához utalványoztattak rendesen. De a Jászkunok censusának nyomát nem látjuk az itteni bevételeknél ez időben.

Az egri püspökség sáros és zarándmegyei illetőségei helyébe, a váczi s részben a csanádi püspökség tized-illetékei utalványoztattak ez idő szerint az egri várhoz, melyek Pest, Solt, Nógrád, Külső-Szolnok és Csongrád megyékben terjedtek el. Ezen felül nemcsak a tárkányi és zsérczi karthauziak, hanem a pásztói s kaacsi apátság, ugy az orodi prépostság aradmegyei jövedelmei is, az egri káptalan tizedeivel, az egri vár javára foglaltattak le.

Ezen megyék s apátságok tizedbérleteinek lajstroma városok s községek szerint, az egri káptalan „Liber S. Joannis“ okmány füzetében foglaltatik, [1]) ugy a mint az Mágóchy korától kezdve Ungnád és Kolonich kapitányok idején át kezeltettek, mint erről bővebben Ungnád koránál leszen szó.

II. Az igy előkészitett uj helyzet sem hozta meg azt a békés fejlődést, melyre Egervára vidékének s a megyének oly nagy szüksége lett volna. A viszály s egyenetlenség, Magóchy és az egri káptalan, majd a püspök s Mágóchy között, sokkal hamarább ütött ki s vált szenvedélyessé, mint várni lehetett volna. Alig néhány hó mulva Mágóchy idejövetele után, Verancz egyik levelében fájdalmasan érinti, hogy „ha ezeket sejtette volna, bizonyára más s nem Mágóchy vezetné az egri ügyeket.“ [2])

Hogy Mágóchy neveztetett ki egri főkapitánynyá, annak előmozditója maga Verancz püspök volt. Valószinü, hogy a püspök nem ismerte Mágóchy hajlamát Luther vallásához, s hogy benne az egri vár s a két megye az uj vallás buzgó hivét fogja kapni főnökéül, a mi csakhamar előtte is világossá lett. [3]) Az összeütközés alapja, két-

[1]) Lásd „Adatok az egri egyh. megye tört. 1868.“ — [2]) Ver. 12. k. 101. l.

[3]) „Nisi si loca et hospitia velimus in eo dare hereticis, quibus ipse jam et arcem istam afflictissimam fecerit perviam et familiarem.“ U. O. 99. l.

ségkivül Mágóchy ezen vallási hajlamaiban keresendő, s nemcsak az egyházi téren, de más ügyekben is oly élessé vált, hogy végre is tarthatatlanná tette a helyzetet.

Verancz püspök Egerből eltávozása után ugyanis, a püspök ellenségeire, azon hatalmi körben, melylyel Mágóchy felruházva volt, egy uj világ derült, mely később egészen a hatalmaskodásig növelé indulataikat. Sok elfojtott boszu s gyülölet törhetett most napfényre, mely még a király kabinetjébe is behatolt vádaskodó s gyanusitó besúgásaival, kitünik azon leiratból, melyet Ferdinand király 1564. febr. 13-án intézet Veranczhoz, melyben inti, hogy emberei az utolsó napokban, mint a királynak jelentették, a vár élelmi szereit elharácsolták, hogy buzaasztagokat számszerint 150 et prédáltak el, a bort folyton méretik, tehát az egyezmény ellenére a püspök illetéktelen gazdálkodást folytat. A tulzott vádaskodás tarthatatlan részleteit Verancz igyekezett eloszlatni, ő felségéhez intézett védiratában, melyben könnyü volt reá mutatni, hogy például 150 asztag buza az egész püspökségben sem volt, nemhogy az időszerint ennyi prédáltathatott volna el.[1])

III. Az összeütközések során rendkivüli sérelmes esetet örökít meg Verancz püspöknek 1564. jun. 28-án Hevesmegye közönségéhez intézett tiltakozó levele,[2]) melyből egyszersmid kitünik az, hogy Hevesmegyében is már akkor választották az alispánt. Az épen azon időtájban választott alispán Szentgyörgyi László, az egri káptalan egy kanonokjával Pesthi Ferencz főesperes és dekánnal bizonyos személyes összeütközés folytán a legdurvább elbánást követte el, megverte a kérdéses kanonokot. E méltatlan esetet Hevesmegyéhez irott levelében azzal tudatja Verancz mint örökös főispány, hogy az ezt elkövető Szentgyörgyi az alispánságra az ő tudta nélkül választatott meg, a mi jogtalan eljárás volt, s ily méltatlan választatván az alispáni hivatalra, az ellen tiltakozik, s érvénytelennek jelenti ki mindaddig, mig a káptalan emlitett kanonokján elkövetett sérelem, kellőleg megtorolva nem lesz.

Ezen esetnél Verancz püspök, ugy látszik, megfeledkezett már arról, hogy a püspökség anyagi oldala mellett, egyszersmind az ehhez kötött főispáni joggyakorlatról, s ezzel járó világi jurisdiktióról is lemondott, azt a királyra illetőleg általa kinevezendő várkapitány s főispáni helytartóra ruházván. Igy tehát az alispáni választás ¡többé

[1]) Ver. 12. k. 59—68. l. — [2]) U. o. 77—78. l.

hatásköréhez nem tartozván, tiltakozása Szentgyörgyi választása miatt kétségkivül mi következményt sem vont maga után.

A káptalannal Mágóchy Gáspárnak, mindjárt állása elfoglalásának kezdetén, birtok-határ pere támadt. A püspöki s káptalani birtokok között egyes helyeken már régen fenforgott a határ rendezésének szüksége, mely eddig rendesen elodáztatott.

Most Mágóchy, önhatalmulag több vitás területet elfoglalt a püspökség javára, s igy gondolta megoldani a régen huzódó ügyet. A káptalan a birtokháboritás miatt Verancz püspökhöz fordult panaszával, ki Mágóchyt intette s óvta ezen eljárástól, hogy nincs szüksége a püspöki birtoknak ily modorban növelésére, hagyja a dolgot annyiban, a mennyiben az volt, majd annak idejében elintézik ők magok között a határ vitás kérdését.[1])

IV. Verancz püspöknek még nagy fontosságu elvi összeütközése volt a káptalannal is ez időben, a boldogságos szent Szűzről nevezett prépostságra való kinevezést illetőleg, mely az előttünk ismeretes Heyczey Mihály kisprépost halálával üresedésbe jött. Az igy megüresedet kisprépostságra Verancz, Berislavus Domitiust nevezte ki. Ezen prépostság azonban azon időben a káptalan tagjai által gyakorlott választás által szokott betöltetni. Akkor is megtette a káptalan intézkedését, maga részéről kisprépositá más egyént választott meg, s Pankotay Ferencz vicarius utján jelentést tettek erről a püspöknek; a ki meglepetve vévén ezt tudomásul, értesitette a a vicariust 1564. jul. 6-án, hogy az ő jogához tartozik a kinevezés, s ennek értelmében Berislavust nevezte ki, s erélyes sorokban intette a káptalant, hogy nyugodjanak meg e kinevezésben, mert ily szomoru helyzet közepette, melyben az egyház annyi sérelmet szenved más oldalról, nem helyes, ha ők magok egymás jogköre sértésével adnak másoknak rossz példát.[2]) A püspök, joga igazolására, püspöki kinevező decretumára hivatkozott, mely szerint csak a nagyprépost s a pankotai főesperesség tartatott fel ő felsége általi betöltésre, a többi kanonoki helyre a kinevezési jog reá ruháztatott.[3]) Tehát a kisprépost kinevezési joga is. A kinevezett Berislavus pár évre meghalt, s 1566. marcz. 15-én Verancz kisprépositá Pankotai Ferenczet nevezte ki. Hogy e jog érintetlen maradjon, Camulius Jakab kanonoknak irt most rendeletet, hogy ha a káptalan az installátiónál, nevezetesen az installáló kántor-kanonok nem az ő kinevezése alapján, hanem mint

[1]) U. o. 76. l. — [2]) U. o. 79. l. — [3]) Lásd a 183-ik lapon.

a káptalan választottját iktatná be Pankotait, Camulius necsak tiltakozzék ellene, hanem a kispréposti széket, házat, javadalmat, foglalja el s kezelje további intézkedésig. [1])

V. Miksa király atyja halála után 1564. jul. 26-án vette át az ország kormányzását. A török császár értesülve erről, maga vetette fel a béke kérdését, hogy az uj király hajlandó-e ezt folytatni, mely esetben a hátralékos adó kifizetésére szólitotta fel. Miksa örömmel fogadta az ajánlatot, és Solimannak hatvan, a vezéreknek harmincz ezer aranyat küldve, [2]) előterjeszté feltételeit, hogy Szatmár és Nagybánya János Zsigmond kezéből bocsátatnék vissza birtokába, a béke ujabb nyolcz évre hosszabbitatnék meg. A béke feletti egyezkedés ugyanakkor Zsigmonddal is folyamatba tétetett. Ezen egyezkedés alatt azonban 1565. év február havában, Miksa felvidéki kapitányai Tokajt, Szerencset, Szatmárt, Nagybányát, ügyes hadi támadásaikkal elfoglalták. Ezzel a háboru üszke ismét magas lobbot vetett. Soliman felindulva e hadi müveleteken, pasáit hasonló támadásokra utasitotta, s ezekhez csatlakozott János Zsigmond erdélyi fejedelem is. Igy az évet folytonos vérengzés s háboruskodással fejezték be, s téli pihenőre azzal vonultak, hogy a közeledő kikeletre még vérengzőbb kilátást fessenek. Miksa a magyar országgyülést 1566. febr. 2-ára Pozsonyba hivta össze, hogy a rendek a háboru folytatásához szükséges pénz s vér áldozatot szavazzák meg, a mi meg is történt. Ezen országgyülésen, kik képviselték Hevesmegyét — tudva nincs ; az egri káptalant két kanonok s archidiakonus képviselte, kik felhasználták az alkalmat, hogy Tokaj viszavétele folytán a királytól, a káptalannak egy oda 5 mértföldre a Tisza partján fekvő Kisfalud nevü faluja alatti révbirtokát, melyet most a tokaji vártiszt foglalt el, vissza szerezzék s e czélból ő felségénél kérelmezzenek. [3])

Solimán tavasz viradtán máj. 1-én csakugyan megindult Konstantinápolyból nagy haderővel, s azon szándékkal, hogy egyenesen Egervárát veszi ostrom alá. [4]) Ezen szándékát azonban megváltoztatá azon körülmény, hogy Zrinyi Miklós egy ügyes kitöréssel Szigetvárból Siklósnál a szultán előhadának egy részét megtámadta, s teméntelen zsákmánynyal elfogta. Soliman ezt megboszulandó, Szigetvár elfoglalására indult s hosszu ostrom után szept. 8-án Zrinyi hősi önfeláldozásával török kézre került. Soliman e diadalt nem szemlélhette, mert még a bevétel előtt elhalt a táborban. Ugyanezen

[1]) Ver. 9. k. 128. l.
[2]) Szalay IV. k. 335 l. — [3]) Verancz 9. k. 129–30. l. — [4]) Szalay U. o. 343. l.

időben sept. 1-én Gyulavára is elesett, Kerecsenyi László ellenállani képes nem lévén, bár feladta azt szabad elvonulás feltétele mellett, azonban a megkötött egyezség ellenére elfogatott, s Konstantinápolyban meggyilkoltatott. [1])

Az Egervára közelében levő Hajnácskő még ez év Szentgyörgy napján jutott török kézre az őrök árulása folytán. Hajnácskő — mint már megjegyeztük, Pálóczy hagyaték, s Dobóék által igényelt birtok volt, mely Feledy Eustách halála után örököseire szállott. Azonban Sárközy Mihály a Feledy fiukat kiüzte onnan s kézre keritette a várat. Sárközy később török fogságba esett Bebek és Mágóchyval. A vár most neje gondozása alatt állott, de oly hütlenül őrizték, hogy a törökök 1566. Szentgyörgy napján, megvesztegetvén az őrség egy részét, azok által kosarakban felhuzatva a várba, a többi őröket igy meglepve s lefegyverezve foglalták el.

VI. Szigetvár és főleg Gyula eleste nagy rettegést idézett elő ugy Eger vidékén, mint a felvidéken, hol János Zsigmond hivei erőteljes és sikeres mozgalomnak örvendettek. A magyar kormánytanács körében épen e vészes körülmények miatt voltak elnéző figyelemmel Mágóchy egri kapitány iránt, ki ugy az egri völgyben, mint az egész megyében a reformatus egyháznak nyilt védnökeként szerepelt ugyannyira, hogy ez időszerint itt a kath. egyház már már kioltottnak volt tekinthető. A magyar kormányszék s ennek élén Oláh Miklós esztergomi érsek, azon aggodalomban éltek, hogy ha itt Mágóchynak szabad kezet nem engednek, őt elmozditják s az üldözés terére lépnek, a vár s vele a vidék, könnyen a hitsorsos János Zsigmond kezére szállhat. Oláh Miklós aggodalmait eloszlatandó irta Verancz 1567. apr. 26-án kelt levelében: „hogy az egri praefectus változtatás miatt tartani mitől sem kell, még ha az ellenség nagyobb erővel is fenyegetné a várat, csak ez a pestis, (Mágóchyt érti alatta) mely annyi szerencsétlenséget hozott a boldogtalan Egerre, távozzon.“ [2])

Az egri káptalan 1566. decz. végén következőleg ismertette Verancz püspökkel az itteni állapotokat: „javainktól megfosztva, szent helyeink profonálva, az isteni tisztelet kioltva, a mit tehetünk az, hogy könnyezünk s fohászkodunk. Templomaink elvétettek s bezárattak, a szentségek kiszolgáltatása megtiltatott, a harangok elnémitattak, a fő- s szent Mihály templomban az oltárok széjjel törettek, az oltárok ereklyéi kiásattak, a kereszt s a szent képek megcsonkitattak,

[1]) Szalay U. o. 350 l. — [2]) Ver. 12. k. 211. l.

a mise-könyvek, zászlók, összetépettek, a keresztelő kőkut összetöretett stb, ugy hogy már itt nincs semmi, a mi a keresztény népnek kedves, s azok a kevesek is, kik buzgó katholikusok maradtak, gyülöltetnek, üldöztetnek, az a pár várbeli káplán menekülésre kényszeritetett, hogy gonosz üzelmeiket annál szabadabban folytathassák.“ Más helyen panaszosan sorolja el a káptalan, hogy lakóhelyeikből elüzettek, s azokat katonák foglalták el. Mindezekről Miksa királynak mély megindulással tesz előterjesztést Verancz püspök 1566. decz. 27-én, [1]) „hogy elég volt már három év óta türni és szenvedni az egri egyháznak s a kath. vallásnak akkora megaláztatását, s üldöztetését azon férfiutól, kinek Egerbe jövetelekor utasitása 13-ik pontjában meghagyatott, hogy a püspök s az egész egri egyház s kath. vallás jogait s javait védelmezze, ugy az, hogy Egervárosában s az egri völgyben, a mennyire lehet, eretnek predikátorokat s iskolamestereket müködni ne engedjen, s a meglevő állapotot javitani s nem rosszabbra forditani törekedjék.“

VII. Verancz püspök távozása után, a mint azt előre látni lehetett, a reformatio terjedése az egri völgyben s Hevesmegyében, még nagyobb mérvben haladt előre. Az okok, melyek a terjedésnek kedveztek, még inkább halmozódtak a püspök távozásával. Az erkölcsi életrendjének hanyatlását az egyhazi fegyelmetlenség, mely immár féktelenné vált, csak elősegité. Verancz maga e felett keserü panaszokban tör ki Piopius Dénes meghitt barátja egri nagyprépost előtt, s még saját vicariusa felől is a lehető elitélő szavakban nyilatkozik. [2]) Többi kanonokjairól pedig azt mondja, szent Ágostonok, Ciprianusokkal stb. fájdalom, nem rendelkezhetünk, olyanokkal kell megélnünk, milyeneket kaphatunk. Hogy mily körülményekre czélozhatott e szavakkal Verancz, kitünik egy későbbi leveléből, melyet a vicáriushoz intézett, s felhivta, hogy Raccamontes mester-kanonoknak tiltsa meg a kereskedést, s hagyja ezt a városiaknak. [3])

A reformatio terjedéséről Jászberényben s az egri völgyön már megemlékeztünk.

Gyöngyösön 1553-ik évben, mint ezt ismertettük, Mehemet pasa, a gyöngyösi Luther követők kérelmére a kath. lelkészek illetéke és birtoka egy részét a „lutherek“ plebánosa részére rendelte átadatni. A következő években sok villongás folyhatott le a két felekezet hivei között. Luther követői, ugy látszik, panaszaik és követeléseik

[1]) Ver. 9. k. 193—4. l. — [2]) Verancz 9. k. 84—85. l.
[3]) Ver. 9. k. 306. l.

ügyében, rendesen a törökökhöz fordultak, hol vélt igazaik megnyerésében sikeresen haladtak. Ezen küzdelem lefolyását érdekesen festi Gyöngyös városa levéltárában lévő, 1566-ik évről szóló következő feljegyzés: „A másféle rendnek miképen levő közinkbe származásáról. Elsőben mikor közinkbe jövének, a másféle rend, kivánának helyet magoknak; a város, békesség okáért az apáczák egyházát, és lakó helyet, minden jövedelmével engedé nekiek; egy ideig békében voltak. Majd felindulának, és a városra reá támadának. A város békesség okáért ismét adá nekik a szent Urban egyházát, minden jövedelmivel, melyben akkor is nekünk egyházi emberünk volt. Azon közben magokban titkon ismét felindulának, és nagy sok adományokkal futták a budai pasát, és kérték a nagy egyháznak felét. Mivel elhitették vele, hogy vannak annyian mint a pápisták. A község megértvén az ő titkos nyilatkozatukat, mi is elmentünk a pasához. A pasa azt rendelte, hogy mindkét fél, szám szerint megirattassék. Találtatott a másféle rend 52, a mi rendü k 228-nak. A pasa megértette, hogy nem ugy van, mint neki ez mondatott. Magába gondolkodik, és a békesség okáért, tőn ilyen örökkötést, hogy valamelyik rend felmozditaná a meglevő állapotot, az 800 frtra büntettessék négy ember feje vételével. Mely kötést mi ez ideig megtartottuk“ — végzi a feljegyzés, azon utóirattal, hogy „ekkor a város főbirái Gothár István és Csonka Ferencz voltak.“ Csakugyan Arszlán budai pasa 1566-ik év február 16-án egy parancsot bocsátott ki: „hogy az elmult napokban az geongeosi lutherek jöttek my hozzánk és könyorgenek, hogy mikeppen egieb városokban vadnak az egházak ket fele oztassanak.“ Megengedtetett tehát ez; — folytatja a parancs — de erre eljövének a pápisták is, s minthogy amazok kevesebben volnának, kivánták, hogy elégedjenek meg a már adott két kápolnával és jövedelmivel, és hagyjanak békét. Az egyezség csakugyan ez értelemben történt meg, Budán „sok jámbor ágák és csauszok előtt.“ A két fél küldöttei voltak a pápista keresztények részéről, az időbeli birák Chonka Ferencz, Gothar István esküdtek, Gothár Márton, Kulcsár Gergely, Tamasy Miklós, Lang Mihály stb. A Luther vallásón levők részéről Barchus Péter, Nagy István Péter, Nagy Bálint, Virasztó Tamás, Gardi Lukács, Arzy Orbán. Az egyezség tehát, mint fent előadva van, köttetett meg. [1])

VIII. Mágóchy Gáspárnak más oldalról sem volt kellemes élete Egerben. A nagyterjedelmü püspöki birtok kezelése a tizedek besze-

[1]) Az eredeti török levelek Gyöngyös városa Itárában találhatók.

dése, a vár és őreinek gondozása ily időben és körülmények között egyes ember erejét felülmúló feladat volt, hozzá járult ehhez, a vár fentartására utalt jövedelmek bizonytalansága, mely a vár lételét is sokszor az esélyeknek tette ki. Ez időszerint az egri várhoz Heves és Borsodon kivül Pest, Solt és Szolnok megyék országos adói és a váczi püspökség tizedei is tartoztak, — a mennyiben beszedhetők voltak. Az eddigi küzdelem, mely az előbbi gondnokok és magának Verancz püspöknek is állását lehetetlenné tette, Mágóchyra is végzetessé vált. Az 1567. év elején már felmentetését kérte a királytól, ajánlva Forgách Simont maga helyébe, elsorolva egyszersmind a kezelési bajokat, a jövedelmekre utalt várfentartás nehézségeit, és ezekre sürgős intézkedést kért; mert a jövedelem apadt, és a szükségletet nem elégiti ki. Ennek folytán 1567. marcz. 20-án Zerdahelyi Mátyás mislei prépost, Hoszuváthy György és Sulyok Ferencz mint királyi biztosok küldettek Egerbe, hogy helyszini vizsgálatot tartsanak, a püspökségi jövedelmeket irják össze, esetleg a falvak birái kihallgatásával. Irják össze a váczi püspökség tized-jövedelmét is. [1]) Vegyék számba, mennyi katona tartatott és tartatik, úgy a védelmi és élelmi szereket is leltározzák; általában az összes jövedelmi állapotot konstatálják, az ujabb viszonyok alapján. A biztosok 5000 renus frtot hoztak magokkal a szükségletek fedezésére, de ugy hogy Mágóchy már az uj kapitánynyal számolja le. [2])

A kir. biztosok megjelenésével Mágóchy elbocsátása elintéztetett. Utódja Forgách Simon lett.

IX. Mágóchy főispánsága idejéből egy érdekes visszahelyezési pör, és ebben hozott itélet tünteti fel az akkori törvénykezési állapotot. Az eset ez.

Ellenvölgyi örökösei keresetet inditottak Kendy Bálint és Geberdy László, mint jogtalan birtokfoglalók ellen. A birtokok Pest, Hevesmegyében és Egervárosában voltak, és mint a törvényszék tagjaiból látjuk, az mint Pest és Hevesmegye közös törvényszéke biráskodott a két megyében levő birtokok felett. Feltünő az is, hogy a törvényszék elnökeül „judex commisarius“ szerepel. A per lefolyása ez volt.

Ellenvölgyi Jánosnak kiskoru Katalin leánya és özv. Kerecsenyi Andrásné másik leánya nevében, kérvény nyujtatott be Károly főherczeghez 1566. marcz. 8-án, hogy atyjok Ellenvölgyi János után

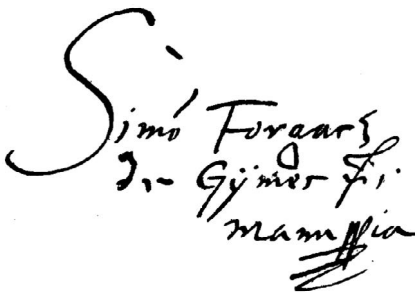
[1]) Az egri káptalan „Liber S. Joannis“ okmánytárában foglaltatik ezen összeirás.
[2]) Liber Instruct. 12. 48. l.

maradt pestmegyei birtokokat Nemegy, Hartyán és Ráthót falvakat, és Hevesmegyében Egerben egy házat, két kertet és két szőlőt, egyik a Medves, másik a szent László hegyen, Kendy Bálint, kinek neje Szent-Bertalany Anna, és Geberdy László foglalták el minden jog és törvény ellen; úgy hasonlóképen több arany és ezüst nemüekből álló ingóságot vettek birtokukba, kérik: hogy az elfoglalt birtokok és ingóság a törvényes örökösöknek visszaadassék, és minden háboritás ellen védessenek meg. A kérvény Mágóchy Gáspár, akkori pest- és hevesmegyei főispánnak küldetett le törvényes intézkedés végett, ki is Pest- és Hevesmegye törvényszékének adta ki, e felett itéletet mondandó. A törvényszék ezen Pest és Hevesmegyében terjedő, sommás visszahelyezési kereset megbirálására, következőleg alakult: elnök volt Mágóchy által e czélból kiküldött „judex commissarius" Pásztohy Ferencz; tagok: Pethelei László és Vizázy Mátyás pestmegyei és Chiga János hevesmegyei szolgabirák, Bokry István, Dengheleghy Gáspár, Csaghy Ferencz, Szölösy Márton, Török Bálint, Bay Ignácz, Nagy Gábor, Szanthay Oszvald, Karthaly Pál esküdt ülnökök, és Szentmariay Imre Pestmegye jegyzője. A kereset már előre kiadatván, a törvényes határidőben 1566. év husvét utáni szombaton, a nevezettekből alakult törvényszék meghallgatta Tharnoki Mátyás felperesi ügyvéd keresetét, melyre Kürthy Sebestény, Kendy Bálint és neje ugy Geberdy védője előadta, hogy a kérdéses birtokokat az illetők törvényesen szerezték, Ellenvölgyi János halála óta jogosan és békésen birják, és erre tanuikat kérik kihallgattatni; és ha valakinek keresete van, azt most már csakis rendes peres eljárással érvényesithetik. A pro és contra felszólalások után, alperesek tanui kihallgattattak, kik a mondottakat igazolják, mire a törvényszék itéletet hozott, hogy felperesek a birtokban nem háborgathatók sommás uton, felperesek rendes eljárásra utasitatnak, és a hatóság a tényleges birtokost birtokában védeni van hivatva. [1])

[1]) NRA. 10. cs. 68. sz.

HARMINCZEGYEDIK FEJEZET.

I. Mágóchy után Forgách Simon neveztetett ki a vár főkapitányává 1567. máj. 16-án. A törökök Jászberényt megszállják. Dédes elesik. Pétervására előbb Geömes Ferenczneк, majd Mágóchynak adományoztatott. II. Perényi Gábor s Országh Kristóf halála 1567-ben. Dobó István követelése Perényi halála után a Pálóczy javakra. Viszálya a kinestárral. A végzetes Tegenyei per. Elfogatása s menekülése pozsonyi börtönéből. III. Dobó István Bocskay és Balassával összeesküvéssel vádoltatik. Elfogatása a pozsonyi országgyülésen. Bebörtönöztetése s halála. Dobóruszkai sirja, s emléke az egri várban Családja megkapja a Pálóczy javakat. Krisztina leánya házassági pöre. Ferencz fia örökös nélküli halálával a Dobó birtokok leányágon a Rákóczyakra szállanak. IV. Perényi Gábor halála, özvegye s testvére iránt tanusitott eljárásáról állitólagos hirek. V. Országh Kristóf halála s családja; viszálya a birtok iránt. Birtokait Török Ferenczné Borbála, Kristóf unokatestvére örökli. Ezek utódai.

I. Mágóchy elbocsátási kérelme elfogadtatván, utódjául Forgách Simon, a hires Forgách Ferencz püspök s történetiró testvére neveztetett ki 1567. máj. 16-án, ugyanazon hatáskörrel, melylyel Mágóchy vezette a vár s Heves-Borsod megyék főispáni ügyeit. Forgách hűségesküje a Mágóchyéval teljesen azonos. [1]) Az átadást a már emlitett királyi biztosok: Zerdahelyi Mátyás mislei prépost, Paczoth János és Sulyok Ferencz ez év jun. 4-én teljesitették, mely alkalommal Mágóchy leltárában foglalt hadi s élelmi felszerelvények, a mint azok Peliny Bálint volt gondnok által átadattak, tovább is, mint a király pénzéből szerzett czikkek, soroltattak elő Forgách részére, tehát nem mint püspöki tulajdonok. Az átadók ezt az egri káptalan előtt jegyzékbe vétetvén, e fölött a további elhatározást ő felségének tartották fel. [2]) Ugy látszik, bizonyos aggály merült fel, hogy legnagyobb részben a várbirtok jövedelméből szerzett felszerelvények, állithatók-e tisztán királyi tulajdonnak?

Ezen év Hevesmegye beléletére más tekintetben is mozgalmas volt. A törökök régi tervöket, hogy Egervárát mennél inkább körülzárolják, ujból nagy sikerrel érvényesitették. Ez évben szállották meg a jászberényi zárdát, mely körül évekkel ezelőtt heves küzdelem folyt le, kiüzvén onnan a tulajdonos barátokat, kik a városba költöztek át, s átalakitották erőddé. [3]) Hajnácskő után pedig a másik szomszédes vár Dédes is, mely Perényi Gábor tulajdona volt, 1567. apr. 2-án szintén török kézre került, a mit Putnok és Vadász gö-

[1]) NRA. 600. cs. 26. sz. [2]) NRA. 600. cs. 25. sz. [3]) Gyárfás IV. k. 115. l.

mörmegyei várak eleste követett. Dédest Hassan pasa ostromolta, melyet Barius István, Perényi várnagya 15 napon át vitézül védelmezett. Ekkor kitünt, hogy a vár tarthatatlan, de Barius rettentő vér-áldozat árán adta csak át a várat. A vár közepén levő torony alá ugyanis, összehordatta minden meglevő puskaporát, s egy hosszu kanóczot vezetett oda, mely lassu égésével időt engedett neki s katonáinak a menekülésre. Éjjel tehát mindnyájan elhagyták a várat, melyet észrevevén a törökök, nagy örömrivalgással rohantak be. A meggyujtott kanócz tüze pontosan épen akkor ért a puskaporhoz, midőn a törökök már mindnyájan benn voltak. A torony nagy robajjal repült ég felé, romjai alá temetve mintegy 4000 török harczost. [1]) Dédes ekként török kézre jutva, hevesmegyei járuléka Pétervására, 1568-ban Perényi Gábor halála után Geömes Ferenczneк, Silvás pedig Kátay Ferencz egri lovas tiszteknek [2]) adományoztatott. A későbbi időben szerepet vitt Kátay családnak ez veté meg alapját. Pétervására nem sokáig volt Geömes Ferencz birtokában, a király 1574. okt. 18-án Mágóchy Gáspárnak adományozta 3000 frt lefizetése mellett. [3])

Ezen 1567-ik évben halt meg Hevesmegye két legnagyobb birtokosa is, Perényi Gábor és Országh Kristóf.

Perényi halálával Dobó István eddigi története ujabb, de végzetes tragikai részlettel gyarapodott. Dobóék, tulajdonképen most már István és Domokos, mert Ferencz testvérök még 1552-ben elhalt, szivosan s kitartóan küzdöttek a Perényi Gábor kezén levő Pálóczyféle birtokok megszerzésére, melynek folyamában egy még 1548-ból származó per Tegenyey Tamással, volt a végzetes fonal, mely Dobó István tragikumára vezetett.

Ezen nevezetes Tegenyey-féle per ez volt: 1548-ban Tegenyey Tamás, Pálóczvárának szomszédságában levő Tegenye faluban lakott. Dobóék tisztjei viszályba keveredtek Tegenyeyvel, s ennek panasza szerint ezek több rendbeli erőszakot követtek el, mint marháikat behajtották, szántóföldjükből elszántottak, négy ökrös szekeret erőszakosan elvittek stb. Ezek miatt Tegenyey nagyobb hatalmaskodás czimén bepörölte Dobóékat a nádori helytartó előtt, s el is marasztaltattak az akkori törvények értelmében, nagyobb erőszakoskodásért fej- s jószágvesztésre. Dobó István az akkori eljárás szerint a végrehajtást felfüggesztette s a nagy ostrom után erdélyi vajdává neveztetvén ki, a végrehajtást tovább is sikerült függőben tartani.

[1]) Forgách hist. 365. l. [2]) NRA. 1718. cs. 1. sz. [3]) NRA. cs. 66. sz. 21.

Dobó István Erdélyből, ujvári börtönéből kiszabadulván, miután Tegenyey időközben meghalt, annak özvegyével 1563. szept. 1-én kiegyezett. Időközben azonban Dobóék ősi ellensége Perényi Gábor, minden áron oda dolgozott, hogy Tegenyey özvegye az egyezséget vonja vissza, s az itéletet hajtassa végre; sőt Tegenyey özvegyétől a pört megvette, s Dobóék ellen a végrehajtási jogot magára ruháztatta. Ennek hasznát Perényi 1567. jun. 7-én történt halála folytán nem vehette. De a bonyolult csomó tragikai megoldása csak most következett be, a mitsem sejtő Dobó Istvánra, midőn Perényi halála után a Pálóczy-javakra nézve a kincstárral keveredett pörbe. [1])

Perényi Gábor ugyanis most örökös nélkül elhalván, Dobó István azon reményben ringatta magát, hogy a követelt örökség immár nehézség nélkül fog ölébe dőlni. Aligha volt tudomása Perényi s a fiskus között még 1563. évben kötött egyezségről, melyről már megemlékeztünk, mely egyezség szerint, Perényi örökös nélküli halála esetére, összes javait, ezek között a Pálóczyféléket a koronára hagyja, hogy a király János Zsigmond és hivei ellenében megvédelmezze s biztositsa, — Sztrobko és Terebes kivételével, mely várakat neje Országh Ilonának hagyja, élte fogytáig, mikor is Terebes, Gábor nőtestvére Erzsébet Homonnay Ferenczné re s gyermekeire száll, Sztrobkó pedig a fiskusé lesz. [2])

Fel is lépett Dobó rögtön, az örökös gyanánt jelentkezett kincstárral szembe, hogy a Pálóczy-birtokok, immár mint törvényes örökösnek bocsátassanak birtokába. A kincstár azonban, az egyezség értelmében, nemcsak Perényi családi javait, hanem a Pálóczyféléket is magához ragadván, midőn ennek folytán Dobó fentartott igényével most a kincstár ellen fordult, ez mint Perényi összes javai s jogainak örököse, a fent ismertetett tegenyei főbenjáró marasztalási itélet alapján, mely szintén reá háramlott, Dobó Istvánt Pozsonyban elfogatta s börtönbe hurczoltatta, megfosztatta mindazon kárpótlási adományozásoktól is, melyeket Dobó a királytól, szamosujvári börtönéből menekülése után nyert. Dobó István, barátai által környezve, s azok által fegyveres védelemre készen kisérve, pozsonyi börtönéből egy éjjel álruhában sántitást szinlelve szökött meg. [3])

III. Dobó pozsonyi börtönéből ugyan menekült; de neki immár vesznie kellett. Rövid időre bevádolták a király előtt, hogy Balassa János, Bocskay György, Homonnay Gáspár és Békés Gáspárral János

[1]) Gyárfás. Dobó I. Egerben 79–80—81. l. — [2]) NRA. 633. cs. 11. sz.
[3]) Forgách hist. 418. l.

Zsigmond érdekében összeesküdött. Forgách Ferencz nagyváradi püspök és Forgách Simon ez időben Egervára főkapitánya, bizonyos Kenderessy Istvánt neveznek meg, ki Dobó és Balassa pecsétjét s aláirását hamisitva, Bocskay és Békéshez szóló költött összeesküvő levelet készitett s vitte volna fel Miksa királyhoz Bécsbe, melynek alapján titokban meginditatott ellenök a hütlenségi nyomozás. [1]) Miksa éppen 1569. év aug. havára Pozsonyba országgyülést hirdetett, melyre az összeesküvéssel vádlott Dobó István és Balassa János is meg jelentek s okt. 12-én mit sem sejtve, elfogattak. Az országgyülés folyama alatt misem történt, mi az elfogatás tervét elárulta volna. Miksa király nevezett napon, a tárgyalások befejezésére vonatkozó leirata átvételére királyi várlakába hivta meg a rendeket, s ezek között megjelent Dobót és Balassát az előszobában tartóztatta le. [2]) Bocskay sejtve a történendőket, még idején Erdélybe menekült, miért is összes javai konfiskáltattak.

Dobó elfogatása nagy izgalmat idézett fel a rendek körében, kik 200 ezer tallér jótállási összeg letevésére, vagy 30 kezes kiállitására nyilatkoztak készeknek Dobó szabad lábra helyezéseért. Dobó börtönének ajtaját a rendek e rokonszenve nem nyithatta meg. Az agg férfiu majd 3 évig szivta a nehéz levegőt, mely egészségét teljesen tönkre tette. Csak Rudolf koronázása után 1572. apr. 17-én nyerte vissza elrablott szabadságát, csak azért, hogy pár hétre reá, örökre behunyja szemeit. 1572. év május végén meghalt. [3]) Igy végezte pályáját az egri hős, Dobó István.

Hült teteme Dobó-Ruszkán ősi várában azon templomban helyeztetett örök nyugalomra, melynek kiépitését ő kezdette meg; de melyet közbejött szerencsétlen esete s arra következett halála miatt csak Ferencz fia fejezhetett be. Itt mindjárt felemlitjük, hogy Szirmay azon feljegyzése (Not. top. pol. Comitat. Zemplén 202. l.), mely szerint Dobó István a pataki szent Mihály templomban temettetett volna el, téves. Dobó halálakor Patak még nem is volt birtokában. Patak, csak halála után adatott át gyermekeinek, mint ezt alább látni fogjuk.

Dobó István porai ma is a ruszkai templom jobb oldali szent Anna oltára alatt nyugszanak. Ez oltár felett két angyal által tartott veres márványon a következő sirirat hirdeti örök emlékül a nagy hős nyughelyét:

---

[1]) Forgách hist. 420. l. Károlyi A. értekezése Dobó-Balassa összeesküvéséről, lásd Századok 1879. évi folyamában.

[2]) Orszgy. eml. V. k. 190. l. — [3]) NRA. 811. cs. 17. l.

„Hoc tumulo Stephanum clauserunt fata Dobonem,
Qui quondam Turcas a vestris Agríae muris
Repulit, insignemque ferens ex hoste triumphum,
Extremam Ungaricis cladem procul egit ab oris."

„Végzete e sirba zárta Dobó Istvánt, ki egykor Eger falairól elüzte a törököket, s az ellenségen szerzett dicső diadalával, magyar hazánkról a végcsapást elháritá."

Ez emléket, hős apjának, fia Ferencz állitatta. Ezt igazolja az oltár evangeliumi oldala veres márványába vésett következő felirat:

„Franciscus Dobó filius haeres hoc monumentum
Optimo merito publico luctu statuit."

„Dobó Ferencz, a hős fia, állitotta az emléket, a közgyász érdeméből."

A baloldali szintén vörös márványból készült kis oltárnál, a Dobó-család czimerének rajza foglaltatik, alatta a következő jellemző felirattal

Dacia nunc filium tanto se Praeside caesum
Deflet et immensum praedicat Agriae virum
Invictum semper dum saeva calumnia morsu
Vincere conatur vincitur ipsa suo.

„Dácia is siratja most jeles főnökében fiát, és nagynak hirdeti Eger férfiját, a mindig legyőzhetetlent, s midőn a kegyetlen rágalom harapásaival megtámadja, önmagát teszi tönkre."

E felirat az egykori erdélyi vajdára vonatkozik, s Dobó Istvánnak általunk ismertetett erdélyi s egyéb viszontagságaira (lásd a 179—180-ik lapokon) czéloz. A rágalmazott apa emlékének e feliratban adja meg az elégtételt Ferencz fia, melyhez, azt hisszük, a történelem is hozzájárul.

Ugyanoly vörös márványból, még egy emléket állitott a hős apának a hálás fiu, s az Dobó Istvánnak élethü alakját ábrázoló dombormü szobra. E szobor egykor a templom falába volt beillesztve, honnan 1833-ban kivétetvén, Egerbe v itetett, hol a vár régi közép kapujának boltozott üregében ma is látható.

Mielőtt ennek történetéről szólnánk, a dobó-ruszkai lelkészi levéltárból, ezen szoborra vonatkozó következő adatokat közöljük.

Zsigrai Pál dobo-ruszkai plebánosnak „Protocollum parochiae" czimü feljegyzései között az 1791. évben összeirt leltári tárgyak sorában ezek olvashatók: Ecclesia haec habet latus unum in corpore foras protensum, ubi adest cripta supra quam jacet in terra pro porta Effigies marmorea Stephani Dobo de Ruszka." 1793-ik év alatt pedig

ez olvasható: „criptae porta a foris facta statua Stephani Dobo ad latus Ecclesiae a foris ad portam praeclusam aplicita.“ „A sirbolt ajtaja helyén a templom külső falán a Dobó István szobra áll.“

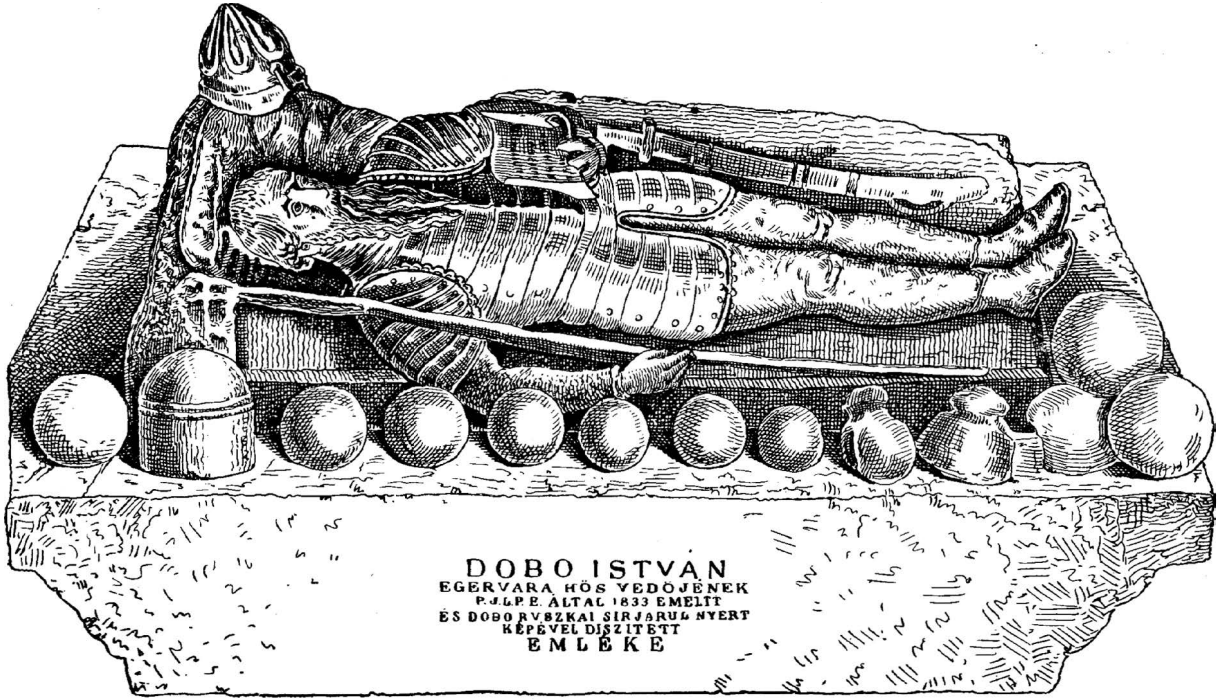
Hám püspök 1832-ik évben Dobó-Ruszkán canonica visitatiót tartván, még ezen a helyen látta a szobrot, mit a Can. Visitatiót kiállitott okmány következő szavai tanusitanak: — elébb megjegyezvén, hogy e templomban, melyet épiteni Dobó István kezdett, fia Ferencz pedig teljesen befejezett, nyugszik az egri hős Dobó, ekként folytatja: „cujus statua marmori incisa quondam in ipsa Ecclesia terae imposita, sed successive exinde excepta, nunc in latere Ecclesiae merediem respiciente, visitur.“ [1]) „Kinek márványba vésett szobra, mely egykor a templom belsejében a földre helyezve volt, onnan kivetetvén, most a templom déli oldalán látható.“ 1832-ben tehát a dobó-ruszkai egyház külső déli oldalán volt még a szobor, a mely aztán elvitetett Egerbe.

Az emlékkőnek Dobó-Ruszkáról 1833-ban történt elviteléről szóbeli hagyomány az, hogy Pyrker egri érsek, a hős emléke iránt lelkesedve, a várromok akkori takaritási munkálatánál, kegyeletét egy sirjáról nyert emlékkel kivánta megörökiteni. A belső és külső vár közötti középkapu boltozatnak hátulsó része tehát befalaztatván, itt egy sir-üreg-féle állitatott, s Dobónak fent emlitett márványba vésett dombormü szobra, Dobó-Ruszkáról ide hozatott s itt egy ravatalszerü kőemelvényre helyeztetett; mint az a mellékelt rajzon látható.

A szobor, mint már érintettük, s fentebb igazoltuk, hősünk élethü alakját ábrázolja. A szobor 175 cm magas, feje jobbjában tartott zászlójának lobogóján nyugszik, baloldalán kardja, baljában egy pergamen-tekercset tart, melyen szóról-szóra a következő felirat olvasható: „Scio quod redemtor meus vivit et in novissima die de terra resurrectur. rursu cirumdabor et in carne video Deum et salvatorem meum.“ „Tudom hogy él az én megváltóm, hogy az utolsó napon feltámadunk, s ismét vele leszek, és testemben fogom látni Istenemet, megváltómat.“ Dobó-Ruszkáról az emlék ovatosan, nehogy a ruszkaiak kegyelete megsértessék, egész titokban hozatott el, hogy hősi dicsőségének legméltóbb helyén láthassa az utókor egyik legnagyobb fiának, Eger dicsőségének márványba vésett élethű nemes alakját.[2])

[1]) A szobor ravatalszerü emelvényen nyugszik, mint e rajzon látható. E helyen ekként fektetve, e szép, nemes alak alig szemlélhető jól. Érdemes volna, a már régiségénél fogva is nagybecsü emléket más, jól áttekinthető állásba helyezni.

[2]) A dobó-ruszkai plebánia ezen okmányait Demek Antal esperes-plebános ur szivességéből közöljük.

DOBO ISTVÁN
EGERVÁRA HÖS VÉDŐJÉNEK
P. J. L. P. E. ÁLTAL 1833 EMELTT
ÉS DOBO RUSZKAI SIRJÁRUL NYERT
KÉPÉVEL DISZITETT
EMLÉKE

Dobó István Sulyok Sára özvegyét és két gyermekét, Ferencz és Krisztinát hagyta hátra. Halála után a keresett Pálóczy-javakat, Patakot, Ujhelyt stb. a király az özvegynek, és örökségképen Ferencz és Krisztina gyermekeinek, és Dobó István szintén elhalt Domokos testvére Jakab nevü fiának, egyenlő arányban birtokukba bocsátotta. Istvánnak másik fivére Ferencz, figyermek nélkül halt el, és igy csak István és Domokos a két testvér hátrahagyott gyermekei részesültek a Pálóczy-javakban. [1]) Dobó István leánya Krisztina Várday Mihályhoz ment nőül. Krisztina, férje mellett boldog aligha volt, mert 1584. decz. 26-án, férjétől elválva, Balassa Bálinthoz kora hirneves költőjéhez, Balassa János fiához ment ujból férjhez. Balassa Bálint hevesmegyei birtokos is volt, nevezetesen Verbőczy István fijának Imrének halála után, Mindszent és Szuha birtokrészeket ő vette meg. [2]) Valamint családja, ugy ő is zászlós ur volt vagyis bárói rangot viselt, és mint ilyen hivatott meg az 1583-ik évi országgyülésre is. [3]) Ugy látszik, Krisztina első férjétől elválasztva még nem volt, mert e házassága folytán a kir. fiskus ellene pert inditott. Krisztina, Balassa Bálinttal unokatestvér is volt, miután Bálint anyja, a Krisztina anyjával édes testvér volt. A királyi fiskus idézőlevelében kettős házassággal vádolja Krisztinát, elsorolván, hogy a fentirt napon a pataki templomban, a szent beszéd végeztével, midőn a nép már kiment a templomból, Balassa Bálint Krisztina kezét megragadva, visszatartotta, és egy jelenvolt concionator előtt nejévé tette. [4])

Dobó István özvegye Sulyok Sára, 1578-ik évben Cháky Pálhoz ment ismét nőül. [5])

Ugy Dobó István fia Ferencz, mint testvére Domokosnak fia Jakab örökösök nélkül haltak el. Ferencz 1602-ben mult ki az élők sorából s vele sirba szállott a Dobó-nemzetség is.

A Dobó családi birtokok legnagyobb része, Dobó István nővére Anna leszármazása utján, mint azt más helyen érintettük, (lásd 83-ik lapon) Rákóczy Györgyné Loránffy Susanna mint női ágon Dobó örökösre, és utána gyermekeire a Rákóczyakra szállott.

IV. Perényi Gábor 1567. jun. 28-án hirtelen szélhüdésben halt el, Pozsonyban 35 éves korában. Hült teteme a pataki szent Mihály templomban temettetett el, hol özvegye emlékét terjedelmes siriratokkal örökité meg. [6]) Özvegye Országh Ilonával később kiegyezett

[1]) NRA. cs. 246. sz. 17. — [2]) NRA. cs. 1485. sz. 57. — [3]) Orsz. eml. 7-ik k. 138. l. [4]) NRA. cs. 1019. sz. 16. — [5]) Orsz. eml. 5. k. 258. l. — [6]) Not. Top. Pol. Com. Zempl. 204 l.

a kincstár és élte fogytáig megkapta a kikötött két birtokot. Még mintegy két évig élt férje halála után. Igy némely történetirónak azon feljegyzése, hogy halála előtt nejét, nehogy más valakihez férjhez menjen, megmérgezte volna, a valóságnak nem felel meg. Perényiről más irányban is a legborzasztóbb hirek szárnyaltak az egykoruak között, melyek még oly komoly irónál is, mint Forgách Ferencz, figyelmet keltettek. [1]) Ilyen az is, hogy Ferencz testvérét, Konstantinápolyból elbocsátatván, nehogy a birtokokon osztozkodni kelljen, megölette volna. Perényi Péter fia Ferencz, Gábornak testvére, Forgách szerint a mint haza jött, ment a szülei házhoz, hol anyja és dajkája rögtön felismerték, Gábor azonban mint idegen kóborlót és álakoskodót kiűzte onnan. Később meggyilkoltatta. E hirt azonban maga Forgách Ferencz is kétkedve fogadja. Házi életéből, és neje iránti viselkedéséből felemlitik azt, hogy féltékenységével oly annyira gyötörte nejét, hogy egész zárdai életre kényszeritette otthonában. Társaságba soha nem bocsátotta, még az ablakon sem engedte kinézni, és szerelemféltésében annyira ment, hogy egy ifju nemest Semsey Istvánt, ki állitólag szerelemtől lángoló pillantásokat vetett a szép Ilonára, megmérgezte. Gábor halála után 1569-ben anyai ágon a három Balassa testvér János, András és I tván, kiknek nagyanyjok Gábornak bátyja Perényi István leánya Orsolya volt, léptek fel a Perényi-birtokok iránt követelőleg, nevezetesen Hevesben Debrővára, Borsodban Onod és Dédesvára, továbbá Hevesmegyében Pétervására, Heves-Iván, Derecske, Balla birtokokra. [2])

V. Országh Kristóf alig 30 éves korában, — mint Forgách irja — zajos és kihágó életmodora folytán kimerülve, 1567. okt. 17-én szintén örökös nélkül halt meg. [3]) Neje a szigeti hős nővére Zrinyi Ilona, édes anyja Pekry Anna Országh Lászlóné, később Losonczy István özvegye, testvérei: Ilona Perényi Gábor özvegye, Borbála Török Ferenczné, és nagynénje, kivel egy időben hosszú per után kiegyeztek, Országh Magdolna most már Bánffy István özvegye állottak az óriási Országh-birtok felett egymással. — más oldalról a magnélkül maradt Országh-fiág örököseképen jelentkező kincstárral szemben. Az özvegy, özvegyi jogát igényelte, és e tekintetben 1568. évben hozott itélettel nyertes is lett. [4]) Az özvegy később 1570-ik évben Balassa Istvánhoz ment nőül. A követelők közül Török Ferenczné járt még legsikeresebben, mert Miksa király 1569. évben

[1]) Forgach hist. 378. és 382. l. — [2]) NRA. cs. 9. sz. 21. — [3]) Forgach hist. 383. l.
[4]) NRA. cs. 15. sz. 8. v. cs. 15. sz. 1.

kelt adománylevelével mindkét nemre terjedőleg, nekik és örököseiknek adományozta hüségök fejében 24 magyar trtért a következő hevesmegyei birtokokat: Sirok, Oroszlánykő várak, Sirok-Allya, Verpeléth, Nagyberek, Tarnapatakon malom, Oroszlánkővárának járulékai, Nána, Domoszló, Markaz, Detk, Visonta, Ugra, Zaránk, Eörs, Peel, Kőtelek, Köre, Gyenda, Karácsond, Györk, Visznek, Kőkút, Atkár, Átány, Szakállos, Mosó-Halom, Szent-Jakab, Tarvára, Heves, Fegyvernek, Ványa, Pata, Tarján, Gyöngyös városok, Százberek, Alchy. Fokoro, Szentiván, Agosvár, Kékespuszta, Mátra erdeje, Pásztó harmad részben. [1]) Török Ferenczcnek István fia, és leányai Eufrosina, Ilona és Susanna maradtak hátra [2])

HARMINCZKETTEDIK FEJEZET.

I. Forgách Simon várkapitány kedvező helyzete. Verancz püspök ujabb utja Konstantinápolyba. A drinápolyi béke. A béke János Zsigmonddal. Ennek halála. Verancz esztergomi érsekké neveztetik ki, 1569. okt. 17-én. Halála. II. Radeczy István egri püspökké neveztetik ki. 1572. évben. Az egri egyház és káptalan birtoka kincstári kezelés alatt. Külső-Szolnok Hevesmegyével törvényileg egyesitetik. III. Forgách várkapitány elveszti a bizalmat. Utódja Ungnád Kristóf. A rendek sérelmi felirata a vártemplom elzárása, és a káptalani javak miatt. Radeczy püspök a német tanácsosok ellen. IV. Leleszi János jezsuita hittérítő Egerben. A káptalan összeütközése az egriekkel, szent Mihály temploma végett. A rendek felfogása az egri viszonyokkal szemben. V. A gyöngyösi vallási viszály. Mustafa pasa levele Gyöngyös biráihoz. Gyöngyösi házeladás. A felnémeti paulinusok bérbe adják felnémeti javaikat.

I. Forgách Simon várkapitány kezdetben kedvező jelek között foglalta el állomását Egerben. Ez alkalommal Verancz püspökkel békés kiegyezés történt az archidiaconusi quarta-illetékre, melyet Mágóchy mint püspöki járandóságot a vár javára lefoglalt, hogy az a káptalan illetékes tagjainak adassék ki. [3])

Verancz püspök maga, ez év jun. 12-én ismét követségbe utazott Konstantinápolyba, a béketárgyalások folytatására. Hét havi alkudozás után sikerült a 8 évre terjedő drinápolyi békét megkötni 1568. febr. 17-én, melynek folytán 1571-ben János Zsigmond erdélyi fejedelemmel is megköttetett a béke, melynél az erdélyi fejedelemnek szabad választási jogának biztositása mellett, Miksa király fensőbbségi joga elismerést nyert. Az igy megkötött béke után János Zsigmond meghalt, és erdélyi fejedelemmé Báthori István választatott meg.

Verancz maga konstantinápolyi időzése alatt, nem sokat foglalkozhatott egri egyháza ügyeivel, az a dolog természetében rejlik. Forgách Simon főkapitány ellen sem lehetett kifogása, kitünik azon levélből, melyet Verancz 1568. jun. 11-én Konstantinápolyból vissza-

[1]) NRA. 242. sz. 3. — [2]) NRA. cs. 78. sz. 1. — [3]) Ver. 9. k. 207. l.

térése idejében intézett Forgáchhoz, válaszolva Egerből Barius István egri katona, Dédesvára volt védője által hozott levelére, melyben atyailag kéri Forgáchot, hogy „az egri egyházra gondja legyen.“ Ezen Barius Istvánról Bethlen Farkas után Gyárfás és mások azt beszélik el, hogy az 1569. évben Karácsony György vezetése alatt megindult debreczeni népmozgalomhoz csatlakozni akart, és hogy Mágóchy, akkori egri várkapitány akadályozta meg szándékában. Ez időben Mágóchy már nem volt egri kapitány, és igy ez tévesen említetik ez ügyben. Hogy Barius e vitéz és világlátott katona, Karácsony György félrevezett hiveihez csatlakozni akart volna, már a fentebbi téves közlemény folytán is, kétségbe vonható.

Verancz Bécsbe érkeztekor értesült csak, hogy az egri dolgok még sem állanak ugy, a mint ő gondolta. Itt vette kézhez Draskovics György zágrábi püspök levelét, melyben azt irja: „hogy az egri dolgok ugy a lelkiekben, mint a világiakban helyesebben folynának, ha püspöki tisztét kiválóbban gyakorolná, és Bécs helyett Egerben tartózkodnék.“ Itt értesült, hogy a kanonokok a várból még mindig kiszoritva, lakásaik katonai laktanyákká rendeltettek, hogy Felnémethen Forgách kapitány protestans konczionatort tart, a templomot ez foglalta el, s a papi jövedelem megfeleztetett e konczionátorral, mely tényeket panaszosan sorolja fel Miksa királyhoz tett előterjesztésében. [1]) Mindennek következménye lett, hogy Forgach Simon a Dunáninneni hadak főkapitányává mozditatott elő, és egri várkapitánynyá Ungnád Kristóf neveztetett ki.

Ez időben Verancz római vagy angol követsége volt tervben, de ez abba hagyatott, és ezt örömmel tudatja Gregoriancz Pálhoz intézett levelében 1560. aug. 18-án, melyben az egri dolgokról is keserüen emlékezik, hogy védelmet már schol sem találnak. [2])

Az esztergomi érseki szék ez időben Oláh Miklós halálával megüresedvén, Miksa király 1569. okt. 17-én Veranczot nevezte ki esztergomi érsekké. 1570. év marcz. 1-én bibornoki kineveztetésre is felterjesztetett, azonban ezt már nem nyerhette meg, mert 1573. marcz. 12-én történt királyi helytartóvá kineveztetése után rövid időre, ez év jun. 15-én, mások szerint jul. 21-én 73 éves korában Eper-

[1]) Verancz 9. k. 279. l.

[2]) Schmidt Ep. Agr. III. k. 98. l. „Ego lactior Agriam repeto quam vel Petri limina — adiissem, quantumvis et timendum illic sit et cum insolentibus militibus conflictandum, mire enim me sollicitur cura tanti confinii et tutela decimarum, quae jam etiam a fidelibus nostr. principum patiuntur vim adeo nulla uspiam defensione protegimur adeo impunitate raptorum pessumdamur.“

jesen meghalt. Hült teteme a nagyszombati Szent-Miklós székesegyházban temettetett el.[1])

II. Verancz esztergomi érsekké kineveztetése után, majd három évig üresen állott az egri püspöki szék. Csak az 1572-ik évi pozsonyi országgyülés után határozta el a király a rendek sürgető feliratára, hogy — a felirat szavai szerint, — Egerbe alkalmas férfiut nevezzen ki[2]) Radeczius István személyében. Schmidt szerint, [3]) e kinevezés régebben megtörtént, de Rómában késett a praeconizálás, mit Miksa már meg is sürgetett. Hogy a kinevezés tényleg csak 1572. évben történt meg, kitünik a hivatkozott országgyülési feliratból. Az tény, hogy Radeczius 1572. aug. 6-án egy Szegedre vonatkozó okmányban már mint egri püspök irta alá magát.[4]) Ez idő előtt kevéssel nyerhette el püspöki székét, minden valószinüség szerint jul. 1-étől utalványoztatott részére az illető javadalom. Radeczius az egri püspökséget ugyanazon feltételek mellett nyerte meg, mint ezt Verancz az utóbbi években birta. Radeczius is kárpótlásképen, mint elődje, a turóczi prépostságot kapta, és távol megyéjétől, csak a lelkiekben fentartott hatáskörrel müködött; egyebekben ugy a megye és a hozzá csatolt Borsod, Pest, K. Szolnok, Solt megyék főispáni tisztje, mint a püspökség javainak kezelése, teljesen a várkapitány kezében maradt.

Ez időben különben, már a lelkiekben is vajmi csekélyre szállott alá a püspök müködési köre. A püspöki székhely Egervára, teljesen a várkapitány kezében volt; a vár őrsége, a megyei nemesség nagy részével a protestantismusnak hódolván, az egyházi jurisdictió gyakorlásának tere igen szük körre szorult. A várból az egyházi férfiak a kanonokokkal együtt kiszoritattak, lakásaik katonai kaszárnyákká alakitattak át; a templom bezáratott azon ürügy alatt, hogy a várbelieknek kath. isteni tiszteletre szükségök nincs, a városból jövő hivek részére pedig a vár ajtai tárva-nyitva nem hagyhatók. A püspöki javak mellett most már a káptalani birtokok is kincstári kezelés alá vétettek a vár szükségletének fedezése szempontjából, miután az 1569. évi országgyülés a 27-ik törvényczikkben, felhatalmazta a királyi kincstárt, hogy a végvárak körüli papi tizedek, eltérőleg a régi törvényektől, kamarai számadásra vétessenek bérbe. A káptalannak Polgár és Szent-Margitán lakó jobbágyai ugyanezen országgyülés törvénye szerint, 12 napi közmunkára az egri várhoz rendeltettek, hová utaltattak Heves, Borsod, Pest, Solt és Külső-Szolnok vármegyék közmunkái is.

[1]) Ver. 9. k. 278—314. l. — [2]) Országgy. Eml. V. k. 354. l.
[3]) Schmidt Episc. Agr. III. k. 110. l. — [4]) U. o.

Ezen 1569-iki országgyülésen alkottatott meg az 52-ik törvényczikk, mely szerint: „a törökök által elfoglalt Külső-Szolnok vármegyének sem alispánja, sem szolgabirái nincsenek, s több ellátni való ügyei vannak, ezentúl részére Hevesvármegye szolgáltassa az igazságot.“ Tehát a tényleg ugy is már fennállott kapcsolat ezzel törvényesitetett, s mintegy három századon át ekként egyesitve teljesité a két vármegye törvényes functioit. Ezen országgyülésen kik képviselték a megyét, ismeretlen előttünk, de ismerjük a káptalan küldötteit, kik Sisionus Mihály és Dembrinus Mihály kanonokok voltak. [1])

III. Az országgyülés végeztével az ekként egyesitett megyék, s az egri vár élére főkapitányul s főispánul Forgách Simon helyére Ungnád Kristóf neveztetett ki. Ungnád neje a hires temesi hős Losonczy István leánya Anna volt, mindketten a protestantismus kiváló védnökei, különösen Losonczy Anna, kiről alább még leszen szó.

Ungnád kinevezésével a vár tulnyomólag német katonasággal rakatott meg, kik külön német predicatort is tartottak a várban Magdeburgi Joachim nevüt, kinek fizetése 150 tallérra ment. [2])

Ungnád, mint buzgó protestans, habár Egerben nagy kedvességben lehetett hitsorsosai előtt, az országgyülésen a rendek állandó kifogásának tárgya volt, mint idegen német származásu, ugy hogy az egri dolgok most már az országgyülési sérelmek állandó rovatában foglaltak helyet.

Igy az 1572-iki pozsonyi országgyülésen a rendek márczius 12-én kelt feliratukban előterjesztették, hogy az egri káptalan tagjai a várban levő székesegyházból, melynek sekrestyéjében őriztetnek az ő gondjaikra bizott közokiratok, a vár kapitánya s a német katonák által, kiknek ez lakóhelyül adatott át, kitiltattak. Ő felsége halasztahatatlan intézkedése kéretik, hogy a közügy szempontjából, de azért is, mert méltatlan az, hogy az Isten tiszteletére szánt helyen katonák nejeikkel lakjanak, — az egyház kiüritessék, s a káptalan rendelkezésére visszabocsátassék. Egyszersmind kifejezést adtak annak, hogy a káptalan joga tized- s negyedilletékeik beszedésére épségben hagyassék. Ezen feliratban a rendek megemlítik azt a visszaélést is, hogy a káptalan tagjaiul utóbbi időkben, idegen, a magyar nyelvben járatlan egyének neveztettek ki, kik képtelenek káptalani fontos teendőjükben eljárni, s kérik hogy az idegenek távolitassanak el. [3]) Mindkét panaszos pontra a király válaszában kellő intézkedést igért a rendeknek.

[1]) Kovachich script. min. II. 229. l. [2]) Károlyi cs. ltára IV. k. 400. l. Orsz. gy. Eml. V. k. 349. l. U. o. 382. l.

Ezen feliratban a rendek ő felsége figyelmét a többek között különösen Egervárosa hiányos körülfalazására hivják fel, mely szerint ez oly hézagos, hogy azon az ellenség minden akadály nélkül hatolhat keresztül. Ennek kiépitését sürgették, s e czélra Heves és Borsod megyék közmunkáját és az egri káptalan bárhol található javait ajánlják forditani. [1]) A király válasziratában e pontra azt jegyezte meg, hogy még a vár maga is sok munkára vár. Erre szükséges az erő első sorban, s csak azután lehet a város kellő erősitéséről intézkedni.

Az 1572-ik év september havára összehivott országgyülésen, melyen Rudolf főherczeg is megkoronáztatott, az egri káptalan ügyei ismét tanácskozás tárgyává tétettek. Az okt. 10-én kelt királyi leirat válaszol a rendek felterjesztésére, hogy az egri vár temploma miért tartandó bezárva, s onnan a hivek miért tiltattak ki? „Mert ha bárkinek szabad lenne a templomba menni, — szól a leirat — a várba is szabadon bejárhat, a mi nagy veszélyt rejt magában, ha mindenki szabadon megtekinthet ott mindent, s az erősités milyenségét kitudhatja. A nép parasztos öltözetében az ellen is befurakodhatik, s miután a hadi készletek legnagyobb része a templomban s környékén tartatik, csalárd üzelemmel azokban nagy károkat okozhat. A káptalan a városban levő templomban helyezkedhetik el, s közokiratait ott tarthatja. Ezért a vártemplom a kivánt használatra vissza nem adható.“

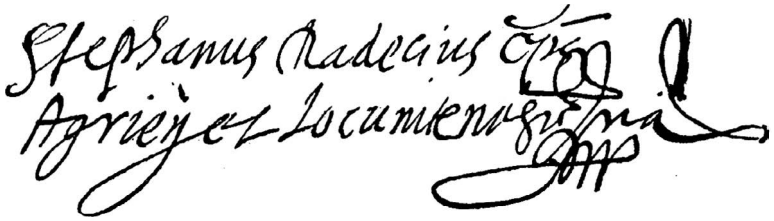
A káptalani tized ügyében közli a leirat a rendekkel, hogy a káptalan javai oly módon fognak kezeltetni, mint eddig, t. illik a kamara haszonbérli, a vár szükségletei fedezésére, ugy mint ezt a rendek is elhatározták. Ha azonban a bér nem fizettetnék, forduljanak ő felségéhez panaszszal. A káptalan idegen nem magyar tagjaira, legközelebb intézkedés történik, [2]) fejezé be a leirat, az egri ügyeket.

Ezen országgyülésen koronáztatott meg Rudolf főherczeg szept. 25-én. Felemlitjük még itt, hogy Miksa király, a protestantismushoz hajlamát, Rudolf koronázási szertartásánál is kitüntette, nevezetesen a koronázási eskü szövegéből „Szűz Máriát s minden Szenteket“ kihagyatni kivánta, s mellőzendőnek vélte, hogy a megkoronázandó előlegesen gyónjon és áldozzon. [3]) Miksa király végre Verancz esztergomi érsek s primás sürgetésére engedett, s a koronázás a szokásos szertartás mellett történt meg.

Az egri káptalan javadalmainak ügye azonban ezzel meg nem oldatott, sőt mindinkább bonyolodott. Összes javai most már kincs-

[1]) U. o. 343. és 376. l. [2]) U. o. 455—56. ll. [3]) U. o. 413. l.

tári bérlet alá vétetvén, tizedbérletei nem fizettettek, ujabban pedig Polgár és Margita birtokai az erdélyi fejedelem által foglaltattak el. A káptalan megnyugodott volna már ezen kincstári kényszerbérleten, csak a bérlet fizettetett volna. De bért sem kaptak, a javadalmak sem Egerre forditattak, mert a szerencsi és gönczi kerületek javadalmai s tizedei Tokaj és Onodvárakhoz utaltattak. Az 1574-iki országgyülésen a rendek belátva e nagy méltatlanságot, ez évi 5-ik tczikkben kijelentették, hogy a káptalan jobbágyai Egervárosa védfala kiépitéséhez rendeltessenek; egyebekben ismételten felirtak a királyhoz, hogy: „az egri káptalan szivesen felajánlja ő felsége rendelkezésére a tizedbérleteket, de hát a bérlet fizettessék pontosan, Szerencset és Gönczöt pedig adja vissza ő felsége a javaiban ugy is megcsonkitott káptalannak, ugy Polgár és Margita erőszakos elfoglalása miatt tegyen lépéseket az erdélyieknél.“ E kérelemnek azonban a többiekkel együtt nem sok sikere lett. A királyt tulhatalmaskodó német tanácsosai, elidegenitették a magyar ügyektől. Ugy a magyar had mint pénzügy vezetése idegen elemek kezébe került; a várak, ezek között Eger is idegen német katonasággal rakattak meg, mely féktelen garázdasággal sanyargatta s vérig keseritette a népet. Az elkeseredés fokozódott ugy annyira, hogy midőn 1576-ban ismét összehivatott az országgyülés Pozsonyba, az ezt megnyitó Rudolf

trónörökös előtt Radeczy István egri püspök s kir. helytartó, hivatva érezte magát a rendek nevében felhivni Rudolf közbenjárását, hogy „azon szolgaságból, azon elnyomás és zsarnokság alól, mely ő felsége uralkodása alatt hozatott be, s eddig ismeretlen volt, szabaditsa meg őket.“ [1]) A püspök s királyi helytartó a legkörülményesebben sorolja el, hogy a német kancellária miként ragadta magához a magyar ügyek intézését, az ország jogai s törvényei ellenére, mellőzve a magyar tanácsosokat, kikből jóformán csak gunyt üznek, s teljesen mellőzik. „Óvást emelünk Isten és felségtek előtt, — fejezi be a püs-

[1]) U. o. 137. l.

pök előterjesztését, hogy mi halálunkig hivek maradunk ugyan, de jogaink s szabadságunk csorbitásához, gyermekeink s az utódok gyalázatára, soha nem járulhatunk."

Az egri káptalan birtokügye felmerült az 1578. évi pozsonyi országgyülésen is, s a sérelmi pontok között már-már állandó az előterjesztés: „hogy midőn az egri káptalan tizedeit s negyedeit potom áron engedte át ő felsége szükségleteire, legalább a szerencsi tizedeit bocsássa vissza önfentartására."

IV. A káptalan nehéz napjai sulyosodtak otthon a még inkább erősödő vallási villongások által is. Habár az országgyülésen a rendek a káptalan anyagi érdekeit, a kamarai önkényes foglalással szemben erélyesen védelmezték, otthon Egervárosában a tulhatalmassá lett protestantismus, erkölcsi befolyását s lehet mondani létalapját is már-már semmivé tette; ugy hogy magában Egervárosában is a kath. lelkész helyét prot. konczinator foglalta el, kiknek egyike 1576-ban Paksy Mihály, Patakról hozatott ide.[1]) Radeczy István püspök 1578. évben, a nép vallási érzülete fellendítésére Leleszi János jezsuitát küldötte Egerbe, kinek szónoki s hittéritői hirneve országos volt. Leleszi egy évig tartózkodott Egerben[2]), de hogy müködése nem sok eredménynyel járt, kitünik, távozása után egy évre történt eseményekből. A káptalan ugyanis mint tudjuk, a várból teljesen kiszoritva, a városba tette át lakását, és székesegyházául Rudolf király 1580. febr. 26-án kelt jóváhagyó leirata alapján, az egri szent Mihály templomot foglalta el, melyet 1500 frt befektetéssel kijavitatta s czélszerüen berendezte. E templom Egervárosa patronatusa alatt állott, s a város, melynek tulnyomó része már akkor protestans volt, óvást emelt ezen önkényes elfoglalás ellen. Miután az óvás mitsem használt, a polgárság az előljárókkal élükön, segitve a vár katonasága s a város nemessége által is, 1580. Urnap utáni szombaton Ungnád Kristóf házából[3]) és a szent Miklós-féle klastromból kiindulva, megrohanták a templomot, elfoglalták, az oltárokat, képeket kihányták, s igy azt a protestans konczionátornak átadták, ki is következő napon vasárnap, ott a protestans isteni tiszteletet megtartotta. Az egri káptalan ezen foglalás ellen egyelőre mást nem tehetett, minthogy a jászói conventnél ünnepélyes óvást vétetett fel.[4])

---

[1]) Not. top. pol. com. zempl. 212. l. — [2]) Shmidt. III. k. 110. l.

[3]) Ezen ház, melyről még szólni fogunk, minden valószinüséggel, Ungnád neje L[illegible]sonczy Annáé volt.

[4]) Schmidt III. k. 122. l.

Mig ezek Egerben kétségkivül a vár kapitányai s katonái segélyével s befolyásával történtek, ezen országgyülésen teljesen más felfogásnak adtak kifejezést a rendek, kiknek jó része különben a protestans szellemnek hódolt. Általában, de részletesen is Egervára emeltetett panasztárgyául; hogy idegen, dölyfös, s a népet zsaroló katonasággal árasztatott el az ország minden fontosabb vára, s Egervára is; hol még a vár gondnokává is, idegen neveztetett ki. A rendek 1580. marcz. 10-én kelt feliratukban részletezik különösen Egervárában történt sérelmeket: „hogy a nép a vár katonái által mennyire sanyargattatik; a tized beszedésénél mily visszaélések történnek; hogy mig az egri piaczon a buza ára egy köbölért 1 frt 50 denár, a német katonáknak a vár tizedeiből bejött buzát 60 denárért adják, s annyi dijjat huznak, hogy abból két annyi magyar katonát lehetne tartani; hogy a jobbágyoknak borait erőszakkal elveszik s nem fizetnek érette; ime itt vannak panaszokat élő szóval előadandók a felnémeti lakosok, sohajok s könnyeik között várva bajaik orvoslását, de meghallgattatást nem találnak.“ Érdekes a felirat azon része is, melyben a német katonák pusztitó falánk természetét tolmácsolják; „hogy mig Egerben valaha bőség volt a vár pinczéjében a borban, s annyi volt, hogy ha egy nagy hordóba öntötték volna együvé, s hátul megfurják, egy évig se folyt volna el teljesen; — most alig található ott valami.“

A rendek azon következtetésre jutnak, hogy Egervárát vissza kell adni a püspöknek, ki jobban gondját fogja viselni, mint egy idegen zsoldos. És ha ő felsége ezt nem tehetné, nevezzen ki oda legalább magyar praefectust. „Huszonnyolcz évvel ezelőtt — szól a felirat — nem volt ott egy idegen sem, Isten segitségével tisztán magyar erő mentette meg a legnagyobb török haddal szemben.“ Igy emlékeztek meg Dobó hős tettéről, s hivatkoztak arra. „Most Isten óvja ily megtámadtatástól a várat, mert feltétlenül áldozatul fog esni. [1]) A rendek e rossz sejtelme, csak 16 év mulva teljesedett!

V. Az egri vallási viszálylyal egy időben Gyöngyösön is erős hullámokat vetett ismét a két kath. és prot. vallás felekezet közötti küzdelem, mely főleg a templomok s azok javai birtoklása felett folyt. E viszály felett itélő biróul azonban Gyöngyösön ismét nem a magyar, hanem a török hatóság jelentkezik. A felek panaszaikkal a mint tetszett, ugy a magyar, mint a török hatóságokhoz fordultak. Volt-e

[1]) Orszgy. eml. 6. k. 375—386—89. l.

Gyöngyösön is török kádi, nem tudjuk. De például Jászberényben már ily török bíróság müködvén, hogy a jászberényi polgárok a magyar hatóságok jurisdictiójának is fentartassanak, 1588. jan. 9-én kelt királyi határozattal, a jászberényi előljáróság, birák és esküdtek másod foku hatóságává az egri várkapitány jelöltetik ki, és utasittatnak a polgárok, és mindenki, hogy keresetükkel a berényi polgárokat érdeklőleg az egri várkapitányhoz forduljanak. [1]) Hasonló intézkedés történt Kecskemét városára is, még 1582-ben, hol szintén török kádi foglalt helyet, és a budai török törvényszék terjeszté ki hataskörét. Rudolf király kiadott rendeletével a várost és polgárságát Kolonics Bertalan egri várkapitány itélőszéke alá helyezte. [2])

A gyöngyösi polgárok s főleg a felekezetek, épen ugy, mint 1566-ban, most 1577-ben is a török hatósághoz, s nevezetesen a budai divánhoz fordultak vallási vitás ügyeik elintézése végett.

Ily vallási viszályra vonatkozik Mustafa budai pasának 1577. decz. 2-án a gyöngyösi birákhoz intézett parancsa, (lásd az eredeti levél hasonmását a mellékleten, melyben büntetés terhe alatt inti, hogy a „luthereknek békét hagyjanak, valamikor akarják, mind bőjtön mind egyaránt a mészárosok, hust árulhassanak; (tehát bőjti napokon tiltva volt a hus árulása) iratlan jobbágyok itt szabadon telepedhetnek, és mesterségök után élhetnek; s ne sarczoltassanak. [3])“

Mustafa pasa ezen pecsétes magyar levelét a gyöngyösi birákhoz, hason-másában mellékelve közöljük.

Ezen parancs a „Luther-rendüek“ javára szólt a kath. felekezetbeliek ellen. Ezek sem késtek a maga módja szerint megnyerni a magas diván kegyét, mi hogy sikerült, mutatja a következő eset.

A luther-vallásuak a templom tulajdonát képező bizonyos ház malom és szőlőskertet szereztek birtokukba, bizonyos évi adófizetés mellett, mely összesen 30 piaszterre ment, már 3 év óta. A diván előtt ezen fizetéssel bizonyitották tulajdonjogukat. Azonban a katholikusok részéről egy küldöttség, Király András, Tóth Mátyás, Olasz Jakab, Márton Diák, Sám Mihály és Csóka Pál jelent meg, s régi okmányokkal igazolták, hogy e birtokok a barátoké voltak, s most is őket illeti. Nem késett a küldöttség kijelenteni, hogy e javak után készek több adót fizetni, mint a mennyit a lutheranusok fizetnek. E végből rögtön le is tettek 60 piastert, sőt a lutheranusok által három éven át fizetett 30—30 piastert is megtéritették. Mindezek ekként

[1]) Károlyi cs. ltár 3. k. 442. l. — [2]) Kecskemét v. tört. I. k. 233. l.
[3]) Eredetije a gyöngyösi reform. egyház levéltárában található.

Ssz mustaffa passa az Hatalmas fövök
Cyazarnak fö hel tartoia Budan
es gyoru vijseloie magiar orszagnak

Hagyiuk es parancziollyuk tÿ neketök gyöngyössy
Bÿrakanak, hogy az lutaröknek az iö vöndik szövet
Beket haggyatok es ne akadgyatok iöket
Tovaba Adalamÿbol iök Akarnak mijnd bÿztön
mijnd egi aranÿ az mazaros mastövök az vi
Ciuan szagyk szövent Jo bardon Hustaual fa sanak
Amaz fölötte valamöli föld Hatarwal Jrat
„ kan Jo bagi Atar kezikben ha koual Jusson Bÿz
„ uast Jöwben es takiak mÿnt Jambor Jo bagi
mijndön az iö mestörsege szivet Jo bodon mÿn
„ ellön es ellön akarna, semmÿuel tÿ ne
sauriolta satok es vgian ne Banniatok mas
tha ezök falöl Hanaz Jöwend vzatok Bÿ
„ zonnal tiggyetök Hogy kawat es szegyö
„ net vallyatok Datum Bude 26

megtörténvén, meghozatott 1578. okt. 26-án az itélet, hogy a kérdéses birtokok a katholikusoké, s „mindaddig mig birják, hozzá ne merjenek nyulni a lutheranusok.“ [1]) A későbbi eseményekből következtetve, a püspöki határban Gyöngyös mellett feküdtek ezen birtokok, melyeket a luth. vallásuak saját papjuk javára foglaltak el. Püspökiben nem volt lelkész, a gyöngyösi egyház filiája volt. A püspökiek Gyöngyösre jártak be templomba, s a szentferenczrendiek teljesitették a lelkészi teendőket.

Habár Gyöngyösön a török hatalom tényleges müködése ekként érvényesült, a gyöngyösi polgárok ez időszakban a rendes megyei hatóságokat is igénybe vették, mint ezt igazolja 1587-ben szent Lőrincz napján az egri káptalan előtt kötött adásvevési szerződés, mely szerint Sother András (circumspectus Andreas Sother) eladja 250 frtért Gyöngyösön Poroszló Pál és Barthus Pál szomszédságában levő udvar-házát nemes lit. Lippay Andrásnak. [2]) Ebből látszik, hogy a megyei nemesség, ugy mint Egerben, Gyöngyösön is vásárolt jobbágy házakat. Sothér András polgár volt, s mint ilyen czimeztetik „circumspectusnak.“

Egy érdekes bérleti szerződés köttetett 1584-ben a leleszi konvent előtt. E szerint a Paulinus atyák meghatalmazottja, nevezett évben, Felnémet felett volt klastromukhoz tartozó javakat, 3 drb szőlőt és 2 malmot, egyike két köves a tárkányi, másika egy köves az egri patakon, choltói Baso Farkasnak 680 frtért oly módon adta bérbe, hogy évenként 25 frtot számol le, s birja még az egész összeg le nem telik. Ezen Basó Farkas nővére Borbala Mocsáry György neje volt. Érdekes ez annyiban is, hogy ez időben a Paulinus atyák a távolban zárdájuk feldulva, mégis intézkedhettek vagyonukról. [3])

HARMINCZHARMADIK FEJEZET.

I. Ungnád Kristóf, utána Kolomich Bertalan, s ismét Ungnád német várkapitánysága, s főispánsága. Kövér Ferencz s Bodi Menyhért provisorok utasitásai. A vizsgáló bizottság az egri várban, s a liber Sancti Joannis. Ungnád zálogba adja Szentmáriát. 1588-ban Rákóczy kineveztetik várkapitánynak. II. Bajony Zsófia asszony, Pásztohy János, Kenderessy Boldizsár és Szerényi Mihály egri katonatisztek neje. Mária kis leánya korévének megállapitása, s a keresztelési anyakönyvek. Családi viszonyok, s a nemesi család akkori házi s gazdasági élete. Pörös törvénykezési esetek 1579—1600 évi időkben. III. Pásztohy Jánostól származott gyermekei követelik atyai örökségöket. A „fogott birák“ itélete. IV. Szerényi Mihály végrendelete. V. A Bajoni kastély ingóságainak leltára. VI. Női hozomány 1582-ik évben. VII. Tur és Tisza-Varsány birtokosai, Derencheny, majd Kövér Ferencz egri várgondnok.

---

[1]) Gyöngyösvárosa ltárában. — [2]) NRA. 1002. cs. 18. sz. — [3]) NRA. cs. 959. sz. 14.

Ungnád Kristóf, kinek neje, mint érintettük, Losonczy István leánya Anna volt, a protestantismus buzgó apostola, neje után hevesmegyei birtokos, Eger külvárosában Szabadhelyen nemesi kuriával is birt, mely külváros azon időben egészen a nemesség által volt elfoglalva. Az Ungnádház Egerben az 1596-iki ostromnál is szerepel, a mennyiben egy feljegyzés szerint, az ostromlók egy ágyuütege ott volt felállitva. E ház a mai Rózsa-utcza elején, a mai Simonyi-féle ház helyén állott, mely akkor Szabadhely nevü külváros volt. Losonczy Anna Ungnádné leányának Anna-Máriának ajánlotta a hires predikator Bornemissa Péter 1577. aug. 4-én „Füves kertecske“ czimen kiadott „Vigasztaló könyvecskéjét.“ Anna-Mária kevéssel ez előtt elhunyván, a bánatos anya fájdalmának enyhitésére irta Bornemissa ez olvasmányt. (Engel Alg. Welth. III. k. 82. l.)

Ungnád várnagytársa Kenderessy Boldizsárnak neje a hires Bajony Benedek leánya Zsófia volt. Egerben szintén nemesi kuria tulajdonosa s egri lakos, nevezetes családi életének körülményeit alább részletesen ismertetjük.

Ungnád kapitánysága alatt, ki mint ilyen Heves s Borsod főispáni tisztségét is viselte, teljesen német katonai önkény s teljhatalom uralkodott a megyében. A püspöki s egyéb várbirtokok felett is ez önkény érvényesült. Ungnád tisztjei bérelték s kezelték a tized bevételeket, ő maga a nagy prépostsági jövedelmet vette bérbe 800 frért. [1]) Az országgyülési rendek ismételt sérelmi feliratait, Ungnád uralma 1576-ban szüntettetett meg, s helyébe várkapitányul Kolonics Bertalan János hasonlóképen német neveztetett ki. A vár gondnoki állására pedig Soklyósy István helyébe Kövér Ferencz küldetett. Az uj provisor utasitásában kiemeltetik, hogy a török foglyok váltságdija harmadát, mint az már Soklyósynak is meghagyva volt, ő felsége javára szedje be. A foglyok váltságdijának egyharmada — mint már érintettük az előtt, püspöki illetmény volt. Mágóchy idejétől, ugy látszik, a várkapitányok saját javukra forditották. A kincstár javára ujabb időben rendeltetett beszolgáltatni.

Az uj provisor évi fizetése 1500 frtban állapitatott meg. Ezen felül husz lovas tartásra a szokásos dijat kapta, mely fejenként volt: készpénz 20 frt, buza 20 fertály, zab 20 fertály s egy hordó bor, melyben volt 15 egri köböl; tiz gyalogos tartásra havi 2—2 frt dijat, ugy azonban, hogy ezek a várban levő 500 lovas s 200 gyalog sorába vétessenek fel. [2]) Ugyanekkor a püspöki birtokokra uj urbari-

[1]) NRA. fasc. 1718. n. l. — [2]) Muz. ltár liber instruct.

alis összeirás is történt Nagywaty Ferencz biztos által, ki a vár akkori inventariumát is felvette, s ennek alapján adatott át a vár az uj várkapitánynak. [1])

De ez uj kinevezések sem hoztak nyugalmat a kedélyekbe, panasz panaszra halmozódott, s nem ok nélkül. A német uralom visszaélései végre figyelmet keltettek, s 1579. év aug. 5-én a szepesi kamara Kugler Sebestény, Jánosi János, és Gründek Jánosból álló vizsgáló bizottságot küldött Egerbe, Soklyósy és Kövér gondnokok elkövetett visszaélései megvizsgálására. Kövér Ferencz 1579. febr. 7-én mentetett fel a gondnokságtól, s helyébe Bodi Menyhért küldetett. Várkapitány tovább is Kolonics maradt. A Bodinak adott utasitásban érdekes az, hogy a gondnok szigoruan intetett, hogy az egervárosi s közeli falvakban a bormérési jog gyakorlatát, mely a káptalan által értékesitetett, a kincstár javára foglalja le.

A kiküldött hármas bizottságnak, a vizsgálatra vonatkozó utasitásában első helyet foglalt: „tisztába hozatala annak, hogy a számadásokban használt fertály, és kassai köböl menyiben különböznek egymástól, ugy az egri s kassai pint is. [1])

Egervárosában — mint tudjuk a fertály, s folyadék mértékül a köböl, mely 15 pintet tett, volt használatban. Ezen időben, különösen Miksa király árszabása meghozatala óta, kassai köböl is használtatott, mely nem egészen négy egri fertályt tett. A felmerült gyanu az volt, hogy a kincstárral szemben kassai köböllel történik elszámolás ott is, hol egri fertály adatott ki, a mi sulyos csalás lett volna.

Nevezetes pontja az utasitásnak az: „hogy a vizsgáló bizottság szerezze meg Szent János könyvét (liber sancti Joannis) s abból kutassa ki azon megyék, kerületek s egyes birtokok neveit, honnan Ungnád Kristóf a barány, termény s bortizedet szedte. Miután pedig a vár tartozékainak egyes részei más várakhoz csatoltattak, igy ezek a Szent János könyvében nem találhatók, vizsgálat utján deritse ki ezeknek is a névsorát.“ Ugy látszik nagy zavar uralgott akkor már azon birtokokra nézve, melyek a vár tartozékai czimén szerepeltek. A várkapitányok önkényesen foglaltak el birtokrészeket, vagy bocsátottak ki kezeikből. Igy az utasitás következő pontja mindjárt vizsgálat tárgyává jelöli azt, hogy a gyulai vár birtokrészeiből Ungnád mely falvakat foglalt Egerhez erőszakkal?

Az egri káptalannak máig is birtokában levő Liber Sancti Joannis, az egri egyház e régi birtokkönyve, ezen most elbeszélt

[1]) Orsz. lvtár. Limbus II. cs. — [2]) Muz. ltár liber instruct. 121—28. l.

vizsgálat folytán összeállitottnak tünik fel, illetőleg legnagyobb részben ennek másolatát foglalja magában. Ide mutat azon körülmény, hogy e könyvben, valóban mindazon megyék s kerületek felsorolvák, évszámokkal is jelezve, melyek szorosan nem az egri püspöki vár tizedkerületéhez tartoztak, hanem e korban csatoltattak ide. Ezen „Liber sacti Joannis“ tehát a kérdéses bizottság összeirása alapján készült jelen alakjában. [1])

A kiküldött vizsgáló bizottság teendője sok irányba kiterjedt még különösen az allodialis gazdálkodásra, a török foglyok váltságdija harmadilletékének miként kezelésére stb.

Kolonics várkapitány meghalálozván, ismét Ungnád Kristóf lett az egri várkápitány. 1576-ban innen történt leköszönése után, Horvátország bánjává neveztetett ki. Azonban ez a rendek között nagy felháborodást keltett, s 1581-ben ez állásától felmentetett. Ekkor került vissza Egerbe, melynek folytán 1583-ban tartott pozsonyi országgyülésen a rendek ismét sürgetőleg állottak elő, hogy a király nevezzen már Egerbe magyar főkapitányt. Rudolf biztatta a rendeket, hogy eleget fog tenni kivánságaiknak; [2]) de biz az késett 1588-ig, mikor végre Rákóczy Zsigmond kinevezése megtörtént.

Ungnád 1586-ban kieszközölte Rudolf királynál, hogy az egri püspökséghez tartozó Abaujmegyei Szentmaria birtokot elzálogosithassa. A jelzett év aug. 13-án kelt királyi leirat megengedi, hogy „tekintve az inséges időt, mely mindenfelé növelte a szükséget, Egervára javára Ungnád Kristóf várpraefectus Szentmariát zálogba tehesse, ugy azonban, hogy a mint Ungnád elhagyná a várkapitányságot, a birtokot tartozik előbbi állapotában a várhoz visszaadni.“ Szentmariát ekként Kátay Ferencz vette zálogba 2200 frtért.

II. Érintettük fentebb s már előbb is (lásd a 16—17-ik lapokon,) Kenderessy Boldizsárnak Ungnád várnagytársának nejét, Bajony Zsófia asszonyt, Bajony Benedek leányát, ki Biharmegye Bayonból származva, eseményekben dus életét nagy részben Egerben tölté el, három férje, Pásztohy János, Kenderessy Boldizsár és Szerényi Mihály, mindannyi egri katona körében.

Bajony Zsófia asszonyban, ezen korbeli közép vagy is kurialis nemes nő tipikus alakja tünik fel, s életének részletei, az akkori nemesi családélet, s ebben a nő fontos szerepkörét domboritják ki, mely különösen birtokszerzői minőségben emelkedik fontossá. Azon óriási birtoktömegek képződésénél, mely időnkben nagy szerepet játszik, a

[1]) Lásd: Adat. az egri egy. tör. III. füz. — [2]) Orsz. eml. 7. k. 148. 162. l.

női örökösödés, s többszöri férjhezmenetel nem ritkán kiváló tényezőként jelentkezik.

A többszörös özvegy Bajony Zsófia aszony családi életfolyama, több hevesmegyei család ismertetésére s nevezetes birtokviszonyok, törvénykezési eljárás s a családi belélet, gazdasági s házi körülmények felvilágositására is nyujt tért s alkalmat, s ezt a következőkben ismertetjük.

Bajony Benedek biharmegyei birtokosról, kinek neje Szapolyay hires vezére Bodó Ferencz leánya Anna volt, és hátra maradt fiai János és István és leánya Zsófiáról már megemlékeztünk. Bajony János és István egymás után örökösök nélkül haltak el, és János 1566-ban, végrendeletileg hugát Zsófiát tette a Bajony birtokok örökösévé. Ezen időben a gazdag Zsófia, már az egri várban katonáskodó hevesmegyei Pásztohy Jánosnak volt neje, kitől István, Zsigmond és Borbála gyermekei születtek. Pásztohy Jánossal neje Bajony Zsófia is Egerbe telepedett le, ki néhány évi együttlét után Pásztohy halálával özvegységre jutott. Az özvegy, Biharvármegyében levő birtokait, és most már kiskoru gyermekei vagyonát is, férfias gondossággal és nagy körültekintéssel kezelte. Mindjárt özvegységre jutása alkalmával, az ellene sok felől tornyosuló támadások és bajok elháritására, birtokaiban biztositó és védő oltalom-levelet eszközölt ki Miksa királynál, ki parancslevelében 1572. nov. 11-én meghagyta Rueber János felvidéki és Ungnád Kristóf egri várgondnok és kapitánynak, hogy „Pásztohy János özvegyét, minden javai és jogaiban, bárki erőszakos és törvénytelen támadása ellenében, minden módon megvédelmezzék.“ [1]) A peres megtámadtatásoktól azonban e királyi parancs sem tette mentessé, és özvegysége idejében 1573. év jun. 8-án vette kezéhez Egerben Báthory Miklós országbiró azon határozatát, hogy a királyi itélőtábla küldöttje Ferenczy András jul. 1-én Egerben meg fog jelenni: a Bajony Benedek-féle jószágból a Boda István és Thibay Benedeket illető résznek kihasitására. Ez időben ment férjhez a gazdag özvegy ismét egy egri vitézhez, szintén Hevesmegyében birtokos Kenderessy Boldizsárhoz, Ungnád várnagytársához Egerben. Uj férjével sem élvezhette sokáig az együttlét örömét, pár év mulva Kenderessy is elhalt, egy kis leányt Máriát hagyva hátra, az özvegy szaporodó anyai gondosságának növelésére, mely most már a Bajony és Pásztohy javak mellett, a Kenderessy birtoknak kiskoru

[1]) Káreiyi cs. ltára IV. k. 393—394. l.

leánya javára kezelésével öregbedett. Ennyi gondot megosztandó ment férjhez ujra 1578-ban most harmadszor is egy egri vitézhez, nemes Szerényi Mihályhoz, kit még Verancz idejéből, török fogsága esetéből ismerünk. Férjhez menetelével igyekezett első sorban Kenderessytől származott leánya javait rendezni. 1578. jul. 18-án e czélból az összes Kenderessy hevesi és pestmegyei birtokok felosztása foganatba vétetett. Hevesmegyében Kakat és Kenderes, Pestmegyében Vattia, Alberti, Kartal, Ságh voltak az érdeklett birtokok. Mária kis leányának joga érvényesitésére, az anya kivánságára, keresztlevél hiányában 1579. okt. 5-én az egri káptalan által kiadott bizonyitványban igazoltatik, hogy ez időben a bemutatott kis leány Mária, szemmel látólag megalapitva, két éves volt. [1]) 1582-ben ismét vétetett fel ily szemle, ugyancsak az egri káptalan által, mely időben 3—4 évesnek találtatott. 1589-ik évben pedig a szepesi káptalan által állitatott ki egy ily korévről szóló bizonyitványt, melyben ez időben 12 évesnek van feltüntetve. Ugy látszik Kenderessy Mária illetékes öröklési joga vonatott kétségbe, és e végből kellett korévének bizonyitását e módon eszközölni.

Keresztelési anyakönyvek a kath. egyház körében már a 16-ik században használatban voltak, habár nem mindenütt. A veszprémi dioecesisben 1515-ik évben rendeltetett meg, hogy „minden plebános vezessen egy regestrumot, melybe beirja a keresztelt nevét, szüleit, a keresztelő szüléket, évet és napot, hogyha szükség lenne, tudni lehessen a lelki rokonságot, és a megkereszteltnek évét, és e könyv maradjon az egyházban.“ [2])

Az egri egyházmegyében azonban, ily anyakönyvek ekkor aligha vezettettek. Ennek hiányában, szükség esetében, a leirt módon állapitották meg egyes egyénnek korévét. Anyakönyvek használata csak a 18-ik század közepén lett általánossá.

III. Időmultával Bajony Zsófiának Pásztohy Jánostól született fiai Zsigmond és István, és leánya Borbála követelték apai örökségöket, mely osztályügy 1583. év szept. 20-án Egerben általok választott, akkor „fogottnak“ nevezett biróság által fejeztetett be. A három gyermek és az anya ez időszerint Szerényi Mihály kassai vice-kapitány neje, az egri vár tisztjei, Hevesmegye szolgabirái és Egervárosa birájából álló szabadon választott biróságot kértek fel,

[1]) „Prout animo metiri et visu considerari potuit duorum integrorum annorum comperta est.“ Károlyi cs. ltár IV. k. 415. l.

[2]) Péterffy concil. in Hung. celeb. 255. l.

hogy apjok Pásztohy János vagyonát köztök osszák fel. A felkért vagy „fogott“ birák voltak: jászapáthi Horváth János, Fodoróczy György, Rédey Pál, Bessenyey György, Velez Gáspár, Pataki Miklós, Nádasdi János, Danch Pál, Széky Péter és Pál, Horváth Gergely, Belleny László, Szunyogh György, „ő felsége Rudolphus császár vitézlő hivei.“ Továbbá Nathkai Szabó András szolgabiró, Török András, Erdőhegyi Boldizsár, „és az egri főbiró Szabó Sebestyén“ több esküdt személyekkel. Ezen bíróság az emlitett napon Egerben Pásztohy János házában összeülve kimondotta: hogy az egri kőház, kertek, szőlők és a házhoz tartozó földek, négy részre osztatnak a három gyermek és az anya között egyenlően, mert ezek szerzett birtokok. A pásztói jószág ősi birtok, a két fiu tulajdonába száll. Az anya jegyajándéka 200 frt, ugy a leány testvér kiházasitására forditott összeg, a birtokból az anyának kifizetendő. Az arany és ezüstnemüekre nézve az mondatott ki, hogy a lószerszámfélék a fiuké, a többi minden a két fiu és az anya közt osztandó meg. A leány, kiházasitáskor megkapta a maga részét. Ezen itélet 200 frt birság terhe mellett tétetett kötelezővé. A felek mindannyia megnyugvással fogadta.

IV. Szerényi Mihálynak neje Zsófia asszonytól gyermeke nem maradt. Harmadik férje, szépen szerzett vagyonáról, melynek főbb részei Boldogkővára és tartozékai, Hevesmegyében Taksonynak fele, Varsány puszta, Kövesdnek negyed része, továbbá Zemplén, Abauj és Pestmegyében több részbirtokok, — örökös hiányában 1591-ben ugy kivánt intézkedni, hogy mostoha leányát Kenderessy Máriát vegye nőül Szerényi Ferencz testvéröcscse, és minden birtoka szálljon reája. E házasságot azonban Zsófia asszony ellenezte, mire Szerényi Mihály végrendeletet tett, melyet 10 éven keresztül folyton változtatott; mig végre 1599-ben megállapitván, 68 éves korában meghalt. E szerint vagyonát Szerényi Ferencz öcscsére, és Boldogkő egy része haszonélvezetét nejére hagyta, mig nevét viselni fogja. Ezen végrendelet ellen özvegye Zsófia asszony 1600. év jan. 13-án az egri káptalan előtt tiltakozást jelentett be.

Szerényi Mihály végrendeletének 1591. évben irott codicillusában érdekesen sorolja elő: hogy a „fejedelmeket 19 éves korától szolgálja, 40 éven át, és a mije van, azt mind, részint örökölte, részint szerzette; ex gratia, ez ideig soha semmit nem kapott. Ferdinand császár idejében kilencz évig volt Egerben, 50 lóra való hadnagyságban, holtig szolgálta Maximilian királyt, és most Rudolfot.“ Ez

időben kassai várkapitány volt. Midőn Hatvan 1596-ban visszafoglaltatott, Szerényi hagyatott ott várkapitánynak. Halála előtt 1599. febr. 15-én Pozsonyban irott legutolsó végrendelében, erkölcsi utmutatást is foglal be öcscse Szerényi Ferencz részére: „hogy Verfelét, (talán Ferbli?) kártyát, házsártot, soha pénzbe ne játszék, ha azt akarja, hogy isten a mi kevés jószágot adott, kezéből ki ne csuszszék.“ [1]) Tehát a hazard kártya játék, már akkor veszedelmes eleme volt az erkölcs és vagyonrontásnak.

Bajony Zsófiát Szerényi Mihálylyal kötött házassága után 1587-ben az a baj sujtotta, hogy sógornői Bebek Zsuzsanna Báthory Istvánné és Bebek Judith Kendy Ferenczné, biharmegyei bajoni várát mindenestül, az erdélyi fejedelem védnöksége alatt elfoglalták, és egymás között megosztották, miután ehhez Bathory Zsigmond fejedelem donatióját is megszerezték, mely tény ellen az egri káptalan előtt tiltakozását fejezte ki.

V. Mint emlitettük, Bajony Zsófia fivérei után, a Bajony ingó és ingatlan javak örökösévé lett, és János testvére halála után 1566-ban, a talált ingókat leltár szerint vette át. E leltár az akkori házi eszközök, ékszerek és egyéb ingóságok milyenségéről ad kellő felvilágositást. Nevezetes, hogy a bajoni kastély egy egész külön tárháza, misemondó papi öltözékkel, számtalan értékesnél értékesebb selyem és atlacz kasulákkal, kelyhek és monstrantiákkal és egyéb oltári felszerelésekkel volt telve, az ottani egyházak és vidéki klastromok használatára. Nagyon valószinü azonban, hogy ezen egyházi felszerelések a váradi minoriták azon egyházi ingóságai lehettek, melyeket ezek a zavaros időben még 1557. előtt, megőrzés végett a bajoni várba szállitottak. [2])

Az asztali felszereléseket illetőleg találunk e leltárban, kiválólag fontos részleteket. Az arany és ezüst kupák mellett, ezüst medenczék és korsók, sótartók, tálak, ezüst kanalak, villák találhatók. Bajony Jánosnak 16 aranyozott ezüst kupája, több serlege, 20 ezüst kanala, és két ezüst villája volt. A leltárban felvéve van „egy asztal-kés, kiben volt tizenkét prágai kés, az föli ezüstes.“ Az ezüst edények mellett mindennemü óntálak, tányérok és kannák; „két pinczetokban palaczkok tizenkettő, egyikben öregök másikban apróbbak,“ vannak feljegyezve. Ezek üvegpalaczkok voltak. Bajony János hagyatékában nevezetes: „egy farkasbőr keztyü, kinek a külső fele vidrabőrrel borétott volt.“

[1]) Károlyi Cs. ltára IV. 493—6. l. — [2]) Károlyi cs. ltára IV. k. 298. l.

Egy ily uri ház éléstára készletéről is fogalmat adhat e leltár, mely szerint a bajoni kastélyban volt készlet: tizenegy hordó bor, melyet „Péter Deák (a ház titkára) az Egervölgyén vett Tihameren és Tállyán, háromszáz forinton, kit az királ fia ü maga számára kiárultatott az bajoni jószágban.“ Volt több átalag eczet, bors, sáfrán, szegfü, nádméz, gyömbér, buza 600 köböl, árpa ezer köböl, zab 200 köböl, szalonna 25, ezenfelül 7 asztag buza, árpa, köles, zab; 800 juh, 45 borjas tehén, 332 disznó, 115 malacz, szántó ökör 10, több kalangya széna stb.

VI. Elbeszélésünk folyamán többször érintve van a női hozomány, illetőleg kiházasitás esete, melynek milyenségéről egy nemesi családnál fogalmat nyujt Erdélyi Miklósné Károlyi Annával 1582-ik évben adott női felszerelések következő sorozata. Adatott nevezett Károlyi Annának „kis subának“ nevezett felöltő, különféle bársony és atlaczból készitve 10 db; szoknyák atlacz és bársonyból, különféle, fekete, vörös, zöld, testszinü, kötött aranynyal perémezett 11 db; főkötők, aranynyal gyöngygyel gazdagon diszitve 10 db; különféle ezüstös és gyöngyös övek, ezüst mozsdó medenczéstől, öreg ezüst kanál 12, uj 20, egy fedeles ezüst pohár, két serleg, ezüst villa egy; ékszerek: rubinos, saphiros, smaragdos függők, 7 db arany láncz, 11 gyürü, két gyémántos, a többi egyéb drága köves. Fehérruhanemüek: gyolcs abrosz 12, sávos abrosz 8, lepedő 18, vászonlepedő 15, keszkenő 8, selyem paplan 2, szőnyeg 18. [1])

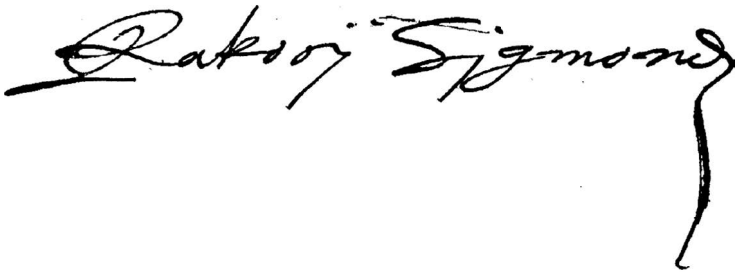
VII. Az akkori birtokszerzési módok egy német világositja meg Tur és Tisza-Varsány kirtoklási esete, mely különösen az 1580-iki országgyülést is behatóan foglalkoztatta. E két birtok Derencheny Istváné volt, ki magtalanul halt el; de a birtokra Szerényi és Lorantfy Mihály igényt formáltak. A kincstár a birtokot, Kövér Ferencz egri provisornak, ki Derenchenyi özvegyét elvette, 3000 frtért nevére irta, és részére védelmi levelet állitott ki. A két igénylő sürgetésére a rendek nevezett évben panaszt emeltek az eljárás ellen, melynek eredménye az lett, hogy a kincstár kijelentette, hogy a kérdéses birtok tényleg átadatott ugyan Kövérnek, de az az igénylők jogait, és esetleges érvényesitését a rendes törvények szerint, miben sem érinti. [2])

[1]) Károlyi cs. ltára IV. k. 429. l. — [2]) Orszggy. em. 6. k. 404. l.

HARMINCZNEGYEDIK FEJEZET.

I. Rákóczy Zsigmond egri várkapitánynyá kineveztetik, utasitása. 1588. II. Radeczy püspök halála. Cherődi János püspök. III. A vár ez időbeli bevételei, a megye állása azon időben. A katonai fizetések, s különbség a magyar s német katona között. Az akkori árak, a katonai berendezés és szükséglet. IV. Rákóczy nősülése, családi s vagyoni viszonyai, leköszönése, bárói rangra emeltetése, a debrői birtokot Hevesmegyében megszerzi. V. A megye belállapota. Sasvár szolnoki bég viselt dolgai, veresége. Rákóczy Zsigmond s a végvárak szikszói győzelme 1588. VI. Prépostváry Bálint főkapitányság a. A törökök győzelme Eger alatt 1592-ben. Balázs diák István s társai foglyul esnek. Az elesettek feje, orra, füle, mint győzelmi jelvény.

I. Emlitettük már, hogy az 1587. évi országgyülés sürgető feliratának Egervára kapitányságára nézve végre megjött a sikere, s a vitéz ifju Rákóczy Zsigmond volt szendrői várkapitány, ki vidékét

az itt portyázó törököktől megtisztitotta, 1588. év május 14-én neveztetett ki Ernest főherczeg által „vitézi érdemei“ elismeréseül egri várkapitánynyá, az egri püspökség kormányzójává, s Heves-Borsodvármegyék főispánjává.

Az egri várkapitánysághoz a szarvaskői vár is kötve levén, Eger és Szarvaskővárak feletti őrködés volt ekként reáruházva, s e czélból a püspökség javai, s a jász-kun korona-birtokok jelöltettek meg első sorban, mint melyek bevételei ide szolgálnak, mely birtokok épségben tartása Rákóczy kiváló gondjává s kötelességévé tétetett.

Az utasitás mindezeket részletesen sorolja fel.

A várkapitányra, mint főispánra, a Heveshez csatolt megyék jurisdiktiója is kötve lévén, az utasitás kiemeli: hogy a fennálló privilegiumok, nemesi kiváltságok, ugy Egervárosa kiváltsága is épségben, sértetlenül maradjon.

Egervárosa önkormányzati joga biztositására épen a mult 1587-ik évben történt kiváló intézkedés, midőn Radeczy püspök halála után, a város kérelmére 1587. decz. 22-én kelt királyi leirattal, maga Rudolf hagyta jóvá a féltett városi jogokat. [1])

„Egyházi ügyekben, — szól tovább az utasitás — melyek a

[1]) Schmidt Episc. Agr. III. k.

püspököt s káptalant illetik, a főkapitány nem avatkozik, s ezeket ezen jogaikban védi s biztositja. A népet törvénytelen követelésekkel nem zaklatja. A püspöki birtokok jobbágyai, földesuroknak a püspököt ismerendik el, ki azonban a jövedelmek kezelésébe nem avatkozik. Saját püspöki szőlőjét azonban szabadon müveltetheti, s igy ez a vár kezelésébe nem vonandó. A püspök Heves- és Borsodmegye főispáni tisztét nem viseli, átengedi a várkapitánynak, ki mint ilyen gyakorolja a főispáni jogokat, s teljesiti a teendőket a püspöki jobbágyok feletti földesuri joggal együtt. Őrködik, hogy Egerben, külvárosaiban s az egri völgyön, a vallási állapot rosszabbá ne legyen, ezt javitani igyekezzék; ennek folytán a községi lelkészi illetékre nézve a püspöknek tartatik fenn a jog, hogy a tizedből esendő lelkészi quarták felett rendelkezhessék; ugy azonban, hogy a meglevő állapot épségben hagyatván, hol uj lelkészi állomás lesz betöltendő, a püspök intézkedik lelkész küldésről, s a járandóság átutalásáról. Az iskolamester, a püspöki ügyész, 4 várkáplán, két alispán, hevesi és borsodi, harangozó s egyházőr illetményei a püspöki javakból tovább is kiutaltatnak."

Az utasitás szerint a püspöki s káptalani tized és minden egyházi illeték s bevétel, Rákóczy főkapitány rendelkezésére bocsátatott. A más megyékben levő birtokok bérleti árai meghatározandók voltak, hogy az ottani végvárakhoz csatoltatván, kellő elszámolás történhessék, s azokból a káptalani illetékek s quarták, külön megállapithassanak. Kiköttetett, hogy a váczi püspököt s egri káptalant illető tized-bérletek, a püspöknek illetőleg egri káptalannak pontosan kifizettessék.

Rákóczy Zsigmond tartozik — szól az utasitás — a várban s városban 500 lovast s 200 magyar gyalogost tartani, oly beosztással, hogy 150—150 fő legyen egy-egy parancsnok, s 200 ismét külön parancsnok alatt. Ezen felül egy zászlóalj német gyalogost fog ott tartani, mely 250 emberből áll. Ezen őrség rendes szemléje s felülvizsgálata felett ő felsége intézkedik.

Azután a vár épitkezései, erődítése, élelmi s hadi felszerelésére adatik részletes s terjedelmes utasitás, hűséges s kitartó gondjára bizva béke s ostrom idejében a várat. [1])

A Rákóczy-féle várszámadásokban, az utasitásnak a káptalani quarták, s a várbeli „katholikus iskola-igazgató, harangozó" stb. illetéke kiszolgáltatására vonatkozó rendelkezései pontosan benfoglaltatnak.

[1]) NRA. 761. cs. 21. sz.

II. Rákóczy főkapitányságát Radeczy István püspök nem érhette meg, s 1587. jul. 15-éig járó püspöki illetékét, már végrendeleti végrehajtói vették kézhez. [1]) Rádeczy püspök királyi helytartói tisztét haláláig viselte, s mint helytartó, külön dijazásban részesült. Mint egri püspök, évnegyedenként 800 frtot kapott „nyugdij" czimen. Igy nyugtázza önmaga a felvett összeget. [2]) Ez időben tehát 3200 frtra menő kárpótlási összeget kapott a püspök a kincstártól.

Rákóczy idejében vácált az egri püspöki szék, s csak 1596. évi jun. 17-én neveztetett ki Chereödi János volt váczi püspök, de ez is egy év mulva elhalt. Radeczy püspök halálával a püspökhelyettesi tisztet az egri káptalan nagyprépostja Naprágyi Demeter viselte, ki később erdélyi püspökké lett.

A német várkapitányok s főispánok majd két évtizedre terjedő uralma után Hevesmegyében, kedvező benyomást tehetett a vitéz s még ifju Rákóczy Zsigmond Egerbe érkezése, hová sereglett most már nemcsak Heves, Borsod, Pest, Csongrád, de Gömör s Nógrád fészkeikből kiszoritott nemessége is, részben katonai szolgálatot teljesitendő. Itt volt most tényleg a felvidéki hadviselés központja, melynek czéljaira, az egri püspöki s káptalani tized-illeték mellett a váczi püspöki tized, ezen felül a Jászkunok 1428 frt, Szeged 500, Kecskemét 320, Debreczen 500 frtra menő censusa is szolgált.

Jelen korszakunk végéhez közeledve, mely Eger elestével záródik, helyén valónak véljük, még egyszer áttekinteni a megye képét, ugy a mint azt az 1589/90-ik évben Rákóczy Zsigmond várkapitány és főispán idejében találjuk. Egervára elestével, mindezen állapotok ugyis örökre eltünnek szemeink elől. Ez alkalommal egyszersmind, ugy a megye gazdasági és társadalmi viszonyait, mint a vár kezelési ügyeit tekintve, Dobó István idejével a korszakot tisztán földeritő összehasonlitásokat is tehetünk.

Rákóczy számadási könyvében [3]) a tizedbevételek lajstromában ez időben, Heves és K. Szolnok vármegyék következő községeit találjuk feljegyezve, tizedkerületenként.

A kis hevesi kerületben. Fegyvernek, Szakállos, Taxon, Bura, Szajolpüspöki, Bala, Turpásztó, Cheith, Szent-Tamás, Bala Szent-Miklós, Tiszabő, Gyenda, Kunhegyes, Banhalma, Kenderes, Hegyesbor, Tomaj, Tisza Szalók, Abád, Ders, Szőllős, Igar, Füred. Ezen községekből bevétetett tizedbuza szemben 354 fertály, tavaszi 179, továbbá 83 kereszt buza, és 52 tavaszi. Kereszténypénz 4 frt. 2 kr.

[1]) Okmánytárban 29. sz. a. — [2]) Okmánytárban U. O. — [3]) Lásd muzeumi ltárban.

Nagyhevesi kerületben. Poroszló, Tepély, Kömlő, Köre, Bessenyő, Átány, Beő, Szent Miklós, Pély, Heves-Iván, Csász, Alatka, Boczonád, Felső és Alsó Erdőtelek, Vezekény, Kürth, Szent Iván, Fokoru, Szög, Kürü, Kőtelek, Süly, Cserőköz, Százberek, Alattyán, Mizse, Achy. Összes bevétele volt 835 kereszt buza, 59 kereszt tavaszi, 240 csomóban buza, 249 buza tavaszi. Keresztény pénz 3 frt. 12 d.

Patai kerületben. Karácsond, Gyöngyös, Ecséd, Halmaj, Visznek, Fancsal, Hort, Csány, Zsadány, Visonta, Nagyut, Erk, Méra, Gyöngyöspüspöki, Patha, Vámos-Györk, Tarján, Atkár, Szücsi, Ugra, Adács, Nagy Réde, Oroszi. Összes tizedbevétele 965 kereszt buza, 128 tavaszi. Csomókban 53 buza, 20 tavaszi. Keresztény pénz 18 d.

Debrői kerületben. Szalók, Kál, Sirok-Allya, Zaila, Szék, Szent Erzsébet, Városszó, Lelesz, Szent-Domonkos, Bekölcze, Szucs, Csehy, Bocs, Báthor, Debrő, Verpeléth, Tótfalu, Pázmád, összes tizedbevétele 494 kereszt buza, tavaszi 33 kereszt. Keresztény pénz 86 denár.

A pásztói kerületben. Pétervására, Kövesd, Istenmezeje, Barla, Bodony, Derecske, Recsk, Mindszent, Iv ány, Zuha, Maczonka, Ujfalu, Bátony, Apcz, Parád, Hasznos. Összes tizedbevétele 287 kereszt őszi, 11 kereszt tavaszi.

Volt tehát 1590-ik évben Heves és K. Szolnok megyékben 108 tizedfizető község összeirva, mig az előbbi 70-es évtizedben 119 község állott még és igy 11 községgel már is kevesebb. A megyében a 80-as évtized hadi zaja és az inség milyen lehetett, látjuk abból, hogy egy fertály buza ára 70 denárra emelkedett.

Az állandó hadi zaj lévén ez időben uralkodó, a megye gazdasági viszonya is rendkivül megváltozott. A katonai élet és forgalom élénk szinét látjuk itt, végzetes következményei előképével,

Az egri vár állandó központja a zajos katona életnek. A magyar és német őrség versenyez vitézségben és durva kihágásokban egymással.

Az 1589/90-ik évben mintegy 370 magyar lovas volt a várban a következő csapatfőnökök vagy hadnagyok alatt:

Balázs diák István	8 lovassal	Sarközy Mihály . .	8 lovassal
Barczay János . .	8 „	Velez Gáspár . .	10 „
Kovács János . .	10 „	Aracsay Péter . .	8 „
Monaky Péter . .	6 „	Pándy György . .	8 „
Dersffy Gáspár . .	7 „	Halmi Gábor . .	8 „

Némethi Lukács	8	lovassal	Zakall Mátyás	3	lovassal
Paczolth András	7	„	Horváth Gáspár	4	„
Korlath Kristóf	6	„	Bessenyey Boldizsár	3	„
Chiko Mihály	6	„	Kobzos György	3	„
Geőry Márton	6	„	Nyary Sándor	3	„
Karácsony György	6	„	Ngos Balassa Ferencz	50	„
Zay András	6	„	Káthay Mihály	25	„
Bory Pál	6	„	Thököly Vincze	7	„
Nagy Ferencz	5	„	Segney Miklós	10	„
Szentmariai Mihály	5	„	Segney Jób	6	„
Balo Gergely	5	„	Fodróczy György	12	„
Aszalay Bálint	5	„	Szegedy István	6	„
Nagy Péter	5	„	Ugray Sándor	5	„
Bekeny János	6	„	Zoltán Ferencz	6	„
Zeky Pál	4	„	Sápy Gáspár	3	„
Tarcsy Farkas	4	„	Vas János	4	„
Gemes Albert	4	„	Zerdahelyi János	4	„
Farkas Tamás	4	„	Kovács Mátyás	3	„
Posgay Gáspár	4	„	Isak István	4	„
Kovács Ambrus	4	„	Sarközy Gáspár	6	„
Kis András	4	„	Vizázy György	4	„
Székely Tamás	4	„	Tippán János	6	„
Zaszlótartho Mátyás	4	„	Pasztohy György	4	„
Terenyey Albert	3	„			

Ezek Balázs Diák István és Balassa Ferencz kapitánysága alatt állottak.

Pethő István kapitánysága alatt állott ezenfelül 312 magyar lovas még, hasonló csapatvezetőkkel, és magának Rákóczynak külön 66 lovasa volt. Magyar gyalogos mintegy 200 volt

Német katonaság volt a várban mintegy 250 gyalogos és 70 vasas lovas. A német gyalogosok Grottha István kapitány vezetése alatt 11142 frt. készpénzbe kerültek egy évben, fejenként tehát havi 4 frtba. E dij azonban havi élelmezési részletekben, hus, bor, kenyér, sör stb kiszolgáltatásával fedeztetett A német lovasok szintén csapatonként voltak szervezve, s dijuk is ekként külön-külön megállapitva, igy:

Naygepán Márton 4 lovassal volt szerződtetve évi 384 frtért,

Sonlemen Arnold 2 lovassal 153 frtért,

Péter János egy egész évre 76 frt 80 denárért volt fogadva

stb, tehát havi dijuk 6—7 frtra ment. Ezek az élelmi szereket, buzát, bort, árpát, sört, az itt folyó árakon a vár készletéből vásárolták.

A magyar lovasok csapatonként szegődtetve, dijuk pénzben s terménybeli illetékben különböző volt. Igy:

Balázs Deák István kapott 8 lovasa után készpénzben egy évre 210 frtot, egy lovas után tehát 26 frt 25 denárt. Ezen felül minden lovasra 20 fertály buzát, 20 fertály árpát, 15 köböl bort. 20 fertály buza 70 denárjával kitesz 14 frtot, 20 fertály árpa 30 denárral 6 frtot, s 15 köböl bor 15 frtot; igy egy lovas mintegy 71 frtba került, vagyis havi 6 frtba.

Monoky Péter 6 lovassal már kevesebb illetékben részesült. Kapott ugyanis készpénzben 120 frtot, fejenként 30 fertály buzát, ugyanannyi árpát, s 15 köböl bort. A fentebbi érték szerint egy-egy lovas évi 50, illetve havi 4 frt 30 denárban részesült.

Halmi Gábornak 8 lovas után készpénz márcsak 144 frt fizettetett egy évre s a terménybeli illetékkel fejenként alig részesült 4—4 frtban. Kátay Mihály 25 lovas után 500 frt készpénzt s fejenként az ismert illetékben részesülvén, lovasaira havi 4 frt 30 denár esik.

Pethő István kapitánysága alatti lovasság, fejenként 3 frt havi dijt kapott; de fejenként, segélyképen buza illetményben is részesültek, ugy hogy ezzel szintén 4 frt 30—50 denárra ment havi illetékök.

A magyar lovasok többi részének dijazása is ennyire ment átlagosan, a terménybeli pótlékkal, ha a buza árát 70, az árpáét 30 denárban számoljuk. [1])

A magyar gyalogoknak 2 frt készpénz mellett, mintegy 24 véka buza adatott fejenként, a mi havi 3 frt 40 denárnak felel meg.

Az 1596. évi 20-ik tvczikk a lovas havi díját 5 frtra, a gyalogosét 3 frtra szabja, indokolva az élelmi szer megdrágulásával.

A bor, sör, buza s kenyéren kivül még sertés osztatott ki a vár magyar s német őrsége között; de ez már esedékes pénzbeli dijuk fejében. A sertés különféle minőségü különféle árban adatott, mely árak 3—5 frt között váltakoztak.

A lovas, maga szerezte be lovát; erre most sem találunk a

[1]) Militibus germanis peditibus per defalcat. 23 frt 80 d. data qur. 34. pro 100 fl. 80 d. qur. 126. Hungaris militibus per defalcat. stip. pro 26 fl. 60 d. data qur. 38 etc. Tehát egy quartál 70 denár. Tavaszi 250 quartal. 78 frt 82 d, ismét 4 ftr 66 denárért 14 fertály stb, tehát átlag 30 denár fertálya. E magas ár kétségkivül az előző inséges évek következményének is rovandó fel. Mint már érintettük, 1586-ban ezen inséges évek folytán engedtetett meg Ungnád Kristóf várkapitánynak, hogy Szent-Mariát zálogba tehesse.

számadásban intézkedést, vagy közvetitést. Egy ló ára ez időben 4—30 frt között váltakozott. Szegedy Pétertől egy lovat 16 frért vettek Más vételt találunk 4 frtért, van 25 frtos is. A várbeli őrség maga szerezte be ruházatát s fegyverzetét is. A vár részére e czélból posztóraktár állott fenn, s ebből nyerték dijuk fejében a kellő posztó mennyiséget. Kék s vörös szinü posztó szerepel leginkább ily katonai szükségletre. Igy volt raktározva lándzsa is, melyből darabja 30 denáron adatott. Puska azonban s lőpor a vár tulajdona volt, s igy adatott az őrségnek használatra.

A német gyalogkatonák havi élelmezést kapván, egy kenyér ára 2 denár volt. „435 frtért 21750 kenyér adatott ki.“ „Sör 1875 köböl 562 frtért;“ tehát egy köböl 30 denárba, egy pint 2 denárba került. Jutányosabb ital volt a bornál, melyből 1023 köböl 1227 frtért számoltatott el, tehát köble 1 frtnál drágábban, pintje 8 krért adatott. A bor ára akkor általában 1 frt volt köble. De az ó-bor 1 frt 50 denárért is kelt, s ebből az látszik, hogy az ó-bor értéke már akkor többre becsültetett mint előbb. Kassára 550 köböl bor adatott el 1250 frtért, tehát majd 2 frtért köble, s pintje majd 12 krért. Ugyancsak oda Kappan Andrásnak 83 köblöt 160 frtért vettek meg. A vár részére ezen időben nagy borvásárlásokat is látunk. A vételi árak ezek: Egerben Szilágyi Györgytől 53½ k. bort 83 frt 84 denárért. Zy Ferencztől 18 k. 28 frtért, Nagy Tályán 214 köblöt 142 frtért, Gyöngyösön 500 köblöt 500 frtért, Makláron 58 köblöt 50 frtért vásároltak. Tehát a minőség szerint különféle árakon. Egy köbölben itt is 15 pint számolandó.

A bor korcsmai ára pintje 8—10 denár volt. Miután a korcsmai kimérés a vár javára gyakoroltatott, a termelők kényszeritve voltak ide adni el boraikat.

Mint ezen adatokból kitünik, a század vége felé a gazdasági viszonyok nagyban változtak a Dobó korabeliektől. A vár védelmi berendezése is módosult, s hasonlithatlanul többe került most már mint Dobó idejében. Különösen a német katonaság vett igénybe bőségesebb ellátást; mert mig a magyar lovasság átlag havi 4 frt 50 denárba jött fejenként, a német lovas 6—7 frtot kapott. A német gyalog átlag 4 frtot, a magyar 3 frt 40 denárt vett igénybe. Ezért is hangzott fel a panasz az országgyüléseken, hogy a német katonaság annyi költségbe jő, hogy azért kétszer annyi magyar katona volna kiállitható. Ennek oka kétségkivül, a termény ára emelkedésében is keresendő, mely a Dobó korabelitől, midőn egy fertály buza 33 denár s árpa 15 denár volt, több mint kétszeresre emelkedett.

IV. Rákóczy Zsigmond alig két évet töltött Egerben, 1590-ben nőül vette Mágóchy András özvegyét Alaghy Juditot, kinek két kiskoru fia maradt. A Mágóchy testvérek javai ezen kiskoruakra szállván, Rákóczy Zsigmond, mint a kiskoruak gyámja is, a vár védelmi gondja mellett, óriási birtokok kezelésével is volt elfoglalva. Nem csoda, ha a folyton pénzhiánynyal küzdő vár kapitányságától menekülni sietett. 1590. márcz. 12-én keserüen panaszos levélben jelenti Erneszt főherczegnek, hogy magyar s német katonáit fizetni képtelen, állása compromittált, s ez okból benyujtja lemondását.[1]) Rudolf király, hogy további maradásra birja Rákóczyt, ez év nov 3-án kelt leiratával mint Heves-Borsod főispánja s Egervára főkapitányának adományozta Munkács várát hozzá tartozó falvaival, melyet még Mágóchy Gáspár vett meg a kincstártól 125550 frtért, de melynek csak egy részét fizette le Mágóchy; kifizetetlen részét most Rákóczy elégitvén ki.[2]) De ennek daczára sem maradt Egerben.

Vitézi érdemei s nagy szolgálatainak méltatásául Rudolf király 1598-ik évben György, Zsigmond és Pál gyermekeivel együtt, bárói ranggal, az ország zászlósai sorába emelte.[3]) A Rákóczy háznak megalapitója tehát Zsigmond volt, ki a már eddig is terjedelmes javak mellett, vagyonságát folyton növelni igyekezett. Igy 1602-ik évben Perényi Gábor hagyatékából a kincstártól 46200 frtért Onodot, Debrőt tartozékaival, Dédest, Sajó-Szent-Pétert, Kisfaludot, Ondot, Megyászót, Zombort vette meg.[4]) Szerencset pedig Ungnád özvegyétől 1603-ban 39 ezer frtért szerezte meg.[5]) Igy lettek Hevesmegyében Debrő és tartozékai urává a Rákóczyak.

V. Visszatérve most már az események időszerinti elsorolására, a megyebeli állapotokra nézve azt találjuk, hogy a meg-megujitott magyar-török béke daczára, a szolnoki s hatvani török várak s Eger vára között a hadi láb, különösen a 80-as évtizedtől vált állandóvá. Attól függött minden, vajjon harcziasabb vagy kevésbé harczias bég állott-e a hatvani vagy szolnoki török sandzsák élén.

Az apróbb kihivások és összeütközések napi renden voltak. Nagyobb s tömegesebb fellépés a hatvani török erő részéről Jászberény megszállása s erőddé (palánk) alakitása után azonban, mely 1567-ben történt, tudtunkkal a hetvenes tizedben nem fordult elő. Az 1568-ban kötött béke a tömegesebb rohamokat egyelőre megszüntette. Az 1575-ben megujitott béke is látszólag türhető viszonyokat hozott létre. Szolnok felől azonban, a hires, állitólag magyar származásu s igy

[1]) Orsz. ltár tört. eml. B. 1590. cs. — [2]) NRA. cs. 612. sz. 25.
[3]) Not. hist. com. Zempl. 98—99 l. [4]) NRA. cs. 824. sz. 31. — [5]) U. o.

renegát Sasvár bég idejétől, a ki merész kirohanásai s rabló portyázásaival állandó rettegésben tartotta a vidéket, már oly türhetetlenné vált a helyzet, hogy a nyolczvanas évtized elején, ennek utját állandó, a felvidék tiszáninneni végvárai Eger, Diósgyőr, Onod, Tokaj, Kassa, folytonos érintkezésbe léptek egymással, hogy Sasvár fenyegető rohamait megfékezzék. Erre, nevezett Sasvár 1579-ik év nyarán nagy sikkerrel vezetett portyázása adott hatalmas lökést, mely alkalommal teméntelen élelmi szert zsákmányolt össze, s a zemplémi csapatok vezérei részint levágattak, részint foglyul estek.

Sasvár a következő év nyarán ujból megkisérlette portyázását, mintegy 2000 harczosával. Diósgyőr várnagya Geszti Ferencz idején értesült a tervről, s felhivta Kolonics egri s Báthory György ónodi várkapitányokat, hogy kellő erővel lest vessenek a merész portyázóknak. Kolonics 400 lovas s ugyanannyi gyaloggal, Báthory 200 lovassal jelent meg a jeles Geszti Ferencz által ügyesen tervezett meglepetés szinhelyére, Nádudvar határában, hol jul. 19-én oly hevesen támadták meg az erre nem számitó törököket, hogy maga Sasvár is gyalog menekülhetett Szolnok falai alá. Mintegy 300 törököt vágtak le, 400 pedig foglyul esett, köztük Mustafa pasa asztalnoka Ali bég, kit a győző kapitányok Geszti Ferencznek ajándékoztak, a mi nem megvetendő ajándék volt, mert nevezett bég váltságdija fejében, Geszti 11 ezer aranyat kapott.

A harczias Sasvár e kudarcz folytán felingerülve, boszun törte fejét, és a következő évben, különösen az egriekre forditotta figyelmét, hogy rajtok elégtételt vegyen. Onod és Diósgyőr között tetemes haderővel jelent meg, és pusztitotta a községeket, nevezetesen Mohit elhamvasztotta. Ez 1582. év husvét előtti időben történt. Az onodi, diósgyőri és egri kapitányok most Kassáról is sürgettek segélyt, honnan Szerényi Mihály kassai magyar, és Raibicius Albert német kapitányok vezetése alatt magyar és német csapatok, épen kellő időben érkeztek Mohihoz, és összeköttetésbe lépve az egri, ónodi, és diósgyőri csapatokkal, Sasvárt Ónodnál ujból kegyetlenül elverték. Az egriek között különösen Borbély András hadnagy tünt ki, rettenthetetlen vitézkedésével. Kezdetben Sasvár harczosai előnyben voltak, ugy hogy az egri várba már rémhirek érkeztek vesztett csatáról, de különösen Borbély András hősi rohama eldöntötte az ütközetet, és a győző csapat visszaérkezésére épen húsvét napján kettős lett az öröm az egri várban. Pethő kronikája szerint, 1500 török veszett volna ott, és 18 zászló került a győzők kezébe.

A szolnoki bég Sasvárral történt eme mérközések előtt 1580.

év april 6-án, az egri vár őrsége Hatvan ellen intézett egy merész rohamot, melynek külvárosában ez időszerint igen sok gazdag török kereskedő lakott. Magát az erődöt, a váratlan roham daczára, nem sikerült bevenniök, mindössze a külvárosban ejtett nagy zsákmánynyal tértek vissza Eger falai alá.

Az 1580-ik évtized végén, daczára a még mindig fennálló török-magyar békének, daczára a béke fejében fizetett évi adóösszegeknek, ugy országszerte, mint a megyében is, a török-magyar összeütközések még élesebbek voltak mint valaha. Valamint magyar részről a végvárak szövetkezve, kombinált támadásokat intéztek a török végvárak ellen; ugy ezek is mindig nagyobb tömegekben léptek fel, és egész hadjáratszerü alakot öltött a végvárak egymás elleni küzdelme. Ily végvárak harcza volt 1588. okt. 8-án [1]) a szikszói csata, melyben török részről a füleki, széchényi és a Dunántulról a fehérvári várőrség, magával ragadva az apróbb őrségek csapatait, — és magyar részről az ónodi, szendrői, diósgyőri és egri várőrség vett részt, s mely a magyar fegyverek győzelmi dicsőségével végződött.

Ez időben nehány hóval előbb neveztetett ki Rákóczy Zsigmond egri várkapitánynyá, és az ő legfényesebb fegyverténye volt a szikszói győzelem. A füleki és széchényi bégek ugyanis egyesülve a Fehérvár felől jövő török csapatokkal ugy a szolnoki, és jászberényivel, Kassa felé irányozták hóditó tervöket, és több mint ötezer harczossal a Sajón keresztül Szikszót rohanták meg, mely védtelen lévén, könnyü zsákmányul esett egész vidékével. Szendrő, Ónod, Diósgyőr magyar vitézei a korán értesült és idejében érkezett egriekkel, kiket Rákóczy Zsigmond várkapitány Balázs deák István kapitánytársával vezetett, Szikszó alatt érték el, a szikszói pinczék és éléskamrák tartalmán dorbézoló török csapatokat. Idejött a vitéz Homonnay István zempléni főispán is fegyvereseivel. A csata kezdetben változó szerencsével folyt. Homonnay a küzdelem hevében elszakadva embereitől és lovát vesztve, török fogságba esett, és ezek a drága zsákmánynyal rögtön utnak indultak Fülek felé. Utközben pár magyar lovassal találkoztak, és ezek segélyével Homonnay kivágta magát őrei keze közül. A visszatérő Homonnay egyenesen a harczba rohant, és két napi iszonyu vérengzés után a török csapatok hanyat-homlok rohantak visszafelé Fülek, Széchény, Jászberény erődei alá. A harcztér Rákóczy Zsigmond és társai kezében maradt,

[1]) Chronica Leibitzeriana Wagnérnál.

hol Tardy György krónikás szerint, ki nyomban Liszkán három énekben irta le a szikszói győzelmet, [1]) 1500-nál több török hulla halmoztatott össze garmadába, és 13 török zászló esett diadaljelvényül a győzők kezébe. A halottak között maradt a széchényi bég, a füleki és fehérvári bégek pedig sulyos sebekkel rakva menekedhettek el. A mieink közül Szendrő hadnagyai Zsoldos Ferencz és Sőri Pál estek foglyul. Halott és sebesült több 300 volt. A győzelem örömére Zemplénmegye 50 frtot, 4 hordó bort, 25 köböl őszi, 30 köböl tavaszi buzát, és 150 tyukot küldött Rákóczynak ajándékul. [2])

VI. Rákóczy Zsigmond 1591-ben távozott el Egerből, és helyét Prépostváry Bálint foglalta el. Az uj kapitány hire hallatára, a Rákóczy által megfékezett török végvárak, a szolnoki, hatvani füleki, gyulai és jenői bégek idejét látták, hogy az egri őrségen most boszut állandó, támadást intézzenek ellene. Evégből 1592-ik év julius végén Puszta-Szikszónál volt a találkozó, hol a további teendők felett határozni csoportosultak csapataikkal. Prépostváry jónak látta benem várni a támadást, és nagy hirtelenséggel megrohanta a szikszói dombokon tanyázó török haderőt. A támadás szerencsétlen véget ért. Prépostváry gyalogjai egy dombon körülfogva, miután a megadásra szóló felhivást elutasitották, taraczkok és seregbontókkal halomra lövettek. Prépostváry Bálint várkapitány Károlyi Mihályhoz czimzett levelében az év aug. 7-én irja, hogy: „226 testet temettettem el, kik az harczon elvesztenek, az diadal a pogáné, de ők is igön bankódnak, sok fű nép esött el közülök. Sasvár pasának (szolnoki bég volt) egyetlen fia volt, annak is az feje az itt való kapuban vagyon.“ [3]) Az egri főemberek közül fogságba esett Balázs deák István kapitány, Segney Miklós, a ki meg is sebesült, Fáy András, Bory Pál hadnagyok, és Hetyey Pál egri kanonok. Ezek kiváltására megtétettek a kellő lépések. [4]) Prépostváry ezen foglyok ügyében azzal vigasztálja magát levelében, hogy ők is fogtak el egy török főembert, még nem tudták meg, hogy a jenői bég maga-e, vagy valamelyik pasa fia. „Ha igy volna, ez megszabaditaná nem csak Balázs deák Istvánt,“ kiált fel örömmel. Petheő krónikája szerint Balázs deák Istvánt Pálffy Miklós váltotta ki Hassan koppányi bégért.

Prépostváry idézett soraiban feltünik a dicsekvés, hogy Sasvár bég fijának a feje, a várkapuban van kifüggesztve. Ezen időben a hullák fejeit a harcz közepette s annak lezajlása után, hacsak hozzá-

[1]) Századok 1871. évf. 104—126. l. [2]) Not. hist. com. Zempl. 91. l.
[3]) Károlyi csal. lt. 3. k. 269. l. [4]) Petheő kronikája.

juthattak, kölcsönösen levagdosták, s győzelmi jelvényül ugy a magyar, mint török sereg vitte magával, s a hazatérő harczosok, a vár ajtaira, vagy falakra szögezték ki. Az 1588-iki szikszói csatából, mint Tardy György krónikás irja, Egerbe 120 fejet hoztak a visszatérő vitézek. Ónod, Szendrő s Diós-Győrbe szintén aránylagosan vitték a török fejeket. A kassai vitézeknek negyven fej jutott. A törökök néha csak a hullák orrát és füleit szedték le, s ezek mennyisége szerint hirdették hősi dicsőségöket, s állapiták meg igényöket, timár vagy ziamet adományozásra. Az orrok és fejeknél azonban mindig nagyobb becsü volt az élő fogoly. Azért a legkegyetlenebb összeütközéseknél is, nagy figyelemmel voltak mindig, hogy ha lehet, foglyul ejtsék az ellent, mert ennek váltság-ára egész vagyont képviselt sokszor. A hullák ekkénti megcsonkitásáról Dobó idejéből még adatunk nincs; ugy látszik, e barbár elfajulás később a 70-es évtizedben vert gyökeret.

HARMINCZÖTÖDIK FEJEZET.

I. A 15 éves török háboru kezdete. A felvidéki hadvezérlet támadó hadviselése. Rimaszombat, Fülek, Szecheny, Bujak, Hajnácskő, Nógrád várak visszavétele. II. Hatvan sikertelen ostroma 1594-ben. Jászberény felszabadul. Itt a hátrahagyott török felszerelés leltározása. III. Hatvan ujabb ostroma 1596-ban. A postagalamb használata a hatvani töröknél. Hatvan bevétetik sept. 3-án. A német katonák vérengzése Hatvanban. IV. Mahomet Hatvan felmentésére siet. Késedelme. Eger ostromára indul. Az egykoruak előadása az ostrom idejéről. A magyar hadvezérlet mulasztása. V. Nyáry Pál egri várkapitány. A vár akkori állása. VI. A vár körülzárolása a törökök által. Baljóslat terjedése. Az ostromló ütegek elrendezése. Egyes rohamok. A vallon katonák iszákossága folytán a külső vár elesik. VII. A belső vár ostroma. Aláaknázás A segély-sereg feletti tanácskozás Szerencsen. Zsigmond erdélyi fejedelem segélyre indul. Nyárynak segélyt sürgető küldötte Mocsáry Gergely Miksa főherczegnél. A rimaszombati czéltalan táborozás. VIII. Elcsüggedés a várban. Az őrség egy része a megadás felett tanácskozik. Bessenyey György az árulók élén. Egykoruak előadása a vár elestének mozzanatáról. A törökök boszuja a német s vallon katonákon. IX. Miksa főherczeg rimaszombati időzése. A vár elestét itt veszi hirül. Vonulása a Sajó mellé. Innen Keresztes mezejére indul az egyesült sereg. X. Mohamet Keresztes mezejére küldi serege egy részét. Itt a két tábor állásfoglalása. A harcz kifejlődése. Az okt. 26-iki ütközet szerencsétlen vége. XI. Illésházy véleménye a keresztesi ütközetről. Borsodmegye dicatorának feljegyzése a keresztesi csatáról.

I. A török-magyar összeütközés most már állandó volt a megye területén. Mindkét részen, ugy a magyar mint töröknél kiengesztelhetetlen harczias hangulat uralkodott; kivált midőn Sinán pasa ragadta magához a nagyvezéri hatalmat, a magyar végvárakban is fellobbant a harczi düh; daczára, hogy 1592-ben a szokásos 30 ezer frtos adón kivül még fényes ajándékokkal, egyéb kedveskedésekkel is szolgáltak Konstantinápolyban. Ezzel kezdetét vette a 15 évig szakadatlanul tartó török háboru, melynek folyamán a magyar fegyverek sok szép s fényes győzelme mellett, Eger pótolhatatlan elvesztése következett be.

1593-ban Sinan pasa 160 ezer emberrel tört be az országba, de a nagy támadás megkezdését a jövő évre halasztotta. A magyar hadvezérlet két irányban inditotta meg a támadó hadjáratot, Komárom s Kassa felől. A dunántuli hadmüvelet élén Pálffy Miklós és Hardek Ferdinand kapitány állottak; Kassa felől a felvidéki hadak főkapitánya Teufenbach Kristóf a kassai, onodi, győri s egri végvárak kapitányaival egyetértőleg vezérelték a hadi müveletet.

A Kassa felől működő felvidéki hadvezérlet sürgetésére, a felvidéki rendek 1593-ik év september 23-án Tarczalon tanácskoztak, a védelmi s egyszersmind a támadó hadjárat folytatása felett. A rendek általános felkelést határoztak, ugy hogy minden porta után egy gyalogos volt a nemesség mellé kiállitandó. A felvidéki szabad városok 200 gyalog s a szükséges fuvarok kiállitására kötelezték magokat. Egerbe összesen 500 lovas s gyalog erő küldése határoztatott, s ezek dijazására a dikákból 5000 frt utalványoztatott Prépostváry kapitány részére. Az igy kiállitandó felkelés két táborra, tiszántuli s innenire osztatott.[1]) E tanácskozmányon a nógrád-gömörmegyei vidék, s török uralta várai Fülek, Szecheny, Buják, Hajnácskő kulcsául ismertetett fel Rimaszombat mellett a Rima partján, a törökök által emelt erősség, hol egykor Bebek, Mágóchy s mások foglyul estek, s mely a szikszói csaták alkalmával, a futó török hadnak menedékeül szolgált. A hadjárat sikeres folytathatására nélkülözhetetlennek tünt fel ezen erőd elfoglalása, melyben 400-ra menő török őrség foglalt helyet ez időben is. Az elhatározást hamar követte a tett, s Báthory István országbiró vezetése alatt a tiszántuli felkelőhad, Dobó Ferencz, Homonnay István, Rákóczy Zsigmond csapataikkal nov. 15-én már ostrom alá fogták az erődöt, s néhány napi vivás után elfoglalták. A siker, további müködesre ösztönözte az ostromló hadat, s onnan egyenesen Fülek alá mentek, hol tekintélyes 1300 főre menő török haderő volt; ugyanannyi martalóczczal, s több száz főre rugó asszony-gyermek néppel. Fülek kezdetben keményen állott ellen, de végre is engedni voltak kénytelenek. Az ostromlott török erő késznek nyilatkozott Rákóczy Zsigmonddal egyezkedni a vár átadása felett, kit még szendrői kapitánysága idejéből, mint lovagias embert ismertek. Az egyezség megtörtént, szabad elvonulás feltétele mellett Széchénybe. Igy került magyar kézre váratlanul Fülekvára. Innen az ostromló had Hatvant akarta megtámadni; de jobban meggondolták a dolgot, s a vert csapat után menve, mely Fülekről Széchénybe vonult, Széchény várát veték

[1]) Kovachich Vestig. ad suppl. Com. III. k. 301. l.

ostrom alá; s nagyon helyesen: mert a megfélemlitett futó had, Szécsény várának oly gyengeségére vált, hogy ez csakhamar megadta magát. Most már a többi nógrád s gömörmegyei várakban is erőt vett a félelem, s Bujak, Hajnácskő, Hollókő, Dregely és Palánk őrségei egymásután menekültek, s hagyták el állomásaikat. Ha Pálffy idejében érkezik, még Nógrádvára is már ekkor megvivható lett volna. Igy a beállott téli idő miatt megszüntették a további támadást, s Nógrád bevétele a jövő 1594. évre halasztatott, mikor is Pálffy nem késett a felvidéki harczok sikerét márczius hóban Nógrád megvételével megkoronázni.

II. A gömör-nógrádi hadjáratot 1593-ban s 1594-ben dicsőségesen befejező végvárak kapitányai, a kassai, tokaji, ónodi, szendrői, diósgyőri s egri vitézekkel, s a felvidéki felkelő nemességgel 1594. év tavaszán, Teufenbach felvidéki főkapitánynyal egyetérve, most már Hatvan ostroma s megvételére Jászberény s Hatvan között gyülekeztek. A dunántuli hadvezérlet akkor Esztergom megvételére készült, s e körül táborozott Teufenbach Napragyi Demeter egri kanonokot s Dengelegi Miklóst idejében küldötte Mátyás főherczeghez, a dunántuli sereg fővezéréhez, hogy Buda hátvéde Hatvan megvivásához küldjön segélycsapatokat. Mátyás főherczeg elégnek vélte e czélból mintegy négy zászlóalj német hadosztályt inditani utnak Hatvan felé. Itt voltak Báthory István országbiró, Dobó Ferencz, Rákóczy Zsigmond, Homonnay István, s az öreg vitéz Forgách Simon, kire bizták közakarattal az összes csapatok vezérletét. Hassán budai pasa értesülve a magyar hadak mozgalmáról, mintegy 30 ezer főnyi sereggel indult utnak a hatvaniak segélyére, Jászberény felé; hol a Zagyván átkelve Turának tartott, hogy a magyar sereget oldalt támadva, zavarja el Hatvan alól. Forgách Simon megragadva az alkalmas pillanatot, ügyesen felállitott ütegeivel szintén oldalt támadva, oly erővel rohanta meg a török sereget Tura mellett, hogy ez nagyobb száma daczára, hanyat-homlok rohant Pest felé. Mintegy 3000 török maradt a csatatéren, 17 ágyu s 25 zászlóval.

A vesztett csata hirére a jászberényi török őrség felgyujtotta a palánkot, és Szolnokba menekült. Teufenbach Figedy János és Ugri Sándor hadnagyokat küldötte megszállására. Jászberény ezzel vissza került a magyarok kezébe. A szepesi kamarától nyomban megérkeztek a kincstári kiküldöttek Kereszturi Gáspár és Horpácsi Gergely személyében, hogy az erőd felszereléseit s a hátrahagyott török holmikat, a kincstár javára leltározzák. Ezek voltak: 12 tararczk, 10 szakállas

ágyú, 255 folyó, s mintegy 22 köböl buza, mely az elhamvadt romok alól szedetett ki. A kiküldött leltározók összeirták ez alkalommal Jászberény határában, a Zagyva és Tarna vizén emelt s részben átépitett török malmokat is, melyek száma ez időben ötre ment. A Szolnokba menekült török malomtulajdonosok nem késtek a magyar kincstári foglalás ellen nyomban tiltakozni, s jövedelmét a maguk részére követelni, tüzzel-vassal pusztitás fenyegetése mellett. [1]) E közben a szolnoki várőrség, temérdek kocsikon nagy gabona szállitmányt inditott utnak a Dunántul felé, a szorongatott esztergomi török őrség segélyére. Erről a Hatvant ostromló had értesülvén, Balogh Ferenczet küldötték ki megfelelő csapattal, ki üzőbe véve a szállitmányt, mindenestől elfogta.

A Hatvant ostromló had azonban sikertelenül fáradozott az erőd bevételére. Az erőd őrsége vitézül viselte magát, s végre is abbahagyni kényszerültek az ostromot; miután Mátyás főherczeg is a dunántuli nagy tábort, Győrnek a törökök által történt elfoglalása után feloszlatá; s ennek folytán várni lehetett, hogy az innen szoritott budai török haderő felszabadulva, nagy erővel fog ujból Hatvan segélyére előtörni. Teufenbach főkapitány Kassára vonult vissza, a sereg is eloszlott.

III. Az 1595-ik év elején a dunántúli tábor Mátyás főherczeg vezetése alatt ismét megindità támadó hadjáratát, s Esztergom és Visegrádot elfoglalva, Buda felé törekedtek. Mátyás főherczeg azonban elhagyva a fővezényletet Bécsbe tért vissza. Helyére Miksa főherczeg jött, tele harczias vágyakkal. A hadi tanács csakhamar tisztába jött azzal, hogy mig Buda hátvéde Hatvan áll, nehéz annak megvételére müködni. Határozatba ment, hogy a tábor Eger felé vezettessék, s onnan előbb Hatvan elfoglalása kisértessék meg. E végből a Tiszán átkelt a sereg, s utközben az a csábitó hir érkezett, hogy Szólnok és Szentmiklós oly gyengén van ellátva őrséggel, hogy az könnyen elfoglalható. A közeledő sereg hirére, Balaszentmiklós őrsége csakugyan megfutott, Gyula és Szólnokra menekült, s ez erőd a mieink kezébe esett; de Szolnok nem várt védelmet fejtett ki, ugy hogy tekintve az őszi időjárást is, mely akadályozta a csapatok müködését, az ostromot abba hagyni kellett. Az uj év megnyiltával Miksa főherczeg, Pálffy dunántuli főkapitánynyal ismét felvette az elejtett tervet, Hatvan mielőbbi megvételére, hogy Buda ellen a nagy támadási müve-

[1]) Gyárfás István Jász-Kunok tört. IV. k. 151. l.

let megkezdhető legyen, s a háttérben Hatvan ne akadélyoztassa a hadi müveletet. Megindultak tehát Hatvannak, előbb azonban Váczot foglalták el, s innen a Hatvan alatt folyó Zagyva partjához érve, tábort ütöttek 1596. aug. 14-én.[1])

A hatvani sandzsák élén akkor az ifju de hőslelkű Arszlán bég, a hires Sarali bégnek fia állott, kinek édes anyja, a vidéken ismert Fatime is ott lakott. Az erősségben 1500 főre menő őrség volt, melynek mindegyikét Arszlán vezérök szelleme hatotta át, utolsó csepp vérig védelmezni Hatvan falait. A hősi védelemnek önfeláldozó ritka példáját kell Arszlán vitézei emlékére Hatvan megvételénél feljegyeznünk.

Az erősség maga a Zagyva partján állott, tölgyfa oszlopok közé hányt, rőzsékkel befont magas s kiszögellésekel ellátott földsánczból, melyet a Zagyvától vezetett vizárok vett körül, belől az őrség részére állitott épületek s egyéb felszerelésekkel. Maga a város, hol a törökkel vegyes keresztény nép lakott, e földsánczon kivül feküdt. E palánknak nevezett földsáncz, a Zagyva által is védve, kitünő erősséget képezett. (Lásd Hatvan s vidékének rajzát a túl lapon.)

Miksa főherczeg, Svarczenberg, Pálffy és Teufenbach német s magyar csapataikkal Vácz felől, Rákóczy Zsigmond s Dersffy Várad kapitánya s más felkelő had a felvidékről érkeztek Hatvan alá, az egri várőrség egy részével Nyáry Pál vezetése alatt.

A törökök nem is sejtették a készülődést, s közülök vagy 200 a szomszédos községekben nyomtatással foglalkozva, kint is maradt. Rákóczy azt tanácslá, hogy a törököket egy csapat lovas előrebocsátásával csalnák ki a várból s ekkor megrohanva elvernék, s könnyebben sikerülne a vár bevétele. De a többi vezérek nem állottak erre, hanem a rendszeres ostromot határozták el. Körülzárolták tehát a várost, s három részről, a pásztói a pesti s a rácz kapu felől, mely keletnek feküdt, erősen lőni kezdették. A hatvani várnak ez időben ezen három kapuja volt. A pásztói kapunál Teufenbach és Graiz Rudolf slesziai s felső magyarországi sereggel állottak. A keleti vagyis rácz kapunál Kinszky cseh és morva katonákkal, a pesti kapunál Terzky Vilmos svéd és Pálffy magyar gyalogokkal vezették az ostromot.

Mindjárt kezdetben a pásztói kapunál sikeres kitörést tettek a törökök, s az ostromlók közül sokat levágtak, köztük Graiz Rudolf

[1]) Lásd Szamosközy Istvánnál.

osztrák nemest, és Cataneo olasz építészt. Némelyek azon tervet ajánlották, hogy emeljenek oly magas ostrom sánczokat, hogy azok a védfalakat tulhaladják; de az sok idő s munkába került volna; tehát

a falak árkaiból a viz levezetését s betömését vették foganatba, a Zagyva árkának más irányba huzásával. A vizet igy sem voltak képesek teljesen elvezetni az árkokból.

Ennek oka részben az is volt, mert ezen időben volt nagy esőzés, megárasztotta a Zagyva medrét, s a vár árka szinig telt meg vizzel. Nem volt tehát más teendő, mint bőrrel bevont pontonokat helyezni az árok vizére, s ezen át megkisérleni a falhoz juthatást. Különösen a pesti kapunál alkalmazták ezen eszközöket, mig a rácz kapunál, az árokig terjedő sánczot huztak, s ettől földalatti aknát vezettek a sáncz faláig. A faltörő ágyukat pedig, az átellenben levő szőlődombra helyezték, honnan nagy sikerrel müködtek a falak rombolása és réstörésre.

Az őrség kezdetben mulatva nézte a komoly ostrom készülődést. Aug. 25-én az erőd mecsetjében egy dervis, szokott imáját végezve, gunyos üdvözléssel fordult az ütegek felé. Egy jól irányzott lövés, a mecset tornyát a dervissel együtt a mélységbe dobta le.

A törökök látva a komoly ostromzárolást, galambokat bocsátottak Budára, szárnyaik alá kötve az ostromról s a helyzetről felvilágositást adó leveleiket. [1])

A budai pasa kitartásra biztatta a béget, kilátásba helyezve, hogy maga a császár fog segitségére jönni. A törökök csakugyan makacsul védekeztek, daczára hogy négy ezernél több golyó lövetett a várba. Az erőd őrségének fanatizálója Arszlan bég anyja, a már emlitett Fatime volt, ki hallani sem akart a megadásról, s az erre felhivó leveleket válasz nélkül hagyták.

Sept. 3-án déltájban kezdetett meg három részről a roham. Midőn Terzki és Pálffy katonái a bécsi kapunál közeledtek a falakhoz, a pontonok egy része alámerült és sokan elvesztek, részint már a falakon harczolva, részint vizbe merülve. A pásztói kapunál sem sikerült a roham. Kevesen érkeztek oda, s ezeket leverte az ellen, mig a többiek segélyökre jöhettek volna. Igy a pásztói s pesti kapunál vezetett roham nem sikerülvén, a ráczkapunál könnyü győzelmet vehettek az ostromlókon a törökök. Teufenbach már akkor sebesülten feküdt sátorában, Stampf német kapitány pedig a rácz kapunál esett el.

Ezen kudarczczal végződő roham után a főherczeg nem kedvetlenedett el; sőt rögtön ujabb s nagyobb erővel végrehajtandó rohamra indult, addig, mig az ellen jobban össze nem szedi magát; sietve azért is, mert hirül jött, hogy Hatvan felmentésére utban van maga a török császár.

[1]) Lásd Szamosközy elbeszélését. Tehát postagalambok már ekkor használatban voltak a törököknél.

Az árok vizére alkalmazott hajó-hid ujabb felszerelése s rendbe hozatala után ugyanis, a pesti kapunál Pálffy és Terzki által fellelkesitett csapat uj rohamot intézett a már nyugalomra vonult, s ezt nem is sejtő őrségre. A pontonokon átsietve a falakra másztak, kibontott zászlóikkal csakhamar elfoglalták, majd a falakról a városba rohanva üzték az ellent; mire a pásztói s rácz kapuknál is sikerült a roham. A minden felől tóduló katonaság a városban iszonyu vérontással mészárolja a menekülő védőket, a béget a köréje csoportosult katonáival leölik, a bég anyja-kincsei kulcsa felajánlásával sem képes az öldöklést lecsillapitani; ugy hogy az összes őrség nejeik s gyermekeikkel együtt felkonczoltatott. A nők előbb meggyalázva hullottak el, testeik felhasogattattak, s az anyák méhei kivágattattak. Az igy megcsonkitott hullák három napig hevertek az utczákon, mig végre eltakarittattak.

Hatvan ekként három heti ostrom után, sept. 3-án vétetett be. [1])

A török őrség és városbeliek kegyetlen legyilkoltatásáról, egyformán emlékezik meg valamennyi egykoru és későbbi iró, Istvánffy ugy mint Ortelius. Különösen a vallon katonák tüntek ki a gyalázatos kegyetlenségben. „A férfiak és nők hulláiról a bőrt lehuzták, és magoknak öveket készitettek belőle“ — irja Ortelius.

Mikor már nem volt kit gyilkolni, a győztes had a tüz oltásá hoz fogott, hogy a legyilkolt gazdag török kereskedők vagyonát megmentsék, mint dus hadi zsákmányt. Ezen állati kegyetlenséget 40 nap mulva Eger falai között boszulták meg a törökök.

A palánkozott sánczokat romboltatta le még Miksa főherczeg, és azzal Szerényi Mihály volt kassai, és később füleki kapitányt pár száz őrséggel ott hagyva, Vácznak vonult vissza, ott várta be, hogy a török császár megindult hadával merre veszi utját.

X. Már Hatvan ostroma idejében vette hirét a vezérlet, hogy III. Mahomet sultán maga személyesen óriás táborral indult az országba és immár Szegedről Eger és Hatvan felé közeledik. Kétségkivül Hatvan ostromáról értesülvén, sietett idejében segélyére lenni a szorongatott őrségnek. Azonban erre már megkésett, és igy a szolnoki, budai, győri ide rendelt csapatokkal Szolnoknál egyesülve, most már egyenesen Eger felé ment.

Egervára ostromáról és megvételéről, az egykoruak, különösen az időt tekintve, különböző adatokat hagytak hátra. Istvánffy és Orte-

[1]) Lásd: Szamosközynél. Mon. Hung. Hist. 30. k. II. pótfüzet. Thurzó György diáriumában is (nemz. muzeum ltárában) ekként van feljegyezve, Petheő Kronikája is e napot jegyzi fel.

lius előadásai nagy időközre térnek el. Ortelius szerint Mohamet 150 ezer emberrel tört Egerre; sept. 18, 19, 20-án körülzárolta, és az áruló német és vallon katonák okt. 4-én nyitották ki a kapukat, hogy a feladási feltételek folytán a kezesek kölcsönösen kicseréltessenek; mikor a janicsárok berohantak, és elfoglalták a várat. Istvánffy szerint sept. 27-én vette kezdetét az ostrom, és okt. 14-én nyitották fel a vár kapuit átadás végett. Az ostromló had szerinte 2 százezer volt. Petheő az ostrom megkezdését sept. 22-ére, és a vár átadását okt. 15-ére teszi. Leibitzer krónikájában az ostrom kezdete sept. 21, és a vár feladása okt. 13-ára tétetik. Szamosközy szerint sept. 11-én a török tábor már Eger alatt volt. A táborban időző Illésházy csak a város feladása idejét mondja okt. 4-ére. Thurzó György, a ki szintén Miksa táborában volt, nejéhez a hamvai táborból irott levelében, a vár átadasát okt. 13-ára mondja. Naplójában [1]) a vár megszállása sept. 20, az elővár (varos) bevétele okt. 4; a vár török kézre jutásának napja okt. 13-ára jegyeztetett.

Istvánffy, Illésházy és Thurzó előadásai a vár feladási napját illetőleg leginkább megegyeznek, és ez okt. hó 14-ére tehető. Ortelius valószinüleg abban téved, hogy a város feladását, mely okt. 4-én történt, összetéveszti a vár később történt feladásával, a mit igazol a keresztesi csata ideje is, mely a vár feladása után, néhány napra történt, midőn még az egész török tábor Eger alatt tanyázott. A keresztesi csata okt. 22-én vette kezdetét, és nem valószinü, hogy a csata és a vár feladása között 18 napi időköz lett volna.

Mohamet óriási hadseregével aug. végén indult meg Belgrádból, és Szegednél vette hirét Hatvan elestének. Innen Eger felé vette most már utját, habár a magyar hadvezérlet előtt kétes volt, hogy a sultán nem Bécs ellen fog-e fordulni? és Miksa főherczeg ezért sietett a hatvani táborból Váczra, és onnan Esztergomba, ott állást foglalandó. Midőn a török tábor a Tiszán átkelve Eger felé mozdult, még akkor is gyanuval kisérték, hogy talán visszafordulhat még; és e bizonytalanság és kétkedés idézte elő a magyar hadvezérlet azon ingatag mozdulatait, melyek Eger ostroma alatt a felmentést halogatva, a vár bukására közremüködtek. Nem lehet más okát találnunk azon menthetetlen halogatásnak, melyet Miksa főherczeg Esztergomtól Rimaszombatig, és onnan Keresztesig tartó katonai séta utjával elkövetett, mint azt, hogy utolsó perczig tartott attól, hogy még Eger alól is,

[1]) Nemz. muz. 357/quart. 1.

egyszerre Bécs felé indulhat a sultán, és igy seregét ez esetre érintetlennek kivánta fentartani.

V. Egerben 1594. okt. 1-étől a várkapitány bedeghi Nyáry Pál előbb szendrői, s Fülek visszavétele után füleki kapitány volt. [1]) Innen tétetett át Egerbe.

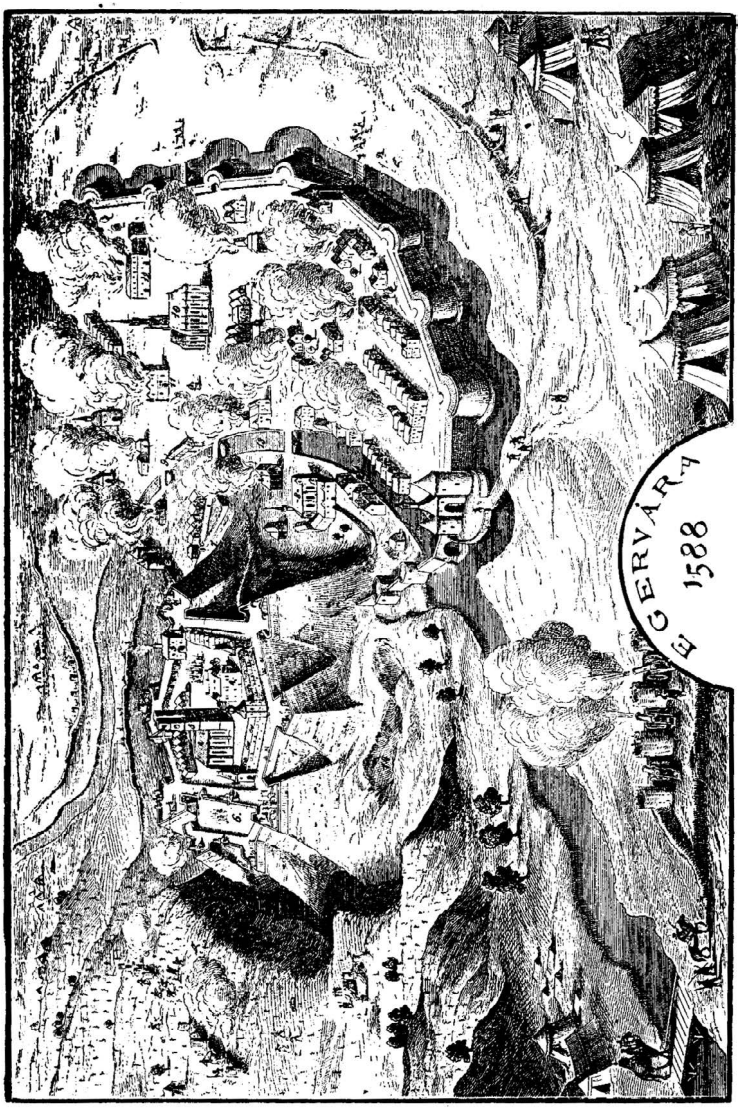
Egy Egerben 1596. év aug. 17-én, tehát közvetlen az ostrom előtt, Kapy János illetékének kifizetésére szóló rendeletét, mint tudtunkra utolsót, egész terjedelemben itt közöljük: „Mi Niary Pál Bedeghy, Borsod, Heves és Külső Zolnok warmegiöknek feö Ispania, az felséges Romai Csiazarnak parancsnoka es Eger várának feökapitania. Adiuk tuttara az mi jeovendo bor dézmasinknak Homona és Nagy Mihal jarasaba leweoknek, hogy az vitézlő Kapy János uramnak marattunk volt adosok az elmult esztendőn 95 esztendeobeli zolgalottiaba záz harminczhett frttal. Azert rendelenk eo kegyelmének az Homonna es Nagy Mihal Iarasaban szazharminczhet frt ára bort justo pretio az mint akkor a bor fog iarni. Annak okaert hadiuk és parancsioljuk, hogv Kapy Janos uramat elegietiek ki vala. Kinek bizonsagara attuk pecsetes levelunket. Datum Agriae 17. augusti anno dni 96 Idem qui supra. (P. h.) [2])

Az állandó várőrség ekkor ezer főből állott, melyhez Miksa főherczeg Hatvan bevétele után, gróf Thurn Jakab vezérlete alatt 2500 főnyi morva katonaságot küldött, több ágyu és egyéb hadi szerelvényekkel. Nyáry Pál értesülvén a sultán közeledéséről, küldötteivel az épen Váczon pihenő Miksa főherczegtől, az őrség szaporitását sürgette meg, mire Trczka Vilmos és Kinszky János német tisztekkel még 500 gyalog, és ugyanannyi vallon nemzetiségü lovas érkezett a várba. Igy őrsége most már 4500 főre ment. Ezekkel ment Cogorani épitész is a várba, ki az erődök épitésénél már müködött, és igy annak belsejét teljesen ismerte. A várban voltak még: Barczay János, Fodróczy György, Bekeny János, Segney Jób lovas hadnagyok. A várból nők és gyermekek és más felesleges személyek kiutasitattak.

A vár akkori kinézését, Szamosközy már emlitett históriájában igy irja le: Egervára hegyoldalon fekszik, a leghiresebb püspökség székhelye, két oldalról azonban a hegyfelől könnyen, akár lovassággal is megközelithető. A vár egészen kőből épült, kőfallal körülkeritve, és kiszögellő erődökkel felszerelve, országos költségen dél és kelet felől rendkivülileg megerősitve volt. A belső vár a város felett, a külső vár ettől külön választva, a hegy oldalban feküdt. Amaz sok-

[1]) Chronica Leibitz. Wagnernél. — [2]) Nemzeti muz. ltárban 1596. évi cs.

kal erősebb volt, egy kiváló szép tornyos templom mellett négyszögü kövekből épült püspöki palota, és más szép épületekkel bővelkedett.

A külső vár a német katonaság részére emelt házakkal volt megrakva. A város nyugatra terjedt, és a legközelebbi években emelt kőfallal köritetett.

VI. Mahomet serege Szegedről Szolnok felé, onnan Hevesnek

ment Eger alá. Ciaffer pasa már 11-ikén mutatkozott Makláron. Egy csapat Hatvanba ment, melynek közeledtével Szerényi Mihály elvonult Hatvanból, és azt a törökök nyomban megszállották. Néhány napra, lassan érkezett meg a főhad, és 21-én Maklárról Tályán át Felnémetig, Czegléden át Szöllöskéig, teljesen körülrajzotta a várat és a várost, melynek kapitányait ünnepélyesen felhivták, szabad elmenetel biztositása mellett a feladásra. Ez természetesen visszautasitatott.

Egy vészjósló balhit volt elterjedve ez időben a várban, hogy Nyáry Pál Egerbe vonulásával a hatvani táborból, a vár kapujában a zászló összetört, Nyáry harczi lova pedig, az istállóba vitetve összerogyott. Rosz előjelnek vétetett ez, megemlékezve a volt szolnoki várkapitány szerencsétlen esetéről.

A török ostromzár kezdetén a várbeliek kirohanást tettek; de szerencsétlen véget ért; mert többen Segney Jób, Bekeny János sebesülve tértek vissza.

A faltörő ütegek ekként voltak felosztva: egy üteg az almagyari kapu felett, hol most a maklári temető van, dolgozott e kapura; a másik üteg a mai rózsa-utcza végén, hol az Ungnádféle épület állott akkor, ennek falai közül hányta romboló lövegeit a városra, és várra; a harmadik a király székéről, a mai dézsmaszéknek nevezett dombról; a negyedik az almagyari hegyről, a mostani Martonffyféle szőlő tetejéről közvetlen a vár falakat törette és készitette a roham-réseket. A várost nagy terjedelménél fogva védelmezni nem lehetett, és az őrség okt. 4-én a romba döntött és elhamvadt házakat elhagyva, éjjel felvonult a várba. A törökök már akkor a temetői dombról összelőtt almagyari kapun rohantak be a városba, és nagy diadal-üvöltéssel szállották meg. Erre rögtön a városba vonszolt ütegekkel, közvetlen a falak alatt, különösen a hires Dobó-bástya töretéséhez fogtak, és rövid időre már rohamot is megkisérlettek, a mi azonban teljes kudarczczal, mintegy ezer ember veszteséggel végződött. Keletről a szőlőhegyek felől, maga Ibrahim nagyvezér intézett most rohamot a falakra. Innen a várba belátni és az egészet áttekinteni lehetett, ugy hogy a védcsapatokat is könnyen czélba vehették. A védők szerencsétlensége még az volt, hogy a kőfalak ugy emeltettek, hogy azokon alkalmas lőrések nem is voltak, és az ágyuk igy kitéve állottak az ellen golyói rombolásának, és midőn az ostromlók a falakhoz közeledtek, a falakon egész testöket az ellen golyóinak kitéve, teljesithették a védelmet.

Ibrahim a kedvező helyzetet látva, csapatát rohamra készité elő. Előbb a szöglet-bástya árka a régi Bolykyféle erődnél, betömetett gallyakkal és földdel; majd aknát vágtak a fal alá, és felrobbantották azt. Az igy támadt résen, Ibrahim katonái felrohantak; de a magyar és német védők erősen szembe állva visszaverték; mire a mieink neki bátorodva a résen kirohantak, sokat levágva három zászlót foglaltak el.

A törökök most az Ungnádféle szöglet bástyára kisérlettek meg hasonló rohamot, de eredmény nélkül. Az előbbi bástyarésen másnap uj rohamra törtek elő Ibrahim vitézei, de ismét siker nélkül.

Az itt működő vallonok követet küldöttek most Nyáryhoz, hogy adjon nekik bort a győzelem örömére áldomásul. Nyáry engedett a kérésnek, és egy hordóval szállitatott az állomásra; mire ezek neki esve az ivásnak, gúnyos felkiáltásokkal az almagyari tetőn lévő törökök felé üritgették az edények tartalmát. A törökök bámulva szemlélték az átellenes dombról a mértéktelen dőzsölést, és visszakiáltottak: hogy vigyázzanak nehogy csömört kapjanak a mulatságtól, gunyolódástól, a mi csakhamar bekövetkezett. Az állomáson levő puskapor és kén ugyanis, mely az árokba hányt rőzsék felgyujtására tartatott készletben, tüzet kapott, meggyuladt és az állomáson dőzsölő csapat egy részét légbe röpiti, a többiek széjjel futnak. Ezt látva a törökök, egész erővel a résre rohannak, és benyomulnak azon, könnyü szerrel üzve el az ott maradottakat. A belső várból rohanva siettek a szerencsétlenség szinhelyére segélyül, Thurn, Terzki, Fodoróczy lelkesitik a harczosokat. De most már a janicsárok is mindig nagyobb tömegben nyomultak be, ugyhogy az ellenállás lehetetlennek mutatkozott, kivált midőn Fodoróczy, Horvát György, Aszalay Bálint, Danch Pál, Zoltán Ferencz, Karapan Gáspár, Bornemissa Mátyás, Gimes György és több mások halva maradtak, ugyhogy az ostrom 15-ik napjára, okt. 5-én a külső várat is feladni kellett. Ezen siker az ostromlókban lelkesedést, a védőkben csüggedést keltett és már a megadás gondolata kezdett tért foglalni a tömeg kedélyében. Barczay János előtt, ki sebesülten feküdt, küldöttség tolmácsolá ezt. Barczay megütközve utasitá el a meggyalázó tervet, és halállal fenyegeté, ki ezt tovább is sürgetni merészelné.

VII. Tehát a külső vár elfoglaltatott, ez oldalról a belső vár további ostroma, mely széles és mély árokkal, és hatalmas védfallal övedzve volt, nehéznek tünt fel Ibrahim előtt. Azért az éjszaki részhez fordult, és a király székétől kezdett működni, és egyik részét ő, másik részét, mely a városhoz közelebb esik Czikala pasá-

val lövette, és a Zarkandy-féle bástya alá aknázva, felrobbantották. Az igy nyert résen most nagy rohamot intéztek; de a védők erélyesen visszaverték. Rendkivüli heves támadás volt ez itt, és a törökök egymásután 7 zászlót tüztek ki már a falakra; a védők ugyanazokat egymásután lelövöldözték. Reggeltől estig tartott a vérengző küzdelem. A nyugati részen a város felől Ciaffer pasa vezette ugyanakkor a rohamot, mely szintén nagy pusztitást idézett elő a várbeliekben. Ciaffer aknákat ásatott a falak alá, és az uj kapunál levő őrök, hallották a falak mögött az aknakészitők kopogásait. Erre Stella épitész az ide vezető pinczékbe szállott le embereivel, és figyelmes kutatás után felfedezte a kivülről jövő akna irányát, melynek ellenébe most annak ártalmatlanná tételére ellenakna vágásához fogott. Sikerült is megtalálni egyik ponton a lerakott agyu port, de ez abban a pillanatban felrobbant, és Stellát embereivel romjai alá temette. Itt vesztek el Stella mellett Balo Gergely, Posgay Gáspár, Ziny István és mások. A falak azonban sértetlenek maradtak. Igy folyt az ostrom, a déli, éjszaki és nyugati bástyák ellen is. A felrobbantott falak résein és lajtorjákon rohanó ellent, mindennemü fegyverrel és védelmi eszközzel, égő kénnel, szurokkal, tüzes fáklyákkal fogadták és visszaüzni igyekeztek.

Mig a várban igy folyt a küzdelem, Teufenbach felvidéki kapitány okt. 4-ére Szerencsre hivta össze a felvidéki urakat s nemeseket, hogy portánként négy felfegyverzett gyalogot állitsanak ki Eger felmentésére. Sokáig tanakodtak, ki legyen a megyei felkelő hadnak vezére. Először Báthory, majd Forgách, végre Rákóczynak ajánlották fel a vezérséget; de mindenik elutasította magától, sikertelennek itélvén ennyi erővel a kisérletet. Miksához fordultak tehát levéllel s küldöttséggel, hogy küldjön segélyt. Ők magok Keresztes mezején gyülekeztek.

Ezelőtt már Zsigmond erdélyi fejedelem, látva a török fenyegető mozgalmát, magára nézve is veszélyt észlelve, seregével megindult és Miksát követség utján értesitette, hogy a török ellen siet segélyére.

Ez időben érkezett Nyáry Pál küldötte is Mocsáry Gergely Egerből Miksához, segélyt sürgetendő. A haditanács itt összeült, s a 10 ezer főre becsült sereg Váczról Füleknek Rimaszombat felé mozgósitatott. Zsigmond fejedelem, Teufenbach és Pálffy felhivattak a gyors indulásra. Pálffy Buda alatt a török marhák összeszedésével töltötte idejét, 180 darabot hurczoltak össze. Teufenbach főkapitány 5 – 6 ezer emberrel, Egertől mintegy 4 mértföldnyire időzött. Ha

idejében cselekszenek, három oldalról támadva, felmenthették volna a szorongatott Egervárát.

Miksa Rimaszombathoz ért, midőn az egri várból Nyáry egy borotvált fejü török ruhában öltöztetett rácz ember által, ki igy sikeresen keresztül hatolt a török táboron, ismét segélyt sürgető levelet küldött, melyben megismerteté egyszersmind a fenyegető helyzetet: hogy a város s a külső vár már török kézben van. Miksa Trassoldo Gyulát utasitotta, hogy a Terzkiféle 800 emberből álló magyar s német legióval siessen Eger alá. A rácz küldöncz vállalkozott Rimaszombat felől a Mátra vidékén átvezetni a csapatot. Két mértföldnyire a vártól hallotta meg a csapat, hogy a vár már az ellen kezében van.

VIII. A fentebb leirt nagy rohamok után ugyanis, nem szünt meg a török vezérlet még erélyesebben hajtani az ostromot, ugy hogy a katonaság kivülről semmi biztatást nem nyerve, csüggedni kezdett, s előbb csak kevesen, majd többen a megadás felett tanácskozni kezdettek. Különösen a vallon katonaságot szállotta meg a gyávaság szelleme, s elhatározták, hogy tömegesen fognak a várból kitörni s igy menekülni. A megadás felett tanácskozók élén Paczona Mátyás és Gyöngyösy Máté kanonokok, Bessenyey György, Körössy Mihály, Aczél Balázs, Balogh Mihály állottak, kik okt. 13-án Nyáryhoz mentek tolmácsolandó a kivánságot, hogy bocsátkozzék a vár átadása felett tárgyalásba. Nyáry, ugy kapitánytársa Barcsay is elutasitották a küldöttséget e gyáva tervezettel. A tanácskozók tehát most maguk ragadták meg a kezdeményezést s elhatározták, hogy Bessenyey, ki a gyülekezeteken vezérszerepet játszott, s tud jól beszélni, menjen a törökhöz küldöttségbe. De ezt megelőzte már Balogh Mihály, ki a törökök állomásáról érkezve, a szolnoki és pesti bégek levelét hozta, hogy a szabad elmenetel feltétele melletti átadás örömmel fogadtatik a törökök által. Erre Terzki, Kinszki, Bessenyey György, a két kanonok, Kardos Pál, Borbély Ferencz s mások küldöttségbe mentek Mahomethez okt. 14-én, hogy az egyezséget tartalmazó diplomát átvegyék; melylyel midőn visszatérőben a kapun átjönni akartak, egyszerre minden oldalról berohannak a janicsárok, s a várban rabláshoz s öldökléshez látnak, ugy hogy hiába való volt a császári diplomára való hivatkozás, a törökök mindent leöltek s elpusztitottak, mi utjokban akadt. Nyáry, Kinszky, Terzka, Thurn, Barcsay, Bekény s mások török fogságba estek s elhurczoltattak.

Ezen árulás véghezvitelét az egykoruak, Istvánffy, Ortelius, el-

térőleg irják le. Ortelius ugy beszéli el, hogy az alkudozók kinyitották a vár kapuját, a tuszok kicserélése közben, a nyitott kapun berohantak a janicsárok s az általános öldöklés ezzel kezdetét vette, kardra hányva nyomban a vár őrségét. Istvánffy szerint az összeesküvők Nyári, Terzki, Kinszki és Thurn vezéreiket kötözve adták át a törököknek. Az tény, hogy ezek mindnyája foglyul esett. Abban mindkét iró megegyezik, hogy a törökök különösen az áruló német s vallon katonákon töltötték boszujokat, legtöbbjét felkonczolták, a Hatvanban elkövetett istentelenség visszatorlásául. A vár bevételének napjában, mely okt. 14-ike, Ortelius kivételével, a többiek megegyeznek.

Istvánffy elbeszélésével az árulásról merőben ellenkezik gróf Illésházy István, ki Miksa táborában volt, s azt irja: [1]) hogy „a török sept. 22-én szállotta meg Egret. Főkapitány Nyáry Pál vala, mellette egy cseh ur Kerska (ez Kinszki) és gróf Thurn 1500 bolonnal (vallon), magyar csak 1000 volt, azoknak is legnagyobb része az alsóvár (város) megvételekor okt. 4-én elveszett. Megrettene az idegen nemzet a várban, pártot ütének, rátámadának kapitányukra, szót adtak a töröknek, hogy magokat hitre megadják. Ez alatt be is bocsáták a törököt a résen, azonban Kerskát a cseh hadnagyot, két káptalan pappal és Bessenyey hadnagyot kiküldték a császárhoz, hogy alkudozzanak. De a törökök már nem alkudtak, látván ugy is kezökben a vár. A cseh urat a császár fogva tartotta, Bessenyeit a két pappal visszabocsátá a várba, hol a törökök a fegyvereket már elszedték, a fő népet foglyul tevék, a vallon s németeket mind levágták, a magyarokat csak rabbá tevék, mert Hatvanban a vallonok s németek gyilkolták a török asszonynépet, gyermekeket, s a örök holttesteket megnyuzták.“

IX. Miksa Rimaszombatban értesült a vár elestéről, honnan Genyő felé vonult, egyesülendő az erdélyi fejedelem seregével, mely Vámosnál történt meg a Sajó mellett okt. hó 18-án, hová megérkezett Teuffenbach is. Itt szemlét tartottak az egyesült sereg felett, mely százezerre becsültetett, de tulajdonképen 40 ezer volt. Az erdélyi sereg 5 ezer gyalog s ugyanannyi lovas, s 40 kisebb ágyuból állott. A felső magyarországi sereg is ugyanannyi főt s 35 ágyut számlált. Miksa serege állott 5 ezer német lovas, 7 ezer gyalogos, 3 ezer magyar lovas s 4 ezer gyalogosból, 22 mezei ágyuval.

[1]) Magy. tört. eml. 7. k. 30—37. l.

Mit tehetett volna e tekintélyes sereg, ha idejében, még Eger állott, támadja meg az ostromlókat. Mindez megfoghatatlan könynyelmüséggel mulasztatott el. Ugy látszik a fővezérlet, Egervára elvesztése után nyugodtá lett, hogy most már Bécs ellen nem fog indulni a török tábor, és megengedte magának, hogy a keresztesi mezőkön, egy czéltalan de annál siralmasabb kimenetelü ütközetre hivja ki a törököket.

E végből tehát elhatároztatott, hogy Keresztes alá vonuljon a sereg, és ott megszállva az átjárót, az ellent harczba kényszeriteni fogják. Prepostváry Bálint, ki nem volt jelen csuzos bántalmai miatt, küldöttje utján azon véleménynek adott kifejezést: hogy a hely közel van Egerhez, és itt nem lesz czélszerü az összeütközés. Kikémlendő lenne a császár szándéka, és ha Egerből elmegy, a még romban lévő vár sikeresebben volna megtámadható.

X. Keresztes, sikon fekszik, éjszakról magas dombokkal övedzve többi része nyilt sikra terjed. A hegyekből 25 lábnyi széles patakocska folyt át a falu nyugati részén, mely a falu alatt terjedelmes gázlót képezett.

A mint Mohamet értesült Miksa közeledéséről Keresztes felé, öt ezer embert Eger falai között hagyva, ő maga egész seregével Maklár és Kövesd között ütött tábort, honnan Chiaffer pasát 40 ezer lovassal előre küldötte. Ez Keresztesnél átkelve a gázlón 43 ágyu fedezete alatt, állást foglalt. Homonnay István előőrsi csapatába mihamar beleütközött a török lovasság, majd az utána jövő sereg is megérkezett, és rögtön kifejlett az ütközet, melyben a törököket a gázlón átüzték, ugy hogy ha az éj be nem áll, még fényesebbé lett volna a nap diadala.

Másnap okt. 24-én Zsigmond fejedelem üzőbe akarta venni a törököket a gázlón tul, de Miksa komolyan megfontolva a helyzetet visszahivta a csapatokat. A török császár látva a visszavonulást, támadásra határozta el magát, és 5 ezer embert átküldve a gázlón, megtámadtatta a mieinket, követvén övéit a támadásban egész táborával. Miksa a sereg zömével, a dombokra támaszkodva, jobbra foglalt állást, Teuffenbach a keresztesi templomnál helyezkedett el a gázló mellett, Zsigmond serege pedig a balszárnyon nyujtotta el lovas és gyalogos vitézeit. Görögország beglerbégje Teuffenbachnak a templomnál lévő hadosztályát támadta meg, de nagy vereséggel vettetett vissza a támadás. Kétszáz magyar vitéz áldozott itt hősi halálával a diadalnak. Okt. 26-án folytattatott a támadás. Mohamet maga,

szembe a mieinknek ütötte fel sátorát, oly közel, hogy csak a patak választá el egymástól, Az első harczélben Sinan kis Ázsia kormányzója állott janicsáraival, kinek jobb szárnyát a tatár lovasság fedezte. Másod sorban Ibrahim állott, kinek jobb szárnyán Chiaffer és Czikala pasák helyezkedtek el, balján pedig Hason pasa, és a görög beglerbég. Ezzel szemben, arczélben Zsigmond serege, jobbján a szász, frank, vallon és magyar lovas és gyalog csapatok, oldalt különféle lovasság, az utolsó rendben Pálffy és Teufebach felkelői állitattak fel. Ibrahim nagyvezér kezdette meg a támadást, majd mozgásba és harczba jött a két ellenséges tábor zöme is. A mieink oly szerencsésen harczoltak, hogy a gázlón inneni egész török tábor immár hatalmukba jutott, és a törökök hanyat-homlok rohantak vissza. A nap hanyatlóban volt már, és megelégelhették volna a nap dicsőségét. De nem állhattak ellen, hogy a táborukból elfutott törökök üldözéséhez lássanak. Ez alkalommal az elfoglalt tábor dus zsákmánya volt a bekövetkezett szerencsétlenség oka. Az üldöző had a tábori zsákmány kiüritéséhez látott, melybe annyira belemerült, hogy az üldözötteknek idejök maradt magokat összeszedve, megrohanni a zsákmányon osztozkodókat, és iszonyu vérengzéssel széjjelszórni őket. Maga Miksa az éj sötétében, Harsányon keresztül Miskolcznak menekülve ért Kassára. Zsigmond erdélyi fejedelem, Báthory Istvánnal Diósgyőrbe futott, onnan Erdélybe tért vissza. Keresztesmezejét Istvánffy szerint mintegy 30 ezer hulla boritá, ebből huszezer török, tiz ezer magyar volt, köztök annyi jelese a magyar hadaknak, mint Bory Mihály nógrádi, Vidfy Vid drégelyi várnagyok, Forgács Sebestény, Pálffy János, Eszterházy Márton, Telegdy János, Dóczy Farkas, Apponyi Gergely, Borbély András, Lázár István, Erneszt és Auguszt holsteini herczegek, Gablman Miklós, Mansfeld hadi iró, ki ép ily minőségbán jött Miksa táborába, hol halálát lelte. [1])

IX. E felmentő seregről, mely most a szerencsétlen keresztesi csatát vivta, Illésházi azt irja: „hogy az erdélyi fejedelem sürgette erősen Miksa főherczeget, hogy Egret megsegéljék; Pálffy Miklós is mindent elkövetett e czélból. Az alföldi generalis Tiefenbach (Teufenbach) minden nap küldhetett volna segitséget, noha a várból kérték, de gondviseletlensége miatt semmit nem külde.“

Illésházy szerint a keresztesi csatában 44 ezer ember, s több mint száz ágyu vett részt. Báthory Zsigmond népe ebben 8000 volt, a vármegyék népe vagyis felkelő had, Ormondy János és Bosnyák

[1]) Szalay IV. 405. l.

András vezetése alatt 10 ezerre ment. A török császár okt. 24-én indult Keresztes mezejére, a keresztény tábor ellen, csak lassan haladt, azon hitben, hogy a magyar had majd elfut. Ez nem történt. Erre 25-én a Keresztes vize mellett felállitá a császár táborát, tul a vizen volt a magyar tábor. A császár hada a Sáron az átkelést megkisérlé, de a mieink ez nap vitézül visszaverték.

Okt. 26-án, mely szombati nap volt, a keresztény had, jó reggel a patak melletti tábort elhagyta, s hátra huzódva csatarendbe állott, négyszögeket formálva, három rendben. Minden rendben, szárnyra osztva volt 500 puskás, egy csoport gyalog, azok előtt a taraczkok. A három rend, egy-egy holdnyi hosszra állott egymástól, és igy beosztva 27 ezer ember volt. A vármegyék népe a táborban maradt tartalékul. Tiltva volt, hogy bárki a Sáron (a Csincsén) át menjen.

A török had egy része reggel rögtön átkelt a Sáron, és megkezdődött az ütközet. A mieink erősen lőtték a vizen átkelt hadat, megtámadták és estére visszanyomták oly erővel, hogy a tilalom daczára. az üldözést a vizen tul is folytatták, hol a törökök által elhagyott sátrakra rohanva, a császárt és népét oly zavarba hozták, hogy ezek mindent elhagyva elfutottak; mikor is egy csoport török tört elő a zsákmányon dobzódó keresztényekre, és most ezek futottak el esze-veszetten, ugyhogy Miksa főherczeg az erdélyi fejedelemmel Diós-Győr felé szaladt, holott senki sem üzte vagy vágta őket. Nyáry Pál a fogoly egri kapitány, több fogoly társával itt menekült meg.

A zürzavar Illésházy szerint oly nagy volt, hogy mindkét tábor esztelenül szaladt széjjel török s magyar. A császár Szolnokba menekült, s azt hitték hogy a csatát elvesztették. Konstantinápolyba az a hir ment, hogy maga a császár is elveszett. Csak harmadnap okt. 28-án tisztázódott a helyzet s a törökök visszatérve összeszedték pódgyászaikat s elhagyott ágyuikat Egerbe czipelték. Igy beszéli el ezt Illesházy.

Borsodmegye 1598. évi adóösszeirásában, Diweny Pál adórovó Eger s Keresztes vidékén levő községekre, melyek Pelbart Vincze szolgabiró járásához tartoztak, a következő jegyzetet irta: „Ezen faluk, birtokokok és városok, melyek a negyedik járáshoz tartoztak, a törökök s tatárok által teljesen feldulattak. Ugyanis 1596. évben a törökök s tatárok császára Eger bevétele után a járásban ütötte fel táborát. Hasonlóképen Miksa főherczeg, az erdélyi fejedelemmel itt táborozott, hol Keresztes mezején okt. 26-án folyt le a nagy ütközet.“ [1])

[1]) Borsodmegye adó össz. orsz. ltárban.

Egervára parancsnokául Mohamet az anatoliai beglerbéget nevezte ki.

Eger eleste s a szerencsétlen keresztesi csata hirére, a közeli várak hadnagyai Cserépvárárából Bessenyei Mihály, Szarvaskőből Gáll János, Sirokból Kóka Benedek és Helmeczy János, őrségeikkel elfutottak, s e várak is török kézre jutottak. [1])

Ekképen esett el Egervára, s vele Hevesmegye is.

Eger elestének hire mély benyomást tett mindenfelé. Az 1597. február hóban Pozsonyban tartott országgyülésen a rendek szigoru vizsgálatot s azt követelték, hogy mindazok, kiket Eger föladásáért felelősség terhel, megbüntettessenek.

Ugyanezen országgyülésen a 38. §-ban elhatároztatott, hogy az egri káptalan, mig Eger visszafoglaltatnék, székhelyét mint hiteles hely Kassára tegye, Kassaváros joga és szabadsága épségben maradásával. Ezen törvényczikkben kimondatott, hogy a káptalan most már tizedeit s negyedeit maga szedheti be; mert eddig kincstárilag volt kezelve, Verancz püspök idejétől. Pecsétje ezuttal ismét elveszett, s megengedtetett, hogy ujat csináltathasson, kisebb alakut mint az eddigi volt.

A kassai követek, mint az jelentésökből kitünik, a káptalan ide helyezése ellen felszólaltak, de hasztalanul. [2]) Mint magok mondják, később elállottak az óvástól, nehogy rosszabb következzék be.

A megye székhelye Egervára ekként török kézre jutván, közigazgatási s törvénykezési apparátusával vándorutra kelni kényszerült. Hol ütötte fel székhelyét? s egyéb változott viszonyainak ismertetése, második kötetünk lapjain fog helyet foglalni.

---

[1]) Istvánffy 452. l. — [2]) Orsz. gyül. eml. 8. k. 230. l.

ÖTÖDIK RÉSZ.

Vegyesek Hevesmegye beléletéből. 1526—1596.

HARMINCZHATODIK FEJEZET.

I. Hevesmegye törvényhatósági belélete és szervezete. A megyék akkori működésének köre. Szolgabirák, ülnökök, homo regiusok. II. A megyei törvénykezés. A peres eljárás. A felsőbb birságok. Az itélet végrehajtása. A „fogott biróság.“ III. Sommás osztályper a Rhédey és Recsky család között 1571-ben. IV. Rhédey Pál ellen fivére Bonaventura által inditott sommás osztályper. V. Recsky György és Rédey Pál Rádeczy egri püspök s kir. helytartótól kir. adományképen kapják Csongrádmegyében Zekegyház falut. Birtokbavezettetésök. A Rédey és Recsky család. A Mocsáryak megszerzik Andornakot.

I. Hevesmegye ezen korbeli beléletét, törvényhatósági működését feltüntető és ismertető gyülési feljegyzés, nincs tudomásunkra. Ez irányban tehát, ugy a János király uralma, mint a Perényi korszak, és a későbbi idő is homályban marad előttünk.

Az kétségkivüli, hogy e korban Hevesmegyében is, mint más megyékben, megyei közgyülések tartattak, melyeken közügyeik intéztettek, országgyülési követeik és megyei tisztviselőik választattak; a megye közbiztonsági érdekei, a királyi és megyei adóügyek és egyéb, már akkor a megyék által intézendő dolgok tárgyaltattak.

Már János király országgyülésein is résztvettek a megye követei, kiket a fennálló alkotmányos jog s kötelesség szerint választani s utasitani kellett. Voltak alispánjai, szolgabirái, királyi emberei (homo regius), esküdtjei (jurati assessores) kiket szintén választaniok kellett. Választották is, mint azt Verancz püspöknek Szentgyörgyi László választott alispán elleni felszólalásából tudjuk, kit bizonyos általa elkövetett sérelmeért, elismerni nem akart.

A királyi adók összeirását s beszedését is a megye közgyülésén kellett megrendelni. Tehát megyei közgyülések tartattak, ez kétségkivüli: csak ezeket feltüntető iratok s okmányok hiányzanak teljesen.

Épen ezen idők fejlesztették és izmositották erőssé a megyei közéletet. A „segits magadon“ elv, egész teljességében utalta a megyéket az öntevékenységre. Az önvédelem, biztonság kérdései, általok volt megoldandó. Csodás jelenség! Tényekből látjuk, hogy a mohácsi vész után a bel- s később török háboruk legexponáltabb vidéke Hevesmegyében is, a megfelelő törvénykezés az ország törvényei értelmében mindannak daczára, hogy a királyi befolyás s hatalom, néha teljesen

is szünetelt, — mindig érvényesitette hatalmát, s a közéleten gyakorlott uralmát.

Hevesvármegye megyei beléletére kétségkivül fontos elhatározó befolyást gyakorolhatott később Egervára is. Várnagyai és főkapitányai a megye főispánjai is voltak, s igy ennek folytán bizonyos tekintetben katonai uralom lépett életbe. Egervárának állása uralta nemcsak Hevesmegyét, hanem Borsod, Pest, Solt, sőt Csongrádmegyéket s a Jász-Kunságot is; igy a védelem s közbiztonság első rangu kérdései itt más alakban szerepelhettek, mint más megyékben. De azért a megye egyéb teendői, kezdve az adóügytől, a jobbágy s földes ur közötti viszony szabályozásáig, melynek esetéből rendeltetett meg az 1548. évi 42. tczikkben, hogy az alispán s szolgabirák (judices nobilium) mellé nagyobb megyében 12, kisebb megyében 6 esküdt ülnök (jurati assessores) választassék, — egész épségökben maradtak meg, s hárultak a karok és rendek bokros teendői sorába.

Az akkori megyei élet s administratió körébe a törvények értelmében a következő teendők sorakoztak: országgyülési követválasztás s utasitás; a hozott törvények kihirdetése s végrehajtása; megyei tisztujitás, alispán, királyi ember, szolgabiró és esküdt választás; a megyei felkelés rendezése s tisztjei megválasztása; a közbiztonság ügye; a királyi s megyei adók kivetése s beszedése feletti intézkedés; az adórovó mellé a megyei segédkezés s ellenőrzés kirendelése; esetleg az adórovás elleni panaszok elintézése, e czélból összehivott külön gyülésen s a törvénykezés.

A megyei szolgabirák választása már az 1435. évi 2 tvczikkben van előirva. E szerint a megválasztott tartozott legalább egy évig viselni a tisztet 55 márka birság terhe alatt. Igy tehát akkor a a kötelező szolgálati idő egy év volt.

A ma már ösmeretlen homo regius is egyik alkateleme volt a megyei törvénykezés és administratiónak; 10—12 ily homo regius volt választandó a megye által, kik a felsőbb biróságok, a nádori, kuriai, helytartói itélőszékek parancsait s itéleteit foganatositották, s hajtották végre; de mindig a káptalani hites személy tanuskodása mellett. A mai törvényszéki végrehajtói intézményben birjuk a homo regiusok utódját, habár halvány kiadásban.

A megyei administratio költségeinek fedezése a megye gondja lévén, az a dolog természeténél fogva, a királyi adótól különálló pótadózás tárgya volt. Ilyen megyei költségek voltak, a megyei felkelés kiadásai, az országgyülési követek, alispán, szolgabirák, megyei jegyző és esetleg

kiküldöttek dijazásai. Miképen intéztettek ezek megyénkben, felvilágositó adatokkal nem rendelkezünk. Ha Bars s más megye ezen korbeli okmányainak adatait analog példákul elfogadhatjuk [1]), mindezekre külön megyei pótadózásnak kellett fenállania megyénkben is.

Történeti elbeszélésünk folyamán láttuk, hogy az önvédelem s közbiztonság érdekében, Hevesmegye is részt vett több részleges felvidéki gyülésen, melyen a megyék, az önvédelem czéljaira külön pótadókat szavaztak meg. Ezek kezelésére, kivetése s beszedésére, itt is kellett valamelyes intézkedésnek történnie.

II. A megyei törvényszék állott az alispán, szolgabirák s választott esküdt ülnökökből, kiket a marasztalt birság pénzek $^2/_3$-da illetett rendesen. Hatásköre kiterjedt: emberölés, betörés, rablás, vérengzés, sértés s háboru idejében történt birtokháboritás, széksértés, rágalmazás, s az ugynevezett kisebb peresügyekre, melyek 100 frt értéken tul nem mentek; továbbá sommás visszahelyezés és osztályozásra, ugy a földesur s jobbágy között felmerült költözködési ügy elintézésére. Oly eljárásnál, melynél birság-illeték nem volt esedékes, az 1546. évi 37. tczikk szerint a szolgabiró napidija 1 frtban volt megállapitva.

A törvényszék törvényes megidézése után, a felek védekezésére törvényes 15 napi határidő tűzetvén, rendes perbeszédek vétettek jegyzőkönyvbe, melyeknél a feleket meghatalmazott ügyvéd is képviselheté, s ezek meghallgatása után hozatott nyomban az itélet, mely ellen a felebbezés a királyi kuriához történt. Ez időben tehát a törvényszéknél rendes szóbeli eljárás volt gyakorlatban.

Fentebb érintők, hogy a felek megbizott ügyvéddel képviseltethették magokat. Az ügyvéd-vallás korunkban oly általános volt, s oly élénk befolyást gyakorolt közéletünkben az ügyvéd, hogy az ennek folytán felmerült visszaélések miatt, hangos panaszok nyilvánultak, s az országgyülésen előterjesztés is történt, hogy a „huza-vonó“ ügyvédek megfékezésére korlátozó törvény alkottassék. Az ügyvédi pályára, mint az esetekből látjuk, a nemesség is tömegesen lépett.

A nagyobb peres ügyek, birtok, zálog, jegyajándék stb körül forgók, ugy a jószág s fejvesztéssel járó nagyobb hatalmaskodási tények, nem a megyei törvényszékek, hanem a kuria által itéltetett első sorban, honnan ő felségéhez perujitás czimén történt az appelláta. A megyei törvényszéktől a királyi kuria vagy nyolczados törvény-

[1]) Botka, „A magyar vármegyékről.“ Budapesti szemle 1866. évfoly. 194—5. lapok.

székhez lehetett appellálni, melynek itélete után szintén perujitás volt csak kérhető a király utján.

A nagyobb hatalmaskodási tény, mely főbenjáró büntény volt, állott a nemesi lak megsértéséből jogtalan betörés utján, birtok foglalás, a nemes személye ellen elkövetett testi sértés, vagy szabadsága megháboritásából. A vádlott ezen esetekért jószág s fejvételre itéltetett; de ez itélet később s már korunkban is „fejváltság" kifejezéssel mondatván ki, tulajdonképen pénzbeli birsággá alakult át. Az itélet e különböztetést ez esetben rendesen megtette. A nota infidelitatis esetére ugyanis, mig az itélet „ad amissionem capitis" „fejvesztésre" szólt, a nagyobb hatalmaskodásnál „ad emendam capitis" kifejezés használtatott, mely a „váltság" fogalmát adta elő. [1]) Mely váltságösszeg azután, ha zászlós ur volt a marasztalt 400 frtot, egyéb nemesnél 200 frtot tett. Ezen fogalom alkalmaztatott az itélet hozatalban a „nyelvváltság"-nál is, mely kezdetben szintén „nyelvvesztés" volt, t. illik a vádlott nyelvének kihuzásával sujtatott; később pénzbeli birsággá vált, a mennyiben az itélet kimondásában, annak pénzbeli megválthatósága benfoglaltatott.

Az ily főbenjáró marasztalási esetnél az itélet végrehajtása egy év alatt sürgetendő volt. A marasztalt elfogatott, s mindaddig fogva tartatott, mig vagy ki nem egyezett a féllel, vagy váltságdiját ki nem fizette. A marasztalt váltságdijnak $^2/_3$-da a biróé lett s csak $^1/_3$-da esett a félnek. Kisebb ügyekben, például rágalmazás, becsületsértés eseteiben történt „nyelvváltság" marasztalásnál is fogságra vettethetett a nemes ember is, ha a váltságdijat fizetni nem akarta, vagy nem tudta, mig a marasztalásnak eleget nem tett.

A száz frt értéket meghaladó birtok-kérdések, mint nagyobb peres ügyek, az ügy természete szerint, a rendes királyi vagy nádori széknél, vagy az illető hiteles helyein (káptalanok, konventek) volt megkezdendő, rendes idézés (citatio) intés (admonitio) vagy letiltás (prohibitio) utján.

Ez időben a hiteles helyekül rendelt káptalanok s egyes konventek, még mindig teljesiték fontos hivatásukat, mely ma részben a „közjegyzői intézménynyel" pótoltatik. Az ősiség korában, a jogbiztonság s védelem őrei voltak e hiteles helyek, egyszersmind a birói eljárás részesei, közvetitői, a hitelesség biztosításával.

Az akkori viszonyokhoz szabott ezen intézményeink valóban a kiváló érzék s felfogás remekének mondható egészében. A jogvédelem

[1]) Lásd Verbőczy hármas könyvét.

s biztonság intézményeink során teljesen megóva mutatkozik, s ha történelmi elbeszélésünk folyamán a visszaélések annyi eseteivel találkoztunk, megtaláltuk nyomban magyarázatát is a pártoskodás féktelen üzelmeiben, mely ellen semmiféle intézmény nem nyujthat oltalmat.

A nagyobb fontosságu ügyekre szóló rendes keresetek e szerint benyujtatván az illető helyen, kiadatott nyomban az alperesnek válasz s védelem végett; mit ha nem teljesitett, ügyvesztessé lett, mely ellen egy év alatt még joga volt perujitást kérni. Védekezése az illető kuriai vagy nyolczados törvényszék elébe került és ott nyert itéletet, melynek végrehajtása a királyi ember (homo regius) által történt, ki mellé a hiteles helyek, káptalanok, konventek, rendesen egy tagot, mint hites tanut küldöttek ki. A megyei törvényszéktől appellált oly ügyekben, melyekben a birákat is aránylag illető pénzbeli marasztalás történt, a végrehajtási jog mindig a törvényszéket illette. Az ily végrehajtásnál a visszaverés (repulsio) első izben egy márkaarany birsággal sujtatott, s ekkor kérhette még a fél a perujitást; különben az ismételt végrehajtást többé sulyos bünhödés nélkül nem akadályozhatta. Az ily repulsio rendesen nagyobb hatalmaskodás bünténye czimén toroltatott meg.

A jobbágyok egymás közötti mindennemű ügyei, ugy földesuri tartozásaiból felmerült vitás kérdések, a földesuri hatóság jogkörébe tartozott korunkban, kivéve a már érintett jobbágy költözködés esetét, mely felett itélni a megyei törvényszék volt hivatott, vagy ha a jobbágyok elleni panasz tárgyában a földesur az igazságszolgáltatást teljesiteni vonakodott, a megyei törvényszék által volt itélet alá veendő.

Korunkban nagy szerepet játszott az akkor „fogott"-nak nevezett választott biróság. A felek kijelölték az illető egyéneket, s kölcsönösen, birság terhe alatt kötelezték magokat, az ezek által hozandó itéletben megnyugodni. Törvénykönyveinkben nem volt ezen választott biróság rendszerezve. Gyakorlat és szokás alapján vált sokszor fontos birtok-kérdésben döntő forummá, mint azt megyénkben történt több eset elbeszélésével igazoljuk.

III. Ezek előrebocsátása után közlünk itt az akkori megyei törvénykezés menetét feltüntető több megyetörvényszéki és kuriai pörös eljárást. Ilyen a Rhédey és Recsky-család között, leányágon igényelt birtok osztályozási keresetből felvett eljárás 1571-ik évben. Ebben felperesül Rédey Pál szerepel, kinek anyja Recsky Erzsébet volt. Anyjának női illetékét keresi a Recsky-család birtokából, s a pert sommás uton

osztályozás czimén a megyei törvényszék dönti el. A törvényszéki tárgyalást bő kivonatban közöljük a latin eredeti után; mert a törvénykezés nyelve általában a latin volt. Az eset ez. Nemes Rédey Pál, fia Rédey Lászlónak, kinek neje s igy Pál édes anyja Recsky Erzsébet, Recsky Demeter leánya volt. Recsky Demeternek, ki még a mult század végén élt, egy fia Lázár, s három leánya volt, egyike Erzsébet, Rédey Pál anyja. Recsky Lázárnak fiai voltak: Farkas, János, Zsigmond, Tamás és György. Zsigmond és György ellen Recsk és Derecske birtok végett inditotta Rédey Pál a pört, hogy a birtok egy része anyja után, tehát leányágon őt is illeti. A pör actái ezek:

Mi Szentgyörgyi László de Abád, Heves és Külső-Szolnok megyék törvényszékének alispánja, szolgabirái és esküdt ülnökei (assessores) adjuk emlékezetül, hogy szent Lőrincz vértanu ünnepe után Egerben törvényszéket tartván, megjelent előttünk nemes Recsky György de Recsk, és benyujtott némely iratot, állitólag az egri káptalan által felvett tanuvallomásokat, egyszerü papiron, hátul saját pecsétjével ellátva, melyeknek másolatát nemes Rédey Pál felperes, saját biztonsága szempontjából, kiadatni kivánta. Az irat tartalma ez: Mi az egri káptalan, Báthory András ő felsége Curiája birájának következő megkeresését vettük: megjelenvén előttünk Recsky Zsigmond és György, és azt adták elő: hogy néhai fitestvérök Recsky Farkasnak nemes Hereny György felesége Helena elleni perében, annak bizonyitására, hogy az ő s igy a mi birtokunk is nő ágon nem örökölhető, a káptalan által tanukat hallgattatott ki, mely kihallgatás feljegyzése, a káptalan hiteles helyén őriztetik, és kérték, hogy ennek hiteles másolata részökre adassék ki. Felhivatik tehát a káptalan, hogy a kivánságnak tegyen eleget. Mi az egri káptalan ennek folytán, a kérdéses iratot felkeresvén, róla másolatot adunk, mely szóról-szóra igy hangzik: Mi az egri egyház káptalanja, emlékezetül adjuk jelen sorokban, hogy vevén Ő felsége Ferdinand levelét, melyben meghagyja, hogy nemes Recsky Farkas, Recsky Lázár fiának kérelmére, néhai Recsky János leánya Helena elleni ügyben, joga és igaza bizonyitása végett tanuk vallomásai és bizonyitásaira van szüksége, e végből némely nemesek és nem nemesek, különféle rangu és nemü tisztes személyek kihallgatását és vallomásaik felvételét eszközöljük, hogy az ország törvénye szerinti igazság kideritessék. Mi tehát vevén a parancsot, mely 1553, palmarum vasárnapja után kelt, a királyi ember (homo regius) Gáhy Boldizsár mellé, kirendelvén Benedek áldozárt, egyházunkban szent Dorottya szüz és Mária oltárának igazgatóját hites tanúul, szent György előtti napon Hevesmegye első járásában megjelenve, oda idézve 17 márka büntetés terhe alatt a tanukat, az emlitett Helena urnő elleni ügyben, az ország törvénye szerint következő tanuhallgatásokat eszközöltünk: Szabó Demeter, Ujlaky püspök jobbágya Felnémeth városban, vallja: a keresztes háboru idejében Recsky János szolgája volt, a recski jószágban csak fijogot ismert. Nemes Királyi György de bátor, ismerte Recsky Lázárt, Farkas, János, Zsigmond, Tamás és György testvérek atyját, ki Recsket birta, ott leányági jogot nem ismert, nem is volt. Beely

György özvegye nemes Magdolna urnő ugyanazt tudja, a mit Királyi György. Nemes Zenky György vallja: más örököst mint Recsky Farkast és fivéreit a recski birtokban nem ismert, de Ilona urnő Liptay Ferencz felesége, hatalmaskodással ült a birtokba. Therpessy Ferencz de Ivád, vallja, hogy a recski birtokban női örökösödést soha sem tudott; ugyanigy vall neje is. Nemes Gahy György vallja, hogy nem tudja, mi jogon ült Liptayné Ilona asszony a recski birtokban. Nemes Kürthy Sebestény vallja, tudja, midőn Liptay Ferencz Recsky János Ilona leányát nőül vette, és hogy Recsky Lázárnak Ilona asszonynyal pöre volt, de hogy egyeztek egymás között nem tudja. Nemes Farmosi János tudja, hogy Recsky János Ilona leányának férjével Liptay Ferenczczel lakott a recski jószágban, de mi jogon, ezt nem tudja. Azon birtok törvényes örökösének Recsky Farkast tudja. Nemes Bocsy Miklós tudja, hogy György, János és László Recsky Bernátnak, Lázár Recsky Demeternek fia, Farkas pedig Recsky Lázárnak fia, és ezek a birtok törvényes örökösei. Ilona urnő benne volt a birtokban, pör is támadt közte és Recsky Lázár között, de az hogyan fejeztetett be nem tudja. Nemes Barna János de Szent Erzsébet Hevesmegye alispánja ugyanazt vallja, és hogy Ilona urnő a birtok egy részében benn volt, tudja, de mi jogon nem tudja. Nemes Kókay Gáspár de Maczonka ugyan ugy tudja, hozzáteszi, hogy a birtokban női jog lett volna, nem tudja. Okos (providus) Biró Ferencz Pétervásáráról és Ambrus András ugyanonnan: hogy a recski birtokban női jog is lett volna nem tudják; ugyanigy vall Kenyeres Lukács Derecskéről, okos (providus) Uttasi Mátyás Szent-Erzsébetről, ugyanonnan Meder Mátyás. Női jogot a recski birtokban nem ismernek. Továbbá, gömörmegyei tanuk: nemes Zabary Mátyás, Pogány György, Kutassy Miklós és Pál, Básthy Pál, László, Ferencz, István, Nagy Pál mind ugy tudják, hogy a recski birtok, Recsky Farkasé és testvéreié, itt női birtoklási jog nincs. Nemes Kisfaludi János, Soldos Mátyás, Veselenyi Márton, Thar Tamás, Hanvay Pál, Csobánka Antal, Feledy János, és mások hasonló módon vallanak. Nemes Horváth András de Terenye vallja, hogy midőn bodonyi tiszt volt, Liptay Ferencz nagyságos Bebek Ferenczhez folyamodott, hogy a recski birtokban őt minden háborgatás ellen védelmeztesse szolgáival, mást nem tud. Mely vallomások ekként felvétettek stb. 1554. szent Márk evangelista napján.

Mi egri káptalan ezen iratot, hiteles alakban, ezennel kiadtuk stb. 1571. jun. 15.

E kiadvány csak mellékletet képezi azon törvényszéki eljárásnak, melynek szövegét egész terjedelmében közöljük. E szerint Rédey Pál akkori országbiró Báthory Miklóshoz fordult, hogy anyja után őt egyenlő arányban illeti a Recsky testvérekkel Recsk és Derecske birtoka, és osztályrészét kiadatni kérte. Az Országbiró Hevesmegye törvényszékét utasitotta, hogy rövid uton, eszközölje a birtok-osztályt. A törvényszék több ülésén tárgyalta az ügyet, és végre 1571. jan. 7-én tartott ülésében kimondotta az osztályozást, mely ellen

a Recsky testvérek a kuriához felebbeztek. A törvényszék eljárását tárgyazó kiadvány igy hangzik:

Felséges fejedelmünk Miksa, Magyarország s többi országok királya stb. kegyelméből mi Szentgyörgyi László de Abád alispán, szolgabirák és esküdt ülnökök, törvényszéket tartván, szent Bertalan ünnepe után, megjelent előttünk nemes Rédey Pál, előterjesztette s benyujtotta Recsky Zsigmond és György ellen következő birtok-osztályozást rendelő kuriai levelet: Báthory Miklós országbiró stb. Hevesvármegye nemeseinek, főispánja ugy alispánja és összes szolgabiráinak, üdvözlet. Elébünk terjesztette személyesen Rédey Pál, nemes Rédey László fia, kinek neje Erzsébet néhai Recsky Demeter leánya, neki édes anyja volt, hogy Zsigmond és György néhai Recsky László fiai, tehát anyai ágon testvérei, Recsk és Derecske birtokokat Hevesmegyében női s fiágon együtt birják, egyenlő jogon és arányban illetik. Eddig köztök osztály nem történt, kéri tehát, hogy ez eszközöltessék, s részét megkaphassa, elfoglalhassa. Miután ily birtok-osztályügy, vértestvérek és nővérek között atyai s anyai ágon, nem hosszu peres uton, hanem a megye alispánja és szolgabirái által szokott eszközöltetni, vévén jelen levelünket, az alispánt s szolgabirákat a helyszinére küldvén, tudniillik Recsk és Derecskére, ott néhai Recsky Demeter birtokát, meghallgatva a szomszédokat és határosokat, osszák fel, s erről pecsétes levelet állitsanak ki. Kelt 1570. Ecséden (Szatmár) Mária Magdolna napján. Mely előterjesztés után nemes Lit. Miletics György kérte azt hiteles másolatban kiadatni, mely szokás szerint megtörténvén, Szent Máté apostol ünnepe után ismét törvényszéket tartván, alperesek kivánták, hogy miután ők tagadják a női osztályjog létezését, kereső fél azt bizonyitsa be. Mire a felperesnek kellő idő adatván, Szent Ferencz confessor ünnepe után tartott törvényszéken bemutattattak a következő tanuvallomások, magyar nyelven, felvéve nemes Bocsi Albert és Istenmezei Sándor szolgabirák által. Rédey Pál tanui Recsky Zsigmond és György ellen. Zánthay Osvalt tanu megesküdött és vallja, különben nem tudja a nemzetséget köztök, hanem azt tudja, hogy Recsky Lázárnak az anyjával egy volt Sós Tamás, de azt immáron nem tudja, hogy Recsky Lázarral, avagy az anyjával volt egy Dormán Péter anyja; azt hallottam az édes anyámtól, hogy a Rédey Pál anyja is olyan közel való atyafia mint a Dormán Péter anyja; azt is tudom, hogy mióta én Egren lakom, azóta perli a két Recsky Zsigmond és György Sáry Tamásnét a recski jószágért, de még ki nem vethették belőle, mostan is birja az leány. Igy Dormán Péter is birja Domaházát. Sáry Tamásné is mint az egész recski jószágban bir, ugy mint leányág; azt is tudom, hogy még Recsky Farkas is perlé azt az asszonyt, Sáry Tamásnét, ki azoknak báttyok volt. Kürthy Benedek megesküdt s vallja: hogy Sáry Tamásné bir a recski jószágban részt, de a Rédey Pál anyját bizony nem tudja minős rokon oda. Csigha János vallja: hogy a Dormán Péter anyja egy volt Recsky Lázárral, és Rédey Pál anyja is együtt voltak hárman, azt is tudja, hogy birják a leány ágak a recski jószágot, Sáry Tamásné és a Nádasdyak. Bekeny András vallja: hogy leányág birja a recski jószágot azóta, hogy haza vitte Liptay Ferencz Saari Tamásnét, de

Rédey Pál anyját nem tudja, hogy volt egy Recsky Lázárral. Watthay Sándorné Recsky Ilona asszony vallja, hogy nyilván tudja, hogy a Rédey Pál anyja és a Dorman Péter anyja és Szalontay Demeter anyja egyek voltak Recsky Lázárral; azt is tudja, hogy a Recsky jószágban lett a világra is. „Ez ideig mind békességes uraságban voltam és vagyok, a mohácsi had előtt három éves voltam, és azóta mind birtam a recski jószágot, azt is tudom, hogy Szalontai Demeter anyja özvegyen maradt s ott Recsken lakott Recsky Lázárral.“ Terennyey Gergely tudja hogy Nádasdy Farkas birta, és Wattay Sándor felesége birja leányágban, azt is tudja, hogy Dormán Péter anyja egy volt Recsky Lázárral, de hogy Rédey Pál anyja is egy volt, nem tudja, ezt csak Rédey Páltól hallotta. Szőllősi Márton vallja, hogy Rédey Pál anyja egy volt Recsky Lázárral, hogy a recski jószág illeti-e leány ágat nem tudja. Nádasdy Simon vallja, azt tudja, hogy ők mint leány ág vannak a recski jószágban. Terennyei Albert és Bekeny Boldizsár azt tudják, hogy Watthay Sándorné birja a recski jószágot. Gál Balázs Péterfalán Wattay Sándor jobbágya tudja, hogy először Recsky István birta, azután hogy meghalt, vármegye ispánja vitte bele asszonyát leányágon, a recski jószágba. Dosa István Dobfeneken Sári jobbágya, hallotta, hogy Recsky János és László egyek voltak, Wattayné Recsky Jánosnak leánya, egyéb gyermekök sem volt. Azóta mindig birja a recski jószágot, ugy mint leányág; ugyan igy vall Medő Pál jobbágy is. Fagyás Boldizsár jobbágy ugyan igy tudja, hogy asszonya Sáryné atyja után maradt a jószágban.

Ezek előterjesztésével, hiteles másolata alperesnek kiadatott, szent Demeter martir ünnepe után tartott ülésből; s miután arra alperesek észrevételöket s előterjesztésöket megtették: hogy tudniillik az ő joguk ellen a női jog ez uton tanukkal nem is igazolható, a jog igazolására sem okmány, sem birói itélet nem mutattatott, s az hogy a birtokban Wattayné benn van, nem bizonyiték, mert az ellen már azon időben óvást tettek, s jog nem lévén, tulajdonképen egyszerüen kitenni kellene onnan, s ezt kérik is, különben e miatt a per folyamatban van; Gál Balázs, Dósa István, Medő és Fagyas tanúk pedig, mint az érdekelt jobbágyai tekintetbe sem vétethetnek. A bíróság tekintettel különösen arra, hogy mondott Ilona urnő a jószágban régen benn van, mint ez a vármegyében köztudomásu, igy a jószág felosztható női ágra is, ezt ezzel itéletileg kimondotta. Miután alperesek ezen itélettel nem elégedtek meg, ennek átvizsgálása s bővebb megfontolása végett a curiához való felterjesztését kérték, a mi elfogadtatott, s az iratok felterjesztetnek. Kelt Egerben, Epifania ünnepe után tartott törvényszékünkből 1571. évben.[1])

A kuriai itélet mint dőlt el, ismeretlen előttünk. De aligha volt kedvező Rhédey Pálra, kitünik onnan, hogy Recsky György halála után 1589-ben özvegye Tegzes Katalin, fiai László, János, István, s leányai Anna Booth Istvánné, s Margit Beken Andrásné ellen ujabban is fellépett s keresetet inditott, most már a kuria előtt az örökösök ellen. Ezen időben királyi helytartó Feyerkeőwy István nyitrai

[1]) Rédey levéltár. Nemz. muzeumban 1571. évi cs.

püspök mint a kuria elnökéhez adta be keresetét következő alakban: édes atyja Rédey Lászlónak neje Recsky Erzsébet, Recsky Demeter leánya, kinek Lázár fia, anyjának fivére, Recsky György atyja. A Recsky birtokok Hevesmegyében Recsk, Dobfenek, Peterfalva, Egerszalók és Derecske Hevesmegyében, ugy az országban bárhol, néhai Recsky Demeterei, részben egyenlőképen fi s nő ágra terjedők, részben olyanok, hogy azokból a leányi negyed illeti a leány testvért. Recsky Demeter leánya Erzsébet az ő anyja lévén, részben a női ágon is illető részét, részben az anyját illető leányi negyedet kiadatni kéri most. A királyi helytartó 1589. év, Vitus és Modestus napja után Eperjesen tartott ülésből megkereste az egri káptalant, hogy miután az efféle kereset megbirálása a kuriához tartozik, nevezett özvegyet, Recsky György fiait s leányait, hiteles tagja által személyesen lakásukon, vagy ha találhatók nem volnának, a házban levők előtt, törvényes módon intse s idézze meg, hogy 15 nap alatt a kereset ellen igazoló s bizonyitó irataikat eredetben vagy másolatban, személyesen vagy meghatalmazott által bemutatni s védekezésöket megtenni el ne mulasszák, mert különben a szerint fog itélet hozatni. Az egri káptalan Száraz Mihály mesterkanonokot küldötte ki a megbizás teljesitésére, ki is szent Lőrincz napja után Recsky Györgyné egri lakásán megjelent, de az urnőt otthon nem találta, igy tisztes asszony szolganője Kocsisné Anna előtt, azután Recsky László, István és János előtt, kiket személyesen talált, azután Beken Farkasné Recsky Margit előtt, kit személyesen talált és Booth Istvánné Recsky Annát nem találván lakásán, ott levő Saary János előtt, a helytartó leiratát szóról-szóra kihirdette, megintette s megidézte, hogy 15 nap alatt védekezésöket a kuriához adják be. Erről a kuria káptalani hiteles levél kiadása mellett értesitetett 1589. év Boldogasszony mennybemenetele utáni napon."

Tehát ezzel a kuria mint illetékes bíróság előtt meginditatott a birtokper, s igy világos, hogy a megyei törvényszék osztályt rendelő itélete, a kuria által feloldatott.

IV. Ezen Rédey Pál egy másik osztály-perbe keveredett 1580-ban, melynél azonban már nem felperes, de alperes volt. 1579-ben fivére Bonaventura, az országbiróhoz Báthory Miklóshoz folyamodott, hogy atyjok Rédey László után négyen maradtak testvérek, Bonaventura, Pál, István és Péter, kinek Mihály fia volt. István és Péter Mihály fiával együtt elhaltak fiörökös nélkül, ezek birtokát Hevesmegyében Tarna-Mize és Kis-Rédén elfoglalva birja nevezett Pál test-

vére, ki Eger várában katona; folyamodó kérte, hogy e birtokból őt illető része, mint öröksége adassék ki. Az országbiró Hevesmegye törvényszékét utasitotta, hogy az ily osztályozás rövid uton, alispán és szolgabiró által szokott végrehajtatni, tehát meghallgatván a feleket utasitsa az alispánt és szolgabirót, hogyha a töröktől való félelem nem gátolja, helyszinén tegyék meg az osztályozást. A törvényszék azon év Szentháromság vasárnapja utáni ülésében Egerben tárgyalta a kuriai megkeresést, melyet szokásos válasz s viszonválasz megtételére, a feleknek kiadott. A viszonválaszban Rédey Pál azzal védekezett, hogy Mihály részét 76 frtért zálogban birja 1570 óta, s hogy néhai édes atyja László özvegyét Zsófia asszonyt, Tarna-Mize és Kis-Réde birtokba hozott női hozománya fejében, ő elégitette ki, s e czimen az István rész őt illeti, a ki vele egy kenyéren élt, ő tartotta, mig Boczonádon meg nem halt. Rédey Bonaventura nevében mint meghatalmazottja lit. Bácsmegyei Balázs ügyvéd jelent meg a törvényszék előtt, Rédey Pál nevében pedig nemes Pysok Bálint. Rédey Pál bemutatta Mihálylyal kötött záloglevelét is, és Zsófia asszony hozománya fejében tett kielégitésről szóló egri káptalani hiteles bizonyságot. Bonaventura azzal válaszolt Pál állitásaira: hogyha költségei voltak testvéreire, azokat kifizetni kész, de osztályrészét követeli. A törvényszék ezen előterjesztéseket, Recsky György alispán, a szolgabirák s esküdt-ülnökök jelenléte s tanácsában 1580. szent Vitus és Modestus ünnepe után tartott ülésében, „érett megfontolás és discussio“val tárgyalván, azt a határozatot hozta, hogy István része, Rédey Pál költségei kielégitése után, felosztassék. Az itélet ellen Rédey Pál felebbezést jelentett be, s az bővebb megfontolás végett a kuriához felterjesztetett.

Ezen törvényszéki tárgyalás s itélet hozatal lefolyása ez volt: az 1579. évben kelt s fent ismertetett kuriai megkeresés, ez év Szentháromság vasárnapja utáni ülésben felvétetett, s másolatban a feleknek kiadatott. Ez év szent Mihály után tartott törvényszéki ülésben a felek, ismertetett meghatalmazottjaikkal, észrevételeiket jegyzőkönybe vétetik. Először Rédey Bonaventura meghatalmazottja ismétli kérelmét. Erre Pál meghatalmazottja válaszol, hogy a szóban levő birtokrész egyikét pénzzel szerezte meg, másikát pedig kielégités fejében birja. Ezt okmányokkal kész igazolni, s hogy ezt tehesse, halasztást kér. A törvényszék szent Ferencz vértanu ünnepe után tartandó ülésig ad halasztást. A fél több időt kér, mert a váradi káptalantól is van beszerezni valója, s ez messze van. A törvényszék kijelentve, hogy

ezt nem teheti — a kérést elutasitja. A kitüzött ülésen alperes bemutatja az egri káptalan előtt Rédey Mihálylyal kötött zálogos szerződést, hogy Mihály tarna-misei és kisrédei egész részét 76 frtért 1570-ben Pálnak zálogba adja; azután bemutatja Rédey Lászlóné Sofiaa sszony női hozománya fejében történt kielégitésére vonatkozó az egri káptalan előtt ugyanazon évben kelt iratot. Ezen iratok másolatban kiadatván felperesnek, Fülöp apostol napja után tartott törvényszéken felperes előadta észrevételeit, s tagadja, hogy ezek alapján Pál a birtokrészt elfoglalni jogosult lett volna. Erre ismét válasz és viszonválasz következett, melyre következett azután a törvényszéki tagok egymás közötti „érett megfontolással" tett discussió után az itélet hozatal, szent Vitus és Modestus ünnepe utáni ülésen 1580-ban. [1])

Ezen itéletből kitünik, hogy a keresett Mihályféle rész, mint Rédei Pál zálogbirtoka érintetlen maradt, s ezt a részt később Rédey Pál Pásztohy Gergelynek adta zálogba, mely tény ellen Rédey Mihály leánya Zsuzsanna Hettyey Miklósné a kuria előtt, Kis-Réde és Tarna-Mize birtokok végett 1589-ben keresetet inditott. Akkor nádori helyettes Istvánffy Miklós az egri káptalant felhivta, hogy e birtokrészre vonatkozó hiteles felvételt küldje el, s a káptalan a már ismertetett záloglevél hiteles másolatát el is küldötte. Ezen birtokrészt nevezetesen a kisrédei részt zálogtartó Pásztohy Gergely 1599-ben gyöngyösi Pap Istvánnak adta ismét zálogba, s csak 1634-ben váltotta vissza végre Rédey István, s jutott az ősi birtokos Rédey-ág tulajdonába. [2])

V. Mint érdekes birtok-adományozási s bevezetési esetet adjuk itt elő a következőt, mely szerint a pörös atyafiak Recsky György és Rhédey Pál, egy csanádmegyei Zekegyház nevü birtokot érdemeik jutalmául, mint királyi adományt kapják.

Radeczy István egri püspök s királyi helytartó ugyanis 1582-ik évben a király távollétében, birtok-adományozási jogával élve, a menynyiben az adományozandó birtok sem valamely várnak nem tartozéka, sem nem egyházi birtok, nevezetteknek adományozta, Csanádmegyében fekvő, mintegy 30 jobbágy-állománynyal biró Zekegyház falut, mely falu Farkas Jánosé volt, ki fiörökös nélkül halt el, s igy birtoka királyi rendelkezés alá került. Az elhalt Farkas Jánosnak özvegye s leányai maradtak, kikre mi tekintet sem volt; de a kik igényöket a birtokra feltartották. Az adományozó levél kiadása után, [3]) törvény

[1]) Muz. ltár. Rédey ltár 1580. évi cs. — [2]) Lásd Muz. ltár Rédey ltár 1589. év cs.
[3]) Okmánytárban 26. sz. a.

szerint egy év alatt kérnie kellett a birtokbavezetést, mely királyi leirattal történt, különben az adományozás értékét veszté.

A sógorok nem késtek a bevezetési kérvény benyujtásával, és ugyanazon évben az egri káptalan utasitatott: hogy kebeléből a királyi ember mellé kirendelvén a hites tanut, ha a töröktől lehet, helyszinén, ha nem, a kitüzendő helyen, megidézve a szomszédokat s határosokat, adományozottakat birtokba vezessék, az ellenmondók pörre utasitassanak. Ezen utasitás szerint, az egri káptalan Pathay István őrkanonokot küldötte ki, a ki a következő hiteles jegyzőkönyvet vette fel: „A töröktől való félelem miatt helyszinére nem mehettek, ezért szokásos módon, 1582-ik évben Fülöp és Jakab apostolok ünnepe utáni napon, részint Borsod, részint Hevesmegyében fekvő Egerárosában, Dersy Gáspár házában, mely Egerárosában a Hosszu-utczában s igy Hevesmegyében vagyon, meghiván a szomszédokat, s határosokat: ott Erdőhegyi Boldizsár, Török András, Guny Márton stb, okos és bölcs Sándor Péter és János, Nagy Mátyás, Zekegyházán jobbágyok s mások jelenlétében a királyi ember, tanuságunk mellett Recsky György és Rédey Pált birtokba vezette. Ekkor Farkas János özvegye s leányai nevében nemes Mehioné Gáspár ellenmondott, tiltakozott, kik perre utasitattak.“ A per meg is indult s 1589-ben Vitus Modestus ünnepe után fejeztetett be, az eperjesi nyolczados törvényszéken, hol Farkas János özvegye s leányai meg nem jelenvén, igy jogukat nem védve, keresetöktől elüttettek. [1])

A Rédey és Recsky család, mint ezekből látjuk, korunkban előkelő helyet foglalt el a kurialis nemesség sorában. Rédey Pál, az egri várban is katonáskodott, s itt gyarapitott vitézi érdemei jutalmául kapták fiai is István, Pál, László, Péter, János 1612-ben Békésmegye Eochöd 32 jobbágyállományu birtokot Thurzó György nádortól. [1]) A Rédey család egyik ága, nevezetesen Ferencz, János Zsigmond erdélyi fejedelemhez csatlakozva, Erdélybe ment s teljesen elszakadt Hevesmegyétől. Ott nagy szerepet játszott, s egyik utódja szintén Ferencz, Erdély fejedelmei sorában van megörökitve. Rédey Ferencz, végre az utolsó szálat is elszakasztá, mely Hevesmegyéhez köté, mert 1606-ban mint „az erdélyi fejedelem főkapitánya, székelyek grófja,“ Hevesmegyében „in Patrio nostro pago K. Réde“ nevü nemesi kuriáját Horváth István szolgájának adományozta. Nem valami méltó kezekbe jutott e kuria, mert ezen Horváth István „egy lóért“ oda adta

[1]) Rédey ltár nemz. muzeumban. — [2]) U. o.

azt 1608-ban András diák akkori szolgabirónak, a ki ismét gyöngyösi Pap Istvánnak adta zálogba 60 frtért. [1])

A Recsky-család korunkban szereplő tagja György, 1580-ban Hevesmegye alispánja volt. 1584-ben halt meg. Érdekes végrendeletét magyar nyelven irta meg. [2])

Érdekesnek tartjuk még itt megismertetni a későbbi 17-ik században Hevesmegyében nagy szerepet játszott Mocsáry családnak, melyről annak idejében bővebben leszen szó, 1580-ik évben történt andornaki és szemerei telepedését, mely az akkori adományozás s birtokbavezetési eljárásnak sajátságos képét tárja elő. [3])

A Mocsáry-család de Mocsár előnévvel Gömör s Nógrádmegyében volt birtokos. 1540-ik évben Mocsáry Balázs, Fülekvára várnagya kapta Ráskay István várbirtokostól hű szolgálatai jutalmául Nagyfalu birtokot. [4]) Ezen Balázsnak fiai Gergely és György nyerték meg, Rudolf király 1580-ban kiadott adománylevelét, mely több ily Rudolfféle adománylevélhez hasonlólag, egy tényleges tulajdonban levő birtokra a „latens jus regiumot“ adományozza oda. Igy Andornak Hevesmegyében, Szemere Borsodmegyében, Malyád, Lipto-Gerege, Közép-Halap, Baglyos-Allya, Kazár, Kurtán, Keresztur, Densa és Forró Nógrádmegyében, és Liptó-Geregen négy egész jobbágytelek, ez időben nemes Liptay György kezén levő birtokok voltak. Ezen birtokokra szólott a fentérintett adományozás, melylyel mint az adományozó levél mondja: „összes királyi jogunkat adjuk, s reáruházzuk visszavonhatlanul Mocsáry György és Gergely testvérekre s ezek örököseire.“ [5]) Ezen adományozó levél, mely nem a birtok, hanem a birtokra vonatkozó „királyi jog“ átruházására szól, 1580. márczius 22-én kelt. Ugyan e napon kelt Rudolf király birtokbavezetési parancsa is az egri káptalanhoz, hogy az adományozottakat a nevezett birtokok „királyi jogaiba,“ vagy mint kifejezve van „in dominium earundem dicti Juris nostri Regii in eisdem habiti,“ Bornemissa László, Peliny György, Zarkay Péter, Belleny László Daróczy Mátyás ezen időbeli megyei „homo regiusok“ valamelyike mellé kirendelve hites tagját, vezettesse be, a netalán ellenmondókat a királyi kuria elébe, ellenmondásuk igazolására utasitsa. E bevezetési parancslevél folytán, az egri káptalan Bornemissa László homo regius mellé Szakolczay György mesterkanonok hites tagját küldötte ki, utasitotta a bevezetési eljárásra; kik is azon év Márton püspök

[1]) U. o. [2]) Okmánytárban 27. sz. a.

[3]) Régi másolatok Mocsáry Lajos andornaki levéltárában találhatók.

[4]) Fülekvárát a Ráskayak után Bebek Ferencz szerezte meg nejének igénye folytán, mint erről már megemlékeztünk. [5]) Okmánytárban 28. sz.

napján nov. 5-én, „a hitetlen pogány miatt“ a helyszinén meg nem jelenhetve, az illető birtokokból behiván egyes tanukat, Szegedi Pál nagyprépost, vicarius és olvasókanonok nagyprépositi házában Egerben, mely Borsodmegyében feküdt, [1]) a Mocsáry testvéreket, az adományozott birtokokat illető „királyi jogba“ akkor minden ellenmondás nélkül bevezették; de néhány napra szent Erzsébet napján, megjelent a káptalan előtt nemes Horváth Péter, más néven Susselycs, Kisfaludi Liptay György s fia Péter, ugy néhai Liptay Miklós leánya Anna, most Saffar János özvegye nevében és személyében, ugy nemes Csechey János személyesen, kinek anyja Liptay Anna volt, s a bevezetés ellen tiltakozó nyilatkozatukat bejelentették, mire a káptalan tiltakozókat a királyi kuria előtti további eljárásra utasitotta.

Ezen adományozás tehát csak közvetve illette a birtokjogot, közvetlenül a királyi jogra szólt, mely a birtokra azon esetben állandott elő, midőn birtokosa örökös nélkül halt el. Ezen adományozás, az akkori kuriai döntvények szerint, érték nélküli volt. [2]) Mint a bevezetési eljárásból kitünik, a Mocsáry-testvérek tényleg a birtokba nem is vezettettek be, de a „latens jus regium“ megszerzésével, a birtokos családnak kétségkivül sok kellemetlenség okoztatott s ez jónak látta a Mocsáry-testvérekkel egyezségileg tisztába jönni, mely is még ugyanazon évben megköttetett az egri káptalan előtt. Ezen egyezség szerint Liptay György a birtokban nem volt háborgatható élte fogytáig; halála után, ha fiörököse nem marad, a kérdéses birtokok felerésze a Mocsáry testvérek birtokába szállandott, Szemere kivételével, mely Liptay György neje részére köttetett ki haláláig, mikor is felerésze szintén a Mocsáry testvéreket fogta illetni. A másik felerészről tehát a rendelkezési jog fentartatott a Liptay családnak. Ennek fejében, örökös hátrahagyása esetében, a Mocsáryakat egy rész illette. Ezen egyezmény Rudolf király elébe terjesztetvén, 1582-ik évben helybenhagyatott. Ekként a királyi joggal adományozott Mocsáryak most már ezen transactio alapján, a birtokra nézve jogos igényt formáltak. Ezen transactiót egy másik követte 1589. évben kötve, Liptay György és akkor már élő gyermekei, Imre, Anna és Judit, és Mocsáry Gergely és elhalt György testvérének fiai István és Balázs között: hogy különösen Andornak és Szemerén, ki mit bir jelenleg, haborga-

[1]) A nagyprépositi lak, közvetlen a vár fala alatt, a kapu mellett, a Kovács-utczában volt, a mai „hosszupincze“ tájékán. Ez mint vizentuli rész Borsodmegyéhez tartozott.

[2]) Lásd ugyanott.

tás nélkül birja, a többire nézve az örökösödés, egyik vagy másik fél magszakadása esetén állván be. Mocsáry Gergely még ez évben 150 frtért megszerezte Géczi Anna részét is Szemerén. Szerepéről az egri vár vivása idejében, más helyen szólottunk.

A Liptay és Mocsáryak között csak 1735-ben jött létre a kérdéses birtokokra nézve a végleges egyezség, midőn is Andornak Heves és Szemere Borsodmegyében 1400 frt lefizetése után, végleg a Mocsáry család kezében maradt.

HARMINCHETEDIK FEJEZET.

I. Hevesmegye székhelye. Főispánjai. A megye szolgabirái és homo regiusai. II. Egervárosa autonomiája és a nemesség. Nemesi kuriák Egerben. III. Gyöngyösvárosa önkormányzati jogköre. János király védelmi biztositásai. IV. A megyei községek belélete.

I. A törvényhatósági és törvénykezési székhelyre és a megyei tisztikarra nézve, a mohácsi vésztől Eger elestéig, a következőket állapithatjuk meg. Közvetlen a mohácsi vész után Varday Pál egri püspöknek a felvidéki rendekhez irott és őket Verpeléthre, Hevesmegye törvényszékhelyére hivó leveléből tudjuk, hogy ez ideig Hevesmegye törvényszékének helye Verpeléth volt.

Dobó idejéből, és a későbbi korból fenmaradt adatok szerint, különösen a török nyomás folytán, a törvénykezés már Egerben gyakoroltatott, hol az alispánok állandó lakása volt. Nyomát találjuk Bornemissa számadásaiban annak is, hogy a censusmentes házak között Egerben volt „domus nobilitatis," a mely a megye akkori székháza volt. Zarkandy várnagysága idejében, 1557-ben a gyöngyösiek panaszára elrendelt törvényszéki vizsgálat és tanuhallgatások „Egerben a megyei törvényszék házában" tartattak meg. Egervára elestéig tehát, állandóan itt volt a megye és törvényszék helye.

A mohácsi vész után kifejlett polgárháboru, és az ellenkirályok harcza idejében, ki volt Hevesmegye alispánja és kik voltak szolgabirái, ismeretlen előttünk. A főispáni tiszt gyakorlására nézve, Ferdinand királynak 1541-ben kelt Frangepan Ferencz püspökhöz intézett leiratában találunk adatot, melyben nevezett király a püspököt felhivja, mint „egri püspöki állásánál fogva Hevesmegye főispánját," hogy a megyében esedékes királyi taksákból Horváth Ferencz Szarvaskői várnagynak, Szarvaskő visszaváltása fejében igért évi összegeket fizesse ki. Ezen kir. leiratban az egri püspök örökös főispánsága igazoltatik. Frangepan püspök előtt, János király uralkodása idejében, midőn a Ferdinandpárti püspök Szalaházy, itt tényleg nem működhetett, viselte-e és ki? a főispáni tisztet, erre adatunk nincsen. Csak

1548-ban, midőn Dobó István Egervárába jött, és Oláh Miklós egri püspökké neveztetett ki, tisztult ez irányban is a helyzet. Oláh Miklós püspök, Hevesmegye örökös főispáni czimét, kiadványaiban már használta, de Egertől folyton távol lévén, tényleg a főispáni hatáskörben Dobó István működött, ugy hogy például az országgyülésre szóló királyi meghivók is Dobóhoz küldettek le, kézbesités végett. Oláh püspök után Ujlaky, majd Verancz nemcsak éltek a főispáni czimmel, de az utóbbi mint főispán, a hatáskört is elfoglalta, mig a várat a püspöki birtokkal át nem adta királyi kezelés alá. Ettől fogva, miután Verancz jobb időkig lemondott minden világi jurisdictióról, a főispáni tiszt is átruháztatott az egri vár kapitányára. A várkapitányok a vár elestéig, egyszersmind Hevesmegye főispáni tisztét is viselték, és a főispáni czimet használták is. Miután pedig Balassa Zsigmond borsodi főispán halála után, Borsodmegye főispánságára kinevezés nem történt, e megye főispáni tiszte is a hevesmegyei főispánra ruháztatott, ugy hogy a két megye főispánságát Dobó idejétől, előbb Oláh, Ujlaky és Verancz püspökök, azután a vár kapitányai állandólag viselték.

A czim használatánál azonban a püspökök különböztetést tettek, és mig a hevesmegyei főispáni tisztet „örökös"-nek jelezték, a borsodmegyeire „Borsod főispánja," néha „Borsod administrátora" elnevezést használtak. Verancz után a várkapitányok egyszerüen Heves és Borsodmegye főispánjainak irták magokat.

Eger elestéig Verancz püspök volt mint ilyen, utolsó örökös főispánja Hevesmegyének. Az utána kinevezett Radeczy püspök a czimet igen, de a tényleges méltóságot nem viselte többé.

Hevesmegye főispánjának hatósági köre a Jász-Kunokra, nagyon ingatag és változó volt. Buda török kézre jutása után Dobó Egerbe érkeztéig, Frater György uralma alatt állottak; mikor is, Dobó vette fenhatósága alá, és 1560. évig, a censust Egervárához fizették. Ez évben egyszersmind a Jász-Kunok legfőbb hatóságául Hevesmegye főispánja jelöltetett ki, közvetlen administratiójuk pedig a királyi ellenőrre bizatott. De ez csakhamar megszünt, mert a Jász-Kunok legnagyobb részben Gyulavárához csatoltattak. Gyula eleste után, 1588-ban a Jászok legfőbb hatóságává ismét az egri vár kapitányai neveztettek ki. E hatósági kör azonban, külső czimben nem nyert kifejezést.

Pestmegye egyesitése Hevesmegyével szintén Dobó idejében veszi kezdetét, Hevesmegye főispánjai egyszersmind Pestmegye ugy Solt és

Pilismegye főispánjai voltak, és e megyék Egervárához csatoltattak adózási tekintetben. E megyék tartottak-e, és hol közgyüléseket? adatunk nincsen. Verancz püspök mint Heves örökös főispánja, Borsod és Pestmegye administrátora irta alá magát irásbeli kiadványaiban. Mint Pestmegye administratorához intéztetett a czeglédi apáczák birtoka visszaadása ügyében a királyi rendelet, mely több izben is megujitatva fejeztetett be általa az ügy. [1])

Egervára kapitányai Eger elestéig, állandóan Pest Solt és Pilis megyék adminisztratorai is voltak. Pestmegye nemesei azonban megyei administratiójukat hogy önállóan, s nem Hevessel egygyé olvadva vezették, következtetjük onnan, hogy 1565-ben is külön tisztikaruk volt, s ez évi dikalis összeirásnál [2]) előfordul Sopronczay Mark „Pestmegye széke jegyzőjének sallariuma, melyet 4 frt összegben Bay közös dicatortól felvett.“ Továbbá Mágóchy Gáspár várkapitány idejében 1566-ban Nemegye, Hartyán, Ráthot pestmegyei s bizonyos egri szőlők birtoklási ügyében hozott itéletből (lásd a 242. lapon) világosan kitünik, hogy azon itélethozatalban, Pethelei László és Ujházi Mátyás pestmegyei szolgabirák is részt vettek. Tehát Pestmegyének külön szolgabirái voltak.

Külső-Szolnok megye viszonya más volt már kezdettől fogva. A mint Fráter György uralma alól megszabadult, egyenesen Heveshez csatoltatott, s e gyakorlat folytán e megye administratiója az 1569. évi 52 tvczkkel Hevesmegyére ruháztatott. A törvényes egyesités azonban csak az 1765. évi 16 tvczkkben mondatott ki.

Hevesmegye főispánjai s később a várkapitányok, czimökben nem emlitik K Szolnok megyét. Egy 1582. évi törvényszéki kiadványban azonban már olvassuk: „Nos V. Comes Iudlium et jurati assessores Cottum Heves et Ext. Szolnok.“ [3])

A mohácsi vész után az első hevesmegyei alispán, kit ismerünk, 1546-ban Dormán Kristóf. Ugyanezt tudjuk alispánnak egészen 1553-ig, a mint az Dobó számadásaiból kitünik, hol több izben megnevezve olvasható. Mikor s ki által neveztetett ki vagy választatott Dormán alispánná, ismeretlen előttünk. A megyei dikalis összeirásokban évi sallariuma gyanánt 12 frt van feltüntetve, ugyanott egy-egy szolgabirónak sallariuma 4—4, a megyei jegyzőnek 1 frt. Megjegyzendő itt, hogy e sallarium az 1549. és 1550. évi adóösszeirásban,

[1]) Okmánytárban 22. sz. a.
[2]) Orsz. ltárban. Kinest. oszt. Az okmánytárban 12. és 13. sz. a.
[3]) Lásd Okmánytárban 25. sz. a.

hasonló összegben mint kiadás, ugy az első mint második félévi adórovásban benfoglaltatik, s e szerint tulajdonképen az alispánnak 24, a szolgabiráknak 8—8 frt évi sallariuma volt, az adóügy körül tett eljárásokért. Megjegyzendő az is, hogy az 1550. évi adó összeirásnál, mint dikator Dormán alispán müködött. Mert az 1550. évi országgyülés az alispánokra bizta a dikatori tisztet, de később ez megszüntettetett. [1])

Az 1552. és 1554. évi adóösszeirásokban ily évi sallariumnak megfelelő kiadást nem találunk, hanem e helyett az alispán és szolgabirák bizonyos községek portáit maguk részére foglalták le, s illetékük fejében számolták el az adórovásban. Igy 1552-ben az alispán 27 portát, a szolgabirák 24 portát számoltak el magoknak. [2])

A sallárium ezen elszámolási módja ellen, a későbbi országgyülések felszólaltak s igy többé elő nem jönnek.

A tiszti fizetésekre nézve Dobó idejéből még más körülmény is forog fenn. Dobó s a többi várgondnokok számadásaiban nyoma van, hogy az alispán a püspöki bevételekből természetbeli deputatumot is kapott, még pedig: 100 bárányt, 200 kereszt buzát, négy nagy hordó bort. Ezen kiadási tétel a kamarai felülvizsgálatnál kezdetben töröltetni határoztatott; később azonban, hivatalosan is elismertetett, hogy az alispánnak a püspökségtől, régi szokás szerint, illetékesen adatik deputatum. Ezen megalapitás kétségkivül arra vezethető viszsza, hogy azon időben is, az alispán mint a főispán helyettese tekintetett még, kit a főispán maga nevezett ki, s mint ilyet tartozott ellátni illetménynyel. E viszony épen ezen időben szenvedett alapos átalakulást. A legtöbb megyében hiányoztak a főispánok, s a nem szünetelhető megyei élet, saját erejéből segitett azon, hogy a főispán helyettesét, az alispánt megválasztotta, s teendőjét saját hatáskörében szabályozta. Kétségkivül ezen állapotnak folyománya volt az 1548. évi 70. tvczikk, mely szerint ezentul az alispánt a főispán a megyei rendek beleegyezésével tartozik kinevezni. Időközben a gyakorlatban nagy módosuláson ment ez át, mert főispán nem létében a rendek a dolog természeténél fogva a választási jogot gyakorolni kényszerültek, mely körülmény önként módositotta a fenthivatkozott törvényt. Az alispán megyei minősége, s a főispántól önállósitása, ezzel megalkottatott. A későbbi törvények csak hozzájárultak ahhoz, hogy az alispán, mint a megye első functionariusa, s az administratio feje, ismert tekintélyére kidomboritassék.

[1]) Lásd okmánytárban. 11. sz. a. [2]) Okmánytárban 12. 13. sz. a.

Dormán után 1553-ban Barna János volt az alispán, ez volt 1554-ben is. 1557-ben az alispáni széken Szőllősy Mártont találjuk, ki részére a vár számadásaiban ez évben, a kiadások sorában 50 frtot találunk fizetésképen felvéve. A deputátum már akkor elmaradt, s ennek fejében vétetett fel az 50 frt díj, mely megegyezik Barsmegye adataiban fenmaradt alispáni dijazási móddal, mely díj azonban mindvégig a püspöki bevételből fedeztetett, régi szokás szerint. [1]) Ekkor gyors egymásutánban más-más neveket találunk az alispáni széken. 1558-ban Kürthy László, 1559-ben Nádasdy Farkas, 1564-ben Szentgyörgyi László az alispán, kinek választása ellen Verancz püspök, bizonyos eset alkalmából, mint az a maga helyén érintve van, heves tiltakozást intézett a megyei rendekhez. Mindezen alispánok választása mikor történt, adatunk nincsen. De hogy 1564-ben Szentgyörgyi László már választott alispán volt, épen Verancz tiltakozásából tünik ki. Ugyanezen Szentgyörgyi volt alispán 1571-ben is. Egervára elestéig még két alispán ismert előttünk s ez Recsky György 1580-ban, ki akkor már „Heves és Külső-Szolnok megyék alispánjának" czimezve fordul elő az okmányokon. [2]) Tehát ekkor már a két megye egybekapcsolása a külső czimezésben is fennállott; és 1590-ben Dersy Gáspár, ki mint Heves és Pestmegye alispánja van feljegyezve a szepesi kamaránál. [3]) Ugy látszik, hogy időnként a hevesmegyei alispánok Pestmegye alispáni tisztét is viselték. Ily közös alispáni tisztség a későbbi időkben, más irányban is szerepel, mint azt látni fogjuk.

A Recsky György alispán által kiállitott okmány azt is igazolja, hogy Hevesmegye rendszeres s a maihoz hasonló ábrával ellátott hivatalos pecséttel birt.

A megyék pecsétjeire nézve az 1550. évi 62. tczikkben találunk első izben intézkedést. Eddig a megyék — ha csak saját hatáskörükben nem intézkedtek, de miről nincs tudomásunk. — nem használtak hivatalos pecsétet; a főispán, alispán, szolgabirák saját pecsétjöket alkalmazták a közokmányokra is. A fentemlitett törvényczikk megrendelte, hogy a megyék saját hivatalos pecsétet készitessenek. Ezen törvénynél fogva, a kormányszék felhivta a megyéket, hogy általok megállapitandó jelvényes pecsétjök formáját s leirását terjeszszék fel. Ekkor készült Hevesmegye pecsétje is, mely e könyv első lapján van bemutatva.

---

[1]) Lásd Rákóczy utasitását [2]) Okmánytárban 25. sz. a.
[3]) Nemz. Muz. lib. instruct. 58. l.

E pecsét rajza mezőben álló gólyát ábrázol, szájában kigyóval, melle s háta megett egy sorban 1553. számok láthatók, jelezve az időt, midőn a pecsét készült. A gólya háta megett, mezőből kiemelkedő szőlőfürt látható. Körirata „Sig. Comitatus Hewes". Ez tehát Hevesmegye első hivatalos pecsétje. E czimer megállapitására mely indokok vezették a megyét, nem ismerjük. Valószinü, hogy a megye külgazdaságának s területének képét kivánták e czimerben feltüntetni: ugy hogy a mezőn emelkedő gólya alakjával, terjedelmes és a Tisza folyóval hasitott sik területét, annak háta megett levő szőlőfürttel pedig a megye szőlőtermelésben gazdag hegyesebb vidékét jelképezze.

A megyei szolgabirák neveit az adóösszeirásokból ismerjük, és ezek voltak 1546-ban Csiga János, 1549-ben Kürthy Sebestény, Csiga János és Tárkány Szaniszló. Csiga akkor két járást administrált s igy Hevesmegyének már ekkor négy szolgabirói járása volt. 1552-ben is ezen nevek szerepelnek. 1554-ben Csiga helyén Széky György a szolgabiró, ki két járást kezelt, a másik kettő ugyanaz. 1561-ben a szolgabirák Kürthy Sebestény, Tárkány Szaniszló és Istenmezey Sándor. Két járást Tárkány igazgatott. Ugyanezek fordulnak elő 1569-ben is. 1571-ben Istenmezey Sándor és Bocsi Albert, 1583-ban nathkai Szabó András szolgabirákat ismerjük. Azontul 1596-ig a volt szolgabirák neveit nem ismerjük.

A Homo regiusoknak, kik mint a szolgabirák, szintén a megye előkelő birtokos nemeseiből voltak választandók, több rendbeli névsorát ismerjük; a legelsőt az 1536-ik évi Jakcsy pörből Rádayék ellen, melyben ily királyi emberekül megneveztetnek: Básthy Mihály Fogacsról, Császi Bálint és halászi Bodi Gáspár. A másik névsor 1557-ben ez: Vizázy Lőrincz, Zanthay Ozvald, Dengeleghi Gáspár, Nádasdy Farkas de Lelesz, Barna János, szentdomonkosi Lipthay György. 1563-ban Csontos István, Belleny Albert egri katonák, Terenyey György, Zanthay Ozvald, Kenderesy Boldizsár, Kuza Mátyás és Péter, Thar Tamás, Zoldos Máté, Zeech György, Kuthas Pál vannak feljegyezve ezen években a káptalanhoz küldött végrehajtási rendeletekhez.[1]) 1574-ben kelt okmányban következő névsor van feltüntetve, melyben Miksa király Füzesi Tamás nemesnek egri házát és tartozékait, nemesi kuriává emeli, és a bevezetésre az egri káptalan hites személye mellé, a homo regiust utasitja: Barius István, Szentmariay Imre, Body Menyhért, Szentgyörgyi Gergely, Bátyay Pál, Baathy Benedek.

[1]) Károlyi cs. ltár 3. k. 299. l.

II. A megyei élet szerves müködése mellett, kétségkivül városi, vagy nevezzük igy: „községi“ élet is volt Hevesmegyében e korban is, bizonyos autonomikus hatáskörrel.

Az okmányokban egyes községekre alkalmazott „város“ elnevezésnek is meg volt a maga értelme, habár nem minden ily elnevezést vehetünk valódi értékkel birónak. A „város“ „civitas“ elnevezés tehát, bizonyos önkormányzati jogkör kifejezése volt, melynek folytán annak lakosai, a közönséges jobbágy állományból kiemelkedve, „polgárokká“ minősültek, élvezvén a földesuri hatalmi körrel szemben, bizonyos mértékét az önigazgatásnak és biráskodásnak.

Hevesmegyében, melynek községi fejlődésénél csupán két tényező a „nemesség és jobbágyság“ szerepel, az ország más vidékein nagy és fontos tényezőként jelentkező „önálló városokról,“ melyek királyi várossá érlelődtek, szó sem lehet. Az itteni városi és községi szervezet tehát a nemesség és jobbágyság fennálló viszonyából származott, a földesuri jogkörből merité hatáskörét, és annak rovására öregbedett koronként.

Hevesmegyében két várost ismerünk ezen korszakban is, mely körülirt jogszabálylyal birt, és ez Eger és Gyöngyös városa. Ezeknél némi városi önállóságot biztositó jogszabály, a város és földesura egymáshoz viszonyát állapitja meg, és a valódi városi élet némi biztositékait tartalmazza a kórlátlan földesuri hatalommal szemben.

Egervárosa jogszabályzatát, Verancz kora leirásánál részletesen ismertettük. (Lásd: 216—217. lapokon.) Ezen szabályzatot 1552-ben Oláh Miklós püspök jóváhagyta, mint régi időkből származót, mely jogok épségben tartása, királyi utasításban hagyatott meg a püspöki földesuri jogkört gyakorló későbbi várkapitányoknak.

A várkapitányok ennek daczára, nem sokba vehették Egervárosa önállósági szabályzatát, mert időnként a város panaszának visszhangjai nyilvánulnak az okmányokban, és a város több izben megfordulhatott a királynál, jogai biztositását keresendő.

Miután Verancz püspök lemondott földesuri fenhatóságáról is, és azt a királynak engedte át, ki ismét várkapitányai által gyakorolta azt, Egervárosa polgárai a várkapitányok által zaklatva a királynál keresték, hogy régi jogaik jóváhagyásának megujitását kieszközöljék. Ugy Miksa, mint Rudolf királyok által adatott is ki ily városi jogkört biztositó leirat, melyre az 1578. évi urbarialis összeirások alkalmával, mint kiváltságaik biztositására hivatkoztak az egri polgárok. De Radeczy István egri püspök halála után 1587.

decz. 22-én, Rudolf király az Oláh és Veranczféle városi jogszabályzatot, maga is egész terjedelemben jóváhagyta és megerősitette. Erről részletesebb ismertetést tartalmaz az urbéri összeirásokat ismertető fejezet.

Időközben két körülmény merült fel különösen, mely Egervárosa beléletére és autonomiájára nagy befolyást gyakorolt.

Egyik az, hogy a nemesség nagy számmal telepedett falai közé, és némely külvárosát egészen ők népesiték be, és törvényes kiváltságaikkal nem kevésbé hozzájárultak Egervárosának kiváltságos állása gyarapitásához. Nagyban kedvezett e körülménynek az 1563. évi 71. tvczikk, mely szerint a menekült nemes elhagyván saját földjét, jobbágy földön élve, nemcsak a decima-fizetéstől mentetett fel, hanem a földesuri szolgálmányoktól is.

Ezzel még az egri nemesség viszonya nincs kimeritve. Az általok megvett jobbágytelkeken egyesek nemesi kuriákat is emeltek, illetőleg királyi resolutióval ilyenné avattaták.

Ily nemesi kuriává emeltetett nemes Füzessy Tamás háza Miksa királynak 1574. febr. 8-án kelt az egri káptalanhoz intézett „bevezető“ parancsa által, melyben nemes Füzessy Tamás Borsodmegyében „Kovács-utcza“ faluban [1]) lévő kőházát minden tartozéka és álladékával, mindkét nemre szólólag, nemesi kuriává emeli hüséges szolgálatai jutalmául, és meghagyja az egri káptalannak, hogy a királyi ember mellé, a ki nemes Barius István, vagy Szentmariay Imre, vagy Body Menyhért, vagy Szentgyörgyi Gergely, vagy Batyay Pál, vagy Baathy Benedek, — hites tagját küldje ki, és meghiva a szomszédokat, ha ellenvetés vagy tiltakozás történnék, utasitsák rendes perre, — s ekként a nemesi kuriába Füzessyt iktassák be. [2])

Ezen Kovács-utczában, több ily nemes kuria is volt már, kitünik azon tiltakozó jegyzőkönyvből, melyet 1591-ben Juda előtti vasárnap Szentiványi Borbála, Garay János neje vétetett fel az egri káptalannál. Nevezett nő, kinek férje ez időben török fogságban volt, örököse volt Kassay Pál özvegyének nemes Domony Annának, a ki Kovács-utcza faluban Borsodmegyében lévő házát bizonyos összegért átadta Balássy Ferencz előbb egri, most tokaji kapitánynak, „mely ház fekszik Sary Farkas háza, más oldalról, az Almagyari kapuhoz vezető nyilvános ut mellett, mely házat Balázsy Ferencz most Belleny

[1]) Ezen utcza a vár kapujától a mostani ugynevezett Szarvas kaszárnyáig terjedt, melynek tájékán volt az egykori almagyari vagy maklári kapu. Mint vizentuli rész tartozott Borsodmegyéhez. — [2]) NRA. fasc. 356. sz. 43.

Andrásnak szándékozik eladni.“ Tiltja az adásvételt, miután Balássy az árát még egészen ki nem fizette. [1]) Egy másik ily tiltakozás szintén az egri káptalannál vétetett fel Omány András által, Hevesmegyében Olasz-utczában [2]) levő házra nézve, melyet Omány Boldizsár jogtalanul eladni szándékozott. [3])

Ezekből látszik, hogy Egervárosának régi belélete, eddigi polgári alkotmánya s autonomiája immár a nemesi kuriák alkotásával lényeges átalakulást szenvedett.

Másik körülmény, mely lényegesen befolyt a város belélete átalakitására az volt, hogy a város védfallal vétetett körül, a vár erődítési körébe vonatott, s ezzel a vár védelmi intézkedéseinek közvetlen befolyása alá került.

A későbbi törvények intézkedtek azon területek lakóiról, kik erődítési körbe vonattak be. Felmentettek az adók s egyéb szolgalmányok terheitől. Egervárosa lakossága és polgársága, ez alapon követelte a mentességet, mely nemesi lakóira ugyis érvényben állott. Időnként egyes fizetési kötelezettség alól már ugyis mentesitetett a polgárság; igy a királyi adó már Dobó idejében elengedtetett, a földesuri szolgalmányok is könnyitettek. Rudolf király 1587. decz. 22-én Egervárosa kiváltságait ujból megerősitette, census, taxa s adófizetés alól pedig mentesitette. Mindennek daczára, különösen a bor ötöd mint földesuri illeték, folyton követeltetett a város polgáraitól. Csak 1593. máj. 22-én kapták meg ez alól is a mentességet, midőn Mátyás főherczeg meghagyta a szepesi kamarának, és Prépostváry Bálint akkori egri kapitánynak: hogy „Egerváros lakói és polgáraitól, kik ugyis gyakran ontják véröket a hazáért, jobb időkig a bor ötödöt se követeljék.“ [4]) A tized azonban rendesen fizettetett.

III. Egervárosa után Gyöngyös dicsekedhetett még bizonyos városi önkormányzati jogkörrel, melylyel, mint már a 46-ik lapon érintettük, 1335-ben földesura, Tamás vajda ajándékozta meg. Tamás vajda ki egyedül birta Gyöngyöst akkor, lemondott földesuri birói jogáról gyöngyösi jobbágyainak egyeteme javára, s földesuri birói hatalmát átutalta a polgárok által választandó előljáróságra, ugy, a mint ez a kir. városokban, vagy Egerben is fennállott. Ezen földes uri rendelkezés királyi jóváhagyással ellátatván, Gyöngyös városa ekképen,

---

[1]) NRA. fasc. 1016. sz. 19. Az alatta látható káptalani pecsét rajzban a 15-ik lapon van bemutatva.

[2]) Ezen utczát mi a vizeninnen, a mai Mária-utcza helyére jelöltük.

[3]) NRA. 404. cs. 40. sz. [4]) Muz. ltár liber instruct.

saját polgárai felett, birói illetőséget nyert, a mi azután ebből folyólag egyéb functiók sorozatával is gyarapodott.

E fontos jogkört méltán féltékenységgel őrizte Gyöngyösvárosa, kivált midőn osztályozás utján, földesuraik megszaporodtak, ugy, hogy korunkban is immár négy részre volt oszolva, s földesuraik ez időszerint is az ország előkelőségei: Perényi Péter s fia Gábor Bathory Endre és utódai Losonczy Antal, majd Verbőczy István, Országh Kristóf s utánok Szechy, Ungnád, Rákóczy és mások a következő században.

A mohácsi vész után, az ellen-királyok küzdelme idejében, Gyöngyös is osztá Hevesmegye sorsát; s midőn Ferdinand és János királyok között a fegyverszünet folytán megállapitott statusquo szerint Hevesmegye János uralma alatt maradt, a gyöngyösiek igyekeztek az uj király védelmi elismerését kinyerni városuk eddigi önkormányzatából folyó érdeke és java felett. János király 1536. év Judica vasárnapon Nagyváradon kelt resolutioval adta tudtul „Nagyságos és tekintetes minden rendű s rangu nemes hiveinek, vitéz kapitányainak és hadvezéreinek, a táblák biráinak, ügyvédeinek s végrehajtóinak, hogy Gyöngyös városának hü polgárait, lakóit és birtokosait minden igaz s törvényes javaik, dolgaikkal védelmébe és pártfogásába fogadván, minden kár s jogtalanság ellen menteseknek kivánja tétetni, s e végből királyi kegyelmének elvesztése sulya alatt parancsolja, hogy erről tudomást vevén, nevezett polgárokat s lakosokat, senki, személyében, javaiban s egyéb dolgaiban ne akadályozza, ne zavarja, ne terhelje, illő dijfizetés nélkül semmiféle élelmi czikk ott ne haracsoltassék.“

János és Ferdinand között a váradi béke 1538-ban megköttetvén, mint tudjuk Hevesmegye Gyöngyösvárosával, János király országrésze maradt. Gyöngyösváros jogai s javainak biztositására Budán 1540. febr. 6-án bocsátott ki János király ismét egy resolutiót, mely lényegében igy szól: „János, Isten kegyelméből Magyarország, Dalmáczia és Horvátország királya stb. Hiveinknek összesen és egyenként, praelatusoknak, zászlósoknak, nagyságos és tekintetes nemes uraknak, főispánoknak, alispánoknak, várnagyok s azok tisztjeinek. Nemkülönben a városok és falvak okos és bölcs birái s esküdtjeinek, kiknek a következendőket tudomására hozandók vagyunk, üdvöt s kegyelmünket. Az igaz, az igaztalanért sujtható nem lévén, hűségteknek ezennel meghagyjuk és parancsoljuk: hogy Gyöngyösvárosának polgárai s birtokosai, s azok családbeliei, az ország bármely

részében kenyér-keresetök végett megfordulnak, őket itélő-székelek elébe vinni, javaikat, béreiket lefoglalni, letiltani semmi szin alatt nem szabad. Hanem ha bármely kereset forogna fenn ellenökbe, azokat saját városi birái és esküdtjei előtt kell megindítani, kik is minden panaszra a jog és igazság értelmében fognak eljárni. Ezek során meghagyjuk a főispánoknak és alispánoknak, hogy jelen parancsunk ellen vétők méltó bünhödésöket elveendik.“ [1])

Gyöngyös városában, a saját birói illetékesség ezzel ismét megállapitva s elismerve van. Ez azonban csak első fokban gyakoroltatott mindig, mert a felsőbb hatósági felügyelet részben a földesur, részben a megye részéről érintetlenül maradt, felmerült panasz esetében az eljárás folyamatba is tétetett. Miután pedig itt mint hódoltsági területen s török kincstári birtokon, a török hatóság is érvényesité jogát, panasz esetében ez is bocsátott ki Gyöngyösvárosa biráihoz parancsokat, mint azt a felekezeti viszály eseteiben láttuk.

IV. Hogy a megyében „város“-nak nevezett több község hatósági beléletének terjedelme milyen volt: nem ismerjük. „Város“ czimmel jönnek első Pásztó, Maklár, Pata, s más községek is. Ezek városi belélete az egrihez vagy gyöngyösihez nem hasonlitható. Szervezett jogkörrel a többi községek, legalább tudtunkkal, nem birtak. De birtak a szükség által mintegy kényszer utján létrehozott gyakorlati s igy szokásjogi administrationalis és rendőri eljárási szabályokkal. Ezek gyakoroltattak az országos s megyei adók, földesuri kilenczed, papi tized, közmunka stb fizetése s lerovása körül, a megyei s földesuri biráskodási jog s bünügyi elbánás községi közvetitésénél és végrehajtásánál, a közbiztonság feletti felügyeletnél, melyeknél a községi előljáróságot nélkülözni nem lehetett. Ennek folytán a községi életben bizonyos eljárási szervezetnek kellett fejlődnie, a mint az tényleg fejlődött is. Ezen községi autonomikus életből nőtt ki később a paraszt-vármegye, mely különösen Egervára eleste után játszott nagy szerepet, mint arról annak idejében leszen szó.

Hevesmegye összes községeinek mindannyia földesuri birtok volt. Miután a földesuri illeték mellett országos illeték is terhelte a jobbágyságot, ennek biztositása végett is a község szervezése elkerülhetlen volt. Minden birtok, hol jobbágyok is laktak, községgé lett; elöljárói, birái, esküdt polgárai voltak, kik az adó s tized összeirásánál, ugy az uri szolgálmányok előállitásánál s beszedésénél tényleges szerepkörrel birtak, mint hites személyek ellenőrizték az össze-

[1]) Okmánytárban 29. I. II. sz. a.

irást, képviselték a községet s dijuk rendesen urbér és tizedmentesség volt. Kihágási és közbiztonsági ügyekben volt-e és milyen hatáskörük ez időben? erről részletes adattal nem rendelkezünk; de a dolog természeténél fogva ilyennel is kellett birniok, miután a földesuri gazdasági tiszt, ki rendőre és birája volt a jobbágyságnak, csak bizonyos helyeken lakott, az ügyek vitelénél tehát közvetitőre és helyettesitőre volt szüksége a községekben, mely más nem lehetett mint a községi előljáróság.

A község előljárósága biróból és esküdtekből állott. E személyzet azt igazolja, hogy a községi élet keretében, a lakosok egymás közötti ügyeit is tekintve, bizonyos biráskodási jogkört is gyakoroltak, és ezt közvetitették az esküdt polgárok. E tekintetben 1594. évben Rédey Pál és Szabó Márton között egy felleszőlő müvelésre kötött szerződés nyujt bővebb tájékozást, mely szerződésben a tályai biró esküdt társaival feljogositatik, rövid uton, kárbecslés és ennek alapján marasztaló itélethozatalra is. [1])

Miként neveztetett ki vagy választatott a községi előljáróság, erre adatunk nincs. Megjegyzendő, hogy a „község“ elnevezés már korunkban is használatban volt. Megjegyzendő az is, hogy a nagyobb községekben két, sőt több biró is volt, a szerint, a mint a község jobbágy-lakossága, több földesur hatósága alá tartozott. Ha egy község több földesuré volt, de egyiknek sem volt annyi jobbágya, hogy külön birót igényelt volna, közmegegyezéssel választottak birót, de ez sorba ment a földesurak száma szerint.

HARMINCZNYOLCZADIK FEJEZET.

I. Országos adóösszeirások Hevesmegyében 1546, 1549, 1550, 1552, 1554, 1564, 1565, 1569 évekből. A porta mint adóalap. Milyen volt a porta? és időmultával változása. II. Hevesmegye portái számának csökkenése és emelkedése. A megye Tiszántúli része. III. Egerváros portáinak száma. IV. A megye legtöbb portával biró és igy nagyobb községei. V. A megye legnagyobb birtokosai. Hány porta esik a nagybirtokosokra, és hány a kurialis nemességre. A megyei porták számának táblás kimutatása. VI. A nemesi osztály három tagozata, birtok szerint. A kurialis nemesek száma. VII. A zsellér-állomány Hevesmegyében. VIII. Az adószedők (dicatorok) utasitása 1564-ben.

I. Országos adóösszeirás korszakunkban az 1546, 1549, 1550, 1552, 1554, 1564, 1565 és 1569. évekből maradt fenn számunkra.[2]) De a kamarai számadások után ismerjük az 1555—56—57. évi összeirások eredményeit is. Bő anyagot nyujtanak ezen regestumok a

[1]) Okmánytárban 30. sz. a.

[2]) Okmánytárban 10, 11, 12, 13. sz. a. Eredetije az országos levéltárban.

megye adó-birtok-gazdaság- és népesedési viszonyai megismerésére, — ugy ezen korszak különféle idejében, a megye közigazgatási beosztására is. Tekintve azonban azok hiányosságát, mely világosan tükröződik le lapjairól, nagyon elhibázott dolog volna az ezekből levonható következtetéseket biztos adatokon nyugvóknak állitani. Kezdetben külső okok akadályozták az összeirás helyes vezetését. Majd a változatos katastrófák alakitották át egyes vidékek külső képét; községek pusztultak, majd emelkedtek; egyszóval a hullámzás rohamos arányokban jelentkezik; ez visszahat a községek állományára, és az ugyis elnéző összeirás mérlegét még inkább összezavarja.

Megyénk, mint tudjuk 1540-ig kevés megszakitásokkal, János király alatt állott. Azután következett 1548-ig a Perényi Péterféle időszak. Ezen korszakból az 1546-ban felvett adóösszeirás már fenmaradt számunkra. De ez még mindig a Perényi uralom nyomát tárja elő, az akkori zavaros fejetlenség tüneteivel. Az 1549. évi összeirás már Dobó idejéből származik. Egészben ez is azt mutatja, hogy a megye még akkor is az előző évek zavaros viszonyának befolyása alatt állott. Az 1552-iki összeirás már pontosabbnak mondható. Az 1554-iki a nagy török ostrom pusztitásait tünteti fel. Az 1564. és 65-iki békésebb és nyugalmasabb idők bizonyitványai.

Az összeirások megbizhatlanságát a külső okok mellett, még más körülményben is kell keresnünk, és ez: különféle időben a porták vagyis a tulajdonképeni adótárgy mikénti felvétele és értelmezése. Adóalapul, mint tudjuk, régi törvény alapján egy oly jobbágyházat lakó család vétetett, hol oly kapu (porta) létezett, melyen egy szekér ki- és be járhatott. E ház, mely egy jobbágyteleknek felelt meg,[1]) kapu vagyis porta czimen vétetett az adórovásba és az szolgált az adóösszeg kivetése alapjául. Hogy hány család lakott egy ily kapuval biró házban, tekintetbe sem jött. Valószinü az, hogy egy ily ház kezdetben egy család lakó helye volt. Régi magyar szokás szerint, minden uj családképzés, egyszersmind házasodás is volt. Lehetőleg egy-egy család lakott egy házat a régi időben, és egy jobbágynak egy telek adatván, ezen régi szokás szerint egy jobbágy telek utáni ház is, egy jobbágy családot foglalt magában kezdetben. De a mohácsi vész után beállott rémes polgárháboruk és török dulás — összébb szoritotta a lakosokat; más részt egyes jobbágy családok szaporodásával a telkek osztály alá is kerültek, és

[1]) 1507. évi 2. tezikk 5. §.

igy egy-egy portaaliya bizonyosan népesebbé is vált, mint volt valaha. Hogy mily népessé lett? egy-egy porta alatt hány lélek tartózkodott? ehhez csak hozzávetőleg szólhatunk, adatainkból levont következtetéssel.

Nem szabad figyelmen kivül hagyni azt sem, hogy Hevesmegye 1544. után, midőn a törökök Hatvant elfoglalták, nagy részben török hódoltsági területté lett, s az egyezkedések értelmében is, feles adófizetésre köteleztetett. Ily körülmények között az adótárgy pontos összeirása alig történhetett meg. Több országgyülésen szó is volt erről, hogy a porták országszerte hiányosan iratnak össze, 2—6 porta számitatik ott, hol 8—10 porta van. Majd a jobbágyok anyagi viszonyaihoz mérten, fél, negyed sőt hatod porták is jegyeztettek. Ezen összeirásokban most már a legnagyobb bizonytalanság mutatkozott, és több országgyülésen kerestetett oly összeirási mód, mely az igazságnak legmegfelelőbb legyen. Igy ajánltatott az, hogy portának egy oly jobbágy vétessék, ki földesurának cenzust fizet, és 6 frt értéke van. Az alább ismertetendő 1564-ik évi dikatori utasitás szerint, ez évben egy-egy porta ez érték szerint vétetett volna fel. Az 1574. évi országgyülésen, királyi előterjesztésben az javasoltatott, hogy az összeirás füst, azaz kémény szerint történjék; azaz porta számba egy családfő vétessék, és ha több család van egy háznál, de maga kenyerén van, külön porta alá irassék. [1]) A rendek közvetve elismerték azt, hogy a viszonyoknál fogva a jobbágyok csakugyan számosabban huzódnak egy porta alá, házaik elpusztitatnak, és azok felépitésével sem sietnek; de a tulterhelés miatt is összébb huzódnak, hogy külön adótárgyul, portául ne vétessenek. A nyomoruság, a szegénység volt ennek az oka. „De ha az ajánlott módon fognak összeiratni, tartani lehet, hogy a szegény jobbágyok el fognak szökni", — volt a rendek válasza. Ez időben egy porta alatt élő háznép terjedelméről Istvánffy egykoru történetiró azt állitja, hogy egy porta rendesen 10 családfőt foglalt magában. [2]) Ez azonban, különösen Hevesmegyét tekintve, nem fogadható el, mint ezt annak helyén kimutatni fogjuk.

Kezdetben, mint láttuk, egy egész telkes jobbágyház vétetett egy kapu vagy porta számba. A század második felében beállott viszonyok kényszeritő hatalma, nagyon megapasztá a jobbágytelkeket, mint érintők, negyed sőt hatod részekre is; az összeirás tehát mindig nagyobb nehézségekkel volt összekötve. Végre az 1609. évi

[1]) Országgy. Eml. 6. k. 27—37. l. — [2]) Szalay IV. k. 369. l.

országgyülés, a 62-ik tvczikkben ugy irta körül, hogy egy portának 4 lakó ház, vagy 12 paraszthház vétessék. Az 1647. évi 36. tvczikk pedig tovább ment, egy portának 6 igás ökörrel vagy 4 ekével biró négy jobbágyot, vagy 2—2 ökörrel biró 8 jobbágyot, vagy igással nem biró 12 jobbágyot rendelt számitani.

II. Ezen ismertetés után reá térhetünk tulajdonképeni tárgyunkra, a rendelkezésünkre álló adóösszeirási adatokból a megye adózási birtok, gazdasági- s népesedési viszonyait ismertetni.

Az 1546. és 49. évi összeirás a már ismertetett hiányosságánál fogva, egészben kiindulási pontul sem fogadható el. A megye tiszántuli része itt számolva sincs. Igy 1546-ban 492, 1549-ben 919, 1550-ben 982 porta számoltatott. A rendezettebb viszonyok az 1552-ik évi összeirásban mutatkoznak. Itt már az egész megye a tiszántuli részszel is foglaltatik. Összesen van 1288 porta. Az egri ostrom utáni években már nagy a visszaesés. 1554-ben csak 1068 porta számoltatott. Azután javulnak a viszonyok, ugy hogy 1564-ben 1674, 1565-ben 1886 porta iratott össze. 1569-ben már ismét csökkenőben van, 1528 porta számoltatott.

Ezen összeirásoknál világos az is, mint azt más helyen már érintettük, hogy a megye négy szolgabirói járás szerint kezeltetett állandóan; de a tiszántuli rész, mindig a tiszáninneni egyik szolgabiró járáshoz volt kapcsolva. Igy tényleg három szolgabiró volt, kiknek nevei után jelöltetett meg maga a járás is.

A járások községeinek beosztása, mint az összeirásokból kitünik, nem volt állandó, az a mint változott a szolgabiró személye, szintén változásnak volt alávetve, nem ugyan egészben, de egyes községekre nézve, mint ez napjainkig gyakorlatban van.

A megye tiszántuli része 1552-ik évben, mely ideig Frater György alatt állott, végre visszacsatoltatott. Ez a terület akkor 506 portát képviselt, s állott a következő községekből: Nagy-Ivány 19 portával, Ecseg 19, Domaháza 2, Szőllős 14, Tiszabő 15, Bura 9, Taksony 8, Ders 8, Eörs 18, Örvény 4, Abád 24, Bánhalma 12, Szeg 8, Szalók 11, Bala-Szent-Miklós 32, Bala 16, Szent-Tamás 10, Kerszi-get 8, Gyanda 26, Thurkevi 16, Turkeddi 6, Fegyernek 76, Roff 12, Szentgyörgy 24, Kunhegyes 12, Tomaj 10, Igar 16, Szakallos 12, Ványa 65 portával. Mint látjuk a porták számáról, ez időben e vidék még elég népes s virágzó volt. Mint Frater György alatt álló terület, közte s a törökök között fennálló viszonynál fogva, ment maradt a török beütések s pusztitásoktól. 1552-ben, midőn a megye

többi része már mint a törököknek hódolt terület vétetett fel, e rész, mint nem hódolt, tehát egész porta után fizető számoltatott. Azontul azonban ez a terület is mint hódolt, s igy félporta után fizető vétetett fel.

III. A számolás alól 1550-ik évtől mindvégig, királyi engedélylyel kihagyatott Egervárosa külvárosaival. [1]) Igy az 1552-ik évi összeirásban csak Harangozó-utczája szerepel 10 portával, mert ez az őr-kanonok földesuri hatósága alatt állott. Ez utcza vagy város rész, az őr-kanonok birtoka volt, régi szokás alapján a földesuri kilenczed őt illette, őr-kanonoki teendőiért járó illeték gyanánt. Egervárosának az 1546. és 49-iki összeirás szerint, magát a várost véve, volt 31 portája, Olasz-útczája vagy külvárosának volt 8, Szentmiklósutczájának 4, s mint fentebb irtuk, Harangozó-útczájának 10 portája. De miután a város mai területének egy része, az akkori Szőllőske, Almagyar, Tihamér, Barát-utcza és Kovács-utcza, mint vizentuli rész Borsodmegyéhez tartozott, adóösszeirása is a borsodi hatóság által történt, s az természetesen a mi összeirásunkban elő nem fordulhat. A borsodmegyei 1544—45, 1549. és 1552-ik évi adóösszeirásban fel is találjuk e helyeket, még pedig Almagyart 5, Szőllőskét 3, Tihamért 27 portával. Ezen részek is elpusztultak az 1552-iki ostrom alkalmával, s csak az 1564. évi összeirásban találjuk fel ismét, Szőllőskét 4, Almagyart 2, Tihamért 26 egész s 28 fél portával. Azontul Borsodmegye összeirásában rendesen előjönnek egész az 1596-iki nagy katastrófáig. A Barát-utcza adóösszeirásának nyoma, az 1544-iki lajstromban jön elő, mint „a karthausi szerzet birtoka," melynek adóját Varkóch vitte el. A Kovács-utczának adó lajstromáról nincs tudomásunk.

IV. A megye legtöbb portával biró községei, csak a tiszáninneni részt számolva most, igy következnek ez időszakban egymásután: Gyöngyös 1552-ben 100, 1554-ben 117, 1569-ben 140 portával; utánna Felnémet 1552-ben 40, 1564-ben 54 portával. Heves 1569-ben 54 portával, ugyanazon évben Maklár 52, Nagytállya 53 portával. Patha 29, Pásztó 25, 1549-ben 48 portája volt. Hatvan 23, Poroszló 25, Kömlő 28, Apocz 22, 1569-ben Vámos-Györk 28, Átány 25, Debrő 26, Ecséd, Adács, Köre, Verpeléth, Surdokpüspöki, Bodony, Karácsond, Szaila, Tar, Heves-Iván, Hort, Deménd, Tiszanána, Czegléd 10—15 portával számoltattak. Pétervásárának 1549-ben 24, később 15 por-

[1]) Civitas Agria cum Plateis suis excepta. 1550-ik évi kamarai számadás.

tája maradt. Maklár, Tállya, Felnémet e szerint csak a későbbi időben népesedtek ennyire, a mi valószinüen azért is történt, hogy maga Egervárosa kőfallal szorosan körülvétetvén, a lakosok onnan kiszorultak, vagy legalább nem terjedhetett kellő arányban a város. Azután pedig, mint az urbarialis összeirásoknál látni fogjuk, a nemesség nagy számban huzódott ide, ugy hogy két külvárosa „Ujváros“ és „Szabadhely“ teljesen a nemesség által volt benépesitve. Eger belvárosának, mint fentebb kimutattuk, 1546—49. évben 31 portája volt.

Ezek voltak tehát ez időszakban a legnépesebb községek megyénk tiszáninneni részében. Hatvan városa, bár teljesen török kézben volt 1544 óta, 1564-ben már felvétetett az adóösszeirásban az akkori egyezség alapján, és a község ez időtől ugy az adó, mint tizedfizetést teljesitette is, s a viszonyokhoz képest 23 portával eléggé népesnek mondható.

V. A megye birtokviszonyai tájékoztatására az 1552-iki összeirás alapján kiegészitve az 1549-ikivel, a következő adatokat nyerjük.

Az egri püspöké volt: Eger 32, Felnémeth 40, Kápolna 5, Gy,-Püspöki 6, Deménd 10, Solymos 6, Pázmád 5, Czegléd 10, Tisza-Nána 10, Sarud 8, Mezőhidvég 3, Kis-Buda 2, Fedémes 3, Halász 5, N.-Tállya 28, Maklár 12, Örs 18, Örvény 4, Turkevi 16, Turkeddi 6, Abony 4, összesen 213 portával.

Országh Kristófé: Szent-Jakab 8, Szajla 11, Tar 12, Sirokallya 4, Verpeléth 6, Domoszló 7, Visonta 5, Átány 3, Heves 19, Markaz 2, Karácsond 7, Detk 2, Saar 7, Pata 21, Tarján 6, Örs 5, Süly 6, Köre 5, Abád 16, Fegyvernek 53, Roff 12, Ványa 50, összesen 267 portával. Itt meg kell jegyeznünk, hogy Losonczy István, mint Országh Kristóf gyámja foglaltatik az ismert Országhféle birtokok élén feljegyezve. E falukból Abád, Roff, Ványa a valódi Losonczy-birtokok, s ezek 78 portát tesznek ki, s igy a valódi Országh-birtok összes portája 189.

Perényi Gáboré: Parád 5, Bodony 10, Derecske 5, Barla 3, Pétervására 12, Debrő 19, összesen 54 porta.

Bebek Ferenczé Horth 10, Adács 8, Ecséd 6 portával, összesen 24 porta.

Báthori Endreé Százberek 7, Kürth 7, Poroszló 16, Farmos 3, összesen 33 porta.

Az egri káptalané Szalók 8, Heves-Iván 11, Poroszló 7, Nagy-Iván 19, Aranyos 6, összesen 51 porta. Poroszlón még Károlyi

Péter is birtokos volt, de birtokának porta mennyisége külön feltüntetve nincs.

Jakcsy Mihályé Köre 6, Heves 11, Fegyvernek 23, Ványa 15 portával, összesen 55 porta.

Birtak még egyesek, mint Bornemissa Imre Szaránkon 3, Balassa Kömlőn 7, Andorka János Kunhegyesen 12 portával.

Gyöngyös 100 portája az 1552-iki összeirás szerint zászlós urak birtoka volt. „Possessio dom. magnatum." Ezek voltak Losonczy Antal, majd Verbőczy István, Országh Kristóf, Báthory Endre, Perényi Péter. Ezekből ki mennyi portát birt, csak hozzávetőlegesen tudjuk. Az ónodi vár 1553. évi urbariuma szerint, mely a hevesmegyei Perényiféle birtokokat is felsorolja, Gyöngyösön Perényi jobbágyai 17—17 frt censust, 120 köböl bort és két malom bérletében 6—6 frtot fizettek, a benei puszta utáni föld terménye kilenczedének pedig felét.

Gyöngyös ez időszerinti birtokosai, az Országh és a Losonczy család házasság utján jutottak a birtokhoz. Még a mult században Gyöngyösnek fele, Benevára, Pata, Tarján, Fokoró, Szent-Iván, Százberek részbirtokokkal a Szécsényieké volt. Az utolsó Szécsényi Lászlónak 1460 körül csak két leánya maradt: és ezek egyikét Országh János, másikát Losonczy Albert vette el, kinek hevesmegyei törzsbirtoka Abád volt. A leányok fiusitás folytán vitték át az örökösödés jogát az Országh, illetőleg Losonczy utódokra Gyöngyös és a többi Szécsényi birtokokat illetőleg. Gyöngyös másik fele a 15. században még a Rozgonyiaké volt, és ezek után Báthory s Perényiék birtokába ment át, kik ez időszerinti urai részben. Határozott kimutatással nem rendelkezünk e felett, de minden valószinüséggel ez időszerinti 4 birtokosa Gyöngyösnek egyenlő arányban birtokolván, a 100 portából 25—25 esett egyre. Ezzel a már fentebb kimutatott Országh-féle 189 portához adva még 25-öt 214-re, Perényi Gábor 54 portája 79-re, Báthory Endre 33 portája 58-ra emelkedik. A Losonczy Istvánnak jegyzett 78 portához a gyöngyösi részt nem jegyezhetjük, mert a gyöngyösi rész Losonczy Antal, István testvérének volt birtokában. [1])

Emlékezetbe kell idéznünk, hogy a Losonczy Antalféle gyöngyösi rész a mohácsi vész után, Szapolyai által Verbőczy Istvánnak adományoztatott. Később, ugy látszik, e birtoklás megszünt. A Losonczyak fiörökös nélkül haltak el. Antalnak még női utódja sem maradt. István leánya Anna a később egri várkapitány Ungnád Kristóf nejévé lett. A Losonczy-birtokok ennek utján részben Ungnád,

[1]) Orsz. ltárban NRA. adataiból.

részben adományozás utján, nevezetesen az Antal rész Varday Mihály tulajdonába ment, ki Dobó Krisztinának első férje volt. Varday is örökös nélkül mult ki, s hevesmegyei ősi és Losonczyféle javainak leltára 1582-ik évben felvéve, ez volt: Tomaj $10^1/_2$ portával Ungnád és Vardayé. Abád 10 portával Ungnad és Vardayé. Bánhalma $6^1/_2$ portával hasonlóképen. Pataj 15 portával Homonnay, Ungnád és Vardayé. Homonnay fele részét birja. Gyöngyös-Tarján 11 portával, mint Pataj, három részre oszlik. Gyöngyös 178 portájából fele Báthory rész, negyed Homonnayé, másik negyed Ungnád és Vardayé. Tehát Perényi, Országh és Losonczy gyöngyösi illetménye 1582-ben Homonnay, Ungnád és Vardayra szállottak.[1]) Ezek is csak nagyon időleges birtokosok voltak. Később a Perényi-féle gyöngyösi rész, Rákóczy Zsigmondé lett. A többi részek is urat cseréltek.

A többi község, a kis nemesség között oszlott meg. A kurialis nemességé a következő községek voltak: Recsk, Derecske, Barla, Szuha, Báthor, Hasznos, Pásztó, Dorogháza, Mindszent, Ujfalu, Kövesd, Várasszó, Szent-Erzsébet, Lelesz, Szent-Domonkos, Szucs, Bekölcze, Mikófalva, Csehi, Füzes, Bocs részben, Bolya, Nagy-Szoláth, Pósvárallya, Alsó-Bátor, Szék, Iván, Maczonka, Istenmezeje, Karácsond, Bod, Süly, Fokoró, Szent-Iván, Thepély, Köre, Réde, Fancsal, Szücsi, Erk, Halász, Alattyán, Mizse, Zsadány, Méra. Ezek a tiszáninneni községek. Szőllős, Ecseg, Domaháza, Tiszabő, Bura, Taksony, Szalók, Ders, Abád, Bánhalma, Zeg, Szalók, Bala-szent-Miklós, Bala, Szent-Tamás, Kersziget, Gyanda, Szent-György, Thomaj, Igar, Szakállos, mind tiszántuli községek.

Itt megjegyzendő, hogy az összeirásban következő községek mint elhagyottak soroltatnak fel: Nagy-Berek, Dorogháza, Ujfalu, Szóláth, Mindszent, Erdőtelek, Szent-Miklós, Csász, Fogach, Alatka, Kerecsend, Cserőháza, Tófalu, Kaal, Nagy-Kompolt, Vécs, Kerekudvár, Nána, Balpüspöki, Nagyut, Nagyfüged, Bessenyő, Visznek, Dormánd, Halmaj, Puszta-Szikszó, Ludas, Encs.

Megjegyzendő az is, hogy Pásztónak csak fele része volt a nemeseké, fele része az apátságé volt, két malommal, két szőllőhegygyel, s három egész birtokrészszel.[2])

A fent elősorolt tiszáninneni községekben, melyek mint nemesi birtokok jegyeztettek fel, összesen 218 porta volt. Az 1549-iki összeirásban következő helyeken tüntettetnek fel nemesi kuriák: Recsken 4, Bátonyban 1, Kövesden 2, Várasszón 2, Szent-Erzsébeten 1,

[1]) U. et C. fasc. 104. sz. 6. [2]) Adatok az egri egyhm. tört. 1868. 530. l.

Leleszen 1, Szent-Domonkoson 6, Szucson 2, Bekölczén 2, Mikófalán 1, Csehiben 1, Bocson 1, Bolyán 1, Pósvárallyán és Buján 6, Alsó-Báthorban 3, Széken 2, Iványon 1, Bodon 2, Tárkányon 1, összesen 40 kuria. Mindez a tiszáninneni Hevesmegyében volt. A tiszántuli részen, mely az 1552-iki összeirásban már felvéve van, a kuriák számáról feljegyzést nem találunk. Nemes községek voltak ez összeirás szerint a Tiszántul: Ecsegh, Domaháza, Szőllős, Tisza-Beő, Bura, Taxon, Ders, Bánhalma, Zegh, Szalók, Bala-Szent-Miklós, Bala, Szent-Tamás, Kersziget, Gyanda, Szent-György, Thomaj, Igar, Szakállos, mintegy 242 portával. Az egész megyében tehát a közép birtokosságot illető községekben a porták száma mintegy 460-ra ment.

A megye összeirt portáinak és esedékes adómennyiségének táblás kimutatását itt közöljük.

Hevesmegye portái számának s esedékes évi adóösszegének táblás kimutatása.

Év	Kirovás portánkint	Összeirt porta		Hódolt porták száma		Nem hódolt porták száma		Adó összeg		Összesen	Jegyzet.
		I. részlet	II. részlet	I. részlet	II. részlet	I. részlet	II. részlet	I. részlet	II. részlet		
1540	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	Az egész megye János király uralma alatt.
1541	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	Az adót Perényi, Losonczy, Bebek s mások vették be.
1542) 1546)	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	Perényi korszak; nincs nyoma adózásnak.
1546	1 frt 20 d.	492	492	—	—	—	—	591	591	1182	—
1549	2 frt 50 d.	919	919	919	919	—	—	574 frt 37½ d.	574 frt 37½ d.	1148frt 75 d.	—
1550	2 frt	982½	986½	914½	914½	68	68	525 frt 25 d.	527 frt 25 d.	1052frt 50 d.	—
1552	3 frt	1288	894	782	534	506	360	1345frt 50 d.	940	2285frt 50 d.	—
1554	2 frt	1068	1063	1068	1063	—	—	534	534	1068	—
1555	2 frt	1116	—	1116	1116	—	—	558	558	1116	—
1556	2 frt	—	—	—	—	—	—	540	563	1103	—
1557	2 frt	—	—	—	—	—	—	992	—	992	—
1564	1 frt 50 d.	1736½	—	1674	—	62½	—	1318frt 25 d.	—	1318frt 25 d.	—
1565	2 frt	1948	1984	1886	1886	62	62	1005	1005	2010	—
1569	1 frt 50 d.	1745	1745	1639	1639	106½	106½	694	694	1388	—

Ezen adatokból látjuk, hogy a 16-ik század második felében Hevesmegyének legnagyobb birtokosa Sirokvára ura Országh Kristóf

volt, 214 portával, utána az egri püspök 213 portával, s mint várbirtokos még Perényi Gábor 79 portával következett. Perényi hevesmegyei birtoka, mely Debrővára s tartozékából állott egykor, Debrővára elpusztulása után, melynek csak romjai voltak meg korunkban, Perényi ónodi vára vagy uradalma tartozékává vált, s urbéri összeirása is e szerint tétetett meg 1552-ben. A többi birtokosok, mint Jakcsy Mihály 55 portával, az egri káptalan 51, Báthory Endre 33, Bebek 24 portával stb, nem mint vár s nagy birtokosok, hanem inkább közép birtokosoknak tekintendők Hevesmegyében. Ha mégis a nagybirtokosok sorába jegyezzük itt fel, ezt tesszük azért, mert ezek más megyékben terjedelmes várbirtokokkal rendelkezvén, hevesmegyei illetőségök, azoknak csak kiegészitő részei voltak. Ezen birtokosok, kivéve az egri püspököt s káptalant, a megyében állandóan nem laktak. Országh Kristóf siroki várában várnagya vezette ügyeit, ő maga nógrádi főispány lévén, — több megyében elterülő óriási birtokai melyikén tölté el kéj s tivornyákban gazdag s épen e miatt rövid 30 évre terjedő életét a szép Zrinyi Ilonával? időzött-e sokszor Sirok regényes völgyében? adataink nincsenek. Hasonlóképen vagyunk Perényi Gáborral, Országh sógorával, ugy a többi felsorolt nagyobb birtokosokkal is. Feltevésünk az, hogy azok ritkán fordultak meg Hevesmegyében. Igy Hevesmegyében a közélet, teljesen a közép birtokosok, vagy is a kurialis nemesek kezében volt. Itt azonban előzményül a következőket kell elmondanunk.

VI. Korunkban a birtokos vagyis nemesi osztálynak három tagozatát különböztethetjük meg. A nagy birtokosok osztálya állott a vár s tartozékát képező falvak tulajdonosaiból, a mi megfelel a mai uradalmi birtokállománynak. Hevesmegyében ez időszerint is három ily várbirtok létezett, az egri püspöki, a siroki s debrői. Korunkban még az egri és siroki állott fenn, a debrői birtokállomány, mint Perényi-birtok, szintén Perényi birtokát képező ónodi vár tartozékává vált, mint ezt már fentebb előadtuk. Pétervására pedig Dédes várbirtok tartozéka volt, s Dédes elestével, Putnok várához csatoltatott. Dédesvára szintén Perényi birtok volt. Ezekről az urbariumok ismertetésénél részletesen fogunk értekezni. Ezen várbirtokosok „urak“ „domini“ czimmel emlitetnek rendesen okmányainkban. A középbirtokosságot a „nemes“ „nobilis“ jelzővel czimzett kurialis nemesség képezte, mely még jobbágygyal is birt, s ezzel is müveltette földjét. A kurialis nemesi birtok, Verbőczy szerint háromszor oly értékű volt, mint egy jobbágytelek. Egy jobbágytelek, akkori törvényes becslés

szerint 40 frt értéket képviselt s igy egy kurialis nemesi birtok, mintegy 150 holddal 120 frt becsértéknek felelt meg. A tényleges ár azonban ez időben 200—600 frt volt. Itt megjegyzendő, hogy egy jobbágytelek 50 holdból állott s egy akkori hold, a mai magyar holdnak felelt meg.

Hogy egy kuria milyenségéről azon időben fogalmat alkothassunk, ide iktatjuk e század végén felvett „Vasdinyei Sándor uramnak nagyeölbei Curiáján való épület, jobbágyok, földek, rétek, szőlők s más appertinentiák conscriptióját“ — mely igy szólt:

1. Ezen kurián vagyon egy első szoba abban zöld kályha, 4 üveg ablak.

2. Ezen szobából nyilik egy kis konyha.

3. Ugyan ezen szobából nyilik egy kis kamra, s ebből egy kis kamara szék.

4. A kis kamarából nyilik egy kis kályhás szoba, mely a kis kamarából fűl, másik nyilása nyilik a tornáczra.

5. Ezen kis kályhás szobából nyilik egy kis kamara, melyben bor áll, ennek is van nyilása a tornáczra.

6. Ezen kis kamara mellett vagyon öt lóra való istálló.

7. Egy szekér szin.

8. Ugyanazon az udvaron egy füstös szoba, egy felől mellette négy lóra való istálló, más felől mellette két lóra való.

9. Pajtás kert cséplő pajtával, és egy jég veremmel együtt.

10. Egy gulyának való szin az udvaron, kut, kis kert s más alkalmatosság.

11. Ezen kuriában vagyon szántóföld jug. 140.

12. Vagyon két helyen 32 kapásra szőlő.

13. Vagyon 50 kaszás rét.

Az fölül megirt kuriához való jobbágyok:

Pecsi István fél helyes.	Vörös Pál fél helyes.
Horváth Pál egész helyes.	Vörös Imre egész helyes.
Szabó Gergely egész helyes.	Kis Mihály fél helyes. [1])

Szécsi Tamás littai kuriája igy néz ki: „5 sessios. Az épület áll 4 szobából, istálló, konyhakert, pincze, csür fallal van körülvéve. Tölgyfa erdeje s szőlője van, hol 40 hordó bor terem. Rétje, szántó földje három kalkaturára osztott, egy-egy 20—28 köblös.[2])

Az 5 session levő jobbágyok minden termény után tizedet s minden sessio 18 denárt fizet évenként háromszor.“

[1]) Nzeti muzeum levéltárában. [2]) U. O.

Ezen kurialis nemes képére alkotta a török hatalom a 6000 akcse értékű török földes urat a „spahit.“ A kuria azonban korunkban is nőtt és fogyott a nemesi birtokos értéke, szorgalma s szerzési ügyessége szerint.

A harmadik osztályt az egy telkes nemes képezte, ki már saját kezével müvelte földjét, jobbágya nem volt, s ettől csak abban külömbözött, hogy portája s terménye adó s tized alá nem vétetett. Ennek fejében a kurialis nemessel egyformán tartozott felkelés alkalmával a megye zászlója alatt személyesen katonáskodni. A várbirtokos legkevesebb 50 katonát tartozott felkelés esetére hadba szállitani, kivéve a püspököket s káptalanokat, kiknek e nembeni kötelezettségét alább fogjuk ismertetni.

Mennyi volt Hevesmegyében a kurialis s egy telkes nemes, pontosan meg nem állapitható. Mint fentebb láttuk, az 1552-iki adóösszeirás szerint mintegy 460 porta esett a közép nemességre. Erre sem lehet azonban azt mondani, hogy tisztán a közép nemességé volt, mert a felsorolt falvak némelyikében, várbirtokos „urak“ is voltak részbirtokosok, mint Országh Kristóf Pásztón, Patán, Perényi Gábor Derecskén stb, melyről pontos kimutatást adni nem vagyunk képesek.

Az 1542-iki országgyülésen ugyan Ferdinand király javára a rendek a nemesség értékének hatvanadrészét ajánlották fel; 1548-ban pedig minden nemes egész kuriája után 50 denár országos adó fizetésére kötelezteteett, s ennek folytán a nemesség megyénkénti összeiratásának kétségkivül megtörténni kellett. A Ferdinand király uralma alatt álló megyékben ezen összeiratás foganatba is vétetett, mint ezt több megyéből fenmaradt okmányok igazolják. Igy Borsodmegyében ennek folytán 97 nemesi kuria iratott össze. [1]) Hevesmegye 1542-től 1548-ig a Perényi Péter-féle uralom alatt állott vala. Valószinü, hogy az akkori körülmények között a nemesség összeiratása a jelzett czélból itt nem is eszközöltetett, legalább mi nyomát nem találjuk. Dobó István idejében 1549-ben felvett dikalis összeirásban, mint fentebb ismertettük, Hevesmegye tiszáninneni részében 40 nemesi kuriát találunk feljegyezve, s e részen nemesi birtoknak jegyzett falvak portái 218-ra mennek. Tehát egy nemesi kuriára mintegy 5 porta esnék. Vasdinnyei uram fent irt kuriáján $5\frac{1}{2}$ telkes jobbágy van. Egy portára ez idő szerint egy telket számitva, a hozzávetés helyesnek mutatkozik. A tiszántuli részen összesen 242 portával biró nemesi falvak foglaltatnak az 1552-iki dikalis összeirásban. Aligha tévedünk, ha az összehasonlitás folytán e tiszántuli részen 50 nemesi kuria

[1]) Acsády Magy. Pénzügy 264. l.

létezésére vonunk következtetést, a mit annál inkább tehetünk, mert e vidék ez időben a török dulástól még ment volt.

A kis vagy sessiós nemesség mennyiségére adatokkal nem rendelkezünk.

VII. Valamint a megyebeli sessiós nemesség, ugy a papi személyek mennyiségéről sem rendelkezünk biztos adatokkal. Arról sem ismerünk adatot, hogy mesteremberek, szénégetők, zsellérek stb. felvétettek-e adózás alá, mint ilyenek, vagy pedig a 6 frtos érték szerint csoportositattak a porták számba. Az 1549. évi adóösszeirásban három malmot találunk felvéve: Hasznoson, Tárkányon és Abonyban, mindhármat egy-egy porta számba. Tehát a malmok értékükhöz képest vagy külön portába vétettek, vagy a többihez beszámoltattak.

A zsellérek állományáról ez időben az 1572. évi országgyülési tárgyalásból [1]) nyerünk kellő tájékozást. Ezen országgyülésen tárgyaltatott a régi portalis összeirás hiányossága, s hogy az adó-alap másképen szerveztessék. Felsoroltatott, hogy ennek folytán mennyi fizetésképes lakos marad ki az összeirásból. Itt a zsellér-állomány is három osztályba soroltatott. Vannak földhöz tapadt szegények, kik jobbágyházban bérben laknak; vannak, kik falu végén saját lakást birnak; s vannak, kik saját házuk mellett irtvány földet vagy szőlőt birnak. Ezek már porta számban adózás alá lennének összeirandók.

Az urbarialis s tized összeirásoknál látni fogjuk, hogy Hevesmegyében a püspöki birtokokon 1550-ben alig 50 zsellér volt; 1570-ben pedig már mintegy 200 volt található, a miből azt következtethetjük, hogy az egész megyében ezernél is többre tehető a zsellérek száma. Miután azt is látni fogjuk, hogy a földhöz tapadt zsellérektől fizetendő keresztény pénz, csekély összegre ment, azt kell feltennünk, hogy Hevesmegyében a zsellérek tulnyomóan házat s földet biró, vagy szőlőt müvelő lakosok voltak, s mint ilyenek portaszámban vétettek adózás alá.

VIII. Az adó alapját képező porták összeirása, kiszámitására s az esedékes adók beszedésére, mint már láttuk, néha a megyei alispánok, de később állandóan a király által e czélból kinevezett „dicatorok“ küldettek ki. E dikatorok eljárása a következő volt, [2]) egy az 1564-ik évre szóló összeirási utasitás szerint.

A kiküldött dikator, az országgyülés után megjelent a megyei fő s alispán előtt, és felhivta, hogy a megyei közgyülés nyomban hi-

[1]) Orsz. gy. eml. V. k. 369. l.

[2]) Lásd Engel Geschichte des Ung. Reichs III. k. 95—98. l.

vassék össze, hol megbizó levele kihirdettetvén, melléje a szolgabiró és egy nemes férfiu, az adókivetés összeirásához és beszedéséhez kiküldessék. Ennek megtörténtével, ha az országgyülés a porták uj összeirását határozta el, ez összeirás végrehajtására, az egyes községekbe kimennek, a jobbágyokat, legyenek egész, fél, harmad vagy negyed telkeken, de a földesurnak censust fizetnek és 6 frt értékök van — összeirják, az 1557. évi törvény szerint. Az elégett vagy elpusztult házak, ugy az ujonnan épültek, az ő felsége által mentesitettekkel, nem adókötelesek. A szabadosok (libertini) és mesteremberek, kik nem a földesur szolgálatában állanak, adókötelesek. Hasonlóképen a ruthének, oláhok és ráczok is. Oly községben, hol 10 porta van, a biró javára egy egész, hol 5 porta van, már csak fél porta engedtetett leiratni. A hol 5 portánál kevesebb volt, ott a biró mit sem kapott. Az összeirás után a dikator, a község birójának átadta a kivetési lajstromot, hogy 15 nap alatt szedje be a jobbágyoktól az esedékes összeget, és szállitsa be. Ha 15 nap mulva ez meg nem történt, a dikator az alispánhoz fordult, hogy már most végrehajtás és birság utján szedesse be a szolgabirák által. Ezen eljárásért az alispánnak ugy az első, mint második részletből 12—12 frt, a szolgabirónak 4—4 frt, a megyei jegyzőnek 2—2 frt volt a befolyt adóból kiutalandó. A részletek bevétele után, a dikator tartozott a pénzt haladéktalanul az összeirással együtt a kamarához beküldeni. A dikator sallariuma az első részlet beszedése után 60, a második részlet után 50 frtban volt megállapitva.

Hevesmegyében a községbiró javára leszámolt porták mennyisége, az 1564. évi és azutáni adóösszeirások szerint, mintegy 110 portára megy. A hevesmegyei porták száma ennyivel, mindig többre teendő.

HARMINCZKILENCZEDIK FEJEZET.

I. A jobbágyviszony. Urbéri szolgáltatások és azok összeirásai (Urbarium.) II. Az egri püspöki várbirtokok urbariuma 1551-ben. III. A hevesmegyei püspöki birtokok jobbágytelek állománya, és jobbágyainak száma. A kassai kamara kimutatása az egri várbirtok illetéke és jövedelméről. IV. Az 1558. és 1566. évi urbarialis és jobbágyállomány összeirásai. Az 1572-ik és 1577. összeirás, és ugyanebben a török földesuri szolgálmány és adózás elősorolása. Az 1577-ik évben egri polgárok és itt lakos nemesek névsora. VI. A felvidéki megyék török adója. VII. A megyében lévő Perényi-birtokok urbarialis összeirásai. Debrő és tartozékai, Gyöngyös, Pétervására. VIII. A gyöngyösi Báthory Endreféle jobbágyok panasza. IX. Szécsi Tamás hevesmegyei birtoka.

I. Az előző lapokon ismertetett várbirtokosok, vagyis „urak,“ és a középnemesek a kurialisták, mint érintve volt, terjedelmes javaikat, azokon letelepitett jobbágyaik, és ezek mellett élő zselléreik (inquilini)

által müveltették, szántatták és vettették allodialis földjeiket, és az általok használt és müvelt jobbágytelkek terményeiből, egyéb szolgáltatások mellett, kilenczedet szedtek.

Régi törvény és gyakorlaton alapuló ezen földesuri illeték, vagy urbéri tartozás, a jobbágy és a földesur közötti viszony, s a jobbágyköltözködés kérdésével együtt korunkban is sokszor élénk országgyülési tárgyalás anyagát képezte.

Már János király 1536-iki országgyülésén kimondatott a jobbágyok szabad költözködési joga, melyet az 1514-iki országgyülés az akkori Dózsa-féle lázadás után örökre eltörölt.

A Ferdinand király által tartott országgyülések közül az 1547-iki mondotta ki a szabad költözködhetést; de a következő évben már visszavonták. Ez 1548-iki országgyülés részletesebben foglalkozott az urbéri tartozás és illeték ügyével is, nevezetesen kimondotta: hogy ezek a régi törvények és gyakorlat értelmében állittassanak vissza mindenütt. E szerint, nemcsak a termények utáni kilenczedrész, hanem a ház vagy telek után szokásos census, bárány, tyuk, lud, malacz, kenyér, méz és egyéb régi gyakorlaton alapuló illetékek voltak beszolgáltatandók; e mellett minden jobbágy egy évben 52 napra menő munkát tartozott a földesur birtokán teljesiteni, kaszálni, szántani, vetni, szőlőt kapálni stb.

A jobbágy-költözés ügye, melylyel behatóan foglalkoztak az 1550, 1552, 1553 és 1556. évi országgyülések, végre is az 1556. évi 27. tvczikkel akként oldatott meg, hogy a földesuri tartozás és illeték lerovása után szabadon mehetett a jobbágy, a szolgabiráknál tett bejelentés után, ha a törvényes határidők pontosan megtartattak.

Az urbéri egyéni szolgáltatások, illetékek és egyéb jobbágytartozások, időnként helyszini összeirások, ugynevezett urbariumok által állapitattak meg. Ezen összeirásokban a jobbágytelkek a jobbágyok neveivel együtt, az illetékek és kötelezettségek felsorolásával községenként jegyeztettek fel, melyek ekként mintegy jobbágytelekkönyvet képeztek.

Korunkban, több az egri vár és püspökséget illető urbarium vétetett fel, melyeket a következőkben részletesen fogunk ismertetni.

II. Időszakunkban a mi tudomásunkra lévő első urbarium az 1551-iki. A király, illelőleg a kamara és Oláh Miklós püspök között, az egri vár és püspökség további ellátása és kezelése tárgyában Dobó István várnagysága idejében létrejött egyezség folytán, a vár és püspökség jövedelmei uj összeirására, vagyis urbarialis felvételére

a kamara 1551. év sept. havában Guthay Péter kir. ellenőrt küldötte ki, hogy községenként registralja a várhoz tartozó püspöki falvak jobbágyait, az uri illetékek s jobbágytartozásokkal.

A felvett regestrum eredetiben 1551. sept. 15-éről nevezett ellenőr aláírása s pecsétjével ellátva, vörös-sárga-zöld selyem zsinórral egybefüzve, az országos levéltár kincstári osztályában létezik. Az összes püspöki javadalmak ez időszerinti felvétele szolgált alapul, azok jövőbeni kezelése s rendezésére. E regestrum a mohácsi vész utáni időben, és attól is 23 év távolságban felvéve, egyes községek állományában, a zavaros idők után nagy változásokat tüntet fel. Falvak pusztultak el, vagy nagy mérvben elnéptelenedtek s elszegényedtek. A teljesitendő szolgálmányok természetesen ennek daczára a régi jog s gyakorlat alapján maradtak változatlanul ugyanazok.

Ismertetésünkben nem a regestrum sorrendjén fogunk haladni, hanem kezdjük az összes birtok központján Egervárosán.

Egervárosában magában a forumon találtatott a regestrum szerint: 4 egész, 49 fél, 37 negyed telkes (sessiós) összesen 90 lakos család.

Az őket terhelő földesuri szolgálmány ez:

Census fejében szent György és szent Mihálykor fizetendő 40—40 frt és 50 tyuk.

Karácsonra 6 malacz, 120 tyuk, 120 fertály zab, 50 db. palló, két hordó sör, 6 db. kősó, 1 font bors, 6 marka viasz.

Husvétra: 6 bárány, 120 tojás, 12 sajt.

Naponként egy éjjeli őrt a várba, és a széna gyüjtéshez 40 gyüjtőt kiállitani, és az ott levő malomhoz a szükséges árkolást, sövényezést teljesiteni tartoztak. Továbbá a terményből tized, a borból földesuri kilenczed s papi tized volt adandó.

A belvárostól (forum) kivül álló Olasz-utcza külvárosban volt 8 egész 4 fél s 5 negyed sessiós lakos és egy szabados vagy fizetés-mentes, a káptalan jegyzője Marothy Péter A biró Balog Benedek, negyed telkes volt. Census volt: szent Mihály és szent Györgyre egy egész sessio után 10 denár.

Karácsonyra 1 szopos sertés és 8 fertály zab.

Husvétra minden sessio után 2 tojás, közösen előállitandó 2 sajt és két bárány.

A terményből tized, a borból ötöd, a farkashegyről azonban csak tized járt.

A másik külváros Szabadhelyen 9 egész, 6 fél, 3 negyed

sessiós volt. Itt 11 sessió elhagyottá lett. Ezen elhagyott sessiók néha egyenlően felosztattak a többiek között, ha módjokban állott azok megmüveltetése. Különben parlagon hevert.

Ezek sem censussal, sem más szolgalmányokkal nem tartoztak, csak földesuri kilenczedet s papi tizedet adtak, mindössze a vár részére rostálókat kellett kiállitaniok, és 12 mérföldnyi vonalon a vár leveleit szállitották, tehát posta-szolgálatot teljesitettek.

A harmadik külváros Szent-Miklós utczában 15 egész telkes volt. Tartoztak adni:

Karácsonyra 1 szopos sertést.

Husvétra minden sessio után 1 kenyért, 2 tojást, közösen 2 sajtot, 1 bárányt s 1 kecskét.

A vadkerti halastónál, ugy a malomnál minden munkát teljesiteniök s a várba rostálókat küldeniök kellett. Censust nem fizettek.

A negyedik külváros Ujváros nevü ekkor elhagyatott volt, csak egy jobbágyház állott ott, s ezt lakta Zolathy György nemes.

Egervárosának volt még Barát, Harangozó és Kovács-utcza nevü külvárosa is. Ezekre nézve uri szolgálmányokat illető összeirások nem léteznek, s igy világos, hogy ezek a püspöki uri hatóság alatt nem állottak. A Harangozó-utcza, mint az adóösszeirásból tudjuk, az őr-kanonoké volt, a Barát-utcza a karthauzi barátoké. A Kovács-utczára semmi tájékoztató adatunk nincsen.

A birságpénzre következő jogfentartás foglaltatik a város és külvárosaira egyenlőképen.

Ha valaki 40 frtban marasztaltatott, ebből a püspöki illeték három márka, ha 20 frtra, a három márka fele.

Vérontás után 1 frt 60 denár az illeték. Nyelvváltságból $1^1/_2$ márka.

Fej és jószágvesztés püspöki kegyelmezési jognak tartatik fenn.

Testisértés után, hacsak kék folt esett 40 denár, börtönzés után 40 s panasz előterjesztésért 1 márka volt a püspöki illeték. A birságpénzekből esendő püspöki illeték ezen módon volt szabályozva a többi püspöki falvakra is.

Felnémeten volt 15 egész s 40 fél telkes. Uj telkes 5 volt. Czegléden 19 féltelkes, négy telek elhagyott volt.

Makláron 15 egész, 9 fél és 5 negyed telkes volt, 7 elpusztult. Itt 16 zsellér lakott akkor. A telkek Varkoch idejében Mehemet pasa dulásai alkalmával pusztultak el, mikor kis Maklár is egészen elhagyottá lett, s nagy Maklárba olvadt. A két Maklár igy lett egygyé.

Hatvan elfoglalása idejében 1544—1545-ik évben voltak itt heves török összeütközések, melyek pusztitó dühe egész Miskolczig terjedt. Ez alkalommal pusztult el Papi püspöki birtok is, melyre Guthay ellenőr feljegyezte, hogy 10 egész jobbágy sessiója volt, népe szétszórodott akkor, midőn Miskolcz földje is feldulatott, s Varkoch egri várnagy 13 zsellért telepitett oda 12 évi fizetésmentesség kedvezménye mellett.

Meg kell még itt jegyezni, hogy az uj jobbágytelepek és az uj házak, 3—6 évig, törvény szerint is illeték s adómentesek voltak. E kedvezmény a telepedések s házak épitése elősegitésére szolgált.

Nagy-Tállyán volt 23 egész 9 fél és 10 negyed sessiós. Uj ház 4 találtatott, 7 lakos családdal. Zsellér az allodiumban 32 volt.

Abonyban 4 telkes volt, 11 elpusztult.

Kápolnán 8 egész telkes iratott össze, 6 elhagyott volt, melyeken 7 zsellér már házakat épitett. Censusa volt:

minden telek után 24 denár, s Frangepan Ferencz püspökkel történt egyezség szerint szent Demeterre beszolgáltatandó 400 fő káposzta.

Szőllőskén volt 13 egész sessiós, 12 telek elpusztult. Census s uri szolgálmány nem terhelé, csak a borból ötödöt, terményből tizedet fizettek. Az ötödben foglaltatik a földesuri kilenczed s papi tized. E két tized számoltatott ötödnek.

Teendőjük volt azonban az egri malmokhoz, a vár vermei s pinczéihez szükséges fát, s Urnapján az ünnepélyhez zöld gallyakat szállitani.

Alsó és Felső-Tárkány, ez időben egyesült s most az alsó részen lakott 16 egész 7 fél telkes, 6 uj telepitvénynyel.

A felsőtárkányi 20 telek néptelen volt. Itt püspöki lakóház s kert volt, mely körül, egyéb rendes szolgálmányok mellett, a munkálatokat a tárkányiak teljesitették.

Ezen községeknél, a földesuri szolgálmányok és egyéb illetékek felsorolását, melyek természetökre az egri szolgálmányokkal, s illetékekkel többé-kevésbé egyeznek, mellőztük. Sertés, bárány, tyuk, tojás, sajt, kenyér, sör, zab, bor illetékek kiszolgáltatása rendesen előfordul. Itt tehát csak az eltérő szolgálmányokat fogjuk felemliteni.

Igy Nagy-Tállyán, Makláron, Felnémeten a szolgálmányok sorában találjuk, hogy 6 hordó bort a püspök javára, kimérni tartoznak. Ugyanitt felsorolva van, hogy tartoznak a várhoz

munkálatokat teljesiteni, de ezekért dijazás járt: igy egy szekérrel töltött napi munka után három kősö vagy 15 denár, egy gyalog napi munka után két kősó vagy 5 denár fizettetett. Felnémetre feljegyeztetett, hogy a jobbágy, ha örökös nélkül halt meg, s végrendeletett tesz, a püspök részére egy bornyut vagy egy frtot tartozik hagyományozni. Ha nem végrendelkezik, örökös hiányában, javai a püspökre szállnak.

Czegléd tartozott a várba a fözéshez egy cselédet kiállitani, ki élelmét ott nyerte, dijazását azonban Czegléd teljesitette.

Maklár, Nagy-Tállya, Felnémet kötelezettsége között, az itt főzött sörből esendő illeték fizetés is foglaltatik. Maklár 12 köböl sört, Felnémeth 32, Tállya ugyanannyit tartozott adni. Ugy látszik, hogy a sör utáni ezen illeték, mint átlag, külön egyezség folytán határoztatott meg.

Kis-Budán 3 sessiós volt, 13 sessiója elpusztult. Elpusztult itt Pusztaszikszó, s az allodium elhagyva volt; földjét a maklári és tállyai jobbágyok használták, és csak tizedet fizettek.

A szikszói allódiumhoz tartozó Butelek is puszta volt, földjét a hevesiek használták.

Dob földje elhagyott volt, nem szántották, hasonló állapotban volt Kis-Kompolt is.

A gyöngyöspüspöki allodium is siralmas állapotban volt. Püspökiben a püspök részére ház s pincze állott; de ezek nagy rombolást szenvedtek a török támadások folytán.

Püspökiben volt 6 egész telkes, 10 elhagyott volt. 6 zsellér lakott még ott ez időben. A jobbágyoknak itt egy malma volt négy kerekre és egy „karlóra“ (kalló), mely után $1^1/_2$ frt fizettetett. Volt még ott egy másik malom is, ettől az illeték fele már a törököknek fizettetett, s csak fele esett a püspöknek.

Solymoson 8 egész telkes találtatott, 14 elpusztult. Zsellér volt még ott 5.

Hevesmegyében püspöki birtok volt még a hidvégi allodium körül, Mezőhidvég, Magyarád, Halász, Sarud, Tisza-Nána, Eörs, Eörvény, Kürth.

Mezőhidvégen találtatott 10 telkes, a többi magával az allodiummal együtt elhagyott volt, mint megjegyezve van, Varkoch s tisztjei kegyetlen elbánása folytán.

Magyarádon volt egész telkes 6, elpusztult 6 telek.

Halászon volt egész telkes 6, elpusztult 9.

Sarudon egész telkes 8, elpusztult 29.

Tiszanánán egész telkes 15, és 5 fél telkes.

Eörvényen egész telkes 7, elpusztult 10.

Kürthön egész telkes 10.

Eörsön egész telkes 27, és 8 zsellér. Ezen község népessége feltünő; de magyarázatát adja az összeiró azzal, hogy itt pestmegyei menekült nemesek telepedtek meg, s házakat épitettek. Általában minden községnél feljegyezve van, hogy a pusztulást részint Varkoch kegyetlensége, részint a török hadak idézték elő.

A borsodi birtokok voltak:

Keresztespüspöki egész telkes 5, fél telkes 11.

Harsány egész telkes 4, fél telkes 15.

Sajóhidvég egész telkes 11, zsellér 21.

Papi 13 fizetésmentes lakossal.

Szihalom egész telkes 5 lakos családdal.

Ezen birtokok is érezték a zavaros idők pusztitó hatását.

Abaujmegyében:

Szirákon egész telkes 20, fél telkes 5.

Heiczén egész telkes 40, fél telkes 4 lakos volt.

Szent-Marián egész telkes 4, fél telkes 4, negyed telkes 5 s 8 zsellér.

Turkevi s Turkeddin volt összesen 46 telkes s 17 zsellér lakos.

Zarándmegye Pecser, Borosthelek, Halásztelek és Zomboregyháza birtokokon volt összesen 70 telkes lakos. Ezek névszerint elsorolvák s mindnyája magyar nevü. Zomboregyházára jegyzi meg Guthay összeiró, hogy Petrovics ideje óta itt ráczok telepedtek meg, s a lakosok között később már csakugyan fordulnak elő szerb hangzásu nevek. Itt tehát ez volt az első rácz telepités.

Még némely községnek földesuri szolgálmányait jegyezzük itt fel. Igy Tiszanánán szent György és szent Mihályra tartozott minden telkes censusképen 2—2 denárt fizetni.

Buza, árpa, rozs, zab, méh, malaczból tized; a libából, ugy a tyukból a kinek volt 1—1 darab volt beszolgáltatandó. Ezen illetékeket a várba befuvarozni tartoztak.

A méh és malacz váltságdija darabonként egy denár volt.

Minden telek után ezen felül a rét kaszálásához, gyüjtéshez, a szántáshoz, vetéshez és a termény behordáshoz egy napi munkát teljesiteniök kellett.

A halászatból a bevétel fele a jobbágyoké, fele a püspöké volt.

A birságpénzekre a más helyen ismertetett szabaly állott fenn.

Abonyban tartoztak: a termény-tizeden kivül a pusztaszikszói gazdaságban három szántást végezni, bevetni, s a terményt behordani, ugy a rétet megkaszálni, felgyüjteni és összerakni. A zsellérek a rétkaszáláshoz három napi munkát tartoztak teljesiteni.

Gyöngyöspüspöki jobbágyainak censusa volt, minden telek után szent Márton napjára fizetendő 50 denár, szent György és szent Mihályra 10—10 denár. A buza s egyéb terményből tized, a borból kilenczed és tized, vagyis ötöd volt kiadandó. Ezenfelül minden termelő egy libát szolgáltatott be. A tized-illetéket behordani, a püspöki lakház s pincze javitásához napszámot szolgáltatni tartoztak.

Ilyen természetüek voltak általában a többi községekben is az uri szolgálmányok.

III. Ezen összeirás szerint, az egri várhoz tartozó püspökségi összes birtokban volt ez időszerint 486 egész jobbágytelek müvelés alatt; elhagyott volt 131 telek. Az összes 486 telken 710 lakos család és mintegy 80 zsellér család élt.

Ebből a hevesmegyei birtokokra esik 253 $^1/_2$ müvelés alatt lévő telek, 120 telek puszta volt. E telkeken 488 lakos család volt, és mintegy 50 zsellér.

Ha már most megtekintjük, hogy az 1552. évi, tehát ezen urbarialis összeirást követő évben, — az egri püspökség hevesmegyei birtokaira hány adózó porta iratott össze: látni fogjuk, hogy az 213-ra megy, a mi körülbelől az egy telekállomány összegének, mely fentebb 253-ban van kimutatva, 40 különbséggel felel meg, mely az adóösszeirás elnézése rovására is jegyezhető. Tehát egy porta egy telekállományban vétetett még akkor; és ha a lakosság számát megtekintjük, látni fogjuk, hogy a 488 lakosból egy portára ez időszerint mintegy 2 $^1/_6$-od család esik.

Ezen arány azonban a későbbi időben már nagy változást szenved, miről majd a következő összeirások ismertetése után fogunk tüzetesen szólani.

Itt ismertetnünk kell a kassai kamarának az egri püspöki várbirtok bevételéről felvett feljegyzését. E szerint a várbirtok összes falvaiban volt:

Jobbágy	608	Fizettek censusban	432 frtot
nemes	24	Tyuk félét . . .	775 darabot
zsellér	277	Tojást	663 „
elhagyott ház	231	Sajtot	122 „

Kenyeret . . .	357 darabot	Sört	98 kéblöt
Zabot	453 fertályt	Viaszt	7 markát
Bárányt . . .	11 darabot	Pallót	180 darabot
Sót	18 „	Szénagyüjtő volt .	170 ember
Káposztát . . .	2400 főt	Az összes tizedbe-	
Borsot	3 1/4 fontot	vétel	17332 frt.

E feljegyzés valószinü, hogy a nagy ostrom utáni adatokból származik, mert a fent ismertetett urbarium szerint 1552 előtt 750 jobbágya volt a várnak, most itt már csak 608 van számolva. [1])

IV. Az egri vár tartozékainak ujabb összeirása Verancz püspök idejében történt, 1558. év január havában, Turzó Ferencz, Salamanca Ferencz, Dóczy Gábor, Pesthy Ferencz és Eördögh Péter kamarai küldöttek által. [2]) Ez alkalommal Szarvaskővára és a beeli apátság tartozékai is összeirattak. Szarvaskővárához tartozó falvakul soroltatnak el: Szarvaskővárallya, Fedémes, Bátor, Bakta, Demjén, Boch és Kelecsen (Kerecsend.) A beeli apátság tartozékai: Apátfalva, Boltha, Uppony, Merche, Bánhorváth, Ostoros, Királd.

Az egri vár tartozékai ugyanugy jönnek elő, mint az 1551. évi összeirásban, kivéve, hogy egyes falvak, még ez időszerint is, a nagy ostrom után elpusztultaknak vannak jelezve, és hogy a müvelés alatti sessiók és a jobbágyok száma, tetemesen megcsökkenve soroltatik el. Igy ennek bővebb ismertetését mellőzve, reátérünk az 1567. évi összeirásra.

Midőn Mágóchy elhagyta az egri vár kapitányságát, kiváló panasztárgyául a jövedelmek csekély voltát emlegette felterjesztéseiben; és ennek következtében küldettek ki a kamara által 1567. jul. havában Zerdahelyi Máthé mislei prépost, Paczot János és Sulyok Ferencz; mindhárman mint királyi biztosok, hogy az egri vár és püspöki birtok jobbágy-tartozékai uj összeirását vegyék fel, és ehhez képest leltározták a jövedelmek és bevételek állományát az uj várkapitány Forgách Simon részére. [3])

Ezen összeirásban, az 1566. évi nagy török hadjárat nyomaival is találkozunk, melynek Sziget, Gyula, a felvidéken Hajnácskő, majd később Dédes, Putnok, Vadász és más várak estek áldozatul; és a bolyongó tatárhordák tiszamenti és Miskolczvidéki kirándulásait a borsodmegyei és tiszamenti püspöki falvak hanyatlásának indokául jegyzik fel az összeirók.

[1]) Nemz. muz. liber inform. — [2]) Orsz. ltár kincstári osztály U. et C. Fasc. 4. n. 48.
[3]) Orsz. ltár U. et C. Fasc. 1. n. 2.

Ezen összeirás már Egerváros és külvárosai lakosainak állományában is nagy változást tüntetett fel. A török dulás folytán a vidéki nemesség nagy tömegben huzódott Egervára falai alá, ugy hogy egyes külvárosokban, mint Ujváros és Sent-Miklóson, már tisztán nemesek laktak. Az összeirás ekként tünteti fel a vár tartozékai ez évi jobbágy állományát:

Egerben a belvárosban (Forum) volt 56 nemes lakos mellett 61 jobbágytelkes.

Olaszutczában, 5 ½ egész jobbágytelket 50 lakos család birt, 12 ½ egész telket pedig 32 nemes lakos család tartott birtokában.

Szabadhelyen 26 egész telken 68 család volt, itt nemes csak hat család lakott.

Szentmiklóson a jobbágytelkek elpusztultak, s az összeirás szerint e telkeken nemesek allodiuma alakult.

Ujvárost egészen nemesek lakták, számuk azonban feljegyezve nincsen, kik természetesen semmiféle szolgálmányt nem teljesitettek; miért azután Mágóchy várkapitány census fejében 150 frtot erőszakkal szedett be tőlök.

Felnémeten 31½ sessión 28 lakos [1]) s 38 zsellér,

Czegléden 5½ sessión 29 jobbágy s 3 zsellér,

Szőllőskén 13 sessiós lakos és 4 zsellér találtatott.

Nagy emelkedést mutat ez időben Nagy-Tállya lakossága, melynek 24 telkén 336 lakos, s Maklár, melynek 20 telkén 144 lakos és 25 zsellér család volt.

A borsodmegyei s tiszamenti, ugy a kápolnavidéki püspöki falvak siralmas állapotát igy állitja elő az összeirás:

Harsány. 1566-ban a tatárok feldulták, lakosai közül sokat elhurczoltak, néhány zsellér vermekben tanyázik.

Papi, Sajóhidvég, Keresztespüspöki, Szihalom, Magyarád, Mezőhidvég, Sarud, Tisza-Nána hasonló leirásban részesülnek.

Kápolnán maradt 6 lakos család s 4 zsellér, a tatárok hetet hurczoltak el, s 40 barmot.

Abonyban 9 sessiós és 5 zsellér maradt.

A tiszántuli Eörs, hol 30 egész telkes lakos volt, s Eörvény

[1]) Itt meg kell jegyeznünk, hogy az összeirásokban az egyes lakosok kifejezésére „incolae" latin szó használtatik, magyarul kétségkivül egy család értendő alatta, s az általunk használt lakos kifejezés is ezt foglalja magában.

hol 12 telkes lakos volt, ugy látszik, ment maradt az 1866-iki tatár pusztitástól.

Solymosról, hol 7 telkes és 8 zsellér és Gyöngyös Püspökiről, hol 15 telkes és 44 zsellér volt, — sem emlékezik az összeirás, hogy hasonló sors érte volna.

Az egri vár tartozékai gyanánt irattak össze ez évben a Jász-Kunok községei is; továbbá Debreczen 500 frt évi census, Szeged 900 frt, Czegléd (a pestmegyei) 759 frt évi census fizetéssel.

A püspökség zarandmegyei illetőségei még akkor Gyulához voltak kapcsolva.

Szarvaskővára s a beeli apátság falvai is kellőképen soroltatnak fel.

V. Az 1566-ik tatárdulás sebhelyeit a legközelebbi évek nyugalmasabb napjai annyira-mennyire máris begyógyitották, ugyhogy az 1572-ik év jövedelmi összeirásánál az elhagyott falvakat már népesedve találjuk. Ez összeirást Faygel Péter szepesi kamara tanácsosa, Freidenreych János és Szukán János királyi biztosok hajtották végre, [1]) midőn a vár kapitányává Ungnád Kristóf neveztetett ki.

Ezen összeirás szerint az egri püspökség falvaiban akkor 563 egész jobbágytelek 1482 jobbágy által müveltetett, kik 255 házban laktak. A zsellérállomány 314-re ment. Ebből a hevesmegyei községekre esik 227 telekre 1258 lakos család. A püspöki birtokokon lakos nemesek száma 121 volt.

Ezen összeirások legérdekesebb példánya kétség kivül az, melyet 1577-ik évben Nagyváti János kamarai biztos vett fel azon időben, midőn a vár Ungnád kezéből Kolonics Bertalan várkapitány és Kövér Ferencz provisornak adatott át.

Ezen összeirás nemcsak a püspöki földesuri, hanem a török földesuri tartozások s illetékek sorozatát is feltünteti.

Az egervárosi kiváltságok és mentességek feljegyzésével is találkozunk már itt, melyek Miksa és Rudolf király által biztositattak akkor a város lakosságának.

Az összeirás ekként szól:

Egervárosa. A forumon (belváros) lakott 46 polgár s 64 nemes, kik semmit nem fizettek. Az összeirás széljegyzete ezt ekként igazolja: „Lakatgyártó László biró felmutatta előttünk Rudolf császár levelét, melyben az egri polgárok minden taxától rendes vagy rendkivüli adózástól országos segély s kamarai nyereség fizetésétől, tetszés

[1]) Kecskeméti akad. könyvtár Jerney gyüj.

szerinti időig felmentette s felszabaditotta, megparancsolván a kassai kamarának, hogy mondott polgárokat, census, taxa és adófizetéssel ne zaklassa. Kelt Bécsben Ausztriában 1577. szept. 24-én.“ „Ugyanazon biró felmutatta Rudolf ő felsége parancsát Kolonics és Kövér várkapitányoknak is, kiknek meghagyatik, hogy a szabad bormérést szent Mihálytól szent Györgyig az egri polgároknak engedje meg. Bécsben 1578. marcz. 11. Istvánffy Miklós.“

Olasz utcza. Volt 12 lakosa, kik csak a várhoz teljesitettek szolgálmányokat. Volt ott 39 nemes család, kik semmit nem fizettek.

Szabadhely. Volt 24 polgár s 20 nemes lakosa, kik semmit sem fizettek. A lakosok régidőtől censusmentesek, s csak a várba tartoztak naponként két rostáló napszámost küldeni, mit ma is teljesitenek. Szabad bormérésök volt, ezt tovább is követelik. Az oldaljegyzet ezt tartalmazza: „Hogy ezen polgárok is felmutatták Miksa császár levelét Forgách Simonhoz, melyben meghagyja, hogy régi jogaikban s mentességeikben ne háborgattassanak, mely kelt Pozsonyban, 1567. jul. 27-én. Felmutatták Rudolf császár levelét is Kolonics és Kövér kapitányokhoz, hogy mészégetés vagy fahordáshoz ezen polgárok ne hajtassanak, boraikat szabadon mérik, tizedet fizetnek, de kilenczedet nem. Ez kelt Bécsben 1578. jan. 29-én.“

Ujváros és Szent Miklós-utcza külvárosokban, egyedül nemesek laktak, kik szintén semmi kötelezettséget nem teljesitettek. Neveik azonban feljegyezve nincsenek.

Itt feljegyezzük ez időben Egerben, Szabadhely és Olaszutczában létező polgár s nemes lakosokat névszerint:

A városban laktak:

Szabó János biró,	Hámos Boldizsár,
Lit. János,	Básty Bálint,
Lakatgyártó Tamás,	Tót György,
Zalay Mihály,	Varga István,
Szabó György,	özv. Varga Mátyás,
Csiszár Pál,	Csiszár Ferencz,
Lakatgyártó László,	Kovács Mátyás,
Nyereggyártó Simon,	Bessenyey György,
Kovács Tamás,	Kádas Jakab,
Kovács György özvegye,	Mori Mátyás,
Kovács György,	özv. Lit. Antal,
Nyereggyártó Vincze,	Borbély István,
Bornemissa István,	Lit. Horváth György,

Rácz János,
Szabó Ferencz,
Csiszár Balázs,
Borbély Antal,
Szücsy István,
Szabó Sebestény,
Lakatgyártó Urbán,
Csiszár Péter,
Nagy Demeter,
Szucsi Lukács,
Nyrő György,
Csiszár Albert és János,
Szigyártó György,
Szabó György,
Borbély Fábián és György.

Nemesek:

Lantos Pál,
Szőllősy Márton,
özv. Bathy Benedek,
Szücsy Tamás,
Barcsay János,
Zekes István,
Horvát János,
özv. Zabary Péter,
özv. Sukan János,
Domus nobilitatis, [1])
Csohán András,
Vajda Bálint,
özv. Jaaz Imre,
Kotya Pál,
Zarka Ferencz,
Szücsy György,
Nagy Péter,
Marótthy Péter,
Borbély Gáspár,
Paxy Mihály,
Szakácsy János özv.,
Pyspek Bálint,
Kövesdy Bertalan,
Kaposy János,
Lit. Balázs,
Békesy András,
Istvánfy Ferencz,
Daróczy Mátyás,
Sárközy Mihály,
Pallér Vincze,
Oláh Bálint özv.,
Bornemissa György,
Zeeky Péter,
Szabó Tamás,
Pálfy György,
Fodroczy György,
Donathy Pál,
Hartyáni Balázs,
Horthy István,
Thapy Pál,
Lengel Márton,
Horváth Mihály,
Nagy György,
Bekeny Demeter,
Lit. Mátyás,
Zakal János,
Borbély István,
Rácz Péter,
Borhy Pál,
Kanna Mihály,
Tharnok János,
Kathay Ferencz,
Csermey Mihály,
Simon Antal,
Lipcsey Miklós,
Vas István,
Borbély Miklós,
Borbély Ferencz özv.

[1]) Ez a megye székháza.

Szabadhelyen lakó polgárok:

Margith Ambrus,
Chury János,
Csonky Pál,
Nagy Gáspár Péter,
Emődy Pál,
Bebek Pál,
Kovács Albert,
Nagy Antal,
Zy Kelemen biró,
Kovács András,
Zászlótartó György,
Dobos Mihály,
Szabó István,
Nagy János,
Gothár Gáspár,
Kovácsy Péter,
Varga Sebestény,
Kovács Urbán,
Zy András,
Borbély György,
Szücsi Tamás,
Kovács György.

Nemesek:

Győry Márton,
Hevesy Antal,
Tenky Pál,
Lit. Gáspár,
özv. Baranyay Bernát,
Szabó Bernát,
Bernát István,
Nagy Péter Gáspár,
Garay Farkas,
Bornemissa Mátyás,
Nagy Antal, a magyar gyalogok kapitánya,
Omány Mátyás,
Nagy Mátyás,
Contra Balázs,
Debreczeny Balázs,
Nádasdy Simon,
Barna János,
Saary Tamás,
Istenmezey Sándor.

Olasz utczában lakó polgárok:

Nagy Albert biró,
Warró Sebestény,
Zotháry Ferencz,
Huszár Kristóf,
Kövér Lukács,
Balogh János,
Nagy György,
Zeredy Antal,
Lévay Ambruzs,
Mészáros Menyhért,
Borbély Lukács,
Afra Ambruzs.

Nemesek:

Nádasdy László,
Kőváry Albert,
Rácz László,
Balika Lőrincz,
Bolliany László,
Recsky György,
Mutnoky György,
Szilágy György,
Bocsi Albert,
Veseni Gáspár,
Szabó András,
Derencseny Miklós,
Beken Gáspár,
Beken Boldizsár,
Istenmezey Sándor özv..
Bernáth István özv.,
Nagy Péter,

Nádasdy Tamás,
Petyky Pál,
Thassy Pál,
Putnoky Boldizsár,
Pataky Miklós,
Olasz Bálint és György,
Balogh Imre,
Pahy István,
Beken Péter,
Horváth István,
Széky Pál,
Korláth Kristóf,
Nádasdy János,
Liptay György,
Lit. György,
Bekry István,
özv. Horváth Mihály és György.

Felnémeten 23 telken 291 lakos család volt. Census fizetés s egyéb szolgalmányok teljesitése a régi módon iratott elő.

Czegléd 7 telkén 44 lakos s 4 zsellér volt, következőképen:

egy telken lakott 8 jobbágycsalád,
a másik telken 4,
harmadikon 5,
negyediken 6,
az ötödiken 3,
hatodikon 8,
hetediken 4.

Az összeirás végén ez áll: a töröknek Pestre 50 frtot fizetnek.

Nagy-Tállyán 69 egész telkes lakos volt összeirva, a már ismert szolgalmányokkal.

Alsó-Tárkányon 15 egész telkes és két zsellér. Felső-Tárkány, mint község már megszünt, s beolvadt az alsó részbe. Felső-Tárkány az erdő alján volt s ez a megjegyzés örökiti meg az egykori hires tárkányi kert emlékét: „Volt itt egy felséges szép kert, nagyszerü gyümölcsössel, melyet az egri püspökök kiváló előszeretettel ápoltak s élveztek. Most a fák nagy részben elpusztultak, az almát a várba hordják, a kert keritése megromlott, most az állatok is szabadon rongálják. Volt itt egy halastó is, az is elpusztult.“

Az illeték-fizetésnél elsoroltatnak szőlőhegyei, hogy a „várhegy“ alatti promontorium ötödöt, a többi, mint középhegy és baráthegy csak tizedet fizet. A várhegy elnevezés még ma is fennáll.

Ezen összeirásból azt látjuk, hogy Eger s külvárosai, ugy Felnémet, Tárkány mentesek voltak a török adózástól. Czegléd összeirásánál már feljegyezve van a török adózás.

Hasonló török adózás nyoma mutatkozik Makláron, melynek 95 jobbágy s 70 zsellér lakosa van feljegyezve, azzal, hogy a kilenczed elengedtetett részökre, mert a török is beszedi rajtok az illetékeket.

A többi falvakban a magyar és török földesuri illetmény egyformán nehezedik a lakosok vállaira.

Szihalom. A püspöki, illetőleg most már a várhoz szolgáltatandó illeték és szolgálmány elősorolása után következik: Töröknek 100 frt, császáradó 20 frt, egy fejős és egy vágó marha s 25 pint turó adandó.

Abony. 7 egész telkes s 7 zsellér lakosa volt. Censust nem ffzettek. Terményből tizedet adtak, a mi 40 véka öszi s 60 véka tavaszira ment. Telkenként 1 tyukot, 1 libát, 1 bárányt, malaczot, mézből tizedet fizettek. Ez a magyar földesuri vagyis a vár részére járó illeték.

Most jön a török földesur illetéke:

Jussu spahinak Hatvanba 150 frt.

Császárpénz 8 frt, és minden frt után 60 denár.

Husvétkor egy fejős tehén, és őszkor egy vágó marha Hatvanba szállitandó.

Méz és turó 16 pint.

Tavaszon és őszön a hatvani földesur földjén Hatvanban 10—10 napot szántani, és rostálókat oda küldeni tartoznak.

Még az összeiró jegyzőnek is megfelelő ajándék volt adandó.

Szőllőske. 22 lakosa volt, censust nem fizettek; a terménytől tized, a bortól ötöd volt adandó, és a várban szolgálatokat teljesitettek.

A töröknek Hatvanba fizettek:

censusban 60 frt,

császárpénz 6 frt,

szablyapénz 5 frt.

Minden ház 1 pint mézet és turót, és összesen még 1 fejős tehenet tartoztak adni.

Ime Eger alatt Szőllőske már török földesuré is volt.

Kis-Buda, hol 5 telkes és 5 zsellér lakos volt, a várhoz tartozó illetékek mellett, Sasvár agának Pestre fizetett:

censusban 73 frtot,

a subasinak 3 frtot,

turót és mézet, 30 pintet,

az összeszámoló irnoknak 3 frtot,

tehénpénzt 5 frt,

császárpénzt 8 frt,

szablyapénzt 4 frtot.

Puszta-Szikszó 8 egész telkes és 1 féltelkes lakossal, a vár részére termény, malacz, bárány, méz tizedét beszolgáltatni, a vár borát mérni, a szénát kaszálni, gyüjteni stb. tartoztak.

A hatvani török földesur Csefer agának fizetett:
minden ház után 1 frt 12 denárt;
császár adóba 8 frtot,
szablyapénzt 8 frtot,
az irnoknak személyenként 15 denárt,
széna, fa és egyéb ajándékok voltak küldendők.

Ugyanezen Csefer hatvani aga faluja volt Kápolna is, melynek lakosai tartoztak török földesuroknak fizetni:
fejenként 1 frt censust számolva, és igy 24 frtot,
császárpénzt szintén 24 frtot,
minden terményből tizedet.

Volt pedig Kápolnán 18 egész telkes, és 10 zsellér lakos, kik a vár részére is minden termény tizedét, összesen 400 fő káposztát, censust és egyéb szolgálmányokat adni és teljesiteni tartoztak.

Kis-Kompolt mindig mint elpusztult emlitetik fel, melynek földjét ekkor a kápolnai tiszt Rácz István használta.

Sarud 18 egész és 10 fél telkes lakossal, a vár részére a szokásot tizedet, és 25 boglya szénát beszállitani tartozott, 8 denár census és egyéb szolgálmányokkal.

A török földesuri census volt 220 frt, császárpénz 15, mely egyéb illetményekkel 24 frtra ment fel.

Magyarád ez időszerint elpusztult volt. Tisza-Nána 20 telkes és 18 féltelkes lakosa a vár részére adott szolgálmányok mellett, török urának, ki megnevezve nincs, fizetett:
censusképen 200 frtot,
1 fejős és 1 vágó tehenet,
császárpénzt 15 frtot,
20 pint turót,
20 kacsát,
őszi és tavaszi terményből 20—20 keresztet.

Tisza-Halász 10 egész telkes és két zsellér lakosa földesuri szolgálmánya és tartozéka összeirásánál a török földesur részére, fizetési feljegyzés nem foglaltatik. Itt a halászat nagy terjedelmü volt, és feljegyezve van, hogy Mágóchy és Ungnád idejében, évenként a vár részére 10—12 hordó sózott halat állitottak ki. „Most, mint feljegyezve van: Soklyósy és Kövér idejében, — eskü alatt állitják, hogy évenként 2500 potykát, csukát, süllőt, 40—50 darabot egyszerre, hordottak be a várba.

Eörsön ez időszerint 12 telkes volt, hol azelőtt 32 telek állott

müvelés alatt. Ezen községet Váradról zaklatták ekkor igen gyakran, és e miatt is fogyott meg lakóinak száma; valószinü, hogy az idegyült nemesség ennek folytán másfelé vette utját.

A szokásos magyar földesuri szolgálmány előirása után következik:

Kihaia török földesurnak Pestre fizettek:
telkenkint 1 frt 50 denárt,
szablyapénzt Szolnokba 8 frt 65 denárt,
császárpénzt 18 frtot,
más, turó és egyébből mennyit birnak.
Szolnokba voltak szállitandók az esedékes illetéket.

Eörvény 5 egész és 3 féltelkese magyar részre censust, tizedet fizetett és egyéb uri szolgálmányt teljesitett.

A szolnoki töröknek járt 90 frt,
császárpénz 31 frt,
szablyapénz fejenként 1 ½ frt.

Mezőhidvégh 16 egész 13 féltelkes és 8 zsellér lakossal fizet minden termény után tizedet, őszi, tavaszi szántáshoz kiállani, minden két sessio után egy boglya szénát adni, bort kimérni stb. tartoztak a magyar földesurnak.

A török urnak járt: census 220 frt,
császár pénz 11 frt, mely járulékaival 18 frtra ment,
turó 30 pint, és egyéb ajándékok.

Hatvanba, kirendelésre szántani menni, Pestre Szinán bégnek fát szállitani voltak kötelezettek.

Keresztes-Püspöki 8 sessiós és 2 zsellér lakosával, és Sajó hidvégh 15 sessiós lakosával, a magyar földesuri illeték mellett, a töröknek nem fizettek, legalább ily fizetés itt felsorolva nincs.

Halásztelek 7 jobbágy családdal a szolnoki bég területéhez tartozott, és Haton spáhia birtoka volt, ennek fizette a török illetékeket. A magyar földesuri illetéket Zuka Ferencz tiszt szedte be.

Harsány a magyar szokásos földesuri illeték mellett, Kardalj bégnek Hatvanba fizetett:
censust 250 frtot,
császárpénzt 22 frt,
szablyapénzt 22 frtot,
turót és mézet 20 pintet,
árpát 40 kilával.

Papi, hol ez időszerint már 13 jobbágy volt, a vár részére tett szolgálmány mellett, Oláh nevü török földesurnak fizetett:

censust 80 frtot,
császár pénzt 15 frtot,
turót 25 pintet,
egy fejős tehenet,
árpát 40 kilával.

Kürth 7 egész 3 féltelkes lakosával, mentve volt a török földesuri szolgálmánytól, legalább ilyen feljegyezve nincsen.

Zsércz 60 lakosával, a magyar földesuri illetmény mellett, Izmail csauznak Budára fizetett:

censust 100 frtot,
császárpénzt 32 frtot,
szablyapénzt 32 frtot,
bort, a mennyit Egerbe fizettek.

A terménytizedet megváltották, adtak ennek értékében 16 frtot.

Gyöngyös-Püspöki. Egytelkesek voltak ezek:

1. Balogh Antal fiával, Szabó György és Veres Alberttel.
2. Szabó Egyed, Kun Istvánnal.
3. Szijgyártó Ferencz, Boros Györgygyel.
4. Csonkos Ferencz, Nagy János Antallal.
5. Szabó Ferencz, Bona Gergelylyel.
6. Szabó Bertalan, Végh Mihály és Emődy Péterrel.
7. Szabó Gergely, Nagy János Györgygyel és Rácz Ferenczczel.
8. Kakó Bálint, Ádám Imrével.
9. Tóth Benedek, Tóth Szaniszló és Diák Bálint.
10. Bagi Ferencz, Boros Péterrel.
11. Hetegy Mihály, Szabó Simon és Kis Györgygyel.
12. Kocsis Imre Kakó Pállal.
13. Trompitás Orbán, Kovács Ferenczczel.
14. Olasz Barnabás.
15. Zech Benedek.
16. Simon Mihály.
17. Kovács Pál,
18. Hancsok Ferencz.
19. Hancsok Antal, Mester Mihálylyal.
20. Szabó Ambrúzs, Veres Mátyás és Szabó Tamással.
21. Mészáros Péter, Pál és Máthé.

Zsellér 27 volt.

Szokott földesuri illetményeiken felül fizettek a töröknek:

minden kémény után 56 denárt kétszer. Itt feljegyezve van, hogy Tenkelből (spelta) másképen pohanka $4^1/_2$ kereszt tized adatott. Tehát a vidéken pohánka termelés volt már ez időben.

Solymos 13 egész telkes 16 zsellér lakosával, ugyanazon illetéket fizette a töröknek, melyet Püspöki fizetett.

Turkevi 11 egész sessiós lakosával a török földesurnak fizetett:

sessióként két izben 54 denár censust,

1—1 pint mézet s turót,

szablyapénzt $^1/_2$ frtot,

császárpénzt 1 $^1/_2$ frtot,

Turkeddy már összegezve fizette török földesurának a 90 frt censust.

Császárpénzt 31 frt 50 denárt, a török dicatornak fejenként 30 denárt, ezenfelül:

vágó s fejős tehenet, túrót, mézet stb szolgáltatott ki.

A magyar illeték, általánosságban a szokásos volt [1])

Ezen török hübériség az 1582-iki összeirás szerint, Tihamér káptalani falura is kiterjedt már, mely közvetlen Eger falai előtt feküdt, s fizetett a töröknek 700 frt évi censust, tehát minden követelt földesuri illeték ez összegben volt megváltva. Tihamér ez időben igen népes hely volt ugyan az akkori viszonyokhoz képest, mindennek daczára a 700 frt a török földesurnak, s bizonyosan annak megfelelő érték a káptalannak mint magyar földesurának, igen terhesnek mondható.

Megjegyzendő, hogy az illetmények elsorolásánál, a birságpénzekről már említést sem tettünk, miután ezen földesuri illeték más összeirásnál tüzetesen ismertetve lévén, itt is ugyanazon alakban soroltatik fel. A büntetés vagy birságpénzeknek török földesuri illetősége összeirásunkban érintve vagy feljegyezve nincsen.

A dikalis összeirásokból annyit tudunk, hogy például 1564-ben csak Eger, Felnémet és Czegléd nem volt hódolt terűletnek felvéve. Igy volt 1569-ben is. Ezen 1577. évi urbarialis összeirás szerint, Eger s külvárosai, Felnémet, Nagy-Tállya, Sajóhidvégh, Keresztes-Püspöki és Kürt voltak mentesek a török szolgalmányoktól. Később, a török hüberség Tihamérra is kiterjedt, s ez azt mutatja, hogy csak a falakkal körülvett város maradt későbbi időben mentes, a török hódoltságtól.

[1]) U. et. C. Fasc. 1. n. 3.

A püspöki birtokokból Hevesmegye területére eső telkek és lakosok szamát az 1551. és 1572. évi összeirások szerint csoportositva, az eredmény igy áll egymás mellett:

Volt 1551-ben müvelés alatti telek . . .	253 ½
1572-ben volt	227
1551-ben a telkeken lakott jobbágy . . .	488
„ „ „ zsellér . . .	50
1572-ben „ „ jobbágy . . .	1258
„ „ „ zsellér . . .	150

Igy azt látjuk, hogy a jobbágyok száma husz év alatt majd meg háromszorozódott, mig a művelés alatti telkek száma hanyatlást mutat.

VI. Érdemesnek tartjuk még itt felemliteni azt, hogy 1582. évben, Torna, Gömör, Borsod, Kishont, Nógrád, Abauj, Zemplén, Zólyom megyék hódolt falvai fizetési kötelezettségök összegeivel hivatalosan összeiratván, kitünt, hogy a felsorolt megyékből 51,963 frt török adó fizettetett. [1])

VII. A megye többi földesurai urbarialis összeirásairól nincs tudomásunk, kivéve a Perényi Péterféle birtokokról, melyek ez időben már Gábor fijának s örökösének illetőségei voltak.

Perényi-birtok volt Hevesmegyében az egykori Debrővár s tartozékai, melyek az 1553-ban történt összeirásnál már mint Ónodvára tartozékai irattak össze, miután Debrővára ez időben már nem létezett. Perényi-birtok volt még Pétervására, mely Dédesvárának — szintén Perényi-birtok — volt tartozéka.

Az Ónodvár tartozékai összeirásánál a hevesmegyei rész ekként soroltatik fel 1553-ban: [2])

Debrő. Jobbágy-lakosainak száma: 26 egész telkes és 16 zsellér. A falu birája Honthy Mihály és még két esküdt ember képezé a községi előljáróságot.

A jobbágyok névszerint felsoroltatván, általok a földesur részére teljesitendő szolgálmányok s fizetések ezek:

Karácsonkor minden sessió után 1 frtot, zsellér 60 denárt fizet. Ez a földesuré. A tisztnek ugyanakkor sessiónként 5 denár, 1 tyuk s 1 kenyér fizetendő.

Szentgyörgyre ismét minden sessio 5 denárt s 2 tojást fizet a tisztnek.

Őszkor összesen 2 ezer fő káposzta szolgáltatandó a földes urnak.

[1]) Conscriptio az orsz. ltár kincstári osztályában. [2]) U. et. C. fasc. 45. n. 36.

Terményből kilenczed, a malaczból tized jár.

Tartoznak az urasági földet felszántani.

Van a földesurnak két kerekes malma.

A birságpénz a tisztet illeti. Verontásért 1 frt, panasztételért 1 frt 20 denár fizetendő. A birság harmada a birónak esik.

Kaál. Most szabadosok lakják. Van 20 jobbágya, kik a török pusztitás után telepedtek ide. Különben a szolgálmány ez:

minden sessio után karácsonkor 1 frt census, ugyanakkor a tisztnek 5 denár, tavaszkor szintén 5 denár s 2 tojás fizetendő.

Őszkör 2 ezer fő káposztát ad a falu, s a terményből kilenczedet.

Birságpénz mint Debrőn a tisztet illeti.

Tófalu. Egész telkese kilencz, censusa ez:

Karácsonra sessiónként 55 denár, a tisztnek 5 denár s 2 tojás fizetendő.

Káposzta ezer fő szolgáltatandó s minden termésből kilenczed.

Bodony. 23 telkes lakossal, sessiónként 1 frt census volt fizetendő, a tisztnek 5 denár s tojás illetéke volt. Makkoltatás után a sertés tizede illette az urat.

Derecskén 11 telkes jobbágy volt. Itt szolgalmányuk ugyanolyan, mint Bodonyban van.

Parádon. 16 sessiós s 3 zsellér lakos sessiónként 50 denárt volt fizetendő, a többi mint Bodonyban.

Barlán hasonlóképen mint Bodonyban.

Gyöngyösön a jobbágyok, mint feljegyezve van, azért nem soroltatnak fel, mert a census s egyéb illeték átalányozva volt.

E szerint: szent Mihályra, Karácsonra és szent Györgyre külön-külön $16^1/_2$ frt volt fizetendő;

szent Jánosra 120 köböl bor;

két mészárszék után $1^1/_2$ mázsa faggyú;

szent Mártonra a benei griz (dara) malom után $1^1/_2$ frt;

a liszt malom után negyed;

a bene pusztai termény kilenczedének fele része s 2 malom bérletért 6 frt volt beszolgáltatandó.

Ezen gyöngyösi Perényi-birtok „quartalitásnak“ is neveztetett, vagyis ez a gyöngyösi összes jobbágyilleték negyedét képezte.

Ugyanezen évben mint Dédesvára tartozéka szintén Perényi birtokul iratott össze Pétervására. Ekkor 52 telkes jobbágya volt, kik szent Mihálykor 1—1 frtot, terményből kilenczedet fizettek.

Tartoztak az uraságí rétet kaszálni, összegyüjteni, és az uraságí bort kimérni. Volt ott két kerekes uraságí malom is. A tiszt jövedelme a birságpénz volt, nevezetesen vérontásért 1 frt, főbenjáró bünért 1 frt, fogságdij 40 denár fizettetett. A birságpénz harmada a biróé volt.

Dédesvára tartozéka volt Dédes, Szilvás, Visnyó, Tapolcza, Tardonya, Mály stb.

Dédesvára eleste után Pétervására jobbágy-tartozása ismét összeiratott. Ekkor már csak 20 egész és 3 fél sessiós jobbágy találtatott, 26 zsellérrel.

Fizetendő volt minden telek után 1 frt, s a terményből kilenczed.

Nagy uraságí rét volt még itt, melyet száz munkás alig volt képes lekaszálni.

Volt kétkerekü uraságí malom, s allodialis szántóföld.

A jobbágyok 6 hordó bort tartoztak kimérni.

Ez időben vámszedés is volt ott.

A birságpénz a tisztet illette. [1]) Tehát az illeték ugyanazonos volt az 1553-iki összeirásban levővel.

VIII. Gyöngyös városa, mint már érintettük, mágnás uraké volt, s ezek Losonczy Antal, Országh Kristóf, Perényi Péter és Báthory Endre voltak.

A Perényi-féle quartalitás összeirását most ismertettük.

A Báthory-féle rész Bujakvára tartozéka volt, mely vár 1557-ben királyi kezelés s védelem alá adatott Báthory Endre birtokosa által. Igy Bujakvára s tartozékai, ezek között a gyöngyösi illeték a király rendelkezése alá jöttek, ki Pelenyi Gábor és Bálint, bujaki kapitányoknak tisztsége alá helyezte. Ezek azonban visszaéltek, s a jobbágyokat törvénytelen követelésekkel zaklatták. A jobbágyok most földesurok Báthory Endre, ekkor országbiróhoz fordultak panaszaikkal, ki ő felsége elé terjeszté, hogy vizsgálatot tartasson, s a jobbágyok panaszai orvosolva legyenek.

A király Zarkandy Pál akkori egri várkapitányhoz, ki egyszersmind Hevesmegye főispáni tisztét is viselte, s az egri káptalanhoz irt: hogy kiküldvén hites tagját, a megyei törvényszékkel tartsanak vizsgálatot s az eredményt terjeszszék fel. A megye részéről a törvényszék tagjai közül Kürthy László alispán és Széky György szolgabiró, a káptalantól Budai Boldizsár pathai főesperes, Árokszállási Dénes és Zelena Miklós kanonokok küldettek ki, kik is 1557.

[1]) NRA. fasc. 66. sz. 21.

decz. 10-én Egerben, „a megyei törvényszék házában“ teljesitették azt. Sorba kihallgatták Báthory Endre ügyésze Petheley László áttal ide vezetett tanukat, kik közül első sorban jelentkeztek a gyöngyösi jobbágyok sérelmeit elősoroló Lit. Orbán, Ujj Orbán, Kovács Márton, Asztalgyártó Miklós gyöngyösi esküdt polgárok. Irásban, pecséttel ellátott „libellus super exactiones censuum et injuriarum“ czimü iratban nyujtották be, mint Báthory Endre gyöngyösi jobbágyai a rajtok elkövetett sérelmek és zaklatások sorozatát: „Hogy Pelinyi Bálint s Gábor bujaki tisztek egyszerűen szóval parancsolták a nélkül, hogy ő felsége levelét közölték volna: hogy minden sessio ezután két frt censust fizet s 1—1 farkasbőrt tartozik adni, s olyan két hordó bort, melynél a világon se legyen jobb; kocsit fuvarozásra a mennyi kell s még több efféle követeléseket tettek. Midőn a jobbágyok tudtul adták, hogy Báthory Endre földesuroknak ennyivel nem tartoztak, — igy folytatja a libellus czimü panasz-irat — s nála panaszt tettek, rettenetes szitkozódó s fenyegető levelet irt reájok a két Pelínyi testvér, kutyáknak is nevezve, hogy majd megtanitja őket. Losonczy és Országh két jobbágya előtt, Egerben ekként nyilatkoztak a Pelinyi testvérek: „szerencse, hogy nem Báthory jobbágyok vagytok, mert elhurczoltatnálak benneteket,“ s más efféle fenyegetésekkel illeté őket, sőt Ujj Orbán esküdtet Báthory jobbágyát, azon ürügy alatt, hogy nem az egész census összeget szállitotta be, Egerben fogságra vettette. Egyáltalában a gyöngyösi Báthory-jobbágyokat a legkiszámitottabban üldözi, Szarvaskőre hajtja „vadalmát“ szedni, s más efféle zaklatásokkal üldözi.“

A vizsgáló küldöttség kihallgatta még Isaszeg, Buják s más községek biráit is, kik szintén bizonyitották Pelinyi Gábor és Bálint bujaki tisztek zaklató, jogtalan eljárását. Mely tanuvallomások felvétetvén, ő felségéhez felterjesztettek. [1])

Még egy urbarialis összeirás van tudomásunkra, s ez Szécsy Tamás birtokairól szól, melyet 1593-ban a szepesi kamara vett fel, melyből megismerjük Szécsy Tamás Hevesmegyei birtokait azon időben. Voltak pedig jobbágyai:

Fegyverneken 52,	Barlán 2,
Körén 28,	Kőteleken 2,
Átányon 7,	Maczonkán 4,
Pélyen 4,	Gyandán 10,
Zuhán 9,	Visnyón 8,

[1] NRA. 14. cs. 86. sz.

Hevesen 14 egész 3 fél ekés, | 3 két lovas,
2 négy lovas, | 1 két ökrös jobbágy.
Ezek adtak censust: 15 frtot,
egy vágó tehenet,
egy veres ártányt és minden jobbágy egy messzely vajat, a fél ekések e helyett turót.

Ezen felül kilenczedet adtak, kaszálással és fahordással s a vásári vám negyed részét.

A többi községek is mind e szerint tartoztak földesuri illetékkel.[1])

NEGYVENEDIK FEJEZET.

I. A papitized. Az egri püspök s káptalan tizedszedési joga, mely megyékre terjedt. II. A tized-összeirások fontossága a megye gazdasági s népesedési viszonya felderitésére. III. A decimatorok utasitása s eljárása a tizedelésnél. A falu birájának teendője a tizedösszeirás és beszedésnél. Illetékök. A török bégek engedély-levele a tizedszedéshez, ennek dija. IV. A lelkészi illeték a tizedből. A kanonoki septima. A cathedraticum. A káptalani quarta s váltságösszege 1588-ban. A lelkészi illetékek nyugtái concionatorok, praedicatorok által kiállitva. V. A decimatorok felhatalmazása a tizedbevétel helyszini áruba bocsátására. A termény, bárány, bor ára. A buza kereszt, köböl, pint, itcze. VI. A megye termény- és bortized kerületei. A báránytized kerülete. A méztized. Keresztény pénz. VII. Egervölgye tizede. Egri tizedfizetők, bortermelők, szántóvetők. A népesség száma, a termény mennyisége. VIII. Az egri völgy többi községei. A népesség s termény összege. IX. Gyöngyös s mellékközségei tizedmennyisége, tizedfizetőinek névsora, népessége. A lelkészi illetékek nyugtái. X. A kishevesi (tiszántuli) tizedkerület községei, terménymennyisége s népessége. A lelkészi illetékek nyugtái. XI. A nagyhevesi kerület községei, terménymennyisége, népessége, lelkészi illetékek nyugtái. XII. A pathai kerület községei, terménymennyisége, népessége. XIII. Ugyanaz a pásztói kerületben. XIV. Ugyanaz a debrői kerületben. XV. A pathai, pásztói, debrői bortized kerületek. Termelők nevei egyes vidékeken.

I. Régi törvények szerint, minden terménynek tizede az egyházat illette. Ennek fejében a későbbi törvények szerint az egyházfők, püspökök, káptalanok tartoztak az előirt mennyiségben banderiumokat készenlétben tartani, és szükség esetében a harcztérre küldeni. Az egri püspök az 1498. évi 20. t. czikk szerint 400, a káptalan 200 főből álló banderium kiállitására volt kötelezve.

Ennek költségei fedezésére szolgált immár a papi tized, melynek fizetése alól későbbi törvények szerint a nemesi földek kivétettek, és igy csakis a jobbágyföld terhére alakult át.[2])

A tized-szedés kiterjedt minden terményre; de korunkban, csak a buza, rozs, árpa, zab, bor, méz és bárány után látjuk azt alkalmazni,

A szedési módot kezdetben a szokás, majd törvény is szabályozta. Az 1550. évi 29. tvczikk szerint, előbb az uri kilenczed volt fizetendő, és azután a papi tized.

[1]) Nzet. Muz. lib. infor. [2]) Lásd az 1550. 29; 1563. 70—71. tvczikkeket.

Az egri püspökség tizedszedési joga korunkban 8 megyében gyakoroltatott, és ezek: Heves, Borsod, Abaujvár, Sáros, Szabolcs, Zemplén, Bereg Zarándmegyék.[1]) A káptalan tizedszedési joga kiterjedt: Abaujmegye kisujvári, gönczi, Zemplénmegye szerencsi, Borsodmegye kisborsodi kerületeire; Ungmegyére, a kassai és egervölgyi püspöki tizedek felére.[2])

A hevesmegyei püspöki tizedből e szerint fele-tized illette a káptalant a következő helyekről: Eger, Felnémet-Czegléd, Szőllőske, Tihamér, Nagy-Tállya, Maklár, és Felső-Tárkány, melyek rendesen „Egervölgye“ nevezet alatt fordulnak elő az okmányokban.

Itt, hogy világosabban feltüntetve legyen a fennállott viszony, röviden elő kell sorolnunk a már ismertetett püspöki és káptalani birtokok sorozatát.

Meg kell még itt jegyeznünk, hogy már Dobó számadási tételeinél látjuk, hogy a vár javára a váczi püspökség tizedeiből is szedték az illetékeket. Későbbi időkben, midőn Mágóchytól kezdve a püspökség és az egri vár kincstári kezelés alá került, ezen tizedek, a mennyiben beszedhetők voltak, egészen ide utaltattak. A török befolyás azonban itt oly nagy volt, hogy a tized-illeték csak nehezen, és igy is kis részben, leginkább egri vár-katonának adott bérlet utján volt értékesithető. Ezen tizedszedés kiterjedt Pest, Solt, Nógrád, Csongrád és K.-Szolnok megyékre, melyek a váczi püspökséghez tartoztak.

Visszatérve kijelölt tárgyunkra: az előttünk ismeretes okmányokban nevezetesen az 1551. és 1567. évi urbéri összeirásokban ugy találjuk, hogy Hevesmegyében az egri püspökség földesuri birtokai voltak Egervárosa, Felnémeth, Czegléd, Szőllőske, Nagy-Tállya, Maklár, Kis-Buda, Abony, Kápolna, Bútelek, Kis-Kompolt. Puszta-Szikszó, Szent-Patak, Dob, Halász, Magyarad, Sarud, Tisza-Nána, Mező-Hidvég, Eörs, Eörvény, Kürt, Solymos, Gyöngyöspüspöki. Borsodmegyében: Keresztespüspöki, Harsány, Sajóhidvég, Felső-Tárkány, Papi, Zsércz, és e megyében Szarvaskővára tartozékai: Szarvaskő-Allya, Fedémes, Báthor, Bakta, Deménd, Bocs, Kerecsend falvak, és a beeli apátsági birtokok: Apátfalva, Ostoros, Bolta, Uppony, Mercse, Bánhorvát, Királd. A püspökség birtokait képezték még Zemplénben Szent-Maria, Abaujban Heicze, Szirák, Zarándmegyében Zomboregyház, Pecser, Borostelek, végre Turkevi és Turkeddi.

[1]) Lásd az egri várszámadásokat a muzeumi levéltárban.

[2]) Lásd: Adatok az egri egyh. megye tört. 1886.; s a várszámadásokat.

A káptalan földesuri birtokai voltak Hevesben: Heves-Iván, Szent-Miklós, Nagy-Ivány, Eger-Szalók, Poroszló, Aranyos. Borsodmegyében Bogács, Szomolya, Várkony, Szihalom, Palkonya, Mező-Tárkány, Tihamér, Ábrány, Aranyos, Ároktő, Montaj, Bábolna, Almagyar, Galgócz. Szabolcsmegyében Polgár, Szent-Margita, Kékesegyház, Baracsa, Szent-Miklós, Egyek. Abaujban Széplak. Pestmegyében Ujfalu, Monor, Zsiger.

Az egri völgyön tehát a káptalané volt Tihamér és Almagyar; Kis-Tállya, az egervári préposté volt.

Az egyes káptalani tag vagyis a kanonok, még külön-külön illetményekben is részesültek a tizedekből. Igy a kántor-kanonok a kishevesi kerület tizedének septimáját, az őr-kanonok Eger Harangozó-utczája után esendő uri- és a papi tizedből fele illetményt; a hevesi archidiaconus a pathai, pásztói, nagy és kishevesi, és debrővölgyi terménytized, ugy a pathai, pásztói, debrővölgyi, tarjáni, apczi, saari bortized quartáját; a pathai archidiaconus vagy főesperes a pathai kerület bárány, termény és bor tizede quartáját, a pásztói kerület cathedraticumát, és a bortized quartáját kapták. Az egri völgy tizedei, kivéve a lelkészi illetményt, ily teherrel érintve nem voltak. A káptalan többi tagjai más megyékből kaptak hasonló illetményeket. A tizedből ezenfelül a községi lelkészeket a terményből negyed (quarta) a borból nyolczad (oktáva) illette.

Mindezen illetékek, korszakunkban eszközlött és fenmaradt összeirások sorozatában elismerve és igazolva vannak. Azt kell még kiemelnünk, hogy az egri völgyön levő püspöki és káptalani birtokok egy részén, mint Eger, Szőllőske, Tihamér, Maklár, Tállya határaiban a bortermő hegyek nem mindenikétől járt földesuri kilenczed, és ezek rendesen külön sorozatba vétettek, mint azt a részletezésnél látni fogjuk. Ez abban találja magyarázatát, hogy — mint fentebb láttuk — Eger egyes részei, ugy Tállyán az andornaki „terra nobilium“ terület, nem volt püspöki birtok.

Hevesmegyében és Egerben, különösen a püspöki javadalmak és illetmények kezelése korunkban, mint láttuk a történeti ismertetésnél — teljesen más alakot öltött, és csak a jogczim maradt meg. A mohácsi vész után 1536-ig, a püspöki vagyonságot János király alatt gondnokok kezelték, mint ezt annak helyén ismertettük. 1536 után Frangepán püspök vette át a püspöki vár összes birtokait. 1542-ben Perényi Péter foglalta el. 1548. előtti közvetlen időben, a birtok és illetmények állapotáról, Dobó korát és idejét tárgyazó feje-

zetünkben már megemlékeztünk, és ott elsorolva van, a mellékelt okmányok szerint, hogy az akkor szereplő urak, a mennyire csak erejök terjedt, magok javára használták fel a püspöki illetményeket. Felemlitjük itt még azt is, hogy korunkat megelőző időben, az egri egyházat illető tizedek, kerületenkint, rendesen bérbe adattak, és a tized-bérletekről szóló 1549. évvel jelzett másolat az országos levéltárban, kevés kivétellel, megegyezik az egri főegyház Szent János könyvében foglalt leirással. [1])

Csak Dobó Egerbe érkeztével kezdett itt a rend helyreállani; de a viszony gyökeresen megváltozott. A püspöki javak és illetmények gondnokság és kincstári ellenőrzés, majd később Verancz püspök után teljesen kincstári kezelés alá kerültek.

A kiküldött decimatorok előbb a vár gondnokainak, Verancz után a kincstári igazgatóságnak számoltak.

Ezen decimatorok összeirásai, bár nem teljesen, de töredékeikben is nagyon használható állapotban maradtak reánk némely évről; és e töredékek egyrésze a nemzeti muzeum levéltárában, a várszámadások sorában találhatók. Az 1576. évek utáni összeirások, az országos levéltár kincstári osztályában őriztetnek.

II. Az általam vizsgálódás és tanulmányozás alá vett korszak gazdasági és népesedési viszonyának megvilágositására fontos és kiváló adatokat nyujtanak ugyan ezen összeirások; de, például a népesedés, és a gazdasági termelés mennyisége megállapitására, már a tized kezelése hiányosságánál fogva is csak hozzávetőleges értékünek mondhatjuk.

Beható tanulmány, és ebből folyó következtetéseim tárgyává e helyen az országos levéltár okmányait használtam fel. A muzeumi levéltár okmányait, miután azok szorosabban a várszámadások kiegészitő részeit képezik, maga helyén, történelmi elbeszélésem során ismertettem. Itt ezuttal, az összehasonlitás érdekes felvilágositó tárgyául fognak szolgálni.

Hogy a megye gazdasági és népesedési viszonya behatóbb ismertetésére, az országos levéltár decimalis actáit használom, melyek az 1576, 77, 78. évekről szólanak, és a későbbi évek töredékes kimutatásai szintén csak összehasonlitás kedveért fognak felemlitetni, ennek okát abban adom: mert a megye kérdéses viszonyai tanulmányozására ezen időszakot tartom leghelyesebbnek, mint a mohácsi vész után legnyugalmasabbat. A mohácsi vész utáni polgárháboru, majd az 1552-ik évi nagy török támadás, megyénk legnagyobb részét alaposan

[1]) Lásd a már többször idézett „Adatok az egri egyhm. tört."

feldulta, és gazdasági életében felzavarta. Csak az 1570-es évek nyugalmasabb sorozatán üdülhetett fel annyira-mennyire, és a megyei belélet bizonyos mértékben összeszedte magát. Ugy a belharczok, mint a magyar-török nagyobb összeütközések ekkor szüneteltek. Az 1580-as évek már ismét zaklatottabbak voltak. Az egri vár is, és vele a megye, az idegen katonaság és a török portyázás zaklatásainak sulya alatt szenvedett. A mohácsi vész utáni és Egervára eleste előtti korszak legnyugalmasabb időpontjául találván e szerint az 1570-es éveket: czért használom fel ez időbeli decimális összeirásokat, kitüzött tárgyam tanulmányának anyagául.

III. A dézsmálást előbb a vár gondnokai később a kincstár igazgatósága által kiküldött dézsmálók, vagy mint neveztetett „decimatorok" teljesitették, még pedig ugy, hogy azt egy hó alatt kellett befejezni. 1578. aug. elején „Kolonich Bertalan Heves és Borsod megyék főispánja, egri várkapitány, minden birák és polgároknak, minden városban és falukban lakosoknak" czim alatt kibocsátott rendeletében tudatja, hogy „ti községtekben a mi embereinket az vitézlő Szegedy Ferencz, Omany Máté, Csabay Bertalan ezen való esztendőbeli buza tavaszi dézsmálására — küldtük ki, és mindenki mindenütt beszolgáltassa, hogy senki kárt ne valljon, mert a kik tagadásban vannak azok kárt vallanak." [1])

A kiküldöttek, rendszerint két vagy több személy, kiknek egyike a rovást vezette, meghiteltettek, és mintegy 1598-ban kelt utasitás előirja, a községben megjelenvén, a bíróhoz mentek, hová nyomban összehivniok kellett a falu dézsmásait, és jegyzékbe vették, kinek mennyi vetése után, mennyi termése volt. Ez a terménytized dézsmálására szólott, mert a bortized szedésénél más-más mód alkalmaztatott. Nevezetesen, bizonyos utközi pontok dézsma-helyekül jelöltettek, hol a dézsmálók sátort ütvén, a hozott termésből szedték ki az illetéket. Hol ezt nem tehették, a falu birái előtt tett felvállások szerint szedték össze a bortizedet.

A terménytized szedésére a faluban megjelent tizedelők, a biró házánál tett bevallásokat jegyzékbe vevén, rögtön megindultak szekerekkel a mezőre, és ott az esedékes részt felrakatva, a kijelölt helyre összehordatták és asztagokba rakatták; vagyha nagy asztag rakásra elégségesnek nem mutatkozott a terménytized, a szomszéd faluba vitették, és ott helyezték el. Ha a mezőn a bevallással nem egyező

[1]) Orsz. ltár limbus II. cs. „Nos Joannes Barthol. a Kolonits et Rurghlaynich comes com. Heves et Borsod." Igy irja s czimezi magát.

mennyiséget találtak, a termést mint „contrabandot“ bevitetni kellett, s ennek két része a kincstár, egy része a dézsmálók javára számoltatott.

A biró dézsmát nem fizetett, de ennek fejében a dézsmálókat tartani kellett, kik az utasitásban figyelmeztettek: hogy „a tartásnál azzal elégedjenek meg, a mit ad, s nagy költséget ne csináljanak.“ Ha a biró nem akarta ezt igénybe venni, akkor a biró által fizetendő illeték a dézsmálók javara esett, tartás-dij fejében.

A kiküldött dézsmálók figyelme felhivatott ezen utasitásban azon visszaélésre is, hogy „a nemes ember földjét paraszt embernek adják szántani, a paraszt ember háza után való földet pedig ők magok szántják, ebből sem, abból sem adnak dézsmát, mert azzal oltalmazzák magokat, hogy ők nemes emberek és nem tartoznak dézsmával. Az ilyeneket irják be a regesrtumba s majd meg fognak idéztetni.“

A falu birái s hitesei a dézsmálásnál ellenőrködni voltak kötelesek, hogy a termelők pontosan kiszolgáltassák az illetéket. A tizedet összehordó szekerekről és az asztagrakókról a dézsmálók gondoskodtak.

Hasonló körülmények között teljesitetett a bor és bárány tizedelés is. Költségül, szorosan a tizedelésnél előfordult kiadásokra s a decimatorok sallariumára, ugy szekerek fogadására, vagy hordók vételére hol pénzben, hol természetben vétettek fel megfelelő összegek. Ebben az asztagrakók vagy a bortizedet szedő munkások dija, s a bortized szedésnél, a birákkal elfogyasztott bormennyisége is szerepelt.

Felvett időnkben a kiadási rovatban állandó tételként látjuk „a hatvani vagy szolnoki bégnek engedély vagy szabadalmi levélért“ 1—6 ft, vagy 5—6 köböl bort. Tehát a dézsmálóknak minden kerületre külön engedély-levelet kellett, vagy a hatvani, vagy a szolnoki bégtől szerezni, melyért, ugy látszik, megszabott dijazás járt, hogy a tizedelést minden háborgatás nélkül teljesithessék. Igy például az 1576. évi gyöngyösi bortizedelésnél a kiadási rovat ez:

A tized összege 608 köböl. Ebből kiadás:
quartára $67^1/_2$ k.
hordók vétele 16 k.
vinatoroknak 4 k.
egyéb költség 6 k.
a hatvani bégnek $5^1/_2$ k.
a bég iródeákjának $1^1/_2$ k.
sallarium 23 köböl.

A kishevesi kerületben 1577-ben a bárány-tizedelés alkalmával a szolnoki bég javára, vagy a mint itt neveztetik: „a szolnoki tricesimatornak patensért“ 6 frt fizettetett.

A gyöngyös-püspöki 1576-iki bor dézsmálásnál „a bégnek levélváltságra 3 frt“ adatott stb. stb. Ily kiadás minden dézsma-összeirásban szerepel.

IV. A dézsmálók első sorban a bevett összegből a lelkészi s egyéb egyházi illetéket szolgáltatták ki. Az egervölgyi községek tized-összeirásaiban, a már emlitett káptalani feletized-illeték elszámolása rendesen feljegyezve van, még pedig külön az ötödfizető hegyek bevétele után, melyből negyedrész iratik a káptalan javára, miután a kilenczed a püspök földesuri illetménye s megosztás alá nem jöhet; külön a tizedfizető hegyek bevétele után, melynek fele a káptalani illeték volt. Annak azonban, hogy miként szolgáltatott ezen illeték, mely rendszeresen felvéve találtatik minden összeirásban, a káptalan kezéhez, nyomát nem találjuk. De az tény, hogy mindezen illetmény levonása s elkülönitése után maradt összeg iratik rendesen „ő felsége“, vagy a „vár“, vagy „kincstár“ javára.

A megye többi részeiben a hevesi és patai főesperes-kanonokot illető rész, s a cathedraticum, összeirásunkban mint kiadási tétel már nem található. Az 1577. évi kishevesi összeirásban még előfordul annyi, hogy „az archidiaconus septimája a termény s bárány-tizedből Kolonich várkapitány által foglaltatott le.“ Igy ez kézhez nem szolgáltatott. Az 1588—90. évben a muzeumi levéltárban levő várszámadásnál egy rovat elősorolja, hogy az egri káptalan következő tagjainak „pro quartis“ 200—500 frt adatott, kik is ezek voltak:

Paczoth Miklós, őrkanonok.
Paczona Mátyás, kántor s ker. sz. János oltárának kánonokja.
Szegedy Pál, olvasókanonok s vicarius.
Beyczy Benedek, nagyprépost.
Zakolczay Márton, nagyhevesi archidiacon.
Naprady Demeter.
Ondo Márton.
Paulinovics György, szabolcsi főesperes.
Wy János.
Waly János, abauji főesperes.
Száraz Mihály.
Hetey Pál.
Fabritius Simon, kisprépost.

Lit. Lukács, fiscalis.

A lelkészi illetményt, mely a terményből quarta, a borból octáva vagy nyolczad volt, rendesen kiutalva találjuk, s a lelkészek nyugtái rendesen csatolva vannak. Ezen nyugták datumaiból látjuk, hogy a termény-tizedelés rendesen aug. hóban, bor-tizedelés rendesen október hóban, a bárány-tizedelés junius és aug. hóban történt meg.

Ezen lelkészi nyugtákból még azt is látjuk, hogy a községek papjai az egész megyében ezen időben, a gyöngyösi barátok kivételével, „concionatorok“ „isten igéinek szolgái“ „Krisztus pásztorai“ czimzéssel élvén, általában az uj hit hirdetői, vagyis reform. papok voltak.

V. A kiküldött decimatorok felhatalmaztattak bizonyos esetekben a bevett tizedtermés eladására is, különösen távolabbi helyeken, vagy ha az élet kicsépeltetése több teherrel járt. Ezen esetekre az eladási ár meghatározva volt. Például 3 bárány adatott 1 frtért, három keresztbuza 25 denárért stb. A csépeltetésre szóló utasitások szerint, cséplőknek tizenketted adatott, — mint egyik pontja mondja — „ugy azonban, hogy ha lehet ebéd-köböl nélkül.“ A csépeltetésre felügyelőknek egy kepe után, mely 60 kévét tett, fél garas engedélyeztetett. A tizedelésnél használt mérték rendesen előirva van. Igy egy kereszt vagy kalangya 30 markot vagy kévét számlál; 1 köböl bor 15 pintet. Az 1584. és további évek összeirásaiban 1 köböl bor 30 itczének „justas“ számoltatik, a mi megfelel 15 pintnek. Ebből is kitünik, hogy egy akkori pint 2 itczét tett. Ez időben három keresztből egy véka szem számoltatott rendesen. A kereszt kévéi tehát csakis „markosak“ voltak.

A decimatorok befejezvén a dézsmálást két hét alatt tartoztak az összeirás eredményét benyujtani.

Kétségen kivüli az, hogy ezen összeirások a valódi tényállást nem tüntetik elő. A való eltitkolása, ugy a termelők, mint a kiküldött végrehajtók által is, egyformán történhetett. Innen van, hogy egyik év összeirása, sokszor nagy külömbözetben tér el a másik év összeirásától, nemcsak a termelők számát tekintve, hanem a termény eredményét is. Bár egy körülmény, mely nem emberi befolyástól függ, szem elől itt sem téveszthető: hogy egyik év termőképessége mint most, ugy akkor is, nagyban eltért sokszor a másik év termőképességétől. A régibb időben az évek termése még nagyobb hullámzást tüntet fel mint ma, midőn a müvelés intensivitása is közrehat már a természet mostohasága enyhitésére.

VI. Hevesmegye tizedkerületei, ősrégi szokás alapján, még korunkban is ezek voltak:

1. Eger völgye, magába foglalta Egerváros, Felnémet, Czegléd, Szőllőske, Felső-Tárkány, Tihamér, Nagy-Tállya, Maklár községek határait. Almagyar a tized-összeirásokban elő nem fordul, és igy valószinü, hogy határa az egri és tihaméri határba olvadt be.

2. Önálló tizedkerületként szerepel Gyöngyös, Gyöngyös-Püspöki, Solymos és Halász községekkel. A terménytizedre nézve Gyöngyös némely évben már a pásztói kerületbe sorozva jön elő. Ezen elkülönitésnek értelme az volt, hogy ezen községekből, a hevesi vagy patai főespereseknek illetmény nem járt.

3. A nagyhevesi,

4. a kishevesi,

5. pásztói,

6. pathai,

7. debrővölgyi kerület. Ezek a termény-tizedkerületek. A bortizedkerületek másképen alakulnak. A nagyhevesi és kishevesi kerületben bortermelés nem volt, és ehhez képest a bortized kerületek ezek :

1. az egervölgyi,,

2. a gyöngyösi, Püspöki, Solymos és Halász községekkel,

3. pásztói,

4. pathai,

5. debrővölgyi, mely a Leorika-visontai, saari vidékeket is felöleli.

A bárány-tizedkerület a termény-tizedkerülettel egyező. Az egervölgyi és gyöngyösi összeirásokban bárány-tizedelés nyomára nem találunk, és igy valószinü,, hogy itt juhtenyésztés nem volt.

Megjegyzendő itt, hogy az egyes kerületek községei, sőt egyes községek szomszédos határai, különböző években változnak, ugy hogy ugyanazon község bevétele s népességének száma e miatt néha más-más. Különösen nagy ez irányban a hullámzás az Egervölgyén, Gyöngyös vidékén. a pásztói, pathai, és debrővölgyi kerületekben. Az összeiró tetszésétől függött, hogy sokszor a szomszédos hegyeket is a közeli községhez számolta.

A méz-decima a nagy- és kis hevesi, pásztói és pathai kerületekben mutatkozik, azonban igen csekély bevétellel, mely rendesen pénzül váltatott meg. Igy például a nagyhevesi kerület méztizede 1577-ben 2 frt 70 dr értékü volt.

Előfordul még az összeirásokban „pecunia christianitatis“ „Keresztény pénz“ czim alatti csekély bevétel is. Ez a zsellérek adója

volt, kinek nem lévén mit tizedben adni, fejenként 6 denár „Keresztény adó“ rovatott reája.

VII. Ezen sorozat szerint fogjuk most már a kerületek összeirását ismertetni, előtüntetve a termelők számát és a bevett tizedösszeget, melyből, azt tizszeresen felvéve, a kerület össztermelését megtudhatjuk.

Eger és Gyöngyös városok ezen időbeli termelőinek névsorát is közöljük, ugy a megye egyes vidékei, községei, lakóinak névsorából is teszünk közléseket, hogy a nevek hangzásából a nemzetiség megállapitására nyerhessünk alapot.

Ezek után, a részletes ismertetés itt következik:

Az egri völgy nevezet alatt szereplő városok és falvak: Eger, Felnémet, Czegléd, Tárkány, Szőllőske, Tihamer, Tállya, Maklár; terményei külön tizedelés alá vétettek, és külön-külön tized-összeirásban foglaltatnak. Ezen összeirások következő eredményeket tüntetnek fel 1576, 1577. évekről.

Eger városa. Tavaszi és őszi termény-összeirása szerint, melyet 1577-ben Kövesközy Márton decimátor, Zy Kelemen egri és Bor Mátyás felnémeti bíróval vett fel, Egerben volt összes buzatermelő lakos 39, kiktől bevétetett összesen 74 kalangya tizedben. Egy kalangyában 30 kéve számoltatott. Ennek tizszeresét véve, és a tizedet hozzászámolva, az összes termés 814 kalangyának felel meg. Három kalangya után egy quartal (véka) szemet véve fel, magban 271 egri véka volt volna a termés. Három kalangya után egy quartal (véka) szemes életet azért számitunk, mert az egri várszámadásokban rendesen igy vétetik fel a learatott szalmás életből a csépelt szem mennyisége.

Itt ekkor, a tizedrovás szerint, a lelkészi quarta „a concionatornak“ adatott ki. Tehát reform. lelkész volt.

A városnak mely részén és mely külvárosában laktak azok, kik szántással-vetéssel foglalkoztak, feltüntetve nincs.

A bortized Egerben 1577-ben.

Az összeirásból látjuk, hogy a határ egy része nem esett földesuri kilenczed alá, és csak egy részétől fizettetett az, a többitől a szokásos tized szolgáltatott egyedül.

1576-ban azon hegyrészek, melyek földesuri kilenczedet és tizedet fizettek, vagyis ötödöt, az összeirásban e czimen „quintál hegyek“ soroltatnak elő, igy következnek.

Ötödöt fizető hegyek.

Bechen.

Név	termett bor		fizetett		
Kys Pál Domokos	34	köböl	6½	köböl	4½ pintet
Rózsás Menyhért	33	„	6½	„	1 „
Szabó János	5½	„	1	p.	1½ „
Huszár Kristóf	26	„	5	köböl	— —
Kantor János	32	„	6	„	6 „
Kadas Jakab	16	„	3	„	3 „
Marton András	5	„	1	„	
Szeody Antal	25	„	5	„	
Nagy Albert	29	„	5½	p.	4½ „
Keower Lukács	36	„	7	p.	3 „
Szabó János	19½	„	3½	p.	6½ „
Hurka Imre	23	„	4½	p.	1½ „
Nyereggyartó Simon . . .	3½	„	½	p.	3 „

Baynokfő:

Fyttyi György a kustosnak fizetett tizedet.

Kövér Lukács	15	köböl	3	köböl	
Zy András özv.	10	„	2	„	
Kispéter György	20	„	4	„	
Hankó Mátyás	14	„	2½	p.	4½
Varga Benedek	20	„	4		
Kovács Tamás	21½	„	4½		
Imre Pál	25	„	5		
Bedeo Sebestény	18	„	3½	p.	1
Nagy Urban özv.	10½	„	2	p.	1½
Söveg Lukács	6½	„	1	p.	5
Mészáros Menyhért	27½	„	5½	p.	½
Horváth özv.	16	„	3	p.	3
Nyereggyártó Sándor	9½	„	1½	p.	6
Simon Balázs	6½	„	1	p.	4½
László Pál	8½	„	1½	p.	3
Mészáros Antal	6	„	1	p.	3
Kovács György	9	„	1½	p.	4½
Googh Balint	20	„	4		
Dobo András	8	„	1½	p.	1½

Leway Ambrus	9	köböl	1½	p. 4½
Pathay Gáspár	8	„	1½	p. 1
Csiszér Péter özvegye	26	„	5	p. 3
Nagy János	8	„	1½	p. 1½
Boday Antal	4½	„	½	p. 6
Konya Albert	8½	„	1½	p. 4
Csirmaz Péter	4½	„	½	p. 6
Sipos András	10½	„	2	p. 1½
Deszkas Pál	1	„		p. 3

Nemeshegy, Kerekhegy, vagy Kövesvölgye:

Szekel Mihály, [1])
Csirmaz Pál,
Borbély György,
Szakal Orbán,
Fejes Mátyás,
Sipos Barnabás özv.,
Nagy Ambruzs,
Dencsa Miklós,
Kovács Ambruzs,
Gog Pál,
Marton András,
Kun Tamás özv.,
Nagy Pál György özv.,
Csuka Gáspár,
Hollo Orbán,
Szőke Jakab,
Geongeossy Máté,
Tarnok Lőrincz,
Csere Imre,
Csuzi János,
Kőmives János,
Kis Péter Ambruzs,
More Máté özv.,
Pettri Péter,
Szakvanyos Barnabás,
Csicse Lukács,
Nagy Mihály,
Hanka Alnert özv.,
Csoor Tamás,
Balogh János,
Nagy István,
Joó Márton,
Szücs Tamás.

Cseplez:

Detre Lukács,
Hamos Boldizsár,
Googh Pál,
Egy János,
Kovács György özv.,
Egy Ferencz,
Nagy Pál,
Imre Pál,
Törő György,
Varga Benedek.

Szegligeth:

Kovács György özv.,
Kontra Balázs,
Nyirő György,
Oláh Mihály,
Kőmives Vincze,
Zy Jakab,
Borbély György,
Szereny Mátyás,
Kovács Orbán,
Mészáros Lőrincz,
Zy Ferencz,
Dienes Pál özv.,
Szabó Tamás,
Hegedűs Gáspár,
Kovács György.

Egedallya:

Dettre Lukács,
Gogh Pál,
Kovácsgyartó András özv.,
Balogh János,
Fejes Máté,
Rozsás Menyhért,
Szabó János,
Egri Lőrincz,
Kardos János,
Morely Mátyás,
Báthory György,

[1]) Fentebb az egyes gazdák terményének mennyiségét, és az esendő ötödmennyiséget is, ugy a mint összeiratott adtuk, hogy tájékozást nyerjünk, egyes gazdák vagyonosságáról. Volt tehát gazda kinek 34 köböl, és volt kinek csak egy köböl bora termett. Tovább csak az egyes neveket közöljük.

Bebek Pál,
Kőmives János,
Szeremi Máté,
Mészáros Péter.

Pongh:

Mészáros Kristóf,
Nagy Pál,
Báthory György.

Labodás:

Csiszár Pál,
Csuhai János,
Csiszár Balázs,
Farkas Máté,
Novay Albert.

Nedves:

Simon András özv.,
Barla özvegye,
Szabó György,
Sütő Pál,
Kun Balázs,
Nagy György özvegye.

Rókamál:

Veres Sebestény,
Erős Antal,
Kun Lőrincz,
Imre Pál,
Kanya Márton,
Kovács Albert.

Szelhegy:

Kőmives Benedek,
Bartha Mihály,
Bebek Ambruzs,
Kovács János,
Affra Ambruzs,
Lit. Tamás,
Mocsa Benedek,
Péntek Antal,
Szijgyártó Pál,

Szingwan:

Szecsi István,
Valy László,
Szabó Demeter,
Zabos Orbán,
Szabó Pál,
Rudas Imre,
Szalay Mihály,
Huszár Kristóf,
Tót György.

Gordon:

Szabó Urbán,
Verebely Boldizsár,
Margitha Ambruzs.
Zabolay Gáspár.

Iweges:

Nagy Demeter,
Csapol Ambruzs,
Heredy Balázs.

Szent Lászlómeghi:

Szeremy Máté,
Szahó Ferencz,
Kovács András,
Tallyay Jakab,
Szecsenyi Ferencz,
Molnár András,
Szabó István,
Veres Sebestény,
Pinther Miklós,
Nánai Albert,
Lit. Antal,
Emődy Pál,
Kovács Orbán.

Csordakút:

Szacsay Benedek,
Tarjani Vincze,
Pippo Péter,
Lakatgyártó László,
Veres Balázs,
Bokri László,
Nagy András,
Kovács Pál,
Eötvös György,
Gogh Pál,
Kappanos György.

Tizedet fizető hegyek.

Szánomtető:

Mészáros János,
Lakatgyártó Albert,
Balogh János,
Szőcs Tamás,
Toth Bertalan,
Bethi Mátyás,
Csorba Dénes,
Éles Jakab,
Varga Mátyás,
Szabó Péter,
Bondy Benedek,
Csuka Pál,
Veres Balázs,
Szabó István,
Kis Péter György.

Veres kereszt:

Kakas György,
Hamos Boldizsár,

László Ferencz,
Szabó Demeter,
Szabó János,
Bokay Bálint,
Kádas Jakab,
Kádas Balázs,
Csiszár Péter,
Somogyi özvegye,
Jozan Máté,
Szalay Mihály.

Farkashegy:

Boza Péter,
Kardos János,
Kömives Pál özv.,
Thot György,
There Pál,
Nagy Albert,
Veres Sebestény,
Szöcs Jakab,
Kele Albert,
Szechen Pál,
Nagy János özvegye,
There Imre özvegye,
Barla Lázár,
Kis Péter György,

Poosa:

Varga Márton,
Posgay István,
Kádas Balázs,
Csutor Ferencz özvegye,
Bakocsi Tamás,
Baráth János,
Faggjas Pál,
Tot Tamás.

Pipishegy:

Lestar Lőrincz,
Posgay István,
Nagy András,
Vámos Miklós,
Fijtty György,
Szabó János,
Bedő Sebestény,
Soos Demeter,
Szij János,
Szabó Bálint,
Makray György,
Ipacs János,
Szij András,
Szöcs Balázs,
Veder Antal özvegye,
Kis Mihály,
Dak Sebestény,
Tolvaj György,
Bagol Lőrincz,
Pap Albert,
Nagymihályi Albert,
Török Barnabás,
Felfödi Pál,
Pasztoi Kelemen,
Lippay István,
Hankó Mátyás,
Mészáros Kristóf,
Szabó Sebestény,
Thagai Bálint,
Szőke Pál,
Csirke János,
Nagy György,
Domien Vincze,
Lévai Ambruzs,
Balogh Lőrincz,
Kispeter Ambruzs,
Csiszár János,
Antal Mihály,
Nagy János,
Franthay György,
Nagy Barnabás,
Fejes Máté,
Szabó Lőrincz,
Kun Ferencz,
Nagy Pál,
Mézes Mihály,
Emődy Pál,
Kovács Orbán,
Deszkás Pál,
Dancsa Miklós,
Szij Jakab,
Szij Ferencz.

Semike:

Eles Orbán,
Szijgyártó Tamás,
Szijgyártó Ambruzs.

Diak Maal:

Sipos Péter,
Szecheny Ferencz,
Kondás Imre,
Csiszár János,
Hegedűs Gáspár,
Nagy György,
László Ferencz,
Kőmives Tamás.
Gyepes Benedek,
Károly János,
Dersy Farkas,
Gotthar Boldizsár,
Nagy János,
Papocsi András,
Thyran Pál,
Affra Ambruzs,
Szabó János,
Nagy Ambruzs özvegye,
Dobos Demeter,
Lit. Jónás,

Csiszár Péter özvegye,
Varga Benedek,
Vámos özvegye,
Dettra Lukács,
Eötvös György,
Szabó Ferencz,
Sijmian András özv.,
Szabó György,
Soldos György,
Balogh György.

Kőmelléke:

Lakatgyártó Tamás,
Szabó György.

Gardon:

Csuka György,
Margit Ambruzs,
Thury János,
Kovács Jáos,
Kocsis János,
Nagy Albert,
Dersi Farkas,
Szabó János.

Csordakut:[1])

Szabó Sebestény,
Lit. Antal.

Ör-kanonok jobbágyai, kik tizedet fizetnek:

Kövér Ferencz,
Mikó János,
Harmathy Mátyás,
Nagy Barnabás,
Fytth György,
Makry György,
Damien András,
Vámos Miklós,
Szil Antal,
Rostás Boldizsár,
Pathay Gáspár,
Molnár Tamás,
Balogh Imre,
Honthay György,
Hetyei Imre,
Harmathy Mátyás,
Sipos Tamás,
Balogh János,
Szöcs Tamás,
Papoczi András,
Tuka Pál özvegye,
NemezgyárthóTamás
Thook Bálint,
Harmathy Mátyás,
Vámos özvegye,
Konya Imre,
Toth Bálint,
Csirke János,
Kucsos György özv.,
Makay György,
Csirke János,
Harmathy Máté,
Csithovi János,
Makray György,
Pompary Ferencz özv.
Balogh Imre,
Molnár Tamás.

Egerben szántás-vetéssel foglalkozók 1577-ben.

Név	termett		fizetett	
Kádas Imre	6½ kereszt	½ k.	5 markot	[2])
Csiszár Péter özv.	8 „	½ k.	9	„
Vas Tamás özv.	6 „	½ k.	3	„
Józan Máthé	15 „	1½ k.		

	termett kereszt		termett kereszt
Vida Vitus	40	Balogh János	9 ½
Bessenyey György . .	20	Affra Ambruzs	5 ½
Gepes Benedek	56	Dobos Mihály	40
Szabó Sebestény . . .	6	Seffi István	6
Warro Sebestény . . .	15	Soos Pál	20
Zothary Ferencz . . .	9	Mészáros Menyhért . .	8 ½

[1]) A hegyrészek ezen neveit Eger határában, az egy „Egedallya“ kivételével ma nem ismerjük. Egészen más nevezettel szerepelnek most a hegyrészek. [2]) Ennyi esett a 6½ keresztnek tizede fejében. Még pár példát mutatunk be, ismét tájékoztatásul egy-egy gazda termelőképességéről.

	termett kereszt
Szabó Máté özv. . . .	65
Zaska Albert	18
Dudás Márton	2 1/2
Dettre Lukács	6
Posgay Imre	4 1/2
Kis Balázs	18 1/2
Nagy Ambruzs özv. . .	4
Rósás Menyhért . . .	21
Kovács András. . . .	32
Kovács János	6
Nagy Benedek özv. . .	3 1/2
Csirmaz Pál özv. . . .	5
Bálinthi Mihály . . .	3 1/2
Kovács Orbán	4
Felföldi Pál.	3
Szabó Pál	10
Nagy András	50
Dienesi Vendel. . . .	11
Vámos Miklós özv. . .	32
Gothar Miklós özv. . .	121
Emődy Pál	13
Vörös Sebestény . . .	22
Sikathori Pál	3

E szerint a földesuri szolgálmányt, vagyis kilenczedet is fizető bortermelők száma volt 183, az ezen szolgálmánynyal nem terhelt hegyrészeken csak tizedet fizetők száma 146, az őr-kanonok tizedfizetői 37, vagyis összesen bortermeléssel foglalkozó lakosok száma 366 volt. Az ötödöt fizető hegyekről bevétetett 744, a tizedet fizető hegyekről 417, az őr-kanonokot illető hegyről 54 köböl 6 1/2 pint bor. Egy köböl itt is 15 pintet számolt.

Most már kiszámithatjuk, hogy ez évben mennyi bor termett Egerben, ha a bevételnek ötszörösét, illetőleg tizszeresét véve. ahhoz magát a bevételt is hozzáadjuk. Ez összesen igy 8430 köbölre megy, melyhez adva az 1215 köbölre menő bevételt, kijön 9645 köböl termés, vagyis pintre számitva 144,675 pint, vagyis egy pintben két itczét véve 289,350 itcze. Ha egy régi hordóra 150 itczét veszünk, a termés ily régi hordó szerint 1925 hordót tett.

Tizedösszeirásainkban a káptalant illető tizedbevételnek felerésze pontosan számoltatik el.

E szerint az összes quintál bor negyede 186 köböl, s a decimalis bor fele 208 köböl számoltatott ez évben a káptalan javára.

Buzatermelő pedig volt 39 gazda, s összes terményeik egri vékával 271-re ment.

VIII. Az Eger völgyének másik községe Felnémet a tizedösszeirások szerint egyike volt a megye legnépesebb faluinak. Czegléd Felnémettel szorosabb összeköttetésben ennek mintegy kiegészitő része volt, — mint azt más helyen már érintettük s e néven Czegléd, bár vizen tul vala, Hevesmegyéhez tartozott. Felnémeten szántás-vetéssel

foglalkozó s igy termény-tized alá eső lakos 1577-ben 138, Czegléden 16 volt.

A felnémeti őszi tized szalmásélet 276, a tavaszi $16^1/_2$ kalangyára ment. A czeglédi őszi $35^1/_2$, tavaszi $2^1/_2$ kalangyára. A két helyen összesen 331 kalangyát tett a tized, mely, három kalangyát számitva egy vékára, mintegy 110 egri véka szemnek felel meg; s az összes termés, ennek tizszerese lesz mintegy 1110 véka szemes élet, a mennyi tudnillik Felnémeten és Czegléden ez évi összes termést fejezné ki.

A bortermelés virágzóbb volt a szemes élet kulturájánál. Ugy Felnémet, mint Czegléd promontoriumai a földesuri kilenczedet szolgáltatták, s igy a két falu, bortermésének ötödét adta a decimatornak.

1577-ben Felnémeten volt 370 termelő.

„ Czegléden „ 70 „

E két faluból, miután hegyeik egy helyen decimáltattak, bejött ötödben 1506 köböl. 1576-ban 1339, 1579-ben már csak 928 köböl jött be. Igy az 1577-iki év gazdag termésű volt, melynek ötödbevétele után ez évi összetermését 8830 köbölre vehetjük.

A káptalani illeték, az ötöd-bor bevétel negyedrésze pontosan leszámoltatik.

Az 1579. évi összeirásnál találjuk Báthory Balázs és Kecskeméti Tamás Felnémeten „Krisztus egyháza szolgáinak“ nyugtáit, hogy aug. hóban a lelkészi quartát megkapták. Tehát Felnémeten ekkor két lelkésze volt a reform. felekezetnek. Kath. lelkész nem volt. Valószinü, hogy az egyik Czegléd lelkésze volt.

Szőllőskén szántás-vetéssel foglalkozó kevés volt, alig 5, kiktől 5 kalangya tized vétetett be.

A bortermelés azonban 1576-ban 207 itteni lakost foglalkoztatott. Ezek mind, földesuri szolgálmány alatt álló s igy ötödöt fizetők voltak. A mai Eger határának egy része ide tartozott. Promontorai voltak: Egedallya 62 termelővel, (tehát az Egedhegy egy része ide tartozott), 340 köböl ötödöt fizetett; Szegfő hegy után 26 termelő 153 k. fizetett; Dragos 35 termelője 124 köblöt fizetett; Meszelő 52 termelője 232 köblöt; Előhegy, Ujhegy, Zelhegy,[1]) mindezek összesen 982 köböl ötödöt adtak, mely 5892 össztermésnek felel meg. Megjegyzendő, hogy itt is ugy, mint Felnémet s Czegléden, a káptalani quarta, miután földesuri illetmény is forog fenn, pontosan elszámolva fordul elő.

[1]) Ez elnevezések is ismeretlenek ma.

Tihamer nagy terjedelmü szőlőterületeket birt, melyek ötöd és tizedfizetők voltak. Az 1577. évi összeirás szerint ötödfizető hegyrészek: Homok 78, Tatármező 37, Ravaszlyuk 10, Ujhegy 9 termelővel, és ez évben az ötöd bevetel 328 köbölre ment. Tizedfizető hegyei voltak Veres Haraszt 100, Meggy 45, Semek 5 termelővel, kik összesen 256 köböl bort adtak. Összes lakossága tehát volt 284, kik mind bortermeléssel foglalkoztak, mert buzaféle tizedelés alá felvételt itt nem találunk. Miután Tihamér a káptalané volt, a quintál borbevételből háromrész illette meg, és egy negyed rész esett csak a püspöki tizedre, a mi igy is számoltatik el, nevezetesen a kiadások levonásával jutott a káptalannak 246 köböl, a tizedbor bevételből pedig fele, mintegy 128 köböl. Az összes borbevétel után az összes termést 4200 köbölre vehetjük.

1578-ban felvett összeirásban majdnem ugyanannyi bevétel van feltüntetve, nevezetesen ötödbor 368 köböl, tizedbor 256 köböl.

Nagy-Tállyán az 1577. évi összeirás szerint 288 termelő 590 köböl tized bort szolgáltatott; ezen felül Plancius nevü hegye, hol 41 termelő volt, és „terra nobilium“ hegye, hol 103 termelő volt, összesen 68 köblöt. Ez a „terra nobilium“ az andornaki földeket jelezte, mely akkor Nagy-Tállyához volt csatolva. Igy az 1576-iki tizedösszeirásban olvassuk, hogy „az andornaki külsőségben“ volt 8 szántó-vető, kik összesen 14 kereszt tizedet adtak. Az 1583. évi nagytállyai tizedösszeirásban pedig már világosan jeleztetik e hegyterület igy: „terra nobilis Andornak,“ akkor 60 termelővel. A lakosok tulnyomó része tehát bortermeléssel foglalkozott Nagytállyán, és tekintve a szolgáltatott tizedmennyiséget, összes bortermése az évben 7238 köbölre tehető. Az 1578. évi összeirásban hegyrészekül elsorolva vannak ezek: Pispekhegy, Plancius, promontorium de terra nobili.

Nagy-Tályán 1576-ban szántó-vető volt 49, és ezek fizettek 123 kereszt őszi, 48 kereszt tavaszi életet, összesen 171 keresztet, melyből 75 egri véka magot számolva, ennek tizszere 825 véka összes terménsek felel meg. Összes termény és bor termelője volt 489.

A maklári tizedösszeirás szerint, mely község is városnak (oppidumnak) neveztetett, elég népes volt. Az 1576. évi tizedrovás szerint volt 195 termény tizedfizetője, és ezek után bejött őszi 382, árpa 86 és zab 38, összesen 506 kalangya, melyből az ismert számitás szerint, mintegy 168 egri véka szemes élet, és ebből ismét 1848 véka összes termés vehető fel.

A bortermelés 1576-ban igy állott. Itt is a hegyek egy része

volt csak földesuri szolgálmánynyal terhelt, és ezek: Hegyallja, Ágas, Baglyas 151 termelővel, a többi hegyek 112 termelővel csak tizedet adóztak. Az ötödbor összesen volt 326 köböl, a tized 206.

Volt tehát szántóvető lakosa 195, bortermelője 263. Összes bortermelése az ötöd és tized után számitva 4222 köbölre ment. Mint mindenütt itt is 15 pintet számol egy köböl. A káptalani illeték, pontosan elkülönitetett. A maklári 1579. évi összeirás szerint 234 bortermelő lakosa volt.

1594. évben 202 szántó-vető, és 216 bortermelő lakosa volt, és a termény tized 473 kalangyára, a borötöd és tized összesen 264 köbölre ment.

Makláron a termelők nevei az 1576. összeirás szerint ekként hangzanak:

Biró Lőrincz termelt 31 kal. fizetett 3 k. stb.

Varga Mátyás,
Kalmár Antal,
Chene Mátyás,
Csik Lőrincz,
Szeker Mátyás,
Ban György,
Herélő Pál,
Bede Péter,
Nemes Bertalan,
Csengő Balázs,
Balia András stb. stb.

Az egész névsor ily magyar hangzásu. Azért emlitjük fel ezt itt, hogy észlelhető legyen azon körülmény, hogy Makláron és vidékén az állitólagos régi franczia telepedésnek, legalább a név hangzása után itélve, ez időben nyoma nem található.

Az 1582-ik évi összeirásnál van mellékelve: Tasnadi Péter Makláron és Szegedi Tamás Nagy-Tállyán „isten igéi szolgáinak“ nyugtái a lelkészi illetmény kiszolgáltatásáról. Kath. lelkészek nem voltak.

IX. Gyöngyösvárosában az 1576. évben Zubor Benedek és Literatus István tizedelők regestruma szerint a következő szőlős gazdák, a következő mennyiségben fizették a bortizedet. A köböl ez időszerint itt 15 pinttel számitatik.

		köböl,		köbölt	pintet
Csóka Pál	volt termése	115½	fizetett tizedet	11 ½	9
Nagy György . . .	„ „	5	„ „	½	—
Ádám Pál	„ „	5	„ „	½	—
Polcs Pál	„ „	5 k. 5 pint	„ „	½	½
Marthon Mihály . .	„ „	12½	„ „	1	3 ½
Varjasi Ferencz . .	„ „	15½	„ „	1½	½
Cseh Orban . . .	„ „	12½	„ „	1	3½
Tormas Menyhért . .	„ „	7½	„ „	½	3½

		köböl,		köbölt	pintet
Eökreös Tamás . .	volt termése	12	fizetett tizedet	1	3
Bencsák Miklós . .	„ „	5	„ „	1/2	—
Komlós Lőrincz . .	„ „	57 1/2	„ „	5 1/2	3 1/2
Tóth Márton . . .	„ „	10 1/2	„ „	1	1/2
Pyke Lőrincz . . .	„ „	5	„ „	1/2	—
Monor György . .	„ „	10	„ „	1	—
Tamasi Miklós . .	„ „	53	„ „	5	4 1/2
Szeredi Antal özvegye	„ „	4 1/2	„ „	—	6 1/2
Pothay Benedek özvegye	„ „	22 1/2	„ „	2	3 1/2
Varga László . . .	„ „	9 1/2	„ „	1/2	6 1/2
Pothay Tamás . . .	„ „	20 1/2	„ „	2	1/2
Nyires Benedek . .	„ „	92	„ „	9	3
Szabó Boldizsár . .	„ „	18 1/2	„ „	1 1/2	5
Barcza Balázs . .	„ „	18	„ „	1 1/2	4 1/2
Szuroszky András .	„ „	16	„ „	2	1 1/2
Kovács Máté özv. .	„ „	11	„ „	1	1 1/2
Vajda Ferencz özv. .	„ „	2 1/2	„ „	—	3 1/2
Csikós György . .	„ „	5	„ „	1/2	—
Szucsi Balázs . . .	„ „	8	„ „	1/2	—
Wij Lőrincz . . .	„ „	35	„ „	3 1/2	—
Achi Antal . . .	„ „	15	„ „	1 1/2	—
Keses László . . .	„ „	10	„ „	1	—
Kiseny Pál . . .	„ „	21 1/2	„ „	2	2
Eothves Mihály . .	„ „	25 1/2	„ „	2 1/2	1/2
Koth Mihály . . .	„ „	17 1/2	„ „	1 1/2	3 1/2
Iwani István . . .	„ „	3 1/2	„ „	—	5
Nagy György . . .	„ „	15 1/2	„ „	1 1/2	1/2
Vegeli Domján . .	„ „	10	„ „	1	—
Fodor János . . .	„ „	10 1/2	„ „	1	1/2
Mezeo Tamás . . .	„ „	37 1/2	„ „	3 1/2	—
Szabó Bálint özv. .	„ „	35	„ „	3 1/2	—
Király György . .	„ „	5	„ „	1/2	—
Felföldi László . .	„ „	75	„ „	7 1/2	—
Lesztai Bálint . .	„ „	12 1/2	„ „	1	3 1/2
Fileky Máté . . .	„ „	3	„ „	—	4 1/2
Liter. Péter . . .	„ „	106	„ „	10 1/2	—
Szabó János [1]) . .	„ „	15	„ „	1 1/2	—

[1]) Ennyit közlünk a termény-mennyiség és a fizetett tized kimutatásával, hogy tájékozást nyujtson egy-egy termelő vagyoni milyenségéről. A többi névsor e kimutatás nélkül következik.

Szabó Péter,
Vyszay Péter,
Szabó Márton,
Szabó Mihály,
Szabó György,
Benthiky Bálint,
Soos Balázs,
Bede Ambruzs,
Nagy Péter özv.,
Szanthok Balázs,
Borhy Gáspár,
Nagy Benedek,
Szekergyártó Barabás,
Kithini Benedek,
Thoth Tamás,
Konth Pál,
Pether Mihály özv.,
Bwjaky Orbán,
Alchy Demjén.
Paraszthy Ferencz,
Szucsi János,
Varga György özv.,
Bothary özvegye
Pwskas Benedek,
Seres István,
Porkoláb özv.,
Kovács özv.,
Borbély Demjén,
Konthi Márton,
Benedek Ambruzs,
Kovács Orbán,
Kovács András,
Szabó Máté,
Borbély Ambro,
Bodochi Pál,
Szabó János,
Nagy Pál,
Laczay István,
Meszáros András,

Bodachi János,
Sami Ambruzs,
Tóth Urbán,
Wj Urbán,
Szabó Eliás,
Nyres János,
Toth Ambruzs,
Vijsza Kelemen,
Bodachi Bálint
Sijwali Albert,
Dragus Ferencz
Fileky Ádám özv.
Szabó Péter,
Felföldi Demjén,
Csupor György,
Csoma Imre,
Felföldi Máté,
Dekan Antal,
Zekeli Mátyás,
Szabó Fülöp,
Sipos Mihály,
Lit. Balázs özv.,
Dekán Imre,
Tót Mátyás,
Pothiki György,
Wj Elias,
Elek János,
Koos Lőrincz,
Kapitány János,
Kapitány Orbán,
Olajos Miklós,
Bayder özv.
Tassi Boldizsár,
Pethes István,
Pechrendy Pál,
Tóth Mihály,
Kis Györgyi Pál,
Szabó György,
Fileky Lőrincz,

Chyger Ferencz,
Zeöke Gáspár,
Baaki Péter,
Fileki Miklós,
Kovács Mihály,
Nagy István özv.,
Kanya Sebestény,
Puskás Albert,
Kalmár György,
Botha Antal,
Echedi László,
Mészáros Enok,
Tóth Máté,
Csoka Lőrincz,
Tóth Péter,
Nagy Péter Ferencz,
Lang Antal,
Kepes Máté,
Erkovi Pál,
Borbély János,
Bwrka Lőrincz,
Szijgyártó Lőrincz,
Szabó Ferencz,
Szijgyárto Ambruzs,
Borbély Jakab,
Pongorácz Pál,
Kis Antal,
Sárkány Miklós,
Szabó János,
Harangozó György,
Süteö Tamás,
Kelemen Péter,
Borbely Jakab,
Tóth István özv.,
Sapijna özvegye,
Szabó Antal,
Pwfer özvegye,
Lakatgyártó özv.
Seres Gáspár,

Szabó István,
Szanthó István,
Szabó Tamás,
Boczonádi Vital,
Modok özv.,
Tóbiás Jakab,
Asztalos Balázs,
Kovács Tamás,
Lázár Balázs,
Lázár György,
Siró János,
Baranya György,
Varjasy István,
Olti Jakab,
Lacza Ferencz,
Lit. Lukács özv.
Konthy Máté,
Barcsy Jakab,
Kis Pál,
Dombó Miklós,
Horváth János,
Lázár Jakab,
Varady Máté,
Kovács János,
Tóth Szaniszló,
Vonyk Albert,
Dragus András,
Csiszár László,
Zekeres Pál,
Postás Bálint,
Varga Mihály,
Sziveli János,
Koos István,
Haydu Ferencz,
Lanki Pál,
Thury János,
Szabó Máté özv.,
Farkas özv.
Kython özv.

Varga Pál,
Egyed Albert,
Boldizsár Orbán,
Hothi Bálint,
Egyed Imre,
Korodi Ambruzs,
Fodor Péter,
Szabó Mihály,
Varjasy özv.,
Pike Péter,
Tharjani Benedek,
Kopasz Tamás,
Mező Kelemen,
Harangozó Gábor,
Bagi György,
Vajda Albert,
Pokorady Mihály,
Harnos Péter,
Tót Balázs,
Dormai özv.,
NyereggyártóTamás,
Lit. Barnabás,
Szabó György,
Varga Beni,
Aszak János,
Király András,
Jarfas József,
Feir Pál,
Varga Mihály,
Kis Gáspár,
Vitéz Imre,
Borbola János,
Csala Bálint,
Pathay Péter,
Kántor Máté,
Szabó Ferencz,
Boga Antal,
Monár Balázs,
Duda Pál,

Iwanyi Bálint,
Kádas Antal,
Vegeli Ferencz,
Thuri Ferencz,
Szabó István,
Szőke Jakab,
Szabó Tamás,
Varga Máté,
Felfödi Tamás,
Sagi Ámbruzs.
Szabó Márton,
Szabó György,
Sági János,
Bakcsi Miklós,
Borhy Ferencz,
Perdi Lukács,
Kádas Pál,
Tharbosi Péter,
Haraszti Tamás,
Monar András,
Szekertyártó András,
Thimari Máté,
Igom özv.
Thar Máté,
Borbély János,
Nyirő Lőrincz,
Nyirő Mihály,
Tormás Ferencz özv.,
Szijgyártó Mihály,
Thakacs Pál,
Varga János,
Szabó János,
Vegeli Ambruzs,
Bányász György,
Eötves János,
Lit. Pál,
Szijgyártó István,
Vijzi Pál,
Lakatgyártó György,

Thökés Tamás,	Szucsi István,	Tót János,
Szabó György özv.,	Poroszló Pál,	Vasas Ferencz,
Hidvégi Benedek,	Benyi Péter,	Balsay özv.
Boda András özv.,	Lit. András,	Szabó Gáspár,
Eötves György,	Gethei Bálint,	Tót Máté,
Poros Mihály özv.	Tót Tamás,	Pekhy Boldizsár,
Dekan György özv.,	Szeki Máté özv.,	Kompolthi,
Szekertyártó János,	Venyhez Lőrincz,	Varga Bertalan,
Karoli Ambruzs,	Kuna István,	Futhi Mátyás,
Szabó Pál özv.,	Pahari János,	Draga Gáspár,
Lutha Péter,	Balogh Péter,	Kántor Imre,
Borbély Péter,	Virásztó Péter,	Pethe Ferencz,
Bot György,	Echedy,	Pethe Benedek,
Csapó János,	Holló Balázs,	Filipi Jakab özvegye,
Hordos István,	Kalácssütő György,	Ola János,
Bagy Sebestény,	KerekgyártóBoldizsár,	Kovázs Orbán,
Nagy Balács,	Kádasné özv.,	Beor Ambruzs,
Sylepi György,	Kulcsár Simon,	Ludovicus,
Harangi Albert,	Bodothi Balázs,	Megyery Tamás,
Keresztény Pál,	Mészáros özv.,	Eotwes Imre,
Papa Ferencz,	Heothy György,	Mászáros Bálint,
Szabó Vitál,	Varsas Imre,	Kádas György.

E szerint Gyöngyösvárosának, ez évben összes bortermelő lakosa 348 volt. Az általok fizetett tized összege 608 köbölre ment, ezt tizszerezve, s egyszer hozzáadva az évi tized termést, az összes termés 6688 köböl. Az 1578. évi összeirás szerint volt 350 bortermelője, s ezek 733 köböl tizedbort szolgáltattak.

Gyöngyösön a termény állásáról az 1579. évi . terménytized regestruma ad kellő tájékozást. E szerint termelő volt ez évben 171 lakos, s ezektől tized őszi összesen 391, tavaszi 34 kalangya vétetett be, vagy összesen 205 kalangya. Ha 3 kalangyából számitunk egy véka szemet, mintegy 68 egri véka jö ki, mely 676 véka összes termésnek felel meg.

A terményből esedékes lelkészi illetmény nyugtázása 1579-ben Tharnoki Mátyás gyöngyösi gvardián által történt.

1582-ik évben „Nagyszombati Miklós kanonok és szent Magdolna oltárának lelkésze bizonyitja okt. 25-én Gyöngyösön, hogy a decimatortól a bortized octávát megkapta.“

Ugyanakkor Dechi András „a gyöngyösi egyház pásztora“ elismerő iratában szintén az illeték kézhezvételét nyugtázza.

Ugyanazon napról Linczi János „gyöngyösi zárda gvardiana“ igazolja, hogy a lelkészi oktávát megkapta. Ezek szerint, katholikus, protestans lelkészek és a barátok részesültek egyformán lelkészi illetményben.

Gyöngyösvárosa mellett, népes bortermelő falu volt Gyöngyös-Püspöki, és Solymos, melyek mint püspöki birtokok termésök után ötödrészt tartoztak adózni. Az 1577-ik évben felvett bortized rovásban Gyöngyös-Püspöki falu lakosai ezek voltak és a földesuri ötödöt ekként fizették, miután ugy Gyöngyös-Püspöki, mint Solymos-Püspöki földesuri birtok volt.

Gyöngyös-Püspökinek Doha András és Laxay Benedek által felvett regestruma. Egy köböl 15 pintet számolt.

		köböl		köböl	pint
Olasz Barabás	termett	5	ötödfizetés	1	
Mézes János	„	17	„	3½	
Simon Mihály	„	15½	„	3	1⅙
Szabó György	„	1½	„	—	4½
Veres Albert	„	12	„	2	6
Deli Mihály	„	½	„	—	1½
Vida Mihály özvegye . . .	„	12	„	2	6
Tót Gáspár	„	6½	„	1	4½
Szabó Eged	„	1½	„	—	4
Vadasz László özvegye . .	„	1	„	—	3
Szabó Ferencz	„	6½	„	1	4½
Csonakos Ferencz	„	5	„	1	—
Koczo Tamás	„	2	„	—	6
Ada Imre	„	6½	„	1	4½
Boros György	„	5	„	1	—
Poka György	„	1	„	—	3
Kas Mátyás	„	½	„	—	1½
Haskó Ferencz	„	7½	„	—	1½
Vaida Dénes	„	1½	„	—	1½
Varga György	„	3	„	½	1½
Heredi Mihály	„	1	pint	—	⅕
Bogi Kelemen [1])	„	½	—	—	2⅕

[1]) Itt is elégnek tartjuk tájékoztatásul az egyes termelők birtokmennyiségének kimutatására ennyit közölni. A többi egyszerüen a termelők neveit sorolja el.

Boros Péter,
Kis Antal,
Acs Ferencz,
Szabó Pál,
Trombitás Urbán,
Bakó László özv.,
Szabó György,
Mester Mór,
Szabó Simon,
Balog Antal,
Donit Pál özv.,

Külsők:

Ádám Péter,
Szabó György,
Király Imre,
Király György,
Kantor Imre,
Kantor Ferencz,
Pócs Bertalan,
Simon András,
Lit. Márton,
Tar Péter,
Tót Mátyás,
Himely Albert,
Seoter János,
Seres Gáspár,
Lit. Máté,
Orros Benedek,
Tót János István,
Tormos Menyhért,
Szanto István,
Filep Jakab,
Tury János,
Szabó Gáspár,
Bodok Bálint,
Csoka Pál,
Poroszló Pál,
Laka Péter,
Nagy Szabó István,
Koncz László,
Eötves János,
Borbély János,
Lázár Márton,
Timar Dénes,
Sipos Mihály,
Borhy György,
Hajdu Tamás,
Lit. Tamás,
Paradine özvegye,
Szabó Péter,
Lang Mihály,
Variasy Ferencz,
Varga László,
Varga Pál,
Cibak András,
Szabó János,
Szekérgyártó Jakab,
Krison István,
Eötves Menyhárt,
Köles István,
Szabó János,
Szekergyártó András
Bakos Máté,
Ökrös özvegye,
Gazdag Fer. özvegye.
Bélessütő Bertalan,
Vágó Bálint,
Korogi Ambrus,
Kovács Márton,
Porkolab Mihály özv.
Tar Máté,
Goga Lőrincz,
Szabó Boldizsár,
Nagy Vincze,
Nagy János,
Horvát János,
Gardon Tamás,
Szabó János,
Csokor György,
Nyirő Benedek,
Szabó Albert,
Redy István,
Szabó Jakab,
Szabó Tamás,
Szucs Máté,
Borbély Ambrus,
Felföldi Máté,
Szahe Miklós,
Sütő Albert,
Bernát Albert,
Bencsik Miklós,
Szabó Sebestény,
Szabó András,
Fekete Máté,
Peter Mihály özv.,
Kis Pál,
Bodog Imre,
Cipros György,
Peteo Máté,
Baranio György,
Csorba Balázs,
Borbély Sebestény,
Hineli János,
Szabó Eliás,
Nires Benedek,
Kont Pál,
Sütő Tamás,
Kont János özv.

Az összes termés 756 köböl, ennek ötöde 126½ köböl, 129 termelő után.

Ebből lelkészi quarta 14 köböl adatott ki.

A hatvani bégnek engedély-levelért adatott 1 frt 44 d.

Egyéb dijakkal, összes kiadás 28½ köbölre ment.

Solymoson ezen évben 214 szőlő müvelő után szedtek ötödöt s ez 401 köbölre ment. Itt is külön engedély-levél kellett a bégtől. Az összes termés tehát 2406 köbölre ment. Solymos nagyobbb bortermelő község volt mint Püspöki.

A lelkészi illetékre vonatkozó nyugták igy szólanak:

Nos Fr. Thomas de Mohacz Gvardianus monasterii conventus Gyöngywsien. nomin. meo et nom. oim frum meor. qui fungim. in administratione sacrator. Eccliastic. in possessione gywngywspwspeki pro ratione quartar. nost. in dicta possessione pvenient. Cubul. vini septem. agrien. plene et integre psolut. per circumspectum virum dnum And. Doha etc. etc. In cujus rei fidem et testim. has literas dandas etc. Dat. 24 oct. a. d. 1577.

A másik nyugta a protestans pap által kiállitva ez:

Ego Urban Mylopocus minister Verbi dei in Giengieos et Gieongieospispeki fateor nobilem et circumspectum virum Andream Doha de Maklar decimatorem S. Caes. Maj. me de parte octava, que — meam concernebat personam contentasse cubulis 7 agriens. de quibus — quietant. hoc autographo proprio sigillo munito reddo Dat. 24 die okt. 1577.

Egy harmadik nyugtát a solymosi plebános állitott ki: „Ego Mathias Plebánus de possesione Solymos, iste circumspect. Andr. Doha dedit qrtam vini cb 49 in anno 1577.“

Gyöngyös-Halász 1576. évi külön regestruma szerint 67 bortermelővel 199 köböl bor tizedet adott, mely 2189 összes terméshez felel meg.

X. A kishevesi (tiszántuli) kerület termény s bárány-regestruma 1576. évben felvéve községenként a következő eredményt tünteti fel:

Ez évben őszi s tavaszi termésből tizedet fizetett:

Szent-Imrén . .	31	lakos,	tizedelés	alá	összeiratott	526	bárány.
Tomajon	16	„	„	„	„	530	„
Kenderesen . . .	22	„	„	„	„	403	„
Szent-Tamáson .	10	„	„	„	„	185	„
Bala-sz.-Miklóson .	22	„	„	„	„	550	„

zsellér . . . 7, kiknek mindegyike 6 d. kereszténypénzt fizetett.

Tisza-Balán . . .	10	lakos,	tizedelés	alá	összeiratott	370	bárány,
zsellér . . .	3,						
Hegyesbor . . .	19	„	„	„	„	293	„
zsellér . . .	4,						
Nagy-Iván . . .	20	„	„	„	„	252	„
Füreden	18	„	„	„	„	550	„
Szőllősön . . .	20	„	„	„	„	750	„
zsellér . . ,	3,						
Igaron	23	„	„	„	„	730	„
zsellér . . .	5,						
Tiszabőn . . .	20	„	„	„	„	205	„
zsellér . . .	3,						
Gyandán . . .	12	„	„	„	„	165	„
zsellér . . .	2,						
Roffon	18	„	„	„	„	545	„
zsellér . . .	2,						
Burán	14	„	„	„	„	616	„
zsellér . . .	2,						
Szalók	12	„	„	„	„	166	„
zsellér . . .	3,						
Derzsen	14	„	„	„	„	210	„
zsellér . . .	4,						
Szakálloson zsellér	6	„	„	„	„	93	„
Thurpásztón . .	20	„	„	„	„	355	„
Kunhegyesen . .	33	„	„	„	„	460	„
Cheithen . . .	6	„	„	„	„	80	„
Abád	17	„	„	„	„	276	„
Fegyverneken . .	68	„	„	„	„	383	„
Szajolpüspökin .	13	„	„	„	„	110	„
Taksony . . .	18	„	„	„	„	90	„
Bánhalma . . .	12	„	„	„	„	202	„

Ezen összeirás szerint volt e kerületben tizedfizető lakos 488, kik összesen adtak 421 köböl őszi s 587 köböl tavaszi termést. Ebből a lelkészi nyolczad 16 köbölre ment; az archidiaconusi septimát, 48 köblöt, akkori várkapitány Kolonics Bertalan foglalta le. A tizedelés alá vett bárányok összege 9095 volt, ennek tizede 903-ra ment.

A tizedszedési engedélyért, melyről irás adatott ki, a szolnoki bégnek 2 frt 50 kr, s iródiákjának 3 bárányt kellett adni. Leszá-

mitva még a lelkészi nyolczad-illetményt s 96 bárányt, mint archidiaconusi septimat, melyet szintén Kolonics foglalt le, 566 bárány maradt a vár részére. Az akkori bárány érték ez: 3 darab volt 1 frt.

A kerület összes tavaszi és őszi termését is megállapithatjuk, ha a fizetett tizedtermés tizszeresét kiszámitjuk, a mi tesz 4210 köböl őszi s 5870 köböl tavaszi termést, melyhez hozzáadva a tizedeket is: összes termésök volt e szerint 11088 köböl.

Zsellér, kik egyenként 6 d. ker. pénzt fizettek, a regestrum szerint volt 44.

Az 1582. évi összeirás szerint, a kerületben volt 559 termelő lakos, és adtak ez évben 445 köböl őszi s 304 köböl tavaszi életet. Összes bárányállomány volt 9712, a tized 892-re ment. Igy a különbözet nem nagy.

A papi nyolczadot Mohácsi János turpásztói, Nádudvari Iván abádi és Sorsanius János balaszentmiklósi concionatorok vették fel.

XI. A nagyhevesi (tiszáninneni) kerület termény- s bárány-tizede községenként összegezve 1576-ban, Zubor Benedek és Lit. István tizedelő regestruma szerint volt:

Szent-Iványon . .	tizedet	fizető	volt	összesen	37
Fokorún	„	„	„	„	20
Zöghyn	„	„	„	„	24
Kőtelek	„	„	„	„	32
Körü	„	„	„	„	57
Süly	„	„	„	„	52
Szent-Miklós . . .	„	„	„	„	42
Pély	„	„	„	„	29
Vezekény	„	„	„	„	22
Erdőtelek . . .	„	„	„	„	31
Alatka	„	„	„	„	22
Bod	„	„	„	„	9
Boczonád	„	„	„	„	23
Heves	„	„	„	„	150

Csász, ezek a butelki földeket mivelték s ott fizették a tizedet.

Heves-Iván . . .	tizedet	fizető	volt	összesen	20
Átány	„	„	„	„	35
Beő	„	„	„	„	18
Kömlő	„	„	„	„	63
Köre	„	„	„	„	32

Thepel	tizedet	fizető	volt	összesen	56
Bessenyő	„	„	„	„	23
Poroszló	„	„	„	„	78
Alattyán	„	„	„	„	33
Mizse	„	„	„	„	10
Kürth	„	„	„	„	22
Achy	„	„	„	„	17

Cserőközön volt 12 zsellér.

Volt ez évben e kerületben összesen 967 tizedfizető lakos, kiktől bevétetett kalangyában 1157 őszi, 431 tavaszi, melyet magra átszámitva, miután 3 kalangyából számitatott 1 véka (quartal) szem (1 kalangyában 30 marok vagy kéve volt), kijön őszi 384 quartal (véka), tavaszi 143 quartal; ezenfelül szemben őszi 55½ köböl, tavaszi 600 köböl s nyomtattatott 312 véka tavaszi. Négy vékát számitva egy kassai köbölre, mely akkor itt használatban volt, összes tizedbevétel 934 köbölre tehető, melynek tízszerese összesen 9340 köböl termést tüntet fel e kerületben. A kishevesi kerületben az összes tavaszi s őszi termés 11088 köböl. Igy daczára, hogy a nagyhevesi kerület majd két annyi lakost tüntet fel, a termés összegében a kishevesi, vagyis a tiszántuli majd 2 ezer köböllel haladja a Tiszáninnenit. Az év kedvezőtlenségében-e vagy más körülményekben is kereshetjük ennek okát, megmagyarázni nem tudjuk. A kerületben a bárány-tized 1046 darabra ment, mi több mint 11 ezer összes báránymennyiségnek felel meg, a mi azt mutatja, hogy e kerületben az állat-tenyésztés volt inkább kifejlődve Az ár itt is, mint a kishevesiben ugyanez: 3 bárány 1 frt.

A kishevesi kerületnek 1582. évi összeirása szerint, 559 termelő lakosa volt, és beszolgáltatott 445 köböl őszi és 304 köböl tavaszi életet, és szalmában ősszit 176 keresztet, tavaszit 115 keresztet, keresztény pénzt 88 denárt. E kerületből tájékozásul a következő füredi lakosok neveit közöljük: Olá János, Has Bálint, Bathó Menyhért, Polenky János, Kocsi Jakab, Koncsol Barabás, Lukácsi István, Kutasi Imre, Arnoth Máté, Zigethi Miklós, Csengery Benedek, Kovács Miklós, Zalay Demeter, Fazekas Péter, stb. Füred összes tizedfizető lakossága 1582-ben 28 volt.

A nagyhevesi kerülethez közöljük Hevesvárosának 1582-ik évi tizedfizetői névsorából ezeket: Fazekas Márton, Nagy Éliás, Magyar Vincze, Magos Lukács, Kőváry András, Millian Barnabás, Mocsari Máté, Csákó György stb. Ez évben 88 ily tized fizetője volt.

Megjegyzendő még, hogy az 1582-ik évben már Bessenyőn is összeiratott 20 tizedfizető termelő, hol megjegyezve van, hogy Bessenyey György nemes három jobbágya helyett fizetett. Bessenyey későbben az egri várban szereplő vitézek egyike volt.

Az egyes helyek lakosai névsorát azon czélból közöljük, hogy látható legyen azon vidék népességének tiszta magyarsága. Ily magyar hangzásu nevek sorozatát találjuk a többi községekben is.

Ezeknek során itt közlünk némely lelkészi nyugtákat, melyek a tized-regestrumok mellett, apró szelet-papirosokon kiállitva, eredetben csatolva vannak.

A szentmiklósi predicator nyugtája 1576.

En lazar pap Zentmiklósi pradikator adom twttara, hogy ez jelen valo Desmasok 1576. esztendőben Zwbor Benedek és Istvan diak. Enekem az quartat azaz nyolthadot nekem igazan meg atthak atthanak buzat kalangyath $6^1/_2$ kevet 1 fertalyombol buzat fertalyt 4 kinek bysonsagara és erősegere adom pethetes levelem die 7 august 1576. Idem qui supra.

A poroszlói pap nyugtája ez:

En Gal poroszlói pap adom tuttara, hogy az itten vala desmasok 1576. esztendőben tudniillik Zubor Benedek es Istvan Deak enekem az quartat azaz nyolczadot igazan meg attak stb. stb. 25 die aug. a. 1576.

A hevesi pap Warsany Boldizsár, mint „pastor ovium Jesu Christi in Nagy Heves“ bizonyitja, hogy megkapta a quartat sep. 7. 1576-ban kiállitva.

Az alattyáni predicator sept. 4-én kelt nyugtával igazolja az illeték kézhezjutását. 1576.

A patai pap nyugtája:

En Pataj Pal pap vallom, hog' ez bor dezmasok az quartot igazan megattak, attak penig cub. vini $25^1/_2$ Erre attam kezem irasat ő nekik szanok meghivesere 14. nov. a. 1576. Ugyanazon az ki felől szól.

1582-ben Poroszlón még mindig Gallus pap szerepelt és adta a lelkészi illetmény nyugtáját. Kömlőn Pataj János „Krisztus egyházának pásztora“ állitotta ki a nyugtát.

Ezen évben Turpászton Mohácsi János, Abadon Nádudvari János, Balaszentmiklóson Sorsanius Márton, Szakálloson Chehy Pál voltak a predikatorok, kik az illetményeket nyugtázták.

1583-ban juni utolsó napján Batori József hevesi „concinator“ a bárány-quarta átvételét igazolja.

Gallus poroszlói pap 1583. aug. 10-én kelt nyugtájával igazolja ezt. Jászberényi Orbán Hevesen aug. 5-éről keltezi hasonló quartáról a nyugtát.

Ezen községekből katholikus lelkésznek adott illeték nyoma sincs, és igy ily lelkészek itt az időben nem voltak.

XII. A Pathai kerületben 1576. évben Lit. Péter és Hajnal Ferencz tizedszedők regestruma szerint, a községenként fizető lakosok száma ez:

Fancsal . . .	7	termelővel,	Méra	12	termelővel.
Tas	6	„	Visonta . . .	13	„
Atkar . . .	37	„	Ludas . . .	7	„
Réde	23	„	Erk	16	„
Tarián . . .	22	„	Halász . . .	59	„
Oroszi . . .	4	„	Zsadány . . .	23	„
Szücsi . . .	21	„	Nagyut . . .	28	„
Ecséd . . .	15	„	Ugra	24	„
Patha . . .	79	„	Adáas . . .	18	„
Visznek . . .	20	„	Karácsond . .	27	„
Zaránk . . .	33	„	Domoszló . .	18	„
Eörs	13	„	Detk	12	„
Györk . . .	46	„	Sár	7	„
Gyöngyös . .	132	„	Apcz	16	„
Csány . . .	26	„	Horth . . .	62	„

A termelők száma 706; ezektől összesen bevétetett tized fejében 1602 kalangya vagy kereszt őszi és tavaszi, magban 188 véka. Ha három kalangyából számitunk 1 véka buzát [1]) kijő 534 véka. Ezt összeadva a 188 véka szemben lévő bevétellel, 722 egri véka lesz az összes tizedbevétel, vagyis az összes termés ennek tizszerese 7942 véka, mennyit e kerület 706 lakosa termelt; vagy 4 vékát számitva egy köbölre, 1985 köbölre megy az összes termés.

E kerületben, különösen némely községeiben a bortermelés volt a tulnyomó, azért itt a szemes termés csekélyebb mennyiségben mutatkozik. Ezen kerületben 1578-ban a tizedbevétel 1207 kereszt buza és szemben 158 véka. Igy a két évi különbözet nem oly nagy.

[1]) Ismételjük itt, hogy a várszámadások szerint is, 3 keresztből számitottak egy véka szemet. De ez — és itt meg kell jegyeznünk — tiszta eredmény volt: a nyomtató és ebédrész leszámolása után.

Bárány-tized e kerületből kevés vétetett be. Általában a patai, pásztói és debrői terménytized kerületből 1578. évben 425 bárány volt a tized bevétel, igy ezen egész vidéken alig volt 5000 db. tizedelés alá kerülő bárány. Későbbi időben a juhtenyésztés emelkedést mutat, mert az 1583. évi báránytized-összeirás szerint, a Pata-Pásztó-Debrői kerületből tizedelés alá vett bárány volt 8626, melynek tizede 862 bárány volt.

XIII. A pásztói terménytizedkerületben volt tized alá eső termelő 1576-ban.

Pásztón	52 termelő	Mindszent . . .	14 termelő
Hasznos	12 „	Dorogháza . . .	3 „
Báthon	20 „	Szuha	7 „
Szurdok-püspöki .	21 „	Ujfalu	6 „
Maczonka . . .	11 „	Pétervására . . .	40 „
Barla	17 „	Kövesd	23 „
Recsk	21 „	Thar	15 „
Derecske	12 „	Szent Jakab . .	5 „

összesen 279 termelő volt összeirva, kiktől bevétetett őszi 278, tavaszi 25 kereszt, melyből mintegy 100 véka szemes élet, vagy 25 köböl számolható, mely mintegy 250 köböl összes termésnek felel meg.

XIV. A debrői tized kerületben ez évben volt termelő:

Kaal	55 termelő	Lelesz	10 „
Tófalu	10 „	Szent Domonkos .	12 „
Debrő	36 „	Szucs	6 „
Verpeléth 39 (itt rozsot termeltek)		Csehi	13 „
Sirokallya . . .	10 termelő	Bekölcze	19 „
Szajla	14 „	Bocs	15 „
Szék	17 „	Nagybátor . . .	15 „
Varasszó	18 „	Szalók	18 „
Istenmezeje . . .	8 „	Pázmád	23 „
Szent Erzsébet . .	19 „		

Összesen 347 termelő. Összes bevétel volt 424 kereszt őszi, 109 tavaszi, vagyis összesen 533 kereszt, mely háromból egy vékát számolván ad 177 vékát, melyet tizszerezve, az összes termés 1770 vékának felel meg.

Az 1594. évi összeirásban a decimator megjegyzi, hogy Rosvati, Kis Szólát, Kőkut, Pósvárallya, Buja, Bolya, Lak, Nagy Berek, elhagyottak, és mitsem teremnek, Ivád, Füzes, Terpes, nemesi sessiós

helyek. Kiskompolt, Szalók, Bátor, Aranyos káptalani birtokok, ezeken tehát decimálás nem történt.

XV. A pathai bortized kerület 1577. évi összeirása szerint:

Oroszi	76	termelővel	fizetett	94	köblöt
Tarján	208	„	„	156	„
Sücsi	65	„	„	48	„
Ecséd	19	„	„	23	„
Fancsal	24	„	„	16	„
Réde	75	„	„	24	„
Atkár	18	„	„	3	„
Tar	10	„	„	2½	„
Patha	156	„	„	293	„

Volt összes termelő 651 és az összes tized 599 köböl, melynek tizszerese 6589 köböl összes termésnek felel meg.

A 36½ köböl lelkészi illetékről a nyugtát Gyöngyösi Mátyás patai lelkész állitotta ki 1577. okt. 29-én. „Ego Mathias de Gyöngyös parochus et verbi Dei minister de patha, fateor et recognosco etc. percepisse vina c. 36½ octavam partem a providis et circumspectis viris decimat. Ntalay et petro lit. de Nagtalia etc.“

Hasonló nyugták vannak a termény-tized regestruma mellett; egyik a fentebbi pathai papé, másik Nagytállyai Bertalan gyöngyösi lelkészé. „Ego Bertol. de naghthalia verbi domini apud Gyöngyös minister testor me plebanum de Gyöngyös de octava fgum. contentasse. Dat. Gyöngyös ultima Aug. 1577.“

1582-ben János gyöngyösi plebános, és Keserő Tamás „isten igéjének szolgája Patán“ okt. 24. kelt nyugtájokkal igazolják az oktáva átvételét.

A pásztói bortized-kerületben 1576. évben ezen községekben termeltek bort:

		köböl			
Lőrinczen . . .	termett	258	volt	26	termelő
Apczon	„	497	„	34	„
Fancsalon . . .	„	335	„	20	„
Jobbágyin . . .	„	218	„	21	„
Szurdok püspökin	„	370	„	37	„
Szent Jakabon .	„	126	„	18	„
Pásztón	„	2520	„	171	„
Hasznoson . . .	„	96	„	14	„
Taron	„	149	„	21	„

összes termés 4559 köböl, s tizedbevétele 455 köböl volt. Ebből a hatvani bégnek a szabadalmi levélért 6 köböl fizettetett. Összes termelő volt 362.

1577-ben az akkori összeirásban a jelzett falvakban 403 lakos után már csak 309 köböl tized bevétel szerepel. Lőrincz, Hasznos és Fancsal külön összeirásban feltüntetve, Fancsal a patai borkerületben decimáltatott, a másik kettő, ugy látszik, a határos község rovásába vétettett.

A hatvani bégnek, vagy mint itt nevezve van „kapitánynak“ falunként 2—3 köböl kiadás foglaltatik felvéve. A pásztói plebános „János“ elismerő levele szerint a lelkészi illeték megfizettetett. Hasonló nyugtája van János plebánosnak 1577. aug. 20-án keltezve, hogy a termény-quartát is megkapta.

Az 1579. évi összeirásban találjuk először az „itcze“ mérték használatát, ezen jegyzettel „a kerületben egy köböl 30 itczét „justas“ számol.“

Az 1582-ik évi összeirás szerint e kerületben az összes tized alá vett termés 4395 köböl volt, s tizede 439 köbölre ment. Ezen évben Pásztón következő nevekkel biró bortermelők laktak Fekete György, Barta Benedek, Sike Mihály, Koncsik Mihály, Doman Benedek, Kis György, Kala György, Veres Antal, Vas Boldizsár, Szarvas Imre, Laczko György, Barazda Imre, Kassay János, Kovács Tamás stb.

A debrői bortized-kerület, mely a Visonta-Leorike kerülettel együtt tizedeltetett és Saár-debrői kerületnek is hivatott, az 1578. évi bortized rovásban a következő eredményt tünteti fel:

Debrőn	volt	63	bortermelő s	fizetett	55	köböl tizedet.
Verpeléthen	„	69	„ „		54	„ „
Pázmádon	„	40	„ „		34½	„ „

A Leorike-visontai kerületben:

Leorikén	volt	270	bortermelő,	fizetett	322	köböl tizedet.
Visontán	„	19	„ „		21	„ „
Saáron	„	97	„ „		99	„ „
Karácsondon	„	59	„ „		68	„ „
Domoszlón	„	21	„ „		49	„ „

Volt itt e szerint 628 lakos család, mely fizetett tizedben 672 köblöt, mely megfelel 7392 köböl összes termésnek.

A hatvani bégnek szabadalomlevélért 4½ köböl bort adtak.

A debrői pap „István“ volt, ki okt. 22. 1578. elismeri, hogy a quartát megkapta.

1594-ben „Tallay János verpeléti egyház pásztora“ adta ki a bizonyitványt, hogy okt. 20-án a bor illetéket megkapta.

Ezen kerületek községeinek némelyikéből közöljük a lakosok neveit is, tájékoztatóul arra: hogy ezen termelők nevei, általában mind magyar hangzásuak.

A domoszlói bortermelő lakosok nevei 1579-ben igy hangzanak: Kasa Barabás, Csege Mihály, Fejes Orbán, Kali Kálmán, Kozma András, Kasa Balázs, Vámos, Poczik stb. mindannyia magyar név.

Szent-Erzsébeti lakosok 1594-ben, kik szántás-vetéssel foglalkoztak:

biró volt Petri Albert,	Bozó Imre,	Zalók György,
Utasi Mihály,	Csákány Péter,	Kovács Urbán,
Zay Imre,	Utasi Zsigmond,	Bakos Bálint,
Bozó István,	Bakos Ambruzs,	Végh Benedek,
Bakos Albert,	Csengős György,	Holló Simon,
Bakos János,	Gaal Péter,	Parl István,
Barla Albert,	Fejér Márton,	Farkas Ádám.

Leleszi szántó-vetők:

György Benedek biró,	Dienes Máté,	Berki Demeter,
Vina Ferencz,	Soros Jakab,	Nagy Lukács,
Kakuk Ambruzs,	Vég Albert,	Ipacs Antal,
Kovács Antal,	Konya Pál,	Egri Pál.
Marton Tamás,	Barla János,	

Verpeléthi szántó-vetők:

László Antal,	Varju Balázs,	Forrai Balázs,
Bakos Mihály,	Domoszlai Jakab,	Lenárt Sebestény,
Sohonnai Tamás,	Geczi Péter,	Nitrai Márton,
Lesztal Ferencz,	Szeredy Demeter,	Nagy Tamás,
Veres György,	Suba Lukács,	Varga János,
Zocza György,	Baróczy Gáspár,	Szabó Tamás stb.

Debrői szántó-vetők:

Szeöke György,	Török György,	Balogh Tamás,
Unghi Máté,	Kovách Mihály,	Koncz Miklós,
Káli Bálint,	Csomor Péter,	Király Péter,
Honci Gáspár,	Varga János,	Burka Antal stb.

Mindannyia tiszta magyar hangzásu név.

NEGYVENEGYEDIK FEJEZET.

I. A tizedrovások szerint kimutatott megyebeli bor- buza-termény s bárány mennyiségének összesitése. II. A megye jobbágynépességének száma, az urbarialis, tized s adó összeirások alapján. A termény összesége s esedéke fejenként. III. A kurialis és egy telkes nemesek, egyházi férfiak, mesteremberek, molnárok száma. Az allodialis s kurialis földek általában, a müvelés alatti földterület mennyisége. A lakosság nyelve s nemzetisége.

I. Most már termény s bortized kerületenként összesitve a tizedfizető lakosokat és a tized után a termény (buza, árpa, stb.) s bor egy évi esedékes összes termését, az eredmény a következőkben fog előttünk állani.

Terménytizedet fizető:		Összes évi termény egri vékával.
Egerben	39	271
Felnémeten	138	1110
Czegléden	16	
Nagytállyán	49	825
Makláron	195	1848
Gyöngyösön	171	676
Kishevesi kerületben	488	33264
Nagyhevesi kerületben	967	28020
Patai kerületben	706	7942
Pásztói kerületben	279	1400
Debrői kerületben	347	1947
Összesen:	3395	77303

Bortizedet fizető:		Összes évi bortermés köbölben.
Egerben	366	9645
Felnémet	370	8830
Czegléd	70	
Nagytálya	449	7238
Maklár	263	4222
Gyöngyös	348	6688
Gy.-Püspöki	129	756
Solymos	214	2406
Halász	67	2189
Patai kerület	651	6589
Pásztói kerület	362	4559
Debrői kerület	628	7392
Összesen:	3917	60614

Az 1548-ik évben — mint ezt Dobó kora ismertetésénél kimutattuk, — a szorosan vett egri hegyekben 6570 köböl bor termett.

Felnémet és Czegléden 12185, egy köbölben 15 pintet számolva. Gyöngyösön 16940 köböl, egy köbölben 8 pintet számolva. E különbözetek az időjárásnak vagy a terjedtebb kulturának tulajdonithatók? eldönteni nem tudjuk. Azt a körülményt sem szabad figyelmen kivül hagyni, hogy az egyes szőlőhegyek, a szomszédos falvak között, a tized szedési helyre gyakran átcseréltettek, s igy egyszer egyik helyen, más alkalommal másik helyen mutatkozik többlet.

Báránytizedet illető regestrumok a kis- s nagyhevesi, patai s debrői kerületekből állanak rendelkezésünkre.

Ezek szerint:

a kishevesi kerületben egy évi összes bárány-mennyiség	9095;
a nagyhevesi kerületben „ „ „ „	11000;
a pata- pásztó- s debrő kerületekben „ „	8626
Összesen: . . .	28721

Ennyi lett volna Hevesmegyében az összes bárányok egy évi állaga.

Az összes évi buzamennyiség pedig (buza, rozs, árpa, zab stb.) 77303 egri véka;

az összes évi bortermés 60514 egri köböl.

A termény-tizedfizetők száma	3395
A bor-tizedfizetők száma	3917
Vagyis a termelők összes száma . . .	7312

Ebben nem foglaltatnak a mintegy 135-re menő megyei községnek birái, kik fizetés kötelesek, de szabály szerint a tizedfizetés alól felmentve voltak s igy a regestrumba nem iktattattak; kiknek száma, mert a nagyobb községekben kettő, sőt három is volt — 180-ra tehető. Ezekkel a fentebbi szám 7492-re emelkedik.

Nem foglaltatnak a zsellérek, a nemes kuriák lakói s egytelkes nemesek. Az egri völgyben Tihamér, Szőllőske, Felső-Tárkány fizetőit s terménymennyiségét sem vettük számba, miután ezen községek Borsodmegye kiegészitő részei voltak. A fentebbi összegezésben Hevesmegye jobbágy lakos családainak száma, és a jobbágy telkek s földek évi terménymennyisége állapitható meg: azonban, tekintve a tized, adó összeirás valószinü hiányosságát, csak is hozzávetőleg.

II. Az ismertetett adó, urbér s tizedösszeirás adataiból a megye birtok, gazdasági s népesedési viszonyaira a következő eredményeket vonhatjuk le.

Az 1552-iki adóösszeirás szerint volt a megyének összesen 1288 portája.

Az 1569-iki összeirás szerint volt 1745.

E szerint emelkedés mutatkozik 457 portával. A tényleges gazdasági fejlődést tekintve, ez csak látszólagos.

A porta, mint adózási alap, mint tudjuk, tulajdonképen számitási czimet képezett már ez időben, régi valódi tárgyától, hogy tudniillik egy porta egy telkes háznak felelt meg — eltért. Ez világosan kitünik már az 1552-iki adóösszeirásból, melynél kimutattuk, hogy például az egri püspöki vár hevesmegyei falvaiban volt összeirva 213 porta; ugyanezen falvakban, az 1551-iki urbarialis összeirás szerint volt müvelés alatt 253 egész jobbágytelek, melyen 488 jobbágy lakott.

Ezekben tehát egy portára $1^1/_5$ telek s 488 jobbágy családból $2^1/_3$-ad esik. Ebből egyszersmind meghatározhatjuk azt is, hogy a megyében az 1550-es időben, egy portára $1^1/_5$-öd telket számitva, mintegy 1545 jobbágytelek volt müvelés alatt, melyhez még hozzáadva a községi birák javára levont, mintegy 180 biróra eső 100 illetve, $^1/_5$-öddel több, tehát 120 telket, az összeg 1665 telekre, az erre eső lakos családszám: 3205-re vagy még 180 birót hozzá számitva 3385-re megy. 180 biró után 100 telket számitunk, átlag azért, mert a birák nem egész telkesek voltak mindig.

Az 1569. évi adóösszeirás 1745 portát tüntet fel, ebből a megyei püspöki birtokra, mint az könnyen kiszámitható, 322 porta esik.

Az 1569-iki urbarialis összeirás szerint, ezen püspöki falvakban 227 telken 1258 jobbágy találtatott. Mig a porták száma tetemesen emelkedett, a müvelés alatti telkek száma — volt 1552-ben 253 — 26-tal fogyott, akkor midőn a népességnél ismét majd háromszoros emelkedést észlelünk.

Ebből az tünik ki, hogy az 1570-es években a megye népessége, az 50-es évekhez képest nagyban emelkedett. Ebből az is világos, hogy a megye népessége a mohácsi vész utáni polgár-háború, majd a Perényi korszak, majd Buda, Hatvan megszállásával a török dulás folytán fogyott meg. Még 1552-ben is majd 40 volt község, mint elpusztult jeleztetik, és 138 adózó község iratott össze, holott a 15-ik században 279 községe volt Hevesmegyének.

Ha már most az 1569. évi portalis, és 1570. évi urbarialis összeirás adatait, a püspöki falvakra összevetjük, kitünik, hogy egy portára átlag most már nem egy egész, hanem csak $^2/_3$-ad telek esik, mintegy 6 jobbágygyal. Ebből világos, hogy Istvánffy feljegyzése, hogy az ő idejében egy porta alatt 10 jobbágy család is lakott, Heves-

megyére nem volt alkalmazható. Az lehet, hogy a török pusztitásoknak annyira ki nem tett vidékeken, ama feltevés helyt állhatott; de Hevesmegyében, mint ebből látható, az a tényleges valóságnak nem felelt meg.

Ezt még részletek felsorolásával is igazolhatjuk. Igy az 1564. évi dicalis összeirás szerint Pétervására volt 15 portája; [1]) ezen időben történt urbéri összeirásnál 23 telkes, s 26 zsellér lakosa soroltatik fel. [2]) Ha egybe is vesszük a lakosság számát, mely 49-re megy, alig esik valamivel több egy portára 3 lakosnál, s egy portára majd $1^1/_2$ telek esik.

Nagy-Tállyán az 1564-iki adóösszeirás szerint volt 53 porta. Az 1566-iki urbéri összeirás szerint volt 24 telken, 336 jobbágy család. Tehát itt egy portára $^1/_2$ telek, s mintegy 6 jobbágy család jut. Felnémeten volt 54 porta, az urbéri összeirás szerint 26 telken 385 lakosa, mely körülbelül a nagytállyai viszonynak felel meg.

Gyöngyösön volt 140 összeirt porta, s a tizedlajstromok szerint volt mintegy 519 tized fizető lakosa, s igy egy portára alig esik 5 lakos. Tiszanánán volt összeirva 17 porta, az urbéri összeirás szerint volt 22 telken 27 jobbágya. Itt ismét egy portára több mint egy telek esik, s két jobbágy lakos nem számitható egészen.

Ime már ebben felvilágositást talál az országgyüléseken több izben hangoztatott panasz, hogy a telkek aprózódnak, s a porták számitását ehhez képest, a jobbágyok száma értékéhez kell alkalmazni. De a müvelés alatti telkek mennyisége stagnálásának, és helyenként az egyes telkeken a népesség nagy emelkedésének oka, a körülményekben is keresendő. Egyes nagyobb biztonságot élvező helyek népesedtek rendkivülileg, más a közbiztonságra veszélyes helyek telkei elhagyatottakká lettek. Igy az egri várnak 1577-ik évi urbariális összeirása szerint az egri vár tövében levő Czegléd 7 telkén 44 jobbágycsalád volt, még pedig egy telken volt 8, másikon 4, harmadikon 5, negyediken 9 stb. Felnémet 23 telkén 291 jobbágy volt, tehát egy telekre 12 jobbágynál is több esik. De Gyöngyös-Püspökiben, 21 telkén már csak 46 jobbágy és 27 zsellér volt, s mint részletesen elsorolva van, némely telkén 3, némely telkén 2 és 1 család lakott. Igy, egy-egy telken élő jobbágy-családok számát meghatározni egyáltalában nem lehet, az mindig a viszonyoktól függött. Volt község, hol egy jobbágy-telken 8—10, sőt több család is

[1]) Lásd az okmánytár 13 és 24 sz. — [2]) A lakos alatt egy családfő értendő mindig.

lakott, hol a körülmények a népesedésre, és a nyugodt életre kedvezők voltak; más exponált községekben, 8—10 egész telken alig található 8—10 egész jobbágy család.[1])

Mindezekből az tünik ki, hogy az adóösszeirásnál egyes községekben a müvelés alatti telek s a jobbágy értéke együttesen vétetett számba, s ez főleg a helyi körülményektől függött. Ezek összevetésével Hevesmegyében egy portára a 16-ik század második fele közepén 6 családnál több nem számitható.

Az 1570-es évek urbarialis összeirásai alapján, melyek szerint egy portára $^2/_3$-ad telek számitható, tehát 1745 portára mintegy 1162 telek: az egész megyében ez időben már csak 1162 telek, ehhez adva a birákat illető részt, 1262 telek lett volna mivelés alatt, mintegy 7572 jobbágygyal, melyből átlag egy telekre mintegy 6 család esik. Ha most a tized összeirások eredményét megnézzük, mely szerint összesen 7492 tized fizető lett volna a megyében, látni fogjuk, hogy a két szám-csoport csekély külömbséggel egyezik. A különbözet azon körülménynek is tulajdonitható, hogy a 7492-re menő tizedfizetők között, ugyan egy személy, mint termény s bortized fizető, tehát kétszer is szerepelhet, mely külömbözet kiegyenlitésére még nagyobb összeg is bátran feltehető.

Adatainkból most már megállapitható az, hogy Hevesmegyének az 1570—80-ik években minimalis számitással 7—8 ezer jobbágy család lakosa volt. Vegyük fel a 8 ezer családot: ha egy családban átlag 5 lélek számot veszünk, [2]) 40 ezer lélekre tehető a megye jobbágynépsége. A tized-lajstromok végösszegezésénél a megye évi

[1]) Egy jobbágy család gazdasági felszerelése s értéke meghatározásához mi adattal nem birunk. De érdekesnek tartjuk, Marmarosmegye, Remete községének 1554. évi felvételét megismertetni, melyből tájékozást meritheti, egy jobbágy család gazdasági értékéről.

Remetén volt 12 jobbágy telek. Az első telken lakott 1 jobbágy 1 lóval, 6 ökörrel;

a másodikon: 1 özvegy 8 marhával, 1 jobbágy 2 lóval, 4 ökörrel;

a harmadikon: 2 jobbágy 4 lóval, 6 ökörrel;

a negyediken: 2 jobbágy 3 lóval 10 ökörrel, 1 zselér 2 tehénnel stb. stb. Lásd: Acsády Magy. Or. pénzügy.

[2]) Elfogadjuk statistikusaink véleményét, hogy egy családban öt lélek számoltatik. Statistikusaink ugyan ezen századból adatokkal nem igazolják ezen feltevést, mert ez időből népszámlálási adataink nincsenek, s igy ez az ujabb korból levont következtetés szinével bir. Ha mi elfogadjuk e feltevést, ezt tesszük azért, mert már némi adatokkal is támogathatjuk azt. Ez adatokat az 1579. évi török defterekből vesszük, hol, nevezetesen nógrádmegyei községekben az egyes házakban levő családok összeirva vannak, de csak a férfiak, apa, fiu, testvér, szolga; a női személyek kihagyvák. Hogy pár példát idézzünk: Egeg faluban van 35 ház, 90 férfi taggal. Kis-Tur faluban 8 ház 12 fitaggal; Bujakon 38 ház 67 fitaggal; Borsó-Berényben 28 ház 42 fitaggal; Kőkeszíben 10 ház, 22 férfilélekkel stb. Átlag egy családra $2^1/_2$ férfilélekszám esik. Egy családra ennyi női lélek számot anyával, feleséggel, leány-gyermekkel, szintén feltehetünk, s igy kijő az 5 lélekszám egy családra. Magy. Or. Török kincstári Defterek I. k.

buzatermése 77303 egri vékára, bortermése 60514 egri köbölre ment. A buzatermésből, 8 ezer családot vévén fel, egy családra $9^3/_4$ véka esik egy évre. Ha egy vékából 120 czipót számitunk, az akkori sütési mód szerint a $9^3/_4$ vékából 1120 czipó süttetvén, egy családra naponként $3^1/_5$ czipó, vagyis egy czipót félfontosra véve, egy családra másfél font kenyérnél valamivel több esik.

A 60514 köböl borból, ha tisztán a 4108 családra menő bortermelőt vesszük fel, kitünik, hogy egy családra 15 köböl esik, mely 15 pinttel számitva 225 pintet tesz ki, s pintjét 8 denárra téve, mintegy 18 frt értéket képvisel egy-egy családra, mely mai értékben mintegy 108 frtot tesz, a mi elég szép jövedelemnek mondható.

III. Ezzel a megye népessége, müvelés alatti birtokállománya és terménymennyisége kimeritve nincsen. Az allodiumokról, ugy a kuriális nemesség megmüvelt földje mennyiségéről csak hozzávetőlegesen szólhatunk. Fentebb Hevesmegyében 90-re mutattuk ki a kuriák számát.

Ha egy kuriára két családot számitunk, és egy családra öt lélekszámot veszünk, 180 nemes család, mintegy 1000 lélekkel lakott volna Hevesvármegyében. E 180 nemes család 90 kurián, egy kuriát átlag 3 telekre véve, 270 telek földet birt volna müvelés alatt, mely a müvelés alatti 1262 jobbágytelek száma negyedének alig felel meg. Magyar holdakban az 1262 jobbágytelek kitesz, — egy telekben 50 holdat véve, — összesen 63100 holdat. A 270 kuriális telek pedig 13550 magyar holdat. Ezzel a megmüvelt föld mennyisége kimeritve nincs, mert még allodialis birtokok is voltak, melyeknek müvelés alatti mennyiségéről tájékozást nem birunk, s az egy telkes nemesség is müvelés alatt tartott valamelyes földterületet. A 63100 hold jobbágy föld, és 13,550 hold nemesi föld összesen 76,650 holdat tévén, 8000 jobbágy családot véve fel, egyre esik mintegy 9 hold megmüvelés végett. Ez azonban nem mind szántás alatt álló földmennyiség volt, mert ebből egy rész szőlő, más rész rét, legelő vala.

Az urbéri összeirásokból azt látjuk még, hogy magában Egervárosában az 1570-es években több volt 150 nemes lakosnál, kik ide kétségkivül a törökök elől menekültek. Ezek egy része, talán nagyobb része, kurialis nemes volt, mert az egy telkes nemesek nem annyira voltak kitéve a török üldözésnek. Bár ezek között is nagy számmal voltak, kik a várban katonáskodtak és családjaikkal Egerben telepedtek meg. A megyei nemesség ugyan is kizavarva ősi kuriájából s telkeiből, tömegesen ment most már az egri vár állandó katonai tisztségére, s keresték ott nemcsak biztonságuk, hanem

megélhetésök módját is. Bizonyosan a siroki vár is, mely előbb Országh Kristóf, majd halála után nővérének férje Török Ferencz birtokába jött, tért nyitott a vagyonában megfogyatkozott megyei nemesség elhelyezése s a katonai pályán kenyere biztosítására. A siroki várban állandó 100 főből álló őrség volt tartandó. Ennek jó része is a megyei nemességből került ki.

Az egytelkes nemesek mennyiségének csak hozzávetőleges megállapitására sem birunk tájékoztató adatokkal. Ha a megye jobbágynépességéből következtetnünk lehet az egytelkes nemesi állomány összeségére: a jobbágytelkek s a nemesi kurialis telkek állománya közötti arány folytán, az egytelkes nemesi állomány összegét kevesebbre tenni, mint a mennyi a kurialis nemes volt, alig lehet. E szerint, ha 200 egytelkes nemesi családot veszünk fel, szintén 1000 lélekkel, valószinüen a minimális feltevés szinvonalán állunk.

Vagyis, Hevesmegyében ezen korban a jobbágynépesség lélek száma 40 ezerre, a curialis nemességé s az egy telkesé, mely mintegy 10000 ezer holdon gazdálkodott, 2000-re tehető, összesen 42 ezerre.

Fentebb láttuk, hogy a 63 ezer hold jobbágyföldön, mintegy 77 ezer véka szem termett. Tehát 1 holdra $1\frac{1}{4}$ véka buza szem esik; 100,000 holdra e szerint 125000 véka, és 42 ezer lélek számot véve fel, egy lélekre 3 véka számitható. Itt is meg kell jegyeznünk, hogy a felvett 100 ezer hold, nem tisztán szántó földnek veendő.

Fentebbi kimutatásunk szerint, egy öttagu családra naponként $1\frac{1}{2}$ font kenyér esett, vagyis egy évre $9\frac{3}{4}$ véka buza. E számitás szerint egy lélekre 3 véka, öt tagu családra 15 véka. Első kimutatásunk a tized összeirásokon, emez a telkek mennyiségén alapszik, a mi mutatja, hogy a tizedösszeirások a tényleges valóságnak nem feleltek meg.

Ezen lakosok neveik után itélve, kivétel nélkül magyarok és magyar nyelvüek voltak.

Ezen korban tehát, a régi idegen telepedéseknek, — ha voltak, — immár semmi nyoma. Eger és Gyöngyös vidékén, vagy a Mátra helységeiben Szent-Erzsébeten, Leleszen, mint a Tisza-vidékén magyar hangzásu nevekkel találkozunk egyformán. A nevek hangzásából, a Mátra vidékén különleges palócz tipusnak nyomát sem észlelhetjük, mely az ujabb időben bizonyos feltevéseknek szolgált alapjául.

E tekintetben nézetünket majd az ujabb kor ismertetésénél fogjuk indokolni.

A lelkészek száma, 110—120 községben ez idő szerint 30—35-nél

többre nem vehető, mely a káptalani tagok számával legtöbb 50 főre megy. Ez időben a vallás-erkölcsi élet igényei, a hodoltság területén állandó török-magyar harczi küzdelem, s marczona katonai élet durva elfajulása folytán is, teljesen háttérbe szorultak; hozzájárult ehhez a hitujitás s követői által az elmékben előidézett convulsio, mely a lelkészi illetmények kiszolgáltatásánál is, különösen a tizedeknek katonai kezelése folytan hátrányos befolyását érvényesitette s e körülmény is apasztotta a lelkészek számát. A tized összeirásoknál észlelhettük, hogy a kath. lelkészek helyét concionatorok, praedikatorok foglalták el, s a községek nagy számánál, lelkész ez idő szerint nem is található.

A molnárok száma a majd pusztuló, majd épülő malmok számával állott arányban, ezt pedig a szükséglet szabályozta. A malmok száma időnkben 20-nál többre nem tehető. Az Eger s Gyöngyös vidékén települt iparosok s kereskedők számára sem birunk tájékoztató adatokkal. A mi feltevésünk szerint Eger s Gyöngyös kereskedői s iparosai, a porták összeirásánál mind felvétettek.

NEGYVENKETTEDIK FEJEZET.

I. A 16-ik s ázadbeli érték s árviszonyok Hevesmegyében. Az ür és sulymérték, fertály, köböl, pint, itcze, mázsa, font, öl, curialis s jobbágy sessio. II. Az ürmérték, a fertály. III. A pénzérték. IV. A terményárak; a 16-ik századbeli munkadij, a gazdasági czikkek értéke. V. Az értékviszony a maihoz.

I. A 16-ik századbeli érték s árviszonyok megállapitására szükséges, hogy mindenekelőtt ez időben használatban levő ür, suly, és hosszmérték milyensége tisztába hozassék.

Ezen időbeli már ismertetett várszámadásokból, tized s urbéri összeirásokból tudjuk, hogy Hevesvármegyében a szemes életre használt ürmérték „quartal“ „fertály“-nak [1]); a folyadékra használt mérték „kubulus“ „köböluek“, „pintnek“ és „itczének“; a sulymérték, „mázsá“ és „fontnak,“ a hosszmérték ölnek neveztetett.

A kubulus, köböl, a nagy 15, a kisebb 12 és 8 pint volt, mint ez különösen a tizedösszeirásoknál, annak élén, rendesen feljegyeztetett. [2]) Egy pint 2 itcze volt. Ez is a tizedösszeirások egyikében jegyeztetett fel, hol olvassuk: hogy a bortizedelésnél „köböl“ használtatik, mely „30 itczét teszen“, ez pedig más helyen 15 pintnek jeleztetik.

[1]) „Egy vasas fertál“. Egri vár invent. 1562. [2]) Cubulus continet pintas 15; Cubulus continet pintas Budenes 8. etc. 1575. évi tizedöszszeirásban. Kamarai lvtár. Itt megjegyezzük: hogy a „véka“ elnevezésnek e korban mi nyomát nem találtuk.

Az a kérdés most, hogy a pint vagy itcze mekkora ürtartalmu volt. Erre, alább következő ismertetésnél foglaltatik majd érdemleges válasz.

A sulymértékre használt mázsa és fontra nézve, az egri vár 1551-iki leltárában, melyet már részletesen ismertettünk, foglaltatik felvilágositás. Ezen leltárban irva van: „puskapor vagyon 3613 font, mely teszen 36 mázsát 13 fontot.“ Tehát egy mázsában 100 font volt. A fontnak milyensége is, majd az alább előadandó adatok s körülményekből nyer bővebb felvilágositást.

A hossz és térmérték megállapitására szükséges tudni, hogy korunkban a várbirtokok mellett, melyek a mai uradalmaknak feleltek meg, kurialis vagy „királyi sessiók“, és jobbágy sessiók képezték a birtokállományokat. Ezek természetéről más helyen emlékezvén meg, itt a terjedelemről kivánunk rövid ismertetést adni.

A várbirtokok terjedelme különböző volt, s hold számra nem vehető. A kurialis vagy királyi sessio azonban már hold számra osztatott, és egy ily sessio 150 holdra ment. A jobbágy-sessio mintegy 50 hold volt.

Verbőczy hármas könyve szerint, egy jobbágy-sessio örök becsértéke 10 márka vagyis 40 frt, a kurialis sessio pedig háromszor annyi értékü, tehát 30 márka, vagyis 120 frt volt. Ez azonban csak a hivatalos becslésnél vétetett igy, tényleges értéke egy kuriának 200 – 600 frt volt. Egy hold 864 □ ölet tett ki, szintén Verbőczy hármas könyve szerint. Az öl pedig, Verbőczy hármas könyve mintája szerint számolva 2·88 méter volt.

II. Az egri várban, és igy bizonyosan az egész megyében, e korban használatban volt ürmérték a fertály, quartál milyensége megállapitására, Salamon Ferencz „Budapest története“ harmadik kötetében a budai ürmértéket ismertető fejezetét hivjuk segélyül. [1]) Nevezett tudósunk a 15-ik század közepén használatban volt budai ürmértéket okirat alapján igy ismerteti: hogy „4 budai Wecht lisztből 1500 db. 10 uncias zsemlyét sütöttek“ — mint az a budai sütőmesterek általa idézett városi szabályaiban megállapitva foglaltatik. Kifejti az idézett szabályzat alapján, hogy ha 4 Wecht lisztből 1500 db. 10 unciás zsemlyét sütöttek, egy Wechtből 385 db. 10 uncias zsemlye telt ki. Egy unciát 2 latnak, 16 unciát 32 latnak vagy is 1 fontnak, 100 fontot egy mázsának jelöl meg forrásunk. Ezen budai

[1]) Lásd a 190. és 195. lapokon.

„Wecht“ helyenként és időnként „köböl“-nek is neveztetett. Ez volt a budai köböl, mely annyi lisztet tartalmazott, hogy abból 375 db. 10 uncias zsemlye, vagyis 234 font 12 lat sütemény készitetett, melynek negyede vagy fertálya tehát 58 font és mintegy 3 latot tett ki.

Dobó számadásaiban, de a későbbiekben is világosan feljegyeztetett, hogy az egri várban egy „quartal“ vagy „fertály“ lisztből 110—20 czipó süttetvén, ily czipókból 4 adatott egy napra, egy-egy várbeli élelmezésre jogosultnak. Most az a kérdés, hogy e czipó mily sulyu lehetett? A mai katonai kenyér-adag egy napra 840 gram, másfél font. A mai katonai kenyér készitésénél, a liszttartalom bőségére helyeztetik suly, s a só és vizmennyiség a minimumra szállitatik. Az $1^1/_2$ font katonai kenyér, bizonyosan tápdusabb ugyanannyi sulyu piaczi kenyérnél. Korunkban aligha ügyeltek a kenyér ekkora tömörségére, és nem tévedünk, ha az akkori napi kenyér adagot két fontra tesszük.

De ebben megerősit az a feltevés is, hogy az egri várban és a megyében az 1405. évi 6. tczikk alapján a budai mérték használtatott. Eger és Hevesmegye 10—15 mértföldnyire Budától, kétségkivül annak kereskedelmi befolyása alatt volt, és már ez oknál fogva is azonos mérték volt használatban itt és ott. Ha e feltevés áll, mit majd alább kétségkivülivé teszünk, az egri várban használt „fertály“, melyből 110—120 czipó süttetett, nem volt más, mint a budai Wechtnek vagy köbölnek „fertálya,“ negyedrésze, melyből 58 font 3 lat sütemény került ki, vagy is 110—20 félfontos czipó, milyen 4 darab, vagyis összesen 2 font adatott egy-egy élelmezettnek.

Most már az a kérdés, hogy a mai mértékkel számitva, milyen volt az az ürmérték, a „fertály,“ mely annyi lisztet tartalmazott, hogy abból 58 font, vagyis 22 kilo kenyér került ki? Ezt is megállapithatjuk hozzávetőlegesen, ha az 58 font kenyér előállitásához felhasznált viz, só mennyiséget levonjuk, és a mi igy marad, az lesz a liszt sulya, és ez fogja feltüntetni az ürmérték milyenségét. Itt csak átlag számitást tehetünk, és ha a viz, só részekre 30%-tólit veszünk fel, az 58 fontból vagyis 32 kiloból levonva azt, a lisztsulyra mintegy 21—22 kilo marad, mely 31—32 litermennyiségnek felel meg. Ezen számitást bárki is ellenőrizheti és lehet, hogy a 30%-tóli levonás kevés, mások kenyérsütési gyakorlata szerint sok; de ezen adatok összevetéséből következtetni lehet, hogy az egri kérdéses „fertály“ 31 literes lehetett.

Hogy őszinték legyünk, ismételve kijelentjük, hogy ezen számitás igen hozzávetőleges. De Salamon munkájából idézett budai sütők szabályzatának mérési számitásai sem egész pontosak. Első részében az mondatik, hogy 4 Wecht zsemlyelisztből 1500 db. 10 unciás zsemlye kerül ki, tehát egy Wechtből 234 font 12 lat, melynek negyede 58 font. Második részében 3 Wecht kenyérlisztből már 660, 40 latos kenyeret sütnek, melyből egy Wechtre 275 font, negyedére 68 font esik, tehát itt ugyanazon Wecht lisztnek a süteménye, tetemes különbséget tüntet fel a sulyban.

Az idézett szabályrendelet végén az foglaltatik, hogy „egy Wecht liszt nyom 236 fontot.“ Salamon erre alapitja az ürmértékre vonatkozó többi tételeit, és következteti, hogy egy Wecht 146 liter volt. Ennek negyede 36 liter, és ez nagyobb lenne, mint az általunk bemutatott egri „fertály.“

De nem szabad figyelmen kivül hagyni azt, hogy midőn a tudós szerző a Wecht lisztből sütött kenyér sulyát, és a liszt sulyát összeveti, és egyenlőnek találja, nem veszi számitásba, hogy ugyanazon lisztből sütött kenyér sulya mindig tetemesen haladja a liszt sulyát. Én több sütő helyről szereztem kimutatást, és az eredmény az: hogy a kenyér a liszt sulyát 25—30%-val haladja. A budapesti sütők egyesülete kimutatása szerint 85 kilogram lisztből 110 kgram kenyér kerül elő. Tehát 25 kg. viz és só a többlet. Igy tehát egy Wechtnek lisztsulya, nem lehet ugyan olyan, mint azon Wecht lisztből sütött kenyér sulya. A fentebbi kimutatás szerint, ma 58 font kenyér előállitásához mintegy 22—23 kilo liszt szükségeltetik. Ennek igy kellett lenni régen is. Fentebbi számitásom, mely szerint egy budai Wecht vagy köböl negyedéből az egri várban 58 font kenyeret sütöttek, és ennek előállitásához mintegy 22 kilo liszt ment fel, ezzel igazoltnak tünik fel.

Én 21—22 kilo lisztet, 31—32 liter mennyiségnek állitottam, a milyen ürtartalmu lehetett az egri „fertály“. Különféle helyeken eszközölt mérések eredményéből vontam le ezt. Salamon szerint 1 liter 0, 1, 2, 3, 4-es liszt 55 deka. Több malomból szerzett kimutatások, 55—65 dekát igazolnak, különösen az ugynevezett paraszt őrleményből, milyen volt a 16-ik századbeli is. Egy litert 65 dekának számolva, 21 kilo 35 deka tesz 31 litert.

Mindezen adatokból következtetve, a kérdésben forgó budai ürmérték, a Wecht vagy köbölnek „fertálya“ volt az egri várban e néven használt ürmérték, mely mintegy 31 literes lehetett.

Ezek elsorolása után reátérhetünk a kérdéses ürmérték milyenségének minden kétséget kizáró igazolására.

Mint már érintettük, az 1405. évi 6. tczikk hiteles mértékül országszerte a budai suly, ür s hossz régi mértéket alapitotta meg, s ennek használatát tette kötelezővé országszerte. Fel sem tehető már ez oknál fogva is, hogy Egerben más mértéket használtak volna, mint az igy törvényileg megállapitottat annál is inkább, mert Eger s Hevesmegye egészen a budai kereskedelem befolyása alatt állott. Az 1588. évi 30, ugy az 1655. évi 31, s 1723. évi 45. tvczikkek ezen budai régi mértékeket, ujból törvényesen használandó mértékeknek jelentették ki, s az alispányok utasitattak, hogy megyékben, városokban falvakban e mértékeket helyreállitsák s a hitelesitésről gondoskodjanak. Megjegyzendő még itt, hogy az 1655. évi 31. tczikkben kimondatott, hogy a pozsonyi mérő a budaival azonos, s igy ennek használata megengedhető. Az ürtartalmát ezen törvény szerint, Hevesmegye 1660. évben Füleken tartott közgyülése következőképen határozza meg: „ezen vármegyékben mindenütt egyenlő kila legyen az pozsonyi sapuhoz szabva, melyben tér 64 igaz budai itcze.“ [1]) Vagyis ennek fele 32 „igaz budai itcze“, az egri várban használt „fertály.“ Egervárosa levéltárában még ma is látható egy 1745-ben készült hiteles kőürmérték, mely általam felmeretvén, nagyobbika 63, kisebbike $31^1/_2$ literes tartalmunak találtatott, vagy is a nagyobb a kila, a pozsonyi mérő, vagy szapu, a kisebb ennek fele a „fertály“, vagyis a később vékának nevezett ürmérték, mely 40 régi bécsi, vagy 32 budai itczének, illetőleg 31 liternek felel meg, — lévén a budai itcze csekélységgel nagyobb a liternél [2]) — mely ugyanazonos az egri várban használt ürmértékkel, ugyanazonos a budai „Wecht“ negyedével.

Megjegyzendő még itt, hogy később e vidéken is, különösen a katonaság körében, használatba vett kassai köböl fele, mintegy $12^3/_4$ budai itczével volt kisebb a pozsonyi mérőnél. Igy Heves és K.-Szolnok megyék 1662 évi febr. 15-én felvett jegyzőkönyve szerint, a kassai tanácskozmány folytán, a megye minden porta után, „10 kassai köböl buzát volt kiállitandó, mely megfelelt 18 pozsonyi szapu, vagyis mérőnek az itteni mérték használata szerint.“ [3])

---

[1]) Hevesmegye levéltárában található. [2]) Egy régi magyar vagyis budai itcze $9^1/_{10}$ liter.

[3]) „Ex parte hujus Cottus cederent a singulis portis — singuli decem cubuli Cassovien. Eo itaque ex respectu iisdem decem cubulis ad kilas seu mensuras har. Partium comportatis, per inclitum Com. imponuntur a singulis portis singulae octodecim kilae usittae Tritici, Szendrőviam administrandae.“ 1662. megyei jegyzőkönyv.

III. Hogy a 16-ik század második felében fennállott árakat, a mai pénzértékkel megbecsülhessük, a cserét közvetitő s használatban volt pénznem értékét kell most már meghatároznunk.

Megyénkben, mint az a várszámadásokból kitünik, a 100 denárból álló forint volt használatban. Ezzel történik minden elszámolás. A kamarai számadásokban, rénusi érték is használtatik, melyben 75 denár tett 1 frtot. Dobó Ferencz 1592-ik évben Kömlőt zálogba adja Rákóczy Zsigmondnak 4000 frtért aranyok és tallérokban. Az arany értéke 160 denárra, tallér 1 frt vagy 100 denárra számitatik. Tehát értékalapul itt is a 100 denáros ft. vétetik. [1]) Acsády „Magyarország pénzügye“ czimű munkájában (32—33 l.) s a „Nemzetgazdasági szemle“ 1888. évi 4—6 füzeteiben (247—264 l.) közzé tett értekezésében, hivatkozva Belházy János ministeri tanácsos szakszerű megállapitásaira, e száz denáros ft. értékét, mely egészében ugyan forgalomban nem volt, s igy inkább csak számitási alapul használtatott, a benne foglalt 100 denár apró pénz ezüst tartalmához képest, tehát mai értékünk szerinti absolut becsét, átlag 2 frt 50 krra teszi, vagyis 1 denárt mintegy $2^1/_2$ krra. Ennyi tehát a 100 denár ezüst tartalma szerinti absolut értéke, a mai értékkel számolva. Relativ értéke s vásárlói képessége azonban, a mai értékhez képest, még nagyobb. Ennek oka kétségkivül az akkori árúk csekélyebb kereslete s igy a pénz és az áru-érték között fenálló nagyobb különbözetben keresendő. A század utolsó negyedében azonban, az áru értéke növekvőben van, a kereslet nagyobb, mert a szükségleti czikkek előállitása is, a terhesedő viszonyok folytán, mindig több nehézséggel jár. Igy a pénzérték, a csere közvetitője, relativ becsében az áru értéke emelkedését nem követhetvén, a különbözet az áru javára fokozódott, illetőleg, a pénz értéke ahhoz képest kevesbedett. Az 1580-as évek országgyülésein a rendek már panaszkodnak, hogy a magyar katonák dijaztatása, mely ugyanaz volt mint a régi, nem felel meg a szükségletnek, mig a behivott német katonák máris nagyobb s bőségesebb ellátásban részesülnek. [2])

IV. A használatban volt pénz értékét ekként megállapitván, reá térhetünk az árviszonyok ismertetésére.

E században a termények árai igy állottak: Dobó idejében a várszámadások szerint, három fertály buza volt 1 frt, tehát egy

[1]) NRA cs. 1772. sz. 19.

[2]) Exteri etiam praesidiarii tot stipendia, totque victualia, sine ullo reipublicae fructu percipiunt, ut eo duplicis aut triplicis numeri milites Ungari conservari possent. A rendek felirata 1580. Orsz. eml. 6. 392. l.

fertály 33 denár. A tized-buza keresztekben is adatott el, egy-egy kereszt 30 marokból állott, s két ily keresztből számoltak egy fertály szemet. Egy kereszt ára 15—18 denár volt. A tavaszi 10—15 denáron kelt. Az egri vár ostroma után beállott nagy gazdasági válság megrenditette az eddigi árviszonyt a legfőbb élelmi czikkre, a buzára; a termelés nehézsége, de az állandó hadi láb folytán is, a kereslet emelkedett, s ezzel emelkedett az áru értéke is. Igy az 1560-as években Verancz püspök idejében a buza ára már átlag 40—60 denárra szállott fel fertályonként, a tavaszié pedig 20 – 30 denárra. 1559/60. évi várszámadások szerint magban, egy fertály silányabb buza 50, a jobb minőségű 60 denárért, sőt 1 frtért adatott. [3]) Közvetlen a nagy török ostrom után, Bornemissa 1553/4. évi számadása szerint gyöngyösi polgároknak 110 fertály buzát 99 frtért, tehát egy fertályt 90 denárért, egri polgároknak 80 denárért adtak. E háromszoros áremelkedés oka volt kétségkivül az, hogy az 1552-iki őszi török-invasio folytán, őszi vetés nem készittetett, a jobbágyok elmenekültek, a falvak elpusztultak s termés hiányában az inség nyomai Debreczen s Gyöngyös felé egyformán mutatkoztak. Későbbi években javultak a viszonyok; de a buza-ár a régihez többé nem szállott alá. Az igy felemelkedett ár folytán, a pénz értéke a közszükséglet kielégitésében a szerint hanyatlott, a mint a buza ára emelkedett. Kiváló befolyással volt ez a végvárak élelmezési viszonyaira. A várőrség dija emelésétől fázott a kincstár, igy pedig a katona élelmezése máris terhesebbé lett. Mig Dobó idejében a 33 denáros buza mellett 2 frt havi dijjal is kijöhetett a katona, 50 denáros buza mellett már nehezen élhetett meg; mert az akkori várőrök családos emberek is voltak, s dijukból egész családjukat kellett eltartaniok. Innen jött aztán gyakorlatba az, hogy a lovas s gyalogos várőrök szerződtetésénél, terménybeli illeték kiszolgáltatása köttetett ki a pénzilleték egy része fejében.

Igy Verancz idejében Baksai Tamás 8 lovasra volt szerződve, s minden lovas után kapott egy évre készpénzt . 15 frtot.

Buza illetékül fejenként	.	.	15 fertályt.
Árpa „ „	.	.	15 „
Bor „ „	.	.	15 köblöt.
S ruhára a 8 lovasnak	.	.	20 frtot.

[3]) Peditibus in menstrualia stipendia diversis terminis varioque pretio data:
pro denar 50 unum quartal etc.
pro denar 80 „ „ „
pro denar 90 „ „ „
per florenum unum quartal etc.

Nagy Márton 5 lovasra szintén ekképen volt szerződve. Egy lovas őr élelmezésére bizonyosan családostól vétetett fel 15 fertály búza. Ha ezt pénzértékre változtatjuk, egy fertály buzát 40, árpát 30, a bor pintjét 60 denárral, s a ruhapénzből egyre 2 frt 40 denárt veszünk: egy lovasra évi 36 illetve havi 3 frt jön ki.

Másokkal tisztán pénzben volt az egyezség. Igy Jakusits várkapitánynak 16 lovasa után fejenként 3 frtjával járt 576 frt. és igy megy ez tovább, váltakozva. A szolgálat dija részben terménybeli illetékké változtattatott át, mert 3 illetve 2 frt havi fizetéssel már alig lehetett megélni a buza-ár emelkedése miatt.

Még egy körülményt nem hagyhatunk figyelmen kivül, melykiválólag az egri várnál fordul elő Mágóchy kapitányságáig, s ez az: hogy a király s a püspök között történt egyezség folytán a várbirtok jövedelmének harmada volt csak a várőrség fizetésére forditandó; egy harmada a püspöké volt. A jövedelem közös kiadása, csak a jövedelem beszerzésére mulhatlanul szükséges kellékekre volt számitható. A püspöki érdek tehát az volt, hogy a terménybeli bevételek mennél magasabb áron értékesittessenek. Részben kincstári érdek is volt ez; és ezen összevágó két érdek a várőrség élelmezését tette sulyossá; mert a nélkülözhetlen kenyérszükséglet kielégitése a vár magtárából történt, s igy a buza-ár részben a vár jövedelme kezelőitől függött. E körülmény folytán keletkezett kétségkivül a Miksa féle 1568-ban kiadott árszabás, [1]) melyben 1 köböl (kassai köböl) buza 60, kétszeres buza 45, rozs 30, árpa és zab 25 denárra limitáltatott, a végvárakban levő katonaság javára.

De ezen alacsony ár nem felelt meg a piaczi árnak, kitünik onnan, hogy a rendek az 1580-as országgyülésen protestáltak az ellen, mint a gazdasági viszonyokkal arányban nem álló, rendkivüli alacsony ár ellen, mely a rendes ár felének sem felel meg. [2])

Érdekességénél fogva felemlitjük még ezen limitationalis szabályzatból: hogy egy pint bor 8 d. egy font marha hús 1½ d. tyuk 4, kacsa 8 denár, borsó köble 1 frt, bab köble 1 frt, tej pintje 3 d. 2 sózott káposzta fő 1 d. só fontja 1 denárra limitáltatott.

Az országgyülési rendek állitása szerint is tehát, a buza piaczi

[1]) Orsz. lvtár Liber Instruct. I. k. 247 l. Ez időben vette kezdetét a végvárakban a kassai köböl használata, melyet a megyék nem fogadtak el, s igy Egerben is a régi „fertálylyal" találkozunk rendesen.

[2]) „Quod Agriae videre est, ubi mensura tritici in foro florenum cum dimidio valet, ea tamen militibus pro sexaginta nummis distribuitur." Orsz. gy. eml. 6. k. 385. l.

ára az 1570-es években egy kassai köböl 1 frt 50 denár levén, egy fertály mintegy 40 denár lehetett.

A buza-ár a század vége felé még inkább emelkedett. Rákóczy Zsigmond 1589/90 évi számadásában egy fertály buza ára átlag 70 denárral szerepel, mint az a Rákóczy kornál bővebben ismertetve van.

A buza-ár tehát e század második felében a következő hullámzást mutat: Dobó idejében egy fertály 33 denár, Verancz idejében 50 denár, Rákóczy idejében vagyis a század végén 70 denár volt. A tavaszi ára Rákóczy idejében 50, Verancz idejében 30 s Dobó idejében 15 denár volt.

Egyéb élelmi czikkek árai igy állottak: Dobó idejében 300 fő káposzta 90 denár, tehát 100 fő 30 d; Verancz idejében 600 fő vásároltatott 2 frt 70 denárért, tehát 100 fő 45 d. A Miksa-féle árszabás szerint 2 besózott káposzta fő 1 denár volt, tehát 100 fő 50 denár. A borsó ára, köblét 1 frttal véve, nem igen változott a század végeig. Az élelmi czikkek között a században találjuk már a kölest s árpakását is. A zöldségféléből a répa s torma nagyon használtatott. A füszerfélék ára ez volt: bors fontja Dobó idejében 75, Verancz idejében 80 denár; sáfrány fontja Dobó idejében 3 frt 35 d. Verancz idejében 5 frt. Ebből látjuk a konyhai szerek árának emelkedését is.

A bor termelés volt megyénknek egyik legjövedelmezőbb müvelési ága. A 16-ik század közepén virágzó volt ez, s a borár hihetetlen magas volt. A Dobó idejében 6 denáros bor, Miksa király árszabásában pintje 8 denárra emelkedett. Zarkandi kapitány idejében 1555-ben rendkivüli termés lehetett, mert a bor ára akkor 1 pint 4—5 denár volt.

Bő jövedelmi forása volt az egri várnak is a bortized. A bor rendkivüli jövedelmezőségét nemcsak a számadások igazolják, de egyéb egykoru adatok is bizonyitják. A bort hordókban pinczékbe helyezték el. A hordók 2—300 itczések voltak, de voltak 6—700 itczések is. A hordók ára átlag 40—60 denár volt, a terjedelem szerint.

A század második felének végén, a vár pinczéiben már vörös bor feljegyzésére is találunk. Keverték még a bort szekfüvel (cariophilus) ürmössel (Absynthyacum) gyömbérrel (Zyngiber) Ezek voltak a kedvelt szagositó szerek. [1]) A pincze-szerszámok nagyrészben ugyan-

[1]) 1550-iki várszám. Nemz. Muz.

olyanok voltak, mint ma, s az „ászokfa“ ép ugy használtatott mint most. Az abroncsok azonban fából készitettek.

Az állattenyésztés kiterjedt a szarvasmarhára, lóra, juhra, sertésre s helyenkint kecskére is. A marha ára a 16-ik század közepén igy állott: 1 szántó ökör ára volt 5 frt 50 d.[1]) Ez magas árnak mutatkozik, de talán azért, mert czimeres szántó ökrök voltak. 1503-ban Hyppolit püspök idejében két vágó ökröt 18 frt 78 d. vásároltak, a mi még magasabb árt tüntet fel.

Az 1551-iki Dobó-számadások szerint, a vár élelmezésére vétetett 48 ökör 106 frt 50 denárért. Itt egy db. ára 2 frt. 10 denár. Hyppolit püspök idejében 2 frt 47 drért vették a közönséges ökör drbját.[2]) Miksa király árszabása szerint 1 font marha hus $1^1/_2$ d. volt. Most tudnunk kell, hogy akkori időben egy közönséges vágó marhából mennyi hust vettek ki. Bornemissa 1553/4. évi számadásai 10 darab ökörből 1604 fontot, egy másik hónapban egy üszőből 168 fontot, ismét egy másik hónapban 13 üsző s ökörből 1611 fontot, ismét 13 drból 1575 fontot mutatnak ki a vár élelmezési szükséglete fedezésére. E szerint átlag egy vágó marhára 150 font husnál többet nem számolhatunk, az akkori kimutatások szerint. Ha ezt igy vesszük fel, Miksa árszabása szerint 1 font $1^1/_2$ denár lévén, egy marha ára lesz 150 fonttal számolva 2 frt 25 d. körülbelül ugyanazon ár, melyen Dobó vette a vár részére a vágó marhákat. Ezekből azt látjuk, hogy a marhák ára a században, lényegesen nem különbözött.

A marha-árhoz, képest magas volt a sertés-ár. Dobó 100 drb. sertést 240 frtért vásárolt, vagyis darabját 2 frt 40 d. oly árral, mint a vágó marháé. Miksa árszabása szerint 1564-ben a szalonna fontja 4 d. volt, háromszor annyi, mintegy font marha hus ára. Egy sertés akkori árát is könnyen kiszámithatjuk most már ebből Miksa idejében. A Hyppolit codex szerint a század elején Egerben makkos sertés darabját 1 frt 25 denárért vették. Más vásárlásnál 1 frt 88 d. adatott darabjáért.[3]) Igy Dobó vásárlása, megfelel e tételnél is az akkori viszonyoknak, s kitünik, hogy a számadásait revideáló kamara által e tételnél is alaptalanul gyanusitatott, hogy „kedvezett az árban,“ mert a sertéseket épen testvére Dobó Ferencztől vásárolta. Ime Miksa árszabása s a század elején fennálló sertésár igazolja, hogy Dobó idejében a jelzett sertésár valódi lehetett.

[1]) Ad arandum boves 8 emti pro 44 fl. 64 d. Dobó szám 1550.
[2]) Hyppolit kodex. — [3]) Hyppolit codex.

A bárány ára ez volt: 1 frtért 4 darabot lehetett venni, vagyis darabja 25 d. Egyes vidékeken más volt az ár. A tizedbevételi rovás szerint például Sztropkon 1 bárányt 13 denárért, s 6 bárányt is adtak némely helyen 1 frtért. Kétségkivül annak minősége befolyásolta az árát is.

A ló ára sem igen változott. Dobó István 6 lovat kocsival s minden szerszámmal 120 frtért vásárolt. Egy ló ára 5—20 frt között változott. A szekér és kocsi, ugy a taliga is már használatban volt akkor. A teherszállitásra szekér, a könnyebb utazásra kocsi alkalmaztatott. Sarudon 6 szekér széna 5 frtért adatott el. A lószerszám, kevés változást szenvedhetett s a mai „istráng" már 300 évvel ezelőtt is igy hangzott.[1]) A gazdasági eszközök közül ásó, balta, kapa, kasza, villa, rocska, dézsa, szita, rosta stb. ugyanezen nevek alatt voltak ismeretesek. A méztermelés a Tarna mentén volt általános, pintje 20 denár volt.

V. Ezek után reátérhetünk az értékviszonyok fejtegetésére, ugy a mint azok fokozatosan fejlődve, arányba hozhatók a mai érték s ár állásával.

A kenyér illetve buza, mint a legfőbb élelmi czikk ára készségkivül az irányadó, az érték megbecsülésére. Mi is ezt vesszük alapul.

Salamon már többször idézett könyvében a 15-ik század buza ára ekként jeleztetik: 10 budai véka, vagy köböl ára Budán 6 frt, egy köböl tehát 60 denár, ennek negyede, egy egri fertály 15 d. lett volna. Dobó idejében egy egri fertály ára már 33 d. Verancz idejében 50, a század végén 70 d.

Az akkori 1 frt ezüst tartalma szerint való értékét véve, mely mint kimutattuk 2 forint 50 krajczárra megy mai osztrák értékkel: a 15 denáros buza $37^1/_2$, a 33 denáros $82^1/_2$, az 50 d. 1 frt 27 a 70 d. 1 frt 75 mai kr lett volna. Ez az ezüst tartalom szerinti érték. De a relativ, vásárlói értéke vagy képessége a régi forintnak a régi viszonyok között, ennél nagyobb. A mai buza árát véve, átlag egy hectolitert 7 frt 50 krra számitva, egy literre esik $7^1/_2$ o. é. kr. A fentebb kimutatott régi árak szerint, egy literre esik: Dobó idejében mintegy 1 denár, valamivel több, de a törteket elhagyjuk; Verancz idejében 1 $^1/_2$, Rákóczy idejében, a század végén $2^1/_6$ denár. Az ezüst szerinti értéket véve, a régi s mai árviszony ez:

---

[1]) Pro funibus istrang equis currifer. (kocsi) duorum curruum necessariis sol. fl. 1. Dobó számadás.

Most egy liter . . . . . 7½ kr. o. ért.
Dobó idejében . . . . . 2½ „ „ „
Verancz „ . . . . . 3¾ „ „ „
Rákóczy „ . . . . . 5½ „ „ „

A relativ érték szerinti árviszony ez:

Most egy liter . . . . . 7½ kr.
Dobó idejében . . . . . 1 denár
Verancz „ . . . . . 1½ „
Rákóczy „ . . . . . 2⅙ „

Az arány tehát a régi s mai frt között a buzaárra nézve ez:

Dobó idejében . . . . . 1 : 7.
Verancz „ . . . . . 1½ : 7.
Rákóczy „ . . . . . 2½ : 7.

Vagyis 1 frtnak vásárlói képessége Dobó idejében hétszer olyan volt, mint a mai frtnak. Vagyis 1 frtért hétszer annyi buzát lehetett venni, mint ma 1 frtért. Verancz idejében mintegy hatodfélszer, Rákóczy idejében már csak ötödfélszer.

Összehasonlítás kedvéért a 19-ik század harminczas éveiből jegyzünk fel buza-árakat Salamon többször érintett művéből (3. k. 196. l.)

1826—1830 közt egy pozsonyi mérő . . 230 kr.
1836—1840 „ „ „ „ . . 196 kr.
1841—1845 „ „ „ „ . . 224 kr.

Husz évi átlagot 226 krra teszi. Ez pozsonyi mérő ára. Átszámítva egy hectoliterre, fog tenni 3 frt 62 kr mai értéket. Ezen árak a 16-ik századbeli áraktól ekként különböznek: Dobó idejében egy hectoliter volt mai 2 frt 50 kr, a század végén 3 frtnál több.

Most visszatérve tárgyunkra, folytatjuk a fentebbi értékhez képest alakult egyéb árak s dijak ismertetését:

Egy lovas katona 3 frt havidija tehát, Dobó idejében az 1 : 7 aránya szerint mai 21 frtot, a gyalog 2 frt havidija 14 frtot ért. Verancz idejében a lovas havidija már csak 18, a gyalogé 12 frtot. Rákóczy idejében 15 illetőleg 10 frtot ért. Dobó 50 frt havidija 350 frtnak, az 1550. évi 11687 frt püspöki bevétel 111809 frtnak felel meg.

Egyéb élelmi czikkekre az árviszony igy áll:

A 19-ik század harminczas éveiben [1]) egy jókarban levő ökör átlag ára 70—77 frt volt, a nyolczvanas évtizedben 117 frt az át-

[1]) Salamon id. munk. 199. l.

lag ár. Szavahihető gazdák állitása szerint, a harminczas években a silányabb szarvasmarha ára 24—40 frt, most 70—80 frt. A 16-ik század közepén s végén is, a legmagasabb ár 33 frt, a silányabb marhák ára 13—14 frt. [1]) A hus fontja Miksa árjegyzéke alapján, mai 9 kr, s ez minimális ár, most Egerben átlag 25 krnak mondható. A fővárosban levő hus árát, mely kilonként 60—80—100 kr, azért nem alkalmazzuk itt összehasonlitásul, mert ez ár alakulására rendkivüli adónemek, különleges vámok, egyszóval kincstári fiskalitás is befolyásoló tényezőként szerepel.

Az éves sertés ára mostani időnkben 30—40 frtra tehető; egy kilo sertés hus átlag 45 kr, a szalona 60 kr. A harminczas években a sertés ár 10—20 frt, s egy font átlag 15 kr. volt. Miksa árszabása szerint a szalona fontja 4 d. vagyis mai 28 kr.

A munka-dijakat tekintve Dobó idejébeli érték szerint ez: egy közönséges napszám 4 d. vagy 28 kr volt; 1552-ben és később is a napszám 5 denárra vagy 35 krra emeltetett. A várban dolgozó kőmüvesek napi bére 16 d, vagy is 1 frt 12 kr volt. A kőmüves pallér, élelmezés mellett kapott a várban 1 hóra 12 frtot, mai értékben 84 frtot. Kőmüves mesterek 8—8 frt vagyis 56 frtot kaptak. Ácsmesternek havidija volt 4 frt 50 d. vagyis mai 31 frt 50 kr; asztalos mesternek 6 frt 40 d. vagy is 46 frt 80 kr. volt. Fazekas, uj kályha készitéseért minden ellátás mellett egy napra 2 d. vagy is 14 krt, javitásért 1 d. vagy is 7 krt kapott. A kályhák az 1562. évi leltár szerint „kemencze kályhák voltak, sisak móduak, tetején gombbal.“ De zöldszinü cserép kályhák is voltak már ez időben használatban. Ebből azt látjuk, hogy a kőmüvesek részesültek legnagyobb munka dijban.

A várbeli munkálatoknál, különösen az árokásásnál a szakmány munka is divatban volt. Igy a Rimaszombat tájékáról jött munkások átlag dolgoztak s 1 öl mélységű 16 öl széles s 24 öl hosszu árok asásért 2 frtot kaptak, mai értékünkben 14 frtot.

---

[1]) Dobó idejében szántó ökör 5 frt 50 d. az 1 : 7 aránya szerint 35 mai forint; silány ökör 3 frt 10 d. az 1 : 7 szerint 14 mai frt.

NEGYVENHARMADIK FEJEZET.

I. Török hadi, hatósági s hübér szervezet. A hatvani s szolnoki sandzsák, s a hozzá tartozó vidék. II. A meghódolás, a török kinestári s hübér birtok, ennek adományozása. Zsoldhübér, timár vagy kilidzs, ziamet. Török földesurak, a spahi, a subasi, s kötelezettségök. A törökpénz értéke, s a török katonai fizetések. III. Hevesmegyében a török földesuri illetékek párhuzamban a magyar urbáriumokkal. A nógrádi török defterek. IV. A török haderő szervezete. A gyalog s lovas csapatok, és tisztjeik. Hatvan, Szolnok, Bala-Szent-Miklós felszerelése, katonai szervezete!

I. Ugy a megyei adóösszeirások, mint egyéb adatok elősorolása folytán ismerjük már, hogy Hevesmegye, a védfallal körül övedzett Egervárosa kivitelével, 1553-ik évtől a török előtt meghodolt s igy e részre is adozó terület volt. 1553-ig még egyes részek szabadok voltak a tekintetben. Ettől kezdve a török hatalmi áramlat ellenállhatlan volt, s végre meghódolt az egész megye. Egész megye tehát, ugy a török adózás, mint hübéri viszonyból folyólag a török hatósági alárendeltségnek minden terheit s következményeit viselte. Hogy lássuk, miben állott ez: tájekozásul a török hatóság hadi, hübér s adó rendszerét kell megismernünk.

Egervára elestéig az általános török hatósági berendezés ez volt: az egész ország a budai és temesvári pasalikra, s a kanizsai beglerbégségre volt felosztva. Ezek élén pasák, beglerbégek állottak. E három országos kerület ismét több sandzsákra volt felosztva, melyek mindegyike élén egy-egy bég állott.

Hevesmegye a budai pasalikhoz tartozott, s részben a hatvani részben a szolnoki sadzsak kiegészitő része volt. A sandzsák ismét kerületekre osztatott, minden kerület élén, mely nahienek neveztetett, állott egy-egy kádi, birósági s közigazgatási közeg egy személyben. A hatvani sandzsák kerületeihez [1]) a következő vidék tartozott: Eger, Jászberény, Gyöngyös, Hatvan, Heves, Szarvaskő, Putnok, Onod Szántó vidéke. Tehát Heves, Borsod s Abaujmegyék egy része. A szolnoki sandzsák kerülete kiterjedt Heves tiszántuli részére, a Kunságra, Szabolcs egy részére, Debreczenre és Csongrád megyére. A hatvani sandzsákban Hatvan és Csányon, majd később Jászberényben is volt még állandó őrség; a szolnokiban Szolnokon és Szent-Miklóson.

Hatvan és Szolnokon is egy-egy bég lakott. A bégek alatt állottak a nahie vagy kerület tisztviselői a kádik. A bégek helyettese „alajbég"-nek, katonai századosa „cseribasinak", hadnagya „sürüdzsi basi"-nak neveztetett, a kik subasik voltak. A pasalik főtanácsa, a legfőbb hatóság divánnak neveztetett, melynek elnöke maga

[1]) Velics. Magy. Orsz. Török kinest. Deft. Salamon Török Hóditás.

a pasa, tagjai a defterdár, kádi, janicsáraga, a gyalog s lovasok főtisztjei voltak. A kádi csak ott lakott a kerületben, hol elég biztonsága volt. Vezette a polgári s fenyitő biráskodást, közjegyzői s közigazgatási teendőket végezte, mindezeket azonban ugy, ha a felek hozzá fordultak. Miután a megye a török hübéresek között is felosztva volt, a török felek feltétlenül a kádit vették igénybe, ugy a keresztény felek is a törökkel szemben. A keresztények azonban egymás közötti ügyeikben, ritka kivétellel, a rendes magyar hatósághoz fordultak.

A kerületek rendőri főnöke a csausz volt, ki egyszersmind a végrehajtói hatalmat gyakorolta.

II. A török előtti meghódolás körülményeiről már más helyen is megemlékeztünk. A szükség kényszerité erre a falvakat, különben a meddig a török portyázás elhatolhatott, a kiméletlen pusztitás és rablás szinhelyévé tétettek. Meghódoltak tehát, hogy menekedjenek a végelpusztulástól. A későbbi, nevezetesen az 1578. évi országgyülésen egy királyi leirat szigoru intézkedést kivánt, a hódolás megakadályozására; mert ez tetemes kincstári károsulást is vont maga után; a rendek azonban kifejtették, hogy „jó kedvéből ki vetné magát alá a kegyetlen ellennek, hacsak pusztitás, tüzvész s felkonczolás veszedelmével nem kényszerittetnék arra.“ [1]) A meghódolás abban állott, hogy a falvak készségöket jelenték ki a megfelelő török adók és illetmények fizetésére. Az ily hódolt községek nyomban egész területökkel, császári birtokká telekkönyveztettek, s vagy kincstári kezelés alá vétettek mint kamarai jószág, török elnevezéssel khassz, vagy jövedelmezőségökhöz képest csoportositva, hübérekül török katonáknak mint földesuraknak kiosztattak. Ily kamarai jószág volt Hevesmegyében Gyöngyös, mint azt a már idézett budai diván 1578. évi törvényszéki itélete emliti. [2])

Az ily jószág kezelése a pasalik székhelyén müködött defterdár, főadófelügyelő kezelése alatt állott, ki egyszersmind az egész pasalik pénz- és gazdasági ügyeinek legfőbb intézője, pénzügyminisztere volt.

A mely városok vagy falvak khasszoknak, vagy közvetlen kincstári, császári birtoknak nem jelöltettek, hübérekül osztattak fel. Tehát mint a magyar közjogban állott, hogy kincstári vagy földesuri birtok volt minden, itt is ilyen forma közjogi osztályozás alá vétettek a hóditott vagy hódolt területek.

---

[1]) Orsz. em. 6. h. 229—247. l. — [2]) Gyöngyös és vid. 124. l.

A török hübér azonban más alapon nyugodott, mint általában az európai, vagy a magyar hübér. A törököknél a föld állandó császári tulajdon maradt, csak a jövedelme és illetéke volt a hübéresé, ez volt adományozás tárgya. A mint tudniillik egy terület, város vagy falu meghódolt, a török biztos nyomban összehivta a falu elöljáróságát, a török hübéri illeték összegét megállapitották, melynek alapjául rendesen a magyar urbéri szolgálmány vétetett fel, elkönyvelték s ennek fizetésére a falu kötelezte magát. Ez volt a török urbéri összeirás, megalapitás, illetőleg defterbe vétel. Ez után a mennyiségéhez képest adományoztatott valamelyik török katonának vagy tisztnek, mint a falu török földesurának.

Háromféle ily török földesuraság vagy hübérség létezett; vagy egy várbeli őrség zsoldja és élelmezésére forditatott egy megfelelő terület jövedelmi illetéke, és ez neveztetett zsoldhübérnek, — s innen az illetékeket a vár katonasága szedte be; vagy 3000-től 20 ezer akcse jövedelmet képező területek csoportositattak, és ezek timároknak neveztettek; vagy 20 ezer akcsén felül jövedelmező területekké osztattak, és ezek voltak a nagyhübérek „ziamet“ nevezet alatt. Az ily területi jövedelmet nyerő hübéres vagy földesur, megfelelő szolgáltatásra volt kötelezett. Három ezer akcse jövedelmen alól, hübér nem adatott. Hatezer akcse jövedelemig a hübért a pasalik feje a beglerbég adományozta. Azonfelül csak a szultán adományozhatott, adomány levele „berát“-nak neveztetett. A 3000—6000 akcse jövedelmü timár, vagy hübér, kilidzsnek, kardnak hivatott, birtokosa a szpahi volt, ki ezen jövedelemből maga-magát fentartani, ruházni, és katonáskodni kötelezteteti. Ezen összegen felül jövedelmező timár ura, minden 5000 akcse jövedelem után, saját személyén kivül még egy-egy katonát „dzsebelüt“ tartozott kiállitani és ellátni. A szpáhi volt tehát a török földesur tipikus alakja, arany zsinóros, selyem öltözetben, turbános fővel, karddal és paizszsal ellátva, délczeg lován a dzsebelük élén egészité ki a török haderőt. A huszezer akcse jövedelmen felüli ziamet birtokosa „subasi“ volt, és ugy mint azok a pasák, bégek és más főtisztek, kiknek ily ziametjök volt, hasonlóképen az 5000 akcse jövedelem arányában tartoztak egy-egy török dzsebelüt készenlétben tartani.

Hogy ezen jövedelemről fogalmunk legyen, a használatban volt török pénz vagy akcse, oszpora értékét kell megállapitanunk. A török pénz értéke meghatározásához, biztos számitással nem rendelkezünk. A „Magyarországi Török Kincstári Defterek“ I. kötetében, az akcse

és grus értéke magyar arany, tallér és forintra egykoru feljegyzések nyomán ekként van viszonyitva:

egy tallér, 80 akcse;

egy arany 120 akcse vagy oszpora;

egy piaszter egy tallér.

Ha ez igy áll, akkor a forgalomban lévő arany és tallér értékét kell kitudnunk. A 16-ik századbeli ár és érték-viszonyt tárgyazó fejezetünkben idéztük Dobó Ferencznek egy 1592-ben kelt kötelezvényét, melyben egy arany 160 denárra, tallér 1 frt. vagy 100 denárra becsültetik. E szerint 120 akcse felelt meg egy aranynak, vagyis 160 denárnak; és 80 akcse egy tallérnak, vagyis 100 denáros magyar frtnak: ha az arany és tallér ugyanazonosságát elfogadjuk itt és *ott*. A fentebb idézett értékmeghatározás ugyanis egy 16. századbeli erdélyi árjegyzéken alapszik. Kérdés az is, hogy az erdélyi érték-viszonyok, a magyarországiakkal egyezők voltak-e?

E szerint 80 akcse vagy oszpora lett volna egy magyar frt. Ennek valószinüségét mi az akkori viszonyokból is következtetjük Egy török gyalogos napidija, a vár defterek szerint, a 16-ik század második felében, 6 akcse volt, egy hóra tehát 180, egy évre 2130. 80 akcsét számitva egy frtban, e szerint egy török gyalogos évi dija 25 frtra ment. Ugyanakkor a magyar gyalogosé 24 frt volt. A törők lovas napi dija 8 akcse, egy hóra 240, egy évre 2880 akcse esik, vagyis 36 frt, mely összeg megfelel egy magyar lovas azon időbeli dijának. A 3000 a. évi jövedelem 37 frtnak, a 6000 a. 74, a. 20000 a. mintegy 152 magyar frtnak felel meg. Ezen érték valódi vásárlói képességét, a hivatkozott fejezetben fejtettük ki.

A 17-ik század országgyülései, nevezetesen az 1622. évi 77 tvczikk a 4 denár értékü garas veretését rendelte el; az 1625. évi 39 tczikk pedig az arany s tallér veretését akként rendelte, hogy egy arany 200 d. egy tallér 125 denár legyen. E pénznem tehát a fent leirtakkal össze nem tévesztendő.

III. A török földesuri illetékek voltak Hevesmegyében: tized minden termény s házi állat után. A ház censusa szent György és szent Demeter napkor, — magyar szokás szerint volt fizetendő. Mindez azonban vidékenként változott, s a ház censusa kapuadónak, majd telekadónak is neveztetett s néha az igás barmok mennyisége után szedetett. Rendkivüli császári adó szedetett néha haracs nevezet alatt, a mi védelmi adónak is volt mondható. A földesuri illeték sok helyen a község által egyezség szerint szedetett be s fizettetett ki. A

földesuri illetékek a fődefterdár által ellenőriztettek, mert csak igy lehetett a hűbér illeték utáni kötelezettséget érvényesiteni a török földesuron.

Történetiróink azt állitják, hogy a török földesuri adózás részleteit, a törökök magokkal hozták. Ezeket hozni nem kellett, a magyar földesuri szolgálmányban mindezt már itt találta. Emlitettük, hogy a hódolt területek, vagy közvetlen kincstári kezelés alatt állottak, mint khásszok, császári birtokok, s ezek minden jövedelme kincstári bevétel volt, vagy egyesek között hűbérekül osztattak fel. A khásszok, vagyis kincstári birtokokból, a pasák, bégek s más ily magas főtisztek fizetésül nyertek aztán egyes területeket. Igy 1562-ben Ahmed, a nógrádi sandzsák bég 23 falu jövedelmét, mint khássz birtokot kapta fizetésül, s képviselt 196.978 akcse bevételt. Ezen fizetések tetszés szerinti időkig terjedtek, egyiktől elvétetett, másiknak adományoztatott, a fizetés a körülményekhez képest emeltetett, majd megosztatott. E gyakorlat állott fel a hűbér adományozásnál is. A török földesurak gyakran változtak, a mint érdemeket tettek, a szerint jutalmaztattak is, vagy érdemetlenekké lettek, elvesztették hűbéröket. Igy a hatvani sandzsákhoz tartozó Sirokallya és Bodony, melyek mintegy 12000 a. jövedelmüek voltak, Musztafa timárja növelésére adatott; mert 1587-ben „Szolnoknál dicsőségesen verekedett a gaz rablókkal.“ Musztafa azonban kevés ideig birhatta e siroki timárt, mert 1588-ban Ali bin Kurdra és Ali bin Mahomed között osztatott fel, hasonló hősies küzdelmök jutalmául. [1]) Ezen hűbéri adományozások minden rendszer nélkül ugy történtek, hogy sokszor például a Duna mellékén lakó török kapott Hevesmegye egyik-másik részén timárt, vagy ziametet. Ehhez egyébiránt hasonló példákat látunk a magyar adományozásoknál is. Igy Recsky György és Rédey Pál hevesmegyei nemesek 1582-ben Radeczy egri püspök s kir. helytartó által Csanádmegyében fekvő Zekegyház birtok adományozásával jutalmaztattak érdemeik fejében. Erről részletesebben más helyen tétetik emlités.

Hevesmegyében az egri vár tartozékainak 1577-ik évben felvett urbariumából (lásd a 354—360. lapokon), ismerjük a török adózás s földesuri illeték-fizetésnek egyes részleteit. A magyar urbéri illeték összeirója jónak látta feljegyezni egyuttal az egyes községek jobbágyait terhelő török földesuri szolgálmányokat is. Kétféle török adó

[1]) Tör. kinest. Deft. I. k. 370. l.

szerepel itt: a császár-adó és szablya-pénz. Az összeg megállapitásánál valamelyes rendszernek nyomát nem találjuk. Ugy a török földesuri illetménynél sem. A földesuri censusnál, majd telek, majd kémény (füst) után, (lásd a 359. lapon), majd fejenkénti kivetést, majd egy összegben való felvételt találunk. Találjuk például, hogy a község fejős tehenet tartozott adni a török földesurnak. Az abonyi jobbágyság pedig őszkor s tavaszkor 10—10 napot Hatvanban töltött, a török földesur ottani földje szántásával. Tehát világos, hogy a törökök szántás-vetéssel is foglalkoztak, s allodialis földet is szereztek. Ennek felvilágositására megjegyeznünk kell, hogy az oly zárt helyeken, melyek várak, erősségek, palánkok környezetében estek, hol a török katonaság állandó őrségül foglalt helyet, hová családjaik is letelepedtek, s hol ennek folytán török mesteremberek s kereskedők is felüték üzleteiket, mint Hevesmegyében Hatvan, Szolnok, Balaszentmiklós erősségeiben, az állandó otthonnal együtt ház- s földbirtokosokká is lettek. A mint a törökök egy ily erősséget elfoglaltak, annak vonalában eső ház s földbirtokokat is, kincstári tulajdonná tették, miután régi keresztény birtokosaik onnan elüzettek. Az ily házak s birtokok azután árverésen egyes törököknek adattak el, a török kincstár javára. Az igy szerzett birtok adás-vevés tárgya volt később is, s esetleg régi tulajdonosa is megvásárolhatá azt ismét. Egyéb falvakban azonban az illető tulajdonosok nem háborgattattak birtokaikban, s ha meghódoltak, élvezték a török védelem segélyét is.

A török hűbéri viszony részletes megállapitásánál tehát a magyar viszonyok vétettek alapul. A magyar földesuri szolgálmány, évi census, vagy telek utáni illetmény fizetéséből, terménytized, heti munka teljesités, s mint Szecsy Tamást, ugy az egri várat illető urbariumban találjuk, fejős tehén, malacz s más afféle illeték szolgáltatásból állott. Ehhez képest találjuk a fent jelzett összeirásban is, — melyről bővebben a tizedösszeirást tárgyazó fejezetben szólunk — a török földesuri illetmény felsorolását. A császár-adó vagy szablya-pénz czim alatt kivetett illeték már tisztán török jellegü adózás, mely a hódoltság elismerését s mintegy ennek fejében nyujtott török védelem adó-illetékét fejezi ki.

Hevesmegyében a török földesuri illeték összeirását részletesen ismertető adatokra nem találtunk azon töredékes összeirás kivételével, melyet a magyar összeirók jegyeztek fel az egri vár egyes falvaira. A szomszédos nógrád megyebeli falvak török földes uri defte-

rének jó része fenmaradt számunkra [1]) különösen az 1579-iki évről. Nincs okunk kételkedni, hogy az ugyanazon pasalikhoz tartozó Nográdmegyéhez hasonló török hatósági eljárás volt folyamatban Hevesmegyében is. A Nográdmegyei hódolt falvak földesuri illetménye ezen defter vagy török urbarium szerint, hogy példát idézzünk, következőképen soroltatik fel.

Bujak falu. Van benne 38 ház. Elsoroltatnak egy-egy ház lakos családjai. Gönczi Miklós, fia Gál; Szabó Balázs, fia András, fia Miklós; Tót Pál, fia Máté stb. Tehát a család figyermekei vétetnek fel. A nő s leánygyermekek kihagyatnak. Igy kijön, hogy a 38 házban 38 család, összesen 67 férfi egyénnel lakik. Azután elsoroltatik a török földesuri tartozás:

38 kapu után (tehát egy ház egy kapunak iratik) kivettetik 1900 akcse. Minden kapu után 50 akcse. 700 kila buza, értéke 8400 akcse. Egy kila értéke 12 akcséra becsültetik. Ez értékszámitás ekként történik a többi falvakban is. E 12 akcse érték mintegy 15 denárnak felel meg. Kérdés most, hogy milyen ürmérték volt a kila?

Ha az 1568-ik évben kiadott Miksa-féle árszabásban használt kassai köböl fele volt e kila, akkor az értékszámitás még a Miksa féle árjegyzéknek sem felel meg, hol egy kassai köböl 60 denárra limitáltatott, melyről pedig tudjuk, hogy a piaczi árt akkor felényire sem közelitette meg. Igen csekély értékben számitotta tehát a török defter a terménybeli illetéket s igy a defter szerinti török földesuri jövedelem összege tényleg nagyobb értéket képviselt, mint összeirva volt. Megjegyzendő, hogy a buza összege, a tized átlagául vétetett. Azután következett egyéb terménybeli illeték:

Lencse-borsó 115 akcse áru; méhkasok után 700 akcse; kender, len-tized 150 a. gyümölcs-tized 150 a. stb.

Ehhez hasonló, némi eltéréssel, a többi összeírás is. A kapu, vagy ház utáni adó, a buza értéke, ugyanazonos összegben alkalmaztatott egész Nógrádmegyében. Egyes falvakban a termény-tized változó, a mint egyik-másik faluban bizonyos termények müveltettek. Ott, hol bor termett, volt bortized is. Igy Podluzsánban volt összeirva 8 ház 12 férfi lakossal, fizetett 8 ház után kapu-adót, buza illetményt oly értékben számolva, mint fent, 1200 pint mustot 1200

[1]) Magy. Orsz. Török kincst. Deft. I. k. 303—315. l.

akcse értékben. Tehát egy pint egy akcse, mintegy $1^3/_4$ denárnak van számolva.

Világos mindezekből, hogy a hodoltság területén, minden egyes faluban a török földesuri összeirás, épen ugy, mint időnként a magyar földesuri szolgálmány összeirása, pontosan, a jobbágyok nevei, lakháza, a teljesitendő szolgálmány minősége s a tized meghatározás feljegyzésével történt meg, azon különbséggel: hogy mig a magyar földesuri urbarium csak a természetbeni szolgálmány minőségét jegyzé fel, a török urbarium vagy defter, annak értékét is megszabta, miután ennek mennyiségéhez képest történt aztán az adományozás.

IV. A török véderő a sandzsák egyes várai és erősségeiben következőleg volt szervezve: a várbeli haderő élén állott a parancsnok, „dizdár" nevezet alatt. A haderő lovas és gyalog csapatok s megfelelő tüzérekből állott. A gyalogságot képezték a jancsárok és müsztahfizok. A jancsárok külön katonai kasztot alkottak, főparancsnokuk az aga Konstantinápolyban lakott, s ez nevezte ki az egyes csapatok élére az agákat. A müsztahfizok, a rendes gyalog csapatokat alkották. Mindezek tisztán mozlimekből állottak. A gyalog katonaság kiegészitő része volt háboru idején a szabad csapatokat képező reiszek, azábok és martaloszok, kik nem mozlimek, szlávok, ráczok s egyéb gyülevész népekből összetoborozva, a török portyázás legveszedelmesebb elemei voltak. A lovasság „ulúfedzsik" néven, 100—100 egy csapatban, élökön agáikkal, lándzsa vagy görbe karddal fegyverezve egésziték ki a haderőt.

Szolnok elfoglalása után 1552-ben, a török haderő ottani berendezéséről már van adatunk. [1]) mely szerint az első várparancsnok Hüsszein Ali, helyettese Veli Sulejman volt. Hüsszein csakhamar meghalt, utódjává Hasszan neveztetett ki. Megjegyzendő, hogy a sandzsák élén álló bég, s a várparancsnok, a „dizdár" nem egy személy volt. A szolnoki török rendes haderő ez volt: rendes gyalogság s müsztahfizok 263 fő, 26 szerbölük vagyis tizedessel élökön. A lovasok, ulúfedzsik 3 csapatban, 100—100, 30 tizedessel voltak 303-an. Agájok, vagyis hadnagyok Dur, timárt birt, a legénység napi zsolddal, a lovasok 8, a gyalogok 6 akcsevel voltak ellátva. Ennek értékét magyar pénzben már fentebb állapitottuk meg, mely szerint e dijazás a magyar katona dijazásának felelt meg. Tüzér volt 52, ezek agája is Ferhád bin Ahmed timárral rendelkezett. Voltak még azá-

[1]) Török kincst. defterek 74. l.

bok, reiszek, martaloszok, összesen 300 fő. Ezek agái is timár birtokosok voltak. A szolnoki várban ekkor összesen 924 ember volt.

1556. és 1557-ben a szolnoki török haderő ez volt: a várparancsnok most is Hasszan, 20 akcse napidijjal, a mely megfelelt 72 frt évi dijnak. Összes őrsége ekkor 528 főre ment.

A szolnoki sandzsák alatt álló szentmiklósi palánk parancsnoka volt ezidőben Veli Szulejmán 193 főre menő őrséggel.

1561—62-ben Szolnokon a már ismert várparancsnok alatt 388 főre ment az őrség, Szent-Miklóson 174 emberre. Szent-Miklós, a szomszédságában levő Bala pusztával Szolnok eleste után 7 évre foglaltatott el a törökök által s emeltetett palánkszerü erőddé.

A hatvani török őrség beosztásáról, csak az 1562-ik évből van részletes adatunk. A várparancsnok akkor Timur Divane volt. Müsztahfiz, vagyis gyalog 60, lovas (ulufedzsi) 303 volt az erődben. Gorove a tudományos gyüjtemény 1820--iki évfolyamában elbeszéli, hogy az erőd a mostani kath. templom s lelkészlak helyén volt, s árkának egy része, még akkori élők emlékezete szerint is fennállott. Az azábok, martaloszok összesen 77, tüzérekkel együtt 453 főre ment az őrség.

Ez körülbelül a rendes létszáma volt ugy a szolnoki, mint hatvani s törökszentmiklósi török várőrségnek.

OKMÁNYTÁR.

1.

Gritti Lajos körlevele a megyékhez, melyben magát egri püspöknek czimezi. 1530.

Ludovicus Gritti Electus Agriensis summus thesaurarius Regius. Universis et singulis Egregiis et Nobilibus Commitatus etc. salutem et amicitiam etc. Sciatis nos a potentissimo Caesareo Turcorum omisum, hesterno die Budam advenisse ea de causa eoque informatione ut cognosceremus quo in statu regnum hoc hungaria esset etc. (Irja tovább, hogy János királynak mindenki engedelmeskedjék, a nem engedelmeskedők, tüzzel és lánggal pusztitatnak el stb.) Datum Budae feria tertia proxima post festum Sancti Dionisii. Anno Dni mill. quingentesimo trigesimo. Idem Ludovicus Gritti m. p. A pecsét középnagyságu vörös viaszk, töredezett, csak a püspöksüveg látszik egészen, a többi nem látható.

(Orsz. lev. B. 1526—1540.)

2.

Ferdinand kir. több Heves s más megyebeli birtokokat Szalaházi hive Syladhi Doctor Péternek adományoz. 1529.

Nos Ferdinandus etc. Memoriae commendamus tenore presentium significantes quibus expedit universis. Quod nos attentis et consideratis fidelitate et fidelibus servitiis fidelis utri Egregii Petri Doctor de Syladh qua nobis et sacrae hujus Regni nostri Hungariae Coronae in eo potissimum exhibuit et impendit q. annis superioribus non bonis neque vitae suae parcens contra Joannem de Zapolya et ejus sceleratam factionem Arcem agriensem servare et continuis fere conflictibus eosdem hostes nostros ab agro parcium regni nostri Hung. superiorum fortissime et fideliter arcere Castra quoque Sarwaskeu et Dedes virtute viribus et singulari industria sua expugnare non dubitaverit, Octuaginta-Colonos ex possessionibus et villis Peterwasara, quam superiori anno nobili Nicolao Parlaghy contuleramus in Hewesien. Item portionem Jakobi Tornay in possessione Kewesd similiter in Hewesien. item ex bonis nobilis Georgii Scapi et precipue ex possessione Ezen cum pertinentiis in Zemlinien. Item ex bonis Ladislai Lipptay in Borsodien. Hewesien. Honten. et Newgradien. Comitatibus habitis. Ex bonis item nobilis Jacobi Kurthy Castellani Castri Nana quorum bonorum omnium reliquam partem que ultra dictos Octaginta Colonos superest Camere Nostrae regiae reservamus, et preterea una Domus Petri Sabo civis Buden. in Civitate nra Buden.

et platea Scti Petri sítam queq. possessiones bona et Domus ex eoq. iidem Nicolao Parlagy, Jakobus Tornay, Georgius Scapi, Ladislaus Liptay, Jakobus Kurthy et Petrus Sabo, neglecta fide nobis et Sacrae Regni noi Hung. Coronae prestita Joanni de Zapolya hosti nro adhesisse et damna quoq. plurima eidem Regno et subditis nris intulisse dícuntur, ad nos . . . . . collationem nostram Regiam iuxta antiquam et approbatam Regni nri Hungariae consvetudinem rite et legitime devoluta esse dicuntur et redacta, simul cum omni Jure nsro Rgio si quod in eisdem bonis et octoginta colonis qualitercunque . . . . . aut nostram ex quibusvis causis viis modis et rationibus concernerent Majtem simul cum cunctis eorumdem utilitatibus et pertinentiis quibuslibet, terris scilicet arabilibus cultis et incultis agris pratis pascuis campis fenetis sylvis nemoribus montibus vallibus . . . . . vinearumq. promontoriis aquis fluviis piscinis piscaturis aquorumque decursibus molendinis eorumdemq. locis generaliter vero quorumlibet utilitatum et pertinentiorum suorum integritatibus quovis nois vocabulo vocitatis sub suis veris metris et antiquis existen. premissis sic ut prefertur stan. et se haben. memorato Petro Doctori de Syladh ipsiusq. heredibus et posteritatibus universis dedimus donavimus et contulimus Imo damus donamus etc. etc. Datum in Civitate ntra Linceo in festo beati Andreae Apli anno Dni Millesimo quinquegentesimo vigesimo nono Regnorum vero nostrorum tercio. Ferdinandus.

(Orsz. ltárban NRA. 1703 fasc. 17. n.)

3.

János Király Tarnovban 1528-ik évben Losonczy Antal gyöngyösi rész birtokát Verbőczy Istvánnak adományozza.

Nos Joannes dei gratia Rex Hungariae Dalmatiae Croatiae etc. Memoriae commendanus tenore presentium significant. quibus expedit universis, ut nos debitum (ut par est) respectum habentes ad preclaram fidem et fidelium servitiorum cumulata gratissimaque merita fidelis ntri sincere nobis dilecti spectabilis et magnífici Stephani de Werbőcz summi et secretarii cancellarii ntri que ipse sacre primum dicti Regni nri Hung. Coronae deindeq. mjtati nostri pro locorum et temporum varietate, a primordio regiminis nostri usque modo Lateri nrae Majestatis adhaeres, personaq. et rebus suis non parcendo cum summa semper fidelitatis constancia et animi integritate exhibuit et impendit. Quorum potissima contemplacione moti totales porciones possessionor. in Opidis Gyewngyews in Hewesien. ac Rimaszombath cum pertinentiis in Honth. Item possessionib. Lythwa et Wysk in eodem Honthen. nec non Echeg appellatis in Newgradien. comit. existen. habitas et adjacen. que Anthony. de Lossontz prefuissent sed ex eo et idem Anthon. immemor. fidelitatis suae qua nobis veluti vero et lmio Regi Hungariae post interitum serenissimi principis condam divi Ludovici

Regis immediati predecessori ntri felicis memoriae unanimi omnium ordinum totius Regni nri Hung. voto paucissimorum duntaxat nostrorum et patrie eorum proprie proditorum excepto, solemniter electo atq. coronato tenebatur. Immemor eciam beneficiorum a majestate nra olim perceptorum Ferdinando regi Bohemie. nostro et hung. nationis hosti publico non solum adhesit verum etiam partes et factiones suas sequit. multa in perniciem nostri capitis molitus est per hocque . . . infidelitatis et crimen lese nre majestatis palam incurrisse . . . . . collatione nre majtatis optimo jure devolute . . . . . simul cum cunctis suis utilitatibus et pertinen. quibuslibet . . . . Arabilibus cultis et incultis agris pratis pascuis campis fenetis silvis, nemoirbus montibus vallibus vineis vinearumq. promontor. aquis fluviis piscinis piscatur. aquarumq. decursibus tributis Eccarum patronatibus Molendinis et eorumdem locis general. vero quorumlibet utilitatum et proventuum integritatibus. Quovis nominis vacabulo & vocitatis sub suis veris et antiquis metis existent. Memorato Stephano de Werbewcz ac Emerito filio ejusd ipsorque haeredibus et posteritatibus universis dedimus donavimus et contulimus Imo damus donamus et conferimus jure ppetuo et irrevocabili tenore possiden. pariter et haben. salvo jure alieno harum nostrarum vigore et testimonio litrarum median. Quas in forma nostri privilegii redigi faciemus. dum nobis fuerit in specie reportate. Datum Tharnovie dominica die proximo post festum Sctorum Viti et Modesti etc. A Domini 1528. regnorum nostrorum a. 2-do. Joannes Rex m. p. (nagy vörös pecséttel ellátva.)

(Orsz. ltárban. NRA. fasc. 870. n. 27. A pontozott helyek elrongyolva vannak.)

4.

Ferdinand király Perényi Ferenczet nevezi ki egri püspökké. 1537-ben.

Nos Ferdinandus etc. memorie commendamus tenore presentium significantes quibus expedit universis, quod nos habita ratione fidelium servitiorum magn. fidelis ntri Casparis Seredy Partium Regni nstri Hungarie super. capitanei ntri quae idem sacre imprimis ejusdem regni ntri Hung. Corone et demu. nre quoque Mati pro locorum et temporum varietate ab inicio in hunc diem cum omni fidelitate et constantia sedulo exhibuit et impendit. Ob ejus igitur fidelia servitia et suplicationem Epatum Eccae agrien. nunc per mortem reveren. quon. Thomae de Szalahazi ejusd. ecc. agr. Eppi. et cancellarii ntri jure ac legitime vacantem. Magnifico Francisco de Peren tam persone idonee et benemerite aucte juris. patronatus ntri regii in eadem Ecclsia habiti dandum duximus et conferendum pleno jure hac lege et conditione q. dictus Caspar Seredy cum fidele ntro magnifico Francisco Bebek de Pelsewcz Comite ntro Com. Gemer. ex proventibus

et bonis dicti Eppatus illam summam triginta Millium florenor. hungaricalium in qua eis Episcopium illud inscripsimus et obligavimus imprimis ad usque completionem ejus summe totaliter excipere debeant fide et integritate dicti Francisci Bebek erga nos salva et illesa permanente. Qui quidem Bebek si vacillaverit et aliquo modo delinaverit aut jam declinasse compertus certo fuerit, nec per dictum Casparum Seredy ullo modo adduci poterit ut post defectionem suam ad fidelitatem utram revertatur in quo tamen idem Caspar Seredy omnem possibilem conatum facere summamque operam adhibere tenebit extunc nos eam summam triginta millium Floren. hung. ob ipsius Seredy fidelissima servitia ac servitiorum suorum merita et potissimum in aliquam bonorum suorum omissorum damnorumque passorum recompensat. et sublevat. eidem Caspari Seredy nihilomiq. integre duximus annuendam et concedendam imo anuimus et concedimus et prefat. Franc. Pereny in Epatu hoc grose confirmamus harum nostrar. literar. vigore et testimonio. Quocirca committimus et mandamus vobis universis et singulis Capitaneis Belli ductoribus et quorumlib. Exercituum et copior. nostr. Prefectis pntes visuris qtus simul vel divisim requisiti pntibus ad expugnationem arcis agrien. citra dilationem proficisci, illudque modis omnibus ad deditionem cogere et in utram ptatem redigere sineque ulla excusatione ex teplo manibus dicti Gasparis Seredy et Franc. Pereny Electi agr. dare et assignare modis omnibus debeatis etc. etc. dat in arce Prage marc. 28. 1537. Ferdinandus.

(Orsz. lev. NRA. fasc. 617. n. 18.)

5.

A Helytartóság bizonyítványa, hogy Tamás püspök Szarvaskővárát bizonyos összeg fejében Horváth Ferencz praefectusnak zálogba adta. 1536.

Nos locumtenens et consiliarii Seren. Principis et dni dni Ferdinandi divina favente Clementia Romanor. Hungariae etc. regis memoriae commendamus per presentes quod tam Egregius Franciscus Horvath prefectus Castri Zarwaskew tam vivente Rsmo quondam dno Thoma epo agrien. Cancellar. regiae Mjtatis quam etiam illo e vivis sublato prefero Majtati Regio Dno Ntro Clementis, fideliter servierit, Arcemque Zarwaskew fidei suae commissam in multis rerum difficultatibus conservaverit ex quo autem prefatus quondam dnus cancellarius eidem Franc. Horvath de necessaria solutione ut debebat provideri non potuisse, sed pro certa pecuniarum summa arcem ipsam literis manu et sigillo suo obsignatis mediantibus obligasse dicatur ut idem simili fidelitate Mjtati Rg. inservire et arcem eam conservare in posterumque possit, eundem Franc. Horvath assecnrandum duximus prout assecuramus per pntes et apud Mjtatem regiam omni

diligentia instabimus ut pdictas literas obligatoriales ipsius condam dm Cancellarii manu et sigillo obsignatas mjtas sua regia ratas habeat et confirmat, et si autem aliquo pacto id apud Mjtatem suam (qui nunc a nobis longius abest) effecere non possumus, hoc nihilominus perficiemus et prefata mjtas regia arcem ipsam ex manibus prefati Franc. Horvath non prius eximat quam de omnibus suis servitiis factis vel fiendis posita tamen prius justa et recta ratione eundem Franc. Horwath contentum reddat quo ad pletum. In cujus testimonium ptes ntras dandas duximus Posonii feria sexta proxima ante dominic. letare A. dom. 1536. (Öt pecséttel ellátva.)

(Országos ltárban NRA. 834. cs. 30. sz.)

6.

János király bizonyító levele, hogy a Dobó testvérek, tiltakoznak Perényi Péternek birtoklása ellen a Pálóczy javakra. 1539.

Nos Joannes Dei gratia Rex Hungariae etc. memoriae commendamus per presentes fidelis noster egregius dominus Dobó de Ruska nostri regiae familitares in sua et egregiorum Francisci et Stephani similiter Dobo fratrum suorum carnalium nominibus et personis nostrum personaliter veniens in presentiam Spectabiles et magnificos Petrum de Pereny perpetuum Comitem Abaujvariensem, ac partium regni nostri Superiorum capitaneum generalem ab omni et quavis totalium Castrorum mgfici quondam Anthony de Palocz Wyhely et Sarospathak in Zempl. ae Dedes appellatorum in Borsodiensi, nec non Stephanum de Verbőcz summum et secretarium nostri Majtatis Cancellarium Oppidi Szolnok vocati in dto Szolnok exteriori, nec non fratrem Georgium Eppum hujus Eccae Varadiensis thesaurarium et consiliarium nostrum, totalis possessionis Horth nominati in Hevesien. comitatibus. existen ac adjacent cunctorumque oppidorum villarum, possessionum, praediorum porcionumque et jurium possessionarum, ad eadem castra, oppidum, et possessionem praedictam etc. etc. occupatione et conservatione, ac pro seipsis usurpatione etc. etc. contradixit, ulteriorique detentione prohibuit etc. publice et manifeste coram nobis testimonio praesentium modo. Dat. Varadini secundo die festi Sanct. innocentium martirum 1539.

(Országos levéltárban fasc. 803. n. 35—6—7.)

7. I.

Ferdinand király kamarájának kimutatása, hogy 1539-ben mely megyék adóztak részére.

Anno Domini 1539. in dieta post festa beati Mathaei apli et evangeliste Posonii per Domnos utrius ordinis et nobiles regni celebrata: ordinatum est Subsidii duorum florenor per VComites et judices

nobilium juxta regestum preceden. dice per Thoma Chwzy axacte etc. etc.

Com. Nitrien etc. Com Barsiens. etc. Com. Sopron. etc. Com. Thurocz etc. Com. Strigon. Com. Zolien. Comit. Trinchin. Com. honthien. Com. Posonien. Com. Castrifer. Com. Moson. Com. Comarum. Com. Liptowien. Com. Jaurien. Com. Zaladien. Com. Arva.

Comitatus vero Regni superiores Gömör, Thorna, Saros, Borsod, Abaujvar, Ung, Szepes, Zemplén, Bereg et Marmaros anno praescripto 1540. non fuerunt totaliter sub ditione Regiae Mytatis, sed in certa parte pertinebant ad ditionem regis Joannis: de quibus nulla penitus ratio est data ad Cameram Rgiae Mjtatis ex quo etiam dicatores eorumdem Comit. per nobiles illorum Comitat. electi ex dica Regiae Mjt. cedenti de voluntate Mjtatis suae Regiae Egr. Gorg. Vernero Praefecto arcis Saros responder. et rationem dare debuerunt.

Item ceteri Comitatus Regni partium inferior. eodem anno fuerunt integre sub ditione ipsius Joannis Regis.

II.

Ferdinand király kamarájának kimutatása 1541-ben neki hódoló megyék adóiról.

Ratio Subsidii unius flor. Anni 1541. per dnos preelatos et barones ac regni Status circa festum purificationis beat. Marie Virg. oblati ut loco decime partis Colonor qui juxta priorem constitutionem levari debebant a singulis Colonis ad numer prioris dice Regie Maiti flor. unus contribuit. ac per dnos VCom. et jud. nob. in sing. comit. exigatur etc. etc.

(Következnek)

Com. Nitrien. Com. Trinchin. Thurocz, Bars, Honth, Zolien. Com. Liptov. Com. Strigon. Com. Neograd. Moson. Comarom. Com. Castriferrei. Sopron, Poson, Jaurien.

(Megyék összeirásai.)

Com. Arva. dnus Koczka neque connumerare neque exigere permisit.

Com. Simigien. Zalad. Alben. et in aliqua parte Vesprem. non connumerati propter occupat. Valent. Török. Tamen in Vesprem, et Albens. Comitatibus Domnus Petrus de Pereny dixit se exigisse flor. 700 quos in sua solutione acceptavit.

Com. Tholn. non potuit connumerare, tamen de eodam quoque domnus Petrus Pereny cum. fl. 200 de oppido Tholna exactis exigere facit fl. 563. Idem d. Perenyi de com. Solth. exigere facit fl. 436. Com. Pest. et Pilis. Dn. Vilhelm. de Roggendorf dicam facit exigere.

De Com. superioribus Regni Abaujvar. Szepes, Saros, Borsod, Torna, Gömör, Zemplén, Ung, Bereg, Ugocsa, Marmaros et Hevesien. subsidium unius floren. exegerunt dnus Petrus de Pereny, Caspar Seredy et Franc. Bebek. Homonnay et alii Husarones ac dnus Georg. Werner. De quibus idem dnus Werner ad Cameram dedit fl. 1030, rationemque suae administrationis idem habet.

(Muz. okm. tár 1008./II.)

8. I.

Ferdinand király meghagyja Frangepán Ferencz püspök mint főispánnak, hogy a hevesmegyei kir. taksákból Szarvaskővára fejében Horváth Ferencznek évenként 1000 frtot fizessen. 1541.

Ferdinandus etc. Fideli Nstro Rmo in Christo Patri Dno Franc. de Frangepanibus Eccles. Colocensis et Bachiensis canonice unitarum Archi Eppo atq. Agriensis Ecclae Eppo Salutem et graciam. Quoniam nos Arcem Zarwaskew ad istum Eppatum Ecclesiamq. Agriens. pertinentem a manibus Egregii Francisci Horvath ejus Arcis prefecti simulque ex illo inscriptionis vinculo quo ea Rex per praecessorem Rdum quondam Thomam de Zalahaza Eppum Agr. et Cancellarium nrum pro sedecim millibus fluorum eidem Francisco obligata fuit inter ceteras conditiones ita eliberavimus ut Comes Comit. Heves. singulis annis quousq. summa ipsa explebitur solvere debeat ante omnes alios si quibus in eo Comitatu deputationes factae essent vel forent, ipsi Francisco Horwath in redemptionem ejus arcis ex censibus et Taxis nostris regiis singulos mille florenos. Quum igit. honore ipsius Comtatus Hevees, praelati Eccae Agr. ordinarie solent fungi Vestraeq. fidelitati tamq. suppremo ejus Cottus Comiti atq. etiam futuris Comitibus et successoribus suis mandamus ut a modo singulis annis usq. explecionem praedictae summae floren. ipsos mille flnos praefato Francisco aut ipso a vita decedente fratribus et haeredibus ejus ex ipsis taxis nostris ante omnes alios solvere et numerare nostraeq. promissioni quam superinde ipsi Francisco fecimus satisfacere debeatis. Comittimus autem etiam praefecto et Consiliario Camerae nostrae dicatoribus et exactoribus quarumcunq. taxarum nostrarum illius Comitatus presentibus et futuris ut ipsam pecuniae summam nostram ad rationem semper intra praescriptum tempus absq. ulla repugnatione ex Comittu illo solvere numerareq. permittant. Si tamen forte nos ex aliis proventibus aut bonis nostris ipsum Franc. Horwath de ea summa contentum redderemus, tunc volumus ut solutio mox cessare debeat post expletam tandem ipsam solucionem presentes litteras nostras ad Cameram nostram dare jubemus. Dat. in nova Civitate nostra Austriae 24 jan. 1541. Ferdinand. (P. H.)

(Országos levéltárban NRA. fasc. 834. n. 32.)

II.

Ferdinand király elismerve Horváth Ferencz zálogjogát Szarvaskővárához s a beeli apátsági birtokokhoz, annak kiváltása fejében száz jobbágyot igér, a mint rendelkezés alá jön. 1550.

Nos Ferdinandus etc. memoriae commendamus tenore praesentium significant. quibus expedit universis quod nos consideran. fidelitatem et fidelia servitia fidelis nostri Egregii Francisci Horwath de petropolya, quae ipse sacrae primum regni nostri Hung. Coronae et deinde Mjtati nostrae pro locorum et temporum varietate exhibuit et impedit ac in futurum exhibiturus erit, moti etiam et consideratione quod ipse Francis. Horwath in Dominio Castri Epatus Eccae agr. Zarwaskew vocati et etiam Abaciae trium fontium que. revdissim. quond. Thomas Eppus Agr. pro certa summa pecuniarum olim ei inscripsisset nosque hujusmodi inscriptioni consensisse dicimur permanere non posset, sed illis processu juridico dejure privari deberet his itaq. respectibus eundem Francisc. Horwath de gracia nostra regia in eo duximus assecuran. et certifican. quod ubi et quamprimum intra fines dicti regni nostri Hung. in quocunq. Comitatu centum colonos quocunq. nomine et titulo de jure vacare ad nostramq. regiam collacionem condescendere contigerit extunc eosdem centum colonos dum nos superinde requisiverit eidem Franc. Horwath ipsiusq. haeredibus et posteritatibus universis jure perpetuo et irrevocabiliter conferemus imo assecuramus et certificamus etc. Dat. Vienne, octava mensis marcii an. dom. 1550. Ferdinandus. (P. H.)

(Országos levéltárban NRA. 834. fasc. 34. n.)

9.

Farkas János bécsi polgár levele Nádasdy Tamáshoz 1548. marcz. 2-án, hogy Perényi Péter meghalt.

Naghságos es Kegielmes Uram. Zolgalathomath ayanlom te Naghságodnak, Továbbá azth irhatom te Naghsagodnak hogh Priny Peter meghholth, azerth te Naghsagod agyjon tanusagod felewle myth kellyen tenny az penz felewl ky en nalam vagyon, merth ha megh ertik az Regimentbeli urak talam en ewlem ky kerik azért te Naghsagod visellye gongyath Isten tarcha megh te Naghsagod minden jawaiwal. Vienne 2 Martij 1548. E. de v. Mgco stor Farkas János bechy polgár.

(Orsz. levéltárbau Nádasdy levtár. cs. 6. 1548.)

10. I.

Omany János dikator számadása a kamarához 1546. évi mindkét részlet adóbevételéről Hevesmegyében.

Ratio utriusque subsidii unius fl. ac viginti denar. per dicatores etc. data

Com. Heves.

Dic. Joannes Omany.

Summa portarum quantum propter vicinitatem turcarum connumerari potuit fecit 492 quae per 1 fl. 20 d. fac. 591 fl.

Exitus

Pecuniam subsidii comitatus istius excluso dicatore exegerant cum magna abactione pecorum birsagiisque dni in eadem Ctatu bona habentes et Thomas Varkoch Cast. arcis Agr. ut Christoph Dorman foris VComes declaravit.

Habet autem	Dn.	Bathory	.	p.	16	faciens fl.	19	d.	80
„	„	Petrus Pereny	.	„	264	„ „	317	„	40
„	„	Sigism. Balassa	.	„	35	„ „	42	„	—
„	„	Stephanus Losonczy		„	121	„ „	145	„	80
„	„	Franc. Bebek	.	„	6	„ „	7	„	20
„	„	Franc. Horvath	.	„	1	„ „	1	„	20

Dicator pro sall. suo ex bonis nobilium de portis 38 exegit 45 fl. 46 d.

Restant in bonis nob. p. 10 fl. 12.

Summa restantium fl. 545 d. 40; dicatoris sall. 45 d. 60.

Ratio 2-di subsidii unius floreni et 20 d. anni 1546.

Dic. Joan. Omany.

Summa portarum 492 etc. Többi mint az első részletnél elsorolva van. A végén ez áll: non computando nobiles unius sessionis et plebani.

(Muzeumi ltárban kamarai számadások.)

II.

Hevesmegye adóösszeirása 1546-ban.

1546 primi subsidii Cottus Hevessien.

Dic: Joannes Omany.

Felnémeth

Possessio Epi agrien.
porta 34 Varkoch levavit.

Czegléd

possio Episc. agr.
porta 12 Varkoch levavit.

Agria

Olasz utcza epi agr.
porta 8
Plathea harangozó dni custodis

porta 10
pauper. 4
deserta 3
Plathea szentmiklós epi agrien.
porta 3
paup. 4
dta 5
Theatrum Epi agrien.
porta 31. Varkoch levavit.

Zalók

possio Capitul. Agri.
porta 8. dicator ac rursum officil.
Dni Lossonczy levaverunt
paup. 8
dta 9.

Baktha

possio Franc. Horvat
porta 1
dta 8. Francz. Horvat levavit.

Felső Bátor poss. nobil.

porta 3. dicator agr. et Losonczi D. levaverunt.

Alsó Bátor

porta 3. dic. agrien. et Losonczi levaverunt.

Bocs

possio Capit. agr.
porta 5. Var. levavit
paup. 6
dta 5

Zent Domokos pos. nob.

porta 5. Losonczi levavit

Zwth (Szucs) po. no.

porta 6. Losonczi levav.

Demend

poss. epi agr.
porta 7
paup. 6 Varkoch levavit
dta 8.

Zenterzebet po. no.

porta 8
paup. 4. Losonczy levavit
dta 2.

Aranyos capi. agr.

porta 5
paup. 4 Var. levavit
dta 8

Chee (csehi) po. no.

porta 3
paup. 4 dicator
dta 5. lev.

Lelesz

per turcas obduct.

Mykofalva poss. nob.

porta 4
paup. 8 dicat. levavit.
dta 2.

Kewesd poss. nob.

porta 7 Losonczy levavit.
dta 5.

Istenmezeje po. no.

p. 4 Losonczy levavit
paup. 3.

Varaso (Varasszo) po. no.

porta 5 Losonczy levavit
dta 5

Bolya po. no.

porta 2
paup. 2 Losonczy lev.
dta 3.

Poswarallya po. no.

porta 4 Losonczy levavit.
dta 2.

Fedemes po. no.

porta 2 dic. levavit.
dta 3.

Pétervására

possio mag. Petri Perenyi
porta 22
dta 5.

Mindszent po. no.

porta 3 Losonczi levavit.

Iwan po. no.

porta 1 Losonczi levavit
dtą 3.

Barla

possio mag. Fran. Bebek
porta 6. offl. levavit
ad rationes Petri Pereny
porta 4. officl. levavit.

Zwcha (sucha) po. no.

porta 4 Losonczi levavit
paup. 4.

Derecske

Mag. Petri Perényi offic. levavit
porta 4.
ad rationes dom. nobil.
porta 5 Losonczi levavit.
dta 3.

Recsk po. no.

porta 4 Losonczi levavit
dta 3.

Nagyberek

Pos. M. Steph. Losonczi.
porta III. offc. levavit.

Rosnak

Mag. Losonczi
porta 6. Losonczi levavit.

Zeek po. no.

porta 3 Losonczi levavit.

Matsonka po. no.

porta 1.

Taar

possio mag. steph. Losonczi
porta.
offic. levaverunt.

Pásztó

officiales levaverunt.

Bekeuthe (Bekölcze)

porta 6 dicator levavit.

Processus Joannis Thiga. (Csiga)

Debrew

possio mag. Petri Perini
porta 12 officialis Paulus
dta 6 Jaaz levavit.

Verpeleth

Nana
Domoszló
officiales Dni Losonczi numerare non permiserunt.
Detk
Wgra
Karathjon
Saár
Marchaz
Wjsontha.

Saadan po. no.

porta 6 Losonczi levavit.

Mera po. no.

porta 5 Losonczi levavit

Hewes

Ad ration. dni. m. Losonczi offic.
porta 22 lev.
Ad rat. dni. m. Petri Perini offic.
porta 4. lev.

Heves Iwan

possio mag. Perini
porta 10 off. levavit.

Zazberek Kwrth
Bathory.

Vezekin po. no.
porta 1 Losonczi levavit.

Thenk po. no.
porta 4 Losonczi levav.

Kewtelek po. no.
porta 2 Losonczy levavit.

Peel
Mag. Sph. Losonczi
porta 7 Batori.

KwLw (Kürü?) Bathori
Thyza Nana
possio dni epi Agr.
porta 10 dicator. lev.

Madaras
dmi epi agr.
porta 1. Varkoch lev.

Hydweg
dmi epi agr.
porta 10 Vark. levavit.

Halaz
dni epi egr.
porta 7 Var. levavit.
dta 4.

Kherwkewz nob.
porta 3.

Porozló
ad rat. dni mag. Batori
porta 10 levavit
ad rat. Capit. Agrien.
porta 4 Varkoch
ad rat. Petri Perimi
porta 2 Varkoch.

Thepel po. no.
porta 4
dta 8 Losonczi levavit

Mezwtarkan nob.
possio epi agr.
porta 5 Varkoch levavit.

Farnos po. no.
porta 3
dta 3 Varkoch lev.

Kiss Buda
dni epi agr.
porta 2 Varkoch lev.
dta 9.

Abon
dni epi agr.
porta 4 Varkoch levavit
dta 3.

Chelethen (Kerecsend)
dni epi Agr.
porta 6 Varkoch lev.
dta 9.

Maklár
dni epi agr.
por. 8 Varkoch lev.
dta 25.

Talya
dni epi agri.
porta 23 Vark. lev.

Kewmlo
Dni m. Sigism. Balassa
porta 35. levavit Balassa

Gyengez Halaz
porta 11
dta 8 Losonczi levavit

Gyengez Pispeki
dni epi Agr.
porta 3 Varkoch lev.

Solmos

dni epi Agri.
porta 9. Var. lev.

Kapolna

Dni epi Agriensis
porta 4 Var. lev.

Zwbol

ad rat. epi agrien
porta 4
ad rat. dom. nobilium
port. 5. Varkoch lev.

Bew

porta 3.

Bod nob.

porta 3.

Summa portarum facit portas connumeratas $492^1/_2$
per flor. unum d. 20
facit fl. 591.

Exitus

Mgn. dnus And. de Bathory levavit de p.
faciens fl. 19 d. 70
Servitor mag. dmi Petri de Pereni levaverunt de p. 262
faciens fl. 317 d. 40
Mg. dnus Sigism. Balassa levavit de p. 35
faciens fl. 42
Mgn. dnus Steph. de Losonczi levavit p. 121
faciens fl. 145 d. 80.
Preterea ubi autem dicatores exegerant alienam dicam exegit de p. 11 faciens fl. 12 d. 60.
Dnus Franc. Bebek exegit de p. 6 fl. 7. d. 20
Donus Franc. Horvát exegit de p. 1 fl. 1 d. 20
Dicatores exegerunt de. p. 38 faciens fl. 45 d. 60
Restat in bonis nobilium p. 11 faciens 12 fl. 60 d.
In eodem Comitatu possessiones conumerari n. permisse
D. Bathory
Zasbereg
Kywrth
Kywlew
D. Losonczy
Thar
Werbelth
Nana
Domoszlo
Dethk
Ugra
Karathyon
Saar
Markhaz
Wysontha
D. Sigis. Balassa
Pasztho
Lelesz possessio per Thurcas obducta

D. Bathory

Peel p. 7
Poroszlo p. 10

Restan. nobil.

Mathonka p. 1.
Bew p. 3.
Bod p. 3
Kewkez p. 3

D. Pereny Petrus.

Medio Varkoch
Thallya p. 23
Felnémeth p. 34
Chegled p. 12
Agria p. 52
Booth p. 5
Demend p. 7
Aranyos p. 5
Pewtwasar p. 22
Barla p. 4
Dereske p. 4
Debrew p. 12

Hewes p. 4
hewes Ivan p. 10
Madaras p. 1
hydweg p. 10
Halaz p. 7
Poroszlo p. 6
Mezew Tharkan p. 5
Farnos p. 3
Kys buda p. 2
Abon p. 4
Chelechen p. 6
Maklar p. 8
Giendes Pispeky p. 3
Solmos p. 9
Kapolna p. 4
Zubol p. 9
p. 264.

Dicator

Zalok p. 8
Felsew Bathor p 3
Also Bathor p. 3
Chee p. 3
Mikofalwa p. 4
Fedemes p. 2
Bekewthe p. 6
Thyzanana p. 10
p. 38.

D. Sig. Balassa

Kewmlo p. 35

D. Losonczy

Zent Domonkos p. 5
Zwth p. 6
Zent Erzsebeth p. 8
Kewesd p. 7
Istenmezeje p. 4
Warazo p. 5
Bolya p. 2
Poswarallya p. 4
Mindszent p. 3
Iwan p. 1
Zuha p. 4
Derethke p. 5
Reck p. 4
Nagh bereg p. 3
Rosnak p. 6
Zek p. 3
Sadan p. 6
Mera p. 5
Hewes p. 22
Wezeken p. 1
Thenk p. 4
Kewtelek p. 2
Thepel p. 4
Genges Halaz p. 11.
Franc. Horvath Bebek
Baktha p. 1 Barla p. 6.

(Országos levéltárban a kincstári osztályban.)

11.

Hevesmegye összeirása 1549-ben.

Regestum super dicam Regiam circa festum Epiphaniar dni connumeratar. ex Com. Hewesiens. provenire deben.

Singula porta per d. 65 exegent. a. 1549.

Dicator Petrus ltatus de **Raszka.**

Zalok

Capituli Agriens p. 8 per d. 65 facit fl. 5 d. 20
Paup. 7
novaDomus 1
dsta 5
Iudex 1.

Werpeleth

Steph. Losonczy p. 17 fl. 11 d. 5. (per 65 denar)
paup. 7
dta 6
Judicibus 2
nov. dom. 1.

Nagy Berek

Steph. Losonczy p. 2 fl. 1 d. 30
paup. 4.
dta 3.

Syrokallya

Steph. Losonczy p. 6 fl. 3 d. 90
paup. 4
dta 2.

Zayla

Steph. Losonczy p. 13 fl. 8 d 45
paup. 3
dta. 1
judex 1.

Rethk

nbilium p. 3 fl. 1 d. 95
paup. 4
curia nobilit. 4
dta 3.

Derethke

Gabrielis Pereni p. 5. fl. 3 d. 25
paup. 4
Ibidem nobilium p. 5 fl. 3 d. 25
paup. 3
dta 4
judex 1.

Bodon

Gabr. Perenni p. 9 fl. 5 d. 75
paup. 5
nov. d. 1
dta 1
judex 1.

Parad

Gabr. Pereni p. 5 fl. 3 d. 25.
paup. 4
dta 2.

Barla

Gabr. Perenyi p. 3 fl. 1 d. 95
paup. 2
dta 1
ibidem nob. p. 4 fl. 2 d. 60
paup. 2
dta 4

Zwha

nobilium p. 5 fl. 3 d. 25
paup. 3
dta 2

Bathon

nobilium p. 4 fl. 9. d. 60
Steph. Losonczy
paup. 7
Cur. nob. 1
dta 6.

Thaar

Steph. Losonczy p. 14 fl. 3 d. 10
paup. 8
dta 12
judex 1.

Hasznos

nobilium p. 6 fl. 3 d. 80
paup. 3
dta 4
Ibidem molendin p. 1 d. 65

Apth p. 10 fl. 6 d. 50.

Pasztho

nobilium p. 48 fl. 31 d. 20.

Zurdok Pispeki

nobilium p. 10 fl. 6 d. 50
Szent Jakab
Steph. Losonczy p. 8 fl. 5 d. 20
Ad has supscriptas possessiones, ppter ppingvanq. vicinitatem. Turcar. non potuit ad connumerare. Sed juxta jurament. Judicnm taxa exacta est.

Dorokhaza

nobilium p. 2 fl. 1 d. 30

paup. 3
nov d. 1.

Maczonka

Omnes pauperes.

Mindszent

nob. p. 8 fl. 5 d. 20
paup. 5
des. 2
judex 1.

Wjfalw

nob. p. 1 fl. d. 65
paup. 3
des. 3.

Petherwasára

Gabr. Perenyi p. 24 fl. 15 d. 60
paup, 8.
des. 5
jud. 2.

Kewesd

nob. p. 6. fl. 3 d. 80
paup. 3
cur. no. 2.
des 2.

Isthenmezeje

nob. p. 3 fl. 1 d. 95
paup. 4.
n. d. 1.

Warasso

nob. p. 8 fl. 5. d. 20
paup 3.
cur. n. 2
dta 3
jud. 1.

Zenthersebeth

nob. p. 6 fl. 3 d. 80
paup. 5
cur. n. 1
n. dom. 2
dta 4.

Lelesz

nob. p. 6 fl. 3 d. 80
paup, 3
des. 5
cur. n. 1.

Zenthdomonkos

nob. p. 5 fl. 3 d. 25
paup. 5
cur. no. 6
des. 4.

Zuth

nob. p. 5 fl. 3 d. 25
paup. 3
n. dom. 2
cur. nob. 2.
dta 1.

Bekwlthe

nob. p. 6 fl. 3 d. 80
paup. 4
cur. n. 2
des. 3.

Mykofalva

nob. p. 5 fl. 3 d. 25
paup. 3
cur. nob. 1.

Chehy

nob. p. 3 fl. 1 d. 95
paup. 3
nov. 4
cur. n. 1.

Fyzes

In toto nobiles.

Both

Cap. Agr. p. 8 fl. 20. d.
paup. 5

cur. n. 1
dta 4
jud. 1.

Felső bathor

omnes paup.

Aranyos

Cap Ag. p. 5 fl. 3 d. 25.
paup. 4
nov. d. 2
d. 3.

Fedhemes

Fran. Horvath p. 3 fl. 1 d. 95.
paup. 3
d. 4.

Bolya

nob. p. 3. fl. 1 d. 95
paup. 3
cur. no. 1
de. 2.

Nagh Zolath

In toto nobiles.

Kis Zolath

penitus desta.

Poswarallya et Bwya

nob. p. 5 fl. 3 d. 25
paup. 4
cur. n. 6
des 5.

Also Bathor

nob. p. 2 fl. 1. d. 30
paup. 3
cur. n. 3
des. 5.

Zek

nob. p. 2 fl. 1 d. 30
paup. 3
cur. n. 2.

Rosnok

Stephan Losonczi p. 6 fl. 3 d. 90
paup 3.
nova 1
des. 5.

Baktha

Fran. Horvath p. 1 d. 25
paup. 4
des. 7.

Iwan

nob. p. 2 fl. 1 d. 30
paup. 2
des. 4
cur. n. 1.

Felnémeth

Epi Agr. p. 40 fl. 26
paup. 20
nova 4.

Agria theatrum

Epi Agr. p. 25 fl. 12 d. 25
paup. 12
nova 3.

Harangozo utcza

custodis agr. p. 8 fl. 5 d. 20
paup. 8
d. 3.

Szentmiklos utcza

epi agr. p. 4 fl. 2 d. 60
paup. 4
nov. 1.

Olazwtcza

epi agr. p. 4 fl. 2 d. 60
paup. 5
dta 3.

Chegledh

Epi Agr. p. 10 fl. 6 d. 50
paup. 3
nova 2.

Processus Joannis Chyga
Idlium

Dewbrew

Gabr. Perenyi p. 18 fl. 11 d. 70
paup. 9
n. d. 3
des. 4
jud. 2.

Domozlo

Stephan Losonczi p. 10 fl. 6. d. 50.
paup. 4
nov. 1
des. 2
jud. 1.

Erdewthelek

omn. deserta.

Gynges Pyspeky

Epi Agr. p. 5 fl. 3 d. 25
paup. 2
des. 4.

Wysontha

Stephan Losonczy p. 5 fl. 3 d. 25.
paup. 2
des. 3.

Thenk

omn. desert.

Wgrah

Steph. Los. p. 4 fl. 2 d. 60
paup. 5
nova 8
gbusta 4.

Athany

om. dta.

Mera

nob. p. 9 fl. 5 d. 85
paup. 5
nov. 3
dta 5
jud. 1.

Zent Miklos

om. dest.

Sadan

nob. p. 5 fl. 3 d. 25
paup. 6
dest. 11.

Thar

omn. des.

Fogath

omn. des.

Hewes

Steph. Losonczi p. 13 fl. 8 d. 45
paup. 20
dta 30
judex 1.

Ibidem Jaksits p. 12 fl. 4 d. 50
pauper. 10
des. 6.

Alathk

omn. des.

Baab

omn. des.

Pely

Stephan Losonczi p. 5. fl. 3 d. 25
paup, 4
dta 5.

Kerethen

Epi. Agr. p. 3 fl. 1 d. 95
paup. 5
des. 8

Cherewhaza

omnes des.

Byom

om. des.

Pazmady

nob. p. 3 fl. 1. d. 95
paup. 3
des 4.

Kall

om. des.

Demyend

epi agr. p. 10 fl. 6 d. 40
paup. 8
dta 3
jud. 1.

Zarank

omnes pauperes.

Nagy Kompolth

omn. des.

Kys Kompolth

omn. des.

Kapolna

epi agri. p. 4 fl. 2 d. 40
dta 2
paup. 3.
nov. 1.

Weth

om. dta

Mysely.

Kerekudwar
Markaz et Halaz

omn. paup.

Hewez Iwan

cap. agr. p. 8 fl. 5 d. 20
paup. 3
dta 16
jud. 1.

Weth, Nana, Balpyspeky, Nagywt, Nagy Fyged, Kis Fyged
Thartha (Tarcsa?)

omnes desert.

Karathond

nob. p. 5 fl. 3 d. 25
paup. 4
des. 6.

Bodh

nob. p. 3 fl. 1 d. 95
paup. 7
cur. n. 2
dta 3.

Wyznek

Kyskedv, Athkar, Halmaj, Szent-Patak, Chall (Csal) Ludas Enth (Encs)

om. dest.

Dethk

nter condescensa est

Gyenges 100. Saar 4, Solymos 6, Alattyan 22, Horth 10, Adath 10, Patha 20, Gywrk 2, Tharyan 6, Fancsall 4, Redeh 4, Zwthy 8, Thaas 8, Halaz, 6 Erk, 5 Ewrs, 5 Zazberek 7, Kwrth 4, Ecsed 5.

juxta juramentum judicum taxa exacta.

Processus Stanisl. Tharkany judl.

Tiza Nana

Epi Agr. p. 8 fl. 5 85 d.
paup. 7
des. 2
nova 2
jud. 1.

Swll

nob. p. 6 fl. 3 d. 40.
paup. 6
ds 11.

Kwthelek

Steph. Losonczi p. 3. fl. 1 d. 95
paup. 6
dta 4.

Kwrth

Stephanus Losonczi p. 7 fl. 4 d. 50
paup. 2
des. 5.

Pwzta Zikszo

dest.

Fokwrw

nob. p. 7 fl. 4 d. 55
paup. 3
nov. 1.

Poroszló-Iwan et Zewke (Szőke) deserta

Alchy
nob. p. 7 fl. 4 d. 55.

Zent Iván

nob. p. 9 fl. 5 d. 85
paup. 7
nova 1
jud. 1.

Bessenyw et Hany

deserte.

Sarudh

Epi agr. p. 6 fl. 3 d. 80
paup. 2
nov. 1
des 5.

Bw Kewmlew

omnes paup.

Thepely

nob. p. 8 fl 5 d. 20.

Mezew hidvegh

epi agr. om. paup.

Cherwkwz

nob.

Babona

And. Bathori p. 3.

Magyarad

epi. agr. pauper.

Poroszlo

Andr. Bathor p. 15 fl. 9 d. 70
paup. 21
des. 2.
nov. 1.

Ibidem Petri Karolj et Cap. Agr. p. 5 fl. 3 d. 25
paup. 5
jud. 2.

Tharkan

Cap. Agr p. 7 fl. 4 d. 50
paup. 3
Ibidem molen. p. 1 d. 65
cur. no. 1.

Farnos

Andr. Bathor p. 3 fl. 1. d. 95
paup. 3
dta 1
nov. 1.

Abony

Api Agr. p. 4 fl. 2 d. 5
paup. 4
nov. 3.
ibid. molen. p. 1 d. 65.

Dorman

om. paup.

Kys Buda

Epi Agr. p. 2 paup: 3 cur. n 1.

Maklar

epi agr. p. 15 fl. 9 75 d.
paup. 10
nov. 1.

Naghtalya

epi agr. p. 24 fl. 18 d, 20
paup. 12

Kewreh

nob. p. 5 fl. 3 d. 20
paup. 3
des. 6.

Summa port. 919
fl. 597 d. 35.

Exitus

Dno Vice Comiti Christophoro Dormany Sall. fl. 12.

D. Iud. nobi. Sebast. Kwrthy Joanni Chyga et Stanislao de Tharkany pro sall. venit singulis duobus p. fl. 4 tertio vero Joanni Chyga qui duorum passuum curam gerit p. fl. 6 facit 14.

D. Dicatoribus — fl. 56

Summa 82.

12. I.

Hevesvármegye adóösszeirása 1552-ik évben.

Introitus Primi Subsidii festi divi Georgii Anni 1552 ex toto Comitatu Hevesiensi.

Processus Sebastiani Kewrthy judicis nobilium.

Zwrdokpyspeky Capit. Vaciens. p. 10.
Szent Jakab dom. Losonczy p. 8.
Zalók cap. agr. p. 8.
Parád Gabr. Perenyi p. 5.
Bodon Gabr. Perenyi p. 10.
Derecske Gabr. Perenyi p. 5.
ibidem nobil. p. 5.
Rechk nob. p. 3.
Machonka nob. p. 3.
Aranyos capit. agr. p. 6.
Mykofalwa nob. p. 5.
Chehy nob. p. 3.
Bekeolcze nob. p. 6.
Zwch nob. p. 4.
Istenmezeje nob. p. 7.
Varazo nob. p. 8.
Zenterzebeth nob. p. 7.
Lelesz nob. p. 6.
Pazto nob. p. 25.
Major pars istius oppidi per gentes Rg. Mattis autumno elapso combusta est p. 23.
Barla gabr. Perenyi p. 3.
ibid. nobil. p. 4.
Bolya nob. p. 4.
Fedemes dni epi. Agr. p. 3.
Thaar dom. Lossonczy p. 12.
Zayla d. Losonczy p. 11.
Syrokallya p, 4. dom. Losonczy.
Zwha nob. p 4.
Bathon nob. p. 5.
Petherwasara gabr. Perenyi p. 12.
cetera pars per Turcas combusta p. 12.
Poswarallya nob. p. 4.
Bwya nob. p. 1.
Alsobathor p. 2.
Zeek p. 2 nob.
Kewezd nob. p. 6.

Felnémeth do. Agr. p. 40.
Harangozo wcha dom. Custodis Agr. p. 8.
Summa portarum 259. qui cum thurcis subjugati sint,
dimidiam duntaxat partem subsidii videlicet per den. 75 solvunt. facit 194 d. 25.
Villae de quibus subsidium nondum est exolutum
Verpeleth p. 6.
Hasznos p. 6.
Apcz p. 11.
Fyzes
Booch p. 8.
Fel Bathor
Roznok p. 6.
Bakhta p. 2.
Chegledh p. 10.
Deserte Nagh Berek p. 3.
Doroghaza p. 2.
Wyfalu p. 1.
Utraque Szolath
Iwan p. 2.
Myndszent p. 8.

Processus Joannis Chyga
judicis nobilium

Debrew Gabr. Perenyi p. 19.
Domoszló dom. Losonczy p. 7.
Wysontha dom. Losonczy p. 5.
Athan dom. Losonczy p. 3.
Mera nob. p. 8.
Sadan nob. p. 6.
Hewes dom. Losonczy p. 19.
Ibidem Michlis Jakthis p. 11.
Zarank Emerici Bornemissa p. 3.
Kapolna dom. agr. p. 5.
Myse nob. p. 8.
Markaz dom. Losonczy p. 2.
Halaz nob. p. 8.
Hewes Iwan cap. agr. p. 11.
Karathond domini Orszag p. 7.
Bod nob. p. 5.
Gynges domnorum magnatum p. 100.
Detkh domini Orszagh p. 2.
Saar domini Orszag p. 7.
Alatthan nobilium p. 22.
Horth domini Bebek p. 10.
Adach dom. Bebek p. 8.
Patha dom. Losonczy et Orszagh p. 21,
Tharyan dom. Orszagh p. 6.
Fanchal nob. p. 3.
Rede nob. p. 5.
Zwchy nob. p. 8.
Erk nob. p. 5.
Ewrs dom. Orszagh p. 5.
Zazberek d. Bathory p. 7.
Eched d. Bebek p. 6.
Kywrth d. Bathori p. 7.
Gyenges Pyspeki dom. Agr. p. 6.
Demend dom. Agr. p. 10.
Summa portarum 365 qui tunc Turcis subjugati sint.
Dimidia duntaxat partis subsidii ergo per denar 75 solvunt. facit 273 d. 75.
Villa de quibus subsidii nondum est exsolutum
Pell p. 8,
Bothonad, Athkar
Thas p. 8.
Solmos p. 6.
Pazmad p. 5.
Gyerkew p. 5.
Desertae:
Erdewthelek
Zenth Miklos
Chaas p. 8.
Fogath
Alattk
Baab
Kerethen
Cherewhaza
Thotfalu
Kaal
Nagy Kompolth

Weth
Kerekwdwar
Nana
Balpispeki
Naghwt
Nagh Füged
Tarcsa
Wysnek
Kyskedv
Halmaj
Zent pathak
Czal
Ludas
Encz.

Processus Stanislai
judicis nobilium

Thyzanana epi Agr. p. 10.
Sywl dom. Losonczy p. 6.
Fokorw nob. p. 8.
Achy nob. p. 8.
Zent Iwan nob. p. 11.
Sarud dom. agri. p. 8.
Kemlew dom. Balassa p. 7.
Tepel nob. p. 8.
Mezewhydweg dom. Agr. p. 3.
Porozlo dom. Bathori p. 16.
Ibidem Cap. Agri et petri
Karoly p. 7.
Farnos dom. Bathori p. 3.
Kys Buda dom. Agr. p. 2.
Halaz dom. agri. p. 5.
Keore nob. p. 5.
Kewrew dom. Losonczy p. 5.
Ibidem Michlis Jakith p. 6.
Nagy Thallya dom. agr. p. 28.
Maklar dom. agr. p. 12.
Ibidem comb. p. 2.
Summa portarum 158 que similiter per denar 75 solvunt facit 118 d. 50.
Ville quarum subsidium nondum. est exolutum:
Kewtelek p. 4. ibidem p. 3.
Hanyi
Bew p. 2.
Cherewkwz p. 5.
Magyarad p. 2.
Abon p. 4.
M. Tharkan p, 1.
Babona p. 3.
Deserte: Puzta szikszo, Bessenyő, Dorman.

Processus ejusdem **Stanislai**
transtibiscum, in quo subsidium integrum solutum est

Nagy Ivan cap. agr. et nob. p. 19.
Echegh nob. p. 19.
Domahaza nob. p. 2.
Zewlewes nob. p. 9.
Ibidem vcomitis p. 5.
Thysabew nob. p. 13.
Ibidem vcomitis p. 2.
Bwra nob. p. 9.
Taxon nob. p. 8.
Ders nob. p. 8½.
Ewrs dom. agr. p. 18.
Ewren dom. agr. p. 4.
Abaad domi. Losonczy p. 16.
Ibidem nob. p. 8.
Banhalma nob. p. 12.
Zegh nob. p. 8.
Zalok nob. p. 11.
Bala Zentmiklos nob. p. 32.
Bala nob. p. 16.
Zent Thamas nob. p. 10.
Kerzygeth nob. p. 8½.
Gyenda nob. p. 26.
Thwrkenwy dom. agr. p. 16.
Thwrkeddy dom. agr. p. 6.
Fegyvernek dom. Losonczy p. 53.
Roff dom. Losonczy p. 12.
Ibidem Mich. Jakith p. 23.
Szentgyergh nob. p. 24.
Kwnhegyes Joannis Andorka p. 12.
Thomaj nob. p. 10
Ighar nob. p. 16
Zakalos nob. p. 12
Vanya dom. Losonczi p. 50
Ibidem Michael Jakith. p. 15

Egegh cap. agr. non solvit
Summa portarum 506. quo per fl. umun denar 50 solvunt.
fl. 759.
Summarium portarum et subsidio perceptarum fac.
fl. 1345 d. 50.
Exitus
In mense Aprilis adolescenti uni ad Camaram posonium misso utrum a philisteis dica exigat. pro expendis dati fl. 6.
Alteri adolescenti in mense Julio ad Camaram misso, quod vicecomiti mandaretur, dicam citius administraret et ut de philisteis Vicecomitem informarent pro expend dati fl. 6.
Perceptor in percipiendis subsidis ad servitores suos expend habuit fl. 11.
Sallarium perceptoris 25. ad manus magnif. dominorum Cameraror dati 1270 fl.
summa 1333.
restant fl. 12.
Ratio Secundi subsidii reg. Majest. festi Beati luce evangeliste in Com. Hevesiens anni 1552 ac comitatum Pest et Zolnok exterior. ille transtibiscum ab imperio turcico libere integrum subsidium solventes.
Zeolews p. 14.
Ders 8
Abad 3
Banhalma p. 12
Tyzabew p. 10
Gyanda 26
Igar 15
Kwnhegyes 12
Balazentmiklos p. 24
Ibidem desolate sunt per Turcas p. 8
Zent-tamas p. 5 ibiden desol. p. 5.
Thomay p. 10
Nagy Ivan p. 12 debet de p. 7
Fegyvernek p. 66 desolata p. Turcas 10
Zenthgeorgh p. 20 desolat p.
Tur 4 Bala p. 16
Zakalos p. 11
Roff 12
Ewrs p. 18
Thurkewy p. 13 desolat. 3
Ewren p. 3
Tyza Zalok p. 11
Echeg p. 19
Summa 360.
per fl. unun et cum dimidio 540 fl.
Restantiae ex eodem subsidio transtibisco.
Nag Ivan p. 7
Domahaza p. 2
Bwra p. 9
Taxon p. 8
Zugh p. 8
Tyza Zalok p. 3
Kerzygeth p. 8½
Zakalos p. 1
Wanya p. 60 summa portarum insolutarum 111 facit 167 fl. d. 23
In eodem Comitatu sub imperio turcico existent. dimidiam duntaxat partem integri subsidii solvent.
Sadan p. 6
Mera p. 8
Hasznos p. 6
Erk p. 5
Bathon p. 5
Machonka p. 3
Zwha p. 4
Patha p. 21
Gyenges p. 100
Rechk p. 3
Syrokallja p. 4
Zenth Jakab p. 8
Zwrdok-pyspeky p. 8

Pasztho p. 25
Tisza Nana p. 9
Keore p. 5
Hewes p. 30
Peel p. 6
Athan p. 3
Zarank p. 5
Zewchy p. 8
Fanchal p. 3
Thar p. 16
Adach p. 8
Wgra p. 8
Detk p. 2
Zeek p. 2
Poswarallya p. 4
Bwya p. 1
Pethervasara p. 12
Gyenges pyspeki p. 6
Visonta p. 5
Saar p. 6
Myze p. 7
Alatyan p. 22
Kemlew p. 7
Apcz p. 8
summa portarum 534
per d. 75 400 fl. d. 50

Summarium secundi subsidii ex toto Ctatu Heves
facit fl. 940 d. 50

Exitus:

Exactor subsidii Comitatus Heves a prima die mensis decembris 1552 usque ultimum diem May pro sallario suo ex limitatione dominorum Camerariorum percepit fl. 72

nuntio litteris in negotio subsidiorum misso fl. 2.

Dno Gregorio Bornemissa praefecto Agriensi ad ration. decimarum ad Cassoviam et Saros anno 1552 perceptarum per Joannem Swkan dati sunt ex eodem subsidio
fl. 160

Apud eundem Joannem Sukan ex eodem subsidio restant 45 fl.

In Tizazalok et Alatyan
restant fl. 5

Exactor subsidiorum eidem Gregorio Bornemissa rationi decimarum a. 1552 ad Cassoviam et Saros perceptarum numeravit
fl. 656 d. 50

Summa expositorum ft 940 d. 50

Ratio perceptionis subsidii de Comitatu Pesthien. pro a. 1552 ex singulis portis d. 75 solvend.

Saag p. 10
geomre p. 6
Saary p. 10
Dabas. p. 7
Gyron p. 12
Wacz p. 40
cheu p. 8
Bott harasztya 20
Wachia 7
gomba 10
Nyaregyhaz p. 5
Byczke p. 8
Kunmyse p. 28
Baracz p. 20
Gyerge p. 16
nemey p. 30
Zele p. 14
feleghaz p. 8
Wyfalu 16
Monor 12
Wray 10
Sigher 8
Sewregh 9
Irsa 5
Pand 4
Wllő 12
Nagkewrevs 70
Kechkemet 220
Chegled 140
Janoshyda 16
Summa portarum 781 que per d. 75 fl. 585 d. 75.

De Comitatu Zolnok exteriori ex singulis portis denar 75 solven.
Tenewh p. 18
Balazentmiklos 27
Kenderes 17
Abon 50
Ex his dom. Mekchey percepit violenter fl. 4½
Summa port. 112 facit 84 fl.
Summa percepcionis ex utraque Comitatu facit 669 d. 75
Exitus
Exactori Subsidiorum eorund comitatum fl. 48
dm. Mekchey 4½
dno Greg. Bornemissa praefecto Agr. rationi arend. decimarum anni 1552 ad Saros et Cassovi. perceptar fl. 574 d. 50
Petrus Gwtthay pro vinis suis urnarum sexaginta sex viennen. etc. 42 ft 75
Summa 669 d. 75
Restantie Cis tibiscum anni 1552 secundi subsidii nondum persolute
Alsobator
Domoslo
Kapolna
Bod
Eors
Zaazberek
Kywest
Tottfalu
Atkar
Chas
Sywl
Achy
Fokoru
Zent Iwan
Thepel
Mezwhydwegh
Farmos
Kysbuda
Keoreu
Kewthelek
Bew
Cherewkewz
Babona
Magyarad
Mezewtharkan
deserte ac depopulate per Thurcas
Zalok
Derethke
Nagy Berek
Doroghaza
Wyfalu
Fizes
Felsew Bathor
Utraque Zolath
Rosnok
Baktha
Iwan Mindzent
Markaz
heves Iwan
Demied
Erdewthelek
Zent Myklós
Chas
Fogath
Warazo
Alattk
Bab
Kerethen
Chewrehaza
geo
Pazmad
Kaal
Nagh Kompolt
Veth
Kerekwdvar
Nana
balpyspeki
Nagwt
Utraque Fyged
Tharcza
Boczonad
Wysznek
Kyskedv
Halmay

Zentpatak
Chal
Lwdas
Enth
Sarud
puszta Zikso
Bessenew
Hany
Abon
Dorman
Agria
exempta hosszu-utcza, exempta harangozó utcza, exempta felnemeth, Czegled, Nagytalya, Maklar exempta.
Per Vcomitem levate Isten Mezeje p. 7. Zent Erzsebeth p. 4. Bolya p. 4. Fedemes p. 3. Kewesd p. 6.
Per judices nobilium Mykofalwa p. 5 Chehy p. 3 Bekölcze p. 6 Boch p. 8 ABathor p. 2.
Petrus Gwtthay mp.

II.

Hevesvármegye adóösszeirása 1554-ik évben.

Regestrum primi subsidii festi nativitatis Beati Joan. Baptiste anni 1554 Committus Heves
dicator Gabriel Peliny

Processus Sebestiani Kwrthy judlium omnes sunt porte medie et turcis subjugati in toto Comitatu.

Zent Jakab porta 8
Zurdok pyspeki portae 10
Apcz 6
Fancsal p. 3
Zewchy 3
Ecsed 15
Pata 21
Tharjan 6
Gewngyes 117
Tas 3
Rede 6
Halaz 8
Saar 6
Domoszló 6
Karaczond 7
Wysontha 5
Detk 3
Wgra 4
Adach 15
Horth 13
Erk 5
Ewrs 7
Myse 6
Alattyan 14
hewes domini orszag p. 16 dom. Jakthy 4
Peel 7
Athan 3
Heves Iwan 12
Kwrth 1
Wamosgerk 11
Debrew 21
Sadan 6
Mera 9
Zarank 6
Solmos 7
Gengespyspeki 9
Kapolna fuit des. temp. obsidionis non connumeran.

fl. 416

Processus Stanislai Tharkan judlium

Nagthala Maklar Abon Tyzanana Mezeuhydveg Tyzahalasz pertinent ad Agriam tpore obsdionis deserte et non connumer.
Bew p. 2

Kemlew 17
Kewrew p. 7
Kewtelek 5
Kewreh 14
Sewl p. 10
Farnos 3
Cherekewz 6
Zeoleos 12
Igar 11
Nagh Ivan p. 6
Ewrs 19
Zent Gewrgh et zentymre p. 15
Tomay 10
Ders 5
Abad 24
Tyza Zalok p. 15
Taxon p. 4
Bwra 8
Roff 11
Gyanda 22
Tyzabew 9
Fegwernek dni Orszag 44
Dni Jakthy 22
Zakalos 12
Bala 12
Bala zent Miklos 22
Porozlo 23
Zent Tamas 5
twrkeddy 9
twrkewi 25
Echegh 19
Kerzigeth 9
Wanya 38
Kenderes 8
Kwnhegyes 12
Banhalma 7. fl. 494

Processus Georgii Zeky Judlium

Paztoh p. 26
Haznos 6
Tar 12
Baton 2
Maczonka 2
Barla 4
Bodon 10
Parad 3
Derechke 4
Rechk 4
Syrokallya 3
Zayla 6
Petherwasara 8
Kewesd 3
Istenmezeje 3
Warazo 5
Zentersebeth 9
Lelesz 3
Zent Domonkos 6
Bekewcze 3
Mykofalwa 3
Zwch 3
Boch 10
Aranyos 4
Werpeleth 13 fl. 158
Summa tota primi subsidii facit medias portas 1068.
(A második félévi segély mindszentek napjára

I	járás	után	418 frt
II	„	„	483 „
III	„	„	162 „

összesen 1063 frt)

Ville que in isto Comitatu factae erant deserte et circa annos domini 1553 et 54 cepte sunt noviter edificari:
Athkár, Chyan, Wyznek, Zázberek, Kaal, Boczonad, Bod, Zentivan, Doroghaza, Achy, Fokoru, Zwgh, Sarud, Ewren, Baktha, Fedemes.
Ville penitus deserte:
Markaz, Fyged, Ludas, Erdewtelek, Thenk, Thelk, Naguth, Tarchya, Fogath, Bab, Dedthelek, Totfalu, Kerekudvar, Nana, Halmaj, Chal, Kompolth, Uyfalu, Karachond, Demyend, Dorman, Bessenyeo, Thepel, Mezewtarkan, Magyarad, Domahaza, Kysbuda, pusztazik-

szo, Zwha, Mindszent, poswarallja, Zeek, Cheh, Bathor, Bolya, Ivan.

Tota summa primi et secundi subsidiorum facit medias portas 2129 per d. 50 fl. 1064½

De restantiis subsid. an. 52 percepti 12 fl. d. 12

summa fl. 1083 d. 62

Exitus

Joannes Barna Vicecomes rat. sui sallarii propria auctoritate percepit de utroque subsidio fl. 45 d. 75

Tres Idlium in sallarium ipsorum ppia auctoritate de utroque subs. exegerunt fl. 36

Exactor subsidiorum fl. 36.

Ad solutionem gentium Agrien militant. erogati per eundem exactorem et Joannem Sukan divers's vicibus 952 d. 12 restat fl. 13. d. 73.

Gabriel Peliny contrascriba m. p.

13.

Hevesvármegye adóösszeirása 1564-ik évben.

Regestrum primi et secundi subsidiorum vcet Epiphan. Dni et S. Joannis Bapt. a. 1564 sacr. Caes. ac Reg. Maj. oblator. Exactore Andr. Chyohan de quibuslibet portis exigen. flor. 1, den. 50. Com. Hewes.

Processus Sandrini Istenmezey

Pásztoh	portae	22
Hasznos	„	6
Tar	„	15
Bátony	„	9
Maczonka	„	3
Mindszent	„	4
Iván	„	4
Derecske	„	10
Recsk	„	6
Verpeléth	„	9
Zalók	„	8
Bakta	„	6
Sirok Allya	„	9
Bator	„	6
Mikófalva	„	3
Boch	„	7
Zwch	„	3
Bekewcze	„	4
Zent Domonkos	„	8
Lelesz	„	8
Szent Erzsebet	„	12
Varaszo	portae	16
Istenmeseje	„	6
Keovesd	„	11
Peterwasara	„	15
Fedemes	„	3
Aranyos	„	10
Parad	„	4

Ville noviter aedificate et deserte: Barla, Zek, Zaila, Cseh, Rosnak.

Processus Stanislay Tarkany

Taskony	portae	24
Farnos	„	3
Poroszlo	„	25
Cherőkeöz	„	6
Thepel	„	13
Keomleo	„	28
Beo	„	5
Hany	„	7
Kevrt	„	18
Sewl	„	13

Kewtelek	portae	7
Kevrew	„	14
Zeogh	„	10
Zent Iwan	„	12
Achy	„	10
BalaszentMiklós	„	9
Bala	„	8
Zentamas	„	3
Zakalos	„	9
Fegyvernek	„	44
Tizabeo	„	14
Gyanda	„	12
Roff	„	18
Bwra	„	6
Taxon	„	6
Tyzasalok	„	13
Abad	„	18
Kwnhegyes	„	11
Banhalma	„	8
Kenderes	„	6
Echegh	„	11
Kersziget	„	12
Wanya	„	29
Thomaj	„	8
Ders	„	14
Zent Imreh	„	20
Nagy Iwan	„	6
Zeoleos	„	11
Egyek	„	6
Bodon	„	14
Babona	„	4

Ville deserte: Kis Buda, Fokoru, Zentgyörgy, Dorman. Que nunc edific. Andornak, Besenyew, Puzta Zikzo, Erdeotelek.

Processus Sebast. Kewrthy

Zent Jakab	portae	11
Zwrdokpyspeki	„	8
Apc	„	22
Fanchal	„	4
Patha	„	28
Zewchy	„	8
Eched	„	8
Tharyan	„	8
Gyengyes oppid.	portae	141
Saar	„	6
Domoslo	„	8
Rede	„	6
Atkar	„	11
Karachond	„	8
Hatwan	„	23
Chan	„	4
Horth	„	18
Adach	„	14
Viznek	„	9
Eors	„	9
Myse	„	7
Athan	„	15
Peel	„	15
Detk	„	9
Hewes oppid.	„	44
Erk	„	9
Zarank	„	8
Mera	„	7
Zadan	„	8
Debreo	„	22
Thotfalw	„	4
Wgra	„	18
Wisontha	„	4
Wezeken	„	10
Zent Miklos	„	11
Hewes Iwan	„	11
Kewrth	„	8
Athan	„	15
Thas	„	3
Gyeork	„	28
Gyengyes Halasz	„	26
Kaal	„	16
Igar	„	8

Ville deserte: Kis Buda, Tarcha, Bab. nov. edific. Chaz, Demend, Karathon, Pazmad, Bod, Alatk, Fyged.

Bona dni Episc. Agriens.

Felnémeth	portae	54
Czeghled	„	9

Civitas Agriensis connumer, port. 32 sed per majtatem Caes. relaxat. iisdem. Similiter pla-

teae Olazwtza portae integre $12^1/_2$.

Thallya	portae	53
Maklar	„	52
Abon	„	7
Halaz	„	6
Hydweg	„	20
Sarwd	„	11
Nana	„	17
Magyarad	„	4
Eors	„	14
Evren	„	12
Solymos	„	10
Pyspeki	portae	15
Kapolna	„	7
Thurkevy	„	16
Thwrkedi	„	10

Summa portarum Turcis subjectar. facit 1674. Turcis n. subj. $62^1/_2$.

Summa per Joan. Swkan dn. Mag. Gaspar. Magochy percept. fl. 382 d. 25.

Andreas Chohan
dicator m. p.

14.

A magyar haditanács jelentése Ferdinand királyhoz, hogy a felső magyarországi vármegyék gyülést tartván, Szolnok kiépitését sürgetik, e magok részéről megfelelő segélyről gondoskodtak. 1550.

Regiminis Hung. Consiliariorum ad Regiam Maj. Repraesentatio Legationis Comitat. Partium Superiorum intuitu defensionis Praesidii Zolnok adversus munitionem Turcicam.

Ad regiam Majestatem.

Fidelium serritiorum etc. Miserant nuntium eorum ad Vtram Mjtatem SS. Universitates aliquot nobilium Cottum. Partium regni Hung. Super. quod nomina Mjtas Vtra ex litteris praesentibus annexis cognoscet. Injunxerantq. ipsi nuntio ut si forte Mjtatem Vtram jam discessisse Vienna intelligerent nobis legationem suam exponeret. Cum igit. is huc perveniens Mjtatem Vtram abiisse intellexisset narravit nobis sese huc ex voluntate D. Andreae Bathory per cottos praedictos esse dimissum ut nuntiaret cum proximis diebus constans fama increbuisset quod Turcae omnino statutum haberent convenire Zolnok jamque et ligna et reliquam materiam ad eam munitionem exigendam non procul ab eo loco comportata esse circumferratur, Admonisset autem D. Bathory ex mandato Vtrae Mjtatis ipsos Cottus ut cum quinta eorum parte vigesimaque Colonorum convenirent quo penes ipsius D. Bathory et alios Vestrae Mjtatis equites qui Agriae essent obstare hostium conatibus munitionemque illam possent impedire, illico monitis D. Bathory Vtae Mjtatis auctoritate ipsos Cottus prompte obedivisse praestoque cum quinta et vigesima qua jussi erant affuere parte Cumque exiquo eo Equitum numero quos D. Bathory ad eam expeditionem secum erat habiturus et gregrariis hisce Cottum militibus parum se adversus hostes si institutum opus agrederentur resistere posse videretur, quippe cum praeter suos 300 Bartholomeus

Horvath cum 200 Agrienses vero cum 100 equitibus illi affuturi erant uti et nunc adsunt ac propterea Equitatu imprimis opus esset, habito interesse tractatu ita ipso Cottus, hortante dno Bathory convenissent ut ex singulis quibusque quadraginta Colonis singuli Equites conducantur, alanturq. penes D. Bathory per duos integros menses stipendio ipsorum Comitatuum ut cum ipsis equitibus qui ex ratione iam subducta 500 futuri sunt, cumque suis 300 et aliis illis Bartholomei Horvath et agriensium pro rei magnitudine avertendis Hostium Conatibus terraeque defensioni possit D. Bathory diligenter prospicere donec a Vtra Mjtate major gentium numerus ad eas partes expediatur et quoniam ejus loci munitio tanti est ponderis utsi per Turcas ad exitum perducatur quemadmodum sane eos cunstituisse in horas singulas pluribus ex locis certo offertur Cottus omnes Transtibiscum a fidelitate Vtra Mjtatis intercisi moneant et omnis regio circumquaque vel levissimis hostium excursionibus insultibus pateat necesse sit Cottus ipsos supplicare humillime Vtrae Mjtati dignetur mature ad defensionem earum partium gentium numerum mittere quali adversus hostium vires opus est Agriae quoque eo gentium presidio Mjtas Vtra dignetur obfirmare ut quod Turcae jam dudum videntur moliti arx illa tuta et secura sit ob insidiis, vel aperta vi hostili, quando ex eo quoque loco conservationem ditionis Vtrae Mjtatis in illis partibus cumprimis pendere constet, satisque hostium insidiae dolique omnibus hominibus noti sint quippe, qui sub indutiis cum caetera regna, et provincias christianas, tum vero maximam hujus regni partem oppressit, ac propterea eorum fidei promissive haud quaquam fidendum esse hanc nos legationem Cottum Vtae Mjtati summarium voluimus perscribere, postquam nuntius ut mjtatem vtram ipse sequeretur nulla ratione potuit adduci mjtas Vtra pro sua summa prudentia rerumque magnitudine quid facto opus sit facile deliberabit Servet eandem altissimus etc. Posonii etc. (1550 jun. 17.)

Nomina Cottum qui legationem miserunt Zemplin, Heves, Ung, Gomor, Borsod, Torna, Bereg, Marmaros, Ugocha, Zatmár, Zabolch, Zolnok mediocris et Kraszna.

(Expedit. regim. reg. Hung. II. k. 166. l.)

15.

A pozsonyi m. haditanács felhivása a felvidéki megyékhez felkelésre 1550. aug. 8.

Magnifice etc. Cum ad nos certi rumores in dies assesruntur de Turcarum conatibus admuniendum Castellum de Zolnok scripsimus ad Dnum Bathory ut si res ita se habeat, omnibus Dnorum et nblium gentibus ac subditis ex istis partibus insurgat et hostium conatibus se se apponat. Mag. Vtram igitur hortamur ac regio nomine auctoritque requirimus deligenter, ut quandocunque a Dno Bathory supr.

Regni Capitaneo fuerit requisita mox cum Persona servitoribus ac subditis suis eo quo idem D. Bathory jusserit convenire et illi ad expeditionem perdictam assistere velit ac debeat quemadmodum in articulis etiam pubblicarum Contitutionum continetur. Datum Posonii etc.

(Expedit. Reg. Hung. II. k. 166 l.)

16. I.

Gyöngyösön, török-magyar vegyes tanácskozmányra menő magyar küldöttek részére adott utasitás 1550.

Memoriale ad dnos Commisarios Scra rgia Mjattis in Gyöngyös Conventuros.

Primum advertunt Commissarii ne major gentium memerus sit cum Turcicis Commissariis quam ipsi secum habituri sunt et quam fuit deliberatum, quod si plures gentes fuerint, tunc protestentur et instent omnino ut dimittentur per eos ne exinde tumultus contingat et Caritas etiam Annonae.

Deinde non permittant ut tempore Tractatuum ingrediantur alii Turci et turbas faciant inter eos, clamoresque excitent. sed instent ut patientia et cum silentio tractatus fiant per ipsos duntaxat commissarios auditis querelis unius vel alterius partis. quod si turcae persisterent in suo solito tumultu, dicant commissarii rgiae Mattis se exiturus et de facto exeant nec aliter nisi pro decore Principis et uti in re tali fieri decet tractent cum Commissariis turcicis.

Item forum fiat extra oppidum Gyöngyös et portae oppidi custodiantur per oppidanos additis tamen per commissarios utrosque uno Christiano et uno turca, qui ad portam prohibeant ne per alterutros vis fiat utrique enim sub tentoriis hospitari et tractatus facere debebunt.

Inter tractandum agatur per Commissarios Rgiae Mattis inter cetera ut Sámbok castellum diruatur etc.

Negotium ditionis non moveatur sed expectatur responsum Principis Turcarum, ad quam Turcae misisse se dixerant etc.

Negotiorum Possessionum villarum juxta deliberationem prioris Conventus per commissarios factam observet.

Captivi praeter rationem et contra indutias capti dimittantur et ad id Comiss. Reg. Mattis se offerant, pro interfectis autem petetur tantum, pro homagio, quantum Turcae pro suis petunt.

Testimonia vi coacta non admittantur et in omnibus procedatur per ipsos commissarios juxta instructionem quam habent et pro dignitate Rgiae Mattis si quid novi emerserit Mattem rgiam et Dnos Ltenentem etc. admoneant et faciant certiores.

(Datum nélkül.)

II.

Ad Dnos Camerarios Rgni Hung!

Reverendissime etc. Hortamur D. V. ac requirimus diligenter, ut Commissariis S. R. Matis qui sunt Agriae prope diem ad Gyöngyös ad tractatus cum turcis habendos ituri sumptus sufficientes tam ad ordinarias quam ad extra ordinar. eorum necessitates prebere velint ad debeant ut pro dignitate auctoritateque R. Mattis negotia tractare possint etc. 1550. jul. 12. Posonii Locumtenens Capit. generalis et Cons. R. Mattis.

(Expedit. Reg. Hung. II. k. 169—179. l.)

17. I.

Guthay Péter kir. ellenőrnek az egri várban ellenőri tisztsége gyakorlására adott utasitás. 1551.

Instructio Petri Gwtthay Contrascribae Agriensis.

Ferdinandus divina favente Clementia Hungariae etc. Rex.

. . . . . .

Nec ignorare debet causam cur aliqua Eppatus pradicti proventuum cura tangamur, quandoquidem ut illis partibus Rgni nstri Hungariae rectius et majori cura esset provisum, cum fidele nostro Rmo Nicolao Olaho praedictae Eccliae agr. Eppo, Cancellario nostro, ita concordatum per nos est, ut universi redditus Epptus ipsius, in tres partes dividantur. Ita ut primum ex comnibus proventibus ea curentur, quae ad collectionem proventuum intertentionemque officialium fieri necessaria debent. De reliquis vero proventibus primam integre ipso Cancellario nro administrari consensimus. Aliam ad aedificia arcis et templi. tertiam vero partem iuxta continen. aliar. literar. nostrar. superinde emanatar. ad solutionem et stipendium Castellani Equitum item et peditum qui pro conservatione arcis et defensione necessar. alendi sunt, offerentes nos gratiose. Quod si haec ipsa tertia pars ad praedictor. Castellani ejusque vice castellani equit. et peditum in praesidio arcis existent non sufficeret nos et aliis nostris proventibis regal. defectum hujus clementer aliunde suppleturus.

Proinde tum idem constrascriba nt videat quantum oneris per nos assumptum sit . . . . . Debet eo diligentius dare operam et vigilare quo omnia ex commodo et utilitate non tam nostra et epi quaque publica istius Regni nostri Hungar circa collectionem et erogationem proventuum dicti Eppus agriens rite et bono ordine gerantur per provisorem, quem dictus epus et Concell. noster rebus gerendis praefecit et in posterum proficiet.

Itaque commisimus fidelibus nstris praefecto et consiliar camerae ntrae Hung. ut dictum provisorem agriens. hortentur et nro nomine requirunt diligenter ne quid secre et citra scitum contrascribae ntri in negotio proventuum . . . agat transigat, aut diffinuat . . . . Ante omnia ubi Agriam pervenerit redditis dictorum Praefecti et Consiliars.

Camerae nostrae literis postulet . . . . . ut tam Commeatus omnis generis intra et extra arcem ubique repositus, quam etiam triticum farina hordeum avena, vina item et alia . . ad quotidianum usum arcis et familiae rite describantur . . . . . Similiter et perceptionem proventuum omnium tum ex bonis et possessionib. Eppatus anno hoc pnti post discessum Alexandri prioris Contrascribae perceptoris quum etiam eorum, qui elocatis decimis pntibus collecti sunt . . . . item petat exhiberi sibi regestum super solito modo arendationis omnium decimar. . . . et quantum adhuc restet pecuniar.

His perfectis debet contrascriba nt, cum hominibus provisoris — ad hoc idoneis proficisci et perlustrare universa oppida villa possessiones et porciones, si que sunt possessionat. ad Epatum. Agriens. pertinent. Atque convocatis judicibus juratis ceterisque civibus et incolis et presertim senioribus quibus res constare potest, interroget eos super numero colonor. et non solum nomina eor. conscribat vero etiam hoc, quinam ex eis integras sessiones incolat qui medias, tum an nova aedificia fiant, aut etiam deserent. Qui etiam ordinarii proventus colonor. et quae munera quos labores quibus temporibus praestare circa Agriam de vetusta consvetudine teneantur. Item de terris et pretio sessionum desertar, De praediis et eor. usu fructu seu utilitate, et per quem his annis sit collecta. De theloneis, de molendinis eorum reditibus, de vadis, utilitate vadorum. De piscaturis, deque aliis, ad proventus Epatus agriens. spectant.

Intelligimus etiam esse pleraque bona Epatus, quae — per provisorem concessa esse dicuntur, cum universis proventibus officialibus Bonorum, que omnia ita deinceps lunitata et ordinata esse ut officiales ipsi Bonor. si qui erunt necessarii suos limitatos et accidentes proventus habeant. corpus aut. proventuum redeat in comunes reditus Eppatus, hoc etiam cavendum omnino esse volumus ne ejusmod officiales Bonor. tempore lustrationis milit. stipendiaror. ullo modo misceantur et computent. ita ut numerus militum stipendiarior. integre sper in arce maneat. Et officiales ipsi bonor. in officialatib. suis pro defensione colonor. maneant, quibus si aliqnando aliquo opus esset auxilio habet Provisor et Castellanus collega suus ex ordinatione ntra et epi tantum equit. et peditum numerum ut dum necessitas postulaverit facile potest ipsis officialibus bonor. auxilium mittere pro administrandis proventibus et aliis rebus necessariis.

Familiam etiam omnem superfluam in arce exist — nolumus ut sartores, barberies, et id genus opifices, quos in ordine militum computari non posse, ut stipendio et victu arcis alant. (Utasitatik a contrascriba, hogy az összes várbeli tisztség illetékét irja össze, kezdve a viceprovisoron, a viceispánig, kiknek illeték jár, s ez csak a régi mód szerint tartassék fel. — A provisor a jogtalanul elfoglalt decimak visszaszerzéséről intézkedjék, ha sajat erejéből nem tehetné, tegyen jelentést.

Arról is őrködjék, hogy a provisor által az egyház javára kezelt bevételek, más czélra ne forditassanak. A deczimák s egyéb bevételeket, ugy kiadásokat ellenjegyzi. Az allodiumokban a termés, állatok és egyebek rendesen czéljoknak megfelelőleg kezeltessenek. A borok kezelését ellenőrizze. Az illetékek pontosan kifizettessenek.)

Volumus etiam ut Capellani quatuor qui de vetere consvetudine aluntur et praelati nomine vocantur, item confessor, succentor Mgter Scholae campanaria et alii qui ex vetere consvetudine necessarii suut et alant. suas consvetas prebendas eq. habeant.

(Két kocsira 8 ló tartást, a kisebb vármunkák végzésére, engedendőnek vél, hogy ezektől a lakosok felmentessenek. A contrascriba figyelmeztesse a provisort, hogy a lakosok elviselhetlen módon ne zaklattassanak, s a vár erődítési munkánál 1—5 denárral dijaztassanak. Minthogy a várkatonák fizetése, ha a jövedelem harmadából ki nem telik, a király által fedezendő, ügyelni kell, hogy a lovasok s gyalogok száma mindig teljes-e, s igy a havi szemlénél legyen jelen).

Habeatur etiam scorsum et servetur ratio de proventibus omnibus qui ex Comitatu Pesthien Zolnok exter et solthen. aliisque locis Turcis subjectis, sive census ordinarii, sive Taxor. nomine percipian. cum certa descriptione nomin. Comit. et locor. fiat.

(Ügyeljen a contrascriba, hogy a vár erődítése, templom kijavitása s ilyenekre forditandó jövedelem helyesen használtassék.

Ünnepek s vasárnapokon a lakosok közmunkára ne hajtassanak.

Figyelmeztesse a provisort, hogy tul felesleges költekezéseket ne tegyen).

Advertat etiam Cscriba diliginter in offles Arcis sint acatholici aut lutherani vel alterius sectae atque hereseos homines eorumque nmna nisi resipuerint et ad Eccae cath. doctnam redierint eppo fideliter significare debet.

Actum die 1 Julii 1551.

(Országos levéltárban Liber Instruct. III. k. 80 l.)

II.

A szolnoki vár kapitányainak adott utasitás 1551. aug. 1. (Magyar kivonatban.)

Ferdinand stb. Horvatinovich Bertalan és Zay Ferencz kapitányoknak. A vár nekik, a király tetszése szerinti időig átadatik s hüségökre bizatik. Őrködjenek a katonák felett. A lovasok s gyalogok ugy fogadtassanak fel, hogy nemcsak a védelemre kötelesek, hanem a várbeli munkát is az erősitéseknél viselni tartoznak. Vicekapitányul More Gáspár neveztetik ki. A bevételek s jövedelmek kezelése Horvatinovichra bizatik, ki számadást vezetni tartozik, a ki azután gondoskodik, hogy a vár élelmezése rendben legyen, a vár védelmi szerei, fegyverek, ágyuk, lőpor biztosságban tartassék. Ha ő felsége mást nevezne ki, mindent átadni tartoznak ugy, a mint átvették.

18.

Dobó Istvánnak az 1552-iki nagy ostrom évéről készitett várszámadási kivonata.

Extractus rationum Eppatus Agriensis a. 1-a jan. 1552. usque 12 marc. 1553 per Steph. Dobo provisorem juxta regestum Petri Gwthay contrascribae perceptarum.

ratio agnorum

Restabant ab anno praeterito 1551. agni 1817. Fumigati restabant	69
de decima anni presentis excepta quarta et demtis sallariis	5739
de censu aliquod possession	24
in allodiis aucti sunt	400
Summa .	8050

Exitus

Venditi sunt flor. 270 d. 91, singulus agnus ferme per den. 15½=1750 a 1-a jan. usque 8 sept. (nam tum arx obsessa fuit) item soluta obsidione a 19 okt. 1552. usq. ult. diem feb. 53. per dies esus carnium 221 pro usu familiae arcis expositi sunt continentes libras 12144½

agni 925

Et sine nro librorum ultra carnes boum 30 expositi sunt agni 167

A 9 sept. usque 18 oct. tempore obsidionis sine observato aliquo ordine expositi sunt in usum oium obsessorum agni 2437

Inolendinatoribus, Carpentariis et aliis laboratoribus in arce dati 90.

Inonachis captivis sauciatis ac advenis dono dati 36

Stephanus Mekchey castellano arcis agni saltem 38

Vprovisor Barnabas Paxi accepit 75

Swkan Joan. rationistae 50

Christof. Dorman Vcomiti ad sall 50

Franco Dersi procuratori bonor. Eppatus ad sall. 60

Impulsori agnor. ex consvetudine 100

Provisor Bathoryensis Frcus Swlok in possession. Bessenyed, Lewelek, Apaghy et Theeth propria auctoritate accepit capras et agnos 102

Post decimationem agnorum — plures coloni ob metum turcarum inde discessisse et agnos dec. abduxisse 126

Item agnos 78

Item in Alodiis mortuos agnos 706

Summa exitus 6798

Manserunt 921, ac caro fumigator. agnor. 331 — summa 1252.

ratio frugum

manserat ab a. praeterito Gellimae 3936
vernalium gel. 744½
de decima praesentis anni gel. 16744
vernalium 979½

summa Gell. 20680
vern. 1224.

Praeterea *in districtu* Kis Varda Christ. Edemffy, Nic. Kürthy possess. Kürth, Steph. Seredy possess. Dewecher, Thas et Keek decimari non permiserunt.

Exitus

Venditae sunt parata pecunia per decimatores per Gelimas — —
Summa precii fl. 1035 d. 8
frugum vero gelimae 4874

Item venditi alio modo hoc est singula gelima ferme denar 18 fl. 183 d. 37.

frugum gelimae 975½
trituratae sunt gelimae 8363
de quibus demta mercede et prandiali parte prov. in granis qu. 4507.
Vernalium provenerunt in granis quart. 576 ex vern. gelimis 847½
Barnabas Paxi provis. pro sall. gel. 100
Joan Swkan 50

Violenter per Franc. Wekey, Emer. Pernezyth, officialem possess. Zahon, Steph. Horvath etc. etc. ablatae frugum gel. 2477½

In acervis per mundationes aquarum computruisse et per turcas combustas esse Gel. 1646½
ac vern. gel. 320½

Summa exitus gel. 18436½
ver. gel. 1168

restant ad sequen. annum 2243½
ver. gel. 56

Ratio tritici in granis

manserant a ratione prioris anni quart. 5187
de trituratis gelimis proven. quart. 4507
pro decima provenerunt quart. 52
de molendinis duobus quart. 246
de censu ordinario philisteorum quar. 841

de comitatu Abaujvar et Saros, nobiles item certi magnates et civit. libere ante obsidionem arcis pro subsidio miserunt farinae quart. 838½

Summa introitus tritici quart. 11671½

Exitus

Vendita sunt pro flor. 390 d. 34
singulum vid. quart. den. 25 triticis
quart. 1557.

pro usu familiae arcis pistati sunt libones 150122 ex tritici quart. 1719½

pro diversis laboratoribus ac vigillibus pistati sunt libones 54311 ex trit. quart. 244½

pro captivis quibusdem pistati sunt libones 31039 ex tritici quart. 306½

pro pauperibus et saucitatis pistati lib. 9679 ex trit. quart. 94.

Stephano Mekchey castellano arcis a 1-a jan. 1552 usque 10 diem an. 1553 — quart. 113.

Decurionibus tribus et peditibus sub eisdem existent. in magna porta continue vigilantibus a 1-a jan. 1552 usque ult. febr. 1553 singulis mensibus quart. 8 computando data sunt quart. 112.

Ducentibus equitibus — ex limitatione Rmi dni pro subsidio quart. 300.

Emerico lit. pro sall. 8.

Allodiatori custodi, sollicitatori falcatorum foeni custodibus boum, hortulano etc. quart. 89.

Tempore obsidionis certis personis partim ad usum partim ad pabula equorum ipsorum quart. 38.

Ad Braxationem cerevisiae quart. 10.

Miseris Colonis in obsidione varia servitia prestantibus, et quorum oia per turcas oblata erant quart. 24

ad pabula equor. equestralium et currualium deficiente avena quart. 383½

In ratione anni preter. 1552 de mediis quartis plebanorum mutuo levata erat avena per provisorem in quorum recompensationem reddita sunt tritici quart. 96

ad alimenta anserum, pullorum etc. quart. 28

pro cribratione diminuta quart. 102

tempore obsidionis scribit muro et coemeto obruta ac aliis in curiis pluviarum diruta quart. 1358.

Summa exitus 6583
mansit ad an. sequent. 5088½

Introitus avenae et ordei

Manserat ab a. priori avenae quart. 37½
de trituratis gelimis 847 provenerunt quart. 576
de Baglis vernalium 77½ provener. quart. 25
de censu philisteorum quart. 853½

ponuntur in hunc introitum et tritici quart. illa in ratione exitus tritici ad pabula equorum conversa quart. 383½
de hordeo Stef. Dobo provisoris inducta sunt. quart. 50
Summa introitus quart. 1925½

Exitus

Ad pabula eqorum d. Steph. Dobo, Vprovisoris, Rtionistae et adolescentum exposita quart. 1537.
pro pabulo equor. curriferor. qu. 199
pro pabulo equor. contrascribae 106
pro pabulo mularum Rmi dni 48
pro pabulo equorum hospitum diversorum 66½
Steph. Mekhcsey castellano ad conventionem suam quart. 142.
Summa exitus 1698½
restat 227.

Ratio vini

Manserat ab a. praet. cub. 6885.
de decima an. praesentis cub. 14710.
de Felnémeth ex debito cub. 32 etc.
Summa introitus cub. 21668½

Exitus

Educillati sunt puri vini per d. 5—6—7—8 fl. 4275 den. 72½ cub. 4431½
feces continebat cub. 568½
in educillatione propter impetum Turcarum damnum accidit cub. 57.
Venditum est vinum fl. 426 vasis
Genczyffel vocatis 38 continen. cub. 506.
Steph. Mekchey castellano cub. 12½
eidem pro integro anno juxta limitationem Rmmi dni cub. 283.
Praeterea idem Mekchey accepit pro sall. cub. 36
Joannes Sukan accepit cub. 64
Emer. literatus claviger cub. 41½
Mathiae literato rationistae annorum 1548 et 1549 pro sallario detracti in rationibus non acceptati cub. 33½ per provisorem ademti erat, sed quia in obsidione sua servitia probabantur fuisse fidelia ad interpellationem Capitaneorum tunc in obsidione existentium redditi sunt ei cub. 16.

Dno Joanni Pethew de comissione Rmi dni pro donativo dati cub. 54½.
Equitibus ducentis pro subsidio cub. 204
Pro mensa provisoris, praebendariorum et relique familiae arcis cub. 2215½

feces continebant hec vina 286 cub.

Colonis et aliis obsidionis tpore foramina murus obstruentibus ac alios necessarios labores prestantibus, item tpore insultus turcarum siti laborantibus sine certo numero et ratione tantum quantum opus erat singulis dando expositi sunt vini cub. 142½

ad repleturam vinorum cub. 1049

feces continebat vasa, cub. 731

Summa exitus 10015½

manet ad a. sequent. cub. 11653.

Ratio Boum

restant ab a. pret. boves 2

„ caro fumigata boum 26

Pecuniis hoc est fl. 198 d. 4 emti iuvenci, vaccae et boves 65

instante obsidione ex diversis possessionibus impulsi sunt boves 338

vituli 28

de allodio agriensi vaccae 11

ac vituli 16

Summa boves et vaccae 486

Exitus bonum

Ad usum familiae arcis a prima jan. usque 11 diem sept. 1552 tum enim obsessa fuit arx, item soluta obsidione a 19 oct. 52 usque 12 marci 53 ultra agnos 1092 expositi boves 30.

Item ab 11 sept. usq. 19 oct. 1552 durante obsidione sine certa ratione ultra agnos 2437 expositi vituli vaccae boves 414

Summa exitus boves vac. et vit. 444.

manserunt 42.

Ratio porcorum

manserat ab a. pret. 77.

de decimis silvarum glandiferarum percepti sunt porci 62

in alodio aucti porcelli 22.

Summa 161.

Exitus

Mactati sunt de quibus totidem facta larda 93

mortui sunt porci 27

porcelli 20.

Summa 140

manserunt 21.

Ratio lardorum

Summa introitus 308.

Exitus

a 1-a jan. 1552 usque 12 marcii
1553 larda 74½

sub obsidione ut eo facilius ligna per turcas in fossam projecta succendatur supposita sunt larda 30

etc. summa exitus 108

manserunt 200

Ratio sepi

summa introitus centen. 30 ac libras 46.

Exitus

pro candelis conficiendis in arce cen. 7½

tempora obsidionis ad certas necessitates exposita centen. 10 l. 40.

Summa exitus 17½ cen 54 libr.

Introitus Salium

manserunt sales 3914

de teloniis provenerunt 209

de censu colonorum 4.

Summa 4127.

Exitus

pro coquina et ad pistandos panes 477

tempore obsidionis ad pistandos panes pecuniis venditos expositi sunt sales 568

ad saliendos caules, pisces, carnes, larda 738

Dno Steph. Dobo ad iter. Viennam proficiscenti dati sales 12

Summa exitus 1790

manserat 2337.

Introitus pecuniarum

de debitis arendarum fl. 1014 d. 87

in prioribus annis certi magnates et eor. offic. in decimas agnorum et frugum posito computo pro direptis illis decmis solverunt fl. 327 d. 5.

de venditionib. agnor. Frugum et vini fl. 6581 d. 42

de pecunia christ. fl. 23 d. 82

de arendis decim. agnorum frugum vinorum etc. fl. 5178 d. 5.

Plebanus de ujvar fl. 8 d. 40

de venditionibus piscium fl. 64 d. 8

coepe fl. 11 d. 94. Salium fl. 3

feni fl. 114. — Summa 190 d. 30.

De teloniis fl. 42 d. 92 de emolumentis Silvarum glandifer. fl. 4

de utilitate molendinor. fl. 62.

Summa 109 d. 38.

de censu ordinario bonor. Epatus fl. 174 d. 60
de censu philisteor. et cumanor. sedis Kolbasz fl. 407.
Summa fl. 14019 d. 37½

Exitus pecuniar. de communi

Steph. Dobo provisor ad sall. 600 item a 1-a jan. usque 12 marcii 53 fl. 118 d. 31
Petrus Gwthay pro medio anno pro sall. fl. 100
per menses tres 39 d. 44
Barnabas Paxy pro sall. 119 d. 68
Joan. Swkan fl. 75 — item 25
Franco Dersy directori fl. 24
Balthasary literato scribae D. Dobo prov. fl. 23 d. 33
Emerico literato clavigero arcis fl. 47 d. 87.
Michaeli ltato distributori libonum fl. 47 d. 87
Duobus cocis fl. 29 d. 62
Solutiones dispensatoris, Pistoris, doleatorum, fabri ferrarii allodiatoris, hortulani, aurigarum 4 ac carnificis summa 121
solutio lotricis fl. 3
ad diversas missiones literarum et nunciorum fl. 121 d. 48
Stephan. Dobo 14 feb. 1552 cum certa comitiv. ad primitias Rmi dni Cancell veniendo et vienne per certum tempus simul cum rationista suo exposuisse scribat fl. 281 d. 20
Item Joan. Swkan pro expensis Petrus lit. contra fl. 50
scriba nuncio fl. 8.
Emtio píperis croci et reliquor. aromatuum fl. 104 d. 14
Emtio piperis fl. 14 d. 9
Emtio vasorum, tigrarum, et reliquarum attinenciarum 323 d. 31
ad quotidianas expensas coquinae 28 d. 57
Emtio leguminum fl. 21 Caulum fl. 9 d. 18. Butiri fl. 14. Olei fl. 15 summa 59 d. 3.
boves et vaccae 65 emtae fl. 198 d. 8.
Emtio sepi fl. 13 d. 50
diversae res fl. 18 d. 4.
Summa exitus fl. 2594 d. 77.

Manebant ab hoc communi exitu hoc est ad divisionem triariam fl. 11424 d. 60 sed ex his excipiuntur fl. 407 qui ex censibus cumanor. et philisteor. percepti sunt que non pertinent ad proventus episcop. Item excipiuntur illi fl. 585 quos rationista scribit apud certos homines restare et sic manebunt pro divisione 10432 d. 57.

In tres partes sequestrati pars tertia cedens. pro cancellario facit fl. 3477 d. 52.

Ratio Scdae partis coedentis ad aedificia arcis.
Manserunt ab a. praeterit. fl. 3685
de divisione proventuum 3477 d. 52
Summa fl. 7163 d. 2.

Exitus

Emtio clavulorum 54200 fac. fl. 21 d. 25

Emtio ferri lannibus et calibis flexionibus 28 fl. 30 d. 6.

Scandularum 55969 fac. fl. 61 d. 96

Leecz 177 fac. fl. 2 d. 56.

Oleum ad colorandas scandulas 5 fl. d. 31

diversa necessaria ad cficienda tela ignita et canabum, tela oliculae, nitrum, pulveres, empta tempore obsidionis fl. 78 d. 19

ad redemptionem globorum turcicorum soluta obsidione fl. 3 d. 38.

Sepum pro obsidione necessarium fl. 25 d. 33.

Plumbum Centenar fl. 30 d. 87.

Emti uno vase orbiculi vitri pro fenestris fl. 180.

Reparatio cellarii Heyczen fl. 2.

Expensae nuntiorum fl. 14.

Solutiones sectorum lapidum faciunt fl. 45 d. 4. minor. operum facientes fl. 44 d. 56. summa 89. d. 60.

Solutiones muratorum fl. 256 d. 95.

„ Carpentariorum duorum fl. 10.

Molendinatoribus pro restauratione molendini agr. per turcas destructi fl. 7 d. 60.

Ad extructionem unius novi molendini in fluvio Eger fl. 23 d. 10.

Solutiones variae fl. 23 d. 80.

Fossoribus pro effossione terrae circa portam arcis et in aliis locis fl. 171 d. 39.

Ad exploratores fl. 27 d. 55.

Summa exitus 1116 d. 20

manet ad an. sequ. fl. 6046 d. 82.

Ratio terciae partis proventuum Eppatus ad solutionem equitum Peditum castellanorum et Bombardariorum arcis

Tercia pars divisionis facit 3477 d. 52

ad hanc solutionem a magistro solutionum percepti sunt fl. 8597 d. 43.

A dno Christoph. Kynrycz praefecto fodinarum cupri reg. mattis fl. 700

de censu philisteor et cumanorum fl. 407.

conversi sunt ad solutionem gentium et illi, qui ab axitu terciae partis cedentis ad aedificia manserant fl. 6046 d. 82

Summa introitus 19228 d. 81.

Exitus

ducentis Equitibus sub capitaneatibus Steph. Dobo et Steph. Mekchey militantibus a 1-a jan. usque ultimum dec. 1552

per menses duodec cederent fl. 7200

sed quoniam ex ducentis illis quatuor equites in obsidione in-

terempti stipendium ultimi mensis Dec. minime complere potuerunt pro tpore non completi servitus eor. defalcantur fl. 24.

soluti saltem 7176 fl.

Stephanus Mekchey — accepit 600

Simili modo — Steph. Dobo — 600.

Idem Steph. Dobo a 1-a Jan. usque 11 marcii ad equites suos sedecim — accepit 113 fl. d. 60.

Item per menses duos et dies undecim accepit fl. 118 d. 31

Steph. Mekchey a 10. Jan. usque 11 marc. 53 accepit fl. 116.

Peditibus centum et octvaginta item capitaneis duobus ac decurionibus 18 per integrum annum singulis mensibus singulo pediti 2 fl. Capitaneis vero et decurionibus per 3 fl. coputando cederent fl. 5040

sed quia numerus peditum instante obsidione auctus fuit, videtur auctio peditum ordinacionem excessisse in fl. 831 d. 80 ac oimodo solutos esse fl. 5871 d. 80.

Item peditibus ipsis a 1-a jan. usq. 10 marc. 53 fl. 1181 d. 80

Duobus vexilliferis et uni timpanistae a 1-a jan. usque 15 marc. singuli vexillifero per 3 fl. ac timpaniste p. $2^1/_2$ fl. = 123 d. 25

Stephanus Dobo ponit in suis regestis timpanistas duas pro utroq. flor. sex in mesem computando sed contrascriba negat hoc. Duobus Vcastellanis et duobus Capitaneis peditum arcis racione sallarorum fl. 158 d. 72.

Intra id. tempus bombardiorum solutio extendit se ad fl. 258 d. 22.

Instante obsidione in subsidium per certos magnates et nobiles ac civitates liberas parcium superiorum expediti erant stipendiarii pedites 709 quibus post eorum solutionem expletam quam vid. a do. suis habuerunt per provisorem arcis diversis vicibus soluti sunt fl. 3197 d. 40.

Item aliis peditibus novem de bonis Eppatus sub obsidione conductis soluti fl. 11 d. 50.

Officialibus bonor. Eppatus cum vel quando equitibus suis non in bonis ipsis resident sed tpore necessitatis in arce serviunt ad equitem singulum p. 2 fl. computando soluti sunt juxta temporis intervallum ad aequos 49 fl. 382 d. 84.

Unus horum offic. Franciscus Bay soluta obsidione a colonis officialatus sui per crudelitatem extorsit juxta declarationem contrascribae circiter fl. 170.

Vigilatoribus arcis fl. 15 d. 50.

Solutio item barberiorum in obsidione facit fl. 23 d. 50

Taphota pro vexillis emta fl. 4. Certis personis et millitibus in obsidione viriliter pugnantibus pro donativis distributi in pecunia et panno fl. 31 d. 20.

Steph. Dobo ad occupandam arcem Boldogkew missus pro expensis fl. 34.

Summa exitus fl. 20014 d. 40.

Hic exitus introitum excedit in fl. 788 d. 58.

(Muzeumi levéltárban levő 1552-iki egri várszámadásból.)

19.

Dobó István erdélyi vajdává kinevező okmánya.

Nos Ferdinandus etc. memoriae commendamus tenore presentium significan quibus expedit universis quod considerantes et in animum revocan. fidelitatem et fidelium servitiorum. . . Egregii stephani Dobo de Ruszka quae ipse sacrae primu Regni nostri Hungarie Coronae et deinde Majestati nostrae pro locorum et temporum varietate. . . potissimum automno proxime transacto dum ipse fidelis nostri nobis sincere dilecti Rmi in Christo Patris Nicolai Olahi Episc. Agr. Cancellarii . . . . . nostri Castellanus et Capitaneus Agrien. esset in ejusdem arcis in qua tunc cum Egregio quondam Stephano Mekczey collega suo personaliter erat, obsidion . . . Ahmet Passa Supremus Beglerbeg Aly basa budensis Ruzlanbeg Mehmetham Janchar Aga et Welibeg duces et prefecti Caesar. Turcarum cum copiis ejus circiter centum et quin . . . ta ut dicitur millium equitum et peditum Janicherorum armati post expugnatam arcem nostram Temesien. captuque ignania et deditione praesidiarior. nostror. fortalitium Zolnok adimen . . . bombardis et tormentis bellicis triginta octo dierum et noctium spacio oppugnarunt fortiter murosque propugnacula ac moena ejus solo . . , . ipse tanque dux fortissimus . . . . . conservandae ipsius arcis omne presidium in virtute collocando summa constantia et animi fortitudine vigilando militesque sub se existent. ad resistendum hosti adhortando sepe etiam hostium insultibus se se obiectando et hostes magno strage ab irruptione in arcem acceptis non paucis eorum vexillis repellendo sangvineque occisor. Turcar. fossas arcis et loca vicina humectando ac tandem Dei optimi . . . adjutorio ad subitam discessum fuge similem cogando nunq. intermoritura Virtutis suae argumenta reliquando summa animi et corporis Virtute exhibuit et impendit . . . . . pro his tantisque ejus meritis noster erga eum favor et clementia illustris reddetur et ipse nostra erga se liberalitate exhibita ad excellentiora nobis et prefato Regno . . . . Hungariae prestanda facinora ardentior reddatur Eundem Stephanum Dobo heredes et posteritates ipsius universos e coetu et numero nobilium eximentes de dominorum . . . . . consilio in numer. coetus Baronum praedicti regni nostri Hungariae recepimus agregavimus et creavimus praefecimusque. Ac pro uberior. clemenciae . . . . nostrae . . . . officioque . . . . Woywodatus partium regni transilvaniarum ac honore' comitatus Siculorum pro hoc tempore ornavimus Volentes

et presentibus . . . . . heredesque . . . . ipsius universae a modo deinceps futuris semper temporibus cera rubea quo ad sigillum ac omnibus illis graciis . . . . . libertatibus . . . . . quibus ceteri regni nostri Hungariae Barones, tam consvetudine antiqua qu. iure utuntur et fruuntur . . . . . alias ubivis uti frui et gaudere possint . . . . recipimus aggregamus annumeramus creamus et praeficimus Horum nostrarum . . . . . quo ut Rex Hungariae utimur . . . . . ex testimonio literarum. Datum . . . . . in civitate nostra Vienne etc. anno domini 1553. (A pontozott hely a hártya összeroncsolódása folytán olvashatlan.)

(Országos levéltárban NRA. fasc. 807. n. 13.)

20.

Dobó István zálogba veszi Kömlőt Tarcsay Györgytől.

Nos Gorgius Tharcsay de Tharcha recognoscimus per presentes litteras Ntras quod certis et arduis meis necessitatibus evitandis ab egr. Steph. Dobo de ruska citra illos trecentos florenos pro quibus possessionem ntram Kemlew Vctam in Cottu Hevesien. existent. sitam. Eidem Dno Steph. Dobo pignoris titulo locaverimus inscripsimusque Aliis ltis Dni Thomae de Nadasd clarius specificatos nunc vicissim ac denuo levavimus ab eodem mutuo fllor. hung. centum sub spe effectiv. restitutionis quos centum florenos nunc et de novo levatos alia prefata summa trecentorum flor. ad eand. possessionem ntram Kemlew vctam adjungendo comittimus harum nostr. sigillo ntro armario munitarum litterarum mediantibus. Dat. Viennae Austriae Jan. 2. A. d. 1553.

(Országos levéltárban NRA. cs. 807. sz. 2.)

21.

Ferdinand király Zsérczet s két mellékbirtokát, melyek egykor a karthauzi barátok tulajdonában voltak, tetszés szerinti időig az egri káptalannak adja s mint ilyet Zarkandy várpraefectus védelme alá helyezi 1557-ben.

Ferdinandus etc fidelibus nostris egregiis Zarkandy Comiti Comitatus Hevess. Praefecto et Nicolao Zekel Castellanis Arcis Agrien. Salutem et gratiam. Sciatis nos possessonem illam integram Szyrcz vocatam fratrum Carthausien: de Tharkan simul cum cunctis suis utilitatibus Pventibus et Emolumentis ac duobus paediis n. et Zent István vocatis fidelibus ntris honoral. Captulo Ecae Agr. durante beplacito nro et quo ad fratres ipsi ad monasterium istud suum reversi fuerint vigore aliarum Litterar. nostrar. possidendam concessisse atque contulisse Fidelitati itaq. vestrae harum serie firmiter committimus

et mandamus quatenus, acceptis presentibus dictam possesionem integram Szyrcz vocatam simul cum cunctis suis utilitatibu ac dictis duobus prediis ipsis capitularibus et manibus hominum eorum assignare debeatis. Ita tamen ut singulis annis decem media vasa vini de Proventibus illius fideli nro Egregio Emerico Nemay V. Castellano Aris ipsius dare et administrare debeant ac non solum ipsos in Dominio istor. sed et reliquorum suor. Bonor. ac Pventuum contra quoscunq. turbatores damnificatores et violentores impetitores ex posse Vestro defendere ac omni etiam auxilio adesse presentes vero pro Vra superinde Expeditione servare debeatis secus non facturi. Datum Vienne 17 jul. a. 1557. Ferdinandus.

(Országos ltárban N. R. A. fasc. 1746. n. 12.)

22 I.

Ferdinand király meghagyja Veranczius egri püspöknek, Heves és Pestmegye föispánjának, hogy pestmegyei Czeglédet az óbudai apácák tulajdonába rendelje vissza. 1560.

Ferdinandus etc. Fideli nstro Rdo Anthonio Verancio electo Eppo Agrien. Comitatus Heves. Comiti ac Consiliar. Ntro Salutem et gram. Expositum est Mtti ntrae in persona Religiosae Sacrat. Virginum Veteris Budae nunc Posonii habitant. n. sine querela quomodo licet nos ia antea tam per mandatum ntrum q. coram quoq. comiserimus ac serenissimus quoque Bohemiae Rex Maximilian. filius nter charissimus mandaverit uti ipsis possessionem suam propriam Czegled in com Pesth. vocatam restitui faceret, nihilominus restitui minime fecisses. sed post discessum Blasy Kamwthy qui eam in officio habebat Francisco Ghemes consulisses, sicque misseri coloni ab extraneis nimium gravarentur et ipsae proventibus suis legitimis privarentur. Supplicantes Mtti Vtrae humillime ut ipsis superinde gratiose providere dignaremur. Quare nos supplicatione ipsarum clementer exaudito. Quoniam nolumus praefatas Sanctimoniales suis bonis carere et bona ecclesiastica in manibus secularium esse. fidelitati tuae denuo hac que serie firmissime commitimus et mandamus aliud omnino habere nolentes, quatenus acceptis prstibus statim sine ulteriore procrastinatione pdictam possessionem ipsis sanctimonialibus vel officiali ipsorum Alberto Belleny vocato per eas constituto reddere et reddi facere debeas et teneatis Secus nullo modo facere presumes etc. Vienne decimo octavo May an. dom. 1560. Ferdinandus. Franciscus Forgacs Ep. Varad.

II.

Bakochy Katalin zárdafőnöknő elismerése, hogy Czeglédet birtokba vették.

Nos Catharina Bakochy Abbatissa et totus conventus Sanctimonialium Veteris Budae nunc vero Posonii commorant. Damus pro

memoria universis et singulis presentes nostras visuris, quod nos communi oium nostrum voto et consensu oppidum nostrum Czegled vocatum in Com. Pesth. existent. habitum in officiolatum egregiis et nobilibus Franco Gemes et Alberto Belleny tali conditione ut vid. ipsi universos proventus ntros nobis ordinarie et ab antiquo provenire debentes quovis nnis vocabulo vocitatos pure integre et fideliter administrare debeant et teneantur. damus et conferimus harum nostrarum vigore et testimonio lrarum mediante. Posonii jul. 18. 1560.

(Muzeumi ltárban Rédey ltár 1560. évi cs.)

23.

Mágóchy reversalisa, hogy Eger és Szarvaskővárát kezelése a'á vette. 1564.

Cum Sacratissima Caes. atq. regia Mjtas Domnus nter Clement. inter alios subditos fideles servitores suos mihi ex speciali Clementia sua atq. munificentia honores Comitatum Heves Borsod atq. adea Capitaneatum et Praefecturam Agrien. dare et conferre benigne dignata est Ideoque juxta gratiosam voluntatem Sacrat. Caesar. Mjtatis ejus et Seriem transactionis mihi data. Ego Gaspar Magochy Comes Com. Heves Borsod et Thorna et supr. Capitaneus et Praefectus arcis agrien. et Zarvaskeö pertinentiarum earundem modo pmisso per suam Mjtatem Caes. clementer designatus atq. constitutus. Juro per Deum vivum et meam fidem Christianam sanctamque et individuam Trinitatem. Quod praenominatas arces agrien. et Zarvaskeö earum pertinent. per Mjtatem Caesar. in manus meas traditas fideique meae concreditas fideliter custodiam atq. conservabo nec eam vel Chrani nominis hostibus Turcis vel aliis quibuslibet adversariis Caes. Mjtatis aut cuique alteri pterqu. suae Mjtati Caes. vel Seremissimo Dni Maximiliano Romanorum Hungariae et Bohamiae Regi liberisq. et successoribus suar. Mjtatum aut hominibus Mjtatum Suarum ad id expeditis assignabo et pro meis viribus de officio boni vigilantis fidelis et Strenui Capitan. nil omittam. Easq. imminente aliqua obsidione minime deserem. Et quod ad humana diligentia ac providentia virtutisque effici prestariq. poterit integram atque incolumem suae Caes. Mjtatis dictoq. serenissimo dno Regi Maximilian. et successoribus fideliter conservabo. Et quia sum homo mortalis ob idq. Vicecapitaneos et castellanos meos aliosq. officiales et Decuriones sub meo Capitaneatu et vexillo existent. atq. militantes eodem juramento quo meipsum suis Majestatib. obstrictos esse volo etc.

Bona item et proventus Eppatus ad peculium coronae suarum Mjtatum non diminuam, nec dilacerabo, nec quoquomodo obalienabo Deniq. siquando vel ego officio me abdicare volens vel successorem mihi suae Mjtates dare decreverint aut aliter de statu arcium deliberaverint, arces ipsos vacuos victualibus non resignabo sed ea omnia

tum victualia tum tormenta, machinas et instrumenta bellica et alia in arce necessaria quaecumque in inventario mihi tradita sunt sine defectu resignabo ita Deus me adjuvet etc. Dat. Arx Agriae XXVI. die Marcii An. D. M. DLXIV.

(Országos levéltárban NRA fasc. 600. n. 21.)

24.

Pétervására jobbágy felvétele 1574-ben.

Elenchus super nro Colonor. et quantitat. proventuum Ordinar. poss. Petervasara ad arcem Dedes pertinentis.

Coloni integre sessionis sunt 20
mediae sessionis 3
inquilini 26
proventus Ordinarius.

Nomine census annui pro festo divi Michaelis Coloni integre sessionis solvunt singuli singulos fl. et medie sessionis denar 50 facit uno anno flor. viginti unum. den. 50. 21 d. 50. inquilimi pro censu nihil solvunt. Nona frugum et vernalium exigitur ad rationem dni eor. terrestrium.

Habetur ibi fenetum magnum ad rationem domini quod centum falcatores vix falcari sufficiunt.

Ibidem habetur molendinum duar. rotarum.

Certe terre arabiles ad allodium pertinentes.

Sex vasa vini ordinarie tenentur educillare. Habetur etiam telonium Pro effuso sangvini noie mulcti exigitur fl. unus cujus pars tertia cedit judicibus.

(Országos levéltárban NRA. fasc. 66 n. 21.)

25.

Dormán Pál tiltakozása Heves és Külső Szolnok törvényszékén némely birtokokra 1580.

Nos Georgius Rethky Vicecomes Judlium ac jurati assessores sedis Judrii Cottum Heves et Zolnok Exterior damns pro memoria, quod nobis feria scunda proxima post festum scti Philippi Agriae loco sicet die sedis nostrae Judiarii pro Tribunali Consedent. egregius Paulus Dorman — solemni protestatione prestita totalia Possessoria Földegyház, Dorman, Domaháza, Erdőthelek et Alsó Zolath vocata in Cottu Heves. existent. Eorumd. Pdior. Usus et Utilitates cjuslibet ab onibq. vicinis et cometaneis prohibet contradicit et contradixit inhibendi publice et manifeste coram nobis. Dat. Agriae ex S. N. Judcaria fer. 2 da proxima ante festum. S. Pentecostes A. Millesimo quingent. octagesimo. (A megye 1553. évszámmal ellátott pecsétje itt látható.) Tamas Vasarhelyi notar. mp.

(Nzeti muzeumban Rédey ltár 1580. évi cs.)

26.

Radeczy István egri püspök kir. helytartó Csanádmegyei Zekegyház falut adományozza Recsky György és Rédey Pál hevesmegyei nemeseknek. 1582.

Nos Stephanus Radecius Dei et Apost. sedis gratia Episcopus Agriensis ac perpetuus Comes Comitatus Hevesiensis. Nec non sacr. Principis et Dom. Rudolphi secundi Dei gratia electi Romanorum Imperatoris semper Augusti ac Germaniae Hungariae Bohamiae etc. Regis etc. consiliarius ac per Hungariam Locumtenens etc. Memoriae commendamus tenore presentium significantes quibus expedit universis quod nos cum ad nonnullorum instantem petitionem apud nos propterea factam, tum vero attentis et consideratis fidelitate et fidelibus servitiis Egregiorum Georgii Rechky VComitis Comit. Hewes et Pauli Rédey quae ipsi Sacrae primum Regni Coronae et deinde praefatae quoque Sacr. Caes. et Reg. Matti Dno ntro Clement. pro locorum et temporum varietate iuxta possibilitatis eorum exigentiam fideliter exhibuerunt et impenderunt ac in posterum quoque sese exhibere et impendere velle pollicentur. Totalem possessionem Zekegyhaz vocatam, in Comit. Chanád. existent. que numerum triginta duorum colonorum non excedere dicitur et alias Egregii olim Balthazaris filii quondam Joannis Farkas praefuisse sed per mortem et defectum seminis ejusdem ad Sacr. Regni Coronam, consequenterque collationem praefatae Sacr. Caes. et Reg. Mattis Regiam juxta antiquam et approbatam Regni consvetudińem atq. legem rite et legitime devoluta esse perhibetur et redacta, Totum idem et omne jus Regium si quod sua Mattas in praenotata totali possessione Zekegyhaz in dicto Comit. Chanad existen. etiam aliter qualitercunque haberet aut eodem suam ex quibuscunque causis viis modis et rationibus concerneret Mattem, simul cum cunctis suis utilitatibus et pertinentiis quibuslibet terris scilicet arabilibus cultis et incultis agris pratis pascuis campis fenetis silvis nemoribus montibus vallis vineis vinearumq. promontoriis aquis fluviis piscinis piscaturis aquarumq. decursibus molendinis et eorum locis generaliter vero quarumlibet utilitatum et pertinentiarum suarum integritatibus quovis nominis vocabulo vocitatis sub suis veris metis et antiquis limitibus existent. ad eandem de jure et ab antiquo spectant. et pertinere debent. praemissis sic ut praefertur stantibus et se habentibus, Memoratis Georgio Rechky et Paulo Redey ipsorumq. heredibus et posteritatibus universis autoritate praefatae Sacr. Caes. et Reg. Mattis qua in presenti suae Mattis ab hoc Regno absentia de gratiosa ejusdem annuentia pleno jure fungimur si et in quantum ad aliquem arcem aut Ecclesiam non pertinet dedimus donavimus et contulimus imo damus donamus et conferimus jure perpetuo et irrevocabiliter tenen. et possiden. pariter et haben. Salvo jure aliano. Harum nostrarum vigore et testimonio litterarum quas praefata Sacr. Caes. et reg. Majtas

in formam sui privilegii redigi faciet dum suae Matti in specie fuerint reportatae. Datum Posonii 24 Febr. 1582. etc. Stephanus Radecius epus agr. Locumtens. Joannes Zaluzky.

(Nem. Muz. ltár. Redey ltár 1582. sz. cs.)

27.

Recsky György magyar végrendelete. 1584.

Atyának fyunak es Zenthlelek Istennek nevébe Amen.

En Rechky György testemben beteg ember elmemben pedyg ep leven Mindeneknek előtte lelkemet ajánlom az en kegyelmes Istenemnek testemet pedyg az eo Anyának az földnek gyomrának, es teszek ilyen testamentomot.

Masodszor hagyom az en felesegemnek es gyermekyünk feo gondviselőjeül az Tutorul az en kegyelmes uramath Wgnoth Christoff uramot es könyörgök eo Nag: az elő Istenre hogy az en Zegeny felesegemnek es arwainak legyen kegyelmes patronusok eo Nag: uthan hagyom Bositay Horvath Janost Redey Pált Dersy Gáspárt és Olah Borbély Estvan Wramekoth.

Harmadszor az keresztyen Anya zentegyhaznak szüksegere hagyok tyz forjintoth mellyet az en felesegem meg agyon.

Negyedszer az my kewes ezüst marham wagyon hagyom egyarant felesegemnek es fyaymnak leanyomnak ruhaymat es . . . hagyom egyarant fyaymnak.

Eötodszor es mely józagoth Bozitay Horwat Jánossal wettönk Abaujvarmegyebe Abauj es Nemtybe valo falukba annak megvetelere sajat penzemet költöttem es attam masfelezer frtot azt ys hagyom az Iozagoth felesegemnek es gyermekymnek egyenlőbe lyanyommal egyetembe.

Hatodszor az my yllety az Recsky Sygmond maradekyt az Anyay Józagból azt nekik igazan kyadassék. Az my wegezesonk vagjon pedig Nyürody Gyorgyel eppen helyon maraggyon. Az Rechky jozág a fiaymat ugy mint fyuagat yllety.

Hetedszer myg az en felesegem az en nevemet vyseli, senky az en fijaim közzul neky ne parancsolljon, de feo ne legyen. Annok utanna az hazat hagyom egyaránt az en arvaimnak. Azok felett ha valami volna az igassag szerint az uraym elegyenesodjek es intezzek.

Nyolczadszor az en Zolgamnak Jakab diaknak zolgalatjayert hagyok egy paripat es granat menteth. Az közonseges penzekből mellyet Magochy Gaspar Wram eo Nag: adoth volt wagjon Nodasdy Janosnal tyzenhet forynt.

Ezen testamentomnak halgatoy az en byzodalmas Wraymek az egri feo Predikator Tharnoczay Andras Lyptay Gyorgy Belleny Laszló Nathkay Zabo Andras, Györy Marton Balyke Lörincz Nagy Peter

Gaspar és Jakab dyak Egren az en hazomnal Zent Mihaly havanak tizedik napjan 1584 esztendöben.

Pecsét helyek.

(Nemzeti muzeumban Rédey ltár 1584. cs.)

28.

Rudolf király adománylevele, melyben Hevesmegyei Andornak s más megyebeli birtokokra vonatkozó királyi jogát Mocsáry György s Gergely testvéreknek adományozza. 1580.

Nos Rudolphus secundus Dei gratia etc Memoriae commendamus tenore presentium significantes, quibus expedit Universis quod Nos cum ad nonnullorum fidelium nostrorum humillimam suplicationem Nostrae factam propterea Majestati tum vero attentis et consideratis fidelitate et fidelibus servitiis Fidelium Nostrorum Egregiorum Georgii et Gregorii Mochary de eodem Mochar fratrum Carnalium. Quae iidem sacrae primum Regni nostri Hungariae Coronae et deinde Majestati nostrae pro locorum et temporum varietate fideliter et constanter exhibuerunt et impenderunt exhibereque et impendere in posterum quoque non cessabunt. Totum et omne jus nostrum regium, quod in totali possessione Mulyad item in totalibus Portionibus possessionariis Possessionibus Liptogerege aliter Nagygerege Közép-Haláp Baglyas-Allya et Kazár vocatis in Neograd item Andornak in Hevessien. Szemere in Borsodiens. ac Lubelye in Liptovien. ac praediis Kurtan, Keresztur, Dansa et Forro nuncupatis in Neogradien. Item in totalibus quatuor Sessionibus colonicalibus in quarum duabus nunc providi Georgius Varga et Emericus Gechy habitare in aliis vero duabus condam Stephanus Torna et Mathias Koktha habitasse et nunc desertae esse dicuntur in praefata possessione Liptogerege vocata in antefato Comitatu neogradien. existent. habitis. Quae nunc omnia apud manus Egregii Georgii Liptay de prefata Gerege habentur, etiam aliter qualitercunque haberemus aut eandem nostram ex quibuscunque Causis, viis modis et rationibus concernerent Majestatem simul cum Cunctis suis utilitatibus et pertinentiis quibuslibet terris scilicet arabilibus cultis et incultis agris pratris, pascuis, campis, fenetis, silvis nemoribus, montibus vallibus Vineis vinearumque promontoriis, aquis fluviis piscinis piscaturis aquarumque decursibus molendinis et eorumdem locis, generaliter vero quorumlibet utilitatum et pertinentiarum suarum integritatibus quovis nominis vocabulo vocitatis sub suis veris metis et antiquis limitibus existentibus, ad easdem et eadem de jure et ab antiqua spectantibus et pertinere debentibus memoratis Gorgio et Gregorio Motsary ipsorumquae haeredibus et posteritatibus universis dedimus donamus et contulimus. Imo damus et donamus conferimus jure perpetuo et irrevocabiliter tenendum possidend. pariter et habend. Salvo jure alieno. Harum

nostrarum vigore testimonio literarum. Quas in formam nostri privilégii redigi faciemus dum nobis inspecie fuerint reportatae. Datum in arce nostra regia pragensi 22 mensis martii anno Domini 1580 etc. Rudolphus m. p. L. S. Electus Colocennsis et episcopus Jauriensis.

(Mocsáry Lajos andornaki levéltárában).

29. I.

Rádeczy István egri püspök nyugtázza püspöki évi fizetésének első negyedét 1579-ik évben.

Nos Stephanus Radecius, Episcopus Agriensis, Locumtenens per Hungariam, Sacrae Caesereae et Regiae Majestatis Consiliarius et Camerae Hungaricae Praefectus, Fatemur per praesentes literas. Nos ratione annuae pensionis nostrae Agriensis, pro angaria prima Anni praesentis septuagesimij nonj, ab Egregio Andrea Wiennero, Perceptori proventuum Camerae suae Majestatis Hungaricae, percepisse florenos octingentos Hungaricos. De quibus eundem Perceptorem quietum reddimus atque expeditum, Vigore ac testimonio literarum nostrarum. Actum Posonii ultima die mensis Martii, Anno etc. septuagesimo nono. Michael Ztanycsnyaky m. p. contrascriba (P H.)

(Kecskeméti akad. könyvtárban Jernei gyüjtemény.)

II.

Rádeczy István egri püspök halálával végrendeleti végrehajtóinak nyugtája, halála napjáig esedékes illetékéről 1587-ben.

Nos Executores Testamenti Reverendissimi quondam domini Stephani Radetii Episcopi Agriensis, Sacratissimae Caesareae et Regiae Majestatis per Hungariam Locumtenentis, Consiliarij et Camerae Hungaricae Praefecti, bonae memoriae, fatemur et recognoscimus praesentibus literis nostris, inclytam Cameram Hungaricam et eius iussu Egregium Ztanichnyaky, Perceptorem proventuum eiusdem Camerae persolvisse, manibusque nostris assignasse illos mille quingentos quinque fllorenos Hungaricos, octo denarios, qui praefato domino Locumtenenti, ratione salarii sui emeriti, et pensionis Agriensis, usque ad diem obitus eius, apud ipsam Cameram debebantur, et quos dicta Sacratissima Maiestas Imperatoria, postquam testamentum ipsum confirmare dignata est, persolvi imperavit, Nempe ratione Salary Locumtenentiae florenos Hungaricos trecentos quatuor, denarios septvaginta duos, Ratione Salarii Praefecturae Camerae florenos octoginta, denarios triginta quinque cum dimidio et duos Viennenses. Ratione vero pensionis Agriensis, mille centum novem decim florenos Hungaricos, nonaginta novem cum dimidio denarios, et Viennensem unum, quae in unum contracta, praescriptam summam, Mille quingentorum quinque florenos Hun-

garicos, octo denarios constitnunt. De his itaque dictam Cameram Hungaricam et per consequens Perceptorem proventuum eiusdem Camerae, quietum reddimus et expeditum, harum nostrarum vigore et testimonio literarum. Actum Posonii, die decima quinta mensis julii, Anno Domini, Millesimo quingentesmo, octuagesimo septimo. Stephanus episcopus Chanadiensis m. p. Monothey praepositus Posoniensis m. p. (a többi olvashatlan.) Három pecsét.

(Ugyanott.)

III.

János király levele, hogy Gyöngyös városát védelmébe fogadván, senki ne háborgassa a gyöngyösi polgárokat, javaikban ne kárositsa, ott ne szállásoljon, s minden élelmet megfizessen. 1536.

Joannes dei gracia Rex Hungarie, dalmacie Croatie Fdelibus nris universis et singulis magnificis Egregiis nobilibus ac Strenuis Capitaneis Belliductoribus Magistris Rotarum ac sollicitatoribus et levatoribus quarumcunque gentium tam nostrarum Regalium q. aliorum quoruncunq. cunctis etiam aliis cuiusvis status et conditionis hominibus ubivis constitutis et existentibus presentium notitiam habituris Salutem et gratiam. Quia nos fideles nostros universos cives Incolasq. et Inhabitatores oppidi Gyengyes una cum universis bonis et rebus eorum jussis ut puta et legitimis in nostram regiam recepimus protectionem et tutelam specialem, Volentes igitur nos eosdem ab omni vestri condescensione turbatione damnorumque et injuriarum illesione immunes preservare, mandamus itaque fidelitati vestre et vestrum omnibus harum serie firmiter, quatenus habita presentium noticia nullus omnino vestrum prefatos cives et Incolas dicti oppidi Gyengyes in personis, rebus, bonis ipsorum quibusvis, impedire turbare et molestare, seu quovismodo damnificare aut in medio ipsorum gentes vestras condescendi facere victualiaque ab eis ipsis invitis aut absque pretio competenti auferre, et auferri permittere presumet, nec sit ausus modo aliquali gracie nostre sub obtentu. Secus igitur nullo modo facere presumatis. Presentibus perlectis exhibenti restitutis. Datum Waradini feria sexta proxima post Dominicam Judica. Anno domini Millesimo Quingentesimo Tricesimo sexto (P. H.)

IV.

János király levele, melyben Gyöngyös városa lakosait védelmébe veszi, szabad járás-kelésüket biztositja, s hogy felettök csak saját biráik illetékesek eljárni. 1540.

Joannes Dei Gratia Rex Hungariae Dalmacie, Croacie etc. Fidelibus ntris universis et singulis Dnis Praelatis, Baronibus, Magnificis, Egregiis nobilibus, Comitibus Vice Comitibus, Castellanis ipsorumque

Oficilibus. Item prudent. et circumspectis Judicib. et juratis caeterisque civibus et inhabitator. quarumcunque civitatum, oppidorum villarum et condicionis hominibus presencium notitiam habituris, salutem et graciam. Cum Justi pro Injustis et Innoxii pro reorum excessibus non debeant aliquatenus impediri. Fidelitati igitur vestre et vestrum cuilibet harum serie firmiter comittimus et mandamus, ut dum et quando ac quociescunque fideles nri universi cives et inhabitatores oppidi Gyengyes, vel homines familiresque eorum pro victuum suorum necessaria acquisicione diversas partes hujus regni nri perlustran. ad Vestras terras, tenuta possessiones, honoresque et officialatus ac vestri in medium pervenerint eos hominesque et familiares eorumdem ad quarumvis instanciam Juri stare aut vestro eosdem Judicatui astare compellere, Resque et merces eorum quaslibet arestare seu prohibere nusquam et nequaquq. psumat, nec sitis ausi modo aliquali gracie nre sub obtentu. Signanter vero pro debit. delict. seu excessibus aliorum Sed si qui quicq. actionis vel questionis contra annotatos universos cives et inhabitatores dicti oppidi Gyengyes hominesq. et familiares eorum habent vel se habere pretenderint, hosce in presentia Judicum et Juratorum Civium, unde sunt, legitime prosequantur ex parte quorum iidem omnibus contra eos querulam meri Juris et Justicie complementum administrabunt, prout dictaverit ordo juris. Alioquin comisimus prout psentium serie firmiter committimus comitibus vicecombus et Judlium illorum comitatum in quibus fortassis hujusmodi mandata nostra non observarentur, uti ipsi scitu prius hujus rei mera veritate vos omnes tales et vestrum quemlibet ad premissa mandata nra firmiter observan. non sine vestris damnis et gravaminibus in talibus fieri solit. arctius compellent et astringant. Auctoritate nra Regia presentibus eisdem in hac parte atributa et concessa Jure tamen et Justitia median. Secus non facturi presentibus perlect. exhiben. restitut. Datum Bude Sabbato proximo post fest. Beate Dorothe Virginis. Anno domini Millesimo Quinquent. quadragesimo (P. H.)

30 I.

Szabó Márton szerződő levele Rédey Pállal, melyben tállyai szőlőjét feles használatra kibérli 1594-ben.

Ao 94 die 10 octob.

En Thallay Zabo Marton alkottam meg az nemes Rhedej Pal urammal illen oknal, hogy az minemü zeóleót birok zegen Thornaj Christoph felesege Dormanj Margit utan, mely Zeóleóth en eó nekije zalogban hetven eot forintban vettetem vala, illen végezesem vagion vele, Hogy en nekem nemes Redey Pal uram adoth vgian azon Zeóleóth felibül mivelni, mindennek felerésze légzen, fele magamé. Illien fogadást teótem penig eó kegeolmenek, hogy ha Zeóleót ugy nem mivelnem, mind zokoth iambor kerezteny emberek mivelni, az

Thalliai feó biro harmad avagy negied magaval ra jwien es az zeóleó karat megbecswlien es az zeóleó karat mind az Rhedey Pal uramet mind az magamet en vallia meg. Ha penig Zenth Gergely Papa napiaik letenném az eó kegeolme pénzét, eo kogeolme tartozzék azon zeóleómeth kezemhez erezteni minden perpatvar nelkeöl. Ez vegezés penig vót illien nemes ez polgar Zemeliek eleóth Gergel Estwan, Zabo Peter Samuel Deak eleóth Thalliai feo biro Borias Mathias eleöt Meszaros Mathe es Beder Pal eleőt. Az zeóleó peniglen hetven évt forintban vagion zalogban mely sommaban fizettem en Zabo Marton tiz forintot es heth keóbel borth. Valaki peniglen ezt az Vegezest megmaslana, Thalliai feo biro minigiarest huszon eót forintik igazan tehessen ez hozza nulhasson. Actum in Thallia die et anno ut supra Idem q. supra (Pecsét ismerhetlen.)

(Nemz. Muz. ltárában Rhédey ltár.)

II.

Bessenyey Mihály özvegye Rédey Agatha és mostoha fia között az egri káptalan előtt kötött egyesség némely Szabolcsmegyei és Hevesmegyében lévő bessenyői birtok megosztására. 1593.

Nos Capitulum Eccae Agriens. memoriae commendamus tenore praesentium significantes quibus expedit universis quod Egr. Michael Bessenyey junior et nobilis dna Agatha Redey relicta nobilis quon. Michaelis Bessenyey senior. Coram nobis personaliter constituti sponte et libere vivisq vocibus eorunq. oraculo seu elogio confessi sunt pariter. Et primo quidem praefata dna fassus. — super bonis illis quae dnae Agathae Redey relictae ex bonis quondam Michaelis Bessenyey sen. dmi et Mariti sui iam defuncti a Privignis suis in sortem Dotis suam — vita durante data fuisseut cum praefato Michaeli Bessenyey jun. Privigno suo taliter concordassent etc. quod vcet ipsa fatens illos duodecim colonos qui in raonem Dotis Suae ut praemissum est cessissent (quorum dno in Berzell in Zabolcs. decem vero in Besseneő in Heves. Comit. et possessionib. sic dictis personale facerent residen.) cum ob respectum et amorem jam fati quondam Michaelis Bessenyey mariti sui, imo vero ob id quia antelatus Michael Bessenyey junior privignus eandem dnam fatentem de oibus bonis dicti quond. Mich. Bessenyei — plene et sine quois defectu contentasset etc. Eosdem itaq. colonos dna fatens vita sua in manibus Michaelis Bessenyey jun. et privigni sui remisisset et manibus assignasset. E converso ipse quoq. Memor. Michael Bessenyey jun. dnae Agatha Rhedey rlictae singulis annis pro festo beati Georgii de frugibus utpote Tritico et hordeo fructus praemissorum Colonor. in possessione tantum Bessenyo Com. Heves. Commorant. cuicunque Pfata dna fatens dare jusserit, se semper daturum usq.

ad exitum vitae ipsius — promississet et spopondisset. Super qua. Transact. ambae partes quietos etc. reddidissent etc. Datum post dom. Palmarum 1593.

(Nzeti Muzeum-ltárában Rhédey ltár.)

31.

Én Paztohy Gergelly Adom mindeniknek tuttara az kyknek illik Nagos uraknak, Warmegieknek falun es Warason lewő tiztartoknak Ispanoknak biraknak es polgaroknak, hogy Heweswarmegieben lewő kys Rhede newü falubeli reszemeth neminemü szöekseghemerth adtam az Giöngiössy Pap Istvannak bizomos summaban tudnyllik köt szaz Magiar forintban szanto földevel retöyvel szöllö hegiowel Erdőjevell szabad mezőyvell halazowizivel es minden hozzatartozokkal egyetemben. Ekkepen hogy migh en es azen maradekim az meghnevezett köt száz forintot le nem tesszük neki, es az ő maradakynak, mind addigh az meghnevezetth Pap Istvan es maradeky szabadságosan birhassak. Scötth minden ez az en maradekym tartozunk az meghnevezett Pap Istvant es maradekyth az köth szaz forinthnak leteteleigh is minden per es patwarok ellen megh oltalmazni benne. Ennek nagjob bizonsagara attam az en pechettes lewelemeth, kezem irasaval megherősitve Datum Gongies 15 Apr. Anno dni 1599 (Ph.) Idem qui supra Pazthohy Gergell m. p. Alól irva: En Redey István valtottam ky est az Portiot Anno 1634. m. p.

(Ugyanott mint előbbi.)

32.

En Andras Deak Heves Varmegyének zolgabirója adom mindeneknek értésére az kiknek illik, hogy az minemű nemes udvarhelye vagyon Redey Ferencznek Kis Reden mellyet jó akaratjabul adott Horváth István nevü jámbor szolgájának levelet adván pöcseti keze irasával megerősitetvén. Mivel peniglen en vettem Horváth István uramnak egy lovat Beky Mátyás uramtól, engedte nekem Horváth István Uram Redey Ferencz ő nga adományat ugymint Kis Redén lévő nemes udvarhelyet, En viszontag adtam es nemes és tisztöletes Gyöngyösön lakos Pap István uramnak zalogba Hatvan magyar frtba ugy hogy a meddig ő kegyelme pénze meg nem lesz birhassa mindaddig. Adtam penigh ez levelet Porozló István uram előtt ugyan Heves varmegye szolgabirája előtt esküt Sárközy Uram előtt és Béky Mátyás előtt. Act. Gyöngyös 22. aug. 1608.

(Ugyanott mint előbbi.)

NÉV- ÉS TÁRGYMUTATÓ.

A. Abaujvármegye 2. 49. 51. 54. 71. 94. 95. 111. 136. 139. 160. 161. 175. 346. 365. 419.
Amhat (Ahmet) pasa 133. 134. 136. 146. 147.
Árokszállás 8. 9. 204.
Adács 19. 41. 83. 178. 273. 331.
Atkár 20. 273.
Abád 20. 75. 118. 272. 332.
Athinai (Deák) Simon 21.
Artandi Pál 24.
Árvamegye 47.
Adurnus Jeromos 66. 67.
Aradmegye 66.
Almagyar 75. 336.
Apródok 89.
Andornak 97. 314. 315. 366.
Alispán (hevesi) 97.
Aldanus Bernard 119.
Arló 126.
Alvincz 129.
Arszlan bég 130.
Ábrány 366.
Aranyos 366.
Ali pasa 134. 147. 166.
András diák egri biró 150. 155.
Aga 174.
Árokszállás 174.
Ároktő 366.
Apáthi 174.
Alaghy György 177.
Átány 273. 331. 332. 363.
Alatka 273.
Alsó-Erdőtelek 273.
Alattyán 273.
Achy 273.
Apcz 273. 331.
Acsády 411.
Aszalay Bálint 274. 293.
Alàghi Judit 277.
Arszlan bég 285.
Apponyi Gergely 298.
August holsteini herczeg 298.
Adóösszeirás (Hevesmegyében) 327. 328. 329.
Apátfalva 365.
Akcse 422.

B. Báta 1.
Buda 1. 2. 11. 222.
Bécs 125. 126.
Baad 80.
Bornemissa Pál 73.
budai káptalan 41.
Beregszász 1.
Bebek János 2.
Bebek Ferencz 16. 22. 24. 25. 31. 32. 37. 48. 51. 56. 58. 68. 71. 72. 78. 81. 118. 119. 137. 146. 177. 189.
Bebek György 16. 177. 189. 191. 205.
Bebek birtokok 332.
Barius István 244. 253.
Bártfa 2. 161.
Békés Gáspár 245.
Bathory Endre 6. 11. 20. 42. 56. 58. 71. 78. 91. 94. 117. 118. 119. 128. 129. 167. 362.
Bathory György 81. 139. 160. 278.
Bathory Borbála 18.
Bathory birtokok 332.
Bolyky Tamás 139.
Bentivolus Márk 65.
Body Mihály 7. 42.
Bácsi Miklós 7.
Bernát egri kanonok 7. 8.
Battyáni Ferencz 71.
Bayon 114. 264. 268.

Bodó Ferencz 7. 9. 12. 13. 14. 16. 264.
Bornemissa Péter 262.
Bodó Anna 16. 114.
Becskerek 129.
Brezlau 127.
Bathori István nádor 7.
Bathory Bertalan 45.
Bakith Pál 9. 13. 28.
Bakith Péter 74.
Bánffy János 11.
Bánffy Antal 11.
Bánffy István 71. 103.
Boldogkő 13. 28.
Bezeh Farkas 15.
Bajony Benedek 16. 114. 264.
Bajony Ferencz 16.
Bajony István 16.
Bajony János 16.
Bajony Katalin és Zsófia 16. 262. 264. 265. 266. 268.
Bogárdy János 107.
Bene 20.
Banhalma 20. 75.
Bród 21.
Becse 129.
Biró Mátyás 26.
Basó Mátyás 28.
Brodarics 33. 39. 41. 50. 68.
Bucholtz 33. 49. 52. 65.
Beeli apátság 36. 348.
Berecz Márton 45.
Básthy Mihály 45.
Body Gáspár 45.
Barsmegye 47. 54. 71.
Beregmegye 47. 51. 54. 81. 94. 112. 117. 365.
Balassa János 114. 120. 245. 251.
Balassa Menyhért 74. 179.
Balassa Zsigmond 48. 49. 68. 78. 81. 118. 164. 218. 317.
Balassa Imre 68. 97. 196.
Balassa Bálint 250.
Beszterczebánya 56. 67.
Békésmegye 66.
Biharmegye 66.
Büdy Mihály 68.
Bura 75. 272.
Bala-szent-Miklós 75. 272. 419 427.
Bala-szent-Tamás 75. 272. 284.
Bogács 75. 366.
Bobolna 75. 366.
Barát-utcza 76.
Battyan Orbán 81.
Bossanyi János 83.
Balay Kálmán 209.
Bocskay István 87. 114.
Bocskay György 114. 245.
Balassa Bálint 114.
Békés Gyula 195. 196.
Bokochy Katalin 215.
Borius István 218.
Birtokba vezetés 220.
Bathory Zsigmond 268.
Bessenyő 273.
Boczonád 273.
Beö 273.
Bekölcze 273.
Bocs 273. 365.
Bátor 273. 365.
Barla 273. 361.
Bodony 273. 331. 361.
Bátony 273.
Bánhalom 272.
Barcsay János 273. 290. 293.
Balassa Ferencz 274.
Bory Pál 274. 280.
Borvásár 276.
Balogh Mihály 295.
Besenyei György 295.
Botka 303.
Bocsy Miklós 307.
Bocsy Albert 321.
Barna János 307. 320. 321.
Bakta 365.
Bolta 365.
Bánhorvát 365.
Borostelek 365.
Beyczy Benedek 370.
Bárány-tized 395. 400.
Budai Wecht 407.

Belházy János 411.
Buza-ár 414.
Bor-ár 414.
Budai pasalik 419.
Borsodmegye 2. 18. 25. 30. 36. 37. 47. 49. 51. 54. 71. 75. 77. 94. 117. 139. 160. 161. 164. 174. 175. 197. 215. 232. 271. 299. 302. 317. 338. 346. 365. 419.
Bujak 67. 134. 190. 282. 283. 362. 425.
Bornemissa (Gergely deák) 140. 145. 147. 150. 153. 161. 170. 176.
Bornemissa Imre 333.
Bolyky Tamás 150.
Bálint pap 152.
Beniczky Péter 160.
Büdy Mihály 160.
Bécs 161. 165.
Brezlaui posztó 165.
Body György 173.
Body Menyhért 263. 321.
Bodogháza 175.
Bekeny András 178. 309.
Bekeny János 274. 290.
Bala-szent-Miklós 190.
Bachy Benedek 202.
Balázs (deák) Istv. 209. 210. 273. 280.
Barcsay János 269.
Basó Borbála 210.
Basó Farkas 261.
Bura 272.
Borbély András 278.
Butelek 345. 365.

C. Chasma 6.
Csát 192.
Czibak váradi püspök 8.
Csobánczvára 170.
Csege 16. 192.
Csalfalu 18.
Csaby István 21. 26. 27. 63.
Csaby erőd 149.
Császy Bálint 45. 46.
Chyko János 218. 219.
Chyko Mihály 274.
Csász 46. 116. 273.
Csorba 174.
Csaba Péter 46.
Csuzy Tamás 47.
Csanádmegye 66.
Csanádmegyei püspökség 234.
Csongrádmegye 66. 108. 175. 234. 272. 302.
Czegléd 75. 331. 345. 365. 380.
Czegléd (pestmegyei) 215. 350.
Chepel falu 82.
Cheithe 103.
Chiga János 109. 308. 321.
Choron András 116.
Csáky Pál 250.
Csetnek 126.
Castaldo 128. 129.
Carasiai posztó 165.
Choron András 178.
Cserépvára 222. 300.
Cherődy János 272.
Cserőköz 273.
Csehi 273.
Cataneo építész 286.
Cogorani építész 290.
Ciaffer pasa 292.
Census 342.
Csány 419.

D. Dóczy János 4.
Doctor Péter 9. 17. 22.
Debreczen 11. 16. 27. 46. 69. 350.
Dédes 17. 38. 73. 83. 190. 222. 243. 251. 277. 362.
Debrővölgye 94.
Debrő(vára) 18. 55. 195. 251. 277. 331. 360.
Debrői kerület községei. Népessége 395. 397.
Derzs 75. 272.
Dosa 174.
Dragffy János 18.
Dragffy Gáspár 56. 68.
Dobó István 19. 27. 71. 72. 74. 82. 86. 90. 98. 99. 100. 101. 103. 109.

110. 114. 130. 145. 153. 158. 160. 179. 244. 245. 246. 247. 248. 249.
Dobó-Ruszka 246. 247. 248.
Dobó-szobor 248. 249.
Dobó Ferencz 19. 60. 82. 145. 159. 160. 180. 247. 248. 250. 282. 283.
Dobó Domokos 19. 82. 145. 160. 179. 180.
Dobó Krisztina 180. 250.
Dobó Anna 82. 250.
Dobó testvérek 41. 82. 244.
Detk 20.
Domoszló 20. 103.
Domoszlói bortermelők 398.
Dévai (lásd Biró Mátyás)
Diósgyőr 38. 222. 278. 279. 281. 298.
Derencséni Miklós 43.
Domaháza 75.
Duló 83.
Dragulvajda 100.
Dormán Kristóf 103. 109. 136. 318.
Dombay Anna 116.
Drégelvára 134. 283.
Dersy Ferencz 136.
Dersy Gáspár 320.
Dobó bástya 148.
Dersffy István 200.
Dersffy Gáspár 270.
Diveny Pál 299.
Derecske 306. 308.
Dengelegi Gáspár 321.
Dikátor 339.
Dob 345. 365.
Deménd 365.
Denár 411.

E. Eperjes 2. 126. 192.
Egervárosa 322. 342. 349. 350. 251.
Egervára 3. 5. 7. 9. 12. 17. 22. 31. 32. 37. 48. 49. 53. 54. 57. 58. 60. 61. 67. 68. 70. 71. 72. 84. 99. 101. 128. 146. 160. 161. 174. 177. 184. 193. 215. 234. 254. 257. 270. 288. 289. 291. 294. 299. 313. 348. 365. 373. 419.
Egri szántó-vetők 378.
Egri kereskedők 214.
Egri török rab 208.
Egri bortized 95. 373.
Egri völgy 75. 162. 171. 174. 372.
Egri zsinat 201.
Erdődy Simon püspök 6. 7. 9. 17. 36. 42.
Erdődy Péter 9. 17. 36.
Egri káptalan 7. 15. 19. 41. 113. 165. 197. 211. 234. 235. 236. 238. 255. 256. 257. 258. 263. 300. 313. 314. 366.
Egri káptalani birtokok 332.
Egri káptalan kanonokok 370.
Eperjes 54. 214.
Esztergom 8. 11. 13. 14. 22. 57.
Erdély 11. 32. 41. 128. 177.
Ercsy Ferencz 13. 17. 36.
Ecsegh 21. 75.
Erdély 121. 129. 132. 159.
Ecséd 19. 41. 83. 331.
Eörs 20 75. 103. 345. 356. 365.
Ezen 23.
Eszéki János 42.
Engel 56. 339.
Eörvény 75. 345. 357. 365.
Edenfy 81. 106.
Egervárosa önkormányzata 216.
Egervárosa kiváltsága 350. 351.
Egervára felszerelési leltára 224.
Eszterházy Márton 298.
Erneszt holsteini herczeg 298.
Eger-Szalók 310. 366.
Egri püspöki birtokok 332. 342. 348. 349. 365.
Egy telkes nemes 336. 405.
Egyek 366.
Érték és árviszonyok 406.
Egri fertály 410.

F. Fegyvernek 3. 4. 5. 20. 75. 103. 272. 363.
Frangepan Kristóf 6. 7.
Frangepan Ferencz 26. 29. 30. 32.

33. 34. 35. 39. 40. 47. 49. 50. 51. 52. 64. 65. 316.
Frangepan Katalin 64.
Füred 75. 194. 272.
Fokoru 75.
Farkas János 73.
Ferdinand király 6. 7. 8. 14. 15. 17. 18. 29. 31. 35. 37. 38. 39. 40. 47. 48. 49. 57. 58. 66. 72. 74. 102. 109. 116. 117. 120. 158. 178. 198.
Fuchs érsek 63. 132.
Fehérmegye 51. 54.
Furkó Bálint 15.
Füleki vár 16. 80. 170. 171. 190. 279. 282.
Feledi Eustach 104.
Fels Lenard 17. 38. 49. 51.
Frater György lásd György barát.
Fogacs 45.
Fejér Egyháza 46.
Fügedy János 145. 147. 171. 173.
Felső-Szent-György 174.
Fénszaru 174.
Forgách Ferencz 179. 243. 246.
Forgách Simon 187. 241. 243. 246. 252. 283.
Felnémet 261. 331. 343. 354. 365. 380.
Fogott birák 266.
Fokoru 273.
Fancsal 273.
Fodroczy György 274. 290. 293.
Fay András 281.
Forgách Sebestény 298.
Fogott bíróság 305.
Farmosi János 307.
Füzesi Tamás 323.
Felső-Tárkány 344. 365.
Füzes-Abony 344. 355.
Fedémes 365.
Fertály 406.
Font 406.

G. Győr 2.
Győr vármegye 47.
Gömör m. 2. 30. 47. 51. 54. 71. 117. 136. 139. 160. 161. 272.
Guthay Péter 121. 341.
Guth 103.
Gyöngyös 2. 3. 7. 9. 12. 20. 21. 46. 48. 49. 50. 94. 96. 103. 105. 107. 110. 111. 222. 239. 259. 261. 322. 324. 325. 331. 361. 362. 372. 382. 419.
Gyöngyös földesurai 325. 333.
Gallus Anxius 200.
Gyula 177. 234. 238.
Gyenda 75.
Gorova 63.
Gyárfás István 110. 145. 196.
Gevay 8. 9.
Göncz 257.
Gubacs 9.
Györgybarát 10. 39. 41. 49. 50. 66. 68. 69. 70. 72. 79. 81. 94. 111. 116. 117. 120. 128. 129. 132.
Geszti Péter 175.
Gundelius Fülöp 59.
Gritti Lajos 16. 25.
Gévay 17. 33.
Gyöngyös püspöki 28. 88. 93. 273. 345. 358. 365. 372. 387.
Gyarmat 134.
Gergely deák lásd Bornemissa
Gadóczy Gábor 186.
Geömes Ferencz 244.
Geszti Ferencz 278.
Gyöngyös védelmi levelei 325.
Gyöngyös-Püspöki tizedfizetők 387.
Gyenda 20. 272. 363.
Györk 20.
Gróff Miklós 91.
Győr 146.
Göncz 160.
Guthay Péter 224.
Gyöngyösi Máté 295.
Gáhy Boldizsár 306.
Gyöngyösi tizedfizetők 383.
Gyöngyösi lelkészek 387. 389.

H. Herberstein Rupert 22. 23.
Hajnácskő 28. 38. 83. 104. 190. 282. 283.
Hontmegye 47. 54. 71. 103.
Hyppolit püspök 87.
Hyppolit codex 87.
Hidvégi tisztség 88.
Halászat 92. 125.
Husfogyasztás 92.
Hollókő 103. 283.
Hegedűs István 150. 151.
Hassan pasa 194.
Heiczey Mihály 199.
Melanchton 199.
Hrusztan budai pasa 207.
Hadi leltár Egerben 120. 122. 225—232.
Hosszúváthy György 241.
Hegyesbor 272.
Heves megye 1. 2. 7. 18. 25. 29. 30. 37. 38. 40. 42. 43. 45. 47. 51. 53. 57. 66. 71. 77. 84. 94. 108. 111. 116. 117. 133. 136. 162. 169. 194. 197. 215. 234. 235. 271. 241. 251. 300. 301. 318. 365.
Hevesmegye székhelye 316. 363.
Helmecz 83.
Hoffman János 64.
Hatvan 3. 4. 8. 9. 68. 70. 105. 136. 169. 174. 190. 222. 268. 279. 283. 284. 285. 286. 287. 288. 289. 331. 419. 427.
Hám püspök 248.
Homonnay Ferencz 4. 11. 2[illegible]. 51. 118.
Homonnay István 6. 21. 279. 282. 283.
Homonnay Dénes 45.
Homonnay György 11.
Homonnay Gábor 56. 59.
Homonnay Imre 56.
Homonnay Antal 56. 59.
Homonnay Gábornė 139.
Hardeck János 10.
Hardeck Ferdinand 282.
Hadnyczer Vitus 11. 116.
Hobordonácz 14.
Horváth Péter 15.
Horváth Mátyás 15.
Horváth Ferencz 30. 36, 37. 40. 52. 53. 59. 70. 78. 91. 104. 186. 202.
Hort 19. 41. 66. 83. 178. 273. 331.
Heves 20. 192. 331. 364. 419.
Heves Iván 273. 331. 366.
Hevesi Lőrincz 73.
Hencz Máté 20.
Halász (Gyöngyös) 20. 380.
Halász (Tisza) 345. 356. 365.
Hold 407.
Hetyei Pál 280.
Horpácsi György 283.
Halásztelek 357.
Hevesmegye gazdasági s népesedési viszonya 400.
Hevesmegye jobbágy család száma 403.
Hevesmegye jobbágytelek összege 403.
Hevesmegye bortermése 404.
Hevesmegye kuriájának száma 404.
Hevesmegye kurialis birtokmennyisége 405.
Hevesmegye nemeseinek száma 405.
Hevesmegye nemzetisége 405.
Hódoltság 419.
Harsán 75. 346. 357.
Harangozó-utcza 76.
Hennyey Miklós 116.
Horváth Bertalan 117.
Horvatinovics Bertalan 129.
Hollókő 134.
Hobordánszky Kristóf 196.
Horváth János 196.
Heiczey egri kis prépost 236.
Halmaj 273.
Hasznos 273.
Homo regius 321.
Heicze 346. 365.
Hevesi (kis) kerület. Községei. Népessége. 389. 392.
Hevesi (nagy) kerület. Községei. Népessége 391. 392.

Hevesmegyei termelők 399.
Hevesmegyei szőlőmüvelők 399.

J. Ibrahim 2. 293.
Jász-Kunok 2. 97. 195. 196. 197. 302. 317. 350.
Illésházi 289. 296. 298.
Jászai konvent 41.
Jászay 4. 7.
Izdenczy Miklós 15.
Jobbágy 20. 241.
Jobbágytelek 407.
Istvánffy 144. 289. 296. 300.
Iparosok 126.
Isak István 274.
János király 6. 7. 8. 10. 14. 17. 18. 31. 38. 39. 40. 41. 42. 46. 47.
Jászváros 174.
Jákóhalma 174.
Izabella királyné 41. 51. 69. 71. 85. 116. 123. 129. 177. 179. 189.
János Zsigmond 129. 177. 179. 205. 237.
Itcze 406.
Jakcsy Mihály 45.
Jakcsy birtokok 333.
Ipolyi 64.
Jászberény 67. 192. 195. 197. 200. 222. 260. 243. 277. 279. 283.
Igar 75. 272.
Istvánffy 147. 149.
Jakusith Ferencz 186. 191.
Jezsuiták 198.

K. Kassa 2. 21. 25. 28. 37. 113. 140. 146. 165. 184. 200. 209. 214. 278. 282. 298. 300.
Karácsond 273.
Kovács utcza 76.
Kis-Szeben 2.
Kápolna 3.
Károly császár 48. 67.
Kátay Mihály 4.
Kállay János 4.
Katona J. 6. 26. 101.
Konyhai szerek 126.
Komárom 8. 282.
Kecskemét 260.
Keresztes-Mező 13. 14. 68. 294. 297. 298. 299.
Kurialis nemesi birtokok 334.
Kurialis nemesség 336. 338.
Kezy Ferencz 15.
Kenderesy Boldizsár 17.
Kenderesy Mihály 20.
Katzianer János 17. 22.
Károlyi család levéltára 17. 21. 250. 268. 269. 255.
Konstantinápoly 18. 21. 51. 281.
Kalocsai érsekség 34. 35.
Kanizsay Dorottya 18.
Kleber építész 126.
Kaal 18.
Kapitány Pál 45.
Kapitány Bálint 46.
Kenderessy Boldizsár 178. 220. 264. 321.
Kenderesy László 19.
Kenderesy Mihály 178.
Kenderesy Benedek 178.
Kenderesy Lőrincz 178.
Kenderesy Mária 265. 266.
Kompolthy János 20.
Kompolthy Zsigmond 20.
Kompolthy Ferencz 20.
Kis-Kompolt 345. 356.
Kőtelek 20. 75. 273. 363.
Körü 20. 75. 273.
Karácsond 20. 103. 331.
Kőkut 20.
Kerecsenyi László 238.
Karthaly András 22. 23.
Kövesd 23. 23. 273.
Kürthy Jákob
Kürhy Sebestény 108. 307. 321.
Kürhy László 215. 320.
Koczka Péter 23. 24.
Kalnay Imre 24.
Kápolnay Ferencz 24. 25.
Károlyi Árpád 32. 33. 35. 39.

Külső-Szolnok megye 46. 66. 108. 133. 318.
Köre 46, 116. 273. 331. 363.
Kava Benedek 46.
Komárommegye 47. 54.
Komárom.
Kun Hegyes 272.
Kuun Balázs 59.
Kürth 75.
Kersziget 75.
Kenderes 75. 272.
Kis Tálya 75.
Kenyér fogyasztás 91. 92.
Káposzta 93. 365.
Kömlő 105. 354. 273. 331.
Krasznamegye 116. 117.
Kovachich 118.
Kézsmark 126.
Karthauzi barátok 140.
Királyszéke 147.
Kendi Ferencz 159. 179.
Kápolnás 174.
Ködszállás 174.
Kísthurgony 174.
Kisujszállás 174.
Kakath 174.
Kolbász 174.
Karczagujszállás 174.
Kövesd (Mező) 175.
Kis Réde 311.
Kolozsvár 179.
Karthausi szerzet 181.
Károlyi Péter 186.
Károlyi György 178.
Károlyi Mihály 209.
Károlyi család 196.
Keresztény pénz 372.
Kylman András 203.
Kalocsay Kádi fogsága 206.
Kaacsi apátság 234.
Kolonics Bertalan 262. 263. 264. 278.
Kövér Ferencz 262. 263. 269.
Kátay Ferencz 244. 264.
Keresztelési anyakönyvek 266.
Karácsony György 253.
Kürth 273. 345. 358.
Kathedraticum 370.
Kovács János 273.
Korláth Kristóf 274.
Kathay Mihály 274.
Kereszturi Gáspár 283.
Kiuszky János 286. 290. 295.
Kapy János 290.
Kuthas Pál 321.
Községi élet 322. 326.
Kápolna 344.
Kassai kamara 347.
Kis Buda 355. 365.
Keresztespüspöki 346. 357.
Kis Kompolt 365.
Köböl 406.
Kis-hevesi kerület 84.

L. Lajos király 1. 4. 5.
Leleszy János 258.
Lőcse 2. 28. 43. 78. 214.
Lőcsei Doctor 214.
Laadklastrom 7. 10.
Laszki Jeromos 16. 23. 39.
Lelesz 68. 77.
Losonczy István 20. 58. 78. 79. 104. 118. 119. 129. 133. 134. 255.
Losonczy Antal 20. 79. 104.
Losonczy Anna 255. 258.
Losonczy Anna-Mária 262.
Leibitzer 185.
Lithva 21.
Lippa 21. 52. 129.
Laskano Tamás 21.
Lincz 22.
Liptay László 23.
Liszka 24.
Lórant Péter 24. 26.
Luther 26. 110. 198. 239. 260.
Leleszi convent 41. 160. 261.
Leleszi lakosok 398.
Liptómegye 47. 71.
Lévay Gábor 58.
Liskanus Márton 58. 59.

Loránffy Mihály 83.
Loránffy Erzsébet 83.
Loránffy Mária 83.
Loránffy Susanna 82.
Liptay György 97. 314. 315. 321.
Losoncz 103.
Lelkészi illeték 370. 389. 393. 394.
Ló-ár 416.

M. Mohács 1. 22.
Miskolcz 1. 2. 3. 5. 54. 175.
Magyarád 345. 356.
Mustafa pasa 260.
Munkácsvára 129. 277.
Mátrahegye 2. 3.
Maria királynő 1. 7. 8.
Margit főherczegnő 10.
Maklár 9. 10. 97. 146. 162. 292. 331. 343. 365. 381.
Monoky Péter 273.
Moré László 129.
Marya János 126.
Mály 83.
Mohi 10. 20. 278.
Malmezzi János 167.
Mansfeld gróf 10.
Majláth István 12.
Markfy István 15.
Maghy György 19.
Markaz 20.
Mosóhalom 20.
Martinuzzi (lásd György barát)
Macedoniai László 38.
Mező hidvég 345.
Marmarosmegye 47. 51. 112. 117.
Monor 366.
Mosonymegye 54.
Mahomet pasa 68. 80. 110. 289.
Makay János 72.
Modor 103.
Magyarváros 174.
Mihálytelek 174.
Moricz 174.
Magyarszállás 174.
Madaras 174.
Marialaka 174.
Matyus Balázs 200.
Mocsáry György 210. 261. 314. 315.
Mocsáry Gergely 294. 314. 315.
Mehemet pasa 239.
Mizse 273.
Méra 273.
Mindszent 273.
Maczonka 273.
Mahomet 288.
Megyei élet 301. 302.
Megyei törvényszék 302. 303.
Megyei alispán 318. 319.
Megyei pecsét 320.
Mekchey István 107. 121. 136. 146. 153. 158.
Mirandula Pál épitész 202.
Murányvára 161.
Miksa főherczeg s király 186. 188. 189. 216. 223. 237. 246. 252. 256. 322.
Mágóchy Gáspár 190. 195. 202. 206. 223. 232. 233. 235. 240. 241. 243. 277.
Margita 257.
Mátyás főherczeg 283. 284.
Miksa főherczeg 284. 288. 289. 296. 297. 299. 413.
Miksa főherszeg árszabálya 413.
Mansfeld 298.
Maczonka 363.
Méz-tized 372.
Marmarosmegye 403.
Mázsa 406.
Magyar forint 411. 416.

N. Nádasdy Tamás 7. 14. 22. 23. 25. 29. 49. 52. 65. 71. 103. 118. 119. 129. 133. 137. 146. 153. 172.
Nagy-Várad 11. 32. 39. 40. 66. 177.
Német-Ujhely 13. 60.
Nagy Imre 19.
Nagy-Iván 19. 75. 366.
Nagyberek 20.
Nána (Tisza) 20. 103. 331. 345.

Négyesi Mihály 45.
Nyitramegye 47. 53. 71.
Nyitra 50. 80.
Nógrád 67. 70. 103. 283.
Nógrádmegye 54. 71. 175. 234. 272.
Nyáry Ferencz 58.
Nagyszombat 70.
Novaj 75.
Noszvaj 75. 196.
Nádudvar 81.
Nagyhevesi kerület 84.
Nagytálya 97. 162. 331. 344. 354. 365. 381.
Nürnberg 127.
Nyáry Lőrincz 134. 136.
Nyáry Pál 290. 292. 293. 299.
Nemesség Egerben 176.
Nagy Bálint 202.
Nádasdy Farkas 215. 320. 321.
Nagybánya 237.
Női hozomány 269.
Nagy Réde 273.
Nagyut 273.
Német katonaság 274.
Nádudvar 278.
Naprágyi Demeter 283. 370.
Nemesi kuria Egerben 323.

O. Oláh Miklós 1. 23. 28. 63. 65. 100. 101. 113. 125. 132. 159. 162. 198. 253. 316. 341.
Oláh István 100.
Oláh János 45.
Örs-örvényi tisztség 88.
Omány András 215.
Okichy Balázs 9.
Ország-testvérek 20. 103.
Ország-birtokok 252. 332.
Országh László 20. 103.
Országh János 20. 103.
Országh Mihály 20. 103.
Országh Ferencz 20. 103.
Országh Imre 20. 103.
Országh Kristóf 20. 79. 103. 160. 175. 221. 244.
Országh Ilona 79. 103. 221. 245. 251.
Országh Borbála 79. 251.
Országh Magdolna 103. 221.
Oroszlánkő 20. 103.
Onod 58. 222. 251. 257. 277. 279. 281. 360.
Ostoros 75. 365.
Omany János 78.
Olasz-utcza 76.
Orbán Balázs 110.
Ortelius 288. 289. 290.

P. Pozsony 1. 7. 8. 67. 117. 128. 172. 245.
Pozsonymegye 47. 54. 103. 164.
Pelsőcz 146.
Pray 1. 4. 9. 14. 65. 100.
Perényi Pétor 4. 6. 11. 17. 18. 19. 22. 26. 27. 29. 30. 38. 39. 41. 48. 49. 50. 51. 53. 54. 55. 58. 60. 63. 67. 70. 78. 81. 84.
Pérényi Imre 18.
Perényi Ferencz 32. 83. 139. 251.
Perényi Gábor 38. 73. 84. 118. 119. 137. 160. 172. 178. 179. 221. 244. 245. 250.
Perényi birtokok 332.
Podmaniczky István püspök 6. 11.
Pest 3. 8. 14. 58.
Pest megye 97. 108. 133. 175. 197. 215. 234. 241. 302. 317.
Pestmegyei szolgabirák 242.
Palinai Pál 166.
Pataki Ferencz 71.
Paksy Gábor 134.
Pekry Lajos 12. 14.
Pekry Anna 79. 104. 133. 251.
Paksi Gáspár 12.
Pálóczy Antal 18. 19. 83.
Pálóczy Kata 16.
Pálóczyi-birtokok 17. 18. 19. 38. 41 116. 179. 221.
Pallavicini 129. 158.
Pápa 118.
Peregi Albert 65.

Petrovics Péter 50. 57. 128. 129. 179.
Pethő János 16.
Pásztohy György 274. 312.
Pásztohy János 17.
Pásztohy Ferencz 242.
Parlaghi László 19.
Parlaghi Miklós 19. 23.
Parlaghi Bertalan 19.
Parlaghi Ferencz 19.
Parlaghi György 116.
Pétervására 19. 23. 38. 41. 68. 83. 244. 251. 270. 331. 361.
Pásztó 20. 94. 103. 273. 331.
Pásztói apátság 234. 334.
Papi 68. 75. 346. 358. 365.
Peel 20. 273. 363.
Poroszló 20. 170. 187. 273. 331. 366.
Pathay 23.
Putnoki 23.
Pál Pápa III. 41.
Pathoczy Miklós 46.
Pathoczy Ferencz 46. 81. 116.
Patakvára 48.
Patak 57. 72. 83. 258. 246.
Pint 406.
Parád 273. 361.
Panky Gergely 82.
Panky Jakab 82.
Panky János 81.
Panky Péter 83.
Panky Máté 83.
Pálóczvára 83. 180.
Paksi Mihály 258.
Pelsőcz 126.
Poroszló 94. 393.
Pata 94. 96. 103. 273. 331.
Puszta szikszó 119. 280.
Pethő Gáspár 140. 145. 153. 170.
Pethő István 274. 365.
Pesti Frigyes 180.
Pesti Ferencz 184. 191. 235. 348.
Pelinyi Bálint 202 363.
Pelinyi Gábor 202. 363.
Pásztohy János 264. 565. 266.
Pásztohy Gergely 209.
Pálffy Miklós 210.
Putnok 222.
Polgár 257.
Pázmád 273.
Paulinus atyák 261.
Péterffy 266.
Posgay Gáspár 274.
Prépostváry Bálint 280. 282.
Pálffy Miklós 282. 285. 286.
Postagalambok 287.
Petheő kronikája 288. 289.
Paczona Mátyás 295.
Pilismegye 318.
Porta mint adóalap 328. 329.
Porták kimutatása 335.
Puszta szikszó 345. 355.
Papi tized 364.
Peczer 365.
Polgár 366.
Paczoth Miklós 370.
Paczona Mátyás 370.
Poulinovics György 370.
Pathai kerület községei. Népessége 394. 396.
Pásztói kerület községei. Népessége 395. 396.

R. Raskay Gáspár 6. 8. 23.
Rávony János 9.
Raskay György 16.
Raskay Dorottya 16.
Raskay Erzsébet 16.
Raskay Balázs 16.
Raskay Zsigmond 19. 41.
Raskay Mihály 19.
Raskay István 19. 48. 56.
Rozgonyi István 18.
Ráczfalu 20.
Roff 20. 75.
Rimaszombat 21. 103. 126. 118. 294.
Révay István 21.
Rákos 23. 50.
Roggondorf 25. 52.
Regécz 28.
Röhrer Jeromos 41.

Rakovy Sándor 102. 121.
Rudolf kir. 246. 277.
Rédey testvérek 44. 45. 305. 308.
Rédey László 45. 306.
Rédey Ferencz 313.
Rédey Pál 45. 306. 311.
Rédey Péter 45. 306.
Rédey János 145. 306.
Regensburg 52.
Roff 118.
Rákóczy Zsigmond 159. 209. 264. 270. 271. 272. 277. 279. 280. 282.
Reghi Kelemen 191.
Ruszkavára 160.
Rabvásár 209.
Radeczy István 254. 257. 258. 272. 312.
Rudolf főherczeg 257.
Rudolf király 256. 258. 322. 350.
Raibiczius 278.
Recsky-család 305. 306. 308.
Recsky György 310. 311. 314. 320.
Recsk 306. 308.
Rákóczy-család 83.
Rákóczy György 83.
Rimaszombat 205.
Remete 403.

S. Szopolyay 9. 1. 2. 4. 5.
Szalaházi (Tamás) püspök 1. 9. 11. 14. 15. 22. 28. 30. 36. 53. 316.
Szerémi 1. 4. 8. 9. 10. 12. 13. 14.
Schmidt 1. 15. 51. 254. 258.
Szeged 2. 3. 5. 289.
Statilius 50.
Szőllősy János 68. 73.
Székes-Fehérvár 4. 5. 6. 11.
Szent Mária 264. 346. 365.
Szerencs 4. 237. 257. 277. 294.
Saágh 119. 134. 222.
Széchenyi 103. 119. 134. 222. 279. 282.
Smolka Ferd. 6. 7. 8.
Szalóky Zsigmond 7.
Schwandtner 8.
Simon püspök (lásd Erdődy)
Sajó Hidvég 357.
Solm Miklós gróf 7. 10. 80. 112. 113. 118. 119.
Szarvaskővára 9. 17. 24. 28. 36. 37. 40. 52. 70. 77. 104. 184. 186. 222. 300. 348. 365. 419.
Szeged 219. 350.
Sajó 8. 10.
Sajó Szentpéter 68. 277.
Statilius János 9.
Szajol püspöki 272.
Simigiani Ambruzs 3. 9. 10.
Szalay L. 14. 41. 48. 66. 164. 179. 237.
Sümeg 16.
Szerényi Mihály 17.
Szerémmegye 66.
Sina 17.
Szücsi 19. 41. 273.
Szent-Miklós utcza 19. 76.
Szent-Miklós (tarna) 273. 366.
Sirokvára 20. 103. 160. 222. 300.
Sirok-Allya 273. 332.
Szentmariai Imre 242.
Sámsonháza 20.
Szakállos 20.
Szent-Jakab 20. 103. 332.
Seredy Gáspár 21. 22. 23. 24. 31. 32. 36. 37. 38. 51. 54. 59. 68. 71. 72. 74. 81. 83.
Seredy Benedek 137.
Seredy György 160.
Soliman 22. 52. 149.
Siladhy (lásd Doctor Péter)
Scapi György 23.
Szabó Péter 23.
Szerecsen János 23.
Sárosmegye 28. 47. 51. 54. 71. 81. 94. 111. 136. 139. 158. 160. 233. 365.
Szikszó 30. 136. 143. 185. 279.
Szolnok 41. 46. 84. 112. 116. 117. 120. 228. 133. 134. 222. 284. 419. 426.
Szolnokmegye 54. 111. 117. 121. 146. 161. 190. 215.

Szász-Sebes 41.
Szerdahelyi János 43.
Simai Ferencz 46.
Szalay János 46.
Sopron 47. 164.
Szepesmegye 47. 51. 71. 136. 139. 160.
Sárosvára 47.
Soltmegye 51. 54. 108. 175.
Szatmármegye 54.
Szatmár 237.
Szabolcsmegye 54. 81. 103. 365.
Székely Klára 56. 71. 73.
Székely Magdolna 56.
Siklós 59. 60. 67.
Sambucus 64. 144. 147.
Salm gróf 72. 74. 91. 105.
Süly 75.
Szőllős 75.
Szögh 75.
Szalók 75.
Szakállas 75.
Szőllőske 75. 344. 354. 365. 381.
Szomolya 75.
Szihalom 75. 76. 346. 354. 366.
Szemere 76.
Szabadhely 77. 80.
Sempt. 80.
Szilvás 83. 244.
Szentpéter 83.
Solymos 96. 345. 358. 387. 389.
Surán 103.
Somolyán 103.
Szalkay Balázs 104.
Sarud 105. 345. 356.
Szabolcsmegye 111. 117.
Sulyok Balázs 114. 115.
Sulyok Sára 114. 115. 145. 250.
Sulyok Krisztina 114.
Sulyok Ferencz 241.
Szolnok (közép) 117.
Sbardellatus Agost 119.
Sör ára 276.
Sör főzés 125.
Szirmay Fer. 246.
Szondi 134.
Seredi György 139.
Sándor bástya 148.
Somoskő 160. 222.
Salgó 170.
Szőllősy Márton 175. 178. 320.
Szamos Ujvár 179.
Szerednye 180.
Szent István 181.
Sajókaza 189.
Sárközy Mihály 190. 206. 273.
Szerényi Mihály 194. 207. 264. 266. 267. 268. 278. 288. 292.
Soltmegye 197. 318.
Szolnoki hid 203.
Sztrobkó 221.
Szentgyörgyi László 235. 301. 306. 320.
Szentgyörgyi Gergely 321.
Soliman 237.
Soklyósy István 262. 263.
Szent János könyve 263.
Szent Iván 273.
Szög 273.
Süly 273.
Százberek 273.
Szalók 273.
Szék 273.
Szent Erzsébet 273.
Szent Erzsébet lakosok 398.
Szent Domonkos 273.
Szucs 273.
Szuha 273.
Szakállas 272.
Szent Tamás 272.
Szőllős 272.
Segney Miklós 274. 280.
Segney Jób 274. 290.
Szentmariay Mihály 274.
Székely Tamás 274.
Sasvár bég 278.
Szendrő 279. 281.
Szamosközy István 285. 287. 289. 290.
Szemere 314. 315.

Sallarium 319.
Szurdok püspöki 331.
Szécsi Tamás 337. 363.
Sajó Hidvég 365.
Szirák 365.
Szomolya 366.
Szent Margita 366.
Salamon Ferencz 407. 416.
Sulyok György 11.

T. Tolnamegye 1. 16. 51. 54. 121.
Thurzó Elek 38. 49. 55. 56. 58.
Thurzó Ferencz 71. 74. 200.
Tamás egri kanonok 39.
Tornamegye 2. 47. 51. 71. 117. 136.
Titel 3. 160.
Tarján 273.
Tarna folyó 3.
Tokaj 4. 5. 10. 24. 25. 72. 161. 237. 257.
Tinódy 144. 154.
Thárnoky András 105. 106. 107.
Tiszabeő 75. 272.
Tornallyai Jakab 6.
Tamás püspök (lásd Szalaházy)
Taksony 272.
Tahy János 11. 23.
Török Bálint 11. 12. 13. 14. 49. 50. 51.
Tomory István 13.
Tata 13.
Thurn Miklós 17.
Thynkespiler posztó 165.
Tarnow 17. 18.
Tófalu 18. 273. 361.
Tar 20. 103.
Terebes 20. 221.
Tomaj 20. 272.
Tormai Jakab 23.
Tárkány 24.
Tálya 25. 28.
Tapolczai apátság 28.
Tomory Lőrincz 30.
Tamásy falu 45.
Tamás vajda 46.
Trencsén megye 47. 53.
Tata 60.
Tinodi 64. 147.
Temesmegye 66.
Taksony 75.
Turkevi 75. 346. 359. 365.
Turkeddi 75. 346. 359. 365.
Tomaj 75. 272.
Tihamér 75. 359. 365. 366. 381.
Tárkány 75.
Tapolczán 83.
Thardona 83.
Tárkányi tisztség 88.
Tapolchan 103.
Tharkany Szaniszló 109. 321.
Temesvár 117. 129. 133.
Teufel Erasmus 119. 130.
Tisza folyó 120. 128. 129.
Troppau 126.
Tarján Kristóf —.
Tömlöcz bástya 148.
Török hódoltság 166. 193. 204.
Torda Zsigmond 175.
Themer Ferencz 177.
Thurzony Ferencz 180.
Török-magyar párbajok 185.
Törvényszék borsodmegyei 218.
Thuróczy Ferencz 223.
Turpásztó 272.
Tur 269.
Thepel 273.
Tard 76.
Tarjány Kristóf 152.
Tegenyey Tamás 244.
Török Ferencz 252.
Tököly Vincze 274.
Tardi György 280. 281.
Tarczal 282.
Taufenbach 282. 283. 285. 294.
Tura 283.
Thurzó diarium 288.
Thurzó György 289.
Thurzó Ferencz 348.
Thurn Jakab 290.
Trezka Vilmos 290. 295.

Trassoldo Gyula 295.
Terpesy Ferencz 307.
Terenyey Albert 309.
Tarna Mizse 309. 310. 311.
Tar 331.
Török engedély levél 369.
Török adók. Census. Tized. Császár adó. Szablya pénz 357. 360. 423. 424.
Tiszanána 365.
Tizedelők 368.
Török pénz 421.
Török földesur 421.

U. Ursinus Velius 1. 10. 12.
Ugra 20. 273.
Ujvármegye lásd Abay
Ungmegye 47. 51. 82. 111. 117. 139. 365.
Ugocsamegye 51. 54. 112. 117.
Ujlaky Ferencz 71.
Ujfalu 366.
Ujhely 83.
Uporféle örökség 84.
Udvari tisztség 89.
Ugronovics Titus 107.
Ujlaky Ferencz 162. 171. 172.
Ungnád Kristóf 253. 255. 258. 262. 264. 265.
Utasi Mátyás 307.
Urbarium (Urbér) 340. 341.
Uppony 365.

V. Varday Pál egri püspök 1. 2. 4. 5. 6. 8. 11. 22. 42.-60. 71.
Varkoch Tamás 63. 67. 73. 89.
Verpelét 2. 3. 5. 20. 97. 273. 332.
Verpeléti lakosok 398.
Verancz 2. 101. 113. 114. 181. 183. 184. 187. 192. 193. 194. 195. 197. 199. 200. 201. 203. 205. 211. 215. 218. 222. 235. 238. 239. 252. 253. 317. 318. 348.
Várkony 159.
Valpó 59. 60. 67,
Várad lásd Nagy-Várad.
Vértes hegye 2.
Vácz 3. 52.
Verbőczy István 4. 6. 21. 33. 41. 42. 45. 46. 49. 116.
Verbőczy Imre 21. 46. 58. 116.
Visonta 20. 103, 332.
Visznek 20.
Ványa 20. 75.
Wagner Antal 6. 43.
Wese lundi érsek 33.
Váradi káptalan 41.
Werner György 51. 54. 58. 81.
Visegrad 67.
Visnyó 83.
Vitéz Ferencz 202.
Váczi püspökség 234.
Vámosgyörk 273. 331.
Vasdinnyei Sándor 337.
Visk 21.
Vittenberg 26.
Vasmegye 47. 54.
Veszprémmegye 54.
Váczi püspökség 97.
Veszprém 134.
Veli bég 170.
Verner György 47.
Verancz 50. 166. 167.
Vczekény 273.
Visznek 273.
Visonta 273.
Várasszó 273.
Várbirtok 336.

Z. Zsigmond lengyel király 6. 41.
Zermegh 8. 9.
Zalka Márton 15.
Zrinyi Miklós 17.
Zaila 23. 331.
Roznak 20.
Zerdahelyi Mátyás 241.
Zaránk 20.
Zaloki György 24. 27. 29.
Zaloki Zsigmond 42.

Zemplénmegye 30. 47. 51. 71. 94. 111. 117. 136. 160. 365.
Zalamegye 47.
Zsadány 273.
Zolommegye 54. 71.
Zarándmegye 81. 234. 365.
Zay Ferencz 82. 118. 119. 120. 121. 129. 181.
Zeleméry János 83.
Zeleméry László 83. 186. 191. 211.
Zeleméry Miklós 83.
Zeleméry Kata 83.
Zeleméry Borbála 83.
Zöldségféle 93.
Zarándmegye 94.
Zagyva folyó 116. 120.
Zoltay István 140. 145. 147. 150. 153. 170. 186.
Zászlók 140. 141.
Zolyomi János 67.
Zekel Lukács 71.
Zay Ferencz 74. 85. 86. 98. 102. 167.
Zsércz 75. 151.
Zarkandy Pál 171. 172. 173. 185.
Zekel Miklós 173.
Zaberdin János 202.
Zambok Pál 207.
Zrinyi Miklós 237.
Szigetvár 237.
Zsoldos Ferencz 280.
Zsércz 196. 358. 365.
Zeky Pál 274.
Zerdahelyi János 274.
Zoltán Ferencz 293.
Zsigmond erdélyi fejedelem 294. 297.
Zanthay Oszvald 308.
Zsellérek 339.
Zarándmegye 346.
Zomboregyháza 365.
Zsiger 366.

Sajtó-hiba igazitás.

57. lapon 10-ik sorban „Martinovics“ helyett „Martinuzzi“,
139. „ alulról 13-ik sorban VIII. helyett VII.,
146. „ 3-ik sorban „Mekcheinek 1551“ helyett „Mekcheinek 1552“,
150. „ a második jegyzet második sorában „bástyákat“ helyett „bástyázat“,
321. „ 25-ik sorban „Radayek“ helyett „Rédeyék“ olvasandó.